LIETUVIŲ BENDRINĖ KALBA: NORMOS IR VARTOSENA

Agnė Bielinskienė
Asta Kazlauskienė
Erika Rimkutė
Aurelija Tamošiūnaitė

LIETUVIŲ BENDRINĖ KALBA: NORMOS IR VARTOSENA

Vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams

VYTAUTO DIDŽIOJO
UNIVERSITETAS

VERSUS AUREUS

2014

Recenzavo: prof. dr. Genovaitė Kačiuškienė (Šiaulių universitetas)
doc. dr. Vidas Valskys (Lietuvos edukologijos universitetas)

Svarstyta Vytauto Didžiojo universiteto Lietuvių kalbos katedroje
2014-08-25 (protokolo nr. 4-2).
Pritarta Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų
fakulteto taryboje 2014-09-10 (protokolo nr. 3-2).
Pritarta Klaipėdos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto
taryboje 2014-09-02 (protokolo nr. 45H-1).
Pritarta Šiaulių universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto
taryboje 2014-09-04 (protokolo nr. HFTP-5).

Leidinio rengimą ir leidybą rėmė Europos socialinis fondas
ir Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija.

2007–2013 m. Žmogiškųjų išteklių plėtros veiksmų programos 2 prioriteto „Mokymasis visą gyvenimą“ VP1-2.2-ŠMM-08-V priemonės „Aukštojo mokslo tarptautiškumo plėtra“ projektas „Lituanistikos (baltistikos) centrų užsienyje stiprinimas, jų veiklos bei bendradarbiavimo su Lietuvos mokslo ir studijų institucijomis skatinimas“ (VP1-2.2-ŠMM-08-V-02-006).

ISBN 978-609-467-064-0 (spausdintas)
ISBN 978-9955-34-502-2 (spausdintas)
ISBN 978-609-467-063-3 (internetinis)
ISBN 978-9955-34-501-5 (internetinis)

© Agnė Bielinskienė, 2014
© Asta Kazlauskienė, 2014
© Erika Rimkutė, 2014
© Aurelija Tamošiūnaitė, 2014
© Vytauto Didžiojo universitetas, 2014
© „Versus aureus“ leidykla, 2014

TURINYS

PRATARMĖ / 9

1. SOCIALINIAI KALBOS VARTOJIMO ASPEKTAI (*A. Tamošiūnaitė*) / 13

1.1. Kalba ir jos atmainos / 13

1.2. Standartizavimas: bendrinė kalba ir jos atmainos / 24

1.3. Kalbos politika ir planavimas: valstybinė kalba ir jos priežiūra / 35

2. TARTIS, RAŠYBA, KIRČIAVIMAS (*A. Kazlauskienė*) / 42

2.1. Lietuvių bendrinės kalbos garsai, jų ypatybės, rašybos principai ir tarimas / 42

2.2. Garsai rišlioje kalboje / 50

2.3. Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo pagrindai / 61

2.4. Probleminiai kirčiavimo atvejai / 81

2.5. Pratimai / 99

3. LEKSIKA IR TERMINIJA (*E. Rimkutė*) / 125

3.1. Leksikos samprata ir žodžių klasifikacija / 125

3.2. Terminų struktūra, ypatybės ir darybos būdai / 137

3.3. Pratimai / 151

4. ŽODŽIŲ DARYBA (*E. Rimkutė*) / 181

4.1. Pagrindiniai žodžių darybos terminai / 181

4.2. Priešdėlių vediniai / 185

4.3. Priesagų vediniai / 187

4.4. Dūriniai / 199

4.5. Pratimai / 201

5. MORFOLOGIJA (*E. Rimkutė*) / 218
5.1. Kalbos dalys ir jų būdingiausi bruožai / 218
5.2. Gramatinių formų vartojimas / 228
5.2.1. Giminė / 228
5.2.2. Skaičius / 231
5.2.3. Apibrėžtumas / 234
5.2.4. Laipsnis / 236
5.2.5. Laikai ir nuosakos / 237
5.2.6. Sangrąžinės ir nesangrąžinės formos / 238
5.2.7. Rūšis / 239
5.2.8. Veikslas / 242
5.2.9. Ilgosios ir trumposios formos / 243
5.3. Gramatinis žodžių įforminimas / 244
5.3.1. Vardažodžių galūnės ir baigmenys / 244
5.3.2. Vardažodžių linksniavimas / 246
5.4. Pratimai / 248
6. SINTAKSĖ (*A. Bielinskienė*) / 262
6.1. Linksnių ir prielinksnių reikšmės bei vartosena bendrinėje kalboje / 262
6.1.1. Subjektas / 265
6.1.2. Objektas / 267
6.1.3. Būvis / 277
6.1.4. Požymis / 284
6.1.5. Aplinkybių reikšmės / 288
6.1.5.1. Vieta / 288
6.1.5.2. Laikas / 294

6.1.5.3. Būdas / 299
6.1.5.4. Lyginimas / 303
6.1.5.5. Kiekybė / 303
6.1.5.6. Priežastis / 306
6.1.5.7. Tikslas / 308
6.1.5.8. Nuolaida / 310
6.1.6. Kitos reikšmės / 311
6.2. Dalyvių, padalyvių, pusdalyvių, bendraties bei prieveiksmių vartosena / 314
6.2.1. Dalyviai / 314
6.2.2. Padalyviai ir bendratis / 315
6.2.3. Pusdalyviai / 316
6.2.4. Prieveiksmiai / 317
6.3. Sakinio dalių ir sakinių jungimas. Žodžių tvarkos reikalavimai / 317
6.3.1. Sakinio dalių jungimas / 317
6.3.2. Sakinių jungimas / 319
6.3.3. Žodžių tvarkos reikalavimai / 323
6.4. Skyryba (*E. Rimkutė*) / 324
6.5. Pratimai / 337

7. FORMALIEJI KOMPIUTERIU RENKAMO TEKSTO REIKALAVIMAI (*E. Rimkutė*) / 378

Pratimai / 388

8. PRATIMŲ ATSAKYMAI / 393

9. LITERATŪRA IR NUORODOS / 408

PRATARMĖ

Kalbos kultūros, specialybės ar profesinės kalbos vadovėlių, mokomųjų knygų, metodinių priemonių lentyna gana gausi ir vis dar pildoma. Beveik kiekvienas universitetas yra išleidęs savą knygą. Todėl natūraliai kyla klausimas, kam reikia dar vieno vadovėlio ir ar įmanoma pasiūlyti ką nors naujo.

Pirmiausia, autorių nuomone, šis vadovėlis universalus, jis skiriamas ne tik studentams, bet visiems kalbos vartotojams. Vadovėlis neorientuojamas į kurią nors kalbos kultūros ar specialybės kalbos dėstymo programą. Drįstume manyti, kad juo gali naudotis ir negimtakalbiai, gerai mokantys lietuvių kalbą ir nuolat ją vartojantys. Jie mokėsi taisyklingos lietuvių kalbos iš tam skirtų vadovėlių, bet kasdienė vartosena pateikia nemažai staigmenų ir ne visada aišku, kur yra bendrinės kalbos ribos, o kur jau jos paribiai, kas galima kalbant oficialiai, o kas toleruojama kalbant privačiai.

Vadovėlis nuo kitų panašaus pobūdžio leidinių skiriasi ir keliais medžiagos atrankos ir pateikimo aspektais. Pirmajame skyriuje (jį parengė Aurelija Tamošiūnaitė) trumpai pristatoma visa lietuvių kalbos atmainų sistema, taip siekiant išryškinti tiek bendrinės kalbos specifiką, tiek ribų tarp įvairių kalbos atmainų takumą. Vadovėlyje moderniau pažvelgta į lietuvių bendrinės kalbos formavimąsi ir raidą. Bendrinės kalbos samprata čia aptarta per keturis kalbos standartizavimo (kalbos planavimo) aspektus, padėsiančius geriau suvokti lietuvių bendrinės kalbos vietą kitų Europos bendrinių kalbų kontekste, jos ištakas, šiandienes kodifikacijos tendencijas ar valstybinės kalbos politikos ir planavimo prioritetus.

Manome, kad tartis neatsiejama nuo rašybos, todėl antrajame skyriuje (jį parengė Asta Kazlauskienė) glaustai aptariami ir kai kurie rašybos dalykai. Šiame skyriuje taip pat išdėstytos lietuvių kalbos kirčiavimo taisyklės.

Trečiajame skyriuje (jį parengė Erika Rimkutė) aptarta skolinių klasifikacija; didžiausias dėmesys skiriamas norminiams ir nenorminiams skoliniams. Taip pat aprašytos ir pagrindinės terminų darybos, vartosenos, norminimo ypatybės, svarbiausios pavadinimų rašybos taisyklės.

Ketvirtajame žodžių darybai skirtame skyriuje (jį parengė Erika Rimkutė) paaiškinta, iš kokių dalių būna sudaryti žodžiai, su kokiais afiksais sudaromi priešdėliniai, priesaginiai vediniai, kaip turi būti sudaryti dūriniai, aptariamos dažniausios žodžių darybos klaidos.

Penktajame morfologijos skyriuje (jį parengė Erika Rimkutė) aprašyta, kaip kaitomos kalbos dalys, kaip turi būti ir kaip kartais netaisyklingai vartojamos gramatinės kategorijos: giminės, skaičiaus, laipsnio, apibrėžtumo ir kt.

Šeštajame sintaksės skyriuje (jį parengė Agnė Bielinskienė) daug dėmesio skiriama linksnių, prielinksnių ir kitų gramatinių konstrukcijų normoms ir vartosenai, atskirai analizuojami dažniau pasitaikantys nenorminiai sintaksės atvejai. Teorinei medžiagai pateikti pasirinktas funkcinis požiūris į kalbą: gramatinės konstrukcijos aptariamos išryškinant jų atliekamas funkcijas ir reikšmes. Šiuo požiūriu sintaksės skyrius išsiskiria iš kitų kalbos kultūros vadovėliuose naudojamų sintaksės aprašymo būdų.

Sintaksė labai glaudžiai susijusi su skyryba ir dažnai skyrybos klaidų padaroma dėl to, kad negebama nustatyti ryšių tarp žodžių, žodžių junginių, sakinių ribų ir tipų, todėl šeštajame skyriuje pateiktos ir svarbiausios lietuvių kalbos skyrybos normos (šią dalį parengė Erika Rimkutė).

Lietuvių kalba neatsiejama ir nuo kalbos technologijų. Jau turbūt neįsivaizduojame gyvenimo be kompiuterio, todėl septintajame skyriuje (jį parengė Erika Rimkutė) pateikti formalieji kompiuteriu renkamo teksto reikalavimai.

Vadovėlyje atsiribojama nuo konkrečios specialybės kalbos, iš dalies ir nuo kalbos kultūros. Remdamosi savo patirtimi galime teigti, kad sunku parengti universalų specialybės ar profesinės kalbos vadovėlį. Kiekvienai specialybei ar bent jau mokslo šakai jis turi būti rengiamas atskirai. Kalbos kultūros ribos nesutampa su bendrinės kalbos normomis, nors be pastarųjų

neįmanoma kalbos kultūra, bet „kultūra“ įpareigoja aprėpti daugiau ekstralingvistinių dalykų.

Vadovėlis paremtas ankstesne autorių patirtimi, kurią jos sukaupė rengdamos kelis „Bendrosios ir specialybės kalbos kultūros“ leidimus. Tačiau šio vadovėlio negalima laikyti minėtosios knygos atnaujintu leidimu, nes pasikeitė adresatas ir medžiagos teikimo principai. Vadovėlyje dar nuosekliau laikomasi principo pateikti normas, o po jų aptarti tai, į ką kalbos vartotojas turėtų atkreipti dėmesį, ką dažnai galima išgirsti ar perskaityti, bet tai nebūtinai taisyklinga. Be to, į autorių kolektyvą įsitraukė nauja narė, kitokiu principu parengusi skyrių „Socialiniai kalbos vartojimo aspektai“.

Kiekvieno skyriaus ar poskyrio pabaigoje pateikiami pratimai atkreips dėmesį į svarbiausius dalykus, padės formuoti praktinius bendrinės kalbos vartojimo įgūdžius. Pratimų dalys sudarytos taip, kad jomis būtų galima naudotis ir per pratybas (tam skirta pratimų B dalis), ir savarankiškai studijuojant (pratimų A dalies atsakymai pateikti knygos gale). Manome, kad darbą turėtų palengvinti ir prie pratimų pateikta nuoroda į paragrafus, kuriuose skaitytojas galėtų rasti teorines atsakymo prielaidas ar metodinius patarimus. Tarties ir kirčiavimo skyriuje savarankiškam mokymuisi skirtų pratimų mažai. Autorių nuomone, tartis ir kirčiavimas yra garsinės kalbos sfera, tad jų mokytis reikia ne formaliai žymint kirčio ženklus ar pačiam bandant tarti žodžius, kai garsinių pavyzdžių nepateikta ir pats negali objektyviai įvertinti savo tarimo. Todėl šio leidinio skaitytojai kviečiami naudotis parengta interaktyvia ir gausiais garso įrašais iliustruota „Mokomąja tarties ir kirčiavimo programa“ (http://tartis.vdu.lt).

Šiame vadovėlyje nepateikta daug tiesioginių literatūros nuorodų, kad jos pernelyg neapsunkintų skaitymo. Vadovėlio gale esančiame literatūros sąraše pateikti naudoti šaltiniai, tarp jų skaitytojai ras plačiau kai kurias temas aptariančių leidinių. Literatūros nuorodos pateiktos tais atvejais, kai norėta parodyti skirtingas nuomones, interpretacijas, kai perteiktos svarbios mintys.

Knygoje ženklas „=“ rodo, kad vertinamas reiškinys yra kalbos klaida ir bendrinei kalbai neteiktinas, ženklu „–“ žymimas vengtinas kalbos reiškinys, „||“ ženklas rodo, kad kairėje parašytas šalutinis normos variantas, o dešinėje, skliaustuose, pagrindinis. Ženklu „|“ žymimi lygiaverčiai variantai,

o ženklu „↔“ parodoma, kad reikia atkreipti dėmesį į skirtingą aptariamo reiškinio vartoseną.

Vadovėlį rengė autorių kolektyvas, todėl neišvengiamas kiekvieno skyriaus stilistinis savarankiškumas, iš dalies ir medžiagos pateikimo autonomiškumas. Manome, kad tai nėra didelis knygos trūkumas, o tik specifinis požymis, leidžiantis įvertinti ir pačių autorių požiūrį ne tik į aprašomus dalykus, bet ir į bendrinės kalbos kodifikacijos principus.

Autorės nuoširdžiai dėkoja vadovėlio recenzentams prof. dr. Genovaitei Kačiuškienei ir doc. dr. Vidui Valskiui, įvertinusiems knygą, pateikusiems daug naudingų patarimų bei pasiūlymų.

2014 m. rugpjūtis Autorės

1. SOCIALINIAI KALBOS VARTOJIMO ASPEKTAI

Kalba yra pagrindinė žmonių bendravimo, susižinojimo, saviraiškos priemonė, be jos sunkiai įsivaizduotume žmonijos socialinį gyvenimą, tarpusavio bendravimą, kasdienes darbo ar asmenines veiklas. Socialiniai kalbos vartojimo aspektai (kas kalba, su kuo, kada, kur, kokiu tikslu ir pan.) labai dažnai lemia tai, kokias išraiškos priemones, t. y. kokį kalbėjimo būdą (kalbą), pasirinksime vartoti vienoje ar kitoje situacijoje. Todėl kalba nėra vienalytė: vienaip kalbame su dėstytojais per paskaitą, kitaip – su draugais vakarėlyje. Būtent socialiniams kalbos vartojimo aspektams ir yra skirtas pirmasis šio vadovėlio skyrius. Čia aptarsime pagrindines lietuvių kalbos atmainas, šių atmainų tarpusavio santykius (skirtumus ir panašumus), socialinį jų vartosenos kontekstą. Kad geriau suprastume lietuvių bendrinės kalbos normų prigimtį ir dabartines kodifikacijos tendencijas, išsamiau susipažinsime su šios kalbos atmainos raida, dabartine lietuvių kalbos politika ir kalbos planavimo gairėmis.

1.1. Kalba ir jos atmainos

§ 1. Kalbos samprata yra nevienalytė. **Kalbą** visų pirma galima apibrėžti kaip **gramatinę sistemą**, t. y. tam tikrą kodą, susidedantį iš garsų, skiemenų, žodžių, sakinių ir jų jungimo taisyklių, egzistuojančių tuo kodu kalbančiųjų sąmonėje. Antra vertus, atsižvelgiant į išorinius kalbos funkcionavimo aspektus, jos variantiškumą, tautinę priklausomybę, **kalbą** galima apibrėžti kaip **socialinį-kultūrinį fenomeną,** kalbinių reiškinių visumą, sudarytą iš įvairių daugiau ar mažiau savarankiškų gramatinių sistemų – **kalbos atmainų** (tarmių, socialinių ar profesinių dialektų, bendrinės kalbos ir kt.). Pastaroji kalbos samprata pabrėžia kalbos daugialypiškumą, t. y. jos įvairovę vartosenos, formos ar atliekamų funkcijų atžvilgiu: viena

ar kita tos pačios kalbos atmaina gali būti pasirenkama vartoti atsižvelgiant į kalbančiojo gyvenamąją ar tapatinimosi vietą (pavyzdžiui, tarmė), socialinį statusą, išsilavinimą (pavyzdžiui, bendrinė kalba), profesiją (pavyzdžiui, profesinis dialektas), kalbėjimo situacijos (ne)oficialumą, tikslą (pavyzdžiui, sociolektas) ir kt.

Nė viena kalbos atmaina nėra statiška ar grynos struktūros. Atmainos laikui bėgant kinta, nes keičiasi ir jų vartotojai, o kaita neišvengiamai susijusi su vartosenos variantiškumu, todėl nė viena kalbos atmaina neegzistuoja idealiuoju, „grynuoju“ pavidalu. Kitaip tariant, tiek tarmėms, tiek bendrinei kalbai, sociolektams ar žargonui būdingas tam tikras variantiškumas, o šis neretai priklauso nuo to, kokią socialinę tapatybę vieno ar kito komunikacijos akto metu kuria kalbos vartotojas.

Vienõs kuriõs kalbõs ãtmainos viena nuo kitos gali būti skiriamos atsižvelgiant į **vidinius**, t. y. **lingvistinius**, **struktūrinius** (fonologinius, morfologinius, sintaksinius, leksinius skirtumus), ir į **išorinius**, t. y. **ekstralingvistinius, kriterijus**. Pavyzdžiui, žargonas nuo kitų kalbos atmainų gali skirtis tartimi ir žodynu, slengas – specialiu žodynu, o tarmę nuo bendrinės kalbos dažnai skiria kelių kalbos lygmenų (fonologijos, morfologijos, leksikos, sintaksės) ypatybės. Atsižvelgiant į išorinius kriterijus, kalbos atmainos gali būti skiriamos bent pagal keletą požymių:

a) atmainos vartojimo teritoriją (**geografinis** kriterijus);
b) atmainos priklausymą tam tikrai socialinei ar etninei grupei (**socialinis** kriterijus);
c) atmainos kodifikaciją (**standartizavimo** kriterijus);
d) atmainos sociokomunikacinę funkciją (**funkcinis** kriterijus);
e) atmainos raiškos būdą (t. y. rašytinė ir sakytinė kalba).

Apibendrintai kalbos ir trijų jos pagrindinių atmainų sistema pateikta 1.1 paveiksle. Reikėtų pabrėžti, kad skiriant kalbos atmainas, dažnai pasitelkiami tiek vidiniai, tiek išoriniai požymiai. Juos derindami, toliau pabandysime apžvelgti XXI a. pradžioje gyvuojančias ir naujai besiformuojančias **lietuvių kalbos atmainas**.

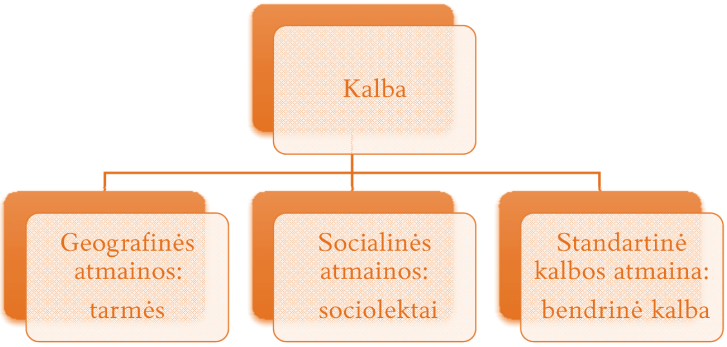

1.1 paveikslas. **Kalbos ir jos atmainų santykis**

§ 2. Atsižvelgiant į teritorinį (geografinį) vienos kurios kalbos varijavimą, paprastai skiriamos regioninės kalbos atmainos – tarmės. **Tarmė** – tai nuo kitų vienos kurios kalbos atmainų sistemiškai, t. y. fonologine, morfologine, leksine, sintaksine raiška, besiskirianti kalbos atmaina, vartojama tam tikroje geografinėje teritorijoje.

Skiriant lietuvių kalbos tarmes, lietuvių kalbotyroje remiamasi 1965 m. Alekso Girdenio ir Zigmo Zinkevičiaus pasiūlyta lietuvių kalbos tarmių klasifikacija. Pagal ją, atsižvelgiant į kirčiuotų *ie* ir *uo* tarimą, skiriamos **dvi** pagrindinės lietuvių kalbos **tarmės** – **aukštaičių** ir **žemaičių**. Aukštaičiai minėtus kirčiuotus dvibalsius išlaiko nepakitusius, o žemaičiai ištaria kitokius garsus. Atsižvelgiant į *ie* ir *uo* tarimą žemaičiai smulkiau skirstomi į šiaurės (vadinamieji dounininkai), pietų (dūnininkai) ir vakarų (donininkai) žemaičius, o aukštaičiai, pagal dvigarsių *am*, *an*, *em*, *en* ir buvusių nosinių garsų *ą*, *ę* atliepimus, skiriami į vakarų, rytų ir pietų aukštaičius. Smulkesnė lietuvių kalbos tarmių klasifikacija pateikta 1.2 paveiksle.

Tarmes nuo kitų kalbos atmainų skiria bent keletas bruožų:

a) tarmės paprastai turi tik akustinę raišką (t. y. sakytinę formą);

b) tarmė turi aiškiai geografiškai apibrėžtą (ribotą) vartosenos teritoriją;

c) tarmė turi skirtingą fonologinę, morfologinę, leksinę, sintaksinę raišką;

d) tarmei būdingas neoficialumas ir privatumas.

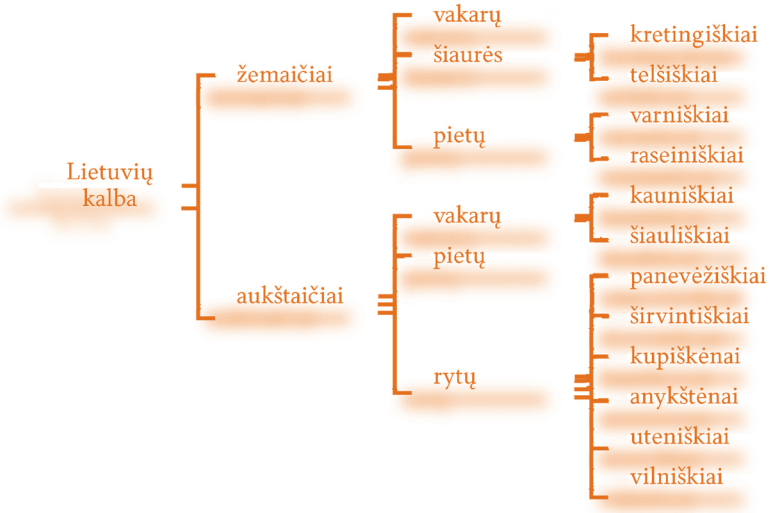

1.2 paveikslas. **Lietuvių kalbos tarmių klasifikacija** (pagal A. Girdenį ir Z. Zinkevičių)

Visos kalbos atmainos, neišskiriant ir tarmių, laikui bėgant kinta, jas veikia kitos kalbos atmainos (tarmės, bendrinė kalba) ir taip randasi nauji regioniniai (tarminiai) dariniai, t. y. naujos regioninės atmainos. Todėl be tarmių (arba dialektų) kartais skiriami geolekto ir regiolekto terminai. **Geolektu** įvardijama nevienalytė naujai susiformavusi regioninė kalbos atmaina, neturinti aiškių geografinių ribų arealo, o **regiolektu** – regioninė kalbos atmaina, patyrusi tam tikrą bendrinės kalbos poveikį, arba susiformavusi kaip tarpinis variantas tarp geolekto ir bendrinės kalbos, tarpusavy panašėjant (vienodėjant) kalbos atmainoms. Regiolektas būna paplitęs didesnėje teritorijoje ir apima kelių geolektų plotą. Iš naujausių geolingvistinių lietuvių kalbos tyrimų matyti, kad XXI a. pradžioje Lietuvoje galima skirti bent šešis regiolektus: vieną žemaičių tarmės areale, besiformuojantį apie Telšius, ir penkis aukštaičių tarmės areale, besiformuojančius apie Marijampolę, Šiaulius, Uteną, Panevėžį ir Alytų. Be geolekto ir regiolekto, aprašant teritorinį kalbos atmainos savitumą, pasitelkiamas ir **regiono standarto** (kitaip – pusiau tarminės kalbos) terminas.

Regiono standartas – tai išmoktoji tarmės atstovo bendrinė kalba, išlaikiusi tam tikrus tarmės bruožus. Kitaip tariant, regiono standartą galima traktuoti kaip bendrinės kalbos regioninį variantą. Ryškiausias regiono standartas XXI a. pradžioje yra susiformavęs Kaune ir jo apylinkėse: ši kalbos atmaina nėra praradusi savitų šiam regionui būdingų vakarų aukštaičių kauniškių tarmės bruožų, tačiau kalbos vartotojų suvokiama kaip bendrinės lietuvių kalbos atmaina.

1.1 užduotis

Sociolingvistiniai tyrimai rodo, kad vienas lietuvių kalbos tarmes (patarmes) kalbos vartotojai supranta geriau nei kitas. Apsilankykite svetainėje „Kalbos Lietuvos miestuose: sociolingvistinis žemėlapis“ (http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt) ir išanalizuokite 23 žemėlapį, kuriame atsispindi Lietuvos miestų ir miestelių gyventojų nuomonė apie sunkiausiai suprantamas lietuvių kalbos tarmes. Atsakykite į klausimus:

1. Kokią tarmę daugeliui Lietuvos gyventojų sunkiausia suprasti? Kaip manote, kodėl?
2. Kaip skirtingų tarmių suprantamumas pasiskirsto pagal Lietuvos etnografinius regionus? Kokius dėsningumus įžvelgtumėte?
3. Kaip vieną iš kalbos ir tarmės skyrimo kriterijų kalbininkai neretai nurodo **suprantamumą**, t. y. kalbos viena nuo kitos skiriamos pagal tai, ar kalbantieji geba suprasti vienas kitą: jei kalbantieji nesusikalba, jų vartojamos atmainos traktuojamos kaip skirtingos kalbos, jei supranta vienas kitą – kaip vienos kurios kalbos atmainos (tarmės).

   Žvelgdami į žemėlapio duomenis, pabandykite padiskutuoti, kodėl **suprantamumo** kriterijus, skiriant tarmes ir kalbas viena nuo kitos, yra **problemiškas**. Kodėl žemaičių ir aukštaičių tarmės skiriamos kaip lietuvių kalbos atmainos, o ne atskiros kalbos, nors apklausų duomenys rodo, kad kalbos vartotojams žemaičių tarmė yra sunkiau suprantama? Kokie kiti veiksniai lemia kalbų skyrimą viena nuo kitos? Ar visada galime pasikliauti tik kalbiniais veiksniais?

Apie didžiuosius Lietuvos miestus – Vilnių ir Klaipėdą – taip pat yra susiformavę **regioniniai**, t. y. netarminės arba miesto, kalbos **variantai**. **Miesto kalbos**, kaip atskiros kalbos atmainos skyrimas, yra kiek problemiškas, visų pirma dėl to, kad miestai dažnai yra nevienalyčiai tiek kalbos vartotojų (t. y. miestuose gyvena tiek čia gimę, tiek į juos iš kitų regionų ar kitų valstybių atsikėlę gyventojai), tiek vartojamų kalbų (didieji Lietuvos miestai yra daugiakalbiai) ir kalbų atmainų atžvilgiu. Antra vertus, naujai susiformavusią atmainą įprasta skirti tada, kai ją vartoja bent trys kalbėtojų kartos. Dėl šių priežasčių sociolingvistai miesto kalbą dažniau tiria ne kaip vieną atskirą kalbos atmainą, o kaip įvairių **socialinių dialektų** visumą.

Atsižvelgiant į geografinį kriterijų, be tradiciškai skiriamų tarmių kaip atskiras kalbos atmainas reikėtų skirti ir už Lietuvos ribų, **emigrantų (išeivių)** bendruomenėse susiformavusias lietuvių **kalbos atmainas**, pavyzdžiui, galima kalbėti apie Vokietijos lietuvių kalbą, JAV (Amerikos) lietuvių kalbą, Didžiosios Britanijos lietuvių kalbą, Ispanijos lietuvių kalbą ir kt. Lietuvių kalba emigracijoje patiria kitų tame krašte dominuojančių kalbų (pavyzdžiui, anglų, vokiečių, ispanų, rusų ir kt.) įtaką, laikui bėgant, ypač augant lietuviškai kalbančiai antrajai ar trečiajai emigrantų kartai, emigrantų vartojama lietuvių kalba ima skirtis nuo Lietuvoje vartojamų lietuvių kalbos atmainų. Emigrantų lietuvių kalbos atmainos nėra vienalytės, nes, viena vertus, skirtingų kalbų poveikis lietuvių kalbai yra nevienodas, kita vertus, lietuvių kalbos vartosena priklauso ir nuo emigracijos kartos.

Sociolingvistiniai lietuvių kalbos atmainų emigracijoje tyrimai kol kas tik pradedami vykdyti. Kiek išsamiau iki šiol tirta tik JAV lietuvių kalbos atmaina (žr. Pažūsis 2009, Tamošiūnaitė 2013). Nuo kitų lietuvių kalbos atmainų (visų pirma – bendrinės kalbos) ji skiriasi tartimi (fonologija), leksika, iš dalies, dėl anglų kalbos įtakos, morfologine ir sintaksine raiška.

1.2 užduotis

Perskaitykite toliau pateiktas kelias vienos Amerikos lietuvės pasakojimo ištraukas.

(1) Aš pradėjau savo smuiko pamokas, kai buvau labai jauna, keturių metų. Devyniasdešimt aštuntais metais, prieš kai dar gimnazijoj buvau, aš pradėjau savo Suzuki teacher training ir aš, I was a tuitor for students whose parents did not have time to practice with them. Kai aš grįžau, aš priėjau prie mano mokytoją ir sakiau, žinai, aš grįžusi, tai gal galėčiau taip dirbti. Tada the next month viena iš mokytojų gavo kažkur [...], she got a job in Florida or something. So she moved. And so then I started teaching. Tai [...] jau mano dešimtas metas.

(2) Aš turiu [...] keturis mokinius. Tai jie turi vieną kartą į savaitę [...] privatišką pamoką ir tada jie turi grupės klasė. Grupės klasė mes laikom Pasaulio lietuvių centre, paskui jau privatiškos, aš einu į jų namus.

(3) Mano mama buvo medical technologist, [...] tada jinai [...] vėl [...] she went back to school for nursing ir tada [...] she became a diabetic educator.

(4) Mano mama sakė, kai [...] aš išmokau lietuviškai, tai aš jau nuo mažens sakydavau „whatsitiko?“, „whatdarai?“ [...], nes mano seserys [...] septynias ar penkias [...] metus vyresnė[s] [...], tai jie kartu lietuviškai kalbėjo, šnekėdavo. O kai jie jau biškį užaugo, [...] there is this sense that you don't want to do that anymore, 'cause your parents want you to do it. Tai, so that's what I was hearing. I was hearing their English, o tėvai su manim lietuviškai. So then I got really mixed up.

(5) Ir [...] and it also depends on how quickly you have to say it. If you have to get it out right now, tada lietuviškai tai nesiseka. Bet [...] jeigu mes bendraujam, žinai, if let's say, I come over and the kids are all eating

breakfast, and that's what they're doing, we're making breakfast, tai mes visi lietuviškai kalbam. Bet jeigu mes tik tarp mūsų, tai mes angliškai [kalbame]. Ir aš tik naujai išbandau dabar daugiau su [seserimi] lietuviškai kalbėti, tiktai kad priprasčiau, nes [...] aš noriu šitą smuiko mokyklą čia padaryt. Čia su lietuviais man reikia pagerint savo [...] lietuvių kalbą. Ir [...] aš, ir mano vyras labai stengiasi išmokti, tai jisai gražiai gali kelias dalykus pasakyti. [...] Jisai labai [...] norėtų prieš mūsų kelionės jau [...] ką išmokt.

Kuo šios trečiosios kartos Amerikos lietuvės kalba skiriasi nuo kitų lietuvių kalbos atmainų?

Prieš atsakydami į klausimą, atlikite dvi užduotis.

1. Suskirstykite pastebėtas nuo bendrinės lietuvių kalbos besiskiriančias kalbos ypatybes pagal kalbos lygmenis: leksika, morfologija, sintaksė (užpildykite toliau esančią lentelę). Kokiame kalbos lygmenyje labiausiai juntama anglų kalbos įtaka? Kaip manote, kodėl?

Kalbos lygmuo	Pavyzdžiai
Leksika	
Morfologija	
Sintaksė	

2. Emigrantų kalbos atmainoms būdinga **kodų kaita**. Kodų kaita vadinama tokia kalbinė situacija, kai pakaitomis tame pačiame šnekos akte kalbantysis vartoja daugiau nei vieną kalbą, t. y. kalbėdamas pereina iš vienos kalbos į kitą. Tokius kodų kaitos atvejus įprasta skirti bent į du tipus: viso sakinio kodų kaitą (pvz.: *If you have to get it out right now*, tada

lietuviškai tai nesiseka) ir kodų kaitą, esančią sakinio viduje (pvz.: Tada *the next month* viena iš mokytojų gavo [...]).

Suskirstykite pasakojimuose pastebėtus kodų kaitos atvejus pagal šiuos du tipus: vienu brūkšniu pabraukite viso sakinio kodų kaitą, dviem – kodų kaitą sakinio viduje. Koks kodų kaitos tipas vyrauja šios Amerikos lietuvės kalboje? Kokiose situacijose (apie ką kalbėdama) kalbėtoja pasitelkia vieną ar kitą tipą? Kaip jums atrodo, kodėl? Ką tai pasako apie šios Amerikos lietuvės lietuvių kalbos kompetenciją?

§ 3. Kalbos variantiškumą lemia įvairūs socialiniai veiksniai, pavyzdžiui, išsilavinimas, profesija, mobilumas, amžius, lytis, ekonominis statusas ir kt. Ne vienas galbūt esame pastebėję skirtumų, pavyzdžiui, tarp jaunimo ir senolių, politikų ir taksi vairuotojų, Lietuvoje gyvenančių rusų ir lenkų vartojamos lietuvių kalbos. Tokios su viena kuria socialine, profesine ar etnine visuomenės grupe susijusios kalbos atmainos dar vadinamos **socialiniais dialektais** arba **sociolektais**. Sociolektams būdinga savita fonetinė, intonacinė, leksinė ir kt. raiška. Pavyzdžiui, Vilniaus jaunimo kalbos tyrimai rodo, kad paaugliai savo socialinę tapatybę kuria pasitelkdami ir vartodami kitų kalbų (anglų, rusų, vokiečių ir kt.) leksiką (Vyšniauskienė 2012: 154).

Su socialiniais dialektais glaudžiai siejasi dar keli kalbininkų neretai vartojami terminai: **žargonas, slengas** ir **argo**. Visi šie trys terminai įvardija tam tikrų socialinių, profesinių ar subkultūrinių grupių (studentų, hipių, baikerių, kalinių, gydytojų, informatikų, sporto komentatorių ir kt.) šnekamosios kalbos atmainas, nuo kitų kalbos atmainų besiskiriančias specifine leksika. Pavyzdžiui, moksleivių žargonui priskiriama tokia leksika, kaip *jėga, kūl, tūsas*, studentų – *benderis, dėstytuvas, stipkė,* kompiuterininkų – *motina, turbinti* ir pan. Tiek žargoną, tiek slengą ar argo galima traktuoti kaip tam tikras šnekamąsias (sakytines) sociolektų atmainas, sietinas visų pirma su neoficialia (laisvąja), neformalia, privačia vartosena. Nuo bendrinės kalbos žargonas, slengas ir argo visų pirma skiriasi savo antinormiškumu, t. y. šioms atmainoms būdinga tokia vartosena, kuri laužo bendrinės kalbos normas, jų nepaiso. Taip elgiamasi siekiant susitapatinti su tam tikra socialine, profesine ar amžiaus grupe, atsiriboti ar išsiskirti nuo kitų.

Atsižvelgiant į komunikacinę situaciją (kas kalba, kada, kur, su kuo, kokiu tikslu), sociolektų vartosena beveik visada yra motyvuota. Kitaip tariant – šios kalbos atmainos paklūsta vidinėms kalbos vartotojų normoms, t. y. žargonas (ar kita sociolekto atmaina) vartojamas tam tikromis aplinkybėmis ir tam tikroje aplinkoje, pavyzdžiui, bendrinės kalbos vartosena būtų kiek neįprasta paauglių vakarėlyje, čia dominuotų jaunimo žargonui būdinga leksika.

Sociolektai, kaip ir kitos kalbos atmainos, nuolat kinta, ypač dinamiška yra jaunimo (moksleivių, studentų) kalba. Lietuvių kalbos sociolektų tyrimų iki šiol atlikta nedaug, beveik netirtas jų santykis su kitomis kalbos atmainomis, todėl ir aiškesnis sociolektų skyrimas yra problemiškas.

1.3 užduotis

Perskaitykite toliau pateiktas dviejų skirtingais laikotarpiais parašytų populiarių lietuviškų dainų ištraukas. Pabraukite jose esančias žargono (sociolektų) ypatybes. Palyginkite rastas žargonybes tarpusavyje:

1. Kaip per beveik 25 metus pasikeitė žargonas?
2. Kokios kalbos įtaka žargonybėms juntama V. Kernagio, kokios – ŽAS dainoje?
3. Kokie V. Kernagio dainoje esantys žodžiai šiandien jau beveik nevartojami?
4. Pasvarstykite, kodėl kuriant dainų tekstus pasitelkiamas žargonas?

Iš ryto skauda galvą,
Buvau užstūmęs jušką,
Dėl uždarytos fortkės
Jaučiu negerą kvapą.

Sulankstau raskladuškę
Ir susuku čecholą,
O padušką su matracu
Pakišu po etažerka.
***

Ištraukiu čainiką
Ir petelnę iš dukofkės,
Ten vakar kažkas sugrūdo čierkas
Ir mano žalią kurtkę.

Apsirengiau seną ploščių,
Paėmiau didžiausią tašę,
Vos nenugriuvau padjėzde,
Užlipęs ant skarbonkės.

Nubėgau gerti gazirovkės
Prie troliko stotelės,
Žiūriu – manęs jau laukia
Geriausia mano chebra.
***
(V. Kernagis. Žemutinių pilių šventės (Kansaras). 1988 m.)

Nežinojau, ką daryti,
Kokį tekstą parašyti,
Gabalą šį radijos gros,
Laikus visi jam atiduos.

Lamborghini perku su perlais,
Užversiu spaudą savo emailais,
Mano jachta bus kaip šeicho,
Neatskirsi tiesos nuo feiko.
***

Mano fotkės ant žurnalų,
Ten patekt turiu kanalų,
Mane vadina electro dievas,
Bet nugrybauju ir aš į pievas.

Mano veidas tartum spamas
Užkariaus visas reklamas,
Mane rodys visos laidos:
MTV ir „Mados reidas“.
***
(ŽAS. Silikonas. 2013 m.)

1.2. Standartizavimas: bendrinė kalba ir jos atmainos

§ 4. Savitą vietą kalbos atmainų sistemoje užima bendrinė kalba. **Bendrinė kalba** – tai sunorminta (standartizuota), rašytinę ir sakytinę formas turinti, daugelyje sferų vartojama visiems kalbos vartotojams bendra kalbos atmaina. Nuo kitų kalbos atmainų (tarmių ar sociolektų) bendrinė kalba visų pirma skiriasi tuo, kad yra kodifikuota arba sunorminta, t. y. **standartizuota**. Neatsitiktinai, pavyzdžiui, anglų kalboje ši kalbos atmaina taip ir vadinama – standartine kalba. Lietuvių kalbotyros tradicijoje nuo XX a. pirmosios pusės (su tam tikra pertrauka sovietmečiu, kai buvo vartojamas *literatūrinės kalbos* terminas) prigijo ir nusistovėjo **bendrinės kalbos** terminas.

Kalbos **standartizavimu** vadinamas bendrinės kalbos formavimasis arba raida: tai tam tikras kalbos sąmoningo planavimo (kūrimo) ir savaiminės raidos procesas. Poreikis turėti bendrinę kalbą (standartą), jos iškilimas, raida arba standartizavimas visų pirma siejamas su socialiniais, politiniais ir kultūriniais veiksniais. Daugumos Europos (tarp jų – ir lietuvių) bendrinių kalbų atsiradimą įvairiais laikotarpiais lėmė politinės (pavyzdžiui, tautiniu pagrindu sukurtų valstybių atsiradimas), socioekonominės (industrializacija, išaugęs socialinis mobilumas) ir sociokultūrinės (spaudos kapitalizmas, išaugęs raštingumas, mokyklų tinklo plėtra, gyvenimo sekuliarizacija) priežastys.

Kalbos standartizavimui, arba bendrinės kalbos raidai, yra būdingi keturi aspektai: a) normos pasirinkimas; b) visuomenės priėmimas / normos diegimas; c) normos kodifikacija; d) funkcijų tobulinimas arba plėtra (žr. 1.1. lentelę, Haugen 1966, 1987). Remdamiesi šiais aspektais, diachroniniu ir sin-

chroniniu žvilgsniu toliau aptarsime dabartinės lietuvių bendrinės kalbos raidą ir pagrindinius šios atmainos bruožus.

1.1 lentelė. **Kalbos standartizavimo aspektai** (pagal E. Haugeną)

	Norma	*Funkcija*
Visuomenė	Pasirinkimas	Priėmimas
Kalba	Kodifikacija	Tobulinimas

§ 5. Normos pasirinkimas nurodo tarmės, t. y. bendrinės kalbos pagrindo pasirinkimą. Europos bendrinių kalbų istorijoje galima skirti dvi bendrinių kalbų grupes:

a) **ankstyvojo tarmės pasirinkimo**. Šiai grupei priklausytų anglų, prancūzų, ispanų, vokiečių, lenkų, italų, vengrų ir kt. bendrinės kalbos, kurių tarminis pagrindas pasirinktas viduramžiais arba Renesanso epochoje;

b) **vėlyvojo tarmės pasirinkimo**. Šiai grupei priklausytų baltarusių, bulgarų, estų, suomių, serbų, slovakų ir kt. bendrinės kalbos, kurių tarminis pagrindas pasirinktas XIX a. ar net XX a. pradžioje. Vėlyvojo tarmės pasirinkimo grupei priklauso ir dabartinė lietuvių bendrinė kalba: jos tarminis pagrindas – **pietinių vakarų aukštaičių kauniškių patarmė** – pasirinktas **XIX a. pabaigoje – devintąjį dešimtmetį**.

Iki XIX a. antrosios pusės lietuvių raštijoje konkuravo keli standartizuoti rašomosios kalbos variantai:

a) **vakarinis**, XVI a. vakarų aukštaičių tarmės pagrindu susiformavęs Mažojoje Lietuvoje. Šiuo rašomosios kalbos variantu parengti Martyno Mažvydo, Jono Bretkūno, Jono Rėzos ir kt. darbai;

b) **vidurinis**, XVI a. vidurio aukštaičių tarmės pagrindu susiformavęs Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje (Žemaičių vyskupystėje). Viduriniu rašomosios kalbos variantu parengti Mikalojaus Daukšos, Merkelio Petkevičiaus, Saliamono Slavočinskio ir kt. leidiniai;

c) **rytinis**, rytų aukštaičių tarmės pagrindu susiformavęs Didžiojoje Lietuvoje ir nunykęs anksčiausiai – XVIII a. pradžioje. Rytiniu rašomosios kalbos variantu parengti Konstantino Sirvydo, Jono Jaknavičiaus ir kt. darbai.

XIX a. pirmojoje pusėje savitus, žemaičių tarmės pagrindu grįstus lietuvių bendrinės kalbos modelius kūrė Dionizas Poška, Jurgis Ambraziejus Pabrėža, Simonas Stanevičius ir kt. Tačiau nė vienas iš šių variantų nesustiprėjo tiek, kad taptų visiems bendra bendrine kalba.

XIX a. pabaigoje, sustiprėjus lietuvių tautiniam atgimimui ir pradėjus leisti lietuvišką spaudą („Aušra“, „Varpas“, „Tėvynės sargas“), iš valstietiškojo sluoksnio kilusiai inteligentijai atsirado **praktinis poreikis** turėti vieną bendrą (vienodą) rašomąją kalbą. Todėl tarminį pagrindą dabartinei lietuvių kalbai parinko XIX a. antrojoje pusėje **kultūrinę galią ir prestižą** turėjusi, tautiniame atgimime aktyviai dalyvavusi lietuvių inteligentų grupė: Vincas Kudirka, Jonas Basanavičius, Jonas Jablonskis, Jurgis Mikšas, Jonas Šliūpas ir kt. Daugelis šių inteligentų buvo kilę iš Užnemunės, t. y. vakarų aukštaičių kauniškių tarmės ploto, todėl kuriamai bendrinei kalbai jie rinkosi jiems įprasčiausią tarmę. Kita vertus, nemažą įtaką tarmei pasirinkti turėjo pietinių vakarų aukštaičių tarme grįsta Rytų Prūsijos lietuviškų raštų tradicija, ypač XIX a. viduryje pasirodžiusios ir šio rašomosios kalbos varianto normas fiksavusios Augusto Šleicherio ir Frydricho Kuršaičio gramatikos. Šios gramatikos turėjo nemažą autoritetą XIX a. pabaigos lietuviškų leidėjų ir redaktorių akyse.

§ 6. Normos pasirinkimas yra glaudžiai susijęs su bendrinės kalbos **priėmimo** ir **diegimo** aspektu, nes, pasirinkdama tarmę bendrinei kalbai, tam tikra grupė žmonių kartu ir priima bendrinę kalbą. Bendrinės kalbos **priėmimas** – tai šios kalbos atmainos pripažinimas kaip autoritetingos, prestižinės, turinčios galią ir siekis ją vartoti įvairiose srityse. Bendrinių kalbų raidoje skiriamos bent dvi priėmėjų grupės:

a) **intelektualų** arba **elito**. Ši grupė bendrinę kalbą priima anksčiausiai, neretai – tik pasirinkus tarmę, pavyzdžiui, prancūzų bendrinė kalba elito buvo priimta apie XII a. Lietuvių bendrinės kalbos atveju ankstyvąjį (intelektualų) bendrinės kalbos priėmimą galima fiksuoti maždaug nuo 1885 metų.

b) **daugumos gyventojų** (visa kita likusi vienos ar kitos kalbinės bendruomenės dalis). Ši priėmėjų dalis paprastai yra labai heterogeniška tiek geo-

grafiniu (kalbama skirtingomis tarmėmis), tiek socialiniu (priklausoma skirtingiems socialiniams luomams), tiek išsilavinimo (raštingumo) požiūriu. Todėl viena iš svarbiausių sąlygų, kad bendrinė kalba būtų priimta didesnės dalies kalbinės bendruomenės narių, yra šios atmainos **diegimas**, t. y. **sklaida** per švietimo sistemą (mokyklas) ir žiniasklaidą (spaudą, radiją ar televiziją).

Dabartinės lietuvių bendrinės kalbos sklaida per spaudą ir mokyklas suintensyvėjo XX a. pradžioje, ypač reikšmingas sklaidos veiksnys buvo 1928–1931 m. pradėtas įgyvendinti privalomojo pradinio mokslo įstatymas, siekęs pakelti gyventojų raštingumą ir jų išsilavinimą. Lietuvių bendrinės kalbos istorijos tyrimai rodo, kad išaugusį bendrinės kalbos autoritetą galima fiksuoti apie XX a. ketvirtąjį dešimtmetį, net ir mažiau išsilavinę ar raštingi lietuviai tuo laikotarpiu jau suvokė šios kalbos atmainos prestižą ir galią.

Reikėtų pridurti, kad bendrinės kalbos priėmimas ir diegimas – ilgalaikis ir nuolat vykstantis procesas. Lietuvių bendrinė kalba – tai ta kalbos atmaina, kurios mokoma lietuviškose mokyklose, šios atmainos įgūdžiai stiprinami aukštesniojo ar aukštojo mokslo institucijose, jos mokomi užsieniečiai.

1.4 užduotis

Bendrinės kalbos priėmimas – ilgalaikis ir sudėtingas procesas. Tam, kad bendrinė kalba būtų priimta, ji turi įgyti tam tikrą prestižą arba galią. Kaip manote, kokie iššūkiai lietuvių bendrinės kalbos prestižui kyla XXI a.? Kaip tai gali paveikti bendrinės kalbos priėmimą? Ar sutiktumėte su teiginiu, kad lietuvių bendrinė kalba šiuo metu yra priimta visų lietuviškai kalbančiųjų? Argumentuokite savo nuomonę.

§ 7. **Kodifikacija** vadinamas bendrinės kalbos normų arba taisyklių, paprastai išdėstomų gramatikose, žodynuose, vadovėliuose, žinynuose ir kituose norminamojo pobūdžio darbuose, nustatymas. Kodifikacija siekiama kalbos stabilumo, pastovumo, minimalaus variantiškumo; tai viena iš svarbiausių ypatybių, skiriančių bendrinę kalbą nuo kitų atmainų.

Bendrinės kalbos raidoje ne visi kalbos taisyklių rinkiniai (gramatikos ir žodynai) turi vienodą kodifikacinę vertę, t. y. paprastai simbolinės kodifikacijos

vaidmenį įgyja viena kuri gramatika ar žodynas, po kurio pasirodymo atsiranda bendrinės kalbos pastovumo, stabilumo pajauta, nebetoleruojamas variantiškumas, atsiranda kalbos klaidos samprata. Lietuvių bendrinės kalbos istorijoje **simbolinės kodifikacijos** vaidmenį atliko 1901 m. Tilžėje Petro Kriaušaičio slapyvardžiu pasirodžiusi Jono Jablonskio „Lietuviškos kalbos gramatika“, nustačiusi daugelį dabartinės bendrinės lietuvių kalbos normų, bendrinės kalbos pamatu įtvirtinusi pietinių vakarų aukštaičių kauniškių tarmę. Reikėtų pridurti, kad ankstyvojo tarmės pasirinkimo bendrinių kalbų istorijoje (pavyzdžiui, anglų, prancūzų) simbolinės kodifikacijos vaidmenį dažniau atliko žodynai, vėlyvojo (lietuvių, taip pat estų, serbų, bulgarų ir kt.) – gramatikos.

Kodifikacijos pagrindas – bendrinės kalbos normų nustatymas. **Kalbos norma** yra kurioje nors kalbos bendruomenėje pripažįstama kalbos faktų ir jų vartojimo būdų visuma. Normos gali būti dvejopos: kodifikuotos ir nekodifikuotos. Mokslininkų nustatytos kalbos normos laikytinos kodifikuotomis. Kodifikuotos kalbos normos yra išskirtinis bendrinės kalbos požymis, skiriantis šią kalbos atmainą nuo kitų. Kodifikuotų kalbos normų nepaisymas kalbant ar rašant bendrine kalba laikomas **kalbos klaida**. Nekodifikuotomis, arba komunikacinėmis, kalbos normomis vadinamos per ilgą laiką tam tikroje kalbos bendruomenėje savarankiškai, stichiškai nusistovėjusios kalbos vartojimo taisyklės, dėsningumai ar kalbiniai įpročiai.

Mokslininkų (kalbininkų) nustatytos bendrinės kalbos normos fiksuojamos įvairiuose leidiniuose: gramatikose, žodynuose, žinynuose, kalbos praktikos patarimuose, rekomendacijose ir kt. Dabartinės lietuvių bendrinės kalbos normos nusakytos, pavyzdžiui, šiuose leidiniuose: „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“, „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“, „Kalbos patarimuose“ ir kt. Norminamąją reikšmę turi ir Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (VLKK) nutarimai, kuriais nusakomos ir apibrėžiamos pagrindinės bendrinės lietuvių kalbos normos.

Kaip matyti, lietuvių bendrinės kalbos normas fiksuojantys (kodifikuojantys) leidiniai yra įvairūs: vieni, pavyzdžiui, gramatikos, kodifikuoja įvairių bendrinės kalbos lygmenų, visų pirma fonologijos, morfologijos ir sintaksės formas, kiti, pavyzdžiui, žodynai, kodifikuoja leksikos, taip pat ortografijos, akcentuacijos, fonologijos, iš dalies morfologijos formas, treti, pavyzdžiui, patarimų sąvadai,

yra orientuoti į praktinę vartoseną, todėl universalesni, aptariantys įvairių kalbos lygmenų normas, galiausiai VLKK nutarimai ar rekomendacijos gali fiksuoti tik tam tikros specifinės bendrinės kalbos vartojimo srities (pavyzdžiui, nelietuviškų vietovardžių ar asmenvardžių rašybos) normas.

Bendrinei kalbai, kaip ir kitoms kalbos atmainoms, būdingas vartosenos variantiškumas, vadinasi, ši atmaina, keičiantis kalbos vartotojų įpročiams, taip pat kinta. Siekiant sumažinti atotrūkį tarp bendrinės kalbos normų ir realiosios vartosenos, kodifikuotos kalbos normos laikui bėgant yra peržiūrimos, tikslinamos, papildomos ar keičiamos.

Norminiai bendrinės kalbos variantai nustatomi remiantis keliais kriterijais (žr. Girdenis et al. 1978: 53–66). Kalba yra priemonė, kuria siekiama įvairiausių tikslų, todėl ją norminant pirmiausia vadovaujamasi **tikslingumo** kriterijumi. Kalbininkų teikiami variantai turi būti tinkami ir reikalingi bendrauti (plg., kaip sunkiai prigyja informatikų ir kalbininkų siūlomi lietuviški *monitoriaus, failo* ar *skenerio* atitikmenys *vaizduoklis, rinkmena, skaitytuvas* – daugelis jau įprato vartoti nelietuviškus variantus).

Kalba negali būti gera bendravimo priemonė, jeigu jos normos nuolat kaitaliojamos, todėl būtina paisyti stabilumo. Tačiau normų **stabilumas** – tai ne kalbos stagnacija. Kita vertus, nereikėtų bijoti variantų gausos, nes jie – vienas iš požymių, rodančių, kad norminama ne šuoliais, o nuosekliai (plg. kirčiavimo gretimybes).

Distinktyvumo, **sistemiškumo**, **ekonomijos**, **taisyklingumo** kriterijai susiję su variantų pasirinkimu: paprastai pasirenkami tie variantai, kurie labiau skiriasi nuo kitų to paties lygmens vienetų, geriausiai atitinka kalbos sistemą, yra trumpesni ir, žinoma, taisyklingi.

Nuo konkretaus funkcinio stiliaus priklauso vadinamųjų dalinių kriterijų – **tikslumo, aiškumo, vaizdingumo, gyvumo** – būtinybė, pavyzdžiui, dalykinė kalba turi būti tiksli ir aiški, o grožinis kūrinys – vaizdingas, o gal ir emocingas. Todėl, tarkim, dalykinėje kalboje gausu tarptautinių žodžių, specifinių žodžių junginių, dažniau vartojami daiktavardžiai. Vargu ar čia tiktų jaustukai ir ištiktukai, kurių gali pasitaikyti grožiniame tekste.

Svarbus ir kalbos **grynumo** kriterijus: jeigu turime arba galime pasidaryti savą žodį, tai skolinio vartojimas gali būti pateisinamas tik stilistiškai

motyvuotais atvejais. Žinoma, mokslo leidiniuose neišvengsime tarptautinių žodžių, o kai kada jie net geresni už vienkartinius vertinius.

Nustatant, koreguojant ar pildant bendrinės kalbos normas turėtų būti laikomasi vadinamojo proskriptyvinio požiūrio, t. y. atsižvelgiama į **realiąją** norimo kodifikuoti kalbos reiškinio **vartoseną**. **Paplitimo vartosenoje kriterijus** laiduoja socialinį (visuomenės) pritarimą, kuris kodifikuojant labai svarbus: jis lemia, kad kodifikuojama bendrinės kalbos norma, kuri sutampa su vartosenoje paplitusia norma, bus priimta, paplis ir funkcionuos bendrinėje vartosenoje. Kita vertus, ne viskas, kas yra paplitę vartosenoje, yra gerai, todėl kodifikuojant visada turėtų būti pasitelkiama kriterijų visuma.

§ 8. Ketvirtasis kalbos standartizavimo aspektas – **funkcijų tobulinimas** arba **plėtra** – nusako bendrinės kalbos funkcinę sklaidą, t. y. stilistinių, funkcinių bendrinės kalbos atmainų radimąsi. Bendrinės kalbos funkcijų tobulinimas yra nuolat vykstantis procesas, tačiau žvelgiant į dabartinės lietuvių bendrinės kalbos raidą, galima teigti, kad ypač sparčiai bendrinės kalbos funkcijos ėmė plėstis po 1918 m., Lietuvai paskelbus nepriklausomybę: bendrinė lietuvių kalba imta vartoti ne tik publicistikoje, grožinėje literatūroje, bet pradėjo funkcionuoti administracinėje plotmėje (ja imti rengti reikalų raštai, įsakymai), bendrine kalba imti rašyti moksliniai darbai ir kt.

Tad bendrinė kalba, skirtingai nei kitos kalbos atmainos, yra vartojama daugelyje sričių. O nuo vartojimo srities priklauso pasirenkama vartoti kalbos atmaina, vartojamos tik tai sričiai būdingos kalbos ypatybės. Bendrinės kalbos stilistinis **daugiafunkciškumas** – dar viena ypatybė, skirianti šią kalbos atmainą nuo kitų.

Atsižvelgiant į kalbos vartojimo sritį (dalykinė, meninė, publicistinė), funkcijas (komunikacinė, informacinė, emocinė, ekspresinė, estetinė, fatinė ir kt.), stilistines ypatybes ir kalbos raišką, skiriami šie bendrinės kalbos **funkciniai stiliai** (atmainos):

a) **administracinis** (arba kanceliarinis, arba dalykinis) – tai kalba, vartojama įstaigų dokumentuose, jai būdingos sustabarėjusios frazės, šabloniškumas, schematiškumas, gausu profesinės leksikos, santrumpų, sutrumpinimų, beasmenių sakinių;

b) **mokslinis** – tai mokslo darbų kalba, jai būdingas apibendrinimas, dėstymo nuoseklumas, rišlumas, tikslumas, objektyvumas, išsamumas; vengiama labai emocinių ir labai vaizdingų kalbos elementų; čia gausu terminų, naujadarų ir tarptautinių žodžių; dažni sudėtingi beasmeniai sakiniai;

c) **publicistinis** – tai žiniasklaidoje vartojama kalba aktualiais visuomenės klausimais, jai būdinga ir loginė argumentacija, ir emocinės išraiškos priemonės;

d) **meninis** (arba beletristinis) – tai grožinės literatūros kalba, pasižyminti vaizdingumu, kalba čia atlieka estetinę funkciją, todėl apstu metaforų, įasmeninimų, emocinės leksikos, frazeologizmų, gretinimo, lyginimo, čia atsiskleidžia individualus rašytojo stilius.

Daugelio kalbininkų skiriamas **buitinis** stilius nelaikytinas bendrinės kalbos atmaina[1]. Tai kalba šeimoje, gatvėje, su artimais žmonėmis, ji esti paprasta, spontaniška, emocinga, konkreti, subjektyvi, vaizdinga, nevengiama humoro ar šiurkštumo elementų, gausu trumpų ir nepilnų sakinių, dažnai vartojamos sutrumpintos žodžio formos. Šiam stiliui nekeliami taisyklingos kalbos reikalavimai. Ribos tarp stilių nėra labai griežtos, kalbos vartojimo sritis ir stilius gali ir nesutapti, tarkim, buityje gali būti pavartota ir daug moksliniam stiliui būdingų terminų, ir administracinio stiliaus sustabarėjusių frazių.

Nors funkciniai stiliai paprastai traktuojami kaip bendrinės kalbos atmainos, reikėtų pridurti, kad kai kurie, pavyzdžiui, meninis, iš dalies publicistinis, peržengia bendrinės kalbos vartosenos ribas, t. y. grožinėje literatūroje, tam tikruose publicistikos žanruose pasitelkiamos ne bendrinės kalbos raiškos priemonės. Raiškos priemonių pasirinkimą skirtingo funkcinio stiliaus žanruose lemia ne tik kalbos vartojimo funkcija (estetinė, emocinė ir pan.), bet ir oficialumo laipsnis (žr. § 10). Atsižvelgiant į vartosenos oficialumą ir laisvumą (neoficialumą), funkciniai stiliai gali būti skiriami į **oficialiuosius** ir **laisvuosius**. Oficialiesiems stiliams priskirtini administracinis, mokslinis, informacinis publicistinis stiliai, laisviesiems – meninis, ekspresyvusis publicistinis. Laisviesiems stiliams būdingas didesnis kalbos reiškinių variantiškumas (bendrinės kalbos normų požiūriu) nei oficialiesiems.

[1] Plačiau apie buitinio stiliaus skyrimą ir jo santykį su bendrine kalba žr. Župerka 2005: 56–64.

Aptariant bendrinės kalbos atmainas, negalima pamiršti **specialybės** ir **profesinės** kalbos, kurių pamatas yra mokslinis stilius. Specialybės kalba – bendrinės kalbos sluoksnis, kurio ypatumų mokomasi ruošiantis įgyti diplomą. Specialybės kalbos mokomasi per tam skirtas kalbos paskaitas, jos ypatybės formuojasi ir per konkrečių tos specialybės dalykų kursus bei skaitant atitinkamą literatūrą. Studijų metais išsiugdyta specialybės kalba toliau tobulinama dirbant. Taip susiformuoja profesinė kalba, be šių pastangų specialybės kalba virsta profesiniu žargonu (taip pat žr. § 59).

§ 9. Pagal loginius ir lingvistinius kalbos produkavimo dėsnius bendrinė kalba gali būti **rašytinė** ir **sakytinė**, o pagal perteikimo arba raiškos būdą (t. y. kalba užrašyta grafiniais ženklais ar ištarta garsu) – **rašomoji** ir **šnekamoji**. Rašytinę kalbą nuo sakytinės skiria keletas požymių: teksto struktūra, sąvokinės leksikos tankis ir gramatinių formų kondensavimas (Nauckūnaitė 2003: 78–83). Sakytinei kalbai būdingas pasakymų trumpumas, dialogiškumas ar polilogiškumas, fragmentiškumas, spontaniškumas, rašytinei – monologiškumas, ilgesni sakiniai, didesnis sąvokinės leksikos tankis. Sakytiniame tekste daugiau nei rašytiniame įterpinių, trumpinimų, taisymų, pakartojimų, rašytinis tekstas rišlesnis.

Nors rašytinės, sakytinės ir rašomosios, šnekamosios kalbos terminus siekiama atskirti, neretai kalbininkų jie vartojami sinonimiškai ar kiek kitokiomis reikšmėmis, pavyzdžiui, šnekamoji kalba gali būti suprantama ir kaip vienas iš funkcinių stilių, t. y. buityje (namuose, gatvėje) vartojama, girdima kalba.

Tarmės ar sociolektai dažniausiai funkcionuoja sakytinėje vartosenoje, t. y. būdingi šnekamajai kalbai, tačiau šiuo metu itin išplitusi rašytinės kalbos vartosena **elektroninėje erdvėje** trina ribas ne tik tarp rašytinės ir sakytinės kalbos, bet ir tarp įvairių kalbos atmainų. Elektroninis diskursas, t. y. bendravimas elektroninėje terpėje (internete, mobiliuosiuose telefonuose ir kt.), dažnai išeina už bendrinės kalbos ribų, todėl ateityje galbūt bus galima kalbėti apie elektroninėje erdvėje susiformavusius savitus rašytinius sociolektus ar medialektus.

Skirtingai nuo kitų kalbos atmainų, abi bendrinės kalbos formos – rašytinė ir sakytinė – yra kodifikuotos (standartizuotos). Tiesa, dėl sakytinės kalbos

standartizavimo laipsnio esama prieštarų: sakytinėje kalboje neišvengiami variantai, todėl, kai kurių kalbininkų nuomone (plg. Milroy et al. 2012), visiško (absoliutaus) sakytinės bendrinės kalbos vienodumo (standarto) negalima pasiekti. Kodifikuota rašytinė bendrinės kalbos forma yra būtina sąlyga bendrinei kalbai egzistuoti, kitaip tariant, rašytinės kalbos egzistavimas yra vienas iš pagrindinių standartizavimo ir kalbos standarto požymių.

Rašytinės ir sakytinės kalbos santykis bendrinės kalbos raidoje kinta. Chronologiškai bendrinių kalbų raidoje rašytinės bendrinės kalbos atsiradimas visada yra pirmesnis už sakytinės bendrinės kalbos susiformavimą, pavyzdžiui, anglų rašytinės bendrinės kalbos formavimosi pradžia datuojama XV a. pirmojoje pusėje, o sakytinė anglų bendrinė kalba ėmė formuotis tik XVIII a. pabaigoje – XIX a. pradžioje. Ankstyvojo tarmės pasirinkimo bendrinės kalbos (anglų, prancūzų, olandų, vokiečių, italų ir kt.) ilgai (keletą šimtmečių) funkcionavo tik kaip rašytinės bendrinės kalbos. O vėlyvojo tarmės pasirinkimo bendrinėms kalboms, tarp jų ir lietuvių, būdinga tai, kad sakytinė bendrinė kalba ėmė formuotis netrukus (praėjus tik keletui dešimtmečių) po to, kai buvo pasirinkta tarmė rašytinei bendrinei kalbai.

Normos rašytinei bendrinei kalbai rinkimosi etapu sakytinė kalba (tarmė) formuoja būsimą standartą. Vėliau, kodifikavus rašytinę bendrinę kalbą, įvyksta atvirkštinis procesas – rašytinė kalba ima veikti sakytinę (Subačius 2001: 127). Dėl istoriškai kintančio poveikio viena kitai, tiek rašytinė, tiek sakytinė bendrinė kalba vis dėlto nėra dvi identiškas struktūras turinčios bendrinės kalbos formos[2]. Sakytinė bendrinė kalba yra hibridiška struktūra, patyrusi ir rašytinės bendrinės kalbos, ir šnekamosios kalbos poveikį.

§ 10. Pagal pobūdį bendravimas gali būti viešas ir privatus. Viešam, oficialiam bendravimui tinka **viešosios** kalbos, o privačiam, asmeniniam – **privačios** kalbos. Taip paprastai skirstoma sakytinė kalba, nors šis principas tinka ir rašytinei kalbai, taip pat elektroniniam diskursui, pavyzdžiui, tinklaraščių ar internetinių komentarų kalba yra neabejotinai vieša. Viešojo vartojimo srityse dažniausiai (tačiau ne visada) vyrauja bendrinė kalba, o privačiojoje

[2] Priešingą nuomonę žr. Pupkis 2005: 20.

vartosenoje, atsižvelgiant į sociokomunikacinę situaciją, gali būti pasirenkama vartoti ne tik bendrinė kalba, bet ir kita kuri kalbos atmaina. Viešajai kalbai keliami didesni reikalavimai nei privačiai. Viešajai sakytinei bendrinei kalbai, be bendrųjų gramatikos reikalavimų, svarbu taisyklinga tartis ir kirčiavimas, o rašytinei – norminė rašyba ir skyryba.

Pagal vartojimo stilių dar galima skirti **laisvąją** ir **oficialiąją** vartoseną. Oficialioji (formalioji) vartosena būdinga dalykiniams, tarnybiniams santykiams, todėl čia tarp kalbėtojų išlaikomas didesnis atstumas, sąmoningai kontroliuojama kalbinė raiška. Laisvoji (neformalioji) vartosena būdinga privačiam, asmeniniam, kasdieniniam bendravimui, kalbant ar rašant laisvai, kalbinė raiška sąmoningai nekontroliuojama, neprižiūrima. Bendrinės (sakytinės ir rašytinės) kalbos vartoseną kiek griežčiau galima sieti tik su viešąja oficialiąja plotme. Privačioje oficialiojoje, taip pat viešojoje laisvojoje vartosenoje gali būti (ir yra) vartojamos įvairios kalbos atmainos, o privačioji laisvoji vartosena sietina su nebendrinėmis kalbos atmainomis (Miliūnaitė 2009: 38–47).

1.5 užduotis

Įsivaizduokite, kad jums reikia sukurti bendrinę kalbą, pagrįstą žemaičių tarme. Vadovaudamiesi anksčiau pateiktais keturiais standartizavimo aspektais, aprašykite, kaip planuotumėte tai atlikti:

1. Ką pasirinktumėte bendrinės kalbos pamatu?
2. Kaip kodifikuotumėte šią atmainą?
3. Kokius pasitelktumėte jau egzistuojančius kalbinius išteklius, parengtus šia tarme?
4. Kaip planuotumėte šios bendrinės kalbos sklaidą?

1.3. Kalbos politika ir planavimas: valstybinė kalba ir jos priežiūra

§ 11. Kalbos atmainos standartizavimas yra glaudžiai susijęs su **kalbos (kalbų) politika** ir **kalbos planavimu**, t. y. anksčiau aptarti keturi kalbos atmainos standartizavimo aspektai iš tiesų žymi keturis kalbos planavimo procesus. **Kalbos politika** apima tam tikrų valstybinių institucijų veiklą, siekiant reguliuoti, tvarkyti vienos ar kelių kalbų vartoseną tam tikrame politiniame vienete (valstybėje, regione ir pan.).

Pagal savo pobūdį kalbos (ar kalbų) politika gali būti įvairialypė. Visų pirma daroma skirtis tarp **atvirosios** ir **užmaskuotosios** kalbos politikos. Atviroji kalbos politika (*de jure*) yra fiksuojama teisės aktuose, atvirai pripažįstama ir deklaruojama, o užmaskuotoji (*de facto*) – priešingai – nėra oficialiai fiksuota teisės aktuose ar taisyklėse, ji numanoma, nuspėjama iš toje visuomenėje susiklosčiusių socialinių normų, nuostatų, tradicijų. Atsižvelgiant į šią skirtį, galima teigti, kad lietuvių kalbos atžvilgiu Lietuvoje įgyvendinama atviroji kalbos politika, t. y. lietuvių, kaip valstybinės kalbos, vartosena reglamentuota *de jure* įvairiais teisės aktais, o, pavyzdžiui, Jungtinėse Amerikos Valstijose, neturinčiose valstybinės (ar oficialios) kalbos, anglų kalbos (ir ne tik) atžvilgiu yra formuojama užmaskuotoji kalbos politika, kitaip tariant, nors anglų kalba federaliniu lygmeniu neturi valstybinės kalbos statuso, *de facto* – tai oficiali tos šalies kalba.

Tiek atviroji, tiek užmaskuotoji kalbos politika dar gali būti **skatinamoji** (skatinanti vienos kurios ar kelių kalbų vartoseną tam tikrose srityse, suteikianti šioms kalboms palaikyti reikiamus išteklius), **tolerantiškoji** (toleruojanti tam tikros kalbos / kalbų ar kalbos atmainų vartoseną, bet neskirianti joms išteklių) ar **mišrioji**. Kalbos politikos pobūdį lemia įvairūs socialiniai, istoriniai, politiniai, demografiniai veiksniai, pavyzdžiui, toje kalbos bendruomenėje vyraujančios kalbos ideologijos, vertybinės nuostatos kalbos (kalbų) atžvilgiu, kalbos (kalbų) vaidmuo formuojant tautinę, etninę ar religinę tapatybę, kultūrinės tradicijos ir pan.

§ 12. Sudėtinė kalbos politikos dalis yra kalbos planavimas. **Kalbos planavimą** galima apibrėžti kaip sąmoningą veiklą ar pastangas keisti kurios nors kalbos bendruomenės kalbinį elgesį. Kitaip tariant, kalbos planavimas – tai **įrankis** kalbos situacijai keisti ir kalbos politikai vykdyti.

Skiriamos **keturios** kalbos planavimo sritys:

a) kalbos sandaros (kalbos sistemos ir vartosenos) planavimas;

b) kalbos statuso planavimas;

c) kalbos prestižo planavimas;

d) kalbos (kalbų) mokymo planavimas.

§ 13. Kalbos sandaros planavimu siekiama pakeisti kalbos ar kalbos atmainos vidinę struktūrą, pavyzdžiui, koreguojamos rašybos, skyrybos ar kitos bendrinės kalbos normos, plečiama leksinė sistema ir pan. Kalbos sandaros planavimas yra glaudžiai susijęs su standartizavimu, t. y. jis apima bendrinės kalbos kodifikaciją ir funkcijų plėtrą. Kalbos sandaros planavimu skirtingose valstybėse dažniausiai rūpinasi tam skirtos institucijos – akademijos, pavyzdžiui, Prancūzijoje norminamuosius prancūzų kalbos darbus leidžia ir prancūzų kalbos kodifikacija rūpinasi dar 1635 m. įkurta *Académie Française*, Italijoje – 1582 m. įkurta *Accademia della Crusca*, Ispanijoje – 1713 m. įkurta *Real Academia de la Lengua Española*. Lietuvoje norminamuosius bendrinės kalbos veikalus vertina ir tvirtina, norminimo ir kodifikacijos klausimus sprendžia **Valstybinė lietuvių kalbos komisija**. Institucijų, kurios rūpinasi bendrinės kalbos norminimu ir puoselėjimu, atsiradimas gali būti vertinamas kaip vienas iš netiesioginių bendrinės kalbos brandos rodiklių.

§ 14. Kalbos statuso planavimu siekiama pakeisti vienos kurios kalbos ar kalbos atmainos vartoseną ir funkcijas tam tikroje bendruomenėje, kitaip tariant, siekiama nustatyti kalbos vartojimo teisinius pagrindus, kalbines teises, santykius tarp įvairių kalbų (pavyzdžiui, kuri kalba įgyja oficialios arba valstybinės kalbos statusą) ar kalbos atmainų (pavyzdžiui, kuri kalbos atmaina tampa bendrine kalba).

Pagal atliekamas funkcijas ir teisinį reglamentavimą viena kuri ar kelios kalbos gali turėti:

a) **oficialios arba valstybinės kalbos statusą**. **Valstybinė kalba** — tai oficialiai viešajame valstybės gyvenime vartojama kalba, įteisinta įstatymais. Valstybinės kalbos statusą gali turėti viena ar kelios kalbos, pavyzdžiui, Prancūzijoje valstybinės kalbos statusą turi tik prancūzų kalba, Suomijoje – suomių ir švedų kalbos, Airijoje – airių ir anglų kalbos, o Pietų Afrikos Respublikoje valstybinių kalbų statusą turi vienuolika kalbų. Lietuvos Respublikoje valstybinės kalbos statusą turi viena – lietuvių kalba.

Lietuvių kalba valstybine buvo pripažinta 1922, 1928, 1938 m. Lietuvos Konstitucijose. 1988 m. lapkričio 18 d. Aukščiausioji Taryba patvirtino Konstitucijos pataisą dėl Lietuvos vėliavos, himno, valstybinės kalbos. Labai greitai buvo priimtas įsakas „Dėl Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimo“ (1989 m. sausio 25 d.) ir nutarimas „Dėl priemonių Lietuvos TSR valstybinės kalbos vartojimui užtikrinti“ (1989 m. vasario 20 d.).

1992 m. spalio 25 d. referendumu priimtos Lietuvos Respublikos Konstitucijos 14 straipsnyje teigiama, kad mūsų šalies valstybinė kalba – lietuvių kalba. 1995 m. sausio 31 d. priimtas „Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymas“, o 1995 m. vasario 7 d. įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimo“. **Valstybinės kalbos įstatymas** nustato valstybinės lietuvių kalbos vartojimą viešajame gyvenime, valstybinės kalbos apsaugą, kontrolę ir atsakomybę už įstatymo pažeidimus. Įstatymas **nereglamentuoja** Lietuvos gyventojų neoficialaus bendravimo ir religinių bendruomenių bei asmenų, priklausančių tautinėms bendrijoms, renginių kalbos. Už Valstybinės kalbos įstatymo įgyvendinimą yra **atsakinga** Valstybinė lietuvių kalbos komisija.

b) **oficialios regiono kalbos statusą**. Tai valstybinė (oficiali) tam tikro regiono (provincijos, valstijos ir pan.) kalba, įteisinta įstatymais. Oficialios regiono kalbos statusas dažniausiai (nors ne visada) pripažįstamas federalinėse, daugiakalbėse ar daugiatautėse valstybėse. Pavyzdžiui, federaliniu lygmeniu Kanadoje pripažįstamos dvi valstybinės kalbos – anglų ir prancūzų, tačiau oficiali Kanados Kvebeko provincijos kalba viena – prancūzų. Jungtinės Amerikos Valstijos, kaip jau minėta, federaliniu lygmeniu valstybinės kalbos *de jure* neturi, tačiau atskirose valstijose (pavyzdžiui, Kalifornijoje) įstatymiškai oficialios kalbos statusas yra suteiktas anglų kalbai.

c) **nacionalinės (tautinės) kalbos statusą**. Tai tokios kalbos, kurios, nepriklausomai nuo jų teisinio reguliavimo, turi aiškias sąsajas su tam tikra tautine, etnine grupe, padeda formuoti šių grupių tautinę tapatybę. Nacionalinės kalbos gali būti teisiškai reglamentuotos kaip valstybinės, tačiau taip yra ne visada. Daugelio Europos valstybių (tarp jų ir Lietuvos) valstybinės kalbos dažnu atveju yra ir nacionalinės (tautinės) kalbos. Tai nulėmė istorinės, politinės Europos valstybių kūrimosi aplinkybės, t. y. daugelis Europos valstybių yra susikūrusios tautiniu pagrindu. Kita vertus, teisiškai viena kalba gali turėti nacionalinės kalbos statusą, o valstybinės kalbos statusas gali būti suteiktas ir kitoms kalboms, pavyzdžiui, Vanuatu nacionalinė kalba yra bislama kalba, o valstybinės kalbos statusas pripažintas trims – bislama, anglų ir prancūzų kalboms. Lietuvoje *de facto* nacionalinės (tautinės) kalbos statusą turi lietuvių kalba.

Atsižvelgiant į atliekamas funkcijas, kalbos (ar kalbos atmainos) *de jure* ar *de facto* įvairiose valstybėse dar gali įgyti **mokslo / švietimo kalbos**, **tarptautinės kalbos**, ***lingua francos*** (skirtingomis kalbomis kalbančių žmonių komunikacijos tikslais bendrai vartojamos kalbos), **antrosios kalbos** ir kt. statusą.

§ 15. Kalbos prestižo planavimu siekiama sukurti palankų visuomenės vertinimą, nuostatas tam tikros kalbos ar kalbos atmainos, jos vartosenos, kodifikacijos, atliekamų funkcijų ir kt. atžvilgiu. Planuojant kalbos prestižą norima pakeisti (pagerinti) kalbos ar kalbos atmainos (pavyzdžiui, tarmių) įvaizdį.

Lietuvių kalbos prestižo ir jo planavimo visuomenėje svarba nurodoma **pagrindiniuose** Lietuvos kalbos politikos dokumentuose: **Valstybinės kalbos įstatyme** (19 straipsnis), „**Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairėse**“. Kiek išsamiau lietuvių kalbos prestižo planavimo tikslai, kryptys ir priemonės nusakytos Valstybinės lietuvių kalbos komisijos 2008 m. parengtame „Valstybinės kalbos politikos 2009–2013 m. gairių“ projekte. Be kitų valstybinės politikos uždavinių ir jų sprendimo būdų, stiprinti lietuvių kalbos prestižą čia numatoma per lituanistikos plačiąja prasme sklaidą, skatinant diskusijas dėl nacionalinių kalbų ateities globalėjančiame pasaulyje, remiant lietuvių kalbos savitumą atskleidžiančią kultūrinę veiklą,

ugdant visuomenės kalbinį sąmoningumą ir rūpinantis lietuvių kalbos įvaizdžiu užsienio lietuvių bendruomenėse.

Lietuvių kalbos prestižo planavimu rūpinasi ne tik Valstybinė lietuvių kalbos komisija, iš dalies tam pasitarnauja ir kìtos kalbõs (bendrinės kalbos ar tarmių) ugdymu, jos priežiūra ir puoselėjimu besirūpinančios draugijos (pavyzdžiui, Lietuvių kalbos draugija), etnokultūrinės organizacijos, klubai.

1.6 užduotis

Apsilankykite svetainėje „Kalbos Lietuvos miestuose: sociolingvistinis žemėlapis“ (http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt) ir atidžiau paanalizuokite 15, 16, 17 žemėlapius, kuriuose pateikta Lietuvos miestų gyventojų nuomonė apie gražiausias, reikalingiausias, prestižiškiausias kalbas. Atsakykite į klausimus:

1. Kokią kalbą (kalbas) dauguma respondentų įvardijo kaip gražiausią, kokią – kaip reikalingiausią, kokią – kaip prestižiškiausią?
2. Kaip šiais tyrimo rezultatais, jūsų nuomone, galima būtų pasinaudoti formuojant Lietuvos kalbos (ir kalbų) politiką?
3. Kokius aspektus reikėtų akcentuoti ateities kalbos politikos dokumentuose?

§ 16. Kalbos (kalbų) mokymo planavimu siekiama reguliuoti, paskleisti ar išplėsti vienos kurios kalbos, kalbos atmainos ar kelių kalbų mokymą, pakeisti visuomenės kalbinius įgūdžius. Kalbų mokymo sklaidai neretai įkuriamos specialios institucijos, pavyzdžiui, vokiečių, kaip užsienio ar antrosios, kalbos mokymu ir sklaida pasaulyje užsiima Goethe's institutas, anglų kalbos – Britų Taryba, prancūzų – Prancūzų institutas.

Už kalbos (kalbų) mokymo planavimą Lietuvoje atsakingos kelios institucijos: valstybinės (lietuvių) kalbos ugdymo planavimu rūpinasi Valstybinė lietuvių kalbos komisija, taip pat Švietimo ir mokslo ministerija, o Lietuvoje gyvenančių tautinių mažumų kalbų ir užsienio (anglų, vokiečių, prancūzų ir kt.) kalbų ugdymą planuoja ir prižiūri Švietimo ir mokslo ministerija.

1.7 užduotis

Svetainėje „Kalbos Lietuvos miestuose: sociolingvistinis žemėlapis“ (http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt) atidžiai išanalizuokite 18 žemėlapį, kuriame pateikta Lietuvos miestų gyventojų nuomonė dėl mokyklų mokomųjų kalbų, ir po juo pateiktas lenteles. Atsakykite į klausimus:

1. Kaip geografiškai pasiskirsto Lietuvos gyventojų nuomonė dėl vienakalbių ir dvikalbių mokyklų?
2. Kurių regionų gyventojai pasisako už dvikalbes mokyklas? Kaip manote, kodėl?
3. Kaip žemėlapyje ir lentelėje atsispindinčius duomenis susietumėte su Lietuvoje vykdoma kalbų mokymo politika?

§ 17. Įgyvendinant ir formuojant kalbos politiką, ypač prižiūrint pirmąsias tris anksčiau nurodytas kalbos planavimo sritis, Lietuvoje didžiausias vaidmuo tenka **Valstybinei lietuvių kalbos komisijai**. Lietuvių kalbos komisija buvo įsteigta 1961 m. Jos pirmininkais buvo J. Žiugžda, K. Korsakas, J. Palionis, A. Vanagas, A. Rosinas, D. Mikulėnienė, I. Smetonienė, dabar – D. Vaišnienė. Komisiją sudaro septyniolika Seimo paskirtų Kalbos komisijos narių. Kalbos komisijos posėdžiuose priimami teisės aktai – Kalbos komisijos nutarimai, privalomi valstybės ir savivaldybių institucijoms, visoms Lietuvos Respublikoje veikiančioms įstaigoms, įmonėms ir organizacijoms.

Kalbos komisijos priimtų nutarimų vykdymą prižiūri **Valstybinė kalbos inspekcija** (http://vki.lrs.lt/), įsteigta 1990 m. liepos 30 d. Inspekcijai suteikta teisė nagrinėti administracinių teisės pažeidimų bylas ir skirti administracines nuobaudas už įvairius valstybinės kalbos vartojimo ir jos taisyklingumo pažeidimus. Valstybinės kalbos vartojimą ir taisyklingumą kontroliuoja ir savivaldybėse dirbantys kalbos tvarkytojai, juos turi beveik du trečdaliai savivaldybių. Kalbai norminti ir ugdyti skiriama daug periodinių leidinių („Gimtoji kalba“, „Kalbos kultūra“ ir kt.), organizuojamos konferencijos (pvz., tradicinė Lietuvių kalbos instituto ir Vilniaus universiteto rengiama J. Jablonskio konferencija). Lietuvių kalbos mokslo darbai

atliekami **Lietuvių kalbos institute** (http://www.lki.lt), aukštųjų mokyklų lituanistinėse katedrose.

Pagrindinės **valstybinės** (lietuvių) **kalbos politikos** kryptys, tikslai ir uždaviniai yra išdėstyti „Valstybinės kalbos politikos 2003–2008 m. gairėse“ (2003 m.) ir „Valstybinės kalbos politikos 2009–2013 m. gairių“ (2008 m.) projekte. Abiejuose dokumentuose pabrėžiama, kad lietuvių kalbos politika siekiama užtikrinti lietuvių kalbos funkcionavimą visose viešojo gyvenimo srityse ir plėtoti jos raiškos galimybes, tenkinti visuomenės socialinės, nacionalinės ir kultūrinės vienybės poreikius, skatinti individualią daugiakalbystę, ugdyti sąmoningą ir kūrybišką visuomenės požiūrį į lietuvių kalbos vartojimą, lietuvių kalbos vertės ir savitumo suvokimą, gausinti kalbos išteklius ir garantuoti jų prieinamumą visuomenei, sudarant galimybę jos mokytis.

*Pirmajame skyriuje trumpai apžvelgėme lietuvių kalbos atmainų įvairovę, jų radimosi priežastis, nusakėme lietuvių bendrinės kalbos vietą šių atmainų sistemoje, jos raidos ypatumus, vartosenos sritis, susipažinome su Lietuvos kalbos politikos kryptimis, kalbos planavimo sritimis ir gairėmis. Tolesni šio vadovėlio skyriai bus skirti vienos lietuvių kalbos atmainos – **bendrinės kalbos** – normoms ir vartosenai aptarti. Dabartinės lietuvių bendrinės kalbos normų sistema pristatoma pagal kalbos lygmenis: pradedama nuo mažiausių kalbos vienetų – garsų (fonetikos) ir raidžių (rašybos), einama prie žodžių (leksikos), žodžių darybos, morfologijos normų ir baigiama sintaksės (žodžių junginių, sakinių) ir skyrybos normomis.*

2. TARTIS, RAŠYBA, KIRČIAVIMAS

Pažintį su lietuvių bendrinės kalbos normomis ir vartosenos ypatumais pradėsime nuo mažiausių vienetų (kalbos segmentų). Tai garsai sakytinėje kalboje, raidės rašytinėje kalboje. Iš jų konstruojami didesni kalbos elementai: žodžiai, frazės, sakiniai. Garsus šiose konstrukcijose į darnią visumą sujungia kirtis, priegaidė, intonacija. Tad šiame skyriuje susipažinsime ne tik su garsų ypatybėmis, jų atitikmenimis rašytinėje kalboje, tarties ypatumais, bet ir su kirčiavimo dėsningumais, priegaidžių skirtumais.

2.1. Lietuvių bendrinės kalbos garsai, jų ypatybės, rašybos principai ir tarimas

§ 18. Visos kurios nors kalbos rašto raidės sudaro tos kalbos **raidýną**, arba abėcėlę, visi kalbos garsai – **garsýną**. Lietuvių kalbos raidyną sudaro 32 raidės, garsyną – 56 garsai. Raidžių kiekis raidyne ir garsų garsyne skiriasi, nes ne visada parašytame žodyje yra tiek raidžių, kiek turime ištarti garsų ir ne visada tas pats garsas vienodai žymimas.

- Kai kurie **garsai žymimi dviem raidėmis**. Tai priebalsiai *dz, dž, ch,* pvz.: *dzūkas, džiovina, choras*.
- Tas pats **garsas gali būti užrašomas skirtingomis raidėmis**, pvz.: raidės *ū* ir *ų* žymi ilgąjį balsį (seniau šių garsų tarimas skyrėsi) žodžiuose *pūsti* ir *skųsti*.
- Ta **pati raidė gali žymėti skirtingą garsą**, pvz.: žodyje *geriu* priebalsį *r* tariame minkštai, o žodyje *geru* – kietai, bet juos abu užrašome ta pačia raide *r*. Kitas pavyzdys: *jis mes kamuolį* ir *mes pirkome kamuolį*, kur balsis *e* žodžiuose *mės* ir *mẽs* yra skirtingos trukmės, bet užrašomas vienodai.
- **Raidė *i* ne visada žymi garsą**. Kai kuriuose žodžiuose ji rodo priebalsio minkštumą, pvz.: *kelio, važiavo*.

Kalbos garsai turi dvejopo pobūdžio ypatybių. Vienos ypatybės nekeičia žodžio reikšmės ir jų kalbos vartotojai tarsi negirdi, pavyzdžiui, lietuvių kalbos žodyje *sakė* priebalsį *s* galime ištarti ir kiek ilgesnį, bet visi supras, kad tai tas pats žodis *sakė*.

Kitos ypatybės kalbos vartotojams svarbios, nes nuo jų priklauso žodžio reikšmė, pavyzdžiui, jau minėti žodžiai *geriu* ir *geru* skiriasi tik vienu požymiu – priebalsio *r* minkštumu, bet į jį mūsų klausa reaguoja. Tokios ypatybės kalbininkų vadinamos **skiriamosiomis** ir būtent jas siekiama fiksuoti rašte. Skiriamosios ypatybės priklauso nuo konkrečios kalbos fonologinės sistemos. Lietuvių kalbos balsių ilgumas yra skiriamoji ypatybė (plg. *skusti* ir *skųsti*), o kai kuriose slavų ar germanų kalbose šis požymis tiesiogiai priklauso nuo kirčio.

Garsinė kalbos sistema nuolat kinta, ji įvairuoja dėl dialektų ir sociolektų (tarmių ir socialinių grupių kalbos, taip pat žr. § 2–3). Raštas yra sutartinis dalykas, jis suprantamas visai ta kalba kalbančiai bendruomenei ir gali šimtmečiais nesikeisti (kinų hieroglifai sukurti II tūkst. pr. Kr. ir vartojami iki šiol). Vadinasi, kuo rašybos sistema senesnė, tuo ji labiau nutolusi nuo fonologinės sistemos. Prisiminkite anglų ar prancūzų kalbas, kurios raštą turi seniai (beveik nuo X a.), jų rašyba labai skiriasi nuo tarimo.

Lietuvių kalbos rašyba pradėjo formuotis gana vėlai (tik XVI a. antroje pusėje). Dabartinė bendrinės kalbos rašyba siekia vos šimtmetį. Todėl ji gana neblogai atspindi tarimą, bet skirtumų esama. Taip yra dėl to, kad rašyba remiasi trimis principais:

- **fonologiniu**: rašoma taip, kaip tariama, rašte skirtingus garsus (atsižvelgiant į jų skiriamąsias ypatybes) stengiamasi užrašyti skirtingais rašmenimis, pvz.: *p**u**s* ir *p**ū**s, sv**ė**rė* ir *sv**e**ria*; fonetinės ypatybės, priklausančios nuo gretimų garsų, pozicijos žodyje ar kirčio, priegaidės, paprastai rašte nefiksuojamos;
- **morfeminiu**: tos pačios morfemos (mažiausios reikšminės žodžio dalys: šaknis, priesaga, galūnė, priešdėlis) užrašomos vienodai, nors jos gali būti skirtingai tariamos, pavyzdžiui, *de**g**a* ir *de**g**ti* turime tą pačią šaknį *deg-*, ir rašyboje tai norima parodyti, nors antrajame žodyje tariamas priebalsis *k*;

- **tradiciniu, arba istoriniu**: kai kurių rašmenų vartojimas ar nevartojimas paaiškinamas tradicija ar kalbos istorijos dalykais, pavyzdžiui, tuo remiantis rašomas minkštumo ženklelis, nosinės balsės *ą, ę, į, ų,* nerašomas *j* žodžio pradžioje prieš *ie*.

2.1 lentelėje pateikiamos lietuvių kalbos abėcėlės raidės ir garsyno garsai.

2.1 lentelė. **Bendrinės lietuvių kalbos raidynas ir garsynas**

Paaiškinimai. Taškelis aukštai greta raidės žymi balsio ilgumą, simboliu „'“ žymimas priebalsių minkštumas. Su tokiais ir panašiais simboliais, vadinamaisiais diakritikais, tarties žodynuose ar kituose kalbotyros darbuose užrašomi garsai. Šitokia perraša vadinama transkripcija. Transkribuoti garsai, žodžiai ar frazės pateikiami laužtiniuose skliaustuose. Ilgąjį *e* ir trumpąjį *o* kai kurie kalbininkai siūlo žymėti kitokiais simboliais. Dėl patogumo šiame leidinyje jie žymimi įprastais rašmenimis.

Raidės, dviraidžiai	Raidės pavadinimas	Garsas	Raidės, dviraidžiai	Raidės pavadinimas	Garsas
A a	a	[a˙] [a]	J j	jot	[j]
Ą ą	a nosinė	[a˙]	K k	ka	[k] [k']
B b	bė	[b] [b']	L l	el	[l] [l']
C c	cė	[c] [c']	M m	em	[m] [m']
Ch ch	cha	[x] [x']	N n	en	[n] [n']
Č č	čė	[č] [č']	O o	o	[o˙] [o]
D d	dė	[d] [d']	P p	pė	[p] [p']
Dz dz	dzė	[dz] [dz']	R r	er	[r] [r']
Dž dž	džė	[dž] [dž']	S s	es	[s] [s']
E e	e	[e˙] [e]	Š š	eš	[š] [š']
Ę ę	e nosinė	[e˙]	T t	tė	[t] [t']
Ė ė	ė	[ę˙]	U u	u	[u]
F f	ef	[f] [f']	Ų ų	u nosinė	[u˙]
G g	gė	[g] [g']	Ū ū	u ilgoji	[u˙]
H h	ha	[h] [h']	V v	vė	[v] [v']
I i	i	[i]	Z z	zė	[z] [z']
Į į	i nosinė	[i˙]	Ž ž	žė	[ž] [ž']
Y y	i ilgoji	[i˙]			

§ 19. Kiekvienos kalbos garsyną sudaro bent dviejų rūšių garsai: balsiai ir priebalsiai.

Balsiai yra skambūs garsai, nes jie tariami atvira burna, oras laisvai išpučiamas (pavyzdžiui, *a* žodyje *namas*). Balsiai yra skiemens centras, kiek turime žodyje balsių, tiek yra ir skiemenų (pavyzdžiui, žodyje *namelis* yra trys balsiai *a, e, i* ir tiek pat skiemenų *na-me-lis*). Rašte balsiai žymimi raidėmis (balsėmis): *a, ą, e, ę, ė, į, i, y, u, ų, ū, o.*

Priebalsiai tariami uždaresne burna, oras sutinka užtvarų, todėl šitie garsai ne tokie skambūs (pavyzdžiui, *k, t* žodyje *kitas*). Priebalsiai yra periferinė skiemens dalis, jie jungiasi prie skiemens centro – balsio. Rašte priebalsiai žymimi raidėmis: *b, c, č, d, f, g, h, j, k, l, m, n, p, r, s, š, t, v, z, ž.*

Įsidėmėtina: terminai „balsė“, „priebalsė“ vartojami žymint raides, terminais „balsis“, „priebalsis“ pavadinami garsai. Taigi balsė *a* žymi balsį [a], priebalsė *b* žymi priebalsį [b]. Raides rašome, garsus tariame.

Be balsių ir priebalsių daugelyje kalbų vartojami **dvigarsiai** (jie paprastai į abėcėlę neįtraukiami). Tai dviejų garsų junginys, priklausantis tam pačiam skiemeniui. Lietuvių kalboje taip pat yra tokių junginių. Jie skirstomi į dvibalsius ir mišriuosius dvigarsius.

Dvibalsiai yra ***ai, au, ei, ui***, pvz.: *kaimas, laukas, veidas, muilas*.

Palyginkite žodžius *p**ai**ma* ir *k**ai**mas*. Pirmajame žodyje balsiai *a* ir *i* priklauso skirtingiems skiemenims (*p**a**-**i**-ma*), todėl jie nesudaro dvibalsio. Antrajame žodyje balsiai *a* ir *i* priklauso tam pačiam skiemeniui (*kai-mas*), jie sudaro dvibalsį *ai*.

Tarptautiniuose žodžiuose gali būti kitokių dvibalsių: *kl**ou**nas, **eu**ras*, *b**oi**kotas*.

ie, uo tarimas ir funkcijos skiriasi nuo kitų dvibalsių. Juos tardami nejaučiame tokio ryškaus perėjimo nuo vieno dėmens prie kito. Jų priegaidės, kaip ir ilgųjų balsių, sunkiau skiriamos. Todėl daugelis kalbininkų *ie, uo* priskiria balsynui ir juos vadina kintamojo tarimo balsyno elementais.

Mišriuosius dvigarsius sudaro tame pačiame skiemenyje tariami balsiai *a, e, i, u* su priebalsiais *l, m, n, r*:

al, am, an, ar,
el, em, en, er,
il, im, in, ir,
ul, um, un, ur,

pvz.: *kalnas, kampas, krantas, kartas, kelti, semti, senti, verti, pilti, imti, pinti, pirkti, pulti, burti*.

Palyginkite garsų samplaikas žodžiuose *n**er**imas* ir *n**er**ti*. Pirmajame žodyje du garsai *-er-* priklauso skirtingiems skiemenis (*n**e**-**ri**-mas*) ir jie nesudaro dvigarsio, o antrajame žodyje sudaro dvigarsį.

Tarptautiniuose žodžiuose gali būti dvigarsių ir su *o*, pvz.: *s**or**tas, k**om**pasas, k**ol**ba*.

Rašte keliant žodžius į kitą eilutę, dvibalsiai ir mišrieji dvigarsiai, kaip ir dviraidžiai *ch, dz, dž,* neskaidomi (abu dėmenys turi būti toje pačioje eilutėje).

§ 20. Viena iš svarbiausių lietuvių kalbos balsių ypatybių yra jų trukmė (kiek laiko tariame balsį). Tai skiriamoji ypatybė, nes nuo jos priklauso žodžio reikšmė. Palyginkite žodžių junginius: *skusti – skųsti, lupa – lūpa, burė – būrė, šaukštų – šaukštu, šylu – šilu, rito – ryto*.

Pagal trukmę balsiai skirstomi į **ilguosius** ir **trumpuosius**.

- **Ilgieji balsiai** yra tariami ilgai, kalbos padargai labai įsitempia. Šiuos balsius galima tęsti, pvz.: *siųstą, košė*. Ilgieji balsiai žymimi ilgosiomis balsėmis (raidėmis): *ą, ę, į, y, ų, ū, o, ė*.
- **Trumpuosius balsius** tariame trumpai, kalbos padargai nedaug įsitempia, pvz.: *geri, kitu*. Trumpieji balsiai žymimi trumposiomis balsėmis (raidėmis): *i, u*.

Balsės ***a*** ir ***e*** gali žymėti ir ilguosius, ir trumpuosius balsius, pvz.: *g**e**rą, n**a**mą* (ilgieji), *g**e**rų, n**a**mai* (trumpieji). Tai priklauso nuo kirčio: jeigu skiemuo pabrėžiamas (kirčiuotas), dažniausiai bus tariamas ilgasis balsis, jeigu nepabrėžiamas – visada trumpasis.

Balsė ***o*** taip pat gali žymėti ir ilgąjį, ir trumpąjį balsį. Ilgąjį balsį ji žymi senuose skoliniuose ir paveldėtuose lietuviškuose žodžiuose, pvz.:

morka, *koja, stovi*. Trumpąjį žymi tarptautiniuose žodžiuose, pvz.: *tomas, kodas*.

Lietuvių bendrinėje kalboje ilgųjų balsių, žymimų nosinėmis *ų, į* ir nenosinėmis raidėmis *ū, y*, tarimas nesiskiria, pvz.: *skųsti – pūsti*, *drįsti – klysti*. Rašybos skirtumus lemia istoriniai dalykai. Ten, kur dabar rašome nosines balses *ą, ę, į, ų,* kažkada buvo tariami dvigarsiai *an, en, in, un*. Dvigarsio antrasis dėmuo, nosinis priebalsis, nunyko, bet dar ilgą laiką buvo ryškus balsio nosinimas, kurio dabar bendrinėje kalboje nebeliko. Iš klausos negalima nustatyti, kuri raidė turi būti rašoma, reikia mokytis taisyklių.

Tariant balsius, labai svarbi liežuvio slinktis pirmyn ar atgal. Nuo jos priklauso balsio kokybiniai požymiai, kurie lemia prieš jį vartojamo priebalsio ypatumus.

- Jei liežuvis pasislenka į priekį, ištariame **priešakinės eilės** balsius (*e, ę, ė, i, į, y*).
- Jei liežuvis atsitraukia atgal – **užpakalinės eilės** balsius (*a, ą, o, u, ų, ū*) (žr. 2.2 lentelę).

2.2 lentelė. **Balsių ir juos žyminčių raidžių santykis**

Balsių eilė	**Ilgieji balsiai**		**Trumpieji balsiai**	
	Garsas	**Raidė**	**Garsas**	**Raidė**
Priešakinė	[i·]	y, į	[i]	i
	[ę·]	ė	–	–
	[e·]	e, ę	[e]	e
Užpakalinė	[u·]	ū, ų	[u]	u
	[o·]	o	[o]	o
	[a·]	a, ą	[a]	a

Rišlioje kalboje balsių ypatybės gali šiek tiek kisti. Ryškiausias tokių pokyčių pavyzdys yra užpakalinės eilės balsiai (*a, ą, o, u, ų, ū*), vartojami po *j* ir minkštumo ženklelio *i*, pvz.: *keli**a**s, koj**a**, keli**o**nė, j**o**j**o**, si**ū**las, j**ū**ra*. Šiuos balsius tariant liežuvis ne taip giliai atsitraukia atgal, jie yra šiek tiek

priešakėję (*a* netgi virsta *e*), bet toks tarimas rašyboje neparodomas, nes skirtumai nedideli (*o, u, ū, ų*) arba paisoma morfeminio rašybos principo (pvz.: vienaskaitos vardininko galūnės rašomos vienodai: *-(i)as*, *-(i)a* ir kt.).

Taigi *u* ir *iu*, *o* ir *io* tarimas ir rašyba sunkumų nekelia. Kiek keblesnė yra *e* ir *ia* rašyba. Rašmenimis *e, ę* ir *ia, ią* žymimi balsiai bendrinėje kalboje turi būti tariami vienodai (nors kai kada dėl rašybos *ia* stengiamasi ištarti kiek kitokį, panašesnį į *a*). Rašybos jau reikia mokytis atskirai, bet paprastai ji nėra problemiška. Glaustai galima priminti:

- jei linksniuojamųjų žodžių vienaskaitos vardininko galūnė *-ė*, tada kituose linksniuose rašoma *-e, -ei*, pvz.: *gėlė – gėlę, gėlei, gėle* (plg. *pirtis – pirčiai*);
- vietininko galūnė tik *-e*, pvz.: *lovoje, lovose*;
- esamojo laiko trečiojo asmens galūnė tik *-(i)a*, atitinkamai dalyviai ir padalyvis rašomi su *-ia-*, pvz.: *geria – geriantis, geriamas, geriant*;
- priesagose *-elis, -ė, -esnis, -ė* rašoma tik *e*, pvz.: *kojelė, naujesnis*.

Įsidėmėtina: *dviese, trise..., keliese, netoliese, kadaise, savaime, beje, vaje, drauge, šalia, deja*.

§ 21. Visose kalbose priebalsiai yra sudėtingesnio tarimo (artikuliacijos) garsai. Jie apibūdinami remiantis keliais požymiais. Tiesa, ne visi tie požymiai vienodai svarbūs paprastam kalbos vartotojui. Tad čia aptarsime tik tuos, kurie rūpi mokantis taisyklingos bendrinės kalbos.

Lietuvių kalbos priebalsiai yra **dusliej**i (*p, t, k, s, š, c, č, f, ch*) ir **skardieji** (*b, d, g, z, ž, dz, dž, h, l, v, j, r, m, n*) (žr. 2.3 lentelę). Skardieji priebalsiai skambesni už dusliuosius. Skardusis nuo dusliojo priebalsio skiriasi tik tuo, kad skardųjį tariant virpa balso stygos, kitos šių priebalsių ypatybės vienodos.

Pagal skardumą ir duslumą kai kurie priebalsiai sudaro poras:

k – g, p – b, t – d, s – z, š – ž, c – dz, č – dž, ch – h,

pvz.: *karas – garas, padas – badas, tėtė – dėdė, sako – zoną, šieną – žiemą, cukrus – dzūkas, čekas – džemas*.

Priebalsiai *l, v, j, r, m, n* visada skardūs, dusliojo porininko neturi. Jų akustinės ypatybės labai panašios į balsių (mokykliniuose vadovėliuose jie dar vadinami pusbalsiais).

2.3 lentelė. **Priebalsių ir juos žyminčių raidžių santykis**

Skardieji priebalsiai		**Duslieji priebalsiai**	
Garsas	**Raidė**	**Garsas**	**Raidė**
[b] [b’]	b	[p] [p’]	p
[d] [d’]	d	[t] [t’]	t
[g] [g’]	g	[k] [k’]	k
[z] [z’]	z	[s] [s’]	s
[ž] [ž’]	ž	[š] [š’]	š
[h] [h’]	h	[x] [x’]	ch
–	–	[f] [f’]	f
[j’]	j	–	–
[l] [l’]	l	–	–
[m] [m’]	m	–	–
[n] [n’]	n	–	–
[r] [r’]	r	–	–
[v] [v’]	v	–	–
[dz] [dz’]	dz	[c] [c’]	c
[dž] [dž’]	dž	[č] [č’]	č

Lietuvių kalbos priebalsiai skiriasi dar vienu požymiu: jie gali būti arba **minkštieji**, arba **kietieji**. Šią ypatybę, kaip jau minėta, lemia tolesnio balsio eilė.

Kietuosius priebalsius tariame:

- prieš užpakalinės eilės balsius, žymimus raidėmis *ą, a, o, u, ū, ų*, ir jais prasidedančius dvibalsius ir dvigarsius, pvz.: ***g****aras* – ***g****eras,* pirmajame žodyje *g* yra kietasis, nes eina prieš *a*;
- žodžio gale.

Minkštuosius priebalsius tariame:

- prieš priešakinės eilės balsius, žymimus raidėmis *e, ė, ę, y, i, į*, ir jais prasidedančius dvibalsius ir dvigarsius, pvz.: ***g**aras – **g**eras,* antrajame žodyje *g* yra minkštasis, nes eina prieš *e*;
- prieš papriešakėjusius užpakalinės eilės balsius (arba prieš minkštumo ženklą *i*), pvz.: žodžiuose *ge**r**i* ir *ge**r**iu* turime minkštuosius *r*, nes *ge**r**i* vartojamas prieš balsį *i*, o *ge**r**iu* vartojamas prieš minkštumo ženklą.

Taigi dar kartą primintina, kad kai kada raidė *i* žymi ne tik trumpąjį balsį, bet yra ir priebalsių **minkštumo ženklas**. Toks minkštumo ženklas rašomas tik prieš ***u, o***, ***a*** ir jais prasidedančius dvibalsius ar mišriuosius dvigarsius, pvz.: *ger**u** – ger**iu***, *šok**o** – šok**io**, ger**a** – ger**ia**, š**au**do – š**iau**do.*

Minkštumo ženklas *i* rašomas ten, kur kažkada lietuvių kalboje buvo tariamas *j*, kuris lietuvių kalboje visada tik minkštasis.

Kai kuriuos priebalsių požymius lemia pozicija žodyje ar frazėje. Palyginkime *n* žodžiuose *namas* ir *lankas*. Pirmajame žodyje tariant *n* liežuvis liečia priešakinius dantis, antrajame – jis gerokai atsitraukęs į burnos gilumą. Kitas pavyzdys galėtų būti *t* žodyje *eiti* (*noriu namo eiti*) ir *eit* (*noriu namo eit*). Sutrumpėjusioje bendratyje *eit* priebalsis *t* ištariamas su gerokai stipresniu sprogimu. Tokį sprogimą kalbininkai vadina aspiracija. Lietuvių kalboje tai retas reiškinys, pasitaiko tik tariant *p, t, k* žodžio gale prieš pauzę.

Priebalsių pokyčių, tiesiogiai priklausančių nuo pozicijos žodyje ar frazėje, yra ir daugiau, bet jie rašyboje nefiksuojami.

2.2. Garsai rišlioje kalboje

§ 22. Aptariant pagrindines lietuvių bendrinės kalbos garsų ypatybes, trumpai užsiminta, kad kalbos sraute garsai gali kisti. Jie derinami prie gretimų garsų, kirčio, priegaidės. Jų ypatybės gali priklausyti ir nuo pozicijos žodyje, frazėje, nuo intonacijos ir kt. Tokie pokyčiai retai fiksuojami rašte, nes nesikeičia skiriamosios ypatybės, fonologinė sistema nepažeidžiama, o garsai tik įgyja papildomų požymių. Tačiau dėl įvairių priežasčių kartais rišlioje kalboje nepaisoma ir skiriamųjų ypatybių. Šiame poskyryje bus aptariami problemiški bendrinės kalbos tarties ir su ja susiję rašybos atvejai.

§ 23. Balsių trukmė kelia daugiausiai tarties ir rašybos problemų. Lietuvių bendrinės tarties normos reikalauja, kad ilgieji balsiai skirtųsi nuo trumpųjų kirčiuotame ir nekirčiuotame skiemenyje, žodžio viduje ir galūnėje. Kaip matėme § 20, ilgieji ir trumpieji balsiai dažniausiai užrašomi skirtingais rašmenimis, išskyrus, *a, e, o*. Vadinasi, rašyba yra gera atrama mokantis tarties ir, atvirkščiai, taisyklinga tartis – raštingumo pamatas. Deja, realybė kitokia.

Sunkiausiai ilgieji balsiai skiriami nekirčiuotuose skiemenyse, ypač galūnėse. Tad šiuo atveju reikia mokytis ir tarties, ir rašybos. Dėl netaisyklingo tarimo (tariamas trumpasis balsis) gali būti nerašomos nosinės nekirčiuotuose (-ose):

- vienaskaitos galininko galūnėse, pvz.: *kreipimąsi į vieną gerą mylimą draugą*;
- tariamosios nuosakos trečiojo asmens galūnėse, pvz.: *neštų, neštųsi, nupraustų*;
- šaknyse, pvz.: *ąžuolai, vąšelis, šąlu, šąli*;
- priešdėliuose, pvz.: *sąvartynas, sąvaržėlė, neįdomūs, neįsuko.*

Mokantis bendrinės kalbos rašybos ne visada užtenka pasikliauti tik klausa ir tarimu, labai praverčia gebėjimas atpažinti žodžius, tinkamai skaidyti juos sudedamosiomis dalimis (morfemomis) ir žodžių darybos bei morfologinių požymių išmanymas.

§ 24. Kaip jau buvo minėta § 20, bendrinėje kalboje **nosinėmis balsėmis** *ų, į* rašomi garsai trukme ir kitais požymiais nesiskiria nuo atitinkamų ilgosiomis balsėmis *ū, y* užrašomų balsių. Visi šie balsiai yra iš prigimties ilgieji, nosinėmis balsėmis jie žymimi tik iš tradicijos (siekiant parodyti, kad jie kilę iš dvigarsių *in, un*).

Kiek kitokia padėtis yra su *ą, ę*. Nosinėmis raidėmis užrašomi balsiai yra iš prigimties ilgieji, raidėmis *a, e* žymimi balsiai yra trumpieji, jie pailgėja tik dėl kirčio, pvz.: *nãmą*, bet *namaĩ*, *nẽša*, bet *nešù* (apie tai rašyta § 20). Taigi klausa nepadeda išsiaiškinti: rašyti ar ne nosines raides. Tad reikia išmokti vieną kitą taisyklę, bet ir to neužtenka, reikia išmanyti žodžių darybą ir kaitybą. Žodžių darybinių ryšių supratimas padės, kai reikės rašyti vedinius, pvz.: *grįžimas* padarytas iš *grįžo*, *atogrąžos – gręžti, siųstuvas – siųsti,* o *brasta*

nėra padaryta iš *brenda* ar *bręsti*, *balinti, gesinti* reikia sieti su *balo, geso*, bet ne su *bąla, gęsta*. Kaitybinių dalykų išmanymas padės norint nustatyti išvestines formas ir išsiaiškinti, ar rašytinos nosinės, pvz.: žinantys, kad esamojo laiko dalyviai yra padaromi iš esamojo laiko veiksmažodžių, taisyklingai parašys *šąlantis, bąlantis* ir kt. Pagaliau formų, kurių galūnėse rašomos nosinės, nenustatysi be gramatinių santykių supratimo.

Nosinės balsės gali būti rašomos priešdėliuose, šaknyse, galūnėse, jos niekada nerašomos priesagose ar sudurtinių žodžių jungiamuosiuose balsiuose. Nors tariame *raštẽlis, trečiãdienis*, nosinės balsės priesagoje *-elis*, jungiamajame balsyje *-(i)a-* nerašomos.

Nosinės balsės rašomos:

1. Priešdėliuose *į, są,* pvz.: *įvadas, įsukti, sąlytis, sąnarys*. Problemų nekyla, jei tik gerai nustatomi priešdėliai, tą paranku padaryti gretinant su giminiškais žodžiais, ypač su veiksmažodžiais, kur priešdėlis gerai skiriamas, pvz.: *įvesti, įsukti, sulieti, sunerti.*

Priešdėlio nereikėtų painioti su panašia žodžio pradžia, pvz.: *savitas, savas, salos, samanos, ypatingas, ypač, ypatybės* ir kt. Šie žodžiai neturi priešdėlių, tad nosinės balsės čia nerašomos.

2. Šaknyse:

- **Balsės *ą, ę, į, ų* rašomos, kai giminiškų žodžių šaknyse kaitaliojasi su *an, en, in, un,*** pvz.: *lįsti – lindo; skęsti – skendo; skųsti – skundė; galąsti – galando; grįsti – grindė; ręsti – rentė; siųsti, siųstuvas – siuntė; išsigąsti, nuogąstauti, išgąstis – išsigando; Kęstutis, kęsti – kentė; švęsti – šventė; spręsti – sprendė; žįsti – žindo; spęsti – spendė; sklęsti – sklendė; kąsti, kąsnoti, kąsnis – kando; bręsti – brendo; mįslė – minti; ląsta, ląstelė, ląsteliena – lindo; pažįstamas – pažinti.*
  Įsidėmėtina: dvigarsio reikia ieškoti veiksmažodžių būtojo kartinio laiko šaknyje (*siuntė, lindo* ir kt.), nes esamajame laike gali būti intarpas, pvz.: *gesti, genda, gedo; sekti, senka, seko; tekti, tenka, teko; rasti, randa, rado.*
- **Balsės *ą, ę, į* rašomos prieš *s, š, ž*, kai giminiškų žodžių šaknyse kaitaliojasi tarpusavyje**. Tokių šaknų yra tik kelios: dr(į/ą)s-, gr(į/

ą/ę)ž-, m(ą/į)st-, r(ą/ę)ž-, r(ą/ę)s-, sp(ą/ę)s-, t(ę/į)s-, tr(ę/ą)š-, pvz.: *drįsti – drąsa, drąsus; grįžti, Grįžulo Ratai – grąža, grąžinti* (skolą), *grąžtas, atogrąža, saulėgrąža – gręžti, gręžinys; tęsti, tęsinys – tąsyti, tąsa; mąstyti – mįslė; rąžytis – įsirėžti; tręšti – trąšos; rąstas – ręsti; spąstai – spęsti.*

Įsidėmėtina: su balsiu *ė* kaitaliojasi tik padėtinio ilgumo *a, e*, pvz.: *grasyti, gresia – grėsė; draskyti, dreskia – drėskė*; *taškyti, taško – tėškė*.

- **Balsės *ą, ę* rašomos šių dažniau vartojamų veiksmažodžių esamojo laiko ir iš jo padarytų formų šaknyse:** *bąla, sąla, šąla, gęsta, tręšta* (pūva), *šąšta, mąžta* (mažėja), *tęžta* (šlampa; pasidaro lepus), *kręšta* (stingsta, džiūsta), *nukąra* (ima karėti, nukamba).

  Įsidėmėtina: nosinės balsės rašomos ir iš esamojo laiko padarytose formose: esamojo laiko dalyviuose ir padalyvyje, pvz.: *bąląs, bąlą, bąlantis, bąlanti, bąlantys, bąlančios, bąlant*.
- **Balsės *ą, ę, į* rašomos šių dažniau vartojamų daiktavardžių ir iš jų išvestų žodžių šaknyse:** *ąsotis, ąsa, ąžuolas, ąžuolynas, ąžuolinis, įsčios*, *ląsta*, *lęšis, vąšelis, žąsis, žąsinas, žąslai* (įtaisas arkliui žaboti).

3. Galūnėse:

- Linksniuojamųjų žodžių **vienaskaitos galininke ir daugiskaitos kilmininke**, pvz.: *vieną gerą mylimą draugą, kelių gerų mylimų draugų*.

  Vienaskaitos galininko galūnė niekada negauna kirčio, todėl ji dažnai tariant trumpinama. Tad šiuo atveju reikia mokytis ir tarties, ir rašybos. Nosinė rašoma ir daiktavardžiuose, padarytuose iš sangrąžinių veiksmažodžių, pvz.: *kreipimąsi, kreipimųsi.*

  Įsidėmėtina: įvardžių *mane, tave, save* ir skaitvardžių *vienuolika ... devyniolika* galininke nosinės balsės nerašomos. Nosinės balsės rašomos įvardžių *manęs, tavęs, savęs* kilmininke.

  Nepainioti galininko ir sutrumpėjusio vietininko, kurių iš klausos negalima atskirti, pvz.: *vidurnaktį* ir *vidurnakty, šalį* ir *šaly*. Tiesa, laikui reikšti jie abu gali būti vartojami, pvz.: *grįžome tik vidurnaktį / vidurnakty.*

- **Įvardžiuotinių formų vienaskaitos galininke ir daugiskaitos kilmininke** rašomos dvi nosinės, pvz.: *gerąjį, gerąją, geruųjų* (šios formos

sudarytos prie paprastosios formos pridedant įvardžio *jis, ji* atitinkamus linksnius, taip susidaro dviguba galūnė ir dvi nosinės).

Įvardžiuotinių formų moteriškosios giminės vienaskaitos įnagininke ir daugiskaitos galininke rašoma po vieną nosinę, pvz.: *gerąja, gerąsias*.

Įsidėmėtina: nosinės balsės nerašomos vyriškosios giminės vienaskaitos naudininke, kur *a* dėl tvirtapradės priegaidės yra ilgasis, pvz.: *gerajam, aukštajam*. Tai vienintelis atvejis, kai *a* rašomas ne nosine balse ir turi tvirtapradę priegaidę.

- **Tariamosios nuosakos trečiajame asmenyje**, pvz.: *neštų, praustų*. Tas pats ir sangrąžiniuose veiksmažodžiuose, pvz.: *neštųsi, praustųsi.*
- **Veikiamosios rūšies dalyvių vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos vardininke,** pvz.: *skaitąs, skaitą, skaitęs, skaitę, skaitydavęs, skaitydavę, skaitysiąs, skaitysią*. Dalyviai taip pat gali būti sangrąžiniai, tad nosinė balsė rašoma priešpaskutiniame skiemenyje, pvz.: *kreipęsis, kreipęsi*.

  Nepainioti veikiamųjų dalyvių galūnių:
  - esamajame laike rašoma *-ąs, -ą* (pvz.: *prausiąs, prausią; einąs, einą*),
  - būtajame kartiniame ir dažniniame laike rašoma *-ęs, -ę* (pvz.: *prausęs, prausę, prausdavęs, prausdavę; ėjęs, ėję, eidavęs, eidavę*),
  - būsimajame laike *-iąs, -ią* (pvz.: *prausiąs, prausią; eisiąs, eisią*).

  Juos atskirti galima remiantis laikų reikšme, kai kada kirčiu (galūnėje kirtį gali turėti tik esamasis laikas).

Matome, kad nosinių balsių rašymo taisyklių yra nemažai, bet jų išmokti nesudėtinga, jos taikomos gana sistemiškai, išimčių nėra. Problema yra tik tam tikri edukaciniai dalykai ir ribõs tarp bendrinės kalbos ir įvairių dialektų nepaisymas: mokyti(s) reikėtų tik visuotinai bendrinėje kalboje vartojamų žodžių rašybos, o geriausiai seksis tiems, kurie išmanys žodžių giminystės ryšius ir kaitybos sistemą.

Gerai perpratęs nosinių balsių rašybą, bendrinės kalbos vartotojas nesunkiai sumažins ir tarties klaidų kiekį. Jis jau žinos, kad nosinėmis raidėmis žymimi balsiai visada turi būti tariami tik ilgieji, net ir nekirčiuotame skiemenyje, pvz.: žinodamas, kad žodžiuose *ąžuolas, šąla* rašoma *ą*, jis jau turėtų prisiminti, kad ir žodžiuose *ąžuolaĩ, šąlù* turi būti tariami ilgieji balsiai *ą*.

§ 25. Ilgųjų ir trumpųjų balsių *y, ū* ir *i, u* rašyba yra vienas iš sudėtingesnių dalykų tiems, kurie dar tik mokosi lietuvių kalbos arba kurių kalboje ilgųjų ir trumpųjų balsių priešprieša išblukusi. Skirtingai nei rašant nosines balses, šiuo atveju nėra sisteminių taisyklių, kurias būtų galima nuosekliai taikyti ir jomis remiantis rašyti ir tarti be klaidų. Vieni to paties darybos tipo žodžiai turi ilguosius balsius (vyksta balsių kaita), kiti – ne.

Sunkumų kyla ir rašant bei tariant kai kuriuos priešdėlių ir priesagų vedinius, kur abejojama, kokios trukmės turi būti šaknies balsis. Kai kada galima remtis pamatiniu žodžiu (jei tik jis tariamas taisyklingai), pvz.: *džiūvėsis* (plg. *džiūti, džiūsta, džiūvo*), *nuosmukis* (plg. *smukti, smunka, smuko*). Tačiau neretai vedinio šaknyje vyksta balsių kaita, pvz.: *posūkis* (plg. *pasukti, pasuka, pasuko*), *santykis* (plg. *sutikti, sutinka, sutiko*). Eilinį kalbos vartotoją klaidina skirtinga pamatinių žodžių balsių trukmė, nelengva nustatyti, kuria pagrindine forma reikėtų remtis, pvz.: *skyryba* (*skiria* ar *skyrė*), *kūrinys, kūrikas* (*kuria* ar *kūrė*), *griūtis* (*griūti* ar *griuvo*), *ryklys* (*ryti* ar *rijo*).

Galima įsidėmėti tik vieną kitą dėsningumą.

- **Priesaginių veiksmažodinių daiktavardžių** šaknies balsio ilgumą dažnai galima patikrinti gretinant su kuria nors pagrindine veiksmažodžio forma. Daiktavardžiai, turintys balsiu prasidedančias priesagas *-imas, -yba, -ėjas, -ėsis* ir kt., dažniausiai sietini su būtuoju kartiniu laiku, daiktavardžiai, turintys priebalsiu prasidedančias priesagas *-tis*, *-tynės*, *-klys* ir kt., – su bendratimi, pvz., *griuvėsiai* (plg. *griuvo*), *džiūvėsis* (plg. *džiūvo*), *siuvėjas* (plg. *siuvo*), *pažyminys* (plg. *pažymi*), *skyryba* (plg. *skyrė*), *kūrinys* (plg. *kūrė*), *griūtis* (plg. *griūti*), *ryklys* (plg. *ryti*), *būklė* (plg. *būti*).
- Šaknies balsis pailgėja **galūninės darybos daiktavardžiuose**, ypač turinčiuose kirčiuotus priešdėlius, pvz.: *įmygis* (plg. *įmigti, įminga,*

įmigo), *nuotykis* (plg. *nutikti, nutinka, nutiko*), *pojūtis* (plg. *pajusti, pajunta, pajuto*), *santykis* (plg. *sutikti, sutinka, sutiko*), *atodūsis* (plg. *atsidusti, atsidūsta, atsiduso*), *įsiūtis* (plg. *įsiusti, įsiunta, įsiuto*), *potvynis* (plg. *patvinti, patvinsta, patvino*), *posūkis* (plg. *pasukti, pasuka, pasuko*), *poskyris* (plg. *pasukti, pasuka, pasuko*), *kyšis* (plg. *kišti, kiša, kišo*), *brydė* (plg. *bristi, brenda, brido*). Įsidėmėtina: *nuosmukis*.

- Ilgasis balsis atsiranda kai kuriuose **iš būdvardžių kilusiuose daiktavardžiuose**, pvz.: *gylis* (plg. *gilus*), *pyktis* (plg. *piktas*).
- Balsis pailgėja ir kai kuriuose **priesagų *-urys*, *-ulys*, *-ynė* vediniuose**, pvz.: *švyturys* (plg. *švisti, švinta, švito*), *sūkurys* (plg. *sukti, suka, suko*), *ryšulys* (plg. *rišti, riša, rišo*), *iškyšulys* (plg. *iškišti, iškiša, iškišo*), *sūpynės* (plg. *supti, supa, supo*).

Dėl netaisyklingos tarties gali būti neskiriama balsių trukmė ir veiksmažodžių pagrindinių formų šaknyse ar priesagose (ilginami trumpieji balsiai), pvz.: *gyti, gyja, gijo*; *ryti, ryja, rijo*; *dužti, dūžta, dužo*; *siūti, siuva*, *siuvo*; *griūti griūva, griuvo*; *dalyti, dalija, dalijo*; *kirmyti, kirmija, kirmijo*. Dažniau vartojamų pirminių veiksmažodžių šaknies balsius reikėtų įsidėmėti. Su priesagomis *-yti, -ija, -ijo* paprasčiau: ilgasis balsis *y* yra tik bendratyje, esamajame ir būtajame kartiniame laike rašomas ir tariamas trumpasis balsis *i*. Atitinkamos trukmės balsis rašomas ir tariamas išvestinėse veiksmažodžio formose, pvz.: *nepagijo* (plg. *gijo*), *suduždavo* (plg. *dužti*), *dalijamas* (plg. *dalija*), *sukirmijęs* (plg. *kirmijo*).

Ilgieji kirčiuoti balsiai retai kada trumpinami. Minėtinas tik kai kurių būsimojo laiko trečiojo asmens veiksmažodžių trumpinimas. Nepriesaginių veiksmažodžių, bendratyje turinčių *-yti, -ūti*, būsimojo laiko trečiasis asmuo tariamas su trumpuoju balsiu *i, u*, pvz.: *lyti – lis*, *pūti – pus*. Išimtys yra tik dvi: *siūti – siūs*, *vyti – vys*. Daugiaskiemeniuose veiksmažodžiuose ir netiesiogiai prieš *-ti* einantys *ū, y* nesutrumpėja, pvz.: *sakyti – sakys*, *skųsti – skųs*. Tačiau dėl analogijos kai kada ir jie tariami kaip trumpieji balsiai.

Visa tai rodo, kad bendrinės tarties ir taisyklingos rašybos geriausia mokytis lygiagrečiai, problemiškesnius žodžius reikėtų tiesiog įsidėmėti.

§ 26. Pagrindinis bendrinės kalbos balsių tarties reikalavimas – skirti ilguosius nuo trumpųjų balsių visose pozicijose (kirčiuotuose ir nekirčiuotuose skiemenyse, žodžio viduryje ir pabaigoje). Šį principą galima suformuluoti ir kitaip: kirčiuoti trumpieji balsiai turi būti trumpesni už atitinkamus kirčiuotus ilguosius, nekirčiuoti ilgieji balsiai turi būti ilgesni už nekirčiuotus trumpuosius balsius. Kiek plačiau aptarsime probleminius balsių tarimo atvejus.

Kirčiuoti trumpieji balsiai turi būti trumpesni už atitinkamus kirčiuotus ilguosius. Netaisyklingas trumpųjų balsių tarimas – didelė klaida, griaunanti balsių sistemą, nes trukmė lietuvių bendrinėje kalboje – skiriamasis balsių požymis, tik balsių ilgumu gali skirtis kitais atžvilgiais vienodi žodžiai, pvz.: *mès – mẽs*, *lìs – l̃ịs*. Taisyklingos tarties galima mokytis remiantis nekirčiuota pozicija: ten trumpieji balsiai neilginami, pvz.: *rìša – rišù, rùdas – rudàs*. Balsių *i, u* tarties galima mokytis ir iš rašybos: jie visada rašomi tik *i, u*. Tačiau dėl netaisyklingos tarties netaisyklingai ir parašomi.

Kadangi *a, e*, gavę kirtį, dažniausiai pailgėja (dėl to jie vadinami padėtinio ilgumo balsiais), tai dėl analogijos ir trumpieji kirčiuoti *a, e* pailginami. Todėl reikėtų įsidėmėti atvejus, kada **kirčiuoti *a, e* turi būti tariami trumpi**:

- žodžio gale, pvz.: *rankà, rankàs, gėlė, gėlės, pasàk, arbà* (išimtys: *kasnãkt, mẽs*; dvejopai galima tarti *kasmẽt* ir *kasmèt*);
- nepriesaginėse bendratyse ir iš jų padarytose formose, išskyrus neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvį, pvz.: *kàsti, kàsdavo, kàs, kàstų, kàsk, kàsdavęs, kàsiąs, kàstinas, kàsdamas, kàsdavus, kàsiant,* bet *kãstas*;
- veiksmažodžių priešdėliuose, pvz.: *àpkasa, àtkasa, nèkasa, nebèkasa, pàkasa, pràkasa, tebèkasa*;
- įvardžiuotinių formų vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko galūnėje, pvz.: *mažàsis, pirmàsis*;
- aukštesniojo laipsnio formų priesagose, pvz.: *mažèsnis, mažėlèsnis, mažèsnio, mažėlèsnio, mažèsnį, mažėlèsnį*;
- įvardžiuose *màno, tàvo, sàvo*;
- samplaikiniuose prieveiksmiuose ir prielinksniuose, pvz.: *šiàpus, anàpus.*

Nekirčiuoti ilgieji balsiai turi būti ilgesni už nekirčiuotus trumpuosius balsius, pvz.: žodžiuose *gyvūnìją, ryškì* nekirčiuoti balsiai negali būti ištarti kaip trumpieji *i, u* ar *a*. Mokantis reikėtų remtis kirčiuota pozicija, kur tie balsiai netrumpinami: *gyvẽna – gývas, ąžuolýnas – ąžuolas*. Nebloga atrama ir rašyba: ilgieji balsiai (garsai) žymimi ilgosiomis balsėmis – raidėmis *ą, ę, ė, o, į, y, ų, ū*, išskyrus padėtinius *a, e*.

Tarptautinių žodžių kamienuose vartojami tik **trumpieji kirčiuoti *e, o*** balsiai, pvz.: *rèplika*, *mèras, reprèsija, šedèvras, prokuròras*, *mòdelis*, išskyrus vieną kitą senesnį tarptautinį žodį, pvz.: *dóleris, milijõnas*.

Įsidėmėtini ir tarptautiniai žodžiai su trumpuoju kirčiuotu **galiniu *u, i***, pvz.: *tabù, interviù, meniù*, *taksì, popurì, žiurì*.

Lietuvių kalboje yra nedaug tarptautinių žodžių su **kirčiuota ilgąja galūne *-ė***, pvz.: *esẽ*, *atašẽ*, *karatẽ*. Dėl kitų kalbų įtakos jie dažnai trumpinami.

ie, uo bendrinėje kalboje turi skirtis nuo vienbalsių ir kirčiuotame, ir nekirčiuotame skiemenyje, pvz.: *rẽkia – riẽkia, ódą – úodą, pešìmas – piešìmas, kopìmas – kuopìmas*.

Dviejų balsių sandūra vadinama **hiatu**. Lietuvių bendrinėje kalboje turi būti ištariami visi balsiai, pvz.: *reabilitãcija*, *eksploatúoti, vãkuumas*.

Hiatas naikinamas tik tarptautiniuose žodžiuose: kai susiduria *i* ir kitas balsis, įterpiamas *j*, pvz.: *klieñtas* reikia tarti [k'l'ijeñtas], *sociãlinis* tarti [soc'ijẽ̆l'in'is], *kol(i)òkviumas* tarti [kolòkv'ijumas] arba [kol'òkv'ijumas], *triùmfas* tarti [t'r'ijùmfas] (plačiau žr. § 28.)

§ 27. Gretimus skirtingo duslumo–skardumo priebalsius labai sunku ištarti. Kad būtų lengviau tarti, **priebalsiai supanašėja** (vyksta jų asimiliacija).

- Duslieji priebalsiai *p, t, k, s, š* prieš skardžiuosius *b, d, g, z, ž* suskardėja, juos tariame skardžiai, pvz.: *lìpdavo – lìpo, plaũkdavo – plaũkė, vèsdavo – vèsi, nèšdavo – nèši*.

- Skardieji priebalsiai *b, d, g, z, ž* prieš dusliuosius *p, t, k, s, š* suduslėja, juos tariame dusliai, pvz.: *dìrbti – dìrbo, pédsakas – pédą, bégti – béga, zif̃zti – zif̃zė, ūžti – ūžė*.

Čia tarimas ir rašyba skiriasi todėl, kad visuose giminiškuose žodžiuose stengiamasi rašyti tą pačią šaknį ar priešdėlį (veikia morfeminis rašybos principas). Pasitikrinti, ką reikia rašyti, padeda giminiški žodžiai, kur tas pats priebalsis atsiduria prieš balsį, pvz.: *bégti – bégo, bégu, nèšdavo – nẽša, nẽšė*. Tokių žodžių skaityti paraidžiui negalima, reikia tarti supanašėjusius priebalsius, pavyzdžiui, nors rašome *lìpdavo,* bet tariame [lìbdavo].

Jei priebalsiai *p, t, k, s, š, b, d, g, z, ž* eina prieš arba po priebalsių *l, m, n, r, v, j,* jų tarimas nepakinta, pvz.: *šal̃tis, tam̃pa, láipsnių, dangùs, merginà, svỹra*.

Nelengva ištarti greta vartojamus priebalsius ***s, z, dz, c*** ir ***š, ž, dž, č***. Jie taip pat derinami. Šie priebalsiai sudaro poras: ***s – š, z – ž, dz – dž, c – č***. Pirmieji tariami liežuviui liečiant dantis, antrieji – gomurio dalį už dantų. Jeigu žodyje atsiranda du tokie priebalsiai, pirmasis prisitaiko prie tolesnio priebalsio ir tariamas jo porininkas, pvz.: *rūpesčių* (tariami priebalsiai *šč*), *skruzdžių* (tariami priebalsiai *ždž*).

Gretimi priebalsiai turi būti derinami ir **pagal minkštumą**, pvz.: *asfáltas* tartinas kietasis *l*, *koncèrtas* – minkštieji *nc*, *procèsas* – minkštasis *c*, *licẽjus* – minkštasis *c*, *šašlýkas* – minkštieji *šl*. Išimtys čia yra tik kai kurie terminai, kitų kalbų posakiai ar iš tradicijos tariami žodžiai, pvz.: *álfa* galima tarti [ál'fa], *vòltas* – [vól'tas], *sálto mortãle* – [sál'to mortãl'e], *pòlka* – [pól'ka], *válsas* – [vál'sas].

Du vienodi priebalsiai (vadinamoji **geminata**) greta lietuvių kalboje pasitaiko labai retai (priešdėlio ir šaknies, dviejų šaknų sandūroje), pvz.: *iššóko, pùsseserė*. Tarties normos reikalauja tarti tik vieną priebalsį, pirmasis praleidžiamas.

Jeigu du gretimi priebalsiai skiriasi tik vienu požymiu (pavyzdžiui, skardumu ar tarimo vieta), tada jie supanašėja ir tampa vienodais priebalsiais, iš kurių tariamas tik paskutinis (vyksta degeminacija), pavyzdžiui, *išsùko* derinamas *š* pagal tarimo vietą su *s* [issùko] ir tariamas tik [isùko].

§ 28. Priebalsis ***j*** lietuvių kalboje visada minkštasis. Po jo gali būti rašomi beveik visi balsiai. Tačiau po *j* rašomus *a, ai, au* tariame kaip *e, ei, eu*, pvz.: *koja, jai, jau*. Tai klaidina besimokančius taisyklingos rašybos ir tarties.

2.4 lentelė. **Įsidėmėtini *j* tarimo ir rašybos atvejai**

	Lietuviški žodžiai	**Tarptautiniai žodžiai**
j tariamas ir rašomas:	• šaknies pradžioje po priebalsių *b, p*, pvz.: *pjáuti, rugpjū́tis, bjaurùs;* • šaknies pradžioje prieš balsius, dvibalsius ir mišriuosius dvigarsius, pvz.: *javaĩ, jėgà, jéigu, jei, jùngti, junginỹs;* • įvardžiuose, pvz.: *jiẽ, jìs, jíems*; • prieš *ie* žodžio pradžioje daugelyje tikrinių vardų, pvz.: *Jiẽznas, Jiesià.*	• senųjų skolinių viduryje po balsio *i* prieš ilgai tariamą *o* (*milijõnas, fortepijõnas, Kristijõnas, valerijõnas, Marijõnas*), taip pat ir *milijárdas*; • kai nelietuviškos kilmės žodžiai turi lietuviškas priesagas *-inis, -ė*; *-iškas,-a*; *-uoti, -uoja, -avo* (*idéja – idéjinis; jubiliẽjus – jubiliẽjinis; muziẽjus – muziẽjinis; heròjus – heròjiškas; kaubòjus – kaubòjiškas; kòpija – kopijúoti, kopijúoja, kopijãvo; stùdija – studijúoti, studijúoja, studijãvo; paròdija – parodijúoti, parodijúoja, parodijãvo);* • kai nelietuviškos kilmės žodžiai turi lietuviškas galūnes *-us, -as* (*gènijus*, *scenãrijus*, *rãdijas, kritèrijus*).
j tariamas, bet nerašomas	• šaknies pradžioje prieš *ie*, pvz.: *íešk*o, *ievà, iẽšmas, paíešk*o.	• kai susiduria du balsiai ir pirmasis iš jų yra balsis *i* (*čempiònas, klieñtas, abiturieñtas, periòdas, antikvariãtas, higienà, pacieñtas, pensiònas, bibliotekà)*; • jeigu *i* yra antrasis balsis, galima tarti su *j* arba be jo, bet hiatas turi būti išlaikytas, pvz.: *archaìzmas* tarti [*arxajìzmas*] arba [*arxa-ìzmas*].
j netariamas ir nerašomas:	• šaknies pradžioje prieš *i, ė*, pvz.: *suìro*, *pàėmė*; • *labiaũ, labiáusiai.*	• kai balsis *i* žymi minkštumo ženklą (*kompiùteris, porceliãnas, liãpsusas, jubiliãtas, izoliãtorius, poliãrinis, moduliãtorius*).

2.3. Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo pagrindai

§ 29. Garsai sudaro didesnius vienetus – **skiemenis**, kurių pagrindas balsiai ir dvigarsiai, priebalsių gali ir nebūti. Tardami žodį vieną skiemenį pabrėžiame labiau nei kitus (jį ištariame stipriau, energingiau, bet nebūtinai ilgesnį už kitus skiemenis). Toks pabrėžimas vadinamas **kirčiu**.

Žodį *gėlės* galima ištarti dvejopai: frazėje *nuvyto visos gėlės* pabrėžiame pirmąjį skiemenį ***gė***-*lės*, o *nepažįstu tokios gėlės* pabrėžiame antrąjį skiemenį *gė*-***lės***. Pabrėžtieji skiemenys vadinami **kirčiuotais skiemenimis.**

Lietuvių kalboje gali būti kirčiuotas bet kuris skiemuo:

- pirmasis dviskiemenio žodžio skiemuo, pvz.: ***ge***-*ras,* ***a***-*kys,* ***na***-*mas*;
- antrasis (paskutinis) dviskiemenio žodžio skiemuo, pvz.: *na*-***mų***, *a*-***kių***, *ber*-***žai***;
- pirmasis daugiaskiemenio žodžio skiemuo, pvz.: ***va***-*sa*-*ra,* ***duk***-*te*-*rį,* ***pa***-*ra*-*šas*;
- antrasis daugiaskiemenio žodžio skiemuo, pvz.: *lie*-***tu***-*viai, gy*-***ve***-*na, kai*-***my***-*nas*;
- paskutinis daugiaskiemenio žodžio skiemuo, pvz.: *Lie*-*tu*-***va***, *e*-*že*-***rų***, *gy*-*ve*-***nau***.

§ 30. Žodis yra svarbus kalbos vienetas, bet jo gramatinis ir akcentinis savarankiškumas neretai kelia daug problemų. Jeigu žodį sudaro tik vienas skiemuo, tai tik tas skiemuo ir gali būti pabrėžtasis, pvz.: *mes, bus, aš*. Rišlioje kalboje tokie vienskiemeniai, ypač nekaitomi, žodžiai gali netekti kirčio ir prišlyti prie daugiaskiemenių žodžių, pvz.: *į* na***mus***, *iš* na***mų***.

Nekaitomų žodžių akcentinis šlijimasis turi įtakos ir rašybai. Prišlijusio (vadinamojo klitiko) ir savarankiško žodžio junginys psichoakustiškai suvokiamas kaip vienas žodis, todėl jį ir užrašyti norima kartu.

Žodžių rašymas drauge ar skyrium yra sutartinis dalykas, atsižvelgiama į kalbos dalis, žodžių reikšmę, morfologinius požymius. Deja, akcentinės žodžių priklausomybės visai nepaisoma. Palyginkite pavyzdžius ir matysite, kad paryškinti žodžiai neabejotinai sudaro vieną akcentinį vienetą, bet jų užrašymas skiriasi:

- *Jis puikiai nupiešė ir **už tai*** („už tą dalyką“) *buvo gerai įvertintas. **Užtai*** („todėl“) *ir džiaugiasi, kad piešinys pavyko.*
- *Ji **pernelyg*** („per daug“) *nesinervino dėl kelionės, nors žinojo, kad išleido **per daug** pinigų ir jau **ne per daugiausiai** liko maistui.*
- ***Visgi** draugas neatvažiavo. **Vis tiek** aš nepykstu ant jo.*
- ***Kaipgi** tu ten nuvažiuosi, **kada gi** grįši ir **kas gi** tau pagelbės?*
- *Močiutė gyvena **netoli**, bet **ne visada** turiu laiko ją aplankyti.*

Beveik niekas nėra linkęs rašyti drauge prielinksnio ir linksniuojamojo žodžio, jungtuko ir kaitomojo žodžio, nors jie taip pat gana dažnai sudaro akcentinį vienetą. Matyt, šių žodžių gramatinis savarankiškumas gerai juntamas ir akcentinė priklausomybė tam neturi įtakos. Problemiški yra tie atvejai, kai į junginį įeina dalelytės. Tad reikia mokytis šių žodžių rašymo drauge ir skyrium taisyklių. Trumpai jas priminsime.

Pirmiausia reikia nepamiršti, kad sutrumpėję žodžiai rašomi kartu, pvz.: *galbūt* (plg. *gali būti*), *turbūt* (plg. *turi būti*), *žūtbūt* (plg. *žūti būti*), *anaiptol* (plg. *anaip tolei*), *kaipmat* (plg. *kaip matai*); *kažkur* (plg. *kažin kur*), *kažkiek* (plg. *kažin kiek*), *kažkas* (plg. *kažin kas*), *kažkaip* (plg. *kažin kaip*), *kažkada* (plg. *kažin kada*), *kažkodėl* (plg. *kažin kodėl*), *nėkart* (plg. *nė karto*), *nėsyk* (plg. *nė sykio*), *pirmąkart* (plg. *pirmą kartą*), *vienąsyk* (plg. *vieną sykį*), *kitąmet* (plg. *kitą metą*), *kasnakt* (plg. *kas naktį*), *kaskart* (plg. *kas kartą*), *anapus* (plg. *anoje pusėje*).

Išimtimis galima laikyti: *lig šiol* (nors plg. *ligi šiolei*), *lig tol* (nors plg. *ligi tolei*).

Įsidėmėtina: *iš tikro, iš tikrųjų, be abejo, be galo* nėra sutrumpėję, tad rašomi atskirai.

Nepainioti:

- *vis dėlto* ir *dėl to* („dėl to dalyko“), pvz.: *vis dėlto reikėtų labiau pasistengti; jis dėl to labai nukentėjo*;
- *užtai* („užtat, užtatai“) ir *už tai*, pvz.: *užtai* („todėl“) *išvažiavau anksčiau; už tai jis gavo barti*;
- *tiktai* ir *tik tai*, pvz.: *turėjo tiktai vieną knygą; tik tai jam nepadėjo*.

Glaustai priminsime kai kuriuos įsidėmėtinus problemiškesnius nekaitomųjų kalbos dalių rašymo kartu ir skyrium atvejus.

2.5 lentelė. **Kai kurių nekaitomųjų kalbos dalių rašymas kartu ir skyrium**

ne, nebe	Su **daiktavardžiais**, **veiksmažodžiais**, **būdvardžiais** rašoma: • **kartu**, kai suteikia žodžiui priešingą reikšmę ir virsta priešdėliu, pvz.: *laimė – nelaimė; rašo – nerašo, neberašo; geras – negeras;* • **skyrium,** kai reiškia priešpriešą ar neigia, pvz.: *jis norėjo ne juodos, o baltos kavos; žolė nebe žalia, o kažkokia ruda.* **Įsidėmėtina**: ne visada lengva nustatyti: priešprieša ar neigimas, todėl *ne, nebe* rašyba su daiktavardžiais, veiksmažodžiais, būdvardžiais, prieveiksmiais gana liberali – galima rašyti, pvz.: *oras buvo nešaltas / ne šaltas*. Su **skaitvardžiais**, **įvardžiais**, **prielinksniais**, **jungtukais** rašoma **atskirai**, pvz.: *jis ne pirmas; jis ne toks didelis*; *ne visi susirinko*. Išimtys: įvardžiai *nekas* „prastas menkas“, *nekoks* „prastas, nedidelis“, *nesavas* „ne toks kaip visada“. Nepainioti: *visiškas – nevisiškas* yra būdvardis, pvz: *visiškas saulės užtemimas.* Su **prieveiksmiais** rašoma **taip**, **kaip ir su kalbos dalimis,** iš kurių jie padaryti, pvz.: *aš gyvenu netoli; ji pasikeitė neatpažįstamai; netyčia įsivėliau į konfliktą; ji kalbėjo ne piktai, o liūdnai; toli – netoli, nebetoli; daug – nedaug, nebedaug.* **Įsidėmėtina**: *nekaip* „prastai“, *netoliese, ne dabar, ne visur, ne visada, ne visai, ne greta, ne juokais, ne kartą, ne staiga, ne laiku, ne namie, ne pakeliui, ne pasroviui, ne veltui, ne perniek, ne pirmąkart, ne tuojau, ne visuomet*. Priešpriešą taip pat žymi **aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio** būdvardžiai ir prieveiksmiai, todėl su jais *ne, nebe* rašoma atskirai, pvz.: *jis buvo ne blogesnis už daugelį mokinių; jis pasielgė ne geriau už kitus.* **Atskirai** rašoma, kai vartojama tarp dviejų vienodų ar panašių žodžių, pvz.: *kur ne kur, vos ne vos, kada ne kada.* Nepainioti: *nebe* ir *ne be*, pvz.: *ne be pagrindo, ne be reikalo, ne be priežasties*.

2.5 lentelės tęsinys

gi	• Su nekaitomais vienskiemeniais žodžiais rašoma **kartu**, pvz.: *argi, dargi, kaipgi, kurgi, taipgi, vėlgi;* išimtys: *nejaugi, kadangi, taipogi*. • Su kaitomais ir nekaitomais daugiaskiemeniais žodžiais rašoma **skyrium**, pvz.: *kas gi, ko gi, kam gi, koks gi, ką gi, kada gi, kodėl gi, todėl gi, užtai gi*.
vis	Rašoma **atskirai**, pvz.: *vis vien, vis tiek, vis dėlto*. Išimtys: *suvis, užvis, išvis, pervis, visgi* (daugelis jų trumpiniai).
bet, kai, nors, kaži(n)	Sudaro samplaikinius įvardžius ir prieveiksmius ir rašoma **atskirai**, pvz: *bet kas, bet koks, kaži(n) kuris, kas nors, koks nors, kai kada, kai kiek, kai kur, kaži(n) kada, kur nors*. Išimtis *betgi*.
per	Rašoma **atskirai**, pvz.: *per daug, per ilgai, ne per daug, per geras*. Išimtys*: pernelyg, nepernelyg*. Nepainioti su priešdėliu *per-*, pvz.: *pervažiuoja, perversmas*.
te, tebe	Rašoma **kartu**, pvz.: *teneša, tebevažiuoja*. Atskirai rašoma, jei įsiterpia kitas žodis, pvz.: *te jis eina*.
pat	Rašoma atskirai, pvz.: *taip pat, tiek pat, tuoj pat, ligi pat*.

§ 31. Pabrėžtasis arba kirčiuotas skiemuo žodynuose žymimas specialiais simboliais – kirčio ženklais, kurie vadinami pagal tai, kaip užrašomi: **kairinis** kirčio ženklas rašomas iš kairės žemyn (ˋ), **dešininis** – iš dešinės žemyn (ˊ), **riestinis** užrašomas kaip bangelė (˜).

Kirčio ženklai rašomi ant kirčiuoto skiemens pagrindo (balsių, dvibalsių ir dvigarsių):

- kairinis ir dešininis visada rašomas ant balsio arba dvibalsio ar mišriojo dvigarsio pirmojo dėmens, pvz.: *ràsti, kìlo, kąsnio, láibas, kálnas;*
- riestinis kirčio ženklas rašomas ant balsio arba dvibalsio ar mišriojo dvigarsio antrojo dėmens, pvz.: *rą̃stas, viĩkas, laĩkas*.

Pagal tai, kas sudaro pagrindą, skiemenys skirstomi į **ilguosius** ir **trumpuosius**. Trumpuosius skiemenis sudaro trumpieji balsiai, ilguosius – ilgieji balsiai ir visi dvigarsiai. Skiemens ilgumas nepriklauso nuo jame esančių priebalsių, pvz.: žodį *šliukšt* sudaro vienas trumpasis skiemuo, o *šliūkšt* – ilgasis skiemuo, priebalsių abiejuose žodžiuose tiek pat.

Skiemens ir balsio ilgumas ar trumpumas lietuvių kalboje nepriklauso nuo kirčio. Palyginkite žodžius, ***tỹlą*** ir ***tylà***. Pirmajame žodyje kirčiuojame skiemenį *ty-*, antrajame *-la*. Tačiau skiemuo *ty-* visada tariamas su ilguoju balsiu *y*.

Jeigu skiemens pagrindas yra trumpasis balsis *u, i, a, e* (tarptautiniuose žodžiuose *o*), tai pabrėžtasis skiemuo žymimas **kairiniu** kirčio ženklu. Pavyzdžiui, žodžiuose *rasti, vesti, kito, butas, atomas* kirčiuotuose (pabrėžtuose) skiemenyse yra trumpieji balsiai: *ras-ti, ves-ti, ki-to, bu-tas, a-to-mas*. Todėl šiuos žodžius kirčiuosime *ràsti, vèsti, kìto, bùtas, atòmas*. Toks skiemuo vadinamas trumpuoju kirčiuotu skiemeniu.

Įsidėmėtina: trumpąja balse (raide) žymimi ir dvibalsių (*ai, au, ei, ui, ie, uo*) ar dvigarsių (*al, am, an, ar, el, em, en, er, il, im, in, ir, ul, um, un, ur*) dėmenys, bet tai jau ilgieji skiemenys, pvz.: žodžiuose *kilti* ir *kilo* pabrėžiamas pirmasis skiemuo ***kil****-ti,* ***ki****-lo*. Abiejuose žodžiuose rašome trumpąją balsę (raidę) *i*, tačiau pirmajame žodyje turime dvigarsį, o antrajame vienbalsį. Vadinasi, tik antrojo žodžio skiemuo *ki-* yra trumpasis. Nustatant skiemens trukmę reikia atkreipti dėmesį į tai, kas eina po *l, m, n, r*: jeigu toliau eina priebalsis, turime dvigarsį (*ki****l****-****t****i*), jei balsis – vienbalsį (*ki-****lo***).

§ 32. Ilguosius skiemenis sudaro ilgieji balsiai (jie žymimi ilgosiomis balsėmis *ą, ę, į, ų, ū, y, o, ė*) ir dvibalsiai, mišrieji dvigarsiai (*ai, au, ei, ui, al, am, an, ar, el, em, en, er, il, im, in, ir, ul, um, un, ur*).

Ilgieji kirčiuoti skiemenys lietuvių kalboje tariami skirtingai. Tai priklauso nuo **priegaidės** (ilgojo kirčiuoto skiemens tarimo moduliacijos). Lietuvių kalboje yra dvi priegaidės: **tvirtapradė** ir **tvirtagalė**.

Palyginkite frazes: *plaukim greičiau indus* ir *plaukim greičiau į krantą*. Žodį *plaukim* rašome vienodai. Abiejose frazėse pabrėžiame (kirčiuojame) tą patį skiemenį ***plau****-kim*. Tačiau tą kirčiuotą skiemenį ištariame skirtingai: pirmajame sakinyje pabrėžiame ir ilgesnį ištariame pirmąjį dvigarsio dėmenį ***pl<u>a</u>u****-kim*, o antrajame pirmojo dėmens nepailginame, šiek tiek ilgesnis yra antrasis dėmuo ***pla<u>u</u>****-kim***.** Pirmasis žodis ***pl<u>a</u>u****-kim* tariamas su **tvirtaprade** (pabrėžiame ir pailginame dvigarsio pradžią), antrasis ***pla<u>u</u>****-kim* – su **tvirtagale** priegaide (šiek tiek pailginame ir pabrėžiame dvigarsio pabaigą).

Tvirtapradė priegaidė dažniausiai žymima **dešininiù** kirčio ženklu virš skiemens centrą sudarančio vienbalsio ar dvigarsio pirmojo dėmens. Dešininiu ženklu žymimi tvirtapradžiai skiemenys, kurių centrą sudaro ilgieji balsiai, *ie, uo*, dvibalsiai *ai, au, ei* ir mišrieji dvigarsiai su pirmuoju dėmeniu *a, e* (*al, am, an, ar, el, em, en, er*), pvz.: *viréja, jū́ra, spręsti, kąsnis, píenas, púodas, láisvė, léisti, kálnas, sámtis, sprándas, kártis, kélmas, sémti, sénti, gérti*.

Tvirtagaliai skiemenys visada žymimi **riestiniù** kirčio ženklu virš vienbalsio ar dvigarsio antrojo dėmens, pvz.: *rõžė, knỹgą, rą̃stą, skę̃sti, šiẽnas, liniuõtė, vaĩkas, saũgūs, neĩgia, kal̃tas, kam̃pas, skrañdis, dar̃žas, vel̃ka, rem̃ti, skreñda, ger̃bti*.

§ 33. Kaip jau minėta, tvirtapradžių **dvigarsių *ai, au, ei, al, am, an, ar, el, em, en, er*** pirmieji dėmenys pailgėja. Tvirtagalių dvigarsių pirmieji dėmenys nepailgėja, šiek tiek pailgėja antrieji dėmenys, todėl labai lengva išgirsti ir atpažinti šių dvigarsių priegaidę. Palyginkite žodžių poras: *káimas – laĩkas, léisti – neĩgti, páltas – kal̃tas, sámtis – kam̃štis, ántis – skrañdis, bárti – var̃gti, kélmas – vel̃ka, sénti – señka, sémti – rem̃ti, gérti – ger̃bti*.

Dvigarsių, kurių pirmieji dėmenys *u, i* (*ui; il, im, in, ir, ul, um, un, ur*), priegaidę iš klausos sunkiau nustatyti, nes lietuvių bendrinėje kalboje tvirtapradžių *ùl, ùm, ùn, ùr, ìl, ìm, ìn, ìr* (ir sudėtinio dvibalsio *ùi*) pirmieji dėmenys turi būti ištariami trumpi. Jie, skirtingai nei dvigarsių pirmieji dėmenys *a, e*, nepailgėja iki pusilgių. Todėl kirčiuodami šių dvigarsių tvirtapradę priegaidę žymime kairiniu kirčio ženklu, pvz.: *pùlti*, *vìlna*. Dėl pirmojo dėmens trumpumo dažnai šių dvigarsių priegaidės niveliuojamos (suvienodėja) ir sunkiau atpažįstamos.

Palyginkite pavyzdžius: *bùlvė – gul̃bė, sùlčių – pul̃ko, pùlti – gul̃ti, jùngia – juñta, skùndžia – smuñka, kùrti – skur̃sti, vìlna – vil̃kas, kìlpa – šil̃kas, kìmti – kim̃šti, vìngis – žiñgsnis, dìrbti – kir̃pti, gìrti – pir̃kti, žìrnis – kir̃vis*.

Tokie pat trumpi turi būti ištariami ir tarptautiniuose žodžiuose vartojami mišrieji dvigarsiai su pirmaisiais dėmenimis *o,* pvz.: *spòrtas, transpòrtas*.

Įsidėmėtina: dėl svetimų kalbų įtakos ir dėl minėtos priegaidžių niveliacijos neretai ilginami ir tvirtapradžių, ir tvirtagalių *ul, um, un, ur, il, im,*

in, ir pirmieji dėmenys. Tai ne tik tarties klaida, čia pakeičiama ir priegaidė. Taip kalbantys žmonės visai neskiria šių dvigarsių priegaidės. Tad reikia mokytis ir tarties, ir kirčiavimo.

§ 34. Nekirčiuoti **vienbalsiai *a, e*** yra trumpieji. Tačiau, gavę kirtį, jie dažniausiai pailgėja ir turi tvirtagalę priegaidę, pvz.: *bãras,* bet *barè*; *ẽžeras,* bet *ežeraĩ*; *ãprašas,* bet *aprašáms*; *lãpas*, bet *lapù*. Jeigu žodžių daryboje ar kaityboje pakinta šių skiemenų sudėtis, pakinta ir priegaidė, pvz.: *šãlo – šálti, šáltas*; *gyvẽno, gyvẽnimas – gyvénti*.

Lengviau atpažinsite vienbalsius *a, e*, jei atkreipsite dėmesį į skiemenavimą. Pavyzdžiui, žodžiuose ***bal****-to* ir *pa-****ba****-lo* kirčiuojame skiemenis su balsiu *a*. Gerai girdite, kad *a* panašaus ilgumo, bet ***bal****-to* turime dvigarsį *al* (priegaidė tvirtapradė, nes pabrėžiamas pirmasis dėmuo), o žodyje *pa-****ba****-lo* nėra dvigarsio, turime tvirtagalį vienbalsį *a*.

Reikia nepamiršti, kad į dvigarsio sudėtį įeina tik priebalsiai *l, m, n, r*. Pavyzdžiui, žodį *atviras* skiemenuojame *at-vi-ras* ir čia taip pat turime padėtinio ilgumo balsį *a*, nes su priebalsiu *t* balsis nesudaro dvigarsio. Taigi šį žodyje kirčiuosime *ãtviras*.

Įsidėmėtina: padėtinio ilgumo gali būti tik *a, e* balsiai. Kitų balsių (taip pat ir nosinėmis balsėmis *ą, ę* žymimų) trukmė nuo kirčio nepriklauso.

Apie atvejus, kai kirčiuoti vienbalsiai *a, e* nepailgėja, žr. § 26.

§ 35. Jeigu kirčiuoto skiemens pagrindą sudaro ilgasis balsis (*ė, o, y, ū, ą, ę, į, ų*), iš klausos nustatyti priegaidę ne visada lengva (plg. *gėlių*, *šokėją*). Todėl kartais reikia išmokti taisyklių ar pasitikrinti žodyne. Tačiau reikia nepamiršti, kad žodyne pateikiamas tik pagrindinių formų kirčiavimas. Norint taisyklingai sukirčiuoti konkretaus žodžio formas, reikia išmanyti kelias lietuvių kalbos kirčiavimo taisykles. Toliau trumpai jas ir apžvelgsime.

Žodžio galo taisyklė. Ilgieji kirčiuoti žodžio galo skiemenys dažniausiai turi tvirtagalę priegaidę (žinoma, žodžio gale gali būti ir trumpasis kirčiuotas skiemuo), pvz.: *laukaĩ, ėjaũ, gėlẽ, traukinỹs, akmuõ, gerų̃, gerõs*.

Tvirtapradę turi:

- kirčiuotos naudininkų galūnės, pvz.: *gerám, mažíems, dienóms*. **Įsidėmėtina**: moteriškosios giminės vienaskaitos naudininkas nekirčiuojamas gale, pvz.: *pãčiai, vìsai, gẽrai* (išimtys: *anái, kuriái*);
- sutrumpėjusios formos:
  - bendratys, pvz.: *láukt* (plg. *láukti*), *rašýt* (plg. *rašýti*), *bégt* (plg. *bégti*);
  - liepiamosios nuosakos veiksmažodžiai, pvz.: *láuk* (plg. *láuki*), *rašýk* (plg. *rašýki*), *bék* (plg. *béki*);
  - sangrąžiniai veiksmažodžiai, pvz.: *prausiúos* (plg. *prausiúosi*), *prausíes* (plg. *prausíesi*);
- kai kurie nekaitomi vienskiemeniai ir daugiaskiemeniai žodžiai (kai kurie iš jų yra trumpiniai): *ái* (ir *aĩ*), *dár, gál, jéi* (plg. *jéigu*), *jóg, kíek, tíek, kažkíek, lýg* (plg. *lýgiai*), *nórs, márš, víen* (plg. bevardė giminė *víena*), *véik, aimán, anót, bevéik, išvíen, pusiáu, rýt* (plg. *rýtą*), *porýt, užporýt, rytój* (plg. *rytójuje*), *tiesióg* (plg. *tiesiógiai*), *užúot, visái; galóp, rudenióp, vakaróp, velnióp; galbūt* (plg. *bū́ti*), *turbūt*, *žūtbū́t*;
- įvardžiai su baigmeniu *-oks*: *jóks, kóks, tóks, anóks, kažkóks, kitóks, visóks, vienóks*;
- ištiktukai su *-ai* ir *-t*, pvz.: *matarái, keberiókšt, triókšt*.

Įsidėmėtina: būsimojo laiko trečiojo asmens veiksmažodžiai paklūsta žodžio galo taisyklei, pvz.: *rašỹs* (plg. *rašýti*), *bẽgs* (plg. *bégti*), *geřs* (plg. *gérti*).

§ 36. Priešpaskutinio skiemens kirčiavimo taisyklė. Tai viena iš svarbiausių lietuvių kalbos kirčiavimo taisyklių. Jos esmė tokia: **jei priešpaskutinis skiemuo trumpasis arba tvirtagalis, tai gale turime kirčiuoti:**

- vienaskaitos vardininką su galūne *-a*,
- vienaskaitos įnagininką su vienskiemene galūne *-(i)a, -e, -(i)u*,
- vienaskaitos vietininką su vienskiemene galūne,
- daugiskaitos galininką.

Pavyzdžiui, žodžius *rãštas, rañką, gẽlę, peĩlis, šaũnų* kirčiuojame tvirtagališkai. Vadinasi, turime kirčiuoti: *raštù, raštè, raštùs*; *rankà, sù rankà, rankàs*;

gėlė, gėlės; *peiliù, peiliùs*; *šauniù, šauniùs*; Vienaskaitos vietininką *rañkoje, peĩlyje* kirčiuojame ne gale, nes turime dviskiemenę galūnę *-oje*.

Palyginkite žodžius su tvirtaprade priegaide: *šáukštas – šáukštu, šáukšte, šáukštus*; *sáuja – su sáuja, sáujas*.

Priešpaskutinio skiemens taisyklei gali paklusti ir esamojo bei būtojo kartinio laiko veiksmažodžių pirmasis ir antrasis asmuo.

Jeigu trečiojo asmens priešpaskutinis skiemuo turi tvirtagalę priegaidę arba yra trumpasis, tai vienaskaitos pirmajame ir antrajame asmenyje kirtis nušoka į galūnę, pvz.: *šaũkia – šaukiù, šaukì; grį̃žta – grįžtù, grįžtì; skìria – skiriù, skirì; liẽpė – liepiaũ, liepeĩ*; *rãdo – radaũ, radaĩ; rìto – ritaũ, ritaĩ*.

Palyginkite pavyzdžius su tvirtaprade priegaide: *síekia – síekiu, síeki; mýli – mýliu, mýli; sėdė́jo - sėdė́jau, sėdė́jai; bė́go – bė́gau, bė́gai*.

Jeigu sunku iš klausos nustatyti priešpaskutinio skiemens priegaidę, reikia pasitikrinti žodyne, pvz.: žodyne randate parašyta *sõdas*, taigi turite kirčiuoti *grožėjomės sodù, buvau sodè, apžiūrėjo senus sodùs*. Nustatyti, ar žodis paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei, padeda ir kirčiuočių nuoroda žodyne (apie tai plačiau § 38).

Veiksmažodžių priegaidę taip pat galima pasitikrinti žodyne. Jei žodyne parašyta *grį̃žti, grį̃žta, grį̃žo*, tai turite kirčiuoti *aš grįžtù namo, tu grįžtì, aš grįžaũ, tu grįžaĩ*.

§ 37. Daugiskaitos naudininko taisyklė. Kirčiuota daugiskaitos naudininko galūnė visada tvirtapradė. Šio linksnio kirčiavimas yra gera atrama norint pasitikrinti kai kurių linksnių ar priesagų vedinių, susijusių su daugiskaitos naudininko kirčio vieta, kirčiavimą.

Su daugiskaitos naudininko kirčio vieta sutampa ir kai kurių kitų linksnių kirčio vieta (bet ne priegaidė). Kur kirčiuojami žodžiai *káulams, darbáms, bùtams, gėlė́ms, geríems, kamuoliáms,* ten pat kirtį turės ir:

vienaskaitos vietininkas: *káule, darbè, gėlėjè, geramè, kamuolyjè*;

daugiskaitos kilmininkas: *káulų, darbų̃, bùtų, gėlių̃, gerų̃, kamuolių̃*;

daugiskaitos įnagininkas: *káulais, darbaĩs, bùtais, gėlėmìs, geraĩs, kamuoliaĩs*;
daugiskaitos vietininkas: *káuluose, darbuosè, bùtuose, gėlėsè, geruosè, kamuoliuosè.*

Žodžių, priešpaskutiniame skiemenyje turinčių trumpąjį kirčiuotą balsį arba tvirtagalę priegaidę (pvz.: *bùtams*), vienaskaitos vietininkas su vienskiemene galūne paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei, t. y. kirčiuojamas gale, nors jų daugiskaitos naudininkas kirtį turi kamiene. Todėl kirčiuojama *butè.*

Įsidėmėtina: niekada nekirčiuojamas vienaskaitos ir daugiskaitos vietininkų dviskiemenių galūnių pirmasis ilgasis skiemuo (*-ėje, -oje, -yje, -uose, -ose, -ėse*), visada tik paskutinis, pvz.: *gėlėjè, kamuolyjè, gėlėsè, geruosè, kamuoliuosè.*

§ 38. Linksniuojamieji žodžiai (išskyrus įvardžiuotines formas, apie kurias plačiau rašoma § 39) kirčiuojami pagal keturis modelius – **kirčiuotes.**

Kirčiuotės nustatomos pagal daugiskaitos naudininko ir daugiskaitos galininko kirčio vietą (jei daugiskaitos nėra, tada pagal vienaskaitos įnagininką ir vietininką). Kirčiuočių nuorodos pateikiamos žodynuose. Todėl perpratus kirčiuočių sistemą ir pasižiūrėjus į žodyną, galima nesunkiai sukirčiuoti visus žodžius, net ir tuos, kurie vartojami rečiau ar dėl kurių kirčiavimo kyla abejonių.

Pirmosios kirčiuotės žodžių daugiskaitos naudininkas ir galininkas kirtį turi tame pačiame kamieno skiemenyje, pvz.:

daugiskaitos naudininkas: _ _ _ _ *šáukštams, úogoms, pavãsariams, tùlpėms;*

daugiskaitos galininkas: _ _ _ _ *šáukštus, úogas, pavãsarius, tùlpes.*

Tai pastovaus kirčiavimo žodžiai, jie visuose linksniuose išlaiko tą pačią kirčio vietą.

Įsidėmėtina: jei pirmosios kirčiuotės žodis kirtį turi priešpaskutiniame skiemenyje, jo priegaidė visada tik tvirtapradė, tolesniame nuo galo skiemenyje gali būti bet kuri priegaidė ar trumpasis kirčiuotas skiemuo.

Antrosios kirčiuotės žodžių daugiskaitos naudininkas kirčiuojamas kamiene, o galininkas – galūnėje, pvz.:

daugiskaitos naudininkas: _ _ _ _ *bãtams, daržẽliams, bùtams, rañkoms, žvãkėms;*

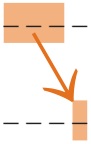

daugiskaitos galininkas: _ _ _ _ *batùs, darželiùs, butùs, rankàs, žvakès.*

Įsidėmėtina:

1. Šios kirčiuotės žodžiai kirtį gali turėti tik paskutiniame arba priešpaskutiniame skiemenyje (neskaičiuojant dviskiemenių galūnių).
2. Galūnėje kirčiuojami tik tie linksniai, kurie paklūsta priešpaskutinio skiemens priegaidės taisyklei, t. y. vienaskaitos vardininkas su galūne *-a*, vienaskaitos įnagininkas su vienskiemene galūne *-(i)a, -e, -(i)u*, vienaskaitos vietininkas su vienskiemene galūne *-e* ir daugiskaitos galininkas.
3. Čia veikia priešpaskutinio skiemens priegaidės taisyklė, todėl priešpaskutinis skiemuo gali būti tik trumpasis arba tvirtagalis.

Trečiosios kirčiuotės žodžių daugiskaitos naudininkas kirtį turi galūnėje, o galininkas – kamiene (priešpaskutiniame, trečiajame ar tolesniame nuo galo skiemenyje), pvz.:

daugiskaitos naudininkas: _ _ _ _ *darbáms* 3, *kroviniáms* 3[a], *samdiniáms* 3[b];

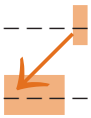

daugiskaitos galininkas: _ _ _ _ *dárbus, króvinius, samdinius*.

Įsidėmėtina:

1. Trečiosios kirčiuotės žodžių gali būti kirčiuota galūnė arba kuris nors visada tas pats kamieno skiemuo.
2. Jei kirčiuojama galūnė ir priešpaskutinis skiemuo, žodynuose žymima 3. Priešpaskutiniame skiemenyje visada esti tik tvirtapradė priegaidė, nes šios kirčiuotės žodžiai nepaklūsta priešpaskutinio skiemens priegaidės taisyklei, pvz.: *dárbus, žmónas*.

3. Jei kirtis persikelia į trečiąjį nuo galo skiemenį, žodynuose žymima 3^{a} arba 3^{b}, pvz.: *krõvinius* 3^{a}; *samdinius* 3^{b}. Trečiosios kirčiuotės indeksas *a* rodo tvirtapradę kirčiuoto negalinio skiemens priegaidę, *b* – tvirtagalę priegaidę arba trumpąjį kirčiuotą skiemenį.
4. Jei kirčiuojamas ketvirtasis skiemuo, žodynuose žymima 3^{4a} (*nuobodulỹs, núobodulį*) arba 3^{4b} (*uždarumà, ùždarumą*).
5. Tolesni skiemenys kirčiuojami retai: *paatogrąžỹs* 3^{5b}, *pageležinkelẽ* 3^{6b}.

Ketvirtosios kirčiuotės žodžių daugiskaitos naudininkas ir galininkas kirtį turi galūnėje, pvz.:

daugiskaitos naudininkas: _ _ _ ++ *daržáms, miškáms, dienóms;*

daugiskaitos galininkas: _ _ _ + *daržùs, miškùs, dienàs.*

Įsidėmėtina: ketvirtosios kirčiuotės žodžiai gali būti kirčiuojami tik paskutiniame arba priešpaskutiniame skiemenyje (neskaičiuojant dviskiemenių galūnių), priešpaskutinio skiemens priegaidė visada tik tvirtagalė arba trumpasis kirčiuotas skiemuo, nes ketvirtosios kirčiuotės žodžiai paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei.

Visų kirčiuočių modeliai pateikti 2.6 lentelėje.

Daiktavardžių, turinčių galūnę *-as*, kirčiuočių pavyzdžiai pateikti 2.7 lentelėje. Toks gretinimas labai patogus mokantis kirčiuočių skirtumų. Iš lentelės matyti, kad panašiai kirčiuojami pirmosios ir antrosios bei trečiosios ir ketvirtosios kirčiuočių žodžiai.

- Antrosios kirčiuotės žodžiai nuo pirmosios skiriasi tik **tais linksniais, kurie paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei** (vienaskaitos įnagininku ir vietininku, daugiskaitos galininku): *sodù, sodè, sodùs*. Kadangi daugelis antrosios kirčiuotės linksnių kirtį turi kamiene, tai dėl analogijos šnekamojoje kalboje neretai ir linksniai, paklūstantys priešpaskutinio skiemens taisyklei, kirčiuojami su atitrauktiniu kirčiu kamiene.

2.6 lentelė. **Kirčiuotės**

Paaiškinimai. Kad būtų patogiau mokytis, lentelėje tvirtagalė priegaidė žymima riestiniu ženklu, tvirtapradė – tik dešininiu, o kairinis ženklas žymi trumpąjį skiemenį. Brūkšneliais, kaip ir ankstesnėse schemose, žymimi skiemenys. Įnagininke ir vietininke žodžiai gali turėti dviskiemenes galūnes, todėl lentelėje parašytas dar vienas brūkšnelis.

Kirčiuotė	**1**	**2**	**3**$^{4a/4b}$ **3**$^{a/b}$ **3**	**4**
Vns. vard. kilm. naud. gal. įnag. viet. šauksm.	˜ ´ _ _ ˜ ´ _ _ ˜ ´ _ _ ˜ ´ _ _ ˜ ´ _ _ (_) ˜ ´ _ _ (_) ˜ ´ _ _	_ _ ˜ ` _ 1 _ _ ˜ ` _ _ _ ˜ ` _ _ _ ˜ ` _ _ _ ˜ ` _ 2 ( _ ) _ _ ˜ ` _ 3 (_) _ _ ˜ ` _	˜ ˜ ´ _ ˜ 1 ˜ ˜ ´ _ ~ 2 ˜ ˜ ´ _ ´ _ 3 ˜ ˜ ´ _ _ ˜ ˜ ´ _ _ (` ) 4 _ _ _ _ ` (_) 5 ˜ ˜ ´ _ ~ 6	_ ˜ ` ˜ 1 _ ˜ ` ~ 2 _ ˜ ´ _ 3 _ ˜ ` _ _ _ _ ` (_) 5 _ _ _ ` ( _ ) 5 _ ˜ ` ~ 6
Dgsk. vard. kilm. naud. gal. įnag. viet. šauksm.	˜ ´ _ _ ˜ ´ _ _ ˜ ´ _ _ ˜ ´ _ _ ˜ ´ _ _ (_) ˜ ´ _ _ (_) ˜ ´ _ _	_ _ ˜ ` _ _ _ ˜ ` _ _ _ ˜ ` _ _ _ _ _ ` _ _ ˜ ` _ ( _ ) _ _ ˜ ` _ (_) _ _ ˜ ` _	˜ ˜ ´ _ _ ~ 7 _ _ _ ~ ´ _ _ _ _ ˜ ˜ ´ _ _ _ _ _ ~ (_) 5 _ _ _ _ ` (_) 5 ˜ ˜ ´ _ ~ 7	_ ˜ ` ˜ 7 _ _ ~ ´ _ _ _ _ _ _ ` _ _ _ ~ (_) 5 _ _ _ ` ( _ ) 5 _ ˜ ` ˜ 7
Pastabos		[1] jei galūnė *-a* [2] jei galūnė *-(i) a, -e, -u* [3] jei vienskiemenė galūnė *-e*	[1] jei galūnė *-as*, kirčiuojama kamiene [2] jei galūnė *-o*, kirčiuojama kamiene [3] jei galūnė *-(i)am*, kirčiuojama galūnėje [4] jei galūnė *-umi, -imi*, kirčiuojama galūnėje [5] visada kirčiuojamas tik paskutinis skiemuo [6] jei daikt. galūnė *-a, -e*, kitų vardažodžių *-as*, kirčiuojama kamiene [7] jei daikt. galūnė *-ai*, kitų vardažodžių *-i*, kirčiuojama galūnėje	

- Ketvirtosios kirčiuotės žodžiai nuo trečiosios skiriasi **dviem linksniais, kurie paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei** (vienaskaitos

įnagininku ir daugiskaitos galininku): *daržù, daržùs*. Daugelis ketvirtosios kirčiuotės daugiskaitos linksnių kirčiuojami gale, todėl čia kirtis iš galininko rečiau atitraukiamas ir taip elgiamasi ne dėl analogijos, o dėl polinkio atitraukti kirtį iš trumposios galūnės.

Antrosios ir ketvirtosios kirčiuočių žodžiai panašūs tuo, kad jie paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei. Tą reikia įsidėmėti ir, radę žodyne parašyta antroji ar ketvirtoji kirčiuotė, žinosite, kad šių žodžių vienaskaitos įnagininkas ir vietininkas, daugiskaitos galininkas turi kirtį galūnėje.

2.7 lentelė. **Daiktavardžių su galūne *-as* kirčiavimo pavyzdžiai**

Paaiškinimai. Žodžiai, paklūstantys priešpaskutinio skiemens taisyklei, paryškinti. Kitos spalvos fonu pažymėta kirčiuota galūnė ar kamienas.

Skiemenų skaičius	**Dviskiemeniai daiktavardžiai**				**Daugiaskiemeniai daiktavardžiai**		
Kirčiuotė	**1**	**2**	**3**	**4**	**2**	**3[a]**	**3[b]**
Vns. V.	káulas	sõdas	kálnas	daržas	sijõnas	áitvaras	ãtvaizdas
K.	káulo	sõdo	kálno	daržo	sijõno	áitvaro	ãtvaizdo
N.	káului	sõdui	kálnui	daržui	sijõnui	áitvarui	ãtvaizdui
G.	káulą	sõdą	kálną	daržą	sijõną	áitvarą	ãtvaizdą
Įn.	káulu	**sodù**	kálnu	**daržù**	**sijonù**	áitvaru	ãtvaizdu
Vt.	káule	**sodè**	kalnè	**daržè**	**sijonè**	aitvarè	atvaizdè
Š.	káule	sõde	kálne	daržе	sijõne	áitvare	ãtvaizde
Dgs. V.	káulai	sõdai	kalnaĩ	daržaĩ	sijõnai	aitvaraĩ	atvaizdaĩ
K.	káulų	sõdų	kalnų̃	daržų̃	sijõnų	aitvarų̃	atvaizdų̃
N.	káulams	sõdams	kalnáms	daržáms	sijõnams	aitvaráms	atvaizdáms
G.	káulus	**sodùs**	kálnus	**daržùs**	**sijonùs**	áitvarus	ãtvaizdus
Įn.	káulais	sõdais	kalnaĩs	daržaĩs	sijõnais	aitvaraĩs	atvaizdaĩs
Vt.	káuluose	sõduose	kalnuosè	daržuosè	sijõnuose	aitvaruosè	atvaizduosè
Š.	káulai	sõdai	kalnaĩ	daržaĩ	sijõnai	aitvaraĩ	atvaizdaĩ

Daiktavardžių, turinčių galūnę *-a*, kirčiuočių pavyzdžiai pateikti 2.8 lentelėje. Vėl matome, kad panašiai kirčiuojami pirmosios ir antrosios bei trečiosios ir ketvirtosios kirčiuočių žodžiai.

2.8 lentelė. **Daiktavardžių su galūne *-a* kirčiavimo pavyzdžiai**

Paaiškinimai. Žodžiai, paklūstantys priešpaskutinio skiemens taisyklei, paryškinti. Kitos spalvos fonu pažymėta kirčiuota galūnė ar kamienas.

Skiemenų skaičius	**Dviskiemeniai daiktavardžiai**				**Daugiaskiemeniai daiktavardžiai**		
Kirčiuotė	**1**	**2**	**3**	**4**	**2**	**3[a]**	**3[b]**
Vns. V.	úoga	**rankà**	galvà	klaidà	merginà	glūdumà	atramà
K.	úogos	rañkos	galvõs	klaidõs	mergìnos	glūdumõs	atramõs
N.	úogai	rañkai	gálvai	klaĩdai	mergìnai	glúdumai	ātramai
G.	úogą	rañką	gálvą	klaĩdą	mergìną	glúdumą	ātramą
Įn.	úoga	**rankà**	gálva	**klaidà**	**merginà**	glúduma	ātrama
Vt.	úogoje	rañkoje	galvojè	klaidojè	mergìnoje	glūdumojè	atramojè
Š.	úoga	rañka	gálva	klaĩda	mergìna	glúduma	ātrama
Dgs. V.	úogos	rañkos	gálvos	klaĩdos	mergìnos	glúdumos	ātramos
K.	úogų	rañkų	galvų̃	klaidų̃	mergìnų	glūdumų̃	atramų̃
N.	úogoms	rañkoms	galvóms	klaidóms	mergìnoms	glūdumóms	atramóms
G.	úogas	**rankàs**	gálvas	**klaidàs**	**merginàs**	glúdumas	ātramas
Įn.	úogomis	rañkomis	galvomìs	klaidomìs	mergìnomis	glūdumomìs	atramomìs
Vt.	úogose	rañkose	galvosè	klaidosè	mergìnose	glūdumosè	atramosè
Š.	úogos	rañkos	gálvos	klaĩdos	mergìnos	glúdumos	ātramos

- Antrosios kirčiuotės žodžiai nuo pirmosios skiriasi tik **tais linksniais, kurie paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei** (vienaskaitos vardininku, įnagininku, daugiskaitos galininku): *rankà,* su *rankà, rankàs*.

- Ketvirtosios kirčiuotės žodžiai nuo trečiosios skiriasi **dviem linksniais, kurie paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei** (vienaskaitos įnagininku ir daugiskaitos galininku): su *klaidà, klaidàs*.

Vėlgi dera priminti, kad antrosios ir ketvirtosios kirčiuočių žodžiai paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei. Vadinasi, šių žodžių vienaskaitos vardininkas su galūne *-(i)a*, vienaskaitos įnagininkas, daugiskaitos galininkas turi kirtį galūnėje.

Daugiau kirčiuočių pavyzdžių galima rasti įvairiuose mokomuosiuose leidiniuose, todėl jie čia nepateikiami. Gretindami matysite, jog išlieka tie patys principai: antrosios ir ketvirtosios kirčiuotės žodžiai nuo pirmosios ir trečiosios skiriasi tik **tais linksniais, kurie paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei.**

§ 39. Įvardžiuotinės būdvardžių, skaitvardžių ir įvardžių formos kirčiuojamos dvejopai: pastoviai arba pagal kilnojamojo kirčiavimo modelį, kuris nesutampa su jokia kirčiuote, tad reikėtų įsidėmėti.

Įvardžiuotinių formų kirčiavimas priklauso nuo paprastosios formos kirčiuotės. Jei paprastoji forma yra **pirmosios kirčiuotės**, įvardžiuotinės formos kirčiuojamos pastoviai (t. y. išlaiko paprastosios formos kirčio vietą ir priegaidę), pvz.: *duobétasis, -oji* (plg. *duobétas, -a* 1), *sniegúotasis, -oji* (plg. *sniegúotas, -a* 1). Tačiau nemažai iš tokių būdvardžių ar skaitvardžių padarytų įvardžiuotinių formų galima kirčiuoti dvejopai:

- Būdvardžiai su priesagomis *-ingas, -a* ir *-iškas, -a*, pvz.: *laimìngasis, -oji* (plg. *laimìngas, -a* 1) arba *laimingàsis, -óji*; *draũgiškasis, -oji* (plg. *draũgiškas*, *-a* 1) arba *draugiškàsis, -óji*.
- Šie kelintiniai skaitvardžiai: *tū́kstantasis, -oji* (plg. *tū́kstantas, -a* 1) arba *tūkstantàsis, -óji; vienúoliktasis, -oji* (plg. *vienúoliktas, -a* 1) arba *vienuoliktàsis, -óji … devynióliktasis, -oji* (plg. *devynióliktas, -a* 1) arba *devynioliktàsis, -óji.*
- Įvardis *kelióliktasis, -oji* (plg. *kelióliktas, -a* 1) arba *kelioliktàsis, -óji*.

Jei paprastoji forma yra **nepastovaus kirčiavimo** (trečioji ar ketvirtoji kirčiuotė), įvardžiuotinės formos turi kilnojamąjį kirtį, pvz.: *gražùsis, -iójі* (plg. *gražùs, -ì* 4)*; aukštàsis, -óji* (plg. *áukštas, -à* 3)*; manàsis, -óji* (plg. *mãnas*, *-à* 4); *penktàsis, -óji* (plg. *peñktas*, *-à* 4).

Kilnojamąjį kirtį turi ir dažnai vartojami: *ankstyvàsis*, *-óji; vėlyvàsis*, *-óji; geltonàsis*, *-óji; mėlynàsis*, *-óji; raudonàsis, -óji* (jų paprastosios formos gali būti kirčiuojamos dvejopai).

2.9 lentelė. **Kilnojamojo kirčio įvardžiuotinių formų pavyzdžiai**

Linksniai	**Vyriškoji giminė**		**Moteriškoji giminė**	
	Vienaskaita	**Daugiskaita**	**Vienaskaita**	**Daugiskaita**
V.	aukštàsis	aukštíeji	aukštóji	áukštosios
K.	áukštojo	aukštųjų	aukštõsios	aukštųjų
N.	aukštájam	aukštíesiems	áukštajai	aukštósioms
G.	áukštąjį	aukštúosius	áukštąją	aukštąsias
Įn.	aukštúoju	aukštaĩsiais	aukštąja	aukštõsiomis
Vt.	aukštãjame	aukštuõsiuose	aukštõjoje	aukštõsiose
Š.	aukštàsis	aukštíeji	aukštóji	áukštosios

§ 40. Veiksmažodžių kirčiavimas nesudėtingas. Jis remiasi trijų pagrindinių formų (bendraties, esamojo laiko trečiojo asmens ir būtojo kartinio laiko trečiojo asmens) kirčio vieta ir priegaide, o jų formų kirčiavimas pateikiamas žodynuose, pvz.: *láukti, láukia, láukė; viĨkti, veĨka, viĨko; skaitýti, skaĩto, skaĩtė.* Jeigu kirčiuotoje šaknyje yra mišrusis dvigarsis ar sudėtinis dvibalsis, priegaidę dažniausiai nustatome iš klausos, pvz.: *láukti, láukia, láukė; keñkti, keñkia, keñkė.*

Bendratis yra nekaitoma, todėl visada kirčiuojama taip, kaip nurodyta žodyne. Galima įsidėmėti, kad kirčiuotos bendraties priesagos visada tvirtapradės, pvz.: *šienáuti, kūrénti, kentéti, skaitýti, skrajóti, kirčiúoti, ramìnti*.

Esamojo ir **būtojo kartinio** laiko vienaskaitos pirmojo ir antrojo asmens kirčiavimas priklauso nuo trečiojo asmens kirčio vietos ir priegaidės.

- Jei priešpaskutinis skiemuo trumpasis arba tvirtagalis (žodyne pažymėtas kairiniu, išskyrus dvigarsių pirmuosius dėmenis, arba riestiniu ženklu), tai kirtis veiksmažodžių esamojo ir būtojo kartinio laiko vienaskaitos pirmajame ir antrajame asmenyje nušoka į galą (kilnojamojo kirčio veiksmažodžiai), pvz.: *velk̃a – velkù, velkì, vilk̃o – vilkaũ, vilkaĩ*. Tokį kirčiavimą lemia priešpaskutinio skiemens taisyklė.
- Jeigu priešpaskutinis skiemuo tvirtapradis, tada kirtis ir priegaidė nesikeičia (pastovaus kirčio veiksmažodžiai), pvz.: *sėdi – sėdžiu, sėdi*.

Esamojo ir būtojo kartinio laiko daugiskaitos formos išlaiko vienaskaitos trečiojo asmens kirčio vietą ir priegaidę, pvz.: *láukia – láukiame, láukiate; vilk̃o – vilk̃ome, vilk̃ote; skaĩto – skaĩtome, skaĩtote*.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai kirčiuojami kaip atitinkami nesangrąžiniai, pvz.: *mókyti, móko, mókė – mókytis, mókosi, mókėsi*.

Kilnojamojo kirčio esamojo laiko veiksmažodžių galūnės visada tvirtapradės, pvz.: *prausiúosi, prausíesi* (plg. trečiąjį asmenį *praũsiasi*), o būtojo kartinio laiko – tvirtagalės, pvz.: *prausiaũsi, prauseĩsi* (plg. trečiąjį asmenį *praũsėsi*).

Išvestinės veiksmažodžio formos padaromos iš pagrindinių formų ir jų kirčiavimas priklauso nuo tų formų kirčio vietos, priegaidės, kai kada skiemenų skaičiaus ir asmenuotės (arba nuo esamojo laiko trečiojo asmens galūnės). Daugelio išvestinių formų kirčiavimas problemų nekelia. 2.10 lentelėje pateiktos formos, išlaikančios kirčio vietą ir priegaidę.

Kai kurių išvestinių veiksmažodžio formų kirčiavimas priklauso nuo veiksmažodžio darybos ir asmenuotės.

Įvardžiuotiniai veikiamosios rūšies dalyviai dažniausiai kirčiuojami pastoviai, pvz.: *važiúojantysis, -ioji* (plg. *važiúojantis, -i*); *važiãvusysis, -ioji* (plg. *važiãvęs, -usi*); *važiúodavusysis, -ioji* (plg. *važiúodavęs, -usi*); *važiúosiantysis, -ioji* (plg. *važiúosiąs, -ianti*); *dìrbusysis, -ioji* (plg. *dìrbęs, -usi*); *dìrbsiantysis, -ioji* (plg. *dìrbsiąs, -ianti*).

2.10 lentelė. **Išvestinės veiksmažodžio formos, išlaikančios pagrindinės formos kirčio vietą**

Pagrindinė forma	Išvestinė forma	Pavyzdžiai
Bendratis: *láukti*	Būtasis dažninis laikas	*láukdavau, láukdavai, láukdavo, láukdavome, láukdavote*
	Būsimasis laikas	*láuksiu, láuksi, laũks* (trečiojo asmens galinis skiemuo turi tvirtagalę priegaidę), *láuksime, láuksite*
	Tariamoji nuosaka	*láukčiau, láuktum, láuktų, láuktume, láuktumėte*
	Liepiamoji nuosaka	*láuk, láukime, láukite*
	Veikiamosios rūšies dalyvio būtasis dažninis laikas	*láukdavęs, láukdavusio, láukdavusiam, láukdavusį, láukdavusiu, láukdavusiame ...*
	Būtojo dažninio laiko padalyvis	*láukdavus*
	Būsimojo laiko padalyvis	*láuksiant*
Esamasis laikas: *láukia*	Veikiamosios rūšies dalyvio esamasis laikas	*láukiantis, láukiančio, láukiančiam, láukiantį, láukiančiu, láukiančiame...*
	Esamojo laiko padalyvis	*láukiant*
Būtasis kartinis laikas: *láukė*	Veikiamosios rūšies dalyvio būtasis kartinis laikas	*láukęs, láukusio, láukusiam, láukusį, láukusiu, láukusiame...*
	Būtojo kartinio laiko padalyvis	*láukus*

2.11 lentelė. **Išvestinės veiksmažodžio formos, kurių kirtis priklauso nuo pagrindinių formų darybos ir asmenuotės**

Pagrindinė forma	Išvestinė forma	Pavyzdžiai
Bendratis: *láukti, skaičiúoti, viĨkti*	Neveikiamosios rūšies dalyvio būtasis laikas	a) iš priesaginės bendraties – pastoviai (*skaičiúotas, -a,* 1 kirčiuotė); b) iš pirminės bendraties – 3 (jei šaknis tvirtapradė) arba 4 (jei šaknis tvirtagalė) kirčiuotės (*láuktas, -a* 3, *viĨktas, -a* 4);
	Reikiamybės dalyvis	a) iš priesaginės bendraties – pastoviai (*skaičiúotinas, -a* 1); b) iš pirminės bendraties – 3 kirčiuotės (*láuktinas, -a* 3[a], *viĨktinas, -a* 3[b]);
	Pusdalyvis	a) iš priesaginės bendraties – pastoviai (*skaičiúodamas, skaičiúodama, skaičiúodami, skaičiúodamos*); b) iš pirminės bendraties – kilnojamojo kirčio (*láukdamas, laukdamà, laukdamì, láukdamos*);
Esamasis laikas: *láukia, dainúoja, veĨka, mãto*	Neveikiamosios rūšies dalyvio esamasis laikas	a) iš priesaginių ir pirminių bei mišriųjų veiksmažodžių, esamojo laiko trečiajame asmenyje turinčių galūnę *-o* – išlaiko esamojo laiko kirčio vietą (*skaičiúojamas, mãtomas*); b) iš pirminių bei mišriųjų veiksmažodžių, esamojo laiko trečiajame asmenyje turinčių galūnes *–a, -i*, kirčiuojami pagal trečiąją kirčiuotę, pvz.: *láukia – láukiamas, -à* 3[a]; *kaĨba – kaĨbamas, -à* 3[b].

Veikiamosios rūšies **esamojo** laiko dalyviai, padaryti iš nepriesaginių veiksmažodžių, gali būti kirčiuojami dvejopai: pastoviai ir pagal kilnojamojo kirčio modelį, pvz.: *dìrbantysis, -ioji* (plg. *dìrbantis, -i* iš *dìrba*) arba *dirbantỹsis, -ióji*; *tìkintysis, -ioji* (plg. *tìkintis, -i* iš *tìki*) arba *tikintỹsis, -ióji*; *gýdantysis, -ioji* (plg. *gýdantis, -i* iš *gýdo*) arba *gydantỹsis, -ióji*.

Neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvių įvardžiuotinių formų kirčiavimas priklauso nuo paprastosios formos daugiskaitos naudininko kirčio vietos:

- Jei paprastosios formos daugiskaitos naudininkas kirčiuojamas gale, tai įvardžiuotinės formos kirčiuojamos pagal kilnojamojo kirčio modelį, pvz.: *kalbamíems* (3^b) – *kalbamàsis, -ója; mylimíems* (3^a) – *mylimàsis, -ója*.
- Jei daugiskaitos naudininkas kirčiuojamas ne gale (paprastosios formos yra pirmosios kirčiuotės), tai įvardžiuotinės formos gali būti kirčiuojamos dvejopai (pastoviai arba pagal kilnojamąjį kirčiavimą), pvz.: *gýdomasis, -oji* (plg. *gýdomas, -a* 1 iš *gýdo*) arba *gydomàsis, -óji*; *gyvẽnamasis, -oji* (plg. *gyvẽnamas, -a* 1 iš *gyvẽna*) arba *gyvenamàsis, -óji*.

Neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvio įvardžiuotinės formos kirčiuojamos taip pat dvejopai:

- Jei daugiskaitos naudininkas kirčiuojamas ne gale (pirmoji kirčiuotė), įvardžiuotinės formos turės pastovų kirtį, pvz.: *gýdytasis, -oji* (plg. *gýdytas, -a* 1);
- Jei paprastosios formos daugiskaitos naudininkas kirčiuojamas gale, tai įvardžiuotinės formos kirčiuojamos pagal kilnojamojo kirčio modelį, pvz.: *vilktàsis, -óji* (plg. *vil̃ktas, -à* 4).

2.4. Probleminiai kirčiavimo atvejai

§ 41. Probleminius lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo atvejus (normų ir vartosenos skirtumus) galima suskirstyti į keletą didesnių grupių: priegaidžių neskyrimas, kirčio atitraukimas, kirčio nukėlimas, netaisyklingas kai kurių žodžių ar jų grupių kirčiavimas.

Priegaidžių neskyrimas yra nevienodas.

Daugeliui sunku atpažinti ilgųjų **balsių ir dvibalsių *ie, uo* priegaides**, pvz.: *píenas – šiẽnas, dróžė – rõžė*. Vadinasi, jie negali tinkamai nustatyti kirčiuotės ir nežino, ar žodis paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei. Taip pasidaro užburtas ratas. Priegaidė neskiriama, nežinoma, kaip kirčiuoti dau-

giskaitos galininką, o be daugiskaitos galininko negalima nustatyti kirčiuotės. Tokiu atveju reikia remtis žodynu ir prisiminti kirčiuotes, kurių žodžiai paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei.

Kai kuriems vartotojams problemiškos **mišriųjų dvigarsių *u, i* + *l, m, n, r*** priegaidės (pvz.: *gìnti – giñti, vìrto – viřto*). Besistengiant ištarti kuo trumpesnį pirmąjį dėmenį (to reikalauja bendrinės tarties normos) tvirtapradė priegaidė neretai pakeičiama tvirtagale. Norint nustatyti priegaidę, galima remtis gimtąja tarme: jei tarmėje šie dvigarsiai ilginami, turime tvirtapradę priegaidę.

Dar sunkiau tais atvejais, kai pailginamas tvirtagalių dvigarsių pirmasis dėmuo (žmonės, darantys šios rūšies klaidų, paprastai visai neskiria mišriųjų dvigarsių su pirmuoju dėmeniu *u, i* priegaidės).

Mišriųjų dvigarsių *a, e* + *l, m, n, r* ir dvibalsių *ai, au, ei* priegaidės (pvz.: *mérkti – meřkti, áukštas – aũkštas*) gerai iš klausos skiriamos. Jos gali būti painiojamos tik dėl kitų kalbų įtakos arba kalbant žargonu.

Iš kirčio vietos klaidų dažniausias yra **kirčio atitraukimas**: kirtis atitraukiamas iš trumpos galūnės į priešpaskutinį tvirtagalį ar trumpąjį skiemenį, pvz.: *sõde* (=*sodė*), *miẽstu* (=*miestù*), *Rìta* (=*Rità*). Kirtis dažniausiai atitraukiamas:

- dėl priešpaskutinio skiemens taisyklės nepaisymo;
- dviskiemenėse vietininko galūnėse;
- iš skaitvardžių *septynì, aštuonì, devynì* galūnės ir kt.

Kirčio nukėlimas – retesnis šnekamosios kalbos reiškinys, vykstantis dėl kitų formų ar žodžių analogijos. Pavyzdžiui, dviskiemenių trečiosios kirčiuotės žodžių lietuvių kalboje yra mažiausiai, o daugelio trečiosios ir ketvirtosios kirčiuočių linksnių kirčio vieta sutampa, todėl ir kituose linksniuose trečiosios kirčiuotės žodžius linkstama kirčiuoti pagal ketvirtosios modelį. Palyginkite žodžių *galvà* (trečioji kirčiuotė) ir *kalvà* (ketvirtoji kirčiuotė) kirčiavimą:

V.	galvà – kalvà	gálvos – kal̃vos
K.	galvõs – kalvõs	galvų̃ – kalvų̃
N.	gálvai – kal̃vai	galvóms – kalvóms
G.	gálvą – kal̃vą	**gálvas – kalvàs**
Įn.	**gálva – kalvà**	galvomìs – kalvomìs
Vt.	galvojè – kalvojè	galvosè – kalvosè

Kai kada bendrinės kalbos normų nepaisoma kirčiuojant kai kurias **žodžių grupes**. Toks kirčiavimas gali rodyti naują bendrinės kalbos kirčiavimo sistemos polinkį, nes stengiamasi suvienodinti, supaprastinti kirčiavimą, pavyzdžiui, vis dažniau linkstama apibendrinti kilnojamąjį įvardžiuotinių formų kirčiavimą, pastovų šakninį *-ininkas, -ė* ar priesaginį *-inis, -ė* vedinių kirčiavimą.

Plačiau aptarsime tik tuos rūpesčių keliančius atvejus, kurių taisyklingo kirčiavimo galima išmokti remiantis taisyklėmis ar dėsningumais. Čia nekalbėsime apie dviskiemenius žodžius, kurių priegaidę iš klausos sunku nustatyti (taigi sunku nustatyti ir kirčiuotę, ir to žodžio santykį su priešpaskutinio skiemens taisykle). Tokius žodžius reikia pasitikrinti žodyne, o dažniau vartojamus ar aktualius konkrečiam kalbėtojui tiesiog įsidėmėti, gal net mintinai išmokti.

§ 42. Daiktavardžių ir būdvardžių priesagų vedinius bus nesunku taisyklingai sukirčiuoti, jei prisiminsite jų kirčiuotes, ypač reikėtų atkreipti dėmesį į antrosios kirčiuotės vedinius, nes jie paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei.

Iš **būdvardžių** priesagų reikėtų įsidėmėti šių dažnesnių **antrosios kirčiuotės** priesagų su ilgaisiais balsiais vedinius: -ẽlis, -ė (*jaunẽlis, -ė*); -ỹlis, -ė (*jaunỹlis, -ė*); -õnis, -ė (*vilnõnis, -ė*); -(i)uõklis, -ė (*svyruõklis, -ė*). Jie paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei, tad reikia kirčiuoti: su *jaunėliù, jaunyliù, vilnoniù, svyruokliù, jaunėliùs, jaunyliùs, vilnoniùs, svyruokliùs*. Pagal antrosios kirčiuotės modelį kirčiuojami ir priesagų su lengvai iš klausos nustatoma kirčiuoto skiemens trukme ir priegaide vediniai: -aĩnis, -ė (*dešimtaĩnis, -ė*); -ìklis, -ė (*jaunìklis, -ė*); -(i)ùlis, -ė (*didžiùlis, -ė*); -ùtis, -ė (*gerùtis, -ė*); -utìnis, -ė (*pirmutìnis, -ė*).

2.12 lentelė. **Daiktavardžio priesagų kirčiuotės**

Pirmoji kirčiuotė	Antroji kirčiuotė
Kirtis tolesniame nei priešpaskutinis skiemuo:	**Kirčiuoto skiemens trukmė ir priegaidė nustatoma iš klausos**:
-ana (*liẽkana*)	-aĩnis, -aĩnė (*riestaĩnis*, *svetaĩnė*)
-iava, -liava (*baũdžiava, riñkliava*)	-ãlius, -ė (*snaudãlius, -ė*)
-estis (*mókestis*)	-ãtvė (*senãtvė*)
-ymas (*tárdymas*)	-ẽlis, -ė (*bernẽlis, mergẽlė*)
-sena (*eĩsena*)	-ẽklis (*varvẽklis*)
-tojas, -a (*tárdytojas*)	-(i)ùkas, -(i)ùkė, -(i)ùkės (*ledinùkas, palaidinùkė*)
-uvienė (*sùkčiuvienė*)	-ùmas (*šnekùmas*, išimtys: su *per-*, pvz., *pérmatomumas*, ir *dvìšakumas*, *skìrtumas*, *šãkumas* „išsišakojimo vieta“)
Kirtis priešpaskutiniame skiemenyje:	-ùtis, -ùtė (*langùtis, akùtė*, bet *várputis*)
-áila (*strapáila*)	-ùžis, -ė, -ùžė (*brolùžis, girùžė*)
-áitis, -ė (*gimináitis, -ė*)	-tùvas (*žadintùvas*, bet *dùrtuvas*, *galąstuvas*, *kéltuvas, pjáutuvas, šáutuvas* 1)
-éjas, -a (*šokéjas, -a*)	-tùkas (*degtùkas*)
-énas, -ė (*anykšténas, -ė*)	-ìkas, -ė (*nešìkas*, -ė)
-íena (*rugíena*, bet *jáutiena*)	-iklis (*jungìklis*)
-ýba, -ýbos (*mitýba, piršlýbos*)	-ijà (*gyvūnijà, tironijà*, bet *perkū́nija*)
-ýbė (*gyvýbė*)	
-ýnas, -ýna (*knygýnas, lentýna*)	**Kirčiuoto skiemens pagrindą sudaro *ė, y, o, ie, uo, ū***:
-ýtis, -ýtė (*šunýtis, akýtė*)	-ẽsis, -ẽsiai (*pelẽsis*)
-ójas (*šilójas*)	-ẽtis (*varškẽtis*)
-ójus (*rytójus*)	-iẽtis, -ė (*kauniẽtis, -ė*)
-ókšnis (*upókšnis*)	-yklà (*mokyklà*)
-(i)ū́kštis, -ė (*varliū́kštis, -ė*)	-ỹklė (*rodỹklė*)
	-ỹnė, -ỹnės, -tỹnės (*sėdỹnė, žudỹnės, peštỹnės*)
	-ỹstė (*jaunỹstė*)
	-(i)õkas, -ė (*naujõkas, -ė*)
	-(i)õklis, -ė (*klajõklis, -ė*)
	-õtis, -õtė (*qsõtis, plėtõtė*)

2.12 lentelės tęsinys

Pirmoji kirčiuotė	Antroji kirčiuotė
	-uõklis, -ė (*girtuõklis, -ė*) -uõlis, -ė (*turtuõlis, -ė*) -uõtis, -uõtė (*kampuõtis, asmenuõtė*) -(i)ũkas, -ė (*žaliũkas, -ė*) -ũnas, -ė (*pirmũnas*, išskyrus asmenvardžius ir vietovardžius: *Arū́nas, Karaliū́nas, Gaidžiū́nai* ir *kariū́nas, alkū́nė, galū́nė, viršū́nė*)
Vienodai rašomos priesagos:	
-ónis, -ė (asmenų pavadinimai, pvz.: *ligónis, -ė*)	-õnė (abstraktūs daiktavardžiai, pvz.: *svajõnė*)
-óvė (žymi ne asmenis, pvz.: *daržóvė*)	-õvas, -ė (asmenų pavadinimai, pvz.: *valdõvas, -ė*)
-ėlis, -ė (padaryti iš veiksmažodžių, pvz.: *pasiùtėlis*)	-ẽlis, -ė (padaryti iš daiktavardžių, pvz.: *bernužẽlis*)
-ienė (padaryti iš pirmosios kirčiuotės žodžio, išlaiko kirčio vietą ir priegaidę, pvz.: *brólienė* (*brólis* 1); iš kitų kirčiuočių – kirtį turi priesagoje, pvz.: *kiškíenė* (*kìškis* 4)	-iẽnė (valgių pavadinimai, pvz.: *bulviẽnė*)
-tuvė (įrankių, indų pavadinimai, padaryti iš daugiaskiemenių priesagoje kirčiuotų bendračių, pvz: *velétuvė*)	-tùvė (vietų pavadinimai, pvz.: *spaustùvė*; įrankių, indų pavadinimai, padaryti iš daugiaskiemenių priesagoje nekirčiuotų bendračių, pvz.: *spirgintùvė*)
-tinis, -ė (padaryti iš daugiaskiemenių bendračių, pvz.: *áuklėtinis*)	-tìnis, -ė (padaryti iš dviskiemenių bendračių, pvz.: *sumuštìnis*)

Ketvirtosios kirčiuotės yra -ėsnis, -ė (*baltėsnis, -ė*); -ėlėsnis, -ė (*baltėlėsnis, -ė*); -aĩnas, -à (*apvalaĩnas, -à*) vediniai. Jie taip pat paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei: *su baltesniù, baltėlesniù, apvalainù; baltesniùs, baltėlesniùs, apvalainùs.*

Pirmosios kirčiuotės yra šių priesagų vediniai (jie visada kirčiuojami pastoviai): -étas, -a (*dulkétas, -a*); -iáusias, -a (*didžiáusias, -s*); -iñtelis, -ė (*vieniñtelis, ė*); -ùistas, -a (*ligùistas, -a*); -ìngas, -a (*laimìngas, -a*), -iškas, -a (*dañgiškas, -a*); -ýkštis, -ė (*pernýkštis, -ė*); -ýtis, -ė (*mažýtis, -ė*); -ókas, -a (*mažókas, -a*); -(i)ópas, -a (*dvejópas, -a*); -(i)ótas, -a (*kuprótas, -a*); -(i) úotas, -a (*miltúotas, -a*).

Kai kuriuos priesagų vedinius galima kirčiuoti dvejopai, pvz.: *ankstývas, -à* 3 ir *ankstývas, -a* 1; *senývas, -à* 3 ir *senývas, -a* 1; *ãsmeniškas, -a* 1 ir *asmẽniškas, -a* 1; *smùlkmeniškas, -a* 1 ir *smulkmẽniškas, -a* 1; *geltónas, -a* 1 ir *geltónas, -à* 3; *raudónas, -a* 1 ir *raudónas, -à* 3; *mélynas, -a* 1 ir *mẽlynas, -à* 3[a], *saulétas, -a* 1 ir *sáulėtas, -a* 1 ir kt. (daugiau žr. www.vlkk.lt/lit/nutarimai/tartis-kirciavimas/priesaginiu_budvardziu_kirciavimas.html)

Daiktavardžių su priesaga *-ininkas, -ė* kirčiavimas priklauso nuo pamatinio žodžio daugiskaitos naudininko kirčio vietos. Šie vediniai kirčiuojami dvejopai.

- Jei pamatinio žodžio daugiskaitos naudininkas kirčiuojamas ne gale, tai vedinys išlaiko kirčio vietą ir priegaidę, t. y. kirčiuojamas ne priesagoje ir yra pirmosios kirčiuotės, pvz.: *bùrtininkas* (plg. *bùrtams*), *vařtininkas* (plg. *vařtams*), *ãkcininkas* (plg. *ãkcijoms*).
- Jei pamatinio žodžio daugiskaitos naudininkas kirčiuojamas gale, tai vedinys kirtį turi priesagoje ir yra antrosios kirčiuotės (paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei), pvz.: *tautiniñkas* (plg. *tautóms*), *kalbiniñkas* (plg. *kalbóms*). Tačiau esti ir nemažai išimčių, pvz.: *daĩlininkas* (nors *dailė́ms*), *daržininkas* (nors *daržáms*), *gaĩsrininkas* (nors *gaisráms*), *gẽlininkas* (nors *gėlė́ms*), *kãsininkas* (nors *kasóms*), *kẽlininkas* (nors *keliáms*), *krẽpšininkas* (nors *krepšiáms*), *mìškininkas* (nors *miškáms*), *pìrmininkas* (nors *pirmíems*).

Kai kuriuos vedinius galima kirčiuoti dvejopai: *apsauginiñkas, -ė* 2 ir *ãpsaugininkas, -ė* 1, *skõlininkas, -ė* 1 ir *skoliniñkas, -ė* 2, *spaustùvininkas, -ė* 1 ir *spáustuvininkas, -ė* 1 ir kt.

Būdvardžių su priesaga *-inis, -ė* vediniai taip pat kirčiuojami dvejopai.

1. Vediniai **išlaiko kirčio vietą ir priegaidę**, kai pamatinio žodžio daugiskaitos naudininkas kirtį turi priešpaskutiniame skiemenyje, pvz.: *mokỹklinis, -ė* (plg. *mokỹkloms*), *teãtrinis, -ė* (plg. *teãtrams*), *lìtrinis, -ė* (plg. *lìtrams*). Išimtys: *centrìnis, -ė, drabužìnis, -ė, elektrìnis, -ė, girìnis, -ė, kartìnis, -ė, šiaurìnis, -ė.*

Įsidėmėtina: iš tarptautinių žodžių su *-ija, -ika* padaryti būdvardžiai taip pat išlaiko pamatinio žodžio kirčio vietą, pvz.: *avãrija – avãrinis, -ė, operãcija – operãcinis, -ė.*

2. Kai pamatinio žodžio daugiskaitos naudininkas kirčiuojamas ne priešpaskutiniame skiemenyje (paskutiniame arba tolesniame nei priešpaskutinis skiemuo), tai vedinys kirčiuojamas priesagoje ir yra antrosios kirčiuotės, pvz.: *žiemìnis, -ė* (plg. *žiemóms*), *išorìnis, -ė* (plg. *ìšorėms*). Tačiau yra nemažai išimčių: *skõlintinis, -ė, pùsdalyvinis, -ė, pérkeltinis, -ė, lýginis, -ė, pórinis, -ė.*

Priesagoje kirčiuojami ir:

- iš prieveiksmių padaryti būdvardžiai, pvz.: *atgal͂ – atgalìnis, -ė, šiañdien – šiandienìnis, -ė, žūtbū́t – žūtbūtinìs, -ė,* išimtys: *saváiminis, -ė, tiesióginis, -ė*;
- medžiagas žymintys būdvardžiai, pvz.: *drobìnis, -ė, metalìnis, -ė, sidabrìnis, -ė.*

Nemažai būdvardžių su priesaga *-inis, -ė* galima kirčiuoti dvejopai: *apliñkinis, -ė* 1 ir *aplinkìnis, -ė* 2; *asmenìnis, -ė* 2 ir *asmẽninis, -*ė 1; *kasmetìnis, -ė* 2 ir *kasmẽtinis, -ė* 1; *keleĩvinis*, *-ė* 1 ir *keleivìnis, -ė* 2; *pagálbinis, -ė* 1 ir *pagalbìnis, -ė* 2; *pasáulinis, -ė* 1 ir *pasaulìnis, -ė* 2; *procentìnis, -ė* 2 ir *proceñtinis, -ė* 1*; sąlygìnis, -ė* 2 ir *są́lyginis, -ė* 1; *tarpmiestìnis, -ė* 2 ir *tarpmiẽstinis, -ė* 1 ir kt. (daugiau žr. www.vlkk.lt/lit/nutarimai/tartis-kirciavimas/priesaginiu_budvardziu_kirciavimas.html)

§ 43. Iš **priešdėlinių vedinių** ir **sudurtinių žodžių** problemiškesni priegaidžių kaitą patiriantys dariniai, kurie šnekamojoje kalboje neretai tariami be priegaidžių kaitos.

- Būdvardžiai su priešdėliu *be-* turi tvirtagalę priegaidę, pvz.: *beteĩsis, -ė* (plg. *téisė*), *belaĩsvis, -ė* (plg. *láisvė*). Išimtys: *begėdis, -ė*, *besótis, -ė*, *beformis, -ė*.
- Sudurtinių žodžių antrasis dėmuo dažniausiai turi tvirtagalę priegaidę, pvz.: *savanaũdis, -ė* (plg. *náudą*), *daugiareĩkšmis, -ė* (plg. *réikšmę*), *baltaveĩdis, -ė* (plg. *véidas*). Šie žodžiai paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei. Išimtys: *peléda, rugsėjis, rugpjūtis, rugiapjūtė, šienapjūtė.*

Įsidėmėtini sudurtiniai žodžiai su antriniais dvigarsiais (jų pamatiniame žodyje nėra), kurių priegaidė bendrinėje kalboje tvirtapradė, pvz.: *gárlaivis* (plg. *gãras*), *geležìnkelis* (plg. *geležìnis*). Šnekamojoje kalboje jie kai kada tariami tvirtagališkai.

§ 44. Tarptautinių žodžių kirčiavimas nesudėtingas, jie gali būti tik pirmosios ir antrosios kirčiuotės. Tarptautiniai žodžiai paprastai išlaiko tos kalbos, iš kurios atėję, kirčio vietą.

Daugelis tarptautinių žodžių kirčiuojami priešpaskutiniame skiemenyje. Ne priešpaskutiniame kirčiuojami tik žodžiai su baigmenimis (jie visada kirčiuojami pastoviai ir yra pirmosios kirčiuotės):

-ija (*chirùrgija, situãcija, organizãcija*, išimtys: *Kalvarijà* 2, *zakristijà* 2)
-ika (*pedagògika, statìstika, krìtika*)
-orius, -ė (*profèsorius, izoliãtorius, dirèktorius*, išimtys: *kalendõrius, egzempliõrius, sekretõrius, altõrius, elementõrius, inventõrius, piliõrius, brevijõrius*, visi antrosios kirčiuotės)
-eris (*lýderis, òrderis, dóleris*)
-elis (*mòdelis, artìkelis, fòtelis*, išimtys: *epitèlis* 2, *vermišèliai* 2)
-ikas, -ė (*cìnikas, chèmikas, akadèmikas*, išimtys: *katalìkas* 2, *fãbrikas* 3[b])
-ingas (*mìtingas, dempingas, vìkingas*)
-umas (*akvãriumas, mìnimumas*, išimtys: *kostiùmas* 2, *albùmas* 2)
-usas (*papìrusas, mìnusas, kòrpusas*, išimtys: *troleibùsas* 2, *autobùsas* 2)

Pastoviai kirčiuojami ir žodžiai su tvirtapradiškai kirčiuotais baigmenimis:

-ántas,-ė (*pedántas, diktántas, variántas*, išimtis: *deĩmantas* 1)
-ėja (*idėja, alėja, asamblėja*)

-**ánsas** (*avánsas, niuánsas, seánsas*)
-**òrtas** (*impòrtas*, *komfòrtas, transpòrtas*, išimtis: *rãportas* 1)

Pirmosios kirčiuotės yra ir pavieniai dažnai vartojami tarptautiniai žodžiai: *konkùrsas, impùlsas, instìnktas, pòrtveinas, pròmilė, remòntas.*

Tarptautiniai žodžiai, turintys kitokius baigmenis, kirčiuojami nepastoviai, pagal **antrosios kirčiuotės** modelį. Taigi jų priešpaskutiniame skiemenyje gali būti trumpasis balsis arba tvirtagalė priegaidė ir šie žodžiai paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei:

-**ãtas, -ė** (*advokãtas, aparãtas, šachmãtai,* išimtis: *klìmatas* 1)
-**ãnas** (*šampãnas, soprãnas*, išimtys: *òrganas*, *lòcmanas*, *štuřmanas*, *bòcmanas*, *vãtmanas*, *dòbermanai,* visi pirmosios kirčiuotės)
-**ãlas** (*filiãlas, kvartãlas, ideãlas*, išimtis: *máršalas* 1)
-**ãras, -ė** (*notãras, vikãras, cigãras*, išimtys: *bárbaras, rabárbaras, dãktaras,* visi pirmosios kirčiuotės)
-**ãžas** (*tirãžas, garãžas, vitrãžas*)
-**ãfas, -ė** (*autogrãfas, paragrãfas, fotogrãfas*)
-**ãkas** (*konjãkas, tabãkas, maniãkas*)
-**ãdas** (*limonãdas, parãdas, šokolãdas*)
-**ìzmas** (*optimìzmas, mechanìzmas, organìzmas*)
-**ìstas, -ė** (*artìstas, žurnalìstas, idealìstas*, išimtis: *bãtistas* 3^b)
-**ìtas, -ė** (*limìtas, erudìtas, elìtas*, išimtis: *spìritas* 1)
-**ìnas** (*apelsìnas, jazmìnas, cepelìnas*, išimtys: *òrdinas* 1, *lùbinas* 3^b, *rãbinas* 3^b, *egzãminas* ir *teřminas* 1 arba 3^b)
-**ìlis** (*automobìlis, ventìlis, kadrìlis*, išimtis: *sìfilis, dãktilis, pròfilis,* visi pirmosios kirčiuotės)
-**ìzas** (*devìzas, servìzas, eskìzas*)
-**ìksas** (*afìksas, sufìksas, prefìksas*, išimtys: *apeñdiksas, kòmiksas, fèniksas,* visi pirmosios kirčiuotės)
-**eñtas, -ė** (*dokumeñtas, doceñtas, akceñtas*, išimtys: *tángentas, kotángentas*, *pãtentas, ãgentas* „įgaliotinis“, visi pirmosios kirčiuotės)
-**ètras** (*kilomètras, termomètras, milimètras*, išimtys: *hegzãmetras*, *pentãmetras, diãmetras, parãmetras,* visi pirmosios kirčiuotės, *perìmetras* ir *perimètras*)

-ètas (*kotlètas, kabinètas, biudžètas*, išimtys: *dèbetas, knèsetas,* abu pirmosios kirčiuotės)
-ènas (*fenomènas, džentelmènas, gobelènas*, išimtys: *gùldenas, bármenas, reñtgenas,* visi pirmosios kirčiuotės)
-èras (*interjèras, ampèras, karjèras*)
-èktas -ė (*objèktas, architèktas, projèktas*)
-èsas (*procèsas, interèsas, progrèsas*, išimtis: *kãriesas* 1)
-èstas (*manifèstas, anapèstas*)
-ònas (*cinamònas, telefònas,* išimtys: *dèmonas, diãkonas, pãtronas* „globėjas“, *bãdmintonas, čárlstonas,* visi pirmosios kirčiuotės)
-õnas (*kapitõnas, fortepijõnas, šėtõnas*)
-òras (*motòras, teròras, sobòras*, išimtys: *tãboras, fòsforas, hùmoras, tènoras, dònoras, rùporas,* visi pirmosios kirčiuotės)
-òpas (*mikroskòpas, spektroskòpas, teleskòpas*, išimtis: *pitekántropas* 1)
-òlis (*monopòlis, alkohòlis, ichtiòlis*, išimtys: *simbolis, pánkolis, bròkolis, akròpolis, metròpolis,* visi pirmosios kirčiuotės)
-òmas, -ė (*atòmas, simptòmas, astronòmas*, išimtys: *slãlomas, aksómas* 1)
-òtas, -ė (*bankròtas, despòtas, kompòtas*, išimtys: *ròbotas, ceĩtnotas* 1)
-òlas (*protokòlas, benzòlas, mòlas*, išimtys: *fùtbolas, kùpolas, beĩsbolas, bùivolas, miùzikholas,* visi pirmosios kirčiuotės)
-õlas (*krakmõlas, kardinõlas, generõlas*, išimtis: *krìštolas* 1)
-òsas (*chaòsas, patòsas, abrikòsas*, išimtys: *kòkosas, tèrmosas, kòsmosas, èrosas,* visi pirmosios kirčiuotės)
-ògas -ė (*pedagògas, dialògas, katalògas*, išimtis: *hèrcogas* 1)
-ỹvas (*kolektỹvas, kursỹvas, detektỹvas*)
-ỹras (*juvelỹras, kefỹras, turnỹras*)
-ùtas (*atribùtas, statùtas, institùtas,* išimtys: *skòrbutas, sùrdutas, ãzimutas, dìsputas, vèrmutas, greĩpfrutas,* visi pirmosios kirčiuotės)
-ũras (*manikiũras, veliũras, kalambũras*, išimtys: *kòntūras, támbūras* 1)
-iẽrius, -ė (*inžiniẽrius, režisiẽrius, milijardiẽrius*)
-iẽjus (*jubiliẽjus, muziẽjus, fariziẽjus*)
-ẽjus (*licẽjus, trofẽjus, apogẽjus*, išimtis: *bòbslėjus* 1)
-ėtė (*operėtė, tablėtė, etikėtė*)

-**èlė** (*karamèlė, novèlė, paralèlė*)
-**ãlė** (*spirãlė, magistrãlė, detãlė*)
-**ėzė** (*genėzė, hipotėzė, anamnėzė*)
-**òzė** (*diagnòzė, celiuliòzė, prognòzė*)
-**ūrà** (*temperatūrà, struktūrà, agentūrà*)
-**ūnà** (*tribūnà, karūnà, lagūnà*)
-**erà** (*sferà, atmosferà, karjerà*, išimtys: *kãmera, òpera, chòlera, lìtera,* visi pirmosios kirčiuotės)
-**emà** (*problemà, schemà, teoremà*)
-**enà** (*higienà, migrenà, antenà*)
-**inà** (*balerinà, mašinà, anginà*)
-**amà** (*reklamà, diagramà, programà*)
-**atà** (*regatà, sonatà, citatà*, išimtis: *pròstata* 1, *natà* 4, *vatà* 4, *datà* 2)
-**adà** (*ambasadà, olimpiadà, autostradà*)
-**yrà** (*satyrà, rapyrà, lyrà*)
-**yvà** (*perspektyvà, iniciatyvà, direktyvà*)

Antrosios kirčiuotės yra ir pavieniai dažnai vartojami žodžiai: *bibliotekà, elektrolìzė, kilogrãmas, klavìšas, kompòstas, kompromìsas, konflìktas, maniẽros, motocìklas, paralỹžius, pretèkstas, prodùktas, recèptas*.

Daugelį dažniau vartojamų tarptautinių žodžių, turinčių kirčiuotus dvigarsius su pirmuoju dėmeniu *e*, dabar galima kirčiuoti dvejopai: tvirtapradiškai ir tvirtagališkai, pvz.: *ekstèrnas, -ė* 1 ir *eksteřnas, -ė* 2; *koncèrnas* 1 ir *koncerřnas* 2, *desèrtas* 1 ir *deserřtas* 2, *ekspèrtas, -ė* 1 ir *ekspeřtas, -ė* 2, *koncèrtas* 1 ir *koncerřtas* 2, *konsèrvai* 1 ir *konserřvai* 2 ir kt. (daugiau žr. www.vlkk.lt/lit/nutarimai/tartis-kirciavimas/rekomendacija3.html ir www.vlkk.lt/lit/nutarimai/tartis-kirciavimas/rekomendacija4.html)

§ 45. Skaitvardžiai, kaip ir kiti linksniuojami žodžiai, gali būti visų keturių kirčiuočių.

Pirmosios kirčiuotės yra:

- *dvìdešimt, trìsdešimt, kẽturiasdešimt, peñkiasdešimt, šẽšiasdešimt, septýniasdešimt, aštúoniasdešimt, devýniasdešimt* (keturiasdešimt

ir kiti skaitvardžiai tariami su šalutiniu kirčiu skiemenyje *-de-*, kuris gali kai ką ir klaidinti; šnekamojoje kalboje šių skaitvardžių kilmininkas *dvìdešimties, trìsdešimties* ir t. t. dažnai pasakomas su galūnės kirčiu);

- *vienúolika, dvýlika, trýlika, keturiólika, penkiólika, šešiólika, septyniólika, aštuoniólika, devyniólika*;
- *tū́kstantis, milijárdas*;
- *dvẽjetas, trẽjetas, kẽtvertas, peñketas, šẽšetas, septýnetas, aštúonetas*;
- *vienúoliktas, -a... devynióliktas, -a* (išlaiko kiekinio skaitvardžio kirčio vietą ir priegaidę); *tū́kstantas*.

Antrosios kirčiuotės yra tik *milijõnas*. Taigi kirčiuotina: *milijonù, milijonè, milijonùs*.

Trečiosios kirčiuotės:

- *víenas, -à* (šnekamojoje kalboje vienaskaitos įnagininkas ir daugiskaitos galininkas neretai ištariamas su nukeltiniu kirčiu į galūnę, reikia kirčiuoti: *su víenu, su víena, víenus, víenas*);
- *keturì, kẽturios* 3[b]; *septynì, septýnios*; *aštuonì, aštúonios*; *devynì, devýnios* (įsidėmėtinas vyriškosios giminės vardininkas, turintis kirtį galūnėje, šnekamojoje kalboje dažnai kirtis atitraukiamas į priešpaskutinį skiemenį);
- *dešimtìs* 3[b];
- *vienerì, víenerios* 3[a]*; ketverì, kẽtverios* 3[b]*; penkerì, peñkerios* 3[b]*; šešerì, šẽšerios* 3[b]*; septynerì, septýnerios* 3[a]*; aštuonerì, aštúonerios* 3[a]*; devynerì, devýnerios* 3[a]*;*
- *pìrmas, -à* (šnekamojoje kalboje vienaskaitos įnagininkas ir daugiskaitos galininkas kai kada ištariamas su nukeltiniu kirčiu į galūnę, reikia kirčiuoti: *su pìrmu, su pìrma, pìrmus, pìrmas*).

Ketvirtosios kirčiuotės yra (visi jie paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei):

- *penkì, peñkios*; *šešì, šẽšios*; *šimtas;*
- *dvejì, dvẽjos*; *trejì, trẽjos*.
- *añtras, -à*; *trẽčias, -à*; *ketviřtas, -à*; *peñktas, -à*; *šẽštas, -à*; *septiñtas, -à*; *aštuñtas, -à*; *deviñtas, -à*; *dešimtas, -à*; *dvidešimtas, -à... devyniasdešimtas, -à*.

Derėtų įsidėmėti savitai kirčiuojamus skaitvardžius (šnekamojoje kalboje netaisyklingai tariamos formos paryškintos):

V.	dù		dvì	trỹs
K.		**dviejų̃**		**trijų̃**
N.		dvíem		trìms
G.	dù		dvì	trìs
Įn.		dviẽm		**trimìs**
Vt.	**dviejuosè**		**dviejosè**	**trijuosè, trijosè**

§ 46. Daugelis **įvardžių** kirčiuojami pagal kurios nors kirčiuotės modelį. Tad jiems taikomi tie patys dėsningumai, kaip ir kitiems linksniuojamiems žodžiams.

Priešpaskutinio skiemens kirčiavimo taisyklei paklūsta:

- **antrosios kirčiuotės**: *niẽkas* (tik vns. viet. *niekamè*); *manìškis, -ė*; *tavìškis, -ė*; *savìškis, -ė*; *mūsìškis, -ė*; *jūsìškis, -ė;*
- **ketvirtosios kirčiuotės**: *kelì, kẽlios*; *kìtas, -à*; *pàts, -ì*; *vìsas, -à*; *mãnas, -à*; *tãvas, -à*; *sãvas, -à*; *keliñtas, -à.*

Šnekamojoje kalboje neretai su nukeltiniu kirčiu į galūnę sukirčiuojami **trečiosios kirčiuotės** įvardžiai: *jóks, -ià*; *kóks, -ià*; *šióks, -ià*; *tóks, -ià*; *tűlas, -à*; *kažkóks, -ià*; *kiekvíenas, -à*; *kelerì, kẽlerios* (3^b). Reikia kirčiuoti:

- *su jókiu, jókia*; *su kókiu, kókia*; *su šiókiu, šiókia*; *su tókiu, tókia*; *su kažkókiu, kažkókia*; *su kiekvíenu, kiekvíena;*
- *jókius, jókias*; *kókius, kókias*; *šiókius, šiókias*; *tókius, tókias*; *kažkókius, kažkókias*; *kiekvíenus, kiekvíenas.*

Rečiausiai klystama kirčiuojant įvardžius: *anàs, -à*; *katràs, -à*; *kurìs, -ì*; *kažkàs*; *kažkurìs, -ì*; *jìs, jì*; *šìs, šì*; *tàs, tà*; *kàs*. Jie visada kirtį turi galūnėje, kurios priegaidė nustatoma pagal žodžio galo taisyklę.

Pastovų kirtį turi **pirmosios** kirčiuotės įvardžiai: *anóks, -ia*; *kitóks, -ia*; *šìtoks, -ia*; *vienóks, -ia*; *visóks, -ia*; *kẽletas*; *keliólika*; *kìtkas*; *támsta*; *mùdu, mùdvi*; *jùdu, jùdvi*; *jiẽdu, jiẽdvi* (*juõdu, juõdvi*). Tačiau dėl analogijos su trečiosios kirčiuotės įvardžiais, turinčiais tą patį baigmenį *-oks*, neretai kirčiuo-

jami nepastoviai. Taigi, pavyzdžiui, daugiskaitos kilmininką, naudininką, įnagininką reikia kirčiuoti:

anókių, kitókių, vienókių, visókių;

anókiems, anókioms; kitókiems, kitókioms; vienókiems, vienókioms; visókiems, visókioms;

anókiais, anókiomis; kitókiais, kitókiomis; vienókiais, vienókiomis; visókiais, visókiomis.

Įsidėmėtina: įvardis *vìskas* visada kirčiuojamas pastoviai, pvz.: *vìsko, vìskam, vìską, vìskuo.*

Derėtų įsidėmėti savitai kirčiuojamus įvardžius (šnekamojoje kalboje netaisyklingai tariamos formos paryškintos):

V.	*àš*	*tù*		*mẽs*	*jũs*
K.	***manęs***	***tavęs***	***savęs***	*mū́sų*	*jū́sų*
N.	*mán*	*táu*	*sáu*	*mùms*	*jùms*
G.	***manè***	***tavè***	***savè***	*mùs*	*jùs*
Įn.	***manimì***	***tavimì***	***savimì***	*mumìs*	*jumìs*
Vt.	*manyjè*	*tavyjè*	*savyjè*	*mumysè*	*jumysè*

§ 47. Būdvardžių, skaitvardžių ir įvardžių **bevardės giminės** formos išlaiko vyriškosios giminės vienaskaitos vardininko kirčio vietą ir priegaidę, pvz.: *báltas – bálta, puikùs – puikù, pìrmas – pìrma, vìsas – vìsa*.

§ 48. Priešdėlinių veiksmažodžių pagrindinių ir išvestinių formų kirčiavimas nesudėtingas, tereikia prisiminti kai kuriuos dėsningumus.

Veiksmažodžių su priešdėliu *per-* visos formos kirčiuojamos tvirtapradiškai priešdėlyje, pvz.: *pérnešti, pérneša, pérnešė*.

Niekada nekirčiuojamas priešdėlis:

- bendračių,
- priesaginių veiksmažodžių,
- tvirtapradžių veiksmažodžių,

- *o* asmenuotės veiksmažodžių (jų esamojo laiko trečiasis asmuo turi galūnę *-o*).

Priešdėliai kirtį atitraukia esamojo ir (ar) būtojo kartinio laiko formose iš gretimo netvirtapradžio priešpaskutinio skiemens:

- *(i)a* asmenuotės (su galūne *-ė*) veiksmažodžių būtojo kartinio laiko formose, pvz.: *nùpeikė, nèplaukė*;
- esamojo laiko formose, turinčiose šaknyje:
  - trumpąjį ar padėtinio ilgumo balsį, pvz.: *sùveda, nèskuta, pàkasa* (išskyrus *netùri, negãli, nebetùri, nebegãli, betùri, begãli,* bet su kitais priešdėliais atitraukia kirtį, pvz.: *pàturi, ìšgali*);
  - dvigarsius *el, em, en, er,* besikaitaliojančius su *il, im, in, ir* bei balsiu *i*, pvz.: *àtvelka* (plg. *atviĨkti*), *nùkerpa* (plg. *nukiřpti*), *ìšskrenda* (plg. *išskrìsti*);
  - keli mišrieji *a* asmenuotės veiksmažodžiai, turintys dvigarsius *al, am, an*, *ar*, pvz.: *nùgarma, nèkalba, sùskamba*.

Įsidėmėtina: esamojo laiko veiksmažodžiai su galūne *-(i)a*, turintys tvirtagalę šaknį be balsių kaitos, kirčio į priešdėlį neatitraukia, pvz.: *neplaũkia* (*neplaũkti, nèplaukė*), *nepuõšia* (*nepuõšti, nèpuošė*). Daugelis šio dėsningumo nepaiso ir taria su atitrauktiniu kirčiu priešdėlyje ne tik tais atvejais, kai sunku atpažinti priegaidę (pvz.: *nepuõšia*), bet ir tada, kai priegaidę galima nustatyti iš klausos (pvz.: *neplaũkia*).

Išvestinės priešdėlinių veiksmažodžių formos taip pat dažniausiai išlaiko pamatinės formos kirčio vietą ir priegaidę.

Priešdėlinių veiksmažodžių **bendratis** kirčiuojama šaknyje, išskyrus priešdėlį *per-*. Todėl ir iš jos padarytos išvestinės formos kirtį turi kamiene (išskyrus neveikiamosios rūšies dalyvio būtąjį laiką), pvz.: *neviĨkti – neviĨkdavo, neviĨks, neviĨktų, neviĨk, neviĨkdavęs, neviĨksiąs* ir t. t.

Priešdėliniai **neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyviai** kirčiuojami dvejopai:

- Pastoviai (pagal pirmąją kirčiuotę) kirčiuojami dalyviai, padaryti iš priesaginių bendračių, pvz.: *nematýti – nematýtas, -a* (plg. *matýtas, -a*).
- Kilnojamąjį kirtį turi dalyviai, padaryti iš nepriesaginių bendračių. Jie kirčiuojami pagal 3 kirčiuotę (jei bendratis tvirtapradė) arba 3^{b} (jei bendraties šaknis tvirtagalė arba trumpoji). 3 kirčiuotės dalyviai kirčio į priešdėlį nenukelia, o 3^{b} kirtį turi galūnėje arba priešdėlyje, pvz.: *neláukti – neláuktas, -à* 3, *apskùsti – àpskustas, -à* 3^{b}, *nupiẽšti – nùpieštas, -à* 3^{b}.

Deja, vartosena rodo, kad dažnam vartotojui sunku laikytis taisyklės, nes jis neskiria veiksmažodžio šaknies priegaidės ir dalyvius taria su apibendrintu priešdėlio kirčiu. Kaip ir daugeliu atvejų, kai neskiriama ilgųjų balsių ir *ie, uo* priegaidė, galima patarti tikrintis žodyne ir įsidėmėti dažnesnių veiksmažodžių priegaidę.

Priešdėliniai **veikiamieji esamojo** laiko dalyviai išlaiko veiksmažodžio pagrindinės formos (esamojo laiko) kirčio vietą ir priegaidę. Jei kirtį atitraukia esamojo laiko forma, tai ir dalyvis bus kirčiuojamas priešdėlyje, pvz.: *nèkalba – nèkalbantis, -i, neskélbia – neskélbiantis, -i.*

Neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai, padaryti iš kirčio nenukeliančių esamojo laiko veiksmažodžių, kirčiuojami kaip ir atitinkami nepriešdėliniai veiksmažodžiai, pvz.: *negyvẽna – negyvẽnamas, -a* 1, *nemýli – nemýlimas, -à* 3^{a}.

Įsidėmėtina: dalyviai, padaryti iš esamojo laiko veiksmažodžių su galūne *-(i)a*, turinčių tvirtagalę šaknį be balsių kaitos ir kirčio į priešdėlį neatitraukiančių, taip pat kirčiuojami šaknyje, pvz.: *nepuõšiamas, -à* 3^{a} (plg. *nepuõšia*).

Dalyviai, padaryti iš kirtį esamajame laike nukeliančių veiksmažodžių, kirčiuojami pagal 3^{4b} kirčiuotę, t. y. kai kurie linksniai kirčiuojami priešdėlyje, pvz.: *nèveda – nèvedamas, -à* 3^{4b}, *nèkasa – nèkasamas, -à* 3^{4b}.

Esamojo laiko padalyviai taip pat išlaiko pagrindinės formos kirčio vietą ir priegaidę, jei kirtį atitraukia esamojo laiko forma, tai ir padalyvis bus kirčiuojamas priešdėlyje, pvz.:, *neskélbia – neskélbiant, àtneša – àtnešant.*

Įsidėmėtina: padalyviai, padaryti iš kirčio į priešdėlį esamajame laike nenukeliančių veiksmažodžių, bus kirčiuojami taip pat šaknyje, pvz.: *neplaũkiant* (plg. *neplaũkia*), *nepuõšiant* (plg. *nepuõšia*).

Priešdėliniai **būtojo kartinio laiko** padalyviai, išskyrus tuos, kurie padaryti iš veiksmažodžių su priešdėliu *per-*, kirčio į priešdėlį niekada nenukelia (net jei pagrindinė būtojo kartinio laiko forma kirčiuojama priešdėlyje), pvz.: *išbãrus* (plg. *ìšbarė*), *išnẽšus* (plg. *ìšnešė*).

§ 49. Prieveiksmių ir nekaitomųjų kalbos dalių kirčiavimą galima pasitikrinti žodyne. Daugelį jų galima sukirčiuoti remiantis žodžio galo taisykle ar pamatinių žodžių kirčiavimu. Problemiškesnis yra tik prieveiksmių su *-(i)ai* kirčiavimas.

Prieveiksmių su formantu *-(i)ai* kirčio vieta sutampa su pamatinio žodžio daugiskaitos naudininko kirčio vieta: *apsukríems – apsukriaĩ, laimìngiems – laimìngai, nevỹkusiems – nevỹkusiai, įtemptíems – įtemptaĩ, baltíems – baltaĩ, pigíems – pigiaĩ*.

Išimtys:

- ne skonį žymintys prieveiksmiai, padaryti iš dviskiemenių būdvardžių su galūne *-us*, šaknyje turinčių ilgąjį balsį ar dvigarsį, pvz.: *ryškíems* (*ryškùs*) – *rỹškiai*, *drąsíems* (*drąsùs*) – *drąsiai, irzlíems* (*irzlùs*) – *ìrzliai*, daugelio skonio prieveiksmių kirčio vieta sutampa su pamatinio žodžio daugiskaitos naudininko: *gardžiaĩ* (plg. *gardíems*), *karčiaĩ* (plg. *kartíems*), *riebiaĩ* (plg. *riebíems*), *sūriaĩ* (plg. *sūríems*), *rūgščiaĩ* (plg. *rūgštíems*), *saldžiaĩ* (plg. *saldíems*);
- *greĩtai* (nors *greitíems*);
- prieveiksmiai, padaryti iš 3^a, 3^b kirčiuotės neveikiamųjų esamojo laiko dalyvių, neatitraukiančių kirčio į priešdėlį, pvz.: *neĩgiamai* (nors *neigiamíems*), *suprañtamai* (nors *suprantamíems*), *tiñkamai* (nors *tinkamíems*), *neišvéngiamai* (nors *neišvengiamíems*), *mìrštamai* (nors *mirštamíems*), *nusikaĺstamai* (nors *nusikalstamíems*), *prieĩnamai* (nors *prieinamíems*), *reĩkiamai* (nors *reikiamíems*).

Daug prieveiksmių galima kirčiuoti dvejopai: *įdomiaĩ* ir *įdõmiai, maloniaĩ* ir *malõniai, padoriaĩ* ir *padõriai, paslaugiaĩ* ir *paslaũgiai, patogiaĩ* ir *patõgiai, pavydžiaĩ* ir *pavỹdžiai, sąmonìngai* ir *są́moningai, sąžinìngai* ir *są́žiningai, teisė́tai* ir *tė́isėtai* ir kt. (daugiau žr. www.vlkk.lt/lit/nutarimai/tartis-kirciavimas/prieveiksmiu.html)

2.5. Pratimai

2.1. Taisyklingai perskaitykite žodžių poras. Stenkitės išlaikyti ilgųjų ir trumpųjų balsių trukmės skirtumą ir kirčiuotame, ir nekirčiuotame skiemenyje (§ 20, 24–26).

B. Rąstų – ràstų, pũsto – pùsto, trę̃štų – trèštų, pỹktų – pìgtų, mũšis – mùšis, kóšto – Kòsto, bū́rė – bùrė, kásti – kàsti, skū́sti – skùsti, rýto – rìto, lū́pa – lùpa, gýlė – gìlė, mýnė – mìnė, kýbo – kìbo, trū́ko – trùko, rąstù – rastù, drąsõs – Rasõs, rūpẽs – trupẽs, būriù – buriù, šylù – šilù, skųstũ – skustũ, tęstù – testù, lanką̃s – lankàs, skalbtũ – skalbtù, riekią̃s – riekès, šlúotą – šlúota, šáukštų – šáukštu, pýpkę – pýpke, miñtį – miñti.

2.2. Taisyklingai perskaitykite žodžius. Atkreipkite dėmesį į kirčiuotų trumpųjų (a) ir nekirčiuotų ilgųjų (b) balsių trukmę (§ 20, 24–26).

B. a) pàmetė, mùzika, pagìjo, tàvo, šìlo, prarìjo, sudùžo, mažèsnis, tìpas, pigù, bìjo, atidùs, stìprų, bùdrų, dìdelė, drùską, uždùso, gìlų, ìšvaizda, jùda, gìjo, kìnas, nèbara, kùbas, baltàsis, klùbas, lìnas, palìjo, lùbos, lìko, padalìjo, susiùvo, mìglą, ràsdavo, nugriùvęs, mìnusas, kavìnė, gerèsnis, pìla, likìmas, kàsti, patì, pliùsas, pakrìkštijo, màno, patarìmas, pùpą, klìnika, supelìjęs, pùsilgis, siùvo, pražìlo, skùba, pàkelia, stìklas, sùka, nèdera, šalìgatvis, nuvilnìjo, šùkos, šiùkšlės;

b) atódūsį, tęsiù, ùžjūrį, kreipìmąsi, liūdė́ti, dėžùtę, džiūvẽsiai, pažyminių̃, núosmukis, pójūčių, švyturỹs, ryšulių̃, sūpỹnės, griūtìs, ryklių̃, grožýbė, núorūką, obuolių̃, grę̃ztùvą, pusiáusvyrą, blyškùs, šą̃lù, rūkyklà, palydovùs, dvynùkų, pérsiskyrėlį, plytàs, liùdytoją, lą̃stẽlė, įsiùvo, lydinỹs, neįdomùs, drąsà, sąvartýno, dėdùlė, ą̃žuolų̃, sąvaržėlės, bėgìkų, nunèštų, ūmėdẽ, galvósūkių, kraujóspūdį, saulė́lydžio, gynìmo, skyrýbos, kūrinỹs, pótvynis,

pósūkis, sąjūdžio, sántykis, núotykių, póskyrio, atódūsio, atótrūkį, tyrìmą, vąšeliù, sūpuõklės, sūkurỹs, póbūvio, ìššūkių.

2.3. Įrašykite praleistas raides: *a* arba *ą*, *e* arba *ę* (§ 24).

A. K__snis užstrigo burnoje; s__monės ligonė taip ir neatgavo; pirko naują s__gę; laivas įplaukė į s__siaurį; šventė vyko s__ntakoje; neįstengė perk__sti; žavi s__vitas stilius; paskelbė lygi__sias; perš__limą greitai išsigydė; __sotis pilnas vandens; dr__sesnieji įėjo vidun; vėliau jau nebegalės susigr__žinti skolos; gėles ji pertr__šė; apžiūrėjo išdžiūvusias s__manas; užmetė malkų ant prig__susio laužo; bandė paslėpti savo jaudinim__si; prisistūmė sav__j__ kėdę; laikrodis skelbė dvylik__; rašanči__jam mokiniui; vėjas ši__nakt didelis; kankino s__narių skausmai; nusivylė jau pirm__j__ dieną; priešinasi s__vartyno įrengimui.

2.4. Prisiminkite, kada rašomos nosinės balsės. Įrašykite praleistas raides (§ 24).

A. 1. Užš__lusiu keliu sunkiai ėjo sul__sęs žmogus, vis atsigr__ždamas į seną sodybą su pagr__žintomis langinėmis ir saulėgr__žomis prie tvoros. 2. G__sta nepagr__stas tavo r__žtas palikti nepaž__stam__jį. 3. Negal__stas gr__žtas dr__skia sutr__šusį ąžuolinį r__stą. 4. Lėtai važiuodamas dr__skau š__lančią žemę ir dr__biu į šalis purvą. 5. Sėdėdamas prie užg__susio židinio m__sčiau apie m__žtančias, beveik išs__kusias jėgas. 6. Kai atš__lo, turėjau suk__sti dantis ir k__sti g__liantį s__narių skausmą. 7. Jis net perb__lo iš pykčio, kai sugr__žo seniai draugui persi__stas laiškas. 8. Aš vis dar nedr__sau pasakyti, kad jiems nebegr__sia bauda. 9. Nors ir dardėjo akmenimis gr__stu keliu, dėl nuovargio bijojo sk__stis. 10. Ylos maiše nepaslėpsi – išl__s. 11. Ji neatpaž__stamai pasikeitusi. 12. Be reikalo nuog__stavau, jis

išt__sėjo pažadą ir vyriausi__jai dukrai padovanojo žiedą. 13. Pastebiu jo jaudinim__si, nes ką tik sulaukė sav__jų. 14. Ji čia ne tam, kad klausyt__si tavo pamokymų.

B. K__stas prisipaž__sta, kad tikrai gr__sin__s savo žodžio net__sėti. Vėjas ši__nakt dr__skys nuš__lusius gėlių žiedus, šalnų pak__stus lapus. Eikite dr__siau, nes joks pavijus nebegr__sia. Š__ryt ilgai lydėj__s sul__susį nepaž__stam__j__, vis galvodamas apie kėlim__si į nauj__j__ vietą. Jis, sėdėdamas prie užg__susio žiburio, jaut__sis geriau. Įgr__so nuog__stauti dėl br__stančio konflikto, todėl pam__sčiau ir pasir__žau vien__kart viską išsiaiškinti. Pagr__žintas geltonomis saulėgr__žomis __sotis buvo sklidinas šalto vandens. Jis nepak__si__s, kad juo rūpint__si lyg gimusiu kūdikiu. Kitus sk__s, kol liežuvį nusik__s. Š__lant augalų l__stelės apmiršta. Gav__gr__žos, nusipirkau por__ kilogramų tr__šnių ir keliolik__ obuolių. Ylos maiše nepaslėpsi – išl__s. Atgr__sus veidas liudijo, kad kaltinam__jam tai jau įgr__so. Kairi__ja ranka atsirėmė į sutr__šusį r__stgalį, o dešini__j__ padavė jauniausi__jam sūnui. Vis nerandu Didži__j__ Gr__žulo ratų.

2.5. Įrašykite praleistas raides (*y, i, ū, u*) veiksmažodžių pagrindinėse formose (§ 25). Taisyklingai perskaitykite ir įsidėmėkite dažnesnius veiksmažodžius.

A. Birti, b__ra, biro;

burti, buria, b__rė;

dumti, d__mia, dūmė;

durti, d__ria, dūrė;

dusti, dūsta, d__so;

d__žti, dūžta, dužo;

džiūti, dži__sta, džiūvo;

dilti, dyla, d__lo;
ginti, g__na, gynė;
g__ti, gyja, gijo;
griūti, griūva, gri__vo;
įgristi, įgrysta, įgr__so;
kliūti, kliūva, kli__vo;
lyti, l__ja, lijo.

B. Pilti, p__la, pylė;
pinti, p__na, pynė;
pūti, pūva, p__vo;
pūsti, p__čia, pūtė;
ryti, ryja, r__jo;
siūti, siuva, si__vo;
skilti, skyla, sk__lo;
skinti, sk__na, skynė;
skirti, sk__ria, skyrė;
svilti, svyla, sv__lo;
šilti, šyla, š__lo;
tirti, t__ria, tyrė;
v__ti, veja, vijo;
žilti, ž__la, žilo.

2.6. Įrašykite praleistas raides (*y* arba *i*). Pabraukite pagrindinę formą, iš kurios padaryta išvestinė forma (§ 25).

A. Dal__damas – dalyti, dalija, dalijo;

padal__jamas – dalyti, dalija, dalijo;

rūd__jantis – rūdyti, rūdija, rūdijo;

surūd__davo – surūdyti, surūdija, surūdijo;

susiginč__tų – susiginčyti, susiginčija, susiginčijo;

besiginč__jant – besiginčyti, besiginčija, besiginčijo;

gėd__jamas – gėdyti, gėdija, gėdijo;

sugėd__davo – sugėdyti, sugėdija, sugėdijo;

nuviln__jus – nuvilnyti, nuvilnija, nuvilnijo;

nuviln__tų – nuvilnyti, nuvilnija, nuvilnijo.

2.7. Įrašykite praleistas raides: *ū* arba *u*, *y* arba *i* (§ 25).

A. Kankino d__sulys; neįveikėme kli__čių; todėl ir kilo toks sambr__zdis; tai nustatyta t__rimais; vis dar nepašalinti tr__kumai; prieblokė tokia įv__kių apžvalga; sostinėje kilo potv__nis; vaikai krykštauja s__puoklėse; pasikliauju savo poj__čiais; iškilmingas pob__vis dar neprasidėjo; nustebino paslaugų pasi__la; ž__nys tylėjo, girdėjau tik t__lius jo atod__sius; sur__dijo sraigtas; gerėja ligonio b__klė; atkasė pilies gri__vėsius; jis tikras užsisp__rėlis; ji ne__patingai li__dėjo; važiuosiu į si__vyklą; didėja išlaidos g__nybai.

B. Prie arbatos buvo tik dži__vėsių; pastebėtas __pač r__škus nuosm__kis; tai li__dijo, kad jam įk__rėjo; už išk__šulio pamatėme steb__klingai s__k__riuojantį vandenį; modernūs k__riniai sužavėjo; papasakojo atostogų nuot__kius; per audrą nebuvo matyti šv__turių; neregėtas įž__lumas; didv__rių kapai; pag__rimų nesulaukia; negalima g__vūnėlių kankinti; galvos__kio

neišsprendė; sudie, į__reivi; apži__ra užtruko; pilnas ili__zijų; saulėl__džio spinduliai; varpo d__žius girdžiu; si__vinių kr__voje ieško adatos; galvotr__ kčiais išbėgo; įsp__džio nepadarė; prim__gtinai prašė.

2.8. Pasakykite šių veiksmažodžių būsimojo laiko trečiąjį asmenį. Atkreipkite dėmesį į balsių *u, i* trukmę (§ 25).

B. Gnýbti, dýgti, atslūgti, pũsti, susigiñčyti, nuščiū́ti, dũkti, rýti, baidýti, gýdyti, trukdýti, rũkti, šáldyti, pìldyti, guldýti, cỹpti, bandýti, plýšti, núodyti, slýsti, džiū́ti, lipdýti, triũsti, rūdýti, trỹpti, liùdyti, gýti, válgyti, kliū́ti, mókyti, dalýti, manýti, plū́sti.

2.9. Prisiminkite, kokių balsių trukmės klaidų gali pasitaikyti tarptautiniuose žodžiuose (§ 26). Taisyklingai perskaitykite.

B. a) agònija, ambulatòrija, azòtas, batònas, chaòsas, diplòmas, drakònas, egzòtika, emòcija, fòrumas, fòtelis, heròjus, istòrija, jòdas, kalòrija, kontròlė, kòpija, mikrofònas, monològas, paròdija, pomidòras, rajònas, žargònas;

b) akadèmija, artèrija, barjèras, cèchas, deprèsija, etikètas, fakultètas, karamèlė, kontèkstas, kosmètika, logopèdas, manèvras, mèras, objèktas;

c) tabù, interviù, meniù, aveniù, taksì, žiurì;

d) ateljẽ, fojẽ, krupjẽ, dosjẽ, relẽ, želẽ, filẽ, buklẽ, reziumẽ, pensnẽ, kupẽ, dekoltẽ, dražẽ.

2.10. Taisyklingai perskaitykite balsių sandūrą (§ 26, 28).

B. a) neapýkanta, paaštréjo, neãtdaras, paūmė́jo, paausỹs, kreivaãkis, paauglỹs, ilgaaũsis;

b) ideològija, koalìcija, realìzmas, koeficieñtas, reabilitãcija, reagúoti, teãtras, vãkuumas, virtuòzas;

c) aksiomà, emocionalùs, sociãlinis, akvãriumas, antibiòtikai, dialèktas, fiziològija, antikvariãtas, kardiològija, bibliotekà, viadùkas, atrakciònas, biokùras, diabètas, audieñcija, boikòtas, čempiònas, diagnòzė, hierárchija, idiòtiškas, fiãsko, kolekcionúoti, periòdas, altruìzmas, radiãtorius, specialùs, genialùs, iniciãlai, aukciònas, materialùs, plagiãtas, amoniãkas, radiãcija, biliárdas, mèdiumas, nacionãlinis, orientãcija, patriárchas, koncòrciumas, racionalùs, kokaìnas, legioniẽrius, pacieñtas, potencialùs, biogrãfija, kuriòzas, asociãcija, aukciònas, seriãlas, iniciatyvà, apriòriškai, asocialùs, jėzuìtai, pensiònas.

2.11. Taisyklingai perskaitykite žodžių junginius. Atkreipkite dėmesį į priebalsių derinimą samplaikose (§ 21, 27).

B. Užspáudė tvarsčiùs, pasirýžk nesigráužti dẽl mãžmožių, paklýsdavo senãmiesčio skeřsgatviuose, pùsseserė vìską pérrašė švárraštį, išdėliójo mókesčių lapeliùs, žnýbtelėjo rañkšluosčiu sùveržtą rañką, ìš ìšgąsčio ẽmė gũžtis, paprasčiáusiai užsimérk iř pamiřšk rũpesčius, kẽlias ùžmiestį pìktžolėm užžélė, užsimaniaũ pažveĺgti prõ ãtdarą viẽšbučio lángą, užsklęsk durìs iř bék reñgtis, ryžtìngas žiñgsnis, sėdéjo užsimérkęs, trùkdė čiuõžti pãkraščiu, nebúk gobšuõlis – daũg neprisigleñžk, gúžčioti pečiaĩs, apsisáugoti nuõ vabzdžių, trúksta svařsčių, trókšdamas išsivadúoti nuõ dìlgčiojančio skaũsmo, skrùzdžių tãkas, užsimaniaũ nulipdýti sniẽgo sẽnį, sugniáužtame delnè apgráužtas obuolỹs, užsimèsk tą apdrìskusį švařką, išsváidė dáiktus, paglóščiau baũgščiąją kãtę, užšóko añt nuláužto mẽdžio, užsiaugìnome bùlvių, pérrėkia visùs, ùžsienio naujíenos, skausmìngas išsiskyrìmas, anksčiaũ susitìkdavome dažniaũ, lipdiniaĩ ìš mólio, peř išsiblãškymą, pateĩkite pavyzdžių, kęsdavo skausmùs, išspáudė rúgščių sùlčių, kàs čià tóks, neišvéngė vagýsčių, sudrumsčia vándenį, siųsdavo peř rankàs, išsáugokime gamtą, pàžvelgė rūsčiù žvilgsniù, apipýlė kažkókiu skysčiù.

2.12. Prisiminkite žodžių rašymo kartu ir skyrium taisykles. Pabraukite tinkamą variantą (§ 30).

A. 1. Vis dėlto / vis dėl to aną kartą tu ne vienas /nevienas buvai. 2. Lig šiol / ligšiol negaliu suprasti, kas gi / kasgi ten atsitiko. 3. Ar ne per anksti / neperanksti / neper anksti atsikėliau? 4. Ne esminių / neesminių pastabų ne išbraukė / neišbraukė. 5. Kodėl gi / kodėlgi tau atrodo, kad mums ne pakeliui / nepakeliui? 6. Ar gi / argi ne geriau / negeriau būtų buvę, jei daugiau būtum nebe dirbęs / nebedirbęs. 7. Ne be reikalo / nebereikalo / nebe reikalo jis sakė, kad ne kiekvienam / nekiekvienam toks darbas. 8. Jis vis vien / visvien žinos, ką tau pasakiau. 9. Ne kokia / nekokia ta sodyba, bet vis gi / visgi sava, artima. 10. Jis žūt būt / žūtbūt norėjo būti ne paskutinis / nepaskutinis. 11. Kažkoks tu šiandien ne savas / nesavas, gal ne kaip / nekaip jautiesi? 12. Ne jau gi / nejau gi / nejaugi nebe naudingas / nebenaudingas jiems pasidariau. 13. Jis vis dar / visdar ne atliko / neatliko darbo ir dėl to / dėlto gavo barti. 14. Iš tikrųjų / ištikrųjų jis buvo ne pats / nepats turtingiausias žmogus. 15. Vis dar / visdar manė, kad gaus ne mažiau / nemažiau, nei tikėjosi. 16. Ne kas / nekas ir pas mus likę. 17. Iš ties / išties nebe daug / nebedaug liko mums vargti.

B. 1. Kaip mat / kaipmat sutiko, nes norėjo pasirodyti. 2. Per daug / perdaug reikalauji iš gyvenimo. 3. Ne visiškai / nevisiškai taip pasakiau, bet ne ta / neta teisybė, kuri visiems patinka. 4. Gali nupirkti ir ne vieną / nevieną kilogramą, vis tiek / vistiek per daug / perdaug nebus. 5. Jis ne pirmas / nepirmas, bet ir ne paskutinis / nepaskutinis. 6. Nors ne norėjo / nenorėjo skaityti, visgi / vis gi atsivertė knygą. 7. Pasitikėjimas žmogumi – už vis / užvis svarbiausia. 8. Kur gi / Kurgi dingai, ne gi / negi jau išvažiavai iš Lietuvos? 9. Aš irgi ne jutau / nejutau skausmo. 10. Kodėl gi / Kodėlgi neaplankei tėvų? 11. Ar gi / Argi čia daugiau nebe atvažiuosi /

nebeatvažiuosi? 12. Kaip gi / Kaipgi jis galėjo taip pasielgti? 13. Tai ko gi / kogi dar lauki? 14. Gal gi / galgi dar ne per vėlu / neper vėlu / nepervėlu grįžti? 15. Ne veltui / neveltui šitiek kalbėta. 16. Ne visiškai / nevisiškai supratau, ką gi / kągi tu man sakei. 18. Kažin koks / kažinkoks ne savas / nesavas tavo balsas.

2.13. Iš klausos nustatykite, kuris skiemuo kirčiuotas (§ 29). Pabraukite tinkamą variantą.

B. 1. Jis láimės / laimẽs ginčą. 2. Ir man siūlẽ / siū́lė iširo. 3. Prieš mus stovėjo dešim̃tmetis / dešimtmẽtis berniukas. 4. Kuriamè / Kùriame naują draugiją. 5. Mergaitė kasà / kãsa didžiuojasi. 6. Tada tikrai ilgai šálčiau / šalčiaũ lauke. 7. Jis ilgai sekė paskuĩ / pãskui mus. 8. Vaikams iškỹla / ìškyla patiko. 9. Vartaĩ / Vařtai buvo praviri. 10. Liko tik viena riẽkė / riekẽ pyrago. 11. Kibirą pastatė árti / artì durų. 12. Labai graži tavo tařtis / tartìs. 13. Tu jai mažai rūpì / rū̃pi. 14. Jis buvo garsiakal̃bis / garsiãkalbis žmogus. 15. Jis susirado kìtas / kitàs šlepetes. 16. Rytoj grįšiu namõ / nãmo. 17. Jis jau buvo pérėjęs / peréjęs per gatvę. 18. Trūksta vienos kẽdės / kėdẽs. 19. Tu turi labai išlaĩdų / ìšlaidų sūnų. 20. Pradėjau trìntis / trintìs sušalusias ausis. 21. Nuo šalčio gélė / gėlẽ kojas. 22. Tėvas jùdu / judù surado. 23. Ir man ten buvo šálta / šaltà. 24. Gražiai sužaliavo vejà / vẽja. 25. Susirinko visi gìminės / giminẽs. 26. Vaikas batus pats ausìs / aũsis. 27. Studentai kõvos / kovõs dar ilgai. 28. Geležis nuo ugnies įkaito / įkaĩto. 29. Ilga jo kal̃ba / kalbà atsibodo. 30. Tai pranešimė / pranèšime tėvams. 31. Buvo surinktà / sùrinkta daug pinigų. 32. Tu tùri / turì daug draugų. 33. Takas namo buvo ìlgas / ilgàs. 34. Susirinkimė / Susiriñkime ir kitais metais. 35. Jis nepasakė savo tìkslų / tikslū̃. Ilgai véliau / vėliaũ plaukus.

2.14. Nustatykite, kuris skiemuo kirčiuotas. Prisiminkite, kaip skirstomi skiemenys pagal trukmę (§ 31–32). Raskite trumpuosius kirčiuotus skiemenis ir juos sukirčiuokite.

B. Turbūt drąsiai galima tvirtinti: lietuvių kalbos archajiškumas išliko dėl dviejų priežasčių. Viena, mūsų protėvių ilgiausiai gyventa nedidelėje teritorijoje. Didelės žmonių grupės plačioje teritorijoje paprastai išsisklaido, praranda ryšį, atitolsta, greičiau kinta ir jų kalba. Antra, ilgiausiai čia, matyt, gyvavo bendruomeninė arba ikifeodalinė santvarka. Sparčiau besivystant feodalizmui, atsiranda visuomeninių sluoksnių, sparčiau maišoma kalba.

Tas mintis patvirtina ir kitų kalbų pavyzdys. Kadaise garsūs buvo vikingai. Daug keliavo, prekiavo, kariavo, kūrė rūsčius pasakojimus – sagas. Norvegų ir švedų kalbos taip yra pakitusios, kad švedas ar norvegas savo protėvių jau nebegali suprasti. O kas moka islandiškai, lengvai gali skaityti vikingų raštus. (A. Girdenis)

2.15. Prisiminkite, kaip nustatoma dvigarsių su *a, e* priegaidė (§ 32–33). Raskite kiekvienoje eilutėje po vieną kitokios priegaidės žodį.

B. a) Kaimas, kaina, vaikas, aibė;

b) kraujas, sauja, kiaunė, taukus;

c) meilė, veidas, seilė, seifas;

d) balsas, kalnas, dalgis, valgis;

e) amžius, vamzdis, kamštis, ramstis;

f) tankas, gandras, langas, bankas;

g) narvas, karklas, margas, vargas;

h) keltas, gelti, velka, gelda;

i) kempė, lempa, pempė, tempia;

j) senti, lenkia, penktas, dengia.

2.16. Lygindami nustatykite, kas sudaro šių žodžių kirčiuoto skiemens pagrindą – dvigarsis ar vienbalsis (§ 33–34). Atkreipkite dėmesį į tai, kas eina po *l, m, n, r*: jei priebalsis, tada turime dvigarsį, jei balsis – vienbalsį. Sukirčiuokite.

B. a) Burlaivis – burė, stumia – stumti, dilo – dilti, durti – duria, pila – pilti, gimti – gimė, pamilti – pamilo, skina – skinti, pinti – pina, kulia – kulti, burtai – buria, šilo – šildo, iškilti – iškilo, nusvilti – nusvilo, užkimo – užkimti, irti – iro;

b) graudenti – graudena, barti – bara, gelti – gelia, semti – semia, kala – kalti, ridenti – ridena, šaltas – šalo, kelia – kelti, gerti – geria, balo – balti, gyvena – gyventi.

2.17. Taisyklingai perskaitykite žodžių poras. Atkreipkite dėmesį į dvigarsių su *u, i* pirmojo dėmens trukmę (§ 33).

B. Jùngti – juñtamas, pasiìlgti – paĩlsti, mìrkčioti – miřkti, mùistytis – muĩtas, gùrkšnis – guřkti, ìlginti – ilgis, išnìrti – niřšti, užkìmti – kimšti, išvìrti – pravirkti, kìlti – kiĩlnų, lìnkčioti – liñkti, grùmtis – gruñstas, mùrkdyti – muřkti, ìnkstas – iñtakas, kùrmis – kuřčias, smìlga – smiĩkti, spìnta – skliñdis, dùmti – duñblas, ìrti – iřzti, šìldyti – šiĩtas, vìlgyti – viĩkti, gìnti (Tėvynę) – giñti (vyti tolyn), mìnti (dviračio pedalus) – miñti (mįslę).

2.18. Perskaitykite Vytauto Toleikio teksto fragmentą (http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2011-02-14-vytautas-toelikis-ne-perskaitytu-knygu-salyje/57871). Nustatykite kirčiuotą skiemenį. Remdamiesi garsine skiemens sandara, nustatykite kirčiuoto skiemens trukmę ir priegaidę (§ 29–34). Sukirčiuokite. Jeigu abejojate dėl kurio nors žodžio kirčio vietos ar priegaidės, pasitikrinkite *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* (http://dz.lki.lt/).

B. Dėl skaitymo núosmukio Lietuvõs rašýtinis palikimas, póžiūris į žymius Lietuvõs rašýtojus, menininkus, kultūros politikos veikéjus iš esmės

liko tóks, kókį suformavo soviẽtinė ideologija. Kaip kompiuteryje nuõlat statiškai pakimbantis failas. Pavyzdžiu pateikiu kai kuriuõs iki koktumo nuzulintus, bet labai tvirtai, tarsi su 46 dỹdžio kójomis tvirčiausiai, tiesióg nepajudinamai stóvinčius mąstymo štampus: Čiurliónis – tautõs genijus, iškilus dailininkas, kompozitorius, – asociacija – priẽ rojalio Výtautas Landsbergis, Žemaitė – lietuvių literatūros klasikė, – asociacija – sušalusi skaróta Aleksandravičiaus skulptūrà, Valančius – blaivýbės sąjūdžio iniciatorius, parašęs apýsaką „Palangõs Juzė“, – asociacija – su milžiniškomis žirklėmis besišlaistantis mėgė́jų teatro publikos juõkintojas. Aišku, Vinco Mykolaičio Putino „Altõrių šešė́ly“ – tai romanas apiẽ celibato baisumus, Justinas Marcinkevičius – lietuvių tautõs sąžinė, Petras Cvirka – literatūros ąžuolas, Salomė́ja Nėris – tautõs lakštingala. Kadangi du pastarí̃eji važiavo į Maskvą astronomijos klausimais, apiẽ juõs išvis nebekalbame.

Bet jeigu kai kurias mū́sų didžiavỹrių biografijas perskaitytume iš XX amžiaus europinės perspektỹvos, mū́sų lauktų daug netikė́tų atradimų. Pavyzdžiui, kad Čiurliónis galė́tų bū́ti tolerancijos etalonu, savo ne tik estetinėmis, bet ir etinėmis nòrmomis pralenkęs kone šimtmečiu savo epochą. Kad výskupas Motiẽjus Valančius neabejótinai pats didžiausias XIX amžiaus lietuvis, suorganizavęs neįtikė́tinai sėkmingą neraštingumo likvidavimo akciją savo didžiulėje Žemaitijos vyskupijoje, per savo vyskupavimo laiką suspė́jęs net põ du kartus aplankýti kiekvíeną savo parapiją.

2.19. Prisiminkite žodžio galo priegaidės taisyklę (§ 35) ir sukirčiuokite žodžių junginius.

B. Kiek dienų; buvo ruduo; vakarop ir jie grįš; rytoj tenai ir Šukys važiuos; beveik kasdien kur nors einu; vaikai jau namie; ten jaunai gražiai

merginai nedera eiti; prie svetimų žmonių; todėl grįžau namo; kitados mums mama daug pasakų skaitė; pilkai skarelei; dėl vaikų ateities pluša; pažvelgė į tetos knygas; sausai žemei; mažiems vaikams pasakei; senai gerai dainai; nuo aukštų kalnų; tau pačiai reikia palaukti prie namų; penktai pasakai; ties svetimų žmonių daržais; vos nenugriuvo dėžė; „valio“ šaukė vaikai; parašiau laiškelį geriems draugams.

2.20. Prisiminkite priešpaskutinio skiemens taisyklę, padedančią nustatyti kai kurių žodžių kirčio vietą (§ 36). Sukirčiuokite vardažodžius: a grupės vardažodžių kirčiuoto skiemens priegaidę galite nustatyti iš klausos, b grupės vardažodžių priegaidė nurodyta. Paaiškinkite, kodėl ne visi žodžiai kirčiuojami gale.

B. a) uždangą – uždanga, uždangas; išdaigą – išdaiga, išdaigas; dvasią – dvasia, dvasias; pasaką – pasaka, pasakas; girią – giria, girias; slidė – slide, slides; prekė – preke, prekes; laumė – laume, laumes; puskojinė – puskojine, puskojines; saulė – saule, saules; seselė – sesele, seseles; lizdas – lizdu, lizdus; botagas – botagu, botagus; ratukas – ratuku, ratukus; raštas – raštu, raštus; medelis – medeliu, medelius; sausainis – sausainiu, sausainius;

b) gẽrimas – gėrimu, gėrimus; bẽdą – bėda, bėdas; pė́dą – pėda, pėdas; sė́klą – sėkla, sėklas; pir̃štas – pirštu, pirštus; tìltas – tiltu, tiltus; dỹgsnis – dygsniu, dygsnius; lỹgis – lygiu, lygius; sỹkis – sykiu, sykius; skỹdas – skydu, skydus; strižas – įstrižu, įstrižus; gýslą – gysla, gyslas; plỹtą – plyta, plytas; slỹvą – slyva, slyvas; vỹšnią – vyšnia, vyšnias; dróbė – drobe, drobes; griõvį – grioviu, griovius; põpierius – popieriumi, popierius; plótas – plotu, plotus; vókas – voku, vokus; skõlą – skola, skolas; bũdas – būdu, būdus; kū́nas – kūnu, kūnus; rũpestis – rūpesčiu, rūpesčius; lũžis – lūžiu, lūžius; smũgis – smūgiu, smūgius; šũvis – šūviu, šūvius; skiẽpas – skiepu, skiepus; viẽtą – vieta, vietas; líepą – liepa, liepas; gul̃bė – gulbe, gulbes; tùlpė – tulpe, tulpes;

guõlis – guoliu, guolius; púodas – puodu, puodus; rúožas – ruožu, ruožus; šúolis – šuoliu, šuolius; júostą – juosta, juostas; puõtą – puota, puotas; úodegą – uodega, uodegas.

2.21. Remdamiesi priešpaskutinio skiemens taisykle, sukirčiuokite žodžių junginius (§ 36).

B. Nusiplauk rankas (plg. rañką); grožimės ramiu (plg. rãmų) vakaru (plg. vãkarą); išeis į gatves (plg. gãtvė); rengiu dukras (plg. dùkrą); peikiu darbus (plg. dárbą); šelpiu mielus (plg. míelą) draugus (plg. draũgą); kenčiu skausmus (plg. skaũsmą); ištaisė klaidas (plg. klaĩdą); susižavėjo įdomia (plg. įdõmią) legenda (plg. legeñdą); tris kulkas (plg. kuĨką); išvaikė šarkas (plg. šárką); sveikinu su švente (plg. šveñtę); atidavė ginklus (plg. giñklą); einam krantu (plg. krañtą);

Kalbėjau su rūsčiu (plg. rū́stų) dėde (plg. dė̃dė); pažeidė net tris dėsnius (plg. dė́snį); atnešė dvi juodas (plg. júodą) kėdes (plg. kė̃dę); sugavo pabėgusius žvėris (plg. žvė́rį); suvalgė keturis storus (plg. stórus) blynus (plg. blỹną); susidomėjo nematytu grybu (plg. grỹbą); prispaudė nykščiu (plg. nýkštį); susižavėjo skrydžiu (plg. skrỹdį); sukvietė vyrus (plg. výrą); kalbėjo su griežtu (plg. grí̇ežtą) broliu (plg. brólis); nepatenkinti tokiu (plg. tókį) blogu (plg. blõgą) pokštu (plg. pókštą); palaistė rožes (plg. rõžę); sutaisė stogus (plg. stógą); pamiršo liūdnus (plg. liũdną) tavo žodžius (plg. žõdį); pastatė įdomius (plg. įdõmų) rūmus (plg. rū́mai); apžiūrėjo ekologiškus ūkius (plg. ū́kį); aplankėme kelis įžymius (plg. įžỹmų) miestus (plg. miẽstą); raudonis nudažė jo šviesius (plg. šviẽsų) skruostus (plg. skrúostą); susiuvo plonu (plg. plóną) siūlu (plg. siū́lą); paskanino sūriu (plg. sū́rų) padažu.

2.22. Pasakykite šių vardų vienaskaitos vardininką (a), vienaskaitos įnagininką (b) (§ 36).

B. a) Áidą, Álmą, Ãstą, Austėją, Aũšrą, Brigìtą, Dáivą, Dãlią, Diãną, Edìtą, Elẽną, Evelìną, Gabìją, Gõdą, Iẽvą, Ilòną, Ìngą, Ingrìdą, Irėną, Ivėtą, Jolántą, Judìtą, Jùrgą, Jurgìtą, Kleopãtrą, Kristìną, Láimą, Láurą, Lìną, Lorėtą, Mañgirdą, Margarìtą, Marìją, Mìldą, Palmỹrą, Raimòndą, Ramìntą, Renãtą, Rìmą, Rìtą, Ròmą, Rũtą, Saloméją, Sigìtą, Váidą, Váivą, Violėtą, Vìrgą;

b) Adõmas, Ãgnė, Áistė, AĨgirdas, AĨvydas, Akvìlė, Arū́nas, Audrõnė, Aũksė, Birùtė, Danguõlė, Danùtė, Gabriẽlė, Giẽdrius, Gìntautas, Ìgnas, Ìndrė, Jõnas, Jùrgis, Kamìlė, Kęstas, Kristijõnas, Láimis, Laurỹnas, Lùkas, Mañtas, Mìglė, Mìndaugas, Ramū́nas, Ramùnė, Rimgáilė, Rìmantė, Rõkas, Skìrmantas, Tòmas, Ùrtė, Vìdas, Výtas, Výtautas.

2.23. Prisiminkite, kaip veikia priešpaskutinio skiemens taisyklė veiksmažodžiuose (§ 36). Sukirčiuokite veiksmažodžius: a grupės veiksmažodžių trečiojo asmens priegaidę galite nustatyti iš klausos, b ir c grupių veiksmažodžių trečiojo asmens priegaidė nurodyta. Paaiškinkite, kodėl ne visi žodžiai kirčiuojami gale.

B. a) gerbia – gerbiu, gerbi; skuba – skubu, skubi; neigia – neigiu, neigi; rengė – rengiau, rengei; lipo – lipau, lipai; klausė – klausiau, klausei; dažo – dažau, dažei; gabena – gabenu, gabeni; garbino – garbinau, garbinai; tarė – tariau, tarei;

b) grė́bia – grėbiu, grėbi; žymė́jo – žymėjau, žymėjai; skrí́eja – skrieju, skrieji; sė́jo – sėjau, sėjai; spiẽgia – spiegiu, spiegi; mė́gsta – mėgstu, mėgsti; gỹja – gyju, gyji; tiẽkė – tiekiau, tiekei; naudója – naudojau, naudojai; pỹko – pykau, pykai; vỹksta – vykstu, vyksti; plójo – plojau, plojai; grójo – grojau, grojai; liẽpia – liepiu, liepi; slẽpė – slėpiau, slėpei; krỹpsta – krypstu, krypsti; tũpė – tūpiau, tūpei; nuõdijo – nuodijau, nuodijai; kviẽtė – kviečiau, kvietei;

šviẽčia – šviečiu, švieti; klýsta – klystu, klysti; slýsta – slystu, slysti; drẽskė – drėskiau, drėskei; úodžia – uodžiu, uodi; pũtė – pūčiau, pūtei; plė́šia – plėšiu, plėšia; trýkšta – trykštu, trykšti; trókšta – trokštu, trokšti; lõšė – lošiau, lošei; ruõšia – ruošiu, ruoši; kliũva – kliūvu, kliūvi; dróžia – drožiu, droži; čiuõžė – čiuožiau, čiuožei;

c) sušylu (plg. sušỹla) ir dūstu (plg. dũsta); labai kosčiu (plg. kósti) ir pasilieku (plg. pasiliẽka) namie; ilgai miegi (plg. miẽga); liečiu (plg. liẽčia) stiklą; griebiu (plg. griẽbia) pieštuką ir piešiu (plg. piẽšia); riekiu (plg. riẽkia) pyragą; tiesiu (plg. tiẽsia) ranką; puoši (plg. puõšia) dukrą; ilgai šąlu (plg. šą̃la) lauke; tęsiu (plg. tę̃sia) darbą; tręši (plg. trę̃šia) dirvą; dėviu (plg. dẽvi) net trejus metus; kylu (plg. kỹla) liftu; dėl to labai nuliūstu (plg. nuliũsta); kloju (plg. klója) lovą; grūdu (plg. grū́da) į lentyną.

2.24. Remdamiesi nurodyta kirčiuote, pasakykite šių vietovardžių galininką (*važiuoju į...*) ir vietininką (*buvau...*) (§ 38).

B. Alytùs (4), Amãliai (2), Antaviliaĩ (3[b]), Avižónys (3), Bãbtai (2), Bálstogė (1), Báltupiai (1), Batniavà (3[b]), Baũskė (2), Bìrštonas (1), Daũgai (2), Dievėniškės (1), Domeĩkava (1), Dotnuvà (3[a]), Dóvainonys (1), Dvarčiónys (3), Fredà (2), Gargždaĩ (3), Giruliaĩ (4), Grìškabūdis (1), Jonavà (3[b]), Jósvainiai (1), Justìniškės (1), Kaišiadórys (3), Kal̃tanėnai (1), Kalvarijà (2), Karmélava (1), Káugonys (1), Kel̃mė (2), Kernavė̃ (3[b]), Kiduliaĩ (3[b]), Klaĩpėda (1), Krãžiai (2), Kretingà (3[b]), Kuršė́nai (1), Labanóras (1), Labū́nava (1), Lam̃pėdžiai (1), Léipalingis (1), Lekė́čiai (1), Máišiagala (1), Mažeĩkiai (2), Neringà (3[b]), Nidà (2), Sedà (4), Pãgramantis (1), Palemõnas (2), Palúšė (1), Paneriaĩ (3[b]), Perlojà (3), Plãteliai (1), Sántariškės (1), Sim̃nas (2), Skuõdas (2), Šal̃čininkai (1), Šeduvà (3[b]), Šeštokaĩ (4), Šė́ta (1), Šìrvintos (3[a]), Telšiaĩ (3), Trãkai (2), Valãkampiai (1), Varėnà (3), Vařniai (2), Veisiejaĩ (3), Vérkiai (1), Vilkijà (3[b]), Viršùliškės (1), Vìsaginas (1), Zapýškis (1), Zarasaĩ (3[b]).

2.25. Prisiminkite, kurių kirčiuočių žodžiai paklūsta priešpaskutinio skiemens taisyklei. Remdamiesi nurodyta kirčiuote, sukirčiuokite žodžių junginius (§ 38).

B. Žaidžiu kieme (4); kalbi niekus (2); atnešė šluotas (1); suvalgė blynus (2); išblaškei miegus (4); tokiu (3) oru (3); su sniegu (4); išrovė kopūstus (2); pametė po šienu (4); nuskuto ūsus (2); netveria juoku (4); du sykius (3); sutaisė plyšius (4); susės į vietas (2); nuravėjau rūtas (2); plaukia grioviu (4); ėjo būriu (4); pagrasė rykšte (1); surinko grybus (2); susitiko uoste (1); nudažė rėmus (1); su dėde (2); duonos (1) riekes (4); apžiūrėjo lapių olas (4); paliko dėmes (4); į tris dėžes (4); susiūs siūles (4); sergu sloga (4); patenkinti žūkle (4); paruošė pietus (4); su niekšu (2); turi tris sklypus (2); eis į šokius (2); vienu (1) smūgiu (3); jokiu (3) būdu (2).

2.26. Sukirčiuokite žodžių junginius su įvardžiuotinėmis formomis (§ 39).

B. Devynioliktasis butas, šnekiųjų kaimynų, rudosios skruzdėlės, garbingojo svečio, švediškojo stalo, šimtojo skaitytojo, žemiškieji rūpesčiai, akylasis draugas, didingajam statiniui, pastabiųjų studentų, septintieji metai, devyniasdešimtųjų metų, bendrųjų reikalų, mandagiajam keleiviui, lėtieji traukiniai, gėlėtoji suknelė, dangiškasis gėris, vienuoliktojo namo, skurdžiųjų šalių, būdingieji požymiai, pirmajam leidimui, grakščiųjų merginų, dėkingieji mokiniai, dėmėtoji skarelė, sąžiningųjų prekeivių.

2.27. Sukirčiuokite tekstą. Atkreipkite dėmesį į linksniuojamų žodžių kirčiuotę (§ 38) ir veiksmažodžių kirčiavimą (§ 38–40).

B. Lygindamas (plg. lygų) žodžius (2) ir mintis (4), mėginsiu šnekėti kaip daržininkas (1), nors neturiu nei sklypo (2) kolektyviniam (1) sode (2), nei sodybos (1) prie ežero (3^b), nei artimųjų, tebegyvenančių (1) kai-

me (1). Bet aš gerai atsimenu, kaip auga, sakysim, česnakai (2), kurių dailius (4), tačiau aštraus (4) kvapo (4) neturinčius (1) laiškus (3) norėčiau palyginti su žodžiais (2), o neišsakytas mintis (4) – su gerai visiems pažįstamom (3^{a}) česnako (2) skiltelėm (2). Žinau, kad aš ne pirmas (3) būsiu (plg. bū́ti) pastebėjęs, jog žodžiais (2) sužaliavusi mintis (4), toli gražu, neprilýgsta tai, kuri liẽka tū́noti mū́sų smegenų (3^{b}) žievėje (4) (kaip prasta manyti). Bėtgi česnakas (2), gerbiamieji, – tai ne tik lancėtiški (1) lapai (2) ir sidabro (2) lukšteliu (2) padengtos (3^{b}) skiltelės (2)! Kas rudenį (3^{b}) mėgino išrauti česnaką (2), tas gerai žino, kokios (3) šaknų (4) barzdos (4) slepiasi gilesniame (4) dirvóžemio sluoksnyje (1).

Tai va, aš ir noriu pasakyti, kad be minčių (4), iš kurių mes suformuojam savo teiginius (3^{b}), neiginius (3^{b}) ir norus (1), yra dar minčių (4) šaknys (4) ir plika (4) akimi (4) nematomi (1) šakniãplaukiai (1), čiulpiantys (1) labai sudėtingą (1) gyvenimo (1) substratą (2), sudarytą iš mū́sų praeities (3^{b}), iš dabartiẽs (3^{b}) ir kažkokiu (1) būdu (2) nujaučiamos (3^{4b}) ateities (3^{b}).

Kai neišrankus (4) žolėdis (2) padaras (3^{b}) nuéda lapus (2) su visu (4) stambu (3), dar ne bėda (4). Bet kai įsimeta besotis (2) kirminas (3^{b}), rỹjantis šaknis (4) lyg išbadėjęs italas (2) makaronus (2), tada jau, kalbant apiẽ žmogų (žmogùs 4, žmónės 3) prasideda intelekto (2) mérdėjimas (1). Žodžiai (2) dar žaliuoja ir netgi klesti, bet mintys (4) vis liesėja, nỹksta, pū̃va – pragaištingasis kirminas (3^{b}) baigia pagraužti šaknis (4). (K. Saja)

2.28. Sukirčiuokite neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvio paprastąsias ir įvardžiuotines formas (§ 40, 48).

B. Geřbia – gerbiamas, gerbiama; gerbiamasis, gerbiamoji;

rãšo – rašomas, rašoma; rašomasis, rašomoji;

gẽria – geriamas, geriama; geriamasis, geriamoji;

gabẽna – gabenamas, gabenama; gabenamasis, gabenamoji;

skìria – skiriamas, skiriama; skiriamasis, skiriamoji;
vaizdúoja – vaizduojamas, vaizduojama; vaizduojamasis, vaizduojamoji;
rẽgi – regimas, regima; regimasis, regimoji;
spáusdina – spausdinamas, spausdinama; spausdinamasis, spausdinamoji;
neĩgia – neigiamas, neigiama; neigiamasis, neigiamoji;
teĩgia – teigiamas, teigiama; teigiamasis, teigiamoji;
tvìrtina – tvirtinamas, tvirtinama; tvirtinamasis, tvirtinamoji;
vadìna – vadinamas, vadinama; vadinamasis, vadinamoji;
léidžia – leidžiamas, leidžiama; leidžiamasis, leidžiamoji;
dalìja – dalijamas, dalijama; dalijamasis, dalijamoji;
pìldo – pildomas, pildoma; pildomasis, pildomoji;
lẽmia – lemiamas, lemiama; lemiamasis, lemiamoji;
aukója – aukojamas, aukojama; aukojamasis, aukojamoji.

2.29. Remdamiesi kirčiuotės nuoroda, sukirčiuokite žodžių junginius. Atkreipkite dėmesį į priesaginių daiktavardžių ir būdvardžių kirčiavimą (§ 38, 42).

B. Didingu (1) darbu; šviežias (4) daržoves (1); nesigirk stiprybe (1); važiuosiu su sūnėnu (1); skani šaltiena (1); persirašyk taisykles (2); pasodino vijoklius (2); daugiakalbius (2) žodynus (1); suvalgė meduolius (2); artimai draugei; įžūlius (4) berniūkščius (2); su čionykščiu (1) dalyviu (2); išvarė berniokus (1); ydinga (1) mityba (1); šventai giesmei (3); dailiai mergaitei (1); daugiareikšmius (2) žodžius (2); gražuoliu (2) vaikinu; juodu (3) laisvu (4) paukščiu; senyvai (1) moteriai; suskaičiavo viršūnes (1); lieknu (4) darbštuoliu (2) jaunikaičiu; moka taisykles (2); liūdnus (4) ir tylius (4) balsus; vienodas (1) sukneles (2); džiaugiasi įdomia (4) knyga (2); svetimoms moterims; dulkėtu (1) keliuku; suvalgė džiūvėsius (2); sutiko tautiečius (2); ryškiu (4) geltonu (1; 3) jurginu (2); vienišiems žmonėms; smulkmeniškas

žmogus; pirko knygyne (1); landžiu žvilgsniu (2); mažutėles (2) dėželes (2); raudonoms (1; 3) avietėms (2); pernykščiu (1) sniegu (2); nepatenkintas nakvyne (1); senove (1) nesidomi; nupjaustė viršūnes (1); tai ne naujiena (1); stebėjo žaidynes (2); didžiuojasi tautybe (1).

2.30. Sukirčiuokite daiktavardžius su priesaga *-ininkas, -ė* (§ 42).

B. Žvalgybininkų susitikimas; viską aptars derybininkai; kalbininkų patarimai; farmacininkų suvažiavimas; šios srovės pradininkas; dvasininkai pasveikino maldininkus; sumažėjo baldininkų; pasamdė sodininką; į laidą pakvietė tris apžvalgininkus; reikia daugiau talkininkų; ūkininkų streikas; esu jo šalininkas; pirksiu be tarpininkų; tautininkai neturėjo pagalbininkų.

2.31. Sukirčiuokite būdvardžius su priesaga *-inis, -ė* (§ 42).

B. Kalbinis ginčas; išorinės durys; rekomendacinis laiškas; okupacinis laikotarpis; kvalifikaciniai reikalavimai; informacine sistema; pažodinis vertimas; savaitinis žurnalas; pradiniu kapitalu; vardiniu ginklu; maistinis actas; neakivaizdiniu būdu; strateginis planas; apžvalginius straipsnius; tiesioginis debetas; klinikinė mirtis; nacionalinė valiuta; abėcėlinis sąrašas; civilinius ieškinius; akademinius straipsnius; kelioninis krepšys; diplominius darbus; atominė elektrinė; vilkinis šuo; milimetrinis skirtumas; vienetinis egzempliorius; savaitinis renginys; spiritinis tirpalas; virvelinė keramika; žieminis paltas; asmeninis sekretorius; brūkšninis kodas; stebuklinės pasakos; garinė pirtis; lėtinis plaučių uždegimas; vestuvinis žiedas; didmeninė prekyba; olimpinis komitetas; milijoninis miestas; žaislinis pistoletas; ūminis susirgimas; rajoninis kelias; daiktinis įrodymas; medžioklinis šautuvas; arbatinis šaukštelis; kasdieninis drabužis; vertybiniai popieriai; izoliacinė medžiaga; administracinis pastatas.

2.32. Sukirčiuokite sudurtinius žodžius (§ 43). Pasakykite šių žodžių vienaskaitos įnagininką ir daugiskaitos galininką.

B. Baltavilnė, gražiaveidė, aukštaūgis, lygiareikšmis, ilgaamžis, dvimotoris, dvikamienė, abipusis, abišalis, daugiastygė, šaltanosis, dykaduonis, minkštaširdis, juodadarbis, gudragalvis, savanaudis, savanoris, daugiadienis, mažareikšmis.

2.33. Gretindami tarptautinius žodžius, nustatykite kirčio vietą (§ 44).

B. Periferinis – periferija, kulinarinis – kulinarija, alerginis – alergija, demokratiškas – demokratija, stichinis – stichija, psichiatrinis – psichiatrija, epilepsinis – epilepsija, isteriškas – isterija, nostalgiškas – nostalgija, aristokratiškas – aristokratija, fotografija – fotografas, archeologija – archeologas, bibliografija – bibliografas, radiologija – radiologas, technologija – technologas; geografinis – geografas, filologinis – filologas, antropologinis – antropologas; tualetas – alfabetas, diabetas, kotletas, magnetas, kabinetas, dekretas, portretas, komitetas, biudžetas; studentas – akcentas, argumentas, brezentas, cementas, departamentas, docentas, dokumentas, instrumentas, medikamentas, momentas, parlamentas, pergamentas, prezidentas, reglamentas, temperamentas, testamentas; metras – milimetras, centimetras, spidometras, sekundometras, kilometras, termometras, manometras, chronometras, barometras, taksometras; diplomas – agronomas, atomas, astronomas; ekspresas – kompresas, kongresas, interesas, procesas, progresas; intelektas – architektas, aspektas, defektas, efektas, komplektas, konspektas, objektas, projektas, prospektas; monologas – dialogas, katalogas, nekrologas, pedagogas, technologas; telegrafas – autografas, biografas, choreografas, fotografas, geografas, paragrafas, poligrafas.

2.34. Pasakykite šių žodžių vienaskaitos vardininką (§ 44).

B. Aléją, alỹvą, alternatỹvą, angìną, arėną, árką, ãstmą, atmosfèrą, brònzą, diagrãmą, diẽtą, elèktrą, epòchą, fáuną, féją, figū̃rą, fìrmą, fleĩtą, flòrą, fòrmą, idéją, ikòną, jãchtą, jùrtą, kakãvą, kòbrą, kultū̃rą, lýgą, mỹlią, nòtą, nãftą, nòrmą, pãstą, perspektỹvą, pòzą, pùdrą, reklãmą, satỹrą, sáuną, schèmą, sistèmą, sòfą, šãchtą, táigą, tòną, tribū̃ną, ùrną, valiùtą, vãzą, vìzą, zòną.

2.35. Sukirčiuokite žodžių junginius. Atkreipkite dėmesį į tarptautinių žodžių kirčiavimą (§ 44).

B. Atėjo prodekanas; svarstė hipotezes; sergu angina; nesudėtingas remontas; ligos simptomai; sumažėjo eksportas; pasakė savo idėjas; apžiūrėjom robotus; perrašyk paragrafą; naujame konkurse; atvyko ekspertas; pasipiktino advokatu ir notaru; paaiškink motyvus; naujienų agentūra; patvirtino biudžetą; mano šachmatai; domisi dramaturgija; suvalgė tris picas; atvežė produktus; nuvažiavo du kilometrus; šuns instinktas; grįšim autobusu; atnešėm referatus; pakalbėsim telefonu; dalyvavom konkurse; ėjome alėja; kalbėjo su premjeru; ilgas remontas; važiuos magistrale; rašytojo pseudonimas; aplankėm tris muziejus; atvažiavo automobiliu; pakvietė musulmonus; pažeidė reglamentą; didelis orkestras; susidomėjo nauju mechanizmu; papuoštas krištolu; stiklinė vitrina; įpylė cinamono; paskolink konspektus; paprastas fasonas; naujasis kolega; užrašyk jų adresus; mano konspektai; piktinosi demonu; naudingas katalogas; grožimės fejerverku; sukrovė vazonus; dirbs technologu; geras transportas; naudokis šiuo klavišu; įgimtas refleksas; išpylė makaronus; stebina chaosas; moderni skulptūra; abejotina diagnozė; žaidė šachmatais; suvalgė bananus; nėra preteksto; piktinosi devizu; nustatė diagnozę; atnešk termometrą; pirko naują mašiną; kalba žargonu; nustebino prognoze; išjuokė manieras.

2.36. Remdamiesi nurodyta kirčiuote, sukirčiuokite žodžių junginius. Atkreipkite dėmesį į skaitvardžių, įvardžių ir bevardės giminės kirčiavimą (§ 45–46).

B. Kelis milijonus (2); vienu (3) kitu žodeliu; mūsiškiu transportu (1); kažin kokias (3) manieras (2); šiokia (3) tokia (3) nauda (3); jokioje (3) sodyboje (1); trisdešimtus (4) numerius; viskuo (1) žaviuosi; vienu (3) žodžiu (2); labai brangu; su šitokia (1) mišraine (2); septyniuose (3) projektuose (2); keturiasdešimčiai studentų; tokiu (3) pačiu vadovu (2); visus dalykus (2); kelias rodykles (2); keturiuose laikraščiuose; kokiu (3) vandeniu; dvidešimtyje puslapių; laukiu tavęs; šešių šimtų (4); šitame archyve (2); devynias (3) knygas (2); kitokioje (1) patarlėje (3^b); septyniolika valandų (3^b); septintu (4) troleibusu (2); jokiu (3) būdu (2); septyni vaikai; penkiasdešimties (1) metų; šimtu (4) procentų; jokioje (3) taisyklėje (2); klausyk manęs; nelabai patogu; trys šimtai (4) žmonių (3); tikrai nepadoru; visokius (1) niekus (2); vienai (3) mergaitei; su tokia (3) daina; vienus (3) žodžius (2); kažkokius (3) papuošalus (3^{4b}); kiekvienu (3) diktantu (1); jūsiškius (2) instrumentus (2); tokioje (3) tyloje (4); devyni klausimai (1); šituo drąsuoliu (2); dvidešimtas pavasaris; jokių (3) knygų (2); dvidešimt pirmai (3) knygai; tu su manimi; man per sunku; penkerių metų; dviejų sąsiuvinių (1); su dviem šimtais; kitokiam (1) daiktui; aštuonis (3) egzempliorius (2); su kiekviena (3) drauge; trijų dienų; niekas (2) nemalonu; pagirk mane; kam įdomu.

2.37. Sukirčiuokite žodžių junginius su priešdėliniais veiksmažodžiais (§ 48). Pasakykite šių veiksmažodžių vienaskaitos pirmąjį asmenį.

B. Garsiai atsikrenkščia; švariai išskalbia; vos krepšį patempia; vaikus papuošia (plg. puõšti, puõšia, puõšė); dar vieną dalyvį pralenkia; grindis pašluoja (plg. šlúoti, šlúoja, šlãvė); šunį pašeria; darbo dar nebaigia; sugriebia

(plg. griẽbti, griẽbia, griẽbė) už rankos; pasistiebia (plg. stiẽbtis, stiẽbiasi, stiẽbėsi) ant pirštų galiukų; užžiebia (plg. žiẽbti, žiẽbia, žiẽbė) šviesą; švelniai apglėbia (plg. glė́bti, glė́bia, glė́bė) motiną; skardžiai suspiegia (plg. spiẽgti, spiẽgia, spiẽgė); žinia prislegia; susega marškinius; gandus paneigia; įsteigia naują draugiją; piktai pažvelgia; neišvengia bausmės; priraugia agurkų; įteikia knygą; įveikia kliūtis; draugas mane aplenkia; kaimynė mus apšaukia; mus įstumia į vandenį; tik mūsų dėmesį nukreipia; ištiesia ranką (plg. tiẽsti, tiẽsia, tiẽsė); sukviečia (plg. kviẽsti, kviẽčia, kviẽtė) draugus; užleidžia vietą; pasibeldžia į duris; paguodžia (plg. gúosti, gúodžia, gúodė) sergantį vaiką; išplėšia (plg. plė́šti, plė́šia, plė́šė) laišką iš rankų.

2.38. Remdamiesi pagrindinėmis formomis, sukirčiuokite neveikiamosios rūšies esamojo ir būtojo laiko dalyvius su priešdėliu *ne-* (§ 48). Pvz.: *kir̃pti, ker̃pa, kir̃po: nèkerpamas, nekerpamà* remiasi esamojo laiko forma, *nèkirptas, nekirptà* – bendratimi.

B. gr̃įsti, griñdžia, griñdė – negrindžiamas, negrindžiama; negrįstas, negrįsta;

gróti, grója, grójo – negrojamas, negrojama; negrotas, negrota;

gúosti, gúodžia, gúodė – neguodžiamas, neguodžiama; neguostas, neguosta;

kviẽsti, kviẽčia, kviẽtė – nekviečiamas, nekviečiama; nekviestas, nekviesta;

lýdyti, lýdo, lýdė – nelydomas, nelydoma; nelydytas, nelydyta;

liẽpti, liẽpia, liẽpė – neliepiamas, neliepiama; nelieptas, neliepta;

liẽsti, liẽčia, liẽtė – neliečiamas, neliečiama; neliestas, neliesta;

mókyti, móko, mókė – nemokomas, nemokoma; nemokytas, nemokyta;

piẽšti, piẽšia, piẽšė – nepiešiamas, nepiešiama; nepieštas, nepiešta;

pùlti, púola, púolė – nepuolamas, nepuolama; nepultas, nepulta;
puõšti, puõšia, puõšė – nepuošiamas, nepuošiama; nepuoštas, nepuošta;
síekti, síekia, síekė – nesiekiamas, nesiekiama; nesiektas, nesiekta;
stùmti, stùmia, stū́mė – nestumiamas, nestumiama; nestumtas, nestumta;
šìldyti, šìldo, šìldė – nešildomas, nešildoma; nešildytas, nešildyta;
šlúoti, šlúoja, šlãvė – nešluojamas, nešluojama; nešluotas, nešluota;
šviẽsti, šviẽčia, šviẽtė – nešviečiamas, nešviečiama; nešviestas, nešviesta;
tiẽkti, tiẽkia, tiẽkė – netiekiamas, netiekiama; netiektas, netiekta;
tiẽsti, tiẽsia, tiesẽ – netiesiamas, netiesiama; netiestas, netiesta;
tìrti, tìria, týrė – netiriamas, netiriama; netirtas, netirta;
výkdyti, výkdo, výkdė – nevykdomas, nevykdoma; nevykdytas, nevykdyta.

2.39. Sukirčiuokite būdvardžių daugiskaitos naudininką ir prieveiksmius (§ 49).

B. a) Juodiems – juodai, blogiems – blogai, riebiems – riebiai, stambiems – stambiai, skubiems – skubiai, grubiems – grubiai, sotiems – sočiai, kartiems – karčiai, rūgštiems – rūgščiai, kruopštiems – kruopščiai, pigiems – pigiai, brangiems – brangiai, džiugiems – džiugiai, puikiems – puikiai, ryškiems – ryškiai, giliems – giliai, kukliems – kukliai, tiksliems – tiksliai, lygiems – lygiai, rūstiems – rūsčiai, gudriems – gudriai, judriems – judriai, aštriems – aštriai;

b) emocingiems – emocingai, pastabiems – pastabiai, pagarbiems – pagarbiai, privatiems – privačiai, abstraktiems – abstrakčiai, atvirkštiems – atvirkščiai, absoliutiems – absoliučiai, mieguistiems – mieguistai, prabangiems – prabangiai, atsargiems – atsargiai, specialiems – specialiai,

oficialiems – oficialiai, normaliems – normaliai, įžūliems – įžūliai, intymiems – intymiai, agresyviems – agresyviai, primityviems – primityviai, objektyviems – objektyviai, nuobodiems – nuobodžiai.

2.40. Sukirčiuokite žodžių junginius su prieveiksmiais (§ 49).

B. Pavydžiai pažiūrėjo; atidžiai klausė; atkakliai prašė; normaliai veikia; deramai sutiko; raudonai nudažė; lipšniai ir intymiai kalbėjo; saldžiai valgo; užgauliai kalbėjo; išdidžiai praėjo; pigiai pirko; aktyviai dalyvavo; demonstratyviai išėjo; narsiai pasielgė; moderniai įrengė; skubiai išėjo; bailiai žiūrėjo; tiksliai suskaičiavo; įdomiai pasakojo; tyliai praslinko; sumaniai pasielgė; nesuprantamai aiškino; sūriai ir riebiai nevalgyk; padoriai rengiasi; efektyviai dirba; meiliai sutiko; atsargiai paklausė; įkyriai maldavo; visiškai pakvaišo; liguistai reagavo; palankiai atsiliepia; gudriai išsisuko; neišvengiamai artėja; matomai pastatė; maloniai pakvietė; nuobodžiai šneka; tobulai padarė; tinkamai sutiko; patogiai sėdi; pagarbiai nusilenkė; nepaprastai sunku; šiurkščiai kalba; nuosekliai pasakojo; vos girdimai priėjo.

3. LEKSIKA IR TERMINIJA

Ankstesniame skyriuje susipažinome su garsais, jų pokyčiais kalbos sraute ir atitikmenimis rašte (raidėmis), aptarėme svarbiausius lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo dėsningumus. Dabar bandysime suprasti, kas yra žodis, iš kur jų randasi kalboje, kodėl ne visų žodžių reikšmę žinome. Atkreipsime dėmesį į žodžius, kurių reikėtų vengti viešojoje kalboje, aptarsime terminų sandarą, klasifikaciją, svarbiausius požymius, susipažinsime su leksikai tirti svarbiais šaltiniais.

3.1. Leksikos samprata ir žodžių klasifikacija

§ 50. Kurios nors kalbos žodžių visuma paprastai vadinama žodynu, arba leksika. Tai greičiausiai kintanti kalbos sritis. Leksika kinta daug greičiau nei gramatika, nes gramatika yra baigtinė, uždara sistema. Naujų žodžių atsiradimą, senų nebevartojimą lemia gyvenimas: sukuriamas naujas arba pasiskolinamas daiktas, sužinoma apie naują reiškinį – turi atsirasti ir jo pavadinimas, kuris gali būti skolinamas kartu su daiktu, arba kuriamas naujadaras (pvz.: *gruzdintuvė, mikrobangų krosnelė, žiniasklaida, tinklaraštis*). Nenaudojamo daikto ar pasenusios realijos pavadinimas pamirštamas, lieka tik literatūroje ir žodynuose. Tai vadinamieji archaizmai (juos pakeitė nauji dabartinės kalbos žodžiai) ir istorizmai (pasenusių reiškinių ar daiktų pavadinimai), pvz.: *vaizba* – prekyba, *žmonysta* – svečiavimasis, *veldėmė* – kas paveldima, *verslamonė* – verslo įmonė, *apypenai* – kenksmingas valgis, nuodai, *melmuo* – kryžkaulis, *ubas* – krosnis, *medėjas* – medžiotojas, *valdonas* – valdovas, *avynas* – motinos brolis, *laigonas* – žmonos brolis.

§ 51. Kilmės atžvilgiu žodžiai skirstomi į savuosius ir skolinius. Savieji žodžiai (dar vadinami veldiniais) – tai seni, iš prokalbės paveldėti žodžiai. Šie žodžiai gali būti atsiradę prieš tūkstančius metų, ir dažnai jų kilmė sinchroniškai (t. y. žiūrint iš dabartinės kalbos pozicijų) yra neaiški. Kai kurie savieji žodžiai yra vartojami daugelyje giminiškų kalbų ta pačia ar

panašia reikšmė, pvz.: lietuviškai *akis*, latviškai *acs*, lotyniškai *oculus*. Kiti žodžiai randami tik lietuvių kalboje, pvz.: *didelis*, *imti*, *kėdė*, *miškas*, *šaukštas*, *kūdikis*.

Skoliniai – iš kitos kalbos pasiskolinti kalbos elementai, dažniausiai žodžiai arba žodžių junginiai. Taip pat yra reikšmės skolinių (jie vadinami semantizmais). Patys skoliniai labai įvairiai klasifikuojami (žr. 3.1 lentelę).

3.1 lentelė. **Skolinių klasifikacija**

Pagal raišką	1) **tiesioginiai** skoliniai – svetimos raiškos žodžiai, pvz.: *on line, haute couture, Halloween, second hand*; 2) **netiesioginiai** skoliniai – žodžiai, pasidaromi savo kalbos išgalėmis, bet kaip kitos kalbos poveikio rezultatas: tokie būna išversti skoliniai – vertiniai ir semantizmai (žr. § 52).
Pagal prisitaikymo laipsnį	1) **visiškai prisitaikę** skoliniai, pvz.: *agurkas, fizika, universitetas*; 2) **iš dalies prisitaikę** skoliniai, pvz.: *facebookas*; 3) **neprisitaikę** prie besiskolinančios kalbos sistemos skoliniai, pvz.: *e-mail, play list, duty free, boutique, funky, hip hop, glamour*.
Pagal skolinimosi laiką	1) **senieji** skoliniai, pvz.: *filologija, respublika, gandras*; 2) **naujieji** skoliniai, pvz.: *imidžas, popkornai, leiblas, telešopingas*. Naujaisiais skoliniais laikomi po 1990 m. lietuvių kalboje pradėti vartoti žodžiai.
Pagal kilmę	1) **slavizmai** – skoliniai iš slavų (dažniausiai rusų, lenkų, baltarusių) kalbų, pvz.: *grybas, knyga, vynas, anūkas, česnakas, kanapė, kmynas, aliejus, kišenė*; 2) **germanizmai** – skoliniai iš germanų (anksčiau iš vokiečių, dabar ir iš anglų) kalbų, pvz.: *pinigas, kunigas, gandras, kambarys, rūmas, rėmas, midus; printeris, blogeris, interfeisas;* 3) **lotynizmai** – skoliniai iš lotynų kalbos ir iš jos kilusių romanų (dažniau italų, prancūzų) kalbų, pvz.: *administracija, konstitucija, sopranas, tenoras, frakas, bulvaras*; 4) skoliniai iš **graikų** kalbos, pvz.: *alfabetas, leksika, fizika, sintaksė, psichologija*; 5) skoliniai iš **kitų** kalbų, pvz.: *burė, skarda* (abu iš suomių). Lietuvių kalboje didžiausias senųjų skolinių grupes sudaro slavizmai ir germanizmai.

3.1 lentelės tęsinys

Pagal tai, kiek skolinamasi	1) **ištisiniai** skoliniai – skolinami žodžiai (pvz.: *kompiuteris, agurkas*) ar ištisi posakiai (pvz.: *turėti gerą laiką (=gerai praleisti laiką), Achilo kulnas*); 2) **daliniai** skoliniai – skolinamasi žodžio dalis: priešdėlis (*dasiprotėti (=susiprotėti, susiprasti), antihumaniškas)*; priesaga (*kaimynka (=kaimynė), idealizmas)*, sudurtinių žodžių dėmuo (*radiocentras (=radijo centras), fotojuosta*). Plačiau žr. 4 skyrių *Žodžių daryba*.
Pagal tai, kas skolinamasi	**Raiška ir reikšmė:** 1) senieji skoliniai, pvz.: *baravykas, krienas, pipiras, ryžiai, vyšnia*; 2) tarptautiniai žodžiai, pvz.: *kontekstas, konkursas, demokratija*; 3) svetimybės, pvz.: *pampersai* (=*sauskelnės*), *čipsai* (=*bulvių traškučiai*), *papkė* (=*aplankas*, *segtuvas*), *kaldra* (=*antklodė*), *failas, parkingas*; 4) hibridai, pvz.: *dantistas (=odontologas), nedavažiuoti (=nenuvažiuoti, neprivažiuoti).*
	Reikšmė: 1) semantizmai, pvz.: *man nieko nesigavo (=neišėjo), produktų įpakavimas (=tara, pakuotė) suplyšo*; 2) kai kurie vertiniai, pvz.: *neužilgo (=netrukus); jis pas save (=savo kabinete).*
Pagal vertę	**Norminiai**: 1) senieji skoliniai, pvz.: *pinigas, kunigas, knyga, vynas*; 2) tarptautiniai žodžiai, pvz.: *funkcija, biologija, atomas, rentgenas*; 3) darybiniai vertiniai, pvz.: *laikraštis, sąžinė, įvadas;* 4) norminiai hibridai, pvz.: *ultragarsas, kontražvalgyba.*
	Nenorminiai: 1) nevartotinos svetimybės (barbarizmai), pvz.: *bonka (=butelis), biednas (=neturtingas), grilis (=kepintuvas), printeris (=spausdintuvas);* 2) nenorminiai hibridai, pvz.: *genplanas (=generalinis planas), medpunktas (=medicinos punktas), bėdavoti (=bėdoti, skųstis);* 3) nevartotini vertiniai (vertalai), pvz.: *lygsvara (=pusiausvyra), vienok (=bet, tačiau), ateisiu kažkur tai (=maždaug, apie) penktą.* 4) semantizmai, pvz.: *gimtoji (=savoji) klasė, teisinga (=taisyklinga) laikysena; laisvai (=lengvai) telpa.*

§ 52. Toliau daugiausia dėmesio skirsime skolinių klasifikacijai vertės požiūriu, t. y. ar skoliniai teiktini ar neteiktini bendrinei kalbai. Šiuo aspektu skoliniai skirstomi į norminius (teiktinus) ir nenorminius (neteiktinus).

Norminiai yra:

- **Senieji skoliniai** – vieninteliai juos pasiskolinusios kalbos įvardijamų dalykų vardai, kurių svetimumas nejaučiamas, pvz.: *agurkas, cukrus, stiklas, arbata*, *pinigas, kunigas, knyga, vynas*.

- **Tarptautiniai žodžiai** (internacionalizmai) – tokie svetimžodžiai, kurie vartojami daugelyje pasaulio kalbų. Daugiausia tarptautinių žodžių pasiskolinta iš lotynų, senosios graikų kalbos. Tarptautiniais žodžiais taip pat laikomi keliose didžiosiose (anglų, vokiečių, prancūzų, rusų) kalbose vartojami naujieji skoliniai, kurių forma neprieštarauja lietuvių kalbos rašybos ir morfologijos taisyklėms arba kurie turi nekaitomiems tarptautiniams žodžiams įprastus baigmenis.

  Tarptautiniai žodžiai yra dvejopi: a) negalimi pakeisti savais, nes tie tarptautiniai žodžiai yra vieninteliai sąvokų pavadinimai, pvz.: *konspektas, fakultetas, istorija, institutas, respublika, funkcija, rentgenas;* b) galimi pakeisti savais, pvz.: *pneumonija (plaučių uždegimas), kontinentas (žemynas), akcentuoti (pabrėžti)*.

- **Darybiniai vertiniai** – žodžiai, padaryti pagal kitos kalbos darybos modelį ir atitinkantys bendrinės kalbos, ypač darybos, normas, pvz.: *asmenybė*, *dangoraižis, metraštininkas, padėtis, laikraštis, sąžinė, įvadas*.

- **Hibridai** – mišrios kilmės žodžiai: vieni turi pasiskolintą šaknį (*kompiuterizavimas, reketuotojas, ekoženklas*), kiti – nelietuvišką priesagą ar priešdėlį (*supergaliūnas, dzūkizmas, ultragarsas, kontražvalgyba)*.

Nenorminiai skoliniai, nevartotini viešojoje bendrinėje kalboje, yra:

- **Nevartotinos svetimybės** (barbarizmai) – tai žodžiai, neatitinkantys bendrinės lietuvių kalbos normų ir turintys lietuviškus atitikmenis. Vienos svetimybės yra labai senos, vartojamos tik šnekamojoje kalboje, pvz.: *biškis (=truputis), bulkutė (=bandelė), išmiera (=dydis),*

prūdas (=tvenkinys, kūdra), sklepas (=rūsys), ženytis (=tuoktis). Kitos svetimybės atėjo į lietuvių kalbą palyginti neseniai, daugiausia iš anglų kalbos, jų atitikmenys ne visada noriai visuomenės priimami, pvz.: *puzlė (=dėlionė), fenas (=džiovintuvas), laimas (=žalioji citrina), peintbolas (=dažasvydis), steikas (=amerikietiškas kepsnys, didkepsnis)*.

Aktyviai svarstomi lietuviški kompiuterijos terminų atitikmenys: *apgreidas (=plėtojimo įranga), brauseris (=naršyklė), čipas (=lustas), draiveris (=tvarkyklė), interfeisas (=sąsaja), kontroleris (=valdiklis, valdyklė)*. Galima rasti naujųjų svetimybių, kurių ir rašyba nepritaikyta prie lietuvių kalbos taisyklių, pvz.: *e-mailas, (=el. paštas), poolas (=amerikietiškasis biliardas), country (=kantri)*.

- **Nenorminiai hibridai** (kai kurie iš jų laikytini daliniais skoliniais) – žodžiai, taisytini dėl netaisyklingų darybos formantų ar vienos šaknies, pvz.: *daleiskim (=tarkim), ružavas (=rožinis), medsesuo (=medicinos sesuo), darboholikas (=darbomanas)* (plačiau žr. 4 skyrių *Žodžių daryba*).

- **Nevartotini vertiniai** (vertalai) – tai lietuvių kalbai nebūdingos sandaros žodžiai ar žodžių junginiai, pamorfemiui (paraidžiui) išsiversti iš kitų kalbų, dažniausiai rusų, forma panašūs į taisyklingus lietuviškus žodžius, pvz.: *išdava (=padarinys, rezultatas); išsireiškimas (=posakis); stovis (=būklė, padėtis); prie ko čia tu (=kuo tu čia dėtas)?; kaip taisyklė (=paprastai, dažniausia); vienok (=bet, tačiau)*.

  Kai kurie netgi vaizdingi posakiai yra laikomi vertiniais ir rekomenduojami keisti kitokiais pasakymais, pvz.: *makaronus kabinti (=miglą į akis pūsti, akis dumti); viščiukus skaičiuosim rudenį (=pažiūrėsim, kai dugną dėsim; neperšokęs upelio nesakyk op); stogas važiuoja (=trūksta vieno šulo)*.

- Prie nenorminės leksikos priskirtini **semantizmai** – žodžiai, vartojami jiems neįprasta reikšme. Nebūdingos reikšmės paprastai suteikiamos šalutinėms žodžio reikšmėms dėl rusų ir lenkų kalbų įtakos. Dėl taisyklingos formos semantizmai sunkiai atpažįstami, pvz.: *kirpėja*

atleido (=apkirpo) klientą; paperka (=sužavi) nuoširdumu; krizė iššaukia (=sukelia) protestą; *vieninga (=bendra, vienoda) mokesčių sistema.*

Dažniausiai semantizmai pasiskolinami iš kitų kalbų, t. y. iš kitų kalbų (dažniausiai rusų) perimama nebūdinga reikšmė. Yra ir lietuviškų netinkama reikšme vartojamų žodžių, pvz., *abuojas* reikšme „abejingas“ (vartotinas reikšme „pasiutęs, piktas, įkyrus, nedoras, prastas, bjaurus“); nevartotinas iš būdvardžio *aplamas*, reiškiančio „paviršutiniškas, neapdairus, žioplas“, padarytas prieveiksmis *aplamai* reikšme „apskritai“; *berods* taisyklinga reikšmė yra „aišku, žinoma, neabejotina“; *gangreit* galima vartoti tik reikšme „beveik“; *tūlas* taisyklingos reikšmės yra „dažnas, daug kas, ne vienas“; taisyklingai vartojamas žodis *ainis* reiškia „palikuonį“.

Ar žodis vartojamas tinkama reikšme, galima sužinoti pasitikrinus „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“[3]. Labai svarbu skirti netinkama reikšme vartojamus žodžius, t. y. semantizmus, ir taisyklingus ne pagrindinės (perkeltinės) reikšmės atvejus. Palyginkime „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ pateiktų veiksmažodžių *pakelti* ir *pergyventi* reikšmes.

Pakelti reikšmės
1. padaryti, kad būtų aukštesnėje padėtyje: *Jis viena ranka gali p. tokį svorį. Pakelk vaiką ant kėdės. Pakėlę bures, išplaukė į jūrą.* ‖ sngr.: *Pasikėliau liftu į penktą aukštą.*
2. gulėjusį pastatyti, išjudinti, miegojusį pabudinti: *Pakėlė nuo žemės parpuolusią moterį. Pakelk mane rytoj prieš aušrą. Šuo pakėlė kiškį* (išbaidė, privertė bėgti). ‖ sngr.: *Aš pasikėliau anksti rytelį* (d.).
3. padaryti aukštesnį, padidinti: *Užtvanka pakėlė vandenį. P. kambario temperatūrą.* ‖ sngr.: *Po lietaus pasikėlė vasarojus* (ėmė vešliai augti).
4. pradėti: *P. triukšmą.* ‖ sngr.: *Pasikėlė barnis.*
5. paskatinti veikti: *Valdžia pakėlė žmones į darbą.*
6. paskirti į aukštesnes pareigas, paaukštinti: *Pakėlė jį skyriaus viršininku. P. į generolus.*
7. padidinti: *Pakelsime šį skaičių antruoju laipsniu* (mat.).
8. pagerinti, padidinti: *P. kultūrą. P. darbo našumą.*
9. pajėgti išlaikyti: *Uždėsiu maišą ant pečių, ar pakelsi? Ledas dar nepakelia žmogaus. Daug rankų didžią naštą pakelia* (tts.).
10. iškęsti, patirti: *Daug vargo teko p. Negaliu to skausmo p.*
11. surengti: *P. puotą, išleistuves.*

[3] Naudotasi elektroniniu žodyno variantu, žr. http://dz.lki.lt/.

Pergyventi reikšmės
1. iškentėti, išlaikyti: *~ome sunkius karo metus.* 2. ilgiau gyventi už ką kitą: *Jis ir savo vaikus ~o.* 3. žr. i š g y v e n t i 2. Prie antrosios *išgyventi* reikšmės pateikta tokia informacija: „patirti gyvenant: *Jam daug teko visko i. karo metu.*“

Matydami „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ pateiktas abiejų žodžių reikšmes, galite nesunkiai nuspręsti, ar taisyklingi šie junginiai: 1) *sunkiai pakėlė brolio mirtį* ir 2) *pergyvenu dėl blogai išlaikyto egzamino*. Pirmasis junginys yra taisyklingas, nes dešimtoji žodyne nurodyta reikšmė yra „iškęsti, patirti“. Ši reikšmė minėtam žodžiui yra būdinga nuo seno, ji nėra pasiskolinta iš kitų kalbų, todėl galima vartoti. Prie *pergyventi* nenurodyta reikšmė „jaudintis, sielotis, krimstis“, vadinasi, dėl egzamino negalima pergyventi.

§ 53. Vartojimo atžvilgiu žodžiai skirstomi į **visuotinę** ir **nevisuotinę** leksiką. Visuotinę leksiką vartoja visi lietuviai: žemaičiai ir aukštaičiai, vyrai ir moterys, seneliai ir paaugliai, studentai ir dėstytojai, gydytojai ir vairuotojai. Nevisuotinė leksika žinoma tik tam tikros teritorijos gyventojams, socialinės ar profesinės grupės atstovams (vadinamiesiems sociolektams). Nevisuotinė leksika yra **tarmybės** ir **žargonybės**.

1. **Tarminius** žodžius, arba tarmybes, vartoja kurios nors Lietuvos dalies gyventojai. Labai didele klaida tarminio žodžio pavartojimas šnekant bendrine kalba nelaikomas. Vis dėlto per daug tarmybių vartoti nederėtų, nes pašnekovas gali jų ir nesuprasti. Tarminė leksika yra tas šaltinis, kuris gali papildyti bendrinę kalbą. Atidžiau pavartę žodyną, rastume nemažai tarmybių, kurios galėtų pakeisti (net išlaikytų stilistinį ekspresyvumą) svetimybes ar žargonybes ir labai pagyvintų dažnai gana nevaizdingą bendrinę kalbą. Pavyzdžiui, pietų aukštaičių (dzūkų) vartojami žodžiai: *traila* „plepys“, *kupurna* „kupstas, velėna; mažas žmogus“; vakarų aukštaičių *draska* „žievė; draskytojas; vaidingas žmogus“, *sūtrauka* „susitraukęs daiktas, žmogus“, *papūta* „vėjo pagairė“, *skinkis* „silpnas alus, gira; prasta sriuba“; rytų aukštaičiams

žinomi žodžiai: *sėda* „saulėlydis“, *varčia* „vartų stulpas“, *pluja* „bastūnas, valkata; niektauza“, *gerkliūgas* „rėksnys“. Ypač ekspresyvi yra žemaičių leksika, pvz.: *žalga* „lanksti kartelė, didelė vytis; nepatogumas; aukštas, ištįsęs žmogus“, *ledžinga* „pasaga; pačiūža“, *soma* „kas vaikštinėja kaip apkvaišęs“, *kramė* „gyvatės, varlės, silkės galva, žmogaus galva (niekinamąja reikšme)“, *agnus* „smarkus, judrus, energingas“, *paitvėti* „kamuotis sergant, galuotis“, *plustinti* „judinti, kratyti, purtyti“.

2. Kita nevisuotinės leksikos grupė yra **žargonybės** – tai kurio nors socialinio ar profesinio sluoksnio vartojami šnekamosios kalbos žodžiai, pvz.: studentų kalboje *barakas* (=*bendrabutis*), *kolis* (=*kolokviumas*), *kašė* (=*krepšinis*), *kompas nulūžo* (=*kompiuteris sugedo*), *stipkė* (=*stipendija*), *tūsas* (=*vakarėlis*) (dar žr. § 3).

§ 54. Viena iš žodyno dalių – pavadinimai. Jų rašybą reglamentuoja taisyklės, kurios yra susitarimo reikalas: pavyzdžiui, anglų kalba visi pavadinimų žodžiai, išskyrus nekaitomus, rašomi didžiosiomis raidėmis; savaitės dienų, mėnesių pavadinimai rašomi didžiosiomis raidėmis; didžiosiomis raidėmis taip pat rašomi iš pavadinimų padaryti būdvardžiai ir pan. Vokiečių kalbos tekstuose visi daiktavardžiai rašomi didžiosiomis raidėmis. Būtų galima vardyti daugybę rašybos skirtumų, išryškėjančių skirtingose kalbose. Taigi nustatydami, kur reikia rašyti didžiąsias raides lietuvių kalba parašytuose tekstuose, negalime pasikliauti kitų kalbų rašybos tradicijomis, o turime gerai išmanyti lietuvių kalbos rašybos taisykles. Toliau pateiktos svarbiausios didžiųjų raidžių rašybą bendrinėje kalboje reglamentuojančios taisyklės.

1. Didžiosiomis raidėmis rašomi vardai, pavardės, slapyvardžiai, geografiniai, epochų, dokumentų, pastatų, statinių ir kt. **pavadinimai** – tiek vienažodžiai, tiek ilgesni. Jei pavadinimas yra dvižodis ar ilgesnis (ir tai nėra vardas, pavardė, slapyvardis, prievardis), dažniausiai didžiąja raide rašomas tik pirmasis pavadinimo žodis, pvz.:

Petras Pirmasis, Vincas Krėvė-Mickevičius, Radvila Rudasis, Reinas, Australija, Renesansas, Atgimimas, Šviečiamasis amžius, Valstybinis pensijų įstatymas, Lietuvos Respublikos darbo kodeksas, Lisabonos sutartis, Romos konvencija, Luvras, Ermitažas, Kauno sporto halė, Vilniaus Šv. Mikalojaus bažnyčia.

2. Ypač atidžiai reikia rašyti dvižodžius ir ilgesnius pavadinimus, nes juose gali būti nomenklatūrinių (rūšinių) žodžių, kurie rašomi mažosiomis raidėmis (pavyzdžiuose pabraukti), pvz.:

Vytauto Didžiojo universitetas, Antano Smetonos gimnazija, Kuršių nerija, Adrijos jūra, Šiaurės žvaigždė, Kuršo žemuma, Gerosios Vilties kyšulys.

Yra tokių pavadinimų, kuriuose nėra nomenklatūrinių žodžių. Tai reiškia, kad visus pavadinimo žodžius reikia rašyti didžiosiomis raidėmis, pvz.:

Paukščių Takas, Didieji Grįžulo Ratai, Kazlų Rūda, Ugnies Žemė (salynas), *Moravijos Karstas* (plynaukštė), *Vakarų Krantas* (teritorija), *Gazos Ruožas* (teritorija).

3. Oficialiuose **valstybių pavadinimuose** visi žodžiai rašomi didžiosiomis raidėmis, pvz.:

Lietuvos Respublika, Danijos Karalystė, Egipto Arabų Respublika, Izraelio Valstybė, Jordanijos Hašimitų Karalystė, Kinijos Liaudies Respublika, Libijos Didžioji Liaudies Socialistinė Arabų Respublika, Meksikos Jungtinės Valstijos, Rusijos Federacija, Šventasis Sostas, Trinidado ir Tobago Respublika.

4. **Įmonių, įstaigų, organizacijų pavadinimų** dažniausiai tik pirmasis žodis rašomas didžiąja raide, jei nėra visada didžiosiomis raidėmis rašomų tikrinių daiktavardžių, pvz.:

Lietuvos mokslo taryba, Šaulių sąjunga, Valstybinė kalbos inspekcija, Valstybinė lietuvių kalbos komisija, Tarptautinis valiutos fondas, Europos ekonomikos ir socialinių reikalų komitetas, Europolo valdyba, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.

Jei pavadinimas yra sudėtinis, t. y. pasakomas įmonės, įstaigos ar organizacijos ir vieno ar kelių padalinių pavadinimai, tai kiekvieno naujo padalinio pavadinimas (pavyzdžiuose pabrauktas) pradedamas rašyti didžiąja raide, pvz.:

Vytauto Didžiojo universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kompiuterinės lingvistikos centras, Lietuvių kalbos instituto Gramatikos skyrius, Vilniaus universiteto Biotechnologijos instituto Biotermodinamikos ir vaistų tyrimų skyrius, Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos Strateginio valdymo departa-

mentas, Europos Komisijos Žemės ūkio ir kaimo plėtros generalinis direktoratas, Europos Parlamento Moterų teisių ir lyčių lygybės komitetas.

Reikia būti atidiems rašant sudėtinių pavadinimų tam tikrus padalinius: pagal lietuvių kalbos rašybos taisykles, didžiosiomis raidėmis nereikia rašyti:

1) masiškai paplitusių padalinių pavadinimų (pvz.: *laboratorija, biblioteka, raštinė, buhalterija, cechas, kasa, kanceliarija*);

2) valdymo vienetų pavadinimų (pvz.: *senatas, rektoratas, taryba, valdyba, kolegija, generalinis sekretoriatas*).

5. **Stilistiškai** (iš pagarbos) didžiosiomis raidėmis rašomi svarbiausi Lietuvos ir tarptautiniai pavadinimai:

1) Aukščiausiųjų valstybinės ir įstatymų leidžiamosios valdžios bei aukščiausiųjų teisinės valdžios institucijų pavadinimai, pvz.:

Lietuvos Respublikos Seimas, Lietuvos Respublikos Vyriausybė, Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas, Prancūzijos Respublikos Ministrų Taryba, Airijos Irachtas (Airijos parlamentas), Vokietijos Federacijos Aukščiausiasis Teismas, Ispanijos Karalystės Senatas, Ispanijos Karalystės Deputatų Rūmai, Lenkijos Respublikos Nacionalinis Susirinkimas, Slovėnijos Respublikos Valstybės Susirinkimas.

2) Aukščiausių tarptautinių organizacijų ir jų vyriausiųjų organų pavadinimai, pvz.:

Jungtinių Tautų Organizacija, Generalinė Asamblėja, Saugumo Taryba, Tarptautinis Teismas, Europos Sąjunga, Europos Sąjungos Taryba, Europos Parlamentas, Europos Komisija, Europos Tarybos Ministrų Komitetas, Šiaurės Taryba, Europos Žmogaus Teisių Teismas, Europos Centrinis Bankas.

3) Ypatingos reikšmės dokumentų pavadinimai, pvz.:

Lietuvos Nepriklausomybės Aktas, Lietuvos Statutas, Lietuvos Respublikos Konstitucija, Jungtinių Tautų Chartija, Europos Tarybos Statutas.

4) Svarbiausių organizacijų, visuomeninių judėjimų, istorinių įvykių pavadinimai, pvz.:

Lietuvos Sąjūdis, Didysis Vilniaus Seimas.

5) Aukščiausių pareigūnų pavadinimai, pvz.:

Lietuvos Respublikos Prezidentas, Lietuvos Respublikos Seimo Pirmininkas, Lietuvos Respublikos Ministras Pirmininkas.

6. Rašant pavadinimus kartais reikia nuspręsti, ar pavadinimas yra **simbolinis**, t. y. perkeltinės reikšmės. Tokiu atveju pavadinimą reikia rašyti kabutėse, pvz.: *AB „Vilniaus pienas“, kumpis „Turistas“, „Romuvos“ vidurinė mokykla, „Oskaro“ apdovanojimas, geležinkelio linija „Rail Baltica“, dujotiekis „Nord Stream“, ne pelno įmonė „Naujosios Vilnios vaikai“*.

Lietuvių kalbos vartotojams atpažinti simbolinius pavadinimus yra vienas iš sunkiausių dalykų, todėl neretai kabutės parašomos ten, kur simbolinio pavadinimo nėra. Be kabučių turėtų būti rašomi tokie pavadinimai: *UAB Joniškio pieninė, VšĮ Kauno Dainavos poliklinika, Kauno miesto Šilainių psichikos sveikatos centras*, *VšĮ Klaipėdos darbo rinkos mokymo centras,* nes čia nurodoma, kokioje vietovėje yra minima įstaiga ar organizacija, ir nėra perkeltinės reikšmės.

§ 55. Kaip jau minėta, leksika greitai kinta: žodynuose nespėjama užfiksuoti, kurie žodžiai jau pasitraukę iš vartosenos, nespėjama įtraukti naujai atsiradusių. Reikia nepamiršti, kad pasiskolinus kokią nors naują realiją, pvz., patiekalą, šokio ar sporto rūšį, kurį laiką vartosenoje funkcionuoja keli tos pačios realijos pavadinimai, todėl tokių žodžių negalima iš karto įtraukti į žodyną. Kai nusistovi vienas pagrindinis atitikmuo, kai dėl jo normiškumo nelieka klausimų, toks žodis dažniausiai įtraukiamas į žodynus.

Kol nauji žodžiai dar nėra įtraukti į žodynus, kai kuriuos iš jų galima rasti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos protokoliniuose nutarimuose dėl svetimžodžių atitikmenų sąrašo ir jo papildymo, taip pat Lietuvių kalbos instituto naujažodžių duomenyne (žr. http://naujazodziai.lki.lt). Jame galite sužinoti, kad lietuviai emigrantai Jungtinėje Karalystėje išplėtė žodžio *svarainis* reikšmę – taip vadinami svaras sterlingų (tiesa, tokia vartosena laikytina slengu); baigia prigyti vykęs lietuviškas atitikmuo *asmenukė* vietoj anglų kalbos žodžio *selfie*, t. y. autoportretinei nuotraukai, dažniausiai daromai išmaniuoju telefonu ir dedamai į socialinius tinklus, pavadinti.

Dar vienas šaltinis, kuriame galima rasti neseniai paplitusių skolinių, – Lietuvių kalbos instituto Sociolingvistikos skyriaus parengta internetinė Naujųjų skolinių duomenų bazė (žr. http://nsdb.sociolingvistika.lt/). Čia, panašiai kaip ir naujažodžių duomenyne, rasite naujų žodžių, kitų su jais susijusių žodžių, vartojimo kontekstą ir kitos informacijos.

Normų kaitą gerai iliustruoja Valstybinės lietuvių kalbos komisijos priimami nutarimai, pvz., 2014 m. buvo nutarta, kad iš Didžiųjų kalbos klaidų sąrašo[4] reikia išbraukti du punktus: „Neteiktinos svetimybės ir jų dariniai“ ir „Nevartotinos naujosios svetimybės“, nes šie žodžiai jau ne tokie aktualūs, daugelis kalbos vartotojų jų arba nevartoja, arba dažniausiai žino, kaip taisyklingai pakeisti. Tai nereiškia, kad nuo šiol bendrinėje kalboje galima vartoti žodžius *biednas, kaldra, pabas, ofisas* ir kt. – tiesiog pasikeitė šių žodžių statusas, bet jie vis tiek liko neteiktini.

Tais atvejais, kai kyla abejonių, ar žodis ir jo reikšmės yra norminės, reikia tikslintis keliuose šaltiniuose. Pirmiausia rekomenduotina žiūrėti „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“, kartais pamačius nežinomą žodį reikia pasitikslinti ir „Lietuvių kalbos žodyne“, nes tai gali būti senas, retai vartojamas žodis. Taip pat būtina pasitikrinti tarptautinių žodžių žodyne.

Daug naudingos informacijos galima rasti kalbos konsultacijų bankuose (žr. Lietuvių kalbos instituto, Valstybinės lietuvių kalbos komisijos parengtus konsultacijų bankus). Čia galima rasti atsakymus ne tik kalbos kultūros, bet ir rašybos, skyrybos ir kitomis temomis. Ar vartotini terminai, kokie jų atitikmenys užsienio kalbomis, geriausia tikslintis terminų bankuose (apie juos žr. § 73).

Kadangi terminai yra viena iš leksikos rūšių, kitame skyriuje plačiau aptarta, kaip suprantami terminai, kokios jie būna struktūros, iš kokių kalbų ir kokiais darybos būdais sudaromi, kaip vertinami ir t. t.

---

[4] Kalbantys oficialiai, rašantys dokumentus, viešai publikuojamus darbus turėtų gerai išstudijuoti Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą, nes padarę klaidų, pateiktų šiame sąraše, ir nesilaikantys kitų Valstybinės lietuvių kalbos komisijos nutarimų rizikuoja būti nubausti Valstybinės kalbos inspekcijos pagal Administracinių teisės pažeidimų kodeksą (išsamiau žr. http://www.vlkk.lt/lit/klaidos).

3.2. Terminų struktūra, ypatybės ir darybos būdai

§ 56. Termino samprata. Profesinėje kalboje vartojama daugybė **terminų**, t. y. žodžių, pavadinančių tiksliai nustatytą mokslinę sąvoką ir vartojamų vienos kurios nors mokslo šakos kalboje. *Termino* sąvoka netelpa į *žodžio* ribas, nes terminas gali būti ir vienažodis, ir pastovus žodžių junginys.

Termino esmę pirmiausia lemia santykis su juo žymima sąvoka. Galima būtų sakyti, kad žodžio ir sąvokos santykis yra neapibrėžtas, o termino ir sąvokos – griežtai apibrėžtas. Terminologijoje svarbiausia, kad sąvoka būtų apibrėžta pagal tos sąvokos vietą kurios nors srities, dažniausiai mokslo, sąvokų sistemoje. Tos sąvokos apibrėžimas terminologijoje yra vadinamas *terminine reikšme*. Pavyzdžiui, bendrinės kalbos žodis *karšis* gali būti apibūdinamas kaip „panaši į karpį dugninė žuvis, auksinio atspalvio žvynais“, o terminologijoje jis bus apibrėžiamas pagal žuvų sistematiką būtinais požymiais: „karpinių šeimos žuvis; žiotys pusiau apatinės ir išsikiša į priekį kaip dumplės; trynio maišelis cigaro formos“ ir pan.

Taigi svarbiausias terminų požymis – griežtai apibrėžtas jų turinys. Tai reiškia, kad terminais turi būti aiškiai skiriamas veiksmas (pvz., *dekoravimas*) ir jo rezultatas (pvz., *dekoracija*), veikėjas (pvz., *dekoratorius*), priemonė (pvz., *dažiklis, standiklis*).

Terminai dažniausiai turi vieną reikšmę, bet tai nereiškia, kad visur reiškia tą patį. Tas pats žodis skirtingose mokslo šakose gali reikšti skirtingus dalykus, plg. kalbotyros ir biologijos terminą *morfologija*. Tarptautinių žodžių žodyne[5] kaip pirmoji žodžio *morfologija* reikšmė nurodytas biologijos terminas, kuris paaiškintas taip: „organizmų (gyvūnų ir augalų) sandaros bei formos mokslas“. Antrąją reikšmę iliustruoja lingvistikos terminas „a) žodžių formų ir tomis formomis žymimų gramatinių reikšmių sistema; b) gramatikos šaka, kurios objektas – žodžio sandara ir formos; tyrinėjama žodžių sandara, kaityba, gramatinės reikšmės bei jų reiškimo būdai“.

Kiti svarbūs terminai, kuriuos būtina aptarti, yra šie:

---

[5] Naudotasi V. Vaitkevičiūtės sudarytu „Tarptautinių žodžių žodynu“, 2001 m.

- **terminija** – kurios nors srities ar apskritai kalbos terminų visuma;
- **terminologija** – terminų tvarkybos teoriją nagrinėjanti leksikologijos šaka;
- **terminografija** – terminų žodynų sudarymo teorija ir praktika;
- **determinizacija** – terminų virtimas neterminais (dar žr. § 58).

§ 57. Terminų struktūra gali būti aprašoma keliais aspektais: 1) formos, 2) turinio, 3) tarpusavio santykių atžvilgiu (žr. toliau pateiktas schemas).

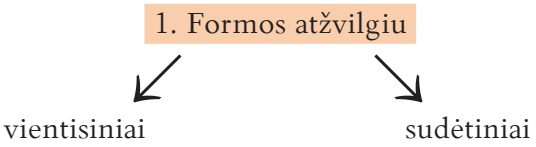

Vientisiniai terminai (vienažodžiai) yra ne tik pirminiai (paprastieji) žodžiai, bet taip pat vediniai, sudurtiniai žodžiai, pvz.: *briaunainis, geltonkerpė*.

Sudėtiniai terminai (keliažodžiai) dažnai įvardija rūšines sąvokas, pvz.: *ilgieji balsiai, miškinė lelija, mobilusis telefonas*. Terminų žodynuose ir standartuose ilgiausi sudėtiniai terminai yra septyniažodžiai, bet kartais moksliniuose tekstuose pasitaiko ir ilgesnių.

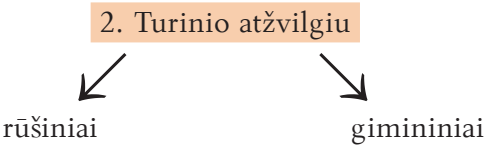

Atsižvelgiant į terminų turinį arba funkciją, terminai skirstomi į **rūšinius** (t. y. siauresnius), pvz.: *tikrinis daiktavardis, baltieji serbentai*, *bendroji terminologija,* ir **gimininius** (t. y. platesnius), pvz.: *daiktavardis, serbentai, terminologija*. Gimininė sąvoka negali egzistuoti atskirai nuo rūšinių sąvokų, o rūšinės sąvokos – nuo gimininių. Vadinasi, rūšiniai ir gimininiai terminai visada tarp savęs yra susiję.

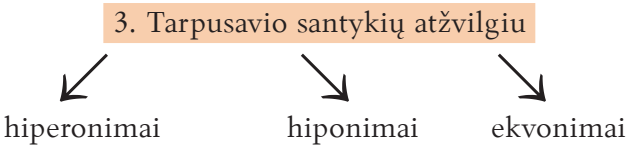

Tarpusavio santykių atžvilgiu terminai skirstomi į tris grupes: hiperonimus, hiponimus ir ekvonimus. **Hiperonimai** – tai gimininiai pavadinimai rūšinių pavadinimų atžvilgiu, pvz.: žodis *spygliuotis* žodžio *pušis* atžvilgiu; **hiponimai** – tai rūšiniai pavadinimai gimininio pavadinimo atžvilgiu, pvz.: žodis *pušis* žodžio *spygliuotis* atžvilgiu; **ekvonimai** – tai vienodo lygmens terminai, pvz.: žodžiai *pušis* ir *eglė*.

§ 58. Terminų atsiradimas ir išnykimas. Terminais gali virsti bendrinės kalbos arba tarminiai žodžiai, pvz.: žodis *cukrus* tam tikrose mokslo srityse, pvz., kulinarijoje, gali būti vartojamas kaip terminas. Taip pat šio žodžio virtimą terminu rodo daugiskaitinė forma – *cukrūs* (tam tikra cheminių medžiagų klasė), vartojama chemijoje. Terminais gali virsti sąvokos, atėjusios iš kitos mokslo srities.

Vyksta ir atvirkščias procesas – **determinizacija** (terminų virtimas neterminais). Terminai virsta neterminais dėl dviejų priežasčių: 1) įprastinių mokslo terminų trumpinimo, pvz., terminas *vidaus degimo variklis* sutrumpinamas ir virsta paprasčiausiu *varikliu*; 2) daug terminų pereina į kasdienę vartoseną ir netenka savo termininės reikšmės, pvz.: *elektra, ekranas, koncertas, trintis*.

§ 59. Profesionalizmai ir žargonizmai. Terminijai taip pat priklauso **profesionalizmai** – labai specifiniai žodžiai ar pasakymai, būdingi tam tikros profesinės grupės žmonių kalbai, pvz.: medikų profesionalizmais galima laikyti žodžius *anamnezė, lancetas, dispanserizacija* ir kt., kurių dažnai nesupranta kitų mokslo sričių atstovai. Virsdamas profesionalizmu, tas pats žodis skirtingose žmogaus veiklos srityse įgauna visai kitą reikšmę, pvz., *šaknis* botanikų, kalbininkų ir matematikų kalboje, *srovė* kaip fizikų ir literatų terminas.

Be tikrųjų profesionalizmų yra žargoniškų profesinės šnekamosios kalbos atitikmenų – tik tam tikroje aplinkoje tevartojamų žargoniškų žodžių ir posakių, t. y. **žargonizmų**, pvz., medikai *askorbo rūgštį* kartais žargoniškai vadina *askorbinka*; neretai informatikų kalboje galima išgirsti *daunlaudinti*, t. y. *parsisiųsti* ir pan.

Profesinis žargonas yra ryškiai stilistiškai konotuota šnekamosios kalbos žodyno dalis. Jo žodžiai ir posakiai yra ekspresyvūs, šiurkštūs, kandūs, humoristiški profesijai būdingų darbo priemonių, darbo procesų pavadinimai. Žargonizmų negalima vartoti rašytiniuose mokslo darbuose – reikia pasirinkti arba daugumai žmonių suprantamus tam tikros srities terminus, arba profesionalizmus.

Galima teigti, kad profesionalizmai užima tarpinę padėtį tarp terminų ir profesinių žargonizmų. Sąvokos *profesionalizmas* ir *terminas* persikerta: dalis profesionalizmų yra terminai, bet dalis terminų nėra profesionalizmai ir dalis profesionalizmų nėra terminai.

§ 60. Terminai kilmės aspektu. Be grynai lietuviškų terminų dar vartojami tarptautiniai terminai. Vieni iš jų yra sulietuvinti, kiti ne. Pirmieji dažniausiai vartojami ne tik specialistų, o antrieji – tik specialistų. Nesulietuvinti terminai dažniausiai yra lotyniški žodžiai ir žodžių junginiai botanikų ir medikų kalboje, pvz.: *Angelica sylvestris – miškinis skudutis, cavum nasi – nosies ertmė* ir kt. Muzikai ir muzikologai dažnai vartoja itališkus žodžius ar tų žodžių junginius, pvz.: *gran cassa – didysis būgnas, appassionato* – nuoroda natose, kaip atlikti kūrinį: aistringai, karštai, su polėkiu. Pastaruoju metu (dažniausiai netaisyklingai) vartojama nemažai anglų kalbos žodžių kaip informatikos terminų, pvz.: *firewire, bluetooth, infrared* (tam tikrų kompiuterio jungčių) *adapteris*.

Kitose mokslo srityse taip pat galima rasti daugiau ar mažiau sulietuvintų terminų. Šiuos žodžius galima laikyti profesionalizmais, nes jie būdingi ir dažniausiai reikalingi tik specialistų kalbai ir tik profesinio bendravimo reikalams.

§ 61. Terminų tipologija. Terminai dažniausiai skirstomi pagal mokslo ar žmonių veiklos sritis, pvz.: botanikos, ekonomikos, geografijos, teisės ir kt. terminai. Bet kurios srities terminija nėra tik pavienių terminų sankaupa, nes terminas niekada nebūna tik vienas; jis visada yra susijęs su kitomis terminų grupėmis.

Bendrieji moksliniai ir tarpmoksliniai terminai atskirose mokslo srityse gali turėti šiokių tokių semantikos skirtybių, todėl norminant šiuos terminus

vienos kurios nors srities specialistai neturėtų primesti savo nuomonės kitų sričių specialistams.

Terminus dar galima skirstyti pagal jais įvardijamos sąvokos pobūdį (kategoriją), pvz.: objektų pavadinimai (*veržlė*), procesų pavadinimai (*rūgimas*), ypatybių pavadinimai (*laidumas*), dydžių ir matavimo vienetų pavadinimai (*kilobaitas*) ir t. t.

Terminus taip pat galima skirstyti kai kurių mokslo šakų požiūriu. Pavyzdžiui, lingvistiniu požiūriu terminus galima skirti į taisyklingus ir netaisyklingus, motyvuotus ir nemotyvuotus, tikslius ir netikslius, vienažodžius ir sudėtinius.

Yra skiriami kalbiniai ir simboliniai terminai. Simbolinius terminus vartoja matematikai, chemikai, formaliosios logikos specialistai. Šių terminų dėmenys yra raidės, skaitmenys, operacijų ir funkcijų ženklai, pvz.: Σ, Ω, m^3.

§ 62. Terminų gramatika. Terminas nėra visiškai nepriklausomas nuo konteksto. Jis gramatiškai derinamas su kitais sakinio žodžiais. Iš gramatinių kategorijų terminologijai yra svarbus įvardžiavimas rūšiai išskirti, pvz.: *karališkoji lelija, juodasis gandras, sveikieji skaičiai, esamasis laikas*. Terminams sudaryti dažniausiai vartojami neveikiamosios rūšies dalyviai, pvz.: *drėkinamasis kremas, įspėjamasis ženklas* (plačiau žr. § 104–106 ir § 113–117). Kitos kategorijos, pvz., veiksmažodžių tranzityvumas, veikslas, dažnai terminologijai yra nesvarbios.

Terminais dažniausiai eina daiktavardžiai. Terminų žodynuose taip pat dažnai galima rasti būdvardžių, veiksmažodžių, prieveiksmių. Jų terminizavimo laipsnis nevienodas, todėl ir įtraukimas į terminų žodynus yra problemiškas. Prieveiksmiai, būdvardžiai ir dalyviai gali eiti tik sudėtinių terminų dėmenimis, pvz., *vyriausiasis mokslo darbuotojas*, bet savarankiškais terminais jie nelaikytini.

Problemiškas taip pat veikėjų pavadinimų terminologiškumas. Pavyzdžiui, žodis *kalbininkas* nėra kalbotyros terminas, o *gydytojas* – medicinos. Šie žodžiai neįvardija specialių minėtų mokslų sąvokų.

Sudėtiniams terminams svarbi dėmenų išdėstymo tvarka. Lietuvių kalboje rūšinis pažyminys paprastai eina prieš pažymimąjį žodį, pvz.: *paprastoji*

kraujažolė, rudasis piktvabalis, akademinis mobilumas, tęstinis mokymas, tačiau yra ir išimčių: *aguona birulė, balanda smirduolė*. Taigi pažyminių išsidėstymo tvarka yra tokia: derinamasis pažyminys + nederinamasis pažyminys + pažymimasis žodis, pvz.: *alternatyvus ugdymo modelis, ekspertinis paraiškų vertinimas*. Bendroji loginė trižodžių sudėtinių terminų dėmenų išsidėstymo schema yra tokia: porūšinis terminas + rūšinis terminas + gimininis terminas, pvz., *mažasis kojos pirštas, smulkialapis ąžuolas, etiopinis baklažanas*. Kiekvienas pridedamasis pažyminys turi palaipsniui siaurinti įvardijamosios sąvokos apimtį.

Iš gramatinių terminijos savitumų galima paminėti daugiskaitos terminizavimą, pvz., žinduolių būrio pavadinimas *banginiai* vartojamas tik kaip daugiskaitinis daiktavardis. Šis terminas nusako ne tik tai, kad yra daug banginių, bet taip pat nurodo, kad banginių būriui priklauso ne tik tikrieji banginiai, bet ir delfinai, kašalotai bei kiti panašūs gyvūnai. Terminologinę daugiskaitą gali turėti net ir tie daiktavardžiai, kurie bendrinėje kalboje priklauso vienaskaitinių daiktavardžių grupei, pvz., medžiagų pavadinimai (*auksas, cukrus, gipsas*). Chemijoje vartojami terminai ir *cukrus* – įprastinis sacharozės $C_{12}H_{22}O_{11}$ pavadinimas, ir *cukrūs* – techninis sacharidų pavadinimas.

§ 63. Terminų taisyklingumas – vienas iš svarbiausių terminų kalbinių reikalavimų. Tai kirčiavimo, rašybos, gramatikos, žodžių darybos, gramatinimo ir vartojimo taisyklių atitikimas. Terminas ar jo dėmuo gali būti netaisyklingos darybos (*automatinis perjungėjas (=perjungiklis*), *vyrinžinierius* (=*vyresnysis; vyriausiasis inžinierius*), netaisyklingai kirčiuojamas (*rèmontas* (=*remòntas*), netaisyklingai rašomas (*makijažas* (=*makiažas*), netaisyklingai gramatinamas (*ekslibris* (=*ekslibrisas*).

Dažniausi netaisyklingų terminų atsiradimo atvejai yra šie (plačiau dar žr. 3.1 ir 4 skyrius):

1. Netikslus priešdėlio, priesagos, galūnės, sando ar pamatinio žodžio pasirinkimas, nulemtas kitų kalbų žodžių struktūros kopijavimo. Pavyzdžiui, šiltinamosios statybinės medžiagos pavadinimas *apšildytojas* netaisyklingas ne tik dėl netinkamos priesagos vartojimo (priesaga *-tojas* vartotina tik asmenims pavadinti), bet ir dėl negerai parinkto pamatinio žodžio (turėtų būti *šiltalas*).

2. Netikslus darybos tipo ar kategorijos pasirinkimas, nulemtas analogijos principo taikymo. Pavyzdžiui, naujadaras *bebrimvietė* padarytas pagal abejotinos darybos naujadarų *augimvietė, kirtimvietė, perimvietė* analogiją ir keistinas taisyklingu naujadaru *bebravietė*. Tai pat reikia keisti *augimvietę* į *augavietę*, *kirtimvietę* į *kirtavietę*, *perimvietę* į *peravietę*.

3. Netikslus sudėtinių terminų gramatinių konfigūracijų pasirinkimas, nulemtas kitų kalbų žodžių junginių struktūros kopijavimo. Pavyzdžiui, visumos ir dalies santykiui nusakyti rusų terminijoje vartojami būdvardis + daiktavardis tipo sudėtiniai terminai, o lietuvių kalbos terminai turėtų būti kilmininkiniai žodžių junginiai: *anteninis* (=*antenos*) *perjungiklis*.

4. Terminų rašybos klaidos dažniausiai yra šios: *j* rašymas ten, kur nereikia, pvz.: *kompjuteris* (=*kompiuteris*), *makijažas* (=*makiažas*). Sudurtinių terminų sandų, taip pat priešdėlio ir šaknies sandūroje rašomi ne visi susidūrę priebalsiai ar balsiai, pvz.: *tarplanetinis* (=*tarpplanetinis*). Dažnai klaidingai rašomas (arba neparašomas, kur reikia) brūkšnelis tarp sudėtinio termino dėmenų, pvz.: *silabinė toninė (=silabinė-toninė) eilėdara, gydytojas-chirurgas* (=*gydytojas chirurgas*).[6] Ne visada pagal rašybos taisykles parašomi astronomijos, geografijos ir kai kurių kitų sričių sudėtinių tikrinių pavadinimų dėmenys: *Didieji Grįžulo ratai (=Didieji Grįžulo Ratai), Raudonasis kryžius (=Raudonasis Kryžius)* (plačiau žr. § 54).

§ 64. Norint sudaryti gerą terminą ar iš kelių terminų pasirinkti geresnį, reikia atsižvelgti į pagrindines terminų ypatybes: tikslumą (žr. § 65), sistemiškumą (žr. § 66), trumpumą (žr. § 67), stilistinį neutralumą (žr. § 68).

§ 65. Terminų **tikslumas** pirmiausia sietinas su jų **vienareikšmiškumu**, **reikšmės apibrėžimu** ir **motyvacija**. Tik nedidelė dalis terminų visų tam tikros srities specialistų yra vartojami ta pačia reikšme. Tai normalus dalykas, tačiau sudarant naujus terminus ar pasirenkant jau esamą bendrinės kalbos žodį kaip terminą, reikėtų atsižvelgti į tai, ar tas terminas bus vartojamas vienareikšmiškai.

---

[6] Brūkšnelis rašomas tik tarp lygiaverčių dėmenų, pvz., *lopšelis-darželis*, o jei vienas termino dėmuo yra platesnės apimties negu kitas, pvz., *gydytojas* yra platesnė sąvoka negu *chirurgas*, tada brūkšnelis nerašomas.

Terminijoje egzistuoja vadinamasis kategorinis daugiareikšmiškumas – tai toks reiškinys, kai tuo pačiu terminu įvardijamas ir veiksmas, ir rezultatas, pvz., *vertimas, arimas*. Terminų nevienareikšmiškumo dažnai atsiranda kelių mokslų sandūroje. Pavyzdžiui, *predikatas* logikoje yra objekto požymis – tai, kuo objektai panašūs arba skirtingi, o kalbotyroje tai tarinys.

Nevienodas yra sisteminių ir nesisteminių terminų vienareikšmiškumas. Sisteminiai yra tokie, kurie sudaryti griežtai laikantis konkrečios terminų sistemos reikalavimų (pvz., *trivandenilio nitridas* yra sisteminis terminas, o *amoniakas* nesisteminis). Sisteminiai terminai yra konkrečios srities griežtai apibrėžti žodžiai, o nesisteminiai – irgi taisyklingi, norminiai, bet artimesni kasdienei kalbai, turintys keletą reikšmių.

Terminų tikslumas siejasi ir su jų motyvacija. Tačiau negalima sakyti, kad motyvuoti terminai yra tikslūs, o nemotyvuoti – netikslūs. Netiksliais reikėtų laikyti tik klaidingai motyvuotus terminus, pvz., *padažnintas kvėpavimas (=padažnėjęs kvėpavimas*).

Termino tikslumo negalima sieti su jų darybos reikšme. Darybos reikšmė yra tarpinė tarp leksinės ir gramatinės reikšmės, pvz., termino *pievagrybis* darybos reikšmė yra „pievoje augantis grybas“, o leksinė ir termininė reikšmės – daug platesnės ir konkretesnės. Botanikai skiria kelias šių grybų rūšis ir kalba net apie *miškinius* ar *dirvinius pievagrybius*. Be to, pievose auga dar daug ir kitų grybų, kurie pievagrybiais nevadinami.

Terminų tikslumas labiausiai yra susijęs su jų semantika.

§ 66. Terminų **sistemiškumas** turi būti loginis, leksinis, darybinis ir gramatinis. Visa tai yra būtina sąlyga sukurti gerą, tinkamą ir sistemišką terminą. Svarbiausias čia yra loginis sistemiškumas. Taigi reikia, kad sąvokos, kurias norima įvardyti tam tikrais terminais, būtų suskirstytos vienu pagrindu, dalinės sąvokos užimtų apibrėžtą vietą bendrųjų sąvokų sistemoje. Terminologijos požiūriu nesistemiški terminai gali būti visiškai taisyklingi kalbos požiūriu ir, atvirkščiai.

Sąvokų visuma terminologijoje skirstoma kategorijomis: daiktai, procesai, reiškiniai, įrankiai, ypatybės ir kt. Praktinėje terminų tvarkybos veikloje skiriamos dvi sąvokų santykių rūšys: **hierarchiniai** ir **nehierarchiniai** santykiai, pvz.: *autobusas* (gimininė sąvoka) ir *dviaukštis autobusas* (rūšinė

sąvoka); *autobusas* (visumos sąvoka) ir *važiuoklė* (dalies sąvoka). Nehierarchiniai sąvokų santykiai dažniausiai yra šie: medžiagos produkto, priežasties pasekmės ir kt. Jie remiasi išoriniais sąvokų požymiais.

Sąvokų klasifikacija yra susijusi su jų loginiu skirstymu. Dažniausiai skirstoma pagal požymio pasikeitimą arba pagal požymio buvimą arba nebuvimą. Skirstant sąvokas, būtina laikytis tam tikrų taisyklių:

1) skirstymas turi būti adekvatus;
2) skirstymas turi būti nenutrūkstamas;
3) skirstymo nariai turi vienas kitą šalinti,
4) skirstymas turi būti atliekamas vienu pagrindu.

§ 67. Terminų **trumpumas** – dar vienas terminologijos reikalavimas. Geriau pasirinkti vienažodį terminą, o ne keliažodį, jeigu taip įmanoma nusakyti norimą sąvoką ir jei toks terminas yra sudarytas taisyklingai. Vienažodžio termino pasirinkimą dažnai lemia kalbos ekonomija: tokį terminą lengviau įsiminti, suprasti ir užrašyti. Dėl šios priežasties kalbos vartotojai gana nenoriai priima kalbininkų siūlomus keliažodžius terminus vietoj vienažodžio užsienio kalbos termino, pvz.: *nešiojamasis kompiuteris* vietoj *laptopas*, *išperkamoji nuoma* vietoj *lizingas, ritininės užuolaidos* vietoj *roletai*.

§ 68. Terminų **stilistinis neutralumas.** Būdingiausi mokslo kalbos bruožai yra abstraktumas, logiškumas, objektyvumas, tikslumas. Mokslo kalboje gali būti šiek tiek ir emocinės ekspresinės konotacijos bruožų. Tačiau čia reikėtų vengti įjasmeninimų, hiperbolių, alegorijų; gali būti vartojami palyginimai, metaforos. Vieni terminai (pvz., *balnas* kaip matematikos terminas, *sliekas* kaip technikos terminas) emocinę ekspresinę konotaciją įgyja kartu su terminizacija, t. y. vaizdingumas būdingas šiems žodžiams kaip terminams; kiti (pvz., botanikos terminai *raganos šluota, kiškio ašarėlės;* ekonomikos terminas *grietinėlės nugriebimas*) konotacijos dėl terminizacijos nepraranda, nes pasikeičia tik jų leksinė reikšmė.

Terminologijoje vaizdingumo nevengiama tada, kai norima išryškinti skiriamąją terminų funkciją. Pavyzdžiui, norint atskirti vieną augalų ar gyvūnų rūšį nuo kitos, kartais panaudojamas vaizdingas lyginimas: *pirštuotoji viksva,*

šalmuotoji gegužraibė. Tokie terminai dažniausiai nėra originalūs, o išversti iš lotynų ar kitų kalbų.

Darybos priemonėmis terminų konotacija retai sukuriama, nors yra manančių, kad priesaga *-ybė* atitinkamu būdvardžiu pasakomą daikto ypatybę išreiškia stipriau negu priesaga *-umas*; priesagos *-inis* būdvardžiai yra sausesni ir racionalesni už daiktavardžių kilmininkus.

Tam tikri žodžiai dažnai pasidaro vaizdingi tada, kai pavartojami neįprastomis reikšmėmis. Dažnai tokie žodžiai rašomi su kabutėmis, pvz.: *senamiesčio „reanimacija“*. Mokslo darbuose reikėtų vengti tokių posakių.

Emociškai neutralūs turi būti specialybių, ligų, ligonių pavadinimai, pedagogikos, politikos ir teisės terminija, kad nieko neįžeistų, būtų suprantami vienareikšmiškai. Pavyzdžiui, žodis *invalidas* buvo pakeistas neutralesnės konotacijos žodžiu *neįgalusis*.

§ 69. Terminų daryba. Dariniai sudaro didžiąją vienažodžių terminų dalį. Ir bendrinėje kalboje, ir terminijoje iš darinių vėl daromi kiti žodžiai, todėl reikia atsižvelgti į darybos reikalavimus (žr. 4 skyrių *Žodžių daryba*). Terminas turi būti tinkamas naujiems semantiškai ir formaliai nuo jo priklausomiems žodžiams kurti.

Terminologijoje visada patogiau turėti vienažodį, o ne keliažodį terminą, pvz., vietoj *žolės pjovimo mašinos – žoliapjovę,* vietoj *kavos malimo mašinėlės – kavamalę* ir pan.; trumpesnį, o ne ilgesnį žodį, fonetiškai skambesnį, o ne šaižesnį terminą (plg. neskambius terminus *špižplienis, šlamštlaiškis*).

Terminams sudaryti dažniausiai naudojami trys šaltiniai: **savosios kalbos leksika, žodžių darybos inventorius** ir **kitų kalbų leksika**. Taigi terminai kuriami:

1) terminizuojant jau egzistuojančius bendrinės kalbos, tarmių arba kitų terminijos sričių žodžius (didžiausia darybine galia lietuvių kalboje pasižymi daiktavardžiai, būdvardžiai ir veiksmažodžiai);

2) darant naujadarus;

3) skolinantis jau esamus terminus iš kitų kalbų. Pastaruoju metu didėjant kitų kalbų įtakai ir visuotinai įsigalint terminijos tarptautinimo tradicijai, dominuoja terminų skolinimasis.

§ 70. Lietuviškų žodžių terminizavimas. Tarp mokslo kalbos ir kitų bendrinės kalbos atmainų vyksta nuolatinė apykaita: mokslo kalba kuriama remiantis bendrinės kalbos ištekliais, o bendrinė vartosena nuolat skolinasi specialiosios kalbos priemonių. Šitaip, pavyzdžiui, visuotinėje vartosenoje išplinta koks tarptautinis žodis ir jis ima stelbti seną tradicinį lietuvišką žodį (pvz.: *situacija – padėtis, eksperimentas – bandymas, faktorius – veiksnys, gabaritai – matmenys, lokalinis – vietinis*).

Lietuvių kalboje galima rasti ne visoms mokslo sritims tinkamų terminų. Lietuviai, kaip žemdirbių ir gyvulių augintojų tauta, turi gausią šių sričių leksiką, taigi ir daug tinkamų lietuviškų terminų. Amatininkystės žodynas jau ne toks gausus, o socialinių santykių, filosofijos mokslo leksika dar skurdesnė, todėl čia reikia skolintis terminų iš kitų kalbų.

Terminizuojant jau egzistuojančius lietuviškus žodžius dažniausiai žiūrima, kad termininė reikšmė neprieštarautų leksinei žodžio reikšmei. Esami lietuviški žodžiai dažniausiai terminizuojami dviem būdais:

1) praplečiant leksinę žodžio reikšmę, pvz.: *gervė* (paukštis) → *gervė* (keliamasis prietaisas); *čiuožikas* (žmogus) → *čiuožikas* (vabzdys);

2) susiaurinant leksinę žodžio reikšmę, pvz.: *medlaižys* (kas laižo medų) → *medlaižys* (Indijoje gyvenantis barsukas *Mellivora capensis*).

Terminizacija gali būti dvejopa: terminizuojami arba savos kalbos žodžiai, arba gretimų sričių terminai. Pastarasis reiškinys vadinamas *transterminizacija*. Pavyzdžiui, sociologijos terminus *senėjimas, nuovargis* yra pasiskolinusi technikos terminija.

§ 71. Naujadarų kūrimas. Terminologijoje naudojami visi pagrindiniai lietuvių kalbos žodžių darybos tipai. Ypač daug terminų daroma iš daiktavardžių, veiksmažodžių ir būdvardžių. Terminijos naujadarai daromi 4 pagrindiniais žodžių darybos būdais:

1) priesagų vedinių daryba, pvz.: *perjung**ikl**is* (iš *perjungti*), *drėkin**tuv**as* (iš *drėkinti*), *automobil**inink**as* (iš *automobilis*);

2) priešdėlių vedinių daryba, pvz.: ***prie**smėlis* (iš *smėlis*), ***už**sienis* (iš *siena*), ***anti**ciklonas* (iš *ciklonas*);

3) galūnių vedinių daryba, pvz.: *plūdur**as*** (iš *plūduriuoti*), *uždar**as*** (*iš uždarė*), *gyl**is*** (*iš gilus*);

4) sudurtinių terminų daryba, pvz.: *medsraigtis* (iš *medis* ir *sraigtas*), *tinklalapis* (iš *tinklas* ir *lapas*). Produktyviausi yra priesagų vediniai.

Sudaryti nauji terminai gali būti netaisyklingi dėl darinio motyvacijos ydingumo, netinkamo pamatinių žodžių pasirinkimo, nenorminio jungiamųjų balsių vartojimo ir kt.

§ 72. Terminų skolinimasis. Pagal asimiliavimosi laipsnį dažniausiai skiriamos 3 skolinių grupės: 1) senieji (tikrieji skoliniai); 2) tarptautiniai žodžiai ir 3) svetimybės (plačiau žr. 3.1 poskyrį).

Terminų skolinamės tada, kai neturime savų raiškos priemonių. Tie vertiniai, kurie neturi gero lietuviško atitikmens ir nežeidžia lietuvių kalbos sistemos, yra nepeikiami ir įteisinami. Netinkami yra tie terminai, kurie lietuvių kalboje negali būti semantiškai motyvuojami arba neatitinka lietuvių kalbos žodžių darybos polinkių. Ypač taisomi pamorfeminiai vertiniai, neatitinkantys lietuvių kalbos dėsningumų (pvz., įrankių, kitų darbo priemonių, medžiagų pavadinimai, sudaryti su asmenis ar veikėjus žyminčiomis priesagomis: *atskiedėjas (=skiediklis)*; plačiau žr. 4 skyrių *Žodžių daryba*).

§ 73. Terminų bankai ir kiti resursai. Vienas iš svarbiausių, daug sričių apimantis yra *Lietuvos Respublikos terminų bankas* (žr. http://terminai.vlkk.lt). Jo paskirtis – užtikrinti nuoseklų sunormintų lietuvių kalbos terminų vartojimą, ypač Lietuvos Respublikos teisės aktuose, sukurti bendrą įvairių valstybės institucijų informacinę sistemą, prie kurios galėtų prisijungti ir duomenis teikti kiti juridiniai bei fiziniai asmenys, kuria galėtų laisvai naudotis ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje dirbantys įvairių sričių specialistai, privačios įmonės, pavieniai asmenys.

Terminų banke savo prižiūrimų sričių terminiją yra įgaliotos kaupti ir tvarkyti ministerijos, joms pavaldūs departamentai bei tarnybos, Vyriausybės įstaigos, Seimas ir jam atskaitingos institucijos. Nuo elektroninių terminų bazių, internetinių terminų žodynų Lietuvos Respublikos terminų bankas skiriasi savo mobilumu – terminologijos darbas dirbamas pasitelkiant elektroninius ryšius; duomenys bet kada gali būti pildomi, atnaujinami.

Terminų banko terminai yra trejopi: aprobuoti, teiktini ir neteiktini. **Aprobuotų** statusas teikiamas tik tiems terminams, kurie yra ar bus varto-

jami teisės aktuose. Terminologiškai ir kalbiškai jie turi būti nepriekaištingi. Aprobuoti terminai privalomi teisės aktų rengėjams – ta pati sąvoka turi būti įvardijama tuo pačiu terminu.

Terminologiškai geri, kalbiškai taisyklingi, bet ne teisės aktuose, o, pavyzdžiui, terminų žodynuose, įvairiuose žinynuose, vadovėliuose ir pan. terminijos šaltiniuose vartojami terminai, traukiami į terminų banką su statusu **teiktini**. Terminų banke galima rasti ir **neteiktinų** terminų, bet prie jų pateikiamos nuorodos į taisyklingus – aprobuotus arba teiktinus – terminus.

Terminų banke teikiami ne pavieniai terminai, o jų straipsniai. Vienas iš svarbiausių ir privalomų duomenų – apibrėžtis. Taigi kaupiami ne vien sąvokų žymikliai, bet apibūdinamos ir pačios sąvokos. Prie kiekvieno lietuviško termino dar yra nurodomi atitikmenys anglų, prancūzų, vokiečių, ispanų, lotynų, rusų ir kai kuriomis kitomis kalbomis. Termino straipsnyje gali būti pateikti ir termino sinonimai.

Daug naudingų nuorodų į terminų žodynus, terminų bankus ir kitus resursus galima rasti Europos Komisijos vertimo raštu ir tekstų rengimo išteklių tinklalapyje,[7] Valstybinės lietuvių kalbos komisijos svetainėje, todėl šiame vadovėlyje kiti terminų bankai plačiau neaptariami.

§ 74. Pagrindiniai terminų norminimo principai. Pirminę terminų tvarkybą (kodifikaciją) atlieka įvairių terminų sąrašų (žodynų, standartų) sudarytojai. Pirmasis ir svarbiausias žingsnis – tinkamai suklasifikuoti sąvokas. Tai gali atlikti tik tos srities specialistai, o ne kalbininkai. Pirminėje kodifikacijoje taip pat reikia išsiaiškinti skirtingų, bet gretimų sričių terminų santykius, pavyzdžiui, kad biologijos terminai nesikirstų su žemės ūkio, chemijos ir kitų sričių terminais. Galutiniame kodifikacijos tarpsnyje pirminė kodifikacija vertinama funkcinio tikslingumo principu, t. y. patikrinama, ar tikslingai laikomasi sisteminių ryšių ir su jais susijusios distinktyvumo (skyrimo) funkcijos, ar tikslingai nusistatytas savų ir skolintų terminų santykis ir su juo susijusi terminų darybinė geba.

Terminai yra norminami remiantis tam tikrais principais (taip pat žr. § 7). Vienas iš svarbiausių – **funkcinis tikslingumas**. Pagal šį principą atren-

[7] Žr. http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/guidelines/lt_guidelines_lt.htm

kami tie terminai, kurie priimtini visai visuomenei, o ne kuriai nors vienai terminijos vartotojų grupei.

Pagal terminijos **grynumo** principą iš kelių terminų renkantis vieną pirmenybė teikiama savosios kalbos žodžiams. Galima skirti ketveriopus tarptautinių žodžių su lietuviškais atitikmenimis santykius: 1) šalia lietuviško žodžio nėra atitinkamo tarptautinio žodžio, pvz.: *laikas, daiktavardis, varža*; 2) yra tik tarptautinis žodis, pvz.: *atomas, kamera, termometras*; 3) šalia lietuviško žodžio yra ir tarptautinis jo atitikmuo, bet jis yra pasyvus tos žodžių poros narys, pvz.: *bendratis – infinityvas, pusiaujas – ekvatorius*; 4) šalia lietuviško žodžio yra tarptautinis jo atitikmuo, kuris yra aktyvus tos žodžių poros narys, pvz.: *badmintonas – plunksninis, propeleris – orasraigtis*.

Efektyvumo principas taikomas tada, kai norma laikoma ir vartosenai teikiama tai, kas visiems aišku ir suprantama, kas nėra per daug subjektyvu. Žinoma, specialiųjų sąvokų turinys gali būti aiškus tik tos srities specialistams, tačiau bendrieji terminai turėtų būti aiškūs ir nespecialistams.

Sistemiškumo principas siejasi su taisyklingumo ir logiškumo principu. Pagal šį principą reikalaujama, kad kodifikuojant kalbos normas būtų atsižvelgiama į kalbos leksinę, gramatinę, darybos sistemą ir įvairių jos posistemių santykius.

Ekonomijos principas teigia, kad pirmenybė teiktina trumpesniems kalbos vienetams. Reikia turėti omenyje tai, kad terminų žodynuose kartais pateikiami ilgi pavadinimai nėra terminai, o tik specialiųjų tos srities sąvokų apibūdinimai, pavyzdžiui, „Anglų–lietuvių kalbų teisės žodyne“ pateiktas toks angliško termino *straddle* lietuviškas paaiškinimas: *straddle – maklerio strategija, kuria siekiama išvengti rizikos turint vienodą skaičių priešpriešinių koresponduojančių vertybinių popierių*.

Paplitimo (statistinis) principas teigia, kad labiausiai paplitę kalbos faktai laikomi geriausiai atitinkančiais normą. Laikantis pastovumo principo, negalima pašalinti iš vartosenos dabarties požiūriu žiūrint netaisyklingų, bet seniai bendrinėje kalboje ir terminijoje vartojamų terminų, pvz.: *pusiaukampinė, skerdiena*. Tačiau negalima vartoti kartais dar pasitaikančių senųjų svetimybių, pripažintų nenorminėmis Valstybinės lietuvių kalbos nutarimais, pvz.: *plintusas* (= *grindjuostė*), *žgutas* (= *varžtis*) ir kt.

3.3. Pratimai

3.1. Raskite tarptautinius žodžius, kurie turi lietuviškus atitikmenis.

A. Absurdas, adresas, akcentuoti, akcija, baritonas, chaosas, charakteris, debatai, defektas, dekoltė, demokratas, dempingas, drakonas, egoistas, ekstraktas, ekskursija, eksperimentas, epopėja, evoliucija, fantazuoti, filologija, flora, fauna, frazė, geometrija, gigantas, harmoningas, incidentas, infekcija, insulinas, intensyvus, intriga, jubiliatas, juristas, kanceliarija, kapišonas, komfortabilus, konfliktas, konkurentas, konkursas, kontaktas, kontrastas, kotletas, kriminalas, kritika, legalus, lyderis, limfocitas, meridianas, milimetras, moralė, parabolė, periodas, prioritetas, progresas, realybė, registratūra, resursai, rezervas, reziumė, serenada, stimulas, tolerancija, universalus.

B. Adekvatus, absorbuoti, absoliučiai, aparatas, aristokratija, deficitas, degustuoti, deleguoti, devizas, dezertyras, distancija, egzistuoti, elektra, etninis, faktorius, funikulierius, galaktika, garantuoti, instrumentas, karbonadas, komandiruotė, komfortas, kontinentas, kontraktas, konvulsijos, kursorius, landšaftas, likviduoti, masė, melodija, niša, opera, optimalus, panika, pauzė, poliklinika, realizuoti, represuoti, respektabilus, retorika, sanitaras, sistemingai, specialiai, specifinis, štrichas, universitetas, vaflis, variantas, vulkanas.

3.2. Iš šių skolinių išrinkite nevartotinus (t. y. svetimybes) ir pasakykite jų lietuviškus atitikmenis (§ 52).

A. Agrastas, alyva, arbata, asilas, asiūklis, baranka, batas, beždžionė, blynas, blogas, cielas, daboti, dėdė, dėžė, gandras, garstyčia, grybas, kambarys, karalius, kalakutas, kaminas, karpis, katilas, kavonės, knyga, kopūstas, lelija,

liūtas, mėsa, meška, ola, pyragas, popierius, ryzas, rūmas, sakalas, sijonas, seimas, smuikas, spinta, šalikas, šeškas, šiupeliukas, žilka.

B. Aliejus, amatas, bačka, baravykas, blūdyti, bravoras, bulvė, daboklė, grikis, guzas, kaladė, kanapė, kantas, kardas, kermošius, knopkė, kolioti, košė, lastai, lėlė, miestas, morka, plyta, ploščius, ryžas, skarda, šniūrelis, ūsai.

3.3. Suskirstykite pateiktus žodžius, žodžių samplaikas ir junginius į lentelėje nurodytas grupes.

B. Kompromisas, kopyraitas, fenas, žinoti kalbą, grubus elgesys, blicas, pastato stovis, lygsvara, absoliutus, neužilgo, tiuningas, balkis, gerbūvis, man nieko nesigauna, čili, pašvęsti gyvenimą, dezertyras, išsireiškimas, vienok, kaip sykis, kažkada tai, bukeris, fakelas, fundatorius, graviruoti, leiblas, leksikografas, fundamentalus, autokratas, monitoringas, marketingas, racija, nonstopas.

vartotini skoliniai	nevartotinos svetimybės	semantizmai	nevartotini vertiniai

3.4. Pateikite pavyzdžių su šiais panašiai skambančiais, bet skirtingas reikšmes turinčiais tarptautiniais žodžiais (atlikdami užduotį naudokitės tarptautinių žodžių žodynu).

B. Abonentas – abonementas, afektas – efektas, efektingas – efektyvus, formacija – farmacija, kompanija – kampanija, kompleksas – komplektas, kritinis – kritiškas, magistratūra – magistrantūra, pastilė – postilė, šriftas – šifras, adresatas – adresantas, diplomantas – diplomatas, aliuzija – iliuzija.

3.5. Pateikite tarptautinių žodžių ir svetimybių lietuviškus atitikmenis (naudokitės kalbos konsultacijų bankais, taip pat žr. § 52).

B. 1. Plataus vartojimo prekes gaminantys gigantai sponsorystę sieja su bizniu. 2. Kornfleiksai – gera dienos pradžia. 3. Ryte ofiso sekretorė pasigedo ne tik laptopo, printerio, bet ir smulkmenų: koreguoklio, markerio. 4. Nacionalinę modernaus šokio fiestą vainikavo grandiozinis fejerverkas. 5. Eime pažaisti pulo. 6. Šeštadienį vyks vindserfingo varžybos. 7. Mėgstu važiuodamas į paskaitas pasiimti plejerį. 8. Dokumentą Mantas nuskanavo skeneriu. 9. Po penkių minučių tablo pamatysite mačo rezultatus. 10. Suvėlė ir taip pastirusią naujoko ševeliūrą. 11. Keptos arba virtos pieniškos dešrelės su „fri“ bulvėmis. 12. Prieš 15 metų pradėjo rinkti alaus skardines, padėkliukus, bokalus, kitus aksesuarus, periodinius leidinius apie alų. 13. Bendras fiskalinis deficitas bus apie 1,5 proc. 14. Jo nuomone, monetarinėje politikoje bankų sistemoje neturėtų būti imtasi kokių nors esminių pertvarkų. 15. Šis filmas apie bulterjerą, mąstantį šunį, kurio mintys, deja, labai tolimos tradiciniam „žmogaus draugo“ imidžui. 16. Jos buvęs bosas Bilas, kaip pasirodo baigiamajame dramatiškame pokalbyje su juo, nori ją įtikinti: tu esi ir lieki tik kileris. 17. Policija gali jus nubausti, nes parkuojate ne pagal taisykles. 18. Taip jau susiklostė jųdviejų keliai, kurie gal ir nėjo paraleliai, bet ir nesikirto. 19. Išdervavo savo perdžiūvusias valtis ir pasiekdavo kontinentą kada panorėję.

3.6. Rodyklėmis sujunkite lentelėje pateiktas vartotinas bei nevartotinas svetimybes ir jų lietuviškus atitikmenis. Pasakykite, kurios svetimybės nevartotinos (§ 52).

B.

1.	lizingas	aitvaravimas
2.	kontraktas	seminaras
3.	hakeris	žemynas
4.	tropikai	išperkamoji nuoma
5.	vorkšopas	savireklama
6.	kaitavimas	platintojas
7.	portjė	sutartis
8.	peintbolas	durininkas
9.	ekskliuzyvus	nepriklausomybė
10.	distributorius	dažasvydis
11.	kaladė	skersmuo
12.	suverenitetas	laikmatis
13.	pijaras	programišius
14.	taimeris	atogrąžos
15.	diametras	išskirtinis
16.	bukeris	priedas
17.	atačmentas	segiklis
18.	steipleris	garbintojas
19.	kontinentas	trinka, malka
20.	apologetas	agentas

3.7. Raskite neteiktinus vertinius ir juos pakeiskite taisyklingais atitikmenimis (§ 52).

A. 1. Tačiau negalima išleisti iš akių, jog krikščioniškas domėjimasis civilizacija visuomet netvirtas. 2. Kartais pagalvoju, kad mes visi turim kokį tai savęs nevertinimo kompleksą. 3. Politinės partijos atkakliai siekia įtakoti visuomenės informavimo priemones. 4. Jis susiduria su taip vadinama informacijos asimetriškumo problema. 5. Grūdinkimės, pakol sveiki esame. 6. Nekurie moksleiviai nesugeba savistoviai ruošti namų darbų. 7. Kiekviena jos mažųjų auklėtinių savaitės diena yra susieta su viena kuria tai pagrindine veikla. 8. Ir prie ko čia dar kažkoks šilumos įstatymas? 9. Mūsų rajone visa, kas liečia folklorą, gula ant mano pečių. 10. Festivalyje „Sidabro lokiu“ apdovanotas filmas savo meniniais privalumais, kaip taisyklė, nukonkuruoja „Aukso lokį“.

B. 1. Tam tikrais momentais išrodo, kad kažkas tai tvyro ore. 2. Amerikos įstatymdavystė laikosi pažiūros nesikišti į moralinius dalykus. 3. Nežiūrint į tai, kad kalbėtojas yra puikus oratorius, jo kreipimosi keletas išsireiškimų tikrai nepapuošė. 4. Abu vyrai prityrę agronomai, atkaklūs, išradingi. 5. Nebeišlaikiau lygsvaros ir nugriuvau. 6. Gal kažkas tai galėtų laisvanoriškai sutvarkyti aplinką? 7. Tuojau pat galėtume viską parduoti, vienok viską spręsti reikia dalykiškai ir gerai apgalvoti. 8. Šeimos gerbūvis priklauso ne tik nuo didelių pajamų, bet ir nuo tarpusavio sutarimo. 9. Prie ko čia aš?! Aš visai nekaltas! 10. Kas link mokslų, tai apie juos nenoriu nė girdėti. 11. Jis ant tiek išsigando, kad net patyrė lengvą šoką, o to pasėkoje sulėtėjo širdies darbas. 12. Direktorius dabar pas save, galite užeiti. 13. Pasirodo, šie žodžiai įtakojo visą likusį jo gyvenimą. 14. Autorius poetizuoja savistovią asmenybę. 15. Kiekvieną žmogų supa taip vadinama intymi zona. 16. Tokios politikos pasėka – gerokai nuskurdęs valstybės biudžetas. 17. Aštrus protas ir jumoro jausmas – tai tos vyriškos savybės, kurias labiausiai vertina moterys.

3.8. Raskite semantizmus, t. y. sakinius, kuriuose paryškinti žodžiai pavartoti svetima reikšme (§ 52). Ištaisykite juos.

A.

1. a) Žmogaus pareiga yra gerai **užlaikyti** šventovę.

b) Todėl **užlaikyti** jo nė nereikia, jis pats iki išnaktų užsisėdi ką nors knypuriuodamas.

c) Dauguma traktorių **užlaikyti** nuo kolūkių laikų arba 15–20 metų senumo atvežti iš Vakarų.

d) Nesuprantu, kam šovė į galvą mintis **užlaikyti** pensijas.

e) Labai svarbu savo regione kuo ilgiau **užlaikyti** turistą, tai svarbu šalies ekonomikai.

f) Ji norėjo skaityti, dainuoti, gražiai ir švariai rengtis, namus **užlaikyti**.

2. a) Istorikų nuomonė **vieninga**.

b) Labiausiai pabrango bendrovės „Rusijos **vieninga** energetikos sistema“ vertybiniai popieriai.

c) Lietuvos Respublikoje kuriama **vieninga** paminklosaugos valdymo sistema.

d) Partija šiuo metu nėra tvirta ir **vieninga**.

e) Geros mokyklos bendruomenė – **vieninga**.

f) Iki šiol nėra sudaryta **vieninga** aukščiausioji rinkimų institucija.

g) Šiuo įstatymu yra sukurta **vieninga** mokesčių sistema.

h) Visi vėl pasijuto **vieninga** šeima.

i) Bus organizuojamas viešas akcijų pardavimas **vieninga** kaina.

3. a) Buvo tikima gydomąja vandens, šventų upių, rasos galia, **ypatingai** tautosakoje.

b) Prisiminė dar iš Lietuvos atsivežto naminio senelio vyno butelį, kurį slėpė **ypatingai** progai.

c) Laikas slinko **ypatingai** greitai, lygiai taip pat, kaip tada.

d) Niekas nekeiksnojo ir neišjuokė jo kūrinių, bet niekas **ypatingai** ir negyrė.

e) Kaip liudija jo žudikai, tai patvirtina jį priklausius **ypatingai** žmonių grupei.

f) Ankstyva vaikystė **ypatingai** yra pilna tokių įspūdžių.

4. a) Buvo problemų **įsirašyti** į traukinį net su bilietais.

b) Dabar iškilo antras uždavinys – padidinti gamybos potencialą, **įsirašyti** į rinką.

c) Pergalę naujajame čempionate į savo sąskaitą galėjo **įsirašyti** ir „Sakalai“.

d) Ne viską būtina **įsirašyti** į sąsiuvinį.

5. a) **Tamprus** saitas su gamta įveda dar vieną labai svarbią temą moterų poezijoje.

b) Nustatytas **tamprus** atvirkštinis ryšys tarp indekso S reikšmių ir ankstyvojo derliaus kiekio.

c) Šuns galūnės labai proporcingos, žvilgsnis aiškus, pilvas apvalus, **tamprus**, nenudribęs.

d) Jo kėbului panaudotas **tamprus** plienas, dėl to apie 80 proc. padidėjo standumas.

6. a) Žurnalo tikrasis savininkas **tūlas** A. Petraitis išmetė šio žurnalo kūrėją ir redaktorių iš darbo.

b) Apstu įvairiausių problemų, bet **tūlas** amerikietis jų nepastebi.

c) Pirmajame straipsnyje minimas geras vyras – **tūlas** A. Kliorė.

d) O gal kartais atlygis būna toks, kad **tūlas** daktaras ryžtasi aukoti savo gerą vardą.

e) Kartais dvasias iškviesti moka **tūlas** žemaitis, tarnaujantis samdiniu.

7. a) Kokia **plonybė** tos mergelės.

b) Vaikas labai mėgsta žodžių žaismą, įvairiausias **plonybes**, nevienareikšmius žodžius.

c) Kaunietė advokatė teigė į **plonybes** nesigilinusi.

8. a) Pirkdami pažiūrėkite, ar nepažeistas maisto prekių **įpakavimas**.

b) Siuntinio **įpakavimas** apsiuvant audeklu (be audeklo vertės) kainuoja 10 Lt.

c) Dažniausiai **įpakavimas** būna ryškesnis už gyvas gėles.

d) Ne visų šokoladų **įpakavimas** gaminamas užsienyje.

e) Lietuviškų kompotų **įpakavimas** nelabai patrauklus.

9. a) Iš muitinės bus **išieškotas** ir žyminis 150 tūkst. litų mokestis.

b) Žodžio ir muzikos ryšys buvo gerai **išieškotas**.

c) Veikalai yra labai spalvingi, įdomūs, nepaprastai **išieškotas** jų ritmas, tembrai...

d) Visas miškas **išieškotas** – niekur nėra.

10. a) Vilniuje buvo leidžiama **eilė** žurnalų.

b) Gal nors Kalėdų rytą **eilė** prie klausyklos bus ilgesnė už šiandienos eilutę.

c) Visa **eilė** užsienio ir tarptautinių organizacijų apklausė įvairių šalių žmones.

d) Tada ant jo sumūrijama viena **eilė** paprastų molinių plytų.

e) Tuomet atėjo mano **eilė** susikrimtus linguoti galva.

11. a) Ar nebūna bandymų rinkimų kampanijos metu **papirkti** spaudą?

b) Merginas dainininkas turės **papirkti** asmeniniu žavesiu.

c) Griežtas, bet teisingas šuo. **Papirkti** galima tik labai dideliu kaulu.

d) Jus gali mėginti **papirkti** gražiais pažadais, įdomiu pasiūlymu.

e) Jaunuoliai stengėsi pranokti vieni kitus, savo sąmoju ir šaunumu bandė **papirkti** publiką.

12. a) Nekilnojamojo turto vertinimas – sritis, kurioje **persipina** daugelio valstybės institucijų veikla.

b) Šioje šventėje glaudžiai **persipina** religija ir senieji papročiai.

c) Tarnystė dievams visur **persipina** su tikrove ir net ją užtemdo.

d) Audinyje raudoni siūlai **persipina** su mėlynais ir pilkais.

e) Sesė moka labai greitai **persipinti** savo kasas.

13. a) Tvarkos pradžia yra **betvarkė**.

b) Užsienio apyvartos, žaliavų apribojimai ir bankų **betvarkė** lėmė vis didėjančius mūsų ekonomikos sutrikimus.

c) Žemė buvo dyka ir **betvarkė**, tik Dievo dvasia pleveno viršum vandenų.

d) Gėdinga **betvarkė** prie valstybės sienų ir muitinėse.

14. a) Jie tegali nurodyti principus, kurie turėtų **apspręsti** aplinkos mokomosios medžiagos pasirinkimą.

b) Darbuotojui mokamo darbo užmokesčio dydį turi **apspręsti** darbo rinka ir jo derybos su darbdaviu.

c) Moters pasirinkimą gali **apspręsti** jos požiūris į šeimą.

d) Ne gyvenamoji vieta turėtų **apspręsti** žmogaus pareigą savo kraštui.

e) Reikia dabar apytiksliai **apspręsti**, koks bus bulvių derlius.

15. a) Apdžiūvusį trynį užpilkite šaltu vandeniu ir po kelių valandų jis bus kaip **šviežias**.

b) Visiems gyviems padarams reikalingas **šviežias** oras.

c) Jeigu numatoma žvėris skaičiuoti pagal pėdsakus, reikia palaukti, kol iškris **šviežias** sniegas.

d) Baravykus šaldo, voveraites eksportuoja **šviežias**.

e) Išsimiegojusios ir atsigavusios merginos veidas vėl buvo **šviežias**.

f) Nusipirk visus tos dienos laikraščius, kuriuose aprašytas **šviežias** nusikaltimas.

g) Gerai gydo įsisenėjusias ir **šviežias** žaizdas, stabdo kraujavimą.

B.

16. a) Sutemus prekybinėse gatvėse langai, vitrinos turi būti **apšviesti**.

b) Atsiųsk, Viešpatie, Šventosios dvasios dovanų mūsų protui **apšviesti**.

c) Bandydavau draugelį nors kiek „**apšviesti**“, bet jis tik nepatikliai šypsodavosi.

d) Trumpomis žiemos dienomis akvariumą reikia **apšviesti** dienos šviesos lempomis ne mažiau kaip 4–5 valandas.

e) Ar tai ne pasityčiojimas iš vyskupo M. Valančiaus pastangų **apšviesti** ir išblaivinti lietuvius?!

f) Kol visi sugrįš, krikštamotė skuba **apšviesti** Sigutę: – Ar žinai, ką apie tavo kaimynę šneka?

g) Nežinau dabartinių kainų, gal gali **apšviesti**.

17. a) Aparatu galima naudotis namie ir **apsieiti** be brangių vaistų.

b) Manau, kad galėčiau **apsieiti** be jo pagalbos.

c) Su tokiais ponais reikia **apsieiti** kaip su ligoniais.

d) Galima **apsieiti** ir be muilo: tam tinka kviečių sėlenos, išmirkytos vandenyje.

e) Su šventa ugnele jis irgi mokėjo pagarbiai **apsieiti**: mokėjo ją pagarbinti.

f) Dažnai garso operatoriai tiesiog nemoka **apsieiti** su garsu.

g) Gal tai bus akstinas maloniau **apsieiti** su kitais?

h) Žmogus gali **apsieiti** be daug ko, o be žmogaus – niekada.

18. a) Labai stengiausi, kad būtų **išleisti** Mykolo Riomerio atsiminimai.

b) Sėkla sudžiūvusi, todėl net derlingiausioje dirvoje negebės **išleisti** daigelio.

c) Ketinama **išleisti** darbuotoją nemokamų atostogų.

d) Ūkininkai laikė garbe **išleisti** dukterį už gero meistro.

e) Kompanija ketina jau šiemet **išleisti** naują kremą jautriai odai.

19. a) Visos tvoros apipustytos. Visi keliai ir takai **užnešti**.

b) Ten plaukti rizikinga – gali **užnešti** ant seklumos.

c) Kryžius buvo per sunkus, kad Jėzus vienas galėtų **užnešti** jį į Golgotos kalno viršūnę.

d) XVIII amžiaus pabaigoje **užnešti** smėliu Karvaičiai, Senųjų Naglių gyvenvietė.

e) Aš sumokėsiu. Galėsite vėliau man pinigus **užnešti**.

f) Pastato atsparumas gaisrui priklauso nuo **užnešamos** izoliacinės medžiagos storio.

20. a) Nebūtinai susilenkęs turi vaikščioti, galima šiek tiek atsitiesti ir galvą **pakelti**.

b) Jis nenori prieš tėvus rankos **pakelti**.

c) Laikraštis įgytų teisę 20 proc. **pakelti** reklamos kainas.

d) O aš nežinosiu, už ką ir tostą **pakelti**.

e) Dirvonskių šeimynai užtenka laiko **pakelti** akis į dangų.

f) Mėgink **pakelti** akmeninę laisvės naštą.

g) Darbuotojos buvo užsiėmusios ir nesiteikė **pakelti** bylos, kad peržiūrėtų dokumentus.

h) **Pakelti** dvasines kančias būna kur kas sunkiau nei fizines.

i) Kunigaikštis pasiryžo **pakelti** ginklą prieš kryžiuočius.

21. a) Lietuvoje **bendrai** neretai susitinku su žmonėmis, kurie nesidomi tuo, kas vyksta už Lietuvos.

b) Pirmieji paklūsta **bendrai** tėkmei, plaukia pasroviui. Antrieji jų sąskaita susiženia didelius pinigus.

c) Šie pinigai motutei išmokami neatsižvelgiant į tai, ar motutė **bendrai** ar atskirai gyvena.

d) Literatūra (ir **bendrai** dvasinėmis vertybėmis) domisi tik mažytė mokinių dalis.

e) Vis dėlto pradžioje labai **bendrai** galima teigti, jog frazė „žiūrėk ir suprasi“ leidžia suvokti, ką mes darom.

f) Dabar matyti, kas išliko ir iki šiol tebėra svarbu – **bendrai** paėmus, tai funkcinės bei struktūrinės pakraipos darbai.

22. a) Jo piešiniai vos iš kelių štrichų, bet išraiškingi ir **išbaigti**.

b) Kartais įgūdžiai įveikia mane: norisi viską **išbaigti** iki galo, profesionaliai.

c) Teiginys, nors ir paradoksalus, bet teisingas ir reikalingas norint **išbaigti** mano dėstomą mintį.

d) Ir jie jau **išbaigė** visas grūdų atsargas.

23. a) Kaip nesunku pastebėti, **gaunasi** gana rišli, glausta įvykių raidos schemelė.

b) Bet pašalpos dydis **gaunasi** juokingai mažas – tik 3,74 Lt.

c) Taip ir **gaunasi** užburtas ratas.

d) Turėjome bėgti į buvusios stovyklos pakraštį, iš ten **gautis** į mišką.

e) Atostogomis senųjų kalbos klaidų grįžimo nepateisinsi, – jos pradėjo **gautis** gerokai anksčiau.

f) Ligonis jau pradėjo **gautis**.

24. a) Tokių žmonių **išdirbti** sklypelio už buteliuką jau neprisiprašysi.

b) Kaip sakoma, darbe gali **išdirbti** tik iki pirmos algos.

c) Kartojimas yra svarbi skaitymo technikai **išdirbti** priemonė.

d) Kartais tekdavo per parą **išdirbti** po keliolika valandų.

e) Lietuviai Lenkijoje galėjo **išdirbti** bebrų, vilkų, lūšių, ūdrų, sabalų ir kiaunių kailiukus.

f) Štai mano keliai, kuriais aš eisiu, ir štai mano **išdirbti** planai, kuriuos aš realizuosiu.

25. a) Tau tik pačiai rūpėjo būti **matomai**.

b) **Matomai** ateityje bus priimti teisės aktai, kurie reglamentuos šiuos klausimus.

c) Ne pyragai, **matomai**, ir naujoje vietoje.

26. a) Demokratai yra už viešumą, negerovių šalinimą, tačiau mano, jog negalima **perlenkti** lazdos ir įžeisti žmogaus orumo.

b) Banknotai buvo **perlenkti** per pusę.

c) Servetėlę galite pasitiesti ant kelių. Jeigu ji didelė, galite **perlenkti** per pusę.

d) Norint gauti tiesę a, statmeną į tiesę b, reikia popieriaus lapą **perlenkti** taip, kad tiesės b abi dalys sutaptų.

e) Tai mes primetam visiems savo instinktus. Vis dėlto ir čia nereikia **perlenkti** – gyvulys yra tik gyvulys.

27. a) Visus aštrius instrumentus leidžiama **pernešti** tik apsauginiuose dėkluose.

b) Velionio, kilusio iš Simno ūkininkų šeimos, širdžiai teko **pernešti** 1951–1959 m. Sibiro tremtį.

c) Dabar žinoma, kad ir erkės lerva, ir limfa gali **pernešti** šios ligos sukėlėjus.

d) Po sočių pietų tuos prakeiktus akmenis reikės **pernešti** atgal ir tvarkingai sukrauti.

e) Tavęs aš prašysiu nelieti ašarų, ramiai ir kantriai **pernešti** visus skausmus, kartais pasimelsti.

f) Nežinodami pasisėmėme keleriems metams jėgos **pernešti** žiaurias klaikumas.

28. a) Poetas nori dirbti, rašyti, laukia, kad greičiau baigtųsi karas, nori jį **pergyventi**.

b) Jie **pergyveno** du pasaulinius karus.

c) Kiek nežinios, pasimetimo, gėdos turėjo **pergyventi** narkomanų artimieji.

d) Tautai, kaip ir žmogui, lengviau **pergyventi** nelaimę, kai kalta ne ji pati.

e) Ką daryti, kad žmonija sugebėtų **pergyventi** žvaigždes.

f) Vaikui teko **pergyventi** visą vienatvės siaubą.

g) **Nepergyvenk** dėl tokios smulkmenos.

29. a) Nutarė nusipirkti dar vieną butelį degtinės ir dar kiek **pašvęsti**.

b) Juozas Mikėnas galutinai pasiryžta **pašvęsti** gyvenimą skulptūrai.

c) Nesu tas žmogus, kuris visą gyvenimą galėtų **pašvęsti** aplinkosaugai.

d) Verta **pašvęsti** keletą valandų ir pasiklausyti, ką apie Jurgį Baltrušaitį kalbės profesoriai.

e) Buvo metų, kai aš norėjau tau **pašvęsti** savo gyvenimą.

f) Girininkijos darbuotojai nerūko, susirenka draugėn **pašvęsti**, pabendrauti su šeimomis.

30. a) Labai sunku apginti vartotoją, kai rinkos elementai tik **randasi**.

b) Iš kur pajūrio valstybėje Lietuvoje **randasi** alpinistų?

c) Išvažiavome ieškoti įžymiojo alaus baro „Pas Aleksandrą“, deja, nė vienas nežinojo, kur jis **randasi**.

d) Ar galėtumėt paaiškinti, iš kur **randasi** tas skausmas ir ilgesys jūsų kūryboje.

e) Dabar mano paveikslai **randasi** Vilniaus Dailės muziejaus saugyklose.

f) Jo priešininkų, atrodo, **randasi** vis daugiau.

31. a) Vietoj atsakymo išgirdau klyksmą: „**Sekantis**!..“

b) Nieko nesuvokiantis apie verslą, **sekantis** beviltiškas pasakas žmogus susilaukė audringo pritarimo.

c) Sėdėjo laukdamas, kada išnyks prieblandos gaubiamas rūsys ir siaubo pasakas **sekantis** diakonas, kada pasimatys kokia pieva, upelis, javų laukas.

d) **Sekantis** etapas – atliekų rinkimas, rūšiavimas.

e) Vyras, **sekantis** jos pėdomis, pažastyje turėjo pasikišęs laikraštį.

f) Siūlome šią dalį išdėstyti **sekančiai**: „paramos gavėjų mokėjimai turi būti patvirtinti mokėjimą įrodančiomis sąskaitomis faktūromis ir dokumentais“.

32. a) Pakeliui stabtelėjome tame mieste, kuris man tarsi **gimtasis**.

b) Pasaulio čempiono **gimtasis** baseinas – „Traktor“– gali didžiuotis juo.

c) Išgyvendami nostalgiją, bėgliai labai baiminosi, kad **gimtasis** jų tėvų žodis ir ugniavietės šiluma nenugrimztų užmarštin.

d) Gimtinės miškų ilgesys kaip ir paukštį **gimtasis** lizdas dažną miškininką labiausiai traukia.

e) Šiuo metu aš vėl važiuoju į „Stary“ teatrą Krokuvoje. Tai mano **gimtasis** teatras, ten daugiausia režisuoju.

33. a) Vaike, čia ypatingi akiniai. Juos visada **užsidedu,** kai kalbu su melagiu.

b) Tuoj bus **uždėta** grožio karalienės karūna.

c) Jei rytą jaučiuosi agresyvus, **užsidedu** ryškią peteliškę.

d) Jei turiu laiko, prieš miegą **užsidedu** ausines ir įsijungiu grotuvą.

e) Pasitaiko, kad prekybininkai **užsideda** didesnį nei 25 proc. antkainį.

f) Žemę sukausto gruodas, ant sniego **užsideda** ledo pluta.

g) Apeiginių šokių metu vienuoliai **užsideda** alegoriškas kaukes.

h) Milda apsivelka paltuką, **užsideda** kailinę, sesers išaugtą kepurę.

3.9. Ištaisykite sakinius ir nurodykite leksikos klaidų rūšis (§ 52).

B. 1. Pasiėmiau savo organaizerį ir pasižymėjau markeriu svarbiausius dienos darbus. 2. Viršininkas šiandien neatėjo į darbą, matomai, susirgo. 3. Nekurie darbuotojai neužilgo turės laisvanoriškai išeiti iš darbo. 4. Mėnesio darbų planas įvykdytas pilnai. 5. Aš savistoviai gyvenu jau nuo šešiolikos metų. 6. Noriu tarti didelį ačiū mamoms, pašventusioms savo gyvenimą vaikams. 7. Tyrimas būtinas, kad perspėtume ligą. 8. Praėjimo nėra. 9. Mūsų naujieji įrengimai dirba puikiai. 10. Šalies įstatymdaviai kartais priima sau palankius įstatymus. 11. Mačiau, kaip kažkoks tai žmogus lipo per tvorą. 12. Kiekvieną pavasarį, kaip taisyklė, susergu gripu. 13. Naujame name dar nepajungta elektra ir šildymas. 14. Jis netgi savo gyvybę statė į pavojų dėl manęs. 15. Straipsnis žurnale bus patalpintas po mėnesio. 16. Nutariau persivesti į kitą fakultetą. 17. Pasiėmiau laptopą ir nuskubėjau į preskonferenciją. 18. Kas liečia mano sąžinę, tai ji rami. 19. Vakarėlyje ji vedė save labai iššaukiančiai. 20. Jaunystėje labai gerai žinojau lenkų kalbą. 21. Skaitytoją paperka herojės naivumas. 22. Savalaikis ligos diagnozavimas palengvina gydymą. 23. Realybė suvokiama pojūčių pagalba. 24. Aš pilnai išklausiau darbo saugos instruktažą. 25. Skaičiavimuose įsivėlė grubi klaida. 26. Visą vakarą žaidėme boulingą. 27. Direktoriui teko nešti atsakomybę už padarytus nuostolius. 28. Kaip nekeista, melas išaiškėjo.

3.10. Nurodykite, kokio pobūdžio klaidos yra pabraukti žodžiai.

A. 1. Nuėjome išgerti alaus į pabą.

svetimybė	semantizmas	vertinys

2. Kaip praėjo vykendas?

svetimybė	semantizmas	vertinys

3. Nors ir sunku buvo, vienok nepalūžome.

svetimybė	semantizmas	vertinys

4. Nepergyvenk, jei nepasisekė šį kartą.

svetimybė semantizmas vertinys

5. Ligoniui svaigsta galva, jam dažnai sutrinka lygsvara.

svetimybė semantizmas vertinys

6. Kol mokslo ir verslo idealai bus tik humanistiniai, nebus garantijos, kad verslas ir mokslas pagerins visuomenės perspektyvą ir gerbūvį.

svetimybė semantizmas vertinys

7. Imidžas čia niekuo nepadės.

svetimybė semantizmas vertinys

8. Tyrimai rodo, kad nustatydami mirties priežastį, pareigūnai dažnai neturi vieningos nuomonės.

svetimybė semantizmas vertinys

9. Šį žodį suaugusių žmonių kalboje sutiksime retai.

svetimybė semantizmas vertinys

10. Tai brangūs ir labai jautrūs prietaisai, juos būtina saugoti ir deramai prižiūrėti, o tai sugeba tik gerai apmokyti kariai.

svetimybė semantizmas vertinys

B. 1. Tai unikalūs ir paprasti pratimai, apjungiantys kvėpavimo jogą (pranajamą).

svetimybė semantizmas vertinys

2. Kultūringa bendruomenė yra pažangos ir gerbūvio garantas.

svetimybė semantizmas vertinys

3. Nužudymo vietoje rastos dvi gilzės.

svetimybė semantizmas vertinys

4. Banko poskyryje teikiamos įvairios banko paslaugos: aptarnaujamos banko sąskaitos, priimami indėliai, komunaliniai mokesčiai.

svetimybė semantizmas vertinys

5. Atsibudę bandote išpasakoti jausmus, kuriuos iššaukė sapnas.

svetimybė semantizmas vertinys

6. Šaldytuve buvo visko: uogienės, įvairių rūšių majonezo, salotų užpilo, marinuotų agurkėlių, čili pipirų.

svetimybė semantizmas vertinys

7. Sutikimas turi būti ne tik laisvanoriškas, bet ir pagrįstas kuo išsamesne informacija.

svetimybė semantizmas vertinys

8. Jei sausi plaukai pajūryje tapo tarsi šiaudiniai, sunkiai iššukuojami ir ėmė veltis, įsigykite šampūną su jojobos aliejumi.

svetimybė semantizmas vertinys

9. Tyrėjas užfiksavo ne visus tiriamųjų žodžius, išsireiškimus, pamąstymus, o tik pagrindines idėjas.

svetimybė semantizmas vertinys

10. Gavosi geriau negu tikėjausi.

svetimybė semantizmas vertinys

11. Tai neišvengiamai įtakoja vaiko socialinius įgūdžius.

svetimybė semantizmas vertinys

12. Pergyventi dėl figūros tikrai neverta, mat makaronų porcijoje yra tik 250 kalorijų.

svetimybė semantizmas vertinys

13. Vaikų dienos centruose taip pat rengiami stalo žaidimų blicturnyrai, kuriuose mažyliai noriai dalyvauja.

svetimybė semantizmas vertinys

14. Vienok intensyvi visuomenės kritikos tradicija susiformuoja tik XIX a. pabaigoje.

svetimybė semantizmas vertinys

15. Tuo metu ten kaip sykis keitėsi sargyba.

svetimybė semantizmas vertinys

16. Šią rolę tuoj pat gali nugvelbti iš panosės.

svetimybė semantizmas vertinys

17. Pigiai parduodu labai geros kokybės skeitbordą.

svetimybė	semantizmas	vertinys

18. Kaip jūsų „aš“ reaguoja į tai, kad griaunamas jūsų, kaip pareigūno, imidžas?

svetimybė	semantizmas	vertinys

19. Parduodamos įvairių išmatavimų medinės durys.

svetimybė	semantizmas	vertinys

20. Konsultacijų grafikas patalpintas internete.

svetimybė	semantizmas	vertinys

3.11. Pasirinkite taisyklingus sakinius.

B.

1.1. Mano paskaičiavimais, pelnas išaugs 2 procentais.

1.2. Mano apskaičiavimais, pelnas išaugs 2 procentais.

2.1. Atvežė gerų prekių, gi aš kaip sykis neturiu pinigų.

2.2. Atvežė gerų prekių, o aš kaip tik neturiu pinigų.

3.1. Pasakydamas tiesą truputį perdėjau.

3.2. Pasakydamas tiesą truputį perlenkiau lazdą.

4.1. Iškilus neaiškumams, reikėjo surasti bylą ir peržiūrėti dar kartą.

4.2. Iškilus neaiškumams, reikėjo pakelti bylą ir peržiūrėti dar kartą.

5.1. Visi „Žalgirio“ fanai sirgo už komandą.

5.2. Visi „Žalgirio“ aistruoliai palaikė komandą.

6.1. Automobilį pirkau lizingu.

6.2. Automobilį pirkau išsimokėtinai.

7.1. Visi labai jaudinomės dėl nepasisekusio renginio.

7.2. Visi labai pergyvenome dėl nepasisekusio renginio.

8.1. Šiandien nuvažiavome 100 kilometrų.

8.2. Šiandien pravažiavome 100 kilometrų.

9.1. Kažkoks lietuvis nusipirko prabangiausią automobilį.

9.2. Tūlas lietuvis nusipirko prabangiausią automobilį.

10.1. Kai nuspręsite vartoti seleną, įsitikinkite, kad perkate organinio seleno preparatus.

10.2. Kai nuspręsite naudoti seleną, įsitikinkite, kad perkate organinio seleno preparatus.

11.1. Ši gydymo įstaiga man ne prie širdies: gydytojai nemalonūs ir nemandagūs.

11.2. Ši gydymo įstaiga man ne prie širdies: gydytojai grubūs ir nemandagūs.

12.1. Tai korupcijos išdava.

12.2. Tai korupcijos pasekmė.

13.1. Svarbiausia priežastis, dėl ko priaugame svorio – neteisingi mitybos įpročiai.

13.2. Svarbiausia priežastis, dėl ko priaugame svorio – netinkami mitybos įpročiai.

14.1. 10 Dievo įsakymų yra nuolat laužomi.

14.2. 10 Dievo įsakymų yra pastoviai laužomi.

3.12. Ištaisykite sakinius; paaiškinkite, kaip reikia keisti naujuosius skolinius.

B. 1. Vilniaus oro uosto duty-free parduotuvėje kai kurių prekių kainos yra aukštesnės negu pačiame Vilniuje. 2. Stambi second hand prekybos firma parduoda vokiškus dėvėtus rūbus. 3. Seniems, nereikalingiems dokumentams naikinti buvo nupirktas šrederis. 4. Hakeriai atsirado Amerikoje beveik tuo pat metu, kai pasaulį išvydo pirmasis personalinis kompiuteris. 5. Nuo pirmųjų hospisų prasideda visuomeninis judėjimas kaip atsakas dehumanizuotai medicinai ir mirties ignoravimui. 6. Laimas auga tropikuose ir mėgstamas vartoti tų šalių nacionalinėse virtuvėse. 7. Telešopingas – ateities prekyba. 8. Būtina išsivalyti ir tarpdančius, tam skirti flosai ir krapštukai. 9. Sutartyje šalys gali numatyti, kad distributorius, tinkamai vykdantis sutartį, turi teisę gauti papildomą atlyginimą. 10. Kai turi tokį helperį, jau tampi nepriklausomas, gali neriboti savo poreikių, norų; helperis pakeičia tau ar rankas, ar kojas. 11. Kastingas gali būti pamatas, ant kurio statysi savo modelio, aktorės ar šokėjos karjerą. 12. Aktoriaus namai, aptverti elektronine tvora, stovi ant stataus skardžio, todėl nelengvai pasiekiami net įkyriausiems paparaciams. 13. Snekai prie alaus. 14. Mokytojas ėmė statyti jau ne spektaklius, o tik „scenas“ – Europoje tai vadinama *vorkšopais*. 15. Žinoma, aktyviausi kaip visuomet yra tyneidžeriai. 16. Ir nors lietuviai klipmeikeriai ne visuomet turi naujausios technikos, drąsiai drįstu pareikšti, kad niekuo nenusileidžia MTV produkcijai. 17. Darbo dedlainas – sausio 10 d. 18. Reklaminiai baneriai – tai vienas iš geriausių būdų parodyti Jūsų kompaniją internete. 19. Lietuviams nepavyko prasibrauti į playoffus. 20. Tarp jaunimo populiarus pyrsingas – auskarų pribadyta į visas veido vietas, nesvarbu – vaikinas ar mergina. 21. Galima pasirinkti švelnų pilingą su vos juntamais grūdeliais.

22. 1932-ųjų rimeikas pasakoja apie gangsterio Tonio Montanos (Al Pacino) ir jo artimo draugo Menio Rei pabėgimą į Majamį. 23. Ofšorinių įmonių rūšys ir įstatinis kapitalas. 24. Automarkete jūs greitai parduosite ar nusipirksite automobilį. 25. Kai kuriose šalyse (ypač JAV) koučingas tapo savotiška mada. 26. Nusipirkę automobilį lizingu, kelionėmis nauju automobiliu galėsite mėgautis jau šiandien.

3.13. Sugalvokite sakinių su taisyklingai vartojamais šiais žodžiais (gali būti įvairios jų formos). Prisiminkite, kokiomis reikšmėmis šie žodžiai vartojami netaisyklingai.

B. Atleisti, užmetinėti, prisirašyti, atstatyti, pergyventi, pasisakyti, nukreipti, praeiti, pašvęsti, priduoti, ypatingai, galvoti, gautis, grubus, naudoti, pagalba, pilnas, rastis, sekantis, talpinti, teisingai, vartoti.

3.14. Nustatykite, kuriame sakinyje vietoj klaustuko gali būti pavartotas šalia pateiktas žodis (jis gali būti kitokios gramatinės formos nei nurodyta).

B.

1.1. Stebėdami degalų brangimą, daugelis nusprendė dėl viso pikto ? degalų.	užsipilti
1.2. Lietuviai mėgsta ant picos ? daug padažo.	
2.1. Dainininkė socialiniame tinkle ? lėktuvų pakilimo tako nuotrauką.	patalpino
2.2. Nuostabu, kaip jis šioje mažoje dėžėje viską ?!	
3.1. Krovininiai ? juda vidutiniu 29 kilometrų per valandą greičiu.	sąstatas
3.2. Legendinis kolektyvas Lietuvoje koncertuos pilnu ?: į „Siemens“ areną atvyksta net 10 muzikantų.	

4.1. Jeigu nepasitvirtins tokie dalykai, ?, turi atsakyti tie, kurie kursto tokią nesantaiką mūsų valstybėje.	reiškia
4.2. Teisė derėtis ?, kad įstatymiškai tam tikromis sąlygomis galima tartis dėl mokesčio dydžio.	
5.1. Knieti atsispirti nuo jo siūlomos idėjos ir netgi ? įdomią istorinę analogiją.	pravesti
5.2. Sunku buvo ? vaiką pro saldainių parduotuvę.	
6.1. Susibėgus kelių upelių vandenims, ? upė.	randasi
6.2. Draugės vyras dabar ? ligoninėje.	
7.1. Dar kartą ? bakalauro darbą, kad jame neliktų kalbos klaidų.	peržiūrėti
7.2. Pasak specialistės, problemą bandoma spręsti ? genetinių paslaugų indikacijų sąrašą.	
8.1. Puolėją ? technika ir kamuolio sustabdyti jam nepavyko.	pavedė
8.2. Jam ? tvarkyti visą buhalteriją.	
9.1. Jis pristatomas kaip žmogus, visą savo gyvenimą ? karui su terorizmu.	pašvęsti
9.2. Vestuves lietuviai kartais mėgsta ? kelias dienas.	
10.1. Lenkijos valstybinio geologijos instituto ?, skalūninių dujų atsargos šalies teritorijoje sudaro nuo 346 iki 768 milijardų kubinių metrų.	paskaičiavimais
10.2. Šiais apytiksliais ? negalima tikėti.	
11.1. ? žmogaus teisių pažeidimas.	grubus
11.2. Gydytojo pirštai buvo ?	
12.1. Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija ? savo atstovą.	deleguoti
12.2. Pritarta nutarimo projektui, kuriame numatyta VMVT ? naujas funkcijas.	

13.1. Po šio tyrimo neliko abejonių, ar apsimoka vykdyti minėtą skiepų ?.	kompanija
13.2. ? teikia saugias ir operatyvias krovinių gabenimo jūra paslaugas.	

3.15. Kur reikia parašykite didžiąsias raides ir kabutes (§ 54).

A. mažieji grįžulo ratai, telšių žemaitės vidurinė mokykla, šiaulių miesto taryba, trys karaliai, šri lankos demokratinė socialistinė respublika, antrasis pasaulinis karas, lietuvių kalbos draugija, vakarų europa, pusiaujo gvinėjos respublika, pietų afrikos respublika, ivanas rūstusis, šiaurės žvaigždė, kuršių nerija, Lietuvos edukologijos universiteto lituanistikos fakulteto lietuvių kalbos ir literatūros didaktikos katedra, lietuvių lyginamosios literatūros asociacija, atgimimo epocha, renesansas, antika, akmens amžius, saldainiai paukščių pienas, vytauto didžiojo universiteto raštinė, UAB šiuolaikinio meno centras, akcinė bendrovė plungės grūdai, europos tarybos generalinis sekretorius, jos didenybė nyderlandų karalienė, JAV nebraskos valstijos garbės pilietis, užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių generalinis direktoratas, ukrainos aukščiausioji rada.

B. ukmergės komunalinis ūkis, uždaroji akcinė bendrovė plungės šilumos tinklai, jungtinė didžiosios britanijos ir šiaurės airijos karalystė, jungtiniai arabų emyratai, nacionalinė martyno mažvydo biblioteka, maironio lietuvių literatūros muziejus, europos komisija, viešoji įstaiga varėnos ligoninė, varėnos darbo biržos darbo rinkos skyrius, baltijos asamblėja, naujasis testamentas, ričardas liūtaširdis, marijampolės savivaldybės administracijos teisės departamento juridinis skyrius, marijampolės mokykla-darželis vaivorykštė, lietuvių kalbos instituto kalbos istorijos ir dialektologijos skyrius,

seb banko verslo klientų ir institucijų departamento stambių verslo klientų skyrius, lietuvos didžioji kunigaikštystė, baltijos kelias, kiaulės nugara (sala), gazos ruožas (teritorija), fizikos instituto branduolinių ir aplinkos radioaktyvumo tyrimų laboratorija, lietuvos literatūros vertėjų sąjunga, lietuvos respublikos sveikatos apsaugos ministerijos atstovavimo ir teisės taikymo skyrius, radvila našlaitėlis, šviečiamasis amžius, sveikatingumo kompleksas aukštaitija, skalvijos kino teatras, viešoji įstaiga klaipėdos darbo rinkos mokymo centras, europos parlamento biudžeto komitetas, teisingumo teismo kanceliarija, jungtinės didžiosios britanijos ir šiaurės airijos karalystės vyriausybė, europos vadovų tarybos pirmininkas, jungtinių tautų generalinis sekretorius, džekas skerdikas, aksominė revoliucija, trakų vokė, frankfurtas prie maino, lomonosovo kalnagūbris, žaliųjų ežerų gatvė, nyderlandų karalystės generaliniai luomai (parlamentas), prancūzijos respublikos nacionalinė asamblėja (parlamentas), mauritanijos islamo respublika, san tomė ir prinsipės demokratinė respublika.

3.16. Pasirinkite didžiąją arba mažąją raidę (§ 54).

A. 1. Trakų (V / v)okė – Vilniaus miesto dalis, esanti į (P / p)ietvakarius nuo miesto centro ir priklausanti (P / p)anerių (S / s)eniūnijai. Šiame mikrorajone yra vidurinė mokykla, vaikų darželis, Trakų (V / v)okės (K / k)oplyčia, prekybos centrai, seniūnijos pastatas, Opel atstovybė, maitinimo bei kitas paslaugas teikiančios įstaigos. Puošmena – Trakų (V / v)okės (D / d)varo sodyba su Eduardo Andre projektuotu parku, (Š / š)v. (M / m)ergelės Marijos (K / k)oplyčia. 2. Skrydžiai į Vagarą prasidėjo 1942 m., kai Farerų (S / s)alas okupavę (B / b)ritai čia pastatė oro uostą. 3. Etiopijos (F / f)ederacinė (D / d)emokratinė (R / r)espublika – valstybė (Š / š)iaurės (R / r)ytų Afrikoje. Ribojasi su Eritrėja, kuri atsiskyrė nuo Etiopijos

1993 m., Džibučiu, Somaliu, Kenija, Sudanu ir (P / p)ietų Sudanu. Etiopija atsivertė į krikščionybę IV a., tad yra antra šalis pagal senumą po Armėnijos, oficialiai paskelbusi (K / k)rikščionybę valstybine religija. Nuo 1974 m. šalis yra pasaulietinė ir nuo (I / i)slamo atsiradimo turi gausią (M / m)usulmonų bendruomenę. 4. Brno (M / m)asaryko (U / u)niversiteto (L / l)ingvistikos ir (B / b)altų (K / k)albų (K / k)atedra. 5. Paukščių (T / t)akas — balzgana juosta nakties danguje, ypač gerai matoma tamsiomis, be (M / m)ėnulio naktimis. 6. Raudonojo (K / k)ryžiaus ir (R / r)audonojo (P / p)usmėnulio (D / d)raugijos veikia daugelyje pasaulio šalių. 7. Pasaulio (P / p)rekybos (O / o)rganizacija nuo jos įsteigimo 1995 m. darė didelę įtaką kuriant taisyklėmis pagrįstą tarptautinę prekybos sistemą. 8. Latvijos (S / s)aeima priėmė KGB dokumentų saugojimo įstatymo pataisą. 9. Lietuvos (R / r)espublikos (A / a)dministracinis (T / t)eisės (P / p)ažeidimų (K / k)odeksas. 10. Lietuvos (K / k)ariuomenės Vilniaus (Į / į)gulos (K / k)arininkų (R / r)amovės vyrų choras „Aidas“.

B. 1. Šiaurės (R / r)ytų Lietuvoje rytoj debesuota, apie 25 laipsniai šilumos. 2. Artimieji (R / r)ytai yra dalis Azijos žemyno, taip pat šiam regionui dažnai priskiriama dalis (Š / š)iaurės Afrikos. Regionui pavadinimą davė (E / e)uropiečiai, kuriems tai buvo artimiausias (O / o)riento regionas. Šiuo metu, vengiant (E / e)uropocentrizmo, siekiama vartoti terminą (P / p)ietvakarių Azija. 3. Kalbos politikos klausimus sprendžia (V / v)alstybinė (L / l)ietuvių (K / k)albos (K / k)omisija (toliau (K / k)omisija). 4. Vilniaus (V / v)isų (Š / š)ventųjų (B / b)ažnyčia stovi Vilniaus (S / s)enamiestyje. Ji yra ankstyvojo (B / b)aroko formų, turi (R / r)enesanso bruožų. Pamaldos laikomos (L / l)ietuvių ir (L / l)enkų kalbomis. 5. Istorikas Tonis Perotetas teigia, kad „(A / a)ntikinės (O / o)limpinės žaidynės būdavo ne kas kita, o nežabotos

pagonių linksmybės ir (B / b)akchanalijos. Tai buvo tikras „(A / a)ntikos (V / v)udstokas“: jokios sanitarijos ir higienos, milžiniški prostitucijos mastai, lūžę kaulai, gyvūnų skerdimas aukojimui ir netgi dopingas. Na, dar ir sportas.“ 6. (B / b)altieji (R / r)ūmai – oficiali (J / j)ungtinių Amerikos (V / v)alstijų (P / p)rezidento rezidencija. 7. Europos (P / p)arlamentas palaiko glaudžius ryšius su (V / v)alstybių (N / n)arių (N / n)acionaliniais (P / p)arlamentais. 8. Lietuvos (N / n)acionalinis (M / m)uziejus yra didžiausia šalyje Lietuvos kultūros paveldo saugykla. 9. Vakar Lietuvos (U / u)žsienio (R / r)eikalų (M / m)inistras susitiko su savo kolega iš Švedijos. 10. Jo (K / k)arališkoji (P / p)rakilnybė Liuksemburgo (D / d)idysis (H / h)ercogas Henri gimė 1955 m. 11. Lietuvos (B / b)anko (V / v)aldybą sudaro (V / v)aldybos (P / p)irmininkas, du (V / v)aldybos (P / p)irmininko pavaduotojai ir du (V / v)aldybos nariai. Valdybos (P / p)irmininką Lietuvos (R / r)espublikos (P / p)rezidento teikimu penkeriems metams skiria Lietuvos (R / r)espublikos (S / s)eimas. Lietuvos (B / b)anko (V / v)aldybos (P / p)irmininko kadencijų skaičius neribotas. Kitus (V / v)aldybos narius ne daugiau kaip dviem kadencijoms skiria (R / r)espublikos (P / p)rezidentas. 12. Nemuno (D / d)eltos (R / r)egioninio (P / p)arko (D / d)irekcija, gavusi šį Šilutės (S / s)avivaldybės (S / s)augaus (E / e)ismo (K / k)omisijos nutarimą, tikisi suvaldyti motorizuotų pramogautojų invaziją į Minijos (I / i)chtiologinio ir (K / k)rokų (L / l)ankos (B / b)otaninio-zoologinio draustinių teritoriją. 13. Vytauto (D / d)idžiojo (U / u)niversiteto (A / a)kademinės (E / e)tikos (K / k)odeksas. 14. Europos (S / s)ąjungos (T / t)eisingumo (T / t)eismo (K / k)anceliarija.

3.17. Remdamiesi terminų ypatybėmis ir norminimo principais, įvertinkite šiuos žodžius kaip galimus terminus; pasiūlykite savų tinkamesnių atitikmenų; įvertinkite, ar šie galimi terminai gali būti vartojami visuose stiliuose (§ 55–74; taip pat žr. http://naujazodziai.lki.lt/).

B. 1) *Patiktukas* (Facebook mygtukui „Like“ pavadinti);

2) *saugūnas, stebėtojas-konsultantas, apeivis, priežiūrininkas* (reindžeriui pavadinti);

3) *saulininkai* (saulės energijos gamintojai);

4) *planšetofonas* (išmaniojo telefono ir planšetinio kompiuterio hibridas (planšetė + telefonas);

5) *tapšnoklis* (mobilusis telefonas arba planšetinis kompiuteris jutikliniu (lietimui jautriu) ekranu);

6) *žūkladėžė* (specialus krepšys žvejo reikmenims žūklės metu laikyti);

7) *loftas, gamyklabutis, gamyklinis butas* (būstas, įkurtas pertvarkius gamybines patalpas);

8) *ankstukas* (anksčiau laiko gimęs (neišnešiotas) kūdikis);

9) *infotronika* (moderni mokslinių tyrimų sritis, jungianti informatikos inžineriją, elektroniką ir mechatroniką);

10) *tekstovaizdis* (teksto vaizdas, teksto įsivaizdavimas kuriant);

11) *plaktainis* (muzikos stilius: dviejų ar daugiau vaizdo ar muzikos kūrinių miksavimas vienu metu (angl. *mashup*);

12) *gimdyvės padėjėja* (gimdyvės pagalbininkė, kuri teikia ne medicinos, o psichologinę, emocinę pagalbą gimdant ir tarpininkauja tarp gimdyvės ir gydytojų, informuoja moterį apie gimdymo eigą (angl. *doula*);

13) *numanitaras*, *-ė* (numanitarikos, t. y. mokslo, atsiradusio susiejus humanitarinius mokslus su naujosiomis technologijomis, atstovas (angl. *numanitaries* < *new* + *humanitaries*);

14) *tyzeris* (reklamos žanras – trumpa intriguojanti vaizdinė užuomina apie pasirodysiantį filmą, kompiuterinį žaidimą, automobilį ar pan. (angl. *teaser* < *tease* „erzinti; kibinti, kirkinti“);

15) *brukas, brukalas* (turto ar pelno dalis, atiduodama už nelegalias paslaugas, padedančias to turto įgyti; siūlomas vietoj žargonybės *otkatas*);

16) *vandenslydis* (slidinėjimas vandens slidėmis);

17) *tarpurinkimis* (laikas tarp pirmo ir antro rinkimų rato);

18) *receptainė* (vieta, kur kaupiami kulinarijos receptai (aplankas, interneto svetainė ar pan.);

19) *aerogelis* (sintetinė iš grafeno išgaunama akyta, kol kas pati lengviausia pasaulyje medžiaga, dar vadinama „sušalusiais dūmais“);

20) *nuolaidynės* (kainų nuolaidų akcijos prekyboje).

4. ŽODŽIŲ DARYBA

Ankstesniame skyriuje pateikėme leksikos vienetų klasifikaciją, pabrėžėme, kokie skoliniai ir kodėl laikomi nenorminiais, aprašėme terminams keliamus reikalavimus. Rašėme, kad kai kurie žodžiai labai seni, nemaža iš kitų kalbų pasiskolintų žodžių. Vis dėlto ne visada užtenka turimų (savų ar pasiskolintų) leksikos resursų – neretai prireikia pasidaryti ir naujų žodžių, todėl šiame skyriuje aptarsime, iš kokių dalių būna sudaryti žodžiai, kokiomis taisyklėmis remiantis galima sudaryti taisyklingus darinius. Čia pateiktos taisyklės galioja tiek paprastiems žodžiams, tiek terminams kurti.

4.1. Pagrindiniai žodžių darybos terminai

§ 75. Žodžių daryba yra žodžių darymo iš turimų žodžių savo kalbos priemonėmis būdų ir tipų sistema. Darybos atžvilgiu žodžiai yra dvejopi: **pirminiai** (paprastieji žodžiai) ir **antriniai** (dariniai). Pirminiai žodžiai nėra padaryti iš kitų žodžių, o paveldėti iš prokalbės, pasiskolinti iš kitų kalbų ar dar kitaip atsiradę, pvz.: *diena, namas, vyras*. Antriniai žodžiai yra pasidaryti iš kitų žodžių. Jie skirstomi į **vedinius** ir **dūrinius** (sudurtinius žodžius). Vediniai remiasi vienu pamatiniu žodžiu, pvz.: *grožis* iš *gražus*. Dūriniai paprastai remiasi dviejų ar daugiau žodžių junginiu, pvz.: *dangoraižis* iš *dangus* ir *raižyti*.

§ 76. Aptardami žodžių darybą, sudėtines žodžių dalis, norime pristatyti pagrindinius terminus (taip pat žr. 4.1 paveikslą).

Morfema – mažiausia reikšminė žodžio dalis.

Šaknis – pagrindinė skaidžiųjų žodžių dalis, prijungianti afiksus ir galinti susijungti su kita šaknimi. Šaknis skiria vieną žodį nuo kito, pvz.: *nam-as* ir *dien-a,* ir yra bendra giminiškiems žodžiams, pvz.: *nam-inis, nam-elis* ir *dien-inis, dien-raštis*.

Žodžių darybos priemonės yra įvairūs **afiksai** (formantai): priesagos, galūnės ir priešdėliai (afiksas – bendras tarptautinis priešdėlių, priesagų, galūnių ir kitų žodžio dalių, išskyrus šaknį, pavadinimas).

Priesaga (sufiksas) – žodžio dalis, esanti tarp šaknies ir galūnės (paprastai priesaga sakoma kartu su galūne). Ji parodo, kuriai kalbos daliai priklauso žodis, pvz., su priesaga *-uoti* padaromi veiksmažodžiai (*dain-uoti*), su priesaga *-elis* – mažybiniai daiktavardžiai (*sūn-elis*) ir pan.

Priešdėlis (prefiksas) – žodžio dalis, esanti prieš šaknį ir keičianti jos reikšmę. Jis nerodo žodžio priklausymo kalbos daliai (plg. *iš-eiti* ir *iš-ėjimas, ne-nuorama* ir *ne-nurimti*).

Galūnė (fleksija) – kintamoji žodžio dalis, rodanti jo ryšį su kitais žodžiais, pvz.: *dien-os, dien-ai, raš-ome*. Ne visi žodžiai turi galūnę: galūnės neturi nekaitomi žodžiai, pvz., *ledi, tango*, kai kurios kaitomų žodžių formos, pvz., *berniuk* (vienaskaitos šauksmininkas), *kalbant* (padalyviai), *eiti* (bendratis).

Intarpas (infiksas) – žodžio dalis, kuri įsiterpia į veiksmažodžių esamojo laiko šaknis ir iš jų padarytas formas, pvz.: *ra**n**da, nuste**m**ba, skre**n**dantis, ki**n**tamumas*.

Sangrąžos afiksas (dalelytė, formantas) – žodžio dalis, kuri nurodo į veiksmo atlikėją grąžinamą, nukreiptą veiksmą ar atlikėjo naudai vykstantį veiksmą. Šis afiksas būdingas visoms veiksmažodžių formoms ir iš jų padarytoms kalbos dalims, pvz.: *kalbėti**s**, kalbėdavo**si**, kalbėjimas**is**; barė**si**, bars**is**, barimas**is***. Sangrąžos afiksas gali būti žodžio gale (žr. ankstesnius pavyzdžius), po priešdėlio prieš šaknį ar kitą priešdėlį (*pa**si**suko, be**si**sukantis*).

Kamienas – žodžio dalis be galūnės, pvz.: *neapsakom-as*.

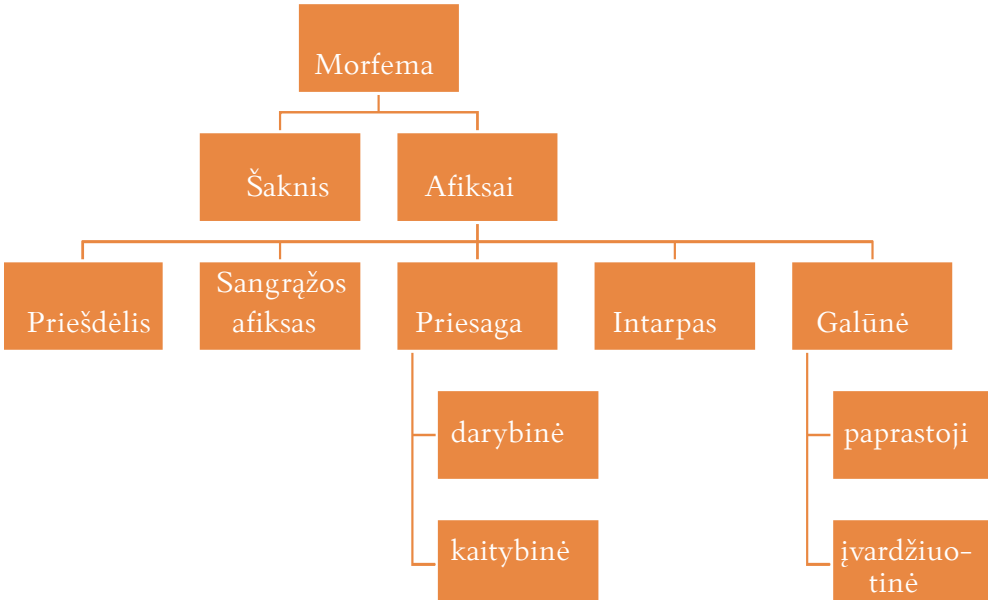

4.1 paveikslas. **Morfemų rūšys**

§ 77. Kai kurias morfemas lengva nustatyti, nekyla klausimų dėl morfemų ribų, pvz., *nam-el-is* (šaknis *nam*, priesaga *el* ir galūnė *is*), *dain-uo-ti* (šaknis *dain,* priesaga *uo* ir bendraties formantas *ti*), *begaliniuose* (priešdėlis *be*, šaknis *gal*, priesaga *in* ir galūnė *iuose*). Tačiau kai kurias morfemas ir jų ribas sunkiau nustatyti (pvz., diskutuojama, ar reikia skirti galūnę žodyje *šuo*; ar laikyti atskira morfema dėmenį *en* žodyje *vandens;* ar *k* laikyti šaknies dalimi ar (ir) liepiamąją nuosaką rodančia priesaga žodyje *bėk* ir t. t.).

Gebėjimas skaidyti žodžio dalimis labai pravartus mokantis taisyklingos rašybos, pvz., nustačius, kad žodžiuose *sąvartynas, sąmonė, sąžinė, sąnarys* *są* yra priešdėlis, turėtų nekilti abejonių dėl to, kad čia reikalinga *ą* (dar žr. § 24), o žodžiuose *samanos, savitas* priešdėlio nėra, todėl nosinė nerašoma. Žodžiuose *kreipimąsi, kalbėjimąsi* reikia rašyti *ą*, nes tai vienaskaitos galininko formos – jas nesunkiai galima atpažinti žodžio gale atmetus sangrąžos afiksą *si*. Sangrąžos afiksas nekaitomas, todėl negalima rašyti nosinės ant *i*, t. y.

**kalbėjimąsį, *kalbėjimasį*, nors tokių klaidų pasitaiko. Tariamosios nuosakos formose *neštų, kirptų* turbūt daugelis parašytų nosines raides, o sangrąžinėse formose *neštųsi, kirptųsi* retkarčiais padaroma klaidų ir parašoma *ū*. Tokių rašybos klaidų būtų galima išvengti atpažinus sangrąžos afiksą.

Pritaikius § 24 aprašytą rašybos taisyklę, kad nosinės raidės rašomos tam tikrose šaknyse, ir atpažinus šaknį, neturėtų kilti sunkumų susieti giminiškus žodžius ir juos taisyklingai parašyti, pvz.: *galąsti, galąstuvas; gręžtis, grąža, saulėgrąža; tąsa, tęsti, tįsti; mįslė, mąstymas; siųsti, siųstuvas*.

Atpažinus, kad žodžiai *trečiadienis, rugiagėlė, bulviakasis* yra sudurtiniai (dūriniai), t. y. sudaryti iš dviejų žodžių, kurių šaknys atitinkamai *treč* ir *dien*, *rug* ir *gėl*, *bulv* ir *kas*, galima suprasti, kad tarp tų šaknų yra įsiterpę jungiamieji balsiai. Reikėtų prisiminti, kad *e* niekada neina jungiamuoju balsiu, todėl galima rašyti tik *ia*.

Jei tinkamai suskaidysite morfemiškai žodžius *vėjelis, kojelė, žvejelis* ir atpažinsite mažybinę priesagą *el*, tada turbūt nesuabejosite, ar po *j* rašyti *a* ar *e*.

§ 78. Kai kurie lietuvių kalbos žodžiai netaisyklingai sudaromi dėl keleto priežasčių:

- dėl lietuvių kalbai svetimų žodžių elementų, pvz., priešdėlių (*daeiti* (=*prieiti*), priesagų (*morkavas* (=*morkinis; morkų spalvos*);
- parenkami netinkami lietuvių kalbos žodžių elementai, pvz., priesagos (*asmeniniai (=asmeniškai), fiziniai (=fiziškai), bejėgiai (=bejėgiškai*);
- ne savo darybos reikšme vartojami žodžiai ar žodžių darybos formantai, pvz.: *atskiedėjas* (=*skiediklis*, t. y. ne asmuo, o priemonė), *autoatsakovas* (=*atsakiklis*, t. y. ne žmogus, o prietaisas), *pereidinėti* (=*pereiti*, kai pasakomas ne kartotinis veiksmas);
- sudurtiniai žodžiai kartais sudaromi pažeidžiant lietuvių kalbos darybos normas, pvz.: *vyrinžinierius* (=*vyriausiasis; vyresnysis inžinierius), specdrabužiai (=specialieji, darbiniai drabužiai)*.

Šios taisyklės išsamiau paaiškintos aptariant priešdėlių (žr. 4.2), priesagų vedinius (žr. 4.3) ir dūrinius (sudurtinius žodžius) (žr. 4.4).

4.2. Priešdėlių vediniai

§ 79. Su priešdėliais sudaromi įvairioms kalbos dalims priskiriami žodžiai: daiktavardžiai, veiksmažodžiai, būdvardžiai, prieveiksmiai. Priešdėliai, skirtingai nei priesagos, neparodo, kokiai kalbos daliai priklauso žodis: tą patį priešdėlį gali turėti veiksmažodis (*į-bėgti*), daiktavardis (*į-našas*), būdvardis (*į-prastas*), prieveiksmis (*į-sauliui*). Su priešdėliais daromi nauji žodžiai tik iš tos pačios kalbos dalies, pvz.: *eiti – iš-eiti, laimė – ne-laimė, geras – apy-geris*. Kokiomis reikšmėmis vartotini priešdėliai *ant-, apy- (ap-, api-), at- (ata-, ato-), į-, iš-, ne-, nuo-, pa-, per-, po-, pra-, prie-, prieš-, pro-, są- (sam-, san-), už- (užu-, užuo-),* geriausia panagrinėti „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“.

Priešdėliniai vediniai vartojami tada, kai priešdėlis suteikia papildomos reikšmės, rodo veiksmo baigimo atspalvį ir pan. Priešdėlis nereikalingas, jei jis neteikia naujos reikšmės ar suteikia visai kitą reikšmę, kuri nevartotina tam tikrame kontekste, pvz., *p r i s i l a i k y t i (=laikytis) įstatymų*, bet vartotina: *eina p r i s i l a i k y d a m a s tvoros*. Kai kurie lietuvių kalbos veiksmažodžiai gali būti vartojami ir su priešdėliu, ir be jo. Dažniausiai rekomenduojama rinktis nepriešdėlinę formą, nors priešdėlinio veiksmažodžio vartosena nelaikoma klaida, pvz.: *p a k v i e t i m a s (–kvietimas) į kiną; p a b a i g t i (baigti) darbą; nemaža dalis tremtinių s u g r į ž o (grįžo) į tėvynę; vasarą miške kūrenami laužai s u k e l i a (kelia) didelį pavojų; a p d r a u s t i (drausti) gyvybę; į salę į l e i d ž i a m i (leidžiami) tik suaugę* (dar žr. § 118–120 apie veikslą).

§ 80. Kalbos normų požiūriu vieni priešdėlių vediniai laikomi:

1. **Svetimais ir nevartotinais**, pvz.: *danešti* (=*prinešti*). Priešdėlis *da-* yra visiškai lietuvių kalbai neteiktinas. Jį reikia keisti šiais priešdėliais: *pri-: davažiuoti (=privažiuoti), daeiti (=prieiti), nedateklius (=nepriteklius); iš-: nedavirtas (=neišvirtas); pa-: dabaigti (=pabaigti)* ir kitais. Kartais priešdėlis *da-* visai nereikalingas, pvz.: *kaip jis d a l e i d o (=leido) tai daryti?* Vedinius su *da-* galima pakeisti netgi visai kitais žodžiais, pvz.: *d a l e i s k i m (=tarkim; manykim; sakykim), kad rytoj turėsime daug laisvo laiko*.

2. **Nereikalingais:** kai kuriuos žodžius reikia vartoti be priešdėlio, pvz.: *prisilaikyti (=laikytis) įstatymų; dovanų įpakavimas (=pakavimas); blogas buto išplanavimas (=planavimas, planas); dalyvauti pasitobulinimo (=tobulinimosi) kursuose; už narystę Europos Sąjungoje prabalsavo (=balsavo) 80 proc. žmonių; už pravažiavimą (=važiavimą) be bilieto – bauda iki 100 litų; vakar žinių laidą pravedė (=vedė) nauja žurnalistė; elektros pralaidumas (=laidumas); ši muzika priduoda (=teikia, duoda, suteikia) gerų emocijų; garų surinktuvas (=rinktuvas); uogų supirkėjas (=pirkėjas; pirkikas).*

3. **Netinkamais**: kartais pasirenkamas ne tas priešdėlis, turintis ne tą reikšmę, kurią norima pasakyti tam tikru žodžiu, pvz.: *prakonsultuoti (=pakonsultuoti) ligonį*; *apjungti (=sujungti) dvi klases; atžymėti (=pažymėti) talonėlį; atremontuoti (=suremontuoti) butą; žmogus yra įdvasinta (=sudvasinta) būtybė; norėčiau tau išskirti (=paskirti; skirti) šią knygą; tėvas išsakė (=pasakė) vieną pastabą; išnaudotos (=sunaudotos) visos statybinės medžiagos; didelis įrenginių nusidėvėjimas (=susidėvėjimas); vakar buvo pajungta (=prijungta) elektra; jaunos rašytojos romane persipina (=susipina) jos vaikystės išgyvenimai ir dabartis; pramatyti (=numatyti) ateitį; praeikite (=paeikite) į priekį; metimas nebuvo užskaitytas (=įskaitytas); tai buvo mano užmanymas (=sumanymas); stalas užneštas (=apneštas) žemėmis; sudalyvauti (=dalyvauti) konkurse.*

Kartais netaisyklingas žodis gali būti laikomas ir žodžių darybos klaida, ir semantizmu, pvz., *atremontuoti, praeiti, persipinti*, nes tam tikromis reikšmėmis šie žodžiai (bent teoriškai) gali būti vartojami ir taisyklingai, tarkim: *atremontuoti pastatą*, t. y. po remonto jį padaryti jį vėl apgriuvusį, nesutvarkytą; *praeiti pro namą*, t. y. pro šalį; *persipinti kasas*, t. y. iš naujo susipinti kasas.

§ 81. Kitos pastabos dėl priešdėlių vartojimo. Priešdėlis ***be-*** nededamas prie būdvardžių, turinčių priesagą *-inis*, pvz.: *bankas suteikė bepalūkaninį kreditą (=nepalūkaninį kreditą; kreditą be palūkanų)*; *tai buvo beprecedentinis atvejis (=beprecedentis atvejis; precedento neturintis atvejis)*. Tokie žodžiai keistini priešdėlio *ne-* vediniais arba žodžių junginiu.

Dažnai vartojami du netaisyklingos darybos daiktavardžiai su priešdėliu *be-*: tai daiktavardžiai *betvarkė* ir *bedarbystė*. Jie keistini *netvarka* ir *nedarbu*[8] (plg. *nelaimė, nemiga, nelaisvė, negarbė*). Bet galima vartoti būdvardžius *betvarkis* ir *bedarbis*.

Lietuvių kalbai nebūdinga vedinių daryba su priešdėliu ***nu-*** ir priesaga ***-inti***. Tokie veiksmažodiniai vediniai dažniausiai keistini dviem žodžiais, pvz.: *nuasmeninti (=padaryti beasmenį), nuriebalinti (=pašalinti riebalus), nužievinti (=nulupti žievę), nudruskinti (=pašalinti druską)* ir pan., bet galima vartoti *nutautinti*.

Iš veiksmo pavadinimo ir prielinksnių ***prieš*** ir ***po*** nesudaromi būdvardžiai su priesaga ***-inis***, pvz.: *geriu p r i e š u ž d e g i m i n i u s vaistus (=vaistus nuo uždegimo); moteriai prasidėjo p o g i m d y m i n ė depresija (=depresija po gimdymo)*.

Dažniausiai rekomenduojama vartoti neprieš dėlinius veiksmažodinius daiktavardžius, jei jie laikomi terminais, pvz.: *garų s u r i n k t u v a s (=rinktuvas), prekių i š f a s u o t o j a s (=fasuotojas)*.

4.3. Priesagų vediniai

§ 82. Lietuvių kalbos priesagos parodo, kokiai kalbos daliai priklauso žodis, pvz., iš priesagos *-ininkas* aišku, kad analizuojamas daiktavardis, pvz., *darbininkas*, o priesaga *-inis* nurodo, kad tai būdvardis, pvz., *auksinis*. Su priesagomis galima daryti žodžius iš tų pačių, pvz.: *namas – namelis, apvalus – apvalainas, nešti – parnešti*, ir iš kitų kalbos dalių, pvz.: *mokyti – mokymas, mokykla; geras – gerai, gerinti, gerumas*.

Kai kurie daiktavardžiai, būdvardžiai, veiksmažodžiai ir prieveiksmiai yra sudaromi su **netaisyklingomis**, pvz., *-ka (petruška (=petražolė), -iakas (mo-*

[8] Elektroniniame „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ (Vilnius, 2003) įrašyti abu žodžiai: **nedarbas** „nebuvimas darbo, uždarbio“ ir **bedarbystė** „darbo nebuvimas“. Minėtina, kad terminas yra **nedarbas** (angl. *unemployment*) – padėtis, kai asmuo ne savo noru neturi mokamo darbo ir, būdamas darbingas, negali jo rasti (Socialinės apsaugos terminų žodynas, Vilnius, 1999, p. 50). Žodyne nurodomi ir kiti terminai su šiuo žodžiu, pvz.: **nedarbo draudimas**, **nedarbo lygis**, **nedarbo mažinimas**, **nedarbo rizika** (p. 50–51). Europos terminų žodyne „Eurovoc“ (žr. www.lrs.lt), teikiamas tik **nedarbas**. (Tokie nedarbo ir bedarbystės paaiškinimai pateikti Valstybinės lietuvių kalbos komisijos konsultacijų banke, žr. http://www.vlkk.lt/lit/3883).

biliakas (=mobiliojo ryšio telefonas, mobilusis), arba **netinkamai parinktomis** priesagomis, pvz., *-ėjas (krovėjas (=kroviklis,* t. y. prietaisas), *-iniai (esminiai (=iš esmės, iš tiesų, iš tikrųjų)*. Toliau aptarti atskirų kalbos dalių priesagų vediniai: § 83–85 daiktavardžių, § 86 būdvardžių, § 87 veiksmažodžių ir § 88 prieveiksmių.

§ 83. Priesaginiai daiktavardžiai. Tarp daiktavardžių yra daugiausia priesaginių vedinių. Dabartinės lietuvių kalbos daiktavardžiai yra padaryti su maždaug 600 priesagų. Tik nedidelė šių priesagų dalis vartojama netaisyklingai. Vieni daiktavardžiai yra laikomi netaisyklingais, nes yra sudaryti su netinkamomis lietuviškomis priesagomis (žr. § 84), kiti – su neteiktinomis svetimomis priesagomis (žr. § 85).

§ 84. Daiktavardžiai su lietuviškomis priesagomis.

1. Priesaga ***-ėjas*** vartojama asmenų (veikėjų) pavadinimams daryti, pvz.: *šokėjas, kepėjas, siuvėjas*. Ši priesaga vartojama netaisyklingai, kai su ja sudaromi įrankių, prietaisų, daiktų, priemonių pavadinimai,[9] pvz.: *išjungėjas (=jungiklis), kėlėjas (=keltuvas), skiedėjas (=skiediklis), perjungėjas (=perjungiklis)*. Nepainiokite: tas pats žodis vienu atveju gali nurodyti asmenį, pvz.: *plytų kėlėjas po sunkaus darbo atrodė pavargęs* (šiuo atveju vartojama taisyklingai), ir prietaisą ar įrankį, pvz.: *sugedo plytų kėlėjas (=keltuvas)*.

2. Priesaga ***-tojas*** taip pat vartotina tik asmenims įvardyti, pvz.: *jaunas masažuotojas; pavojinga minų ieškotojo profesija*. Kalbos klaida laikomi minėtos priesagos vediniai daiktų pavadinimams nusakyti, pvz.: *įjunkite elektrinį masažuotoją (=masažuoklį); į kištukinį lizdą įkištas prailgintojas (=ilgintuvas, ilginamasis laidas); nuotraukoms gaminti naudojamas išryškintojas (=ryškalas); reikalingas naujas braižytojas (=nauja braižyklė); sugedo srovės skirstytojas (=skirstiklis, skirstytuvas)*. Priesagų *-ėjas, -tojas* vedinius kartais galima pakeisti daiktavardžiais su priesaga *-torius*, pvz.: *in-*

[9] Lietuvių kalboje skiriami asmenys nuo įnagio, prietaiso ar kokio valiklio. Kitose kalbose (pvz., rusų) yra atvirkščiai – daiktų pavadinimai personifikuojami, t. y. vartojamas vienas žodis ir asmeniui, ir prietaisui pavadinti.

formuotojas – informatorius, registruotojas – registratorius. Su tarptautine priesaga *-atorius* galima sudaryti ir asmenų, ir įrankių ar prietaisų pavadinimus, pvz.: *įmonės registratorius suprato, kad reikia įkrauti automobilio akumuliatorių*.

3. Priesaga ***-ietis*** vartojama asmenims pagal jų gyvenamąją ar kilmės vietą pavadinti, pvz.: *vilnietis, kaunietis, miestietis, europietis, amerikietis*. Darant asmenų pavadinimus iš valstybių, kraštų pavadinimų, turinčių priesagą *-ija*, ji išmetama ir pridedamos galūnės *-as, -is*, pvz.: *Lenkija – lenkas, Vokietija – vokietis, Latvija – latvis, Japonija – japonas*, todėl neteiktini žodžiai yra *kinietis ir australietis*. Vietoj jų reikia vartoti *kinas* ir *australas*. Ši taisyklė turi nemažai išimčių, pvz.: *gruzinas*, o ne **gruzas*, Kolumbijos – *kolumbietis*, o ne **kolumbas* ar **kolumbis*.

Kalbos normų požiūriu neteiktini priesagos *-ietis* vediniai, nusakantys asmenų pavadinimus iš dvižodžių gyvenamųjų vietų pavadinimų, pvz.: *kazlųrūdietis (=Kazlų Rūdos gyventojas), naujavilnietis (=Naujosios Vilnios gyventojas)*. Taip pat vengtini gyventojų pavadinimai iš sudurtinių vietovardžių, pvz.: *didžiasalietis (=Didžiasalio gyventojas), tauralaukietis (=Tauralaukio gyventojas)*.

Klaida yra su priesaga *-ietis* sudaryti vediniai, žymintys asmenis ne pagal gyvenamąją vietą, o pagal priklausymą kolektyvui, bendruomenei ar kokiai kitai organizacijai. Neteiktini tokie vediniai, kaip *šviesietis (=„Šviesos“ draugijos narys), spartietis (=„Spartos“ fabriko darbininkas), leidyklietis (=leidyklos darbuotojas), bendrapartietis (=tos pačios partijos narys)*. Žinoma, kai kurie vediniai yra labai paplitę, seniai vartojami, pvz., *žalgirietis*, todėl toleruotini, bet darant naujus žodžius reikėtų paisyti anksčiau išvardytų darybos principų.

Pagal priklausymą kokiai nors organizacijai vartotini keli priesagos *-ininkas* vediniai, pvz.: *vařpininkas, aušriniñkas*.

Su priesaga *-ietis* sudaromi daiktavardžiai iš daiktavardžių. Greta minėtos priesagos daiktavardinių vedinių dažnai girdimi būdvardiniai vediniai *gerietis* ir *blogietis*. Juos reikėtų keisti tokiais atitikmenimis: *geruolis, gerutis; blogiukas, blogutis, blogulis*.

4. Lietuvių kalboje asmenims pagal gyvenamąją vietą pavadinti dar vartojama ir priesaga ***-iškis***.[10] Kartais priesagų *-ietis* ir *-iškis* vediniai gali būti vartojami sinonimiškai, pvz.: *kaunietis* ir *kauniškis*, *šiaulietis* ir *šiauliškis*, bet *ukmergiškis*, o ne **ukmergietis*, *palangiškis*, o ne **palangietis*. Priesagos *-iškis* reikšmė šiek tiek platesnė: jos vediniais galima pavadinti ir asmenį, ir daiktą, pvz.: *vilniškė televizija, kauniškis laikraštis*.

5. Priesagą ***-ija*** turi kuopiniai daiktavardžiai, pvz.: *studentija, darbininkija, lapija, gyvūnija*. Visumos reikšmę turintys daiktavardžiai tam tikrame kontekste gali būti vartojami kaip atitinkamų daiktavardžių daugiskaitos sinonimai, pvz.: *susirinko visi kaimo vyrai – susirinko kaimo vyrija*. Tais atvejais, kai norima pasakyti, jog veiksmą atlieka daugelis asmenų, nežymint jų visumos, apibrėžtumo, reikėtų vartoti atitinkamo žodžio daugiskaitą, pvz.: *dvasininkija (=dvasininkai) neturėtų kištis į politiką; streikuoja fabriko darbininkija (=darbininkai)*.

6. Su priesagomis ***-imas*** ir ***-ymas*** daromi abstraktieji daiktavardžiai iš veiksmažodžių. Kai kuriais atvejais siūloma minėtų priesagų vedinius keisti kitais žodžiais:

1) veiksmažodžiais, pvz.: *pakviestas užsienio ekspertas atlikti stebėjimą įmonėje (=stebėti įmonės veiklą); trūksta pinigų algų išmokėjimui (=algoms išmokėti)* – šiuo atveju daiktavardžio kilmininką, t. y. *algų*, reikia keisti naudininku – *algoms*, o veiksmažodinį daiktavardį *išmokėjimui* reikia keisti veiksmažodžio bendratimi, t. y. *išmokėti; telefonas pasiteiravimui (=pasiteirauti)* (dar žr. § 150 sintaksės skyriuje);

2) daiktavardžiais su kitomis priesagomis (ypač būkite atidūs, kai pasakote vietas), pvz.: *batų taisymas (=taisykla); valiutos keitimas (=keitykla); kitas troleibuso sustojimas (=kita troleibuso stotelė*);

3) reikalingi galūnių vediniai, pvz.: *įrenginių apkrovimas (= apkrova, krūvis); perėjimas (= perėja*);

---

[10] Labai nedari yra šiaurės rytų Aukštaitijoje vartojama priesaga ***-ėnas***. Lietuvių kalboje vartojami tik keli šios priesagos vediniai: *rokiškėnas, anykštėnas* (nors vartojama ir sinoniminė forma *anykštietis*), *kupiškėnas* (arba *kupiškietis*). Su šia priesaga sudaryti dar keli asmenvardžiai: *indėnas, romėnas, miestelėnas*.

4) reikalingas visai kitas žodis, pvz.: *atmosferos iškritimai (= krituliai).*

7. Priesaga ***-umas*** taip pat vartojama abstraktiems daiktavardžiams daryti. Su šia priesaga dažniausiai sudaromi daiktavardžiai iš būdvardžių *(geras – gerumas, ilgas – ilgumas)* ir dalyvių *(tinkamas – tinkamumas)*. Tokius vedinius dažnai galima pakeisti sinonimiškai vartojamais galūnės vediniais, pvz.: *gražumas – grožis, ilgumas – ilgis*. Reikėtų nepiktnaudžiauti *-umas* vediniais ir, jei įmanoma, vartoti kalboje esančius žodžius, pvz., *vidujiškumą* reikia keisti *vidumi*, *visagališkumą – visagalybe*, *begalinumą – begalybe*.

§ 85. Daiktavardžiai su taisytinomis svetimomis priesagomis.

1) Šnekamojoje kalboje galima išgirsti keletą daiktavardžių su svetimomis slaviškomis priesagomis, kurios neteiktinos bendrinėje kalboje. Iš jų būdingiausios ***-ka, -kė*** ir ***-uška***, pvz.: *petruška (=petražolė), kaimynka (=kaimynė), dainuška (=dainelė), voveruška (=voveraitė), skalbiankė (=skalbyklė, skalbimo mašina)*. Kartais galima išgirsti priesagą *-ka,* vartojamą mažybiniams vardams sudaryti, pvz.: *Vycka (=Vytukas, Vytelis, Vytas), Birutka (=Birutė), Gražkė, Gražka (=Gražina, Gražinutė).*

2) Dar minėtinos svetimos priesagos ***-arėja*** ir ***-erėja***, su kuriomis pasitaiko netaisyklingos darybos daiktavardžių, pvz.: *batarėja (=baterija), loterėja (=loterija), oranžerėja (=oranžerija).*

3) Su priesaga ***-dėjas*** vartojami keli neteiktini daiktavardžiai, pvz.: *geradėjas (=geradarys), niekadėjas (=niek(a)darys, nenaudėlis, niekšas), piktadėjas (=piktadarys).*[11]

4) Lietuvių kalbai neteiktina priesaga ***-ikas***, kuri nusako mažybinės reikšmės daiktavardžius, pvz.: *kubikas (=kubas, kubelis, kubiukas), pufikas (=pufas, pufiukas; pampsas, pampsiukas).*

5) Neteiktini daiktavardžiai daromi su priesaga ***-(in)yčia***, pvz.: *cukrinyčia (=cukrinė), druskinyčia (=druskinė), rūkinyčia (=rūkykla).*

---

[11] Nepainiokite šių vedinių su taisyklingais veiksmažodiniais priesagos *-ėjas* vediniais, pvz., *atpirkėjas, draudėjas, baudėjas.*

6) Neteiktini ir žargoninės priesagos ***-iakas*** vediniai, pvz.: *mobiliakas (=mobiliojo ryšio telefonas, mobilusis telefonas), stipriakas (=stiprintuvas), vidiakas (=vaizdajuosčių leistuvas).*

7) Neturėtų būti daromi sudurtiniai daiktavardžiai su lietuvių kalboje kaip darybos priemone neįteisintu dėmeniu ***-holikas***, pvz., *darboholikas (=darbomanas*; plg. *melomanas, narkomanas)*, nes dėmuo *-holik-* yra žodžio *alkoholis* dalis (bet ne šaknis), kuri negali būti naudojama kaip darybos formantas sudarant naujus žodžius.

§ 86. Priesaginiai būdvardžiai. Priesaginiai būdvardžiai dažniausiai sudaromi su 130 priesagų. Labiausiai neteiktini yra būdvardžių vediniai su priesagomis *-inis, -iškas*; taisyklingiau vartojami priesagų *-ingas, -uotas, -tinas* vediniai. Bendrinėje kalboje nevartotini būdvardžiai su slaviška priesaga *-avas*.

1. Priesaga ***-inis*** labai dari ir turi daug reikšmių. Jų vedinių reikšmės aptartos 4.1 lentelėje:

4.1 lentelė. **Priesagos *-inis* vedinių reikšmės**

Reiškia	Pavyzdžiai
daikto ypatybę pagal tai, iš kokios medžiagos jis padarytas (šios reikšmės *-inis* vediniai dažniausiai yra kilmininko sinonimai, pvz.: *auksinis žiedas – aukso žiedas*)	*šokoladinis saldainis*
daikto ypatybę pagal priklausymą kitam daiktui (taip pat galima pakeisti kilmininku: *pramoninis centras – pramonės centras)*	*beržinė košė*
daikto ypatybę pagal panašumą į kitą daiktą	*rožinė spalva*
daikto paskirtį	*arbatinis šaukštelis*
daikto ypatybę pagal nuolatinę buvimo vietą	*kišeninis laikrodis*
daikto ypatybę pagal veikimo priemonę	*dujinė viryklė*
daikto ypatybę pagal jo matą ar svorį	*litrinis stiklainis*
daikto ypatybę pagal laiką	*rytmetinės pamaldos*
asmens ar gyvūno pomėgį ką nors valgyti, ėsti	*kopūstinis drugys*

Su priesaga *-inis* daromi nauji žodžiai iš pačių būdvardžių (*saldiniai obuoliai*) ir iš kitų kalbos dalių: dalyvių (*išaugtinės kelnės*), skaitvardžių (*pirminė apklausa*), prieveiksmių (*nuolatinis darbas*).

Daugelį priesagos *-inis* vedinių galima pakeisti atitinkamos reikšmės daiktavardžių kilmininkais, bet ne visada galima tokia sinonimija, pvz.: *gaisrinis, gaisro jutiklis*, bet *gaisrinė mašina*.

Nuspręsti, kada vartotini priesagos *-inis* vediniai, kada kilmininkas, padės šios taisyklės:

1) Jeigu labiau pabrėžiamas tam tikrą ypatybę turintis daiktas (veikėjas, objektas), vartojamas kilmininkas, o jeigu ypatybė, rūšis – priesagos *-inis* būdvardis, todėl reikia keisti, pvz., šiuos junginius: *buities (=buitinės) prekės; elektros (=elektrinė) viryklė; kosmetologinis (=kosmetologijos) kabinetas; metodinis (=metodikos) kabinetas; onkologinis (=onkologijos) institutas; psichiatrinė (=psichiatrijos) klinika; aktorinis (=aktorių) meistriškumas*.

2) *-inis* būdvardžiai tinka rūšiai nusakyti panašiai kaip įvardžiuotinės formos, todėl kartais reikia vartoti neįvardžiuotinį būdvardį su priesaga *-inis*, pvz.: *pridėtosios (=pridėtinės) vertės mokestis; intelektualioji (=intelektinė) nuosavybė*. Nepriesaginiai būdvardžiai reiškia ne rūšinį pavadinimą, bet ypatybę ar kokybę, todėl reikia skirti *operatyvinis skyrius* kaip skyriaus pavadinimą ir *operatyvus skyrius*, kai norima pasakyti, kad skyrius dirba operatyviai.

3) Kai priesagos *-inis* būdvardis visiškai sinonimiškas daiktavardžio kilmininkui, geriau rinktis kilmininką, pvz.: *nuotykinis (nuotykių) romanas; pavasarinės (pavasario) gėlės*. *-inis* vedinius reikia vartoti tada, kai kilmininkas gali būti dviprasmis, pvz.: *sunki materialinė šeimos padėtis – kokia jūsų šeiminė padėtis*, t. y. ar esate vedęs (ištekėjusi), ar turite vaikų?

4) *-inis* vediniai netinka pareigų apimamai sričiai nusakyti, pvz.: *ekonominis (=ekonomikos) direktorius; finansinis (=finansų) direktorius*; *techninis (=technikos) direktorius,* tačiau yra ir išimčių, pvz.: *techninis redaktorius*, nes šiomis pareigomis nusakomas darbo pobūdis, o ne sritis.

5) Su priesaga *-inis* negalima daryti būdvardžių iš abstrakčiųjų daiktavardžių, jau turinčių priesagą *-umas*, pvz.: *giluminis (=gilusis) gręžimas*.

Taip pat nedaromi iš daiktavardžių su priesaga *-imas*, pvz.: *draudiminis (=draudimo; draudos) agentas; rinkiminė (=rinkimų) apylinkė.*

6) Vietoj priesagos *-inis* vedinių geriau vartoti dūrinius ne su priesaga, o su galūne, pvz.: *mažagabaritinis (=mažagabaritis) krovinys; trumpametražinis (=trumpametražis) filmas; bendrauniversitetinis (=bendras universiteto, universitetų) komitetas,* nors galima sinonimiškai vartoti *kasdieninis – kasdienis, šiandieninis – šiandienis.*

7) Nevartotini *-inis* vediniai su priešdėliu *be-* – juos reikia keisti galūnės vediniais, pvz.: *bejungtukinis (=bejungtukis) sakinys; begarsinis (=begarsis) filmas*. Kai kuriuos priesagos *-inis* ir priešdėlio *be-* vedinius geriau keisti dviem žodžiais, pvz.: *bealkoholinis (=be alkoholio, nealkoholinis, gaivusis) gėrimas*.

8) Priesagos *-inis* būdvardžiai nedarytini iš tokių prielinksninių konstrukcijų, kurios turi asmens ar veiksmo pavadinimą reiškiantį išvestinį daiktavardį, pvz.: *ponudegiminis gydymas (=gydymas po nudegimo; nudegimų gydymas)* (dar žr. § 81 apie priešdėlių vedinius).

9) Prieš priesagą *-inis* paprastai praleidžiamos tarptautinių žodžių priesagos *-ij-* ir *-ik-*, pvz.: *akcinis* iš *akcija*, *avarinis* iš *avarija*, *akustinis* iš *akustika*; todėl reikia keisti *antimafijinis* į *antimafinis, antibakterijinis* į *antibakterinis, pensijinis* į *pensinis*. Išimtys: *linijinis* iš *linija*, *fizikinis* iš *fizika*, *muzikinis* iš *muzika*, *klinikinis* iš *klinika, kolonijinis* iš *kolonija* (nepainiokite su *koloninis* iš *kolona*).

10) Kartais vietoj *-inis* vedinių vartotini priesagos *-ingas* vediniai – tai priklauso nuo reikšmės, pvz.: *karinė (=karinga) tauta,* bet *karinė tarnyba; baltyminga (=baltyminė) medžiaga,* bet *baltyminga duona*, t. y. turinti daug baltymų.

11) Kai kurie *-inis* vediniai savo reikšme nesiskiria arba mažai skiriasi nuo priesagos *-iškas* vedinių, pvz., *antgamtiškas* ir *antgamtinis* gali pakeisti vienas kitą, bet *paviršutinis žemės sluoksnis* ir *paviršutiniškas sprendimas* (plačiau žr. apie priesagą *-iškas*). Tos pačios šaknies būdvardis su priesaga *-iškas* reiškia kokybinę, o su *-inis* – rūšinę išskiriamąją ypatybę (dažnai vartojami terminuose), pvz.: *visuomeniškas darbas* ir *visuomeninis transportas*.

12) Kai su priesaga *-inis* daromi būdvardžiai iš tarptautinių daiktavardžių, užtenka tik šios priesagos ar galūnės, todėl keistini būdvardžiai su *-alinis, -arinis, -atinis, -etinis, -yvinis, -orinis*, pvz.: *emocionalinis (=emocinis) krūvis; horizontalinė (=horizontalioji) plokštuma; parlamentarinė (=parlamentinė) respublika; problematinis (=probleminis) klausimas; energetinės (=energijos) sąnaudos; kooperatyvinis (=kooperatinis) ūkis; iliuzorinis (=iliuzinis, iliuzijų) pasaulis.* Nepainioti: *astralinis kūnas; patriarchalinė visuomenė; memorialinis muziejus; atematinis veiksmažodis; pragmatinis sprendimas*.

Paminėtini studentams aktualūs ir dažnai netaisyklingai vartojami baigiamųjų darbų pavadinimai: *bakalaurinis* ir *magistrinis darbas*. Juos reikia keisti į *bakalauro* ir *magistro darbas*.

13) Nevartotini priesagos *-inis* būdvardžiai, padaryti iš veikėjus reiškiančių veiksmažodinių daiktavardžių, turinčių priesagas *-ėjas, -tojas*, pvz.: *gydytojinis (=gydytojo; gydytojų) pasitarimas; rašytojinis (=rašytojų) klubas; vertėjinis (=vertėjų) susitikimas*.

2. Priesagos ***-iškas*** vediniai turi mažiau reikšmių nei *-inis* vediniai. Pagrindinės reikšmės pateiktos 4.2 lentelėje:

4.2 lentelė. **Priesagos *-iškas* vedinių reikšmės**

Reikšmė	Pavyzdžiai
žymi lyginamąją ypatybę su pamatiniu žodžiu reiškiamo daikto kokiu nors požymiu	*dangiška spalva; vaikiškas elgesys*
žymi rūšinę daikto ypatybę	*arabiški skaičiai; ūkiškas muilas*
reiškia ypatybę pagal priklausymą kam nors pagal panašumą	*moteriškas balsas; lietuviški patiekalai*

Lyginant *-inis* ir *-iškas* reikšmes, galima akcentuoti, kad *-iškas* vediniai dažniau reiškia kokybinę, o *-inis* vediniai – rūšinę išskiriamąją ypatybę, t. y. dažniau vartojami terminams sudaryti. Vis dėlto dažnai galima abiejų šių priesagų vedinių sinonimija.

Kaip ir priesagos *-inis* atveju, daugeliu atvejų priesagos ***-iškas*** vediniai gali būti pakeičiami kilmininku, pvz.: *gyvenimiškoji – gyvenimo patirtis, moteriškas – moters balsas*. Žinoma, ne visada *-iškas* vedinius galima pakeisti daiktavardžio kilmininku, pvz., moteriškų balsu gali kalbėti ir vyras, todėl tokiu atveju nesakoma *moters balsas*. Toliau aptarti tie atvejai, kurie laikomi žodžių darybos pažeidimais.

1) Nevartotini *-iškas* vediniai veikėjo priklausymui kokiai nors kategorijai, ypač tautybei, reikšti, pvz.: *švediškieji (=švedų) sportininkai; rusiškieji (=rusų) aktoriai; katalikiška (=katalikų) bendruomenė; švietėjiškas (=švietimo; švietėjų) darbas; kariška (=karo) tarnyba; australiškoji (=Australijos) kengūra.*

2) Priesagos *-iškas* vedinius, žyminčius esminę ypatybę, reikia keisti priesaga *-inis* arba kilmininku, pvz.: *fonetiška (=fonetinė) transkripcija; pieniškos (=pieninės) dešrelės; moksliška (=mokslinė) konferencija; graikiški (=graikiniai) riešutai.*

3) Dažnai tarptautinių būdvardžių priesagą *-iškas* galima pakeisti galūne *-us*, pvz.: *individuališkas (= individualus) darbas; perspektyviška (= perspektyvi) specialybė.*

4) Žodžių dūrybos atveju kaip darybos priemonė geriau tinka ne priesaga, o galūnė, pvz.: *aiškiaregiškas (=aiškiaregis), daugiareikšmiškas (=daugiareikšmis), bejausmiškas (=bejausmis)*. Kai jaučiamas reikšmės skirtumas (priesagos dariniai nurodo būdvardį, o galūnės dariniai – daiktavardį), galima vartoti ir priesagos *-iškas*, ir galūnės vedinius, pvz.: *beprotiškas darbas – šalia manęs sėdi beprotis; savanoriška tarnyba – sužeistas savanoris*. Yra ir absoliučiųjų sinonimų, pvz.: *dviprasmiškas* ir *dviprasmis*, *lengvabūdiškas* ir *lengvabūdis*.

3. Priesagos ***-ingas*** vediniai vartojami rečiau ir turi mažiau darinių nei priesagos *-inis* ir *-iškas*. Šios priesagos vediniai reiškia (žr. 4.3 lentelę):

4.3 lentelė. **Priesagos *-ingas* vedinių reikšmės**

Reiškia	Pavyzdžiai
daikto ypatybę su pabrėžtu turėjimu to, kas pasakyta pamatiniu žodžiu	*lietinga diena*
prigimtinę (paprastai) žmogaus ypatybę	*kerštingas žmogus*

Kartais priesagos ***-ingas*** vediniai yra sinonimiški priesagos *-iškas* ar kitos priesagos vediniams, pvz.: *simpatingas, simpatiškas žmogus; giminingos, giminiškos kalbos*. Rekomenduojama pasirinkti *-iškas* ar *-inis* vedinius šiais atvejais: *taktingas (=taktiškas) žmogus; fantastinga (=fantastiška) naujiena; entuziastingas (=entuziastiškas) sutikimas; mirtingas (=mirtinas) priešas*, bet *žmogus yra mirtinga būtybė; mokslingas (=mokslinis, mokslo) darbas,* bet *mokslingas žmogus*, t. y. daug mokslų išėjęs.

4. Priesagos ***-uotas*** vediniai vartojami paviršinei fizinei daikto ypatybei reikšti, pvz.: *spuoguotas veidas; plaukuotos kojos*. Nevartotini turėjimo ko nors reikšme, dvasinei ar esminei daikto ypatybei žymėti, pvz.: *nervuota (=nervinga) mokytoja; profiliuotas (=profilinis) mokymas; sluoksniuotas (=sluoksninis) gruntas*, bet *sluoksniuotas pyragas*.

5. Būdvardžiai su priesaga ***-tinas*** yra veiksmažodinės kilmės – ši priesaga paimta iš reikiamybės dalyvio. Reikiamybės dalyviai turi aiškią reikiamybės reikšmę, pvz.: *skaitytina knyga – knyga, kurią reikia skaityti; rašytinas straipsnis – straipsnis, kurį reikia rašyti.* Dažniausiai šiandienėje kalboje jau vartojamos subūdvardėjusios reikiamybės dalyvių formos, pvz.: *būtinas, neįtikėtinas*.

Kai kuriais atvejais reikia keisti būdvardžius su priesaga *-tinas* priesagos *-inis* vediniais, pvz.: *dirbtinas (=dirbtinis) medus,* bet *dirbtinas darbas,* t. y. darbas, kurį reikia daryti; *visuotinas (=visuotinis) susirinkimas; išimtina (=išimtinė) priežiūra; pakartotini (=pakartotiniai) rinkimai*.

5. Vis dar galima išgirsti būdvardžių, sudarytų su neteiktina slaviškos kilmės priesaga ***-avas***, pvz.: *ružava (=rožinė, rausva) spalva; bordavas (=vyšninis, tamsiai raudonas) švarkas; kerzavi (=kerziniai) batai.*

§ 87. Priesaginiai veiksmažodžiai. Lietuvių kalbos veiksmažodžiai sudaromi su įvairiomis priesagomis, kaip dažniausios paminėtinos priesagos *-auti, -uoti, -inti*. Veiksmažodžių priesagos dažniausiai parenkamos taisyklingai, išskyrus *-inėti, -dinėti, -(i)oti* ir *-avoti* vedinius.

1. Taisytini kai kurie su priesagomis ***-inėti, -dinėti, -(i)oti*** sudaryti veiksmažodžiai. Veiksmažodžiai su šiomis priesagomis žymi kartotinį veiksmą, pvz.: *tuo metu skaitinėjau laikraščius; mergaitė ilgai perrašinėjo pratimą; tėvas valandą vežiojo vaiką, kad šis nurimtų*. Nepainiokite priesagas *-inėti, -dinėti* turinčių veiksmažodžių, kurie nepabrėžia trukmės, pvz.: *įrodinėti teoremą; atsakinėti pamoką*. Reikia keisti su minėtomis priesagomis sudarytus veiksmažodžius, kurie reiškia ne kartotinį, o tęstinį kartinį veiksmą, pvz.: *mane partrenkė mašina, kai pereidinėjau (=ėjau) per gatvę. Penktą žaidimo minutę atrodė, kad jau pralaiminėjame (=pralaimime, esame bepralaimį) rungtynes.*

2. Lietuvių bendrinei kalbai ypač neteiktini slaviškos priesagos ***-avoti*** vediniai, pvz.: *baliavoti (=puotauti, pokyliauti, švęsti), bėdavoti (=bėdoti(s), skųstis), komandavoti (=komanduoti, įsakinėti).*

§ 88. Priesaginiai prieveiksmiai daromi iš įvairių kalbos dalių su skirtingais formantais. Daugiausia prieveiksmių sudaryta iš kokybinių būdvardžių su priesaga *-(i)ai*. Šio tipo dariniai neretai pavartojami netaisyklingai, t. y. kalbos normas pažeidžia tie būdo prieveiksmiai, kurie padaryti:

- iš būdvardžių su priesaga *-inis*, pvz.: *asmeniniai (=ãsmeniškai), besąlyginiai (=besąlygiškai, be sąlygų, griežtai), esminiai (=iš esmės, iš tiesų, iš tikrųjų), materialiniai (=materialiai), principiniai (=iš principo)* (išimtis: ***begaliniai***);
- iš santykinių būdvardžių, turinčių vienaskaitos vyriškosios giminės vardininko galūnę *-is*, o daugiskaitos naudininko *-(i)ams* (pvz., *bejėgis)*,

pvz.: *bejausmiai (=bejausmiškai, be jausmo), beprasmiai (=beprasmiškai), betiksliai (=betiksliškai, be tikslo), civiliai (=civiliškai)*. Bet galima vartoti tokius prieveiksmius: *tylutėliai atsiduso; pusdykiai pardavė; pokvailiai atrodo; padalijo apylygiai*.

4.4. Dūriniai

§ 89. Sudurtiniai gali būti daiktavardžiai (*darbadienis*), būdvardžiai (*ilgalaikis*), įvardžiai (*kažkas*) ir skaitvardžiai (*penkiasdešimt*). Tiesa, iš dviejų ar daugiau šaknų sudaryti įvardžiai ir skaitvardžiai vadinami suaugtiniais žodžiais. Veiksmažodžiai dažniausiai sudaromi iš sudurtinių daiktavardžių ir vadinami dvišakniais, o ne sudurtiniais veiksmažodžiais, pvz.: *bendradarbiauti, piktnaudžiauti, pusryčiauti*.

Suduriant dvi žodžių dalis į vieną žodį, paprastai keičiama antrojo žodžio galūnė. Vyriškoji giminė dažniausiai turi galūnę *-is*, o moteriškoji – *-ė*, pvz.: *didvyris, grėbliakotis; šienapjūtė, darbotvarkė*. Atkreipkite dėmesį į toliau pateiktas taisykles, nes jose aptariamos dažniausios dūrinių darybos klaidos.

1. Jei antrasis sudurtinio žodžio dėmuo yra daiktavardis, reikia keisti jo galūnę, pvz.: *bendraautorius (=bendraautoris), lengvaatletas (=lengvaatletis), kilovatvalanda (=kilovatvalandė), vėjažuvis (=vėjažuvė)*. Negalima pakeisti kai kurių žodžių galūnės, pvz.: *alyvpalmė, bendrąjpėdinis*. Tokiu atveju geriausia vartoti žodžių junginį – *alyvinė palmė; vienas iš įpėdinių*.

2. Kai sudurtinio žodžio pirmasis dėmuo yra prielinksnis, pridedama kitą giminę, nei buvo pamatiniame žodyje, nurodanti galūnė, pvz.: *pogrupė (=pogrupis), potekstis (=potekstė)*. Galūnė keičiasi ir tais atvejais, kai nesiskiria dūrinio ir pamatinio žodžio giminė, pvz.: *skyrius – poskyris, nosis – panosė, miškas – pamiškys, pamiškė*.

3. Žodžių darybos klaida laikomi sudurtiniai sutrauktiniai žodžiai, sudaryti iš vieno ar kelių žodžių pradžios ir paskutinio viso žodžio, pvz.: *dietgydytojas (=dietologas), medsesuo (=medicinos sesuo), vyrinžinierius (=vyriausiasis, vyresnysis inžinierius), bendragamyklinis (=bendrasis, visos gamyklos), visaapimantis (=visa apimantis), visagalintis (=visagalis, viską galintis)*.

4. Kai vienas dėmuo yra tarptautinis, o kitas lietuviškas, taip pat reikia keisti sudurtinį žodį, pvz.: *autodalys (=automobilių dalys)*[12], *elektroenergija (=elektros energija), radiocentras (=radijo centras), mikroįmonė (=labai maža įmonė), megastiprus (=labai stiprus, didelio galingumo)*, todėl geriau *monospektalis*, o ne *monovaidinimas*, nes abu dėmenys tarptautiniai.

Taip pat neteiktini iš tikrinio ir bendrinio daiktavardžio sudaryti įmonių vardai, pvz.: *Lietstatyba, Varėngrybas*. Tais atvejais, kai pirmasis dėmuo niekada neina atskiru žodžiu, sudurtinio žodžio negalima pakeisti dvižodžiu junginiu, pvz.: *fotoaparatas, mikroautobusas, makroekonomika, hiperfunkcija, agroplėvelė, aviakatastrofa, ultragarsas, hidroturbina, audioaparatūra, videokasetė.*[13] Apskritai lietuvių kalbai nebūdingi daugiašakniai sudurtiniai žodžiai (sudurtiniai sutrauktiniai dariniai), pvz.: *hidroenergprojektas (=hidroenergijos projektas), agrozoomokykla (=agronomijos ir zootechnikos mokykla)*.

5. Neteiktini asmenis reiškiantys priesagos *-ietis* žodžiai, padaryti iš dvižodžių ar ilgesnių gyvenamųjų, darbo vietų, įstaigų, įmonių ar organizacijų pavadinimų, pvz.: *naujavilnietis (=Naujosios Vilnios gyventojas), vaiknamietis (=vaikų namų auklėtinis)* (plačiau žr. § 84 apie priesagą *-ietis*).

6. Nevartotini priesagos *-umas* vediniai iš sudurtinių žodžių. Jie keistini dviem žodžiais ar kitu geresnės sandaros žodžiu, pvz.: *darbaimlumas (=darbo imlumas), savitvardumas (=savitvarda)*.

7. Prieveiksmis *pusiau*, įeidamas į žodį kaip sudėtinė dalis, dažniausiai trumpėja, pvz.: *pusvalandis, pusaklis*, nors vartojama *pusiaunaktis, pusiaužiemis*. Todėl neretai reikia keisti dūrinius su pilnu dėmeniu *pusiau*, pvz.: *pusiaukrūmis (=puskrūmis), pusiaugynėjas (=saugas), pusiauautomatinis (=pusautomatis)*.

---

[12] Dėmuo *auto-* lietuvių kalboje vartojamas ne kaip savarankiškas žodis, o tik kaip sudurtinio žodžio dėmuo, pvz., *automagistralė*. Nevartotini dariniai, sudaryti iš *auto-* ir lietuviško žodžio, reiškiančio automobilio dalį ar jam priklausantį daiktą, pvz., ne *autodažai*, bet *automobilių dažai*, tačiau vartotinas sudurtinis žodis *autoservisas*. Jei antrasis dėmuo yra ryškią priesagą turintis veiksmažodinis daiktavardis, reiškiantis veiksmą ar veiksmo vietą, taip pat reikia vartoti dviejų žodžių junginį, pvz., ne *autoplovykla*, bet *automobilių plovykla*.

[13] Siūloma tarptautinius sudurtinių žodžių dėmenis *audio-* ir *video-* keisti lietuviškais atitikmenimis *garso* ir *vaizdo*, pvz.: *audiokasetė – garso kasetė, garsajuostė; videojuosta – vaizdo juosta, vaizdajuostė; audioaparatūra – garso aparatūra; videoaparatūra – vaizdo aparatūra*.

Lietuvių kalbos žodžiai, be anksčiau minėtų darybos būdų, dar sudaromi ir su galūnėmis, taigi galima kalbėti ne tik apie priešdėlinius, priesaginius vedinius, dūrinius, bet ir galūnių vedinius. Tiesa, neretai galūnių vediniai sunkiai atpažįstami, nes galūnių pagrindinė funkcija – rodyti žodžių ryšius, o galūnė, kaip darybos priemonė, gana reta (galūninė žodžių daryba daug retesnė nei priešdėlinė ar priesaginė, taip pat retesnė ir už dūrybos būdą). Toliau išvardyti keli galūnių vediniai: *apsauga, pagreitis, atkarpa, polinkis, aukštis, skonis; išlaidus, talpus, uždaras*. Iš šių pavyzdžių matyti, kad galūninės darybos būdu sudaromi daiktavardžiai ir būdvardžiai. Išsamiau galūnių vediniai šiame vadovėlyje neaptariami, nes jie vartojami taisyklingai, laikantis bendrinės kalbos normų.

4.5. Pratimai

4.1. Raskite netaisyklingos darybos priešdėlių vedinius ir juos pakeiskite teiktinais žodžiais (§ 79–81).

A. 1. Prie parduotuvės būriavosi būrelis bedarbių, diskutuojančių apie didžiulę bedarbystę Lietuvoje, betvarkę aukščiausiuose valdžios sluoksniuose ir sunkų gyvenimą. 2. Tik šiandien man daėjo, ką jis vakar kalbėjo apie direktorių. 3. Pareiškime turite darašyti savo pavardę ir vardą. 4. Kas apmokė šiuos studentus? 5. Nustebau, kad Jonas po dešimties darbo metų apleido klestinčią firmą. 6. Prašyčiau atžymėti mano taloną. 7. Penktos klasės mokytoja sugeba apjungti visus mokinius. 8. Ligoniui rekomenduojama gerti nudruskintą vandenį. 9. Ponudegiminiai randai lieka visam gyvenimui. 10. Jovita visą mėnesį prisilaikė dietos. 11. Bendrosios praktikos gydytojas davė nukreipimą pas okulistą. 12. Mokytoja ekspertė paruošė teminį matematikos kurso išplanavimą.

B. 1. Anksčiau žmonės buvo įpratę prie visokių nedateklių. 2. Užsipylę pilną baką benzino, vyrai pasuko Molėtų link. 3. Apšildymo sezonu reikia daug pinigų išleisti mokesčiams. 4. Dėl skolų visam namui atjungė elektros

tiekimą. 5. Pasiįdomauk, kiek kainuoja šis megztinis. 6. Nelengva per trumpą laiką išgauti norimą efektą. 7. Kariai sėkmingai užbaigė kovą. 8. Gamindama valgį Jolita visada atmatuoja produktų porcijas. 9. A. Petraitis su P. Antanaičiu sudarė beterminę nuomos sutartį. 10. Neužmetinėk to, kas jau buvo seniai. 11. Be galo padidėjo kainos už vandens pašildymą. 12. Draudimo išmokėjimo skyrius. 13. Pravažiavimo bilietai studentams parduodami su 80 proc. nuolaida. 14. Raštai nukopijuoti ir užtvirtinti antstolių, bet labai prastos kokybės. 15. Atvykite ir sudalyvaukite mūsų žaidime! 16. Garantinis ir pogarantinis aptarnavimas. 17. Nebegalite pakęsti dūmų, blogo kvapo ir betvarkės virtuvėje, o Jūsų šeima lieka nepatenkinta po eilinės vakarienės? Pristatome išeitį – naująjį garų puodą. 18. Nacionalinė teismų administracija paskaičiavo, kad dėl nepagrįstai sumažintų atlyginimų apygardų ir apeliacinio teismo teisėjai patyrė net 130 mln. litų nuostolių. 19. Tai gali būti traktuojama kaip užslėpta reklama.

4.2. Panagrinėkite žodžių su priešdėliais poras, nustatykite, kuris sakinyje paryškintas žodis vartojamas taisyklingai, o kuris – ne (§ 79–81). Atkreipkite dėmesį į žodžių reikšmes.

A. 1.1. Matininkas po savaitės pateikė žemės sklypo **išmatavimus**.
1.2. Žemės **išmatavimui** reikėjo skirti daug laiko.

2.1. Vakar į parduotuvę **užvežė** naujų prekių.
2.2. Draugė važiavo pro šalį ir **užvežė** mane į darbą.

3.1. Senoji Balaišienė **pergyveno** savo vyrą ketveriais metais.
3.2. Neringa labai **pergyvena** dėl neišlaikyto matematikos egzamino.

4.1. Vaikas **nukrito** nuo dviračio.
4.2 Krepšininkas **nukrito** baudos aikštelėje.

5.1. Sąskaitą turite **sumokėti** iki mėnesio 25 dienos.
5.2 Ar jau **sumokėjai** mokesčius?

6.1. Dailininko paveikslai **paperka** romantinėmis nuotaikomis.
6.2 Kurį valdininką **papirkai**, kad gavai tokį gerą žemės sklypą?

7.1. Ar jau **pasiuntėte** kalėdinius sveikinimus?
7.2. **Pasiunčiau** dukrą į parduotuvę nupirkti duonos.

8.1. **Neperlenk** savo įtakos dėl šios bylos ištyrimo.
8.2. **Perlenk** medžiagą per pusę ir tada kirpk.

9.1. **Perneškime** šiuos daiktus į kitą kambarį.
9.2. Šios dvi kaimynės negali viena kitos **pernešti.**

10.1. Atleisk, **praklausiau**, ką man sakei.
10.2. Komisija **praklausė** visus dalyvius ir tada paskelbė nugalėtoją.

B. 1.1. Nesitikiu, kad kada nors man **atleisi**.
1.2. Neįgalieji ir nėščios moterys parduotuvėje **atleidžiami** be eilės.

2.1. Būtinai turite **prisirašyti** pas šeimos gydytoją.
2.2. Vaikinas **prisirašė** kelis lapus pristatymo kalbos.

3.1. Ekspertai **paskaičiavo**, kad užteršta apie 400 000 kubinių metrų požeminio vandens.
3.2. **Paskaičiuokime**, kiek reikėtų vežtis maisto ir gėrimų į turistinę kelionę.

4.1. Kai saulės šviesos neužtenka, **įjungiame** stalinę lempą.
4.2. Į klausimą dėl „Gazprom“ yra **įjungta** ir ES.

5.1. Dėl kilusios įtampos šalyje daug policininkų buvo **iššaukta** iš atostogų.

5.2. Kerštas visuomet **iššaukia** tik dar didesnį kerštą.

6.1. Vienąkart Fortūna tau šypsosi, kitąkart **paveda**.

6.2. Seimas **pavedė** Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centrui išduoti rezistencijos dalyvio pažymėjimus.

7.1. Atlyginimas ar stipendija turi būti **pervesti** į sąskaitą banke.

7.2. Asmenis, įgijusius kvalifikaciją paliudijančius dokumentus, **pervesti** į slaugės-padėjėjos (slaugo-padėjėjo) pareigas.

8.1. Reikia **peržiūrėti** teisės aktus, sugriežtinti reikalavimus.

8.2. Dar kartą **peržiūrėkite** užduoties sąlygą, kad tinkamai išspręstumėte uždavinį.

9.1. Vaida neturėjo grynųjų, todėl už ją **uždėjau** 10 Lt.

9.2. Vaikas **užsidėjo** per mažą striukę.

10.1. Visoms amžiaus grupėms užsiėmimai **pravedami** pagal specialią metodiką.

10.2. Kažkoks instinktyvus jausmas mane **pravedė** pro šitą moterį.

4.3. Panagrinėkite, ar taisyklinga priešdėlių vartosena (kokiomis reikšmėmis vartotini priešdėlių vediniai, žiūrėkite „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“, taip pat § 79–81).

A. 1. Šitos padangos visai išsidėvėjusios. 2. Aleksui nieko neišėjo. 3. Virtuvėje kabo garų surinktuvas. 4. Prieš kirtimą medžiai yra nužievinami. 5. Daugybę metų praleidę tremtyje, patyrę daug sunkumų lietuviai sugebėjo nenužmogėti. 6. Pardavėja lėtai aptarnauja pirkėją. 7. Automobilių techninis aptarnavimas. 8. Banke kortelė buvo greitai atblokuota. 9. Tai leido

geriau susipažinti su Lietuvos įmonių veikloje iškylančiomis problemomis. 10. Turime džiaugtis atstatyta nepriklausomybe. 11. Ausiai plauti gydytojas panaudojo beadatinį švirkštą. 12. Niekaip negalėjau užvesti automobilio, todėl galiausiai reikėjo pakrauti akumuliatorių. 13. Po kelių valandų Angelė viršininkui nunešė išbaigtą sutartį. 14. Ona Bradauskienė išgyveno karą, tremtį, tėvų ir brolių netektį.

B. 1. Pas mus atliekamas priešpardaviminis servisas. 2. Sanatorijoje ligoniai priiminėjo purvo vonias. 3. Kas yra šio užmanymo autorius? 4. Naujas mokinys buvo įtrauktas į sąrašus. 5. Firma pažadėjo per mėnesį įvesti telefoną. 6. Kalnuose turistai dažnai susitraumuoja. 7. Kviečiame pasisakyti ponią Lukoševičienę. 8. Praėjimas tuneliu. 9. Sunkiai sergančiam ligoniui buvo pravesta konsultacija. 10. Ką priduoda eilėraščiui gausus meninių priemonių vartojimas? 11. Derybos prasideda nuo priekaištų ir išmetinėjimų galimiems partneriams. 12. Valdininkas paneigė tokias kalbas, sakydamas, kad viskas tiksliai paskaičiuota. 13. Sistemų pajungimas į pultą ir stebėjimas. 14. Iki sklypo pravestos visos komunikacijos. 15. Akumuliatorių prieš žiemą būtina pakrauti. 16. Šios gyvūnų rūšys praėjo ilgą evoliucijos kelią.

4.4. Ištaisykite neteiktinus priesaginius daiktavardžių vedinius (§ 84–85).

A. 1. Ant dėmės užpilkite dėmių išėmėjo. 2. Sugedo autopakrovėjas. 3. Į dažus reikia įpilti skiedėjo. 4. Koks tu dažų skiedėjas, jei nežinai, kiek pilti tirpintojo! 5. Nors kambaryje buvo įjungtas elektrinis oro drėkintojas, buvo neįmanoma dirbti dėl didžiulio karščio. 6. Kad pranyktų tabako kvapas, reikia papurkšti oro gaivintojo. 7. Prie vyriausybės rūmų protesto akciją pradėjo inkariečiai. 8. Ar galėtum susikalbėti su kokiu nors kiniečiu?

9. Aistringos brazilietės žavi savo temperamentu. 10. Šiais laikais užsienyje geriau nesutikti savo tautiečių. 11. Reikia keisti visuomenės nuomonę, kad visi vaiknamiečiai – potencialūs nusikaltėliai. 12. Malonu sutikti pažįstamą žemietį. 13. Mes, ansambliečiai, jaučiamės kaip viena šeima. 14. Parapijiečiai ateina į šv. mišias kaip tikinti katalikiška bendruomenė. 15. Dažnai saldumynams įprastą cukrų čia keičia ne tokie „blogiečiai“ – fruktozė ir laktozė.

B. 1. S. Kontrimienė beveik metus išdirbo „Drobės“ fabrike medžiagų balintoja. 2. Ar moki naudoti šitą treniruotoją? 3. Užmiršau išjungti vandens šildytoją, todėl jis perdegė. 4. Naujasis nuotraukų ryškintojas greitai tapo mėgstamiausiu kolektyvo nariu. 5. Perplaudami skalbinius įpilkite kamštelį audinių minkštintojo. 6. Priimame paraiškas dyzeliniams pakrovėjams tiekti. 7. Kaune susirinko sąjūdiečiai paminėti dešimtąsias Nepriklausomybės sąjūdžio metines. 8. Žaiskime tokį žaidimą: berniukai bus blogiečiai, o mergaitės – gerietės. 9. Susirinkime dalyvavo didžioji dalis bendrabutiečių. 10. Žalgiriečiai laimėjo lemiamas rungtynes. 11. Pastaruoju metu pagrindiniuose šalies dienraščiuose padaugėjo neigiamų straipsnių apie dvasiškius. 12. Šiais metais buvo atleisti net 400 drobiečių.

4.5. Sudarykite asmenų pavadinimus iš šių vietovardžių (§ 84).

A. Vengrija, Danija, Gruzija, Olandija, Estija, Azija, Europa, Brazilija, Čekija, Plungė, Alytus, Kretinga, Panevėžys, Šiauliai, Varėna.

B. Šiluva, Skuodas, Rokiškis, Kudirkos Naumiestis, Anykščiai, Molėtai, Merkinė, Varniai, Australija.

4.6. Kodėl netaisyklingai vartojami šie su lietuviškomis priesagomis sudaryti daiktavardžiai ir kaip jie keistini? (§ 84).

A. 1. Neseniai pasirodė straipsnis apie nesąžiningai dirbančią Kauno **valdininkiją**. 2. Rūbų **taisymas** ir **siuvimas**. 3. Reikia keisti susidėvėjusius gamyklos **įrengimus**. 4. Revizorius atliko **patikrinimą** ir rado daugybę trūkumų. 5. Kokio **išmatavimo** rūbus nešioji? 6. Pedagogų pareiga – ugdyti mokinių **asmeniškumą**. 7. Dar neteko matyti tokio **neišmanėliškumo**. 8. Šiandien pinigai renkami bažnyčios **išlaikymui**.

4.7. Raskite netaisyklingos darybos arba netinkamai vartojamus priesagos *-inis* vedinius ir pakeiskite juos taisyklingais žodžiais (§ 86).

A. 1. Visą laiką nešioju rankinį mechaninį laikrodį. 2. Pas įtariamąjį rastas televizorius, vaizdo kamera ir dvikasetinis magnetofonas. 3. Vaikams iki 16 metų parduodami tik bealkoholiniai gėrimai. 4. Pirmiausia turite nubrėžti vertikalinę liniją. 5. Atlikus sistematinį tyrimą paaiškėjo šie dalykai. 6. Finalinėse varžybose susitiks Lietuvos ir Australijos rinktinės. 7. Studentės teoretiniai samprotavimai nepagrindžia darbo pradžioje iškeltos hipotezės. 8. Žmonėms ir gyvūnams pavojingas radioaktyvinis spinduliavimas. 9. Jų paviršius labai gerai atspindi šiluminę energiją. 10. Ne visi pritars jūsų siūlomoms konstitucinėms pataisoms. 11. Priėmus bedarbių rėmimo įstatymo pataisas, pratęstas bedarbio pašalpos mokėjimas priešpensijinio amžiaus bedarbiams.

B. 1. Medicininių terminų žodynas. 2. Keramikinė vaza, kuri puikiai dera tiek moderniame, tiek klasikiniame interjere. 3. P. Narbutas laikinai pavaduoja techninį direktorių. 4. Pooperacinis gydymas gali būti labai ilgas ir skausmingas. 5. Bendrovė „Žibintas“ atlieka priešpardaviminį servisą. 6. Anketą pildykite spausdintinėmis raidėmis. 7. Universitete galima

pasirinkti daugiadisciplinarines studijas. 8. Nupirktas naujas mechanikinis kūjis. 9. Prasidėjo pavasarinė Seimo sesija. 10. Progresyvinius mokesčius moka daugelio išsivysčiusių pasaulio šalių gyventojai. 11. Balsuoti teikiamoms įstatyminėms pataisoms nepritaria Seimo Ekonomikos komitetas. 12. Įgyvendinus trejų metų trukmės projektą psichiatrinę ligoninę tikimasi reformuoti į europietišką teisminės ekspertizės centrą. 13. Gautos absoliučios vyriausybinės garantijos paskatintų kai kurias firmas skolintis daugiau nei neišvengiamai reikia. 14. Kūriniams būdingas platus kontekstas (biblijinis, mitologinis, kultūrinis). 15. Medicininė komisija nustatė, kad buvusi darbuotoja profesine liga jau sirgo iki įsidarbinimo. 16. Atlikus preliminarinę cheminę analizę, nustatyta, kad tai – varis arba jo lydinys.

4.8. Raskite netaisyklingos darybos priesaginius būdvardžius ir pakeiskite juos tinkamais žodžiais (§ 86).

A. 1. Ar mėgsti indiškus patiekalus? 2. Kokie prancūziški dainininkai tau patinka? 3. Moksleivė išmano gramatiką, bet daro nemažai stilistiškų klaidų. 4. Profesorius V. Petraitis skaitė pranešimą moksliškoje konferencijoje. 5. Lietuva nuo seno yra žemdirbiška valstybė. 6. Nebūk toks lengvabūdiškas ir pagalvok apie ateitį! 7. Mėgėjiškos dešrelės šiandien kainuoja 8 Lt 99 ct. 8. Zigmą dažnai aplanko pranašiški sapnai. 9. Vakarėlyje Marius sutiko simpatingą merginą ir jų santykiai laikui bėgant virto santuoka. 10. Studentiški laikraščiai, tiesą sakant, neįdomūs.

B. 1. Pakartotini rinkimai vyks š. m. gruodžio 15 d. 2. Iš vandens ištrauktam berniukui tuoj pat buvo padarytas dirbtinas kvėpavimas, bet jo gyvybės nepavyko išgelbėti. 3. Pensijinio amžiaus žmonės šių žodžių visiškai nevartoja ir nėra girdėję apie juos. 4. Teismo anstoliams problematiška išieškoti skolas iš valstybės įmonių. 5. Tai trečia pagal dydį iš

šešiolikos Vokietijos federatyvinių žemių, kurioje gyvena 9,7 mln. gyventojų. 6. Tuoj bus pradėtas visuotinas susirinkimas. 7. Lietuva kol kas žemdirbiškas kraštas, kur žemės ūkyje dirba apie ketvirtadalis gyventojų. 8. Save jis laikė geriečiu. 9. Tai padarė ne kilnių tikslų vedinas, o dėl šalto išskaičiavimo. 10. Norima, kad būtų paremtas nors vienas kaunietiškas Valstybės atkūrimo dienos renginys. 11. „Baltoji varnelė“ pristato energetinių produktų žvaigždę.

4.9. Raskite nevartotinas veiksmažodžių formas ir jas pakeiskite taisyklingais žodžiais (§ 87).

A. 1. Gydytoja paprašė nusirenginėti. 2. Netrukdyk man, juk matai, kad peržiūrinėju sąskaitas. 3. Prieš kelerius metus Jonas baiginėjo universitetą, bet, sutrikus sveikatai, turėjo mesti mokslus. 4. Mergaitė skubėdama bėgiojo per gatvę namo. 5. Teisėsaugos pareigūnai per valandą apklausinėjo liudininkus, nustatinėjo žuvusiųjų asmenybes.

B. 1. Kas atsitiko, ko bėginėji iš vieno kambario į kitą? 2. Dirbinėji kažkokius niekus – geriau imkis rimtų darbų! 3. Panevėžiečiai, leidę varžovams be atsako laimėti 10 taškų, jau atsilikinėjo. 4. Posėdžio, kuriame buvo pristatinėjama bendrojo plano koncepcija, dalyviai ėmė kvatoti, pamatę Telšių rajono vietovių pavadinimus. 5. Kai baiginėjau mokyklą, turėjau dvi aistras – matematiką ir muziką. 6. Jis mano, kad reikia nuolat atlikinėti žygdarbius. 7. Tegul kažkas kitas užmezginėja naujus ryšius. 8. Dėl nesutvarkytos socialinės sistemos savo vaikus pradedame atidavinėti į darželius vos kelių mėnesių ar metų. 9. Iš lenkiškų mokyklų mokiniai pradėjo pereidinėti į lietuviškas. 10. Kamilės mama neakivaizdiniu būdu užbaiginėjo aukštuosius mokslus, todėl mergaitei dažnai pritrūkdavo dėmesio.

4.10. Paaiškinkite, kodėl kai kurie prieveiksmiai yra nevartotini, pakeiskite juos taisyklingais žodžiais (§ 88).

A. 1. Rakauskų šeima, auginanti penkis mažamečius vaikus, ekonominiai verčiasi labai sunkiai. 2. Išoriniai Albinas atrodo nuostabus, bet jaučiu, kad vidiniai jis nėra geras žmogus. 3. Begaliniai noriu nuvažiuoti į Romą. 4. Antanina sumurmėjo kažką beprasmiai sau po nosimi. 5. Karo tarnybos negali atlikti psichiniai atsilikę asmenys. 6. Direktorius šimtaprocentiniai užgarantavo, kad darbininkai šį mėnesį gaus didesnes algas.

B. 1. Principiniai galima sutikti su Juliaus pasiūlymu. 2. Statyboms baigti orientaciniai reikės 10–20 tūkst. litų. 3. Savo darbą gydytoja atliko bejausmiškai. 4. Teoriniai projektas turėtų būti baigtas jau po savaitės. 5. Aš asmeniniai manau, kad Danguolė yra neteisi. 6. Šis darbas sunkus fiziniai. 7. Po įkalinimo tėvas tiek fiziniai, tiek ir dvasiniai palūžo ir daugiau nebeatsigavo. 8. Liudvikas XVIII užimdamas sostą kreipėsi ne kaip buvo tradiciniai įprasta į „mano tautą“, bet į „prancūzų tautą“. 9. Automobilyje sėdėjo du civiliai apsirengę žmonės.

4.11. Pabraukite taisyklingus žodžius.

B. 1. *Perėja / perėjimas* kitoje gatvės pusėje.

2. Per semestrą būtina išklausyti bent vieną *bendrauniversitetinį / bendrąjį universitetinį* dalyką.

3. *Dujinė / dujų* orkaitė.

4. Su Giedriumi suderinti susitikimo laiką gana *problematiška / problemiška*.

5. Kalėdas ir Naujuosius metus švenčiame *tradiciniai / tradiciškai* su šeima.

6. Jolanta geriausiai iš visų sprendžia *integralines / integrines* lygtis.

7. *Latvių / Latviški* dainininkai gana sėkmingai pasirodo *Eurovizijos* konkurse.

8. Automobilių *taisymas / taisykla*.

9. Indeliai pagaminti iš *keraminio / keramikinio* stiklo, su sandariais dangteliais.

10. Mokesčio dydis paprastai priklauso ir nuo investavimo rizikos – brangiausi yra *akcijų / akcijiniai* fondai, pigesni obligaciniai, pinigų rinkos, o pigiausi – indeksiniai fondai.

11. Žymus rašytojas *pravedė / vedė* popietę paaugliams ir tėvams, toliau gilindamasis į paauglių ir suaugusių bendradarbiavimo temą.

12. Kai kurie *bendraklasiai / klasiokai* apsimeta, jog manęs nemato.

13. Ji teigė, kad vaistų gamintojai yra *užkėlę / pakėlę* vaistų kainas ir gauna didelį pelną.

4.12. Pakeiskite netaisyklingai sudarytus dūrinius. Paaiškinkite, kodėl neteiktini šie žodžiai (§ 89).

A. 1. Skyriaus vyrgydytojas labai barė medseserį dėl jos nuolatinio vėlavimo į darbą. 2. Kas šių statybų genrangovas? 3. Ar žinote, kas matuojama ampervalandomis? 4. Lina pamatė, kad autoservise meistrai sudaužė priekinį autožibintą. 5. Filmas sukurtas Lietuvos kinostudijoje. 6. Vytautas Antanaitis teismo pripažintas namo, esančio Aguonų gatvėje, bendrasavininku. 7. Pastaruoju metu pagausėjo pranešimų apie didelius makro klimato pokyčius. 8. Autoinspekcijoje laukė didžiulė pasipiktinusių žmonių minia. 9. Pusiaupriekabė privalo turėti numerį. 10. Lietuvos nacionalinio operos ir baleto teatro prima balerina. 11. Grįžusi namo Alina suprato, kad parduotuvėje prieš ją stovėjęs pusamžis vyriškis pasiėmė jos puskepalą duonos. 12. Gal galėtumėte pasakyti, kokioje gatvėje yra agrochemtarnyba?

13. Pranas įgijo elektrosuvirintojo specialybę. 14. Įmonė neseniai įsigijo modernų pneumokrautuvą.

B. 1. Vagys iš mašinos pavogė automagnetolą. 2. Gaisrininkai dėvi kostiumus iš ugniaatsparios medžiagos. 3. Vakarų valstybėse vis daugiau naudojama ekotepalų. 4. Gintautas priklauso aeroklubui „Skraidyklė“. 5. Vyriausybė skyrė daugiau nei numatyta lėšų agroverslui skatinti. 6. Naujai atidarytoje parduotuvėje rasite didžiausią videoaparatūros pasirinkimą. 7. Šalia manęs sėdėjo mergina su audioplejeriu ir garsiai klausėsi muzikos. 8. Penktadieniais ir šeštadieniais Gariūnuose veikia autoturgus. 9. Vakar žiūrėjome pusiaufinalines varžybas. 10. Šiandien redkolegija svarstys, ar verta leisti K. Linkaičio knygą „Pavasario šalnos“. 10. Mikro autobusų nuoma keleivių pervežimui. 11. Gamyklos vyrinžinierius liko nepatenkintas darbu. 12. Žinomą manekenę ir modelių agentūros bendrasavininkę buvo galima sutikti neseniai vykusiame rudens–žiemos kolekcijos pristatyme. 13. Naujosios darbuotojos nepaprastai darbščios, tikros darboholikės.

4.13. Įrašykite reikiamą priesagą ir (ar) galūnę (§ 84–88).

B. 1. Adomas labiau mėgsta juodąjį, o ne pien__ šokoladą. 2. Gerai material__ apsirūpinęs vyras susipažintų su simpati__ 25–30 metų mergina. 3. Seimo narys pateikė projektą dėl pensi__ amžiaus sutrumpinimo. 4. Jau rytoj galėsite sužinoti preliminar__ rezultatus. 5. Nerv__ vaikams prieš miegą duokite melisų ar mėtų arbatos. 6. Laisvės alėjoje atidarytas naujas kin__ restoranas. 7. Tik įvairiapus__ žmonės būna geri vadovai. 8. Neveikia televizijos kanalų jung__. 9. Liepsnos skirstyt__. 10. Jums dar labai trūksta gyvenim__ patirties. 11. STT vadovo likimas bus nulemtas kitą savaitę po pakartotin__ balsavimo. 12. Japon__ automobilių dalys. 13. Teor__ (būdvardis iš *teorija*) atžvilgiu – tai labai įdomus dalykas. 14. Spiritinis graiki__ riešutų kevalų tirpalas.

4.14. Vietoj klaustuko įrašykite tinkamus žodžius. Pasirinkite vieną iš dviejų šalia sakinio pateiktų žodžių.

B.

1. Kaip gretutinių studijų programos dalykai gali būti ? kitose programose studijuoti dalykai.	*įskaitomi /užskaitomi*
2. Kliento namuose ? vonias.	*atrestauruojame / restauruojame*
3. ? laukėme visą valandą.	*Betiksliai / Be tikslo*
4. ? rinkimų sistema taip pat nekelia gyventojams pasitikėjimo.	*Vienmandatinė / Vienmandatė*
5. ? tyrimo metu analizuota 2 tūkst. vyresnių nei 70 metų dvynių fotografijų.	*Pakartotinio / Pakartotino*
6. Gaisro metu sudegė automobilio akumuliatorius, jo ?, apdegė 3 dviračiai, aprūko rūsio patalpos.	*pakrovėjas / įkroviklis*
7. Norint sudaryti dvi kontrastingas nerimo atžvilgiu studentų grupes, tektų pasitelkti į pagalbą ? psichologus.	*patyrusius / prityrusius*
8. Prancūzų tyrinėtojai rašė pranešimus apie irokėzus, kurie apie 1620 m. spragindavo kukurūzus ? induose karštame smėlyje, taip pat mėgo iš jų virti sriubą.	*keramikiniuose / keraminiuose*
9. Suformuluokite atleidimo iš darbo, interviu su žiniasklaida pasiruošimo ir ? etapus.	*vedimo / pravedimo*
10. Parduodamas ?.	*mažasis šiltnamis / mikrošiltnamis*

4.15. Nustatykite, ar pažymėtos vietos yra priešdėlio ar šaknies dalis. Įrašykite *a* arba *ą* (§ 77).

B. S__auga, s__kinys, s__nkloda, S__liamonas, s__jūdis, s__lstelėjęs, s__junginikas, s__balas, s__lyga, s__kramentas, s__nkryža, s__lytis, s__ndoris, s__mata, s__mojingas, s__ksai, s__kura, s__mokslininkas, S__lamiestis, S__lantai, s__valaikiškumas, s__moningumas, s__ntaka, s__mtis, s__myšis,

s__narys, s__lotinė, s__vybinis, s__naudos, s__našos, s__ranga, s__rašėlis, s__rkazmas, s__tyriškas, s__rėmiai, s__ryšis, s__nitarinis, s__nkaba, s__saja, s__kalas, aps__manojęs, s__vižudis, s__siauris, s__lyklas, s__lynas, s__siuvinis, s__ntarvė, s__skaityba, s__lyginai, s__charinas, s__liutuoti, s__skambis, s__skrydis, s__kingas, s__smauka, s__statas, s__mbūris, s__stingis, s__ndėlininkas, s__vadautojas, s__viveikla, s__mprotauti, s__mpyna, s__vartynas, s__nkaupa, s__nkcija, s__lamandra, s__varžėlė, s__mbrūzdis, s__gtys, s__veikaudamas, s__ntrumpa, s__kralus, s__vokinis, s__vigyda, s__ldiklis, s__ntvarka, s__šlavynas, s__vimyla, s__žalynas, s__nglauda, s__ngrūda, s__žiningesnis, aps__kymas, s__lelė, s__loninis, s__ndas, s__ndara, s__žinė, s__vigyna, s__ndūra.

4.16. Ištaisykite žodžių darybos klaidas.

B. 1. Jis buvo praėjęs muitinės patikrinimo procedūras. 2. Papuošė salę lengva, spalviniai tinkančia dekoracija. 3. Ar pakanka įstatyminės bazės smulkiajam ir vidutiniam verslui? 4. Lango apkaustai su priešįsilaužimine sistema. 5. Kai pačiu netinkamiausiu metu išsikrauna telefonas, visada padės kelioninis pakrovėjas. 6. Alergines reakcijas gali sukelti ir antioksidantai, emulsifikatoriai, ir stabilizatotoriai, ir balintojai. 7. Nevertėtų pamiršti, kad laisvės sąvoka su ekonomika susijusi tik per ideologinius ir politekonominius saitus. 8. Pasak *Mercer Consulting*, dabar pravažiavimas Londono metro yra pats brangiausias pasaulyje. 9. Vieno iš susidūrusių automobilių vairuotojas ką tik buvo stabtelėjęs degalinėje užsipilti benzino. 10. Užmanymas surengti koncertą Panevėžyje vis dar gyvas. 11. Kuriant šią reklamą savanoriškai sudalyvavo beveik 100 žmonių. 12. Dokumentų, įrodančių, kad mes jį atremontavome, yra tik keletas. 13. Mieli klientai, mokėdami internetu, prašome griežtai prisilaikyti sąskaitoje nurodytų skaitiklių numerių

eiliškumo, pildyti atidžiai ir tiksliai į nurodytas eilutes. 14. Bus svarstomas automobilių aptarnavimo centro Kaune techninis projektas. Jį projektuoja S. Mikštas (AB „Miestprojektas“). 15. Akims stiprinti skirtas medicininės paskirties produktas – natūralus daugiakomponentinis preparatas, kurio sudėtyje esančios biologiškai aktyvios medžiagos yra suderintos cheminiu, technologiniu ir farmakologiniu atžvilgiu. 16. Sunkių išgyvenimų, streso keliamos įtampos mažinimo būdai, emocinių ir asmenybinių problemų įveikimo būdai. 17. Rašant pakvietimus, reikia laikytis pakvietimų rašymo etiketo. 18. Galime gabenti įvairaus dydžio laivus, tačiau jeigu laivas ar kateris yra viršgabaritinis (netelpa į konteinerį), jo pargabenimas gali būti atliekamas tiktai ant denio. 19. Su jais elgėsi nežmogiškai. 20. Mentolis (pipirmėtės aliejus) yra registruotas kaip bereceptinis išorinio naudojimo vaistas. 21. Elektroniniai sveikinimai (e-sveikinimai, e-atvirutė) – naujas sveikinimo įvairiomis progomis (ar be progos) formatas. 22. Lietuvis – naujausio biotechnologijų išradimo bendraautorius. 23. Šis dualizmas sąlygoja vidiniai prieštaringą mokslo ir technikos pažangos poveikį. 24. Kasyklos pradėjo užsidarinėti arba keisti anglies kasimo būdą.

4.17. Ištaisykite pabrauktus žodžius. Pratime yra leksikos ir žodžių darybos klaidų.

B. 1. Neraminantis jo buvimas trikdo naktinį poilsį. 2. Fonteblo mišką labai mylėjo garsusis lietuvių kilmės poetas Oskaras Milašius. 3. Ji ne visai tiksliai išsireiškė. 4. Šį kartą perlenkei lazdą: savo žodžiais tikrai įžeidei Vidmantą. 5. Tikėjomės, kad mūsų įmonė jau po trejų metų neš pelną. 6. Norėčiau sudalyvauti tokiame egzamine. 7. Tik pasišventęs menininkas sugeba tiesiai pažvelgti į dabarties tikrovę. 8. Tada atsiskleidė pačios bjauriausios, patologinės žmogaus elgsenos pusės. 9. Prašom nebeskambinti, nes mūsų

laida jau baiginėjasi. 10. Tradiciškai lėtinį skausmą mažajame dubenyje gydo ginekologai, skirdami priešuždegiminį gydymą. 11. Vandens tiekėjai paskaičiavo, kad mokesčių surinkimo sąnaudos išaugo daugiau kaip tris kartus. 12. Vyriškiui netrukus stuktels 50 metų. 13. Studijuoti šiuos mokslus jam išpuolė jau pasiekus brandą. 14. Aš dar buvau jauna ir kalbinama pasimesdavau. 15. Tokias prekes reikia išimti iš gamybos. 16. Čiulpinukai dvigubo poveikio: palengvina kvėpavimą ir malšina gerklės skausmą. 17. Statistikos departamentas pastebi, kad 2005 m. padidėjo mirtingumas. 18. Planuojama išleisti vieningą atsiskaitymo už komunalinius mokesčius knygelę. 19. Mokiniai biblioteką užplūsta tada, kai pagal programą praeinama B. Sruogos kūryba. 20. Išmokite betarpiškai bendrauti. 21. Didėjant keleivių srautui mieste, prailginami atskirų linijų maršrutai. 22. Šios asociacijos tikslas yra vienyti visus Lietuvos aukštųjų mokyklų profesinių sąjungų narius, įtakojant aukštojo mokslo reformą, atstovaujant ir ginant dirbančiųjų aukštosiose mokyklose teises, interesus, siekiant didesnio skaidrumo politikoje ir finansavime.

4.18. Ištaisykite leksikos ir žodžių darybos klaidas.

B. 1. Gal mano abuojumas nebuvo jam suprantamas. 2. Prieš dirbdami fizinį ar namų ruošos darbą, nusiimkite auksinius žiedus. 3. Žolės surinktuvo kaina 650 Lt. 4. Susirinkime buvo svarstyta ir kita tema, susišaukianti su anksčiau svarstytu klausimu. 5. Kitų metų įmonės biudžetas yra pakankamai skurdus. 6. Kalėdos pernai išpuolė gražios. 7. Trigubos apsaugos kūno purškalas dezodorantas. 8. Mes siūlome: automobilių apsaugos sistemas; palydovines apsaugos sistemas; motociklų apsaugos sistemas; imobilaizerius; centrinius durų užraktus; navigacines sistemas; displėjus; automobilines radijo stotis. 9. Kremas jau po dviejų savaičių atstato odos elastingumą.

10. Mokestis už vizą negrąžinamas, jei imigracinė tarnyba atsisako ją suteikti. 11. „Colgate“ – numeris vienas prekinis ženklas, rekomenduojamas odontologų. 12. Aš myliu gerą muziką. 13. Jei oda problematiška, jūs tai matote ir jaučiate. 14. Neturintis analogų ypatingai tikslus lazerinis ratų balansavimas. 15. Šis priešraukšlinis kremas lūpoms ne tik padeda apsisaugoti nuo mažų raukšlelių. 16. Krempudros nereikia tepti ant kaklo, jos tonas turi pilnai atitikti veido spalvą arba būti bent pustoniu šviesesnis. 17. Turime gerai atidirbtą techniką. 18. 1997 m. Airijos krizė iššaukė finansinę krizę. 19. Nugalėtojai bus apdovanoti brangiomis pypkėmis ir kitais pypkiavimo aksesuarais. 20. Arvydas Urba baigė Lietuvos žemės ūkio akademijos studijas, todėl visai suprantama, kodėl jis rengia žemdirbiškas laidas. 21. Kurortas Jums siūlo įvairių aktyvaus laisvalaikio praleidimo būdų: vandens pramogų parką, pasivažinėjimą dviračiais, peintbolą ir t. t. 22. Kokybiškai atliekame langų sandarinimo darbus. 23. Tam įtakos turėjo tarptautiniai ekonominiai veiksniai, to pasekoje lietuvių kalboje dažnai galima išgirsti tokius žodžius: *akcizas, subsidija*. 24. Prekybos patalpose turi būti geras apšviestumas. 25. Buto apdaila yra daugiaetapinis ir sunkus procesas. 26. Ekožygis Kulpės upės baseinu. 27. Maisto produktų sudėtis ir energetinė vertė. 28. Gavus užsakymo patvirtinimą reikia pravesti pinigus už prekes į įmonės sąskaitą banke (tai galite padaryti savo elektroninėje bankininkystėje arba nuėję į bet kurį banką). 29. Tai specifinė kalba su jai būdingais terminais ir išsireiškimais. 30. Siūlomos formuluotės apie teroristus yra labai jau panašios į Kremliaus naudojamą terminiją.

5. MORFOLOGIJA

Morfologija – viena iš gramatikos sudedamųjų dalių (kita dalis – sintaksė, apie ją žr. 6 skyrių). Morfologija aprašo, kokios yra kalbos dalys, kaip jos kaitomos, tad šiame skyriuje tam ir bus skiriamas didžiausias dėmesys. Medžiaga pateikta taip, kad pirmiausia pristatomi kiekvienos kalbos dalies apibrėžimai, paaiškinama, kaip ta kalbos dalis kaitoma, o vėliau aptariama apibendrinta gramatinių kategorijų, t. y. tam tikrų gramatinių kalbos elementų sistemų (giminės, skaičiaus, laipsnio, rūšies ir kt.), vartosena.

5.1. Kalbos dalys ir jų būdingiausi bruožai

§ 90. Lietuvių kalba yra archajiška, sudėtingai kaitoma kalba. Joje gramatiniai ryšiai dažniausiai reiškiami žodžių formomis, t. y. keičiant kaitomųjų žodžių galūnes, pvz., *atėjo mano draug**as**, mano draug**o** knyga*, *padėk mano draug**ui**, ar pažįsti mano draug**ą*** ir t. t. Lietuvių kalba yra laikoma **sintetine** kalba, o, pavyzdžiui, anglų kalba yra **analitinė**, nes joje gramatiniai ryšiai reiškiami tarnybiniais žodžiais (dažniausiai prielinksniais), žodžių tvarka, intonacija.

Besimokantiems lietuvių kalbos tenka nelengva užduotis, nes neužtenka išmokti tik vieną (ar kelias) pagrindinę formą – reikia išmanyti, kaip žodžiai gali būti linksniuojami, asmenuojami ar kitaip kaitomi. Žinoma, ne visos formos vartojamos dabartinėje kalboje, kai kurios pasitaiko labai retai, todėl ne visas būtina išmokti. Lietuvių kalbos gramatinių (kaitybinių) formų skaičiai gali apstulbinti, pvz., bent teoriškai vienas ir tas pats daiktavardis gali turėti 14 skirtingų formų, būdvardis – 28, veiksmažodis – daugiau nei tūkstantį (jei skaičiuosime asmenuojamąsias ir linksniuojamąsias formas) kaitybinių formų. Taigi pirmiausia susipažinkime, kiek ir kokių kalbos dalių yra lietuvių kalboje, kaip jos kaitomos.

Lietuvių kalboje yra vienuolika kalbos dalių. Pagal galėjimą eiti sakinio dalimis skiriamos į **savarankiškąsias** (daiktavardis, būdvardis, skaitvardis,

įvardis, veiksmažodis, prieveiksmis) ir **nesavarankiškąsias** (dalelytė, prielinksnis, jungtukas, jaustukas ir ištiktukas). Sakinio dalimis dažniausiai eina tik savarankiškosios kalbos dalys.

§ 91. Kalbos dalys dar skirstomos į **kaitomąsias** ir **nekaitomąsias**. Kaitomosioms kalbos dalims būdingos tam tikros gramatinės kategorijos: pvz., daiktavardžiai turi giminės, skaičiaus ir linksnio kategorijas; būdvardžiams būdingos tos pačios gramatinės kategorijos kaip ir daiktavardžiams, taip pat jie dar turi laipsnio, apibrėžtumo kategorijas. Kaip matyti iš pavadinimo, nekaitomosios kalbos dalys niekaip nekaitomos. Toliau išsamiau aprašytos visų kalbos dalių gramatinės kategorijos, pateikti kalbos dalių apibrėžimai.

1. Daiktavardis – kalbos dalis, reiškianti daiktą. Vieni daiktavardžiai yra konkretūs, pvz.: *namas, knyga,* kiti abstraktūs, pvz.: *gyvenimas, gėris*.

Gramatinės daiktavardžių kategorijos:

1) **giminė:** vyriškoji ir moteriškoji giminė.[14] Daiktavardžiai yra arba vyriškosios, arba moteriškosios giminės, pvz.: *pieva, stalas*. Tie daiktavardžiai, kurie reiškia vardus, asmenų pavadinimus pagal veiklą, profesiją, gali būti abiejų giminių, pvz.: *Valentinas – Valentina, gydytojas – gydytoja*. Ir vyriškąją, ir moteriškąją giminę gali turėti kai kurie daiktavardžiai, įvardijantys gyvūnus, pvz.: *vilkas – vilkė, bebras – bebrė*. Kartais moteriškosios giminės formą turi vyriškosios giminės daiktavardžiai, pvz.: *dėdė, tėtė, viršila*. Žinoma, su jais derinami vyriškosios giminės žodžiai: *geras dėdė, senas tėtė, žymus viršila*.

2) **Skaičius:** vienaskaita ir daugiskaita.[15] Dauguma daiktavardžių kaitomi skaičiais, pvz.: *krūmas – krūmai, knyga – knygos,* bet kai kurie yra tik vie-

---

[14] Kai kuriuose kalbiniuose darbuose galima rasti parašyta, kad yra trys giminės: vyriškoji, moteriškoji ir bendroji. Tie daiktavardžiai, kurie turi tą pačią formą ir vyriškajai, ir moteriškajai giminei, pvz., *valkata, naktibalda, mėmė*, laikomi bendrosios giminės daiktavardžiais (pvz., „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ prie šių daiktavardžių rasite žymą *b.,* kuri reiškia bendrąją giminę). Yra teigiančių (pvz., A. Paulauskienė), kad neverta skirti bendrosios giminės, kad minėtų daiktavardžių giminę parodo šalia pavartoti derinamieji žodžiai, pvz., *senas valkata* ir *sena valkata*. Kiti kalbininkai (pvz., A. Judžentis) juos vadina hibridiniais daiktavardžiais.

[15] Anksčiau buvo vartojama daiktavardžių dviskaitos formos, pvz., *du vaiku, dvi ranki*. Dabar dviskaitos formas išlaikė tik kai kurie skaitvardžiai, įvardžiai, veiksmažodžiai, pvz., *abu, du, mudu, einava, einata*.

naskaitiniai, pvz.: *cukrus, duona, sloga, Kaunas*, o kiti – tik daugiskaitiniai, pvz.: *miltai, taukai, niežai, Kėdainiai*. Su daugiskaitiniais daiktavardžiais reikia nepainioti tų žodžių, kurie turi daugiskaitos formą, bet gali būti skaičiuojami, pvz.: *žirklės, kelnės, akiniai, durys*.

3) **Linksnis**: daiktavardžiai, kaip ir kitos linksniais kaitomos kalbos dalys, turi septynis linksnius: vardininką, kilmininką, naudininką, galininką, įnagininką, vietininką ir šauksmininką.[16]

2. Būdvardis – kalbos dalis, reiškianti daikto ypatybę. Skiriamos dvi būdvardžių grupės: kokybiniai ir santykiniai. Pirmaisiais būdvardžiais nusakoma kintama, įvairiai vertinama ypatybė, pvz.: *geras, naujas, senas*. Santykiniai būdvardžiai reiškia ypatybę, griežtai apibrėžtą santykio su kitais daiktais ar reiškiniais, pvz.: *medinis, vakarinis, šilkinis*. Tik kokybiniams būdvardžiams būdingas laipsniavimas, įvardžiuotinės formos, abstraktų daryba (*geras – gerumas*), daryba su priešdėliais *apy-, po-*, priesagomis *-okas, -utis, -ytis* ir kt.; bevardė giminė, prieveiksmių daryba su *-ai* ir *-yn*.

Gramatinės būdvardžių kategorijos: skiriamos **derinamosios** (giminė, skaičius ir linksnis) ir **nederinamosios** (laipsnis, įvardžiuotinės ir bevardės giminės formos).

1) Būdvardis derinamas su daiktavardžiu **gimine**, **skaičiumi** ir **linksniu**. Minėtos gramatinės kategorijos panašios kaip ir daiktavardžio, išskyrus tai, kad visi būdvardžiai kaitomi giminėmis.

2) Nederinamąja būdvardžio kategorija laikomas **laipsniavimas** – tai ypatybės kiekio nustatymas lyginant. Laipsniuojami tik kokybiniai būdvardžiai, reiškiantys kintamąją ypatybę. Skiriami trys laipsniai: **nelyginamasis** *(geras)*, **aukštesnysis**[17] *(geresnis)* ir **aukščiausiasis** *(geriausias)*.

---

[16] Dabartinėje bendrinėje kalboje neretai pavartojamas vienas iš senesnių vietininko variantų – iliatyvas, pvz., *miškan, dangun, akysna*. Netgi pastebėta tendencija, kad tokių formų pastaraisiais metais nemažai pavartojama publicistikoje. Apie netaisyklingą iliatyvo vartoseną žr. § 167.

[17] Dabartinėje bendrinėje kalboje pavartojamas aukštesniojo laipsnio variantas, kartais pavadinamas aukštėlesniuoju laipsniu, pvz., *gerėlesnis, aukštėlesnis*. Paminėtinos analitinės aukščiausiojo laipsnio formos, pvz.: *visų geriausias, pats aukščiausias*.

3) Visi kokybiniai būdvardžiai ir jų laipsnių formos gali būti **įvardžiuotinės**, pvz.: *gerasis, geriausiasis, mažasis*.

4) Tik kokybiniai būdvardžiai turi **bevardę giminę**,[18] pvz.: *čia labai gražu; man gera; lauke šalta*.

3. Skaitvardis – kalbos dalis, reiškianti daiktų skaičių arba tikslią jų vietą eilėje. Skaitvardžiai skiriami į du pagrindinius poklasius – **kiekinius**, pvz.: *vienas, penkiolika, dvidešimt, dvejetas, ketveri, trys dešimtosios*, ir **kelintinius**, pvz.: *antras, penkioliktas, trisdešimtas*.

1) **Kiekiniai** skaitvardžiai dar skirstomi į **pagrindinius, dauginius, kuopinius** ir **trupmeninius**.

- **Kiekiniai pagrindiniai** skaitvardžiai apima skaičius nuo vieno iki begalybės, pvz.: *trys, aštuoni, devyniolika*. Tik skaitvardžiai nuo *vieno* iki *devynių* kaitomi giminėmis. Keli skaitvardžiai, pvz., *dešimtis, šimtas, tūkstantis*, turi vienaskaitos ir daugiskaitos formas, t. y. *dešimtys, šimtai, tūkstančiai*. Savotiškas ir kai kurių skaitvardžių linksniavimas, pvz., skaitvardžiai *vienuolika–devyniolika* linksniuojami kaip daiktavardis *šaka*, bet galininkas neturi nosinės, o nuo *dešimt* iki *devyniasdešimt* iš viso nelinksniuojami.
- **Kiekiniai dauginiai** skaitvardžiai vartojami su daiktavardžiais, reiškiančiais skaičiuoti galimus daiktus, bet turinčiais tik daugiskaitos formą, pvz.: *dvejos durys, trejos žirklės, devynerios rungtynės* (neretai vietoj jų netaisyklingai pasakomi kiekiniai pagrindiniai skaitvardžiai (plačiau žr. § 103). Kiekiniai dauginiai skaitvardžiai sudaromi su priesagomis *-eji, -eri* iš pagrindinių skaitvardžių, pvz.: *vieneri, dveji, devyneri*. Dauginiai skaitvardžiai kaitomi giminėmis ir linksniuojami kaip būdvardžiai *žali – žalios*.
- **Kiekiniais kuopiniais** skaitvardžiais pasakoma visuma kaip vienetas, pvz.: *trejetas moterų; penketas vaikų*. Šie skaitvardžiai daromi iš pagrindinių ir dauginių skaitvardžių su priesagomis *-etas, -tas*. Skaičiais ir giminėmis nekaitomi (nepainioti tų atvejų, kai vartojami daiktavardžiai, pvz.: *svorio vienetai; berniukas gavo tris dvejetus; devynetas yra vienas iš geriausių pažymių*).

[18] Kai kurie kalbininkai *bevardę giminę* vadina *negiminine būsenos forma*.

- **Kiekiniai trumpmeniniai** skaitvardžiai reiškia matematikos vieneto (sveikojo skaičiaus) dalis. Trumpmeninius skaitvardžius sudaro samplaikos, kurių viena dalis (skaitiklis) yra pagrindinis moteriškosios giminės skaitvardis, o kita dalis (vardiklis) – kelintinis įvardžiuotinis moteriškosios giminės skaitvardis, pvz.: *viena antroji; penkios devintosios; trisdešimt šešios šimtosios*. Kaip atitinkami skaitvardžiai linksniuojamos ir skaitiklį, ir vardiklį reiškiančios dalys.

2) **Kelintiniai** skaitvardžiai reiškia skaičiuojamąją daikto vietą eilėje. Jie yra vediniai iš pagrindinių skaitvardžių. Šie skaitvardžiai turi visas būdvardžiams būdingas gramatines ypatybes, išskyrus laipsniavimą. Jie kaitomi skaičiais, linksniais, giminėmis, gali būti įvardžiuotiniai. Pirmieji keli kelintiniai skaitvardžiai turi ir bevardės giminės formą, pvz.: *pìrma, añtra, aštuñta*.

4. Įvardis – kalbos dalis, turinti bendrą rodomąją reikšmę, pvz.: *aš, tas, kitas, bet kas, tam tikras*. Įvardžiai yra labai skirtingi, todėl jų gramatinės kategorijos taip pat skiriasi: yra įvardžių, kurie visai nekaitomi, pvz., *mano, savo, tavo;* yra įvardžių, kurie primena būdvardžius, todėl jiems būdingos tos pačios gramatinės kategorijos kaip ir būdvardžiams, pvz., *šis, kuris, tam tikras* kaitomi giminėmis, skaičiais ir linksniais, t. y. šiomis kategorijomis derinami prie šalia esančio daiktavardžio. Dar kita įvardžių dalis primena skaitvardžius, pvz.: *keli, keliolika, keliasdešimt, kelintas*. Jie kaitomi kaip atitinkamų grupių skaitvardžiai. Keletas įvardžių laikomi daiktavardiniais, nes gali pakeisti daiktavardžius, pvz., *aš, tu, jis*. Šie įvardžiai kaitomi skaičiais ir linksniais, kartais giminėmis (*aš, tu* giminės neturi).

Semantinė įvardžių klasifikacija gana sudėtinga. Ją galima panagrinėti „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“.

Daiktavardžiai, būdvardžiai, įvardžiai ir skaitvardžiai apibendrintai vadinami vardažodžiais.

5. Veiksmažodis – kalbos dalis, reiškianti veiksmą. Vieni veiksmažodžiai nurodo aktyvų veiksmą, pvz.: *vyrai kerta medį; skaitau knygą; dainuojame dainą*. Kiti veiksmažodžiai nurodo būseną, pvz.: *matote mišką; auga javai; lyja; kažkas tolumoje boluoja*.

Visoms veiksmažodžių formoms būdingos tranzityvumo ir veikslo kategorijos. **Tranzityvumas** – tai veiksmažodžio galėjimas reikšti tiesiogiai į galininku be prielinksnio reiškiamą objektą nukreiptą veiksmą pvz.: *ūkininkas a r i a žemę; ligonis s k a i t o knygą;* objektas gali būti išreikštas ir galininką atitinkančiu neiginio bei neapibrėžto kiekio kilmininku, pvz.: *močiutė n e b e m e z g a kojinės, pirkome g ė l i ų*. Tai **tranzityviniai** veiksmažodžiai. **Intranzityviniai** veiksmažodžiai žymi veiksmus, vykstančius tartum subjekto viduje, nesusijusius su išorėje esančiais objektais. Todėl šie veiksmažodžiai nereikalauja kokių nors objekto linksnių, pvz.: *sode a u g a gėlės; kambaryje m i e g a vaikai; nuo vėjo v i r s t a medžiai*. Tai dažniausiai savaiminis veiksmas.

Viena iš sintaksės klaidų, susijusių su tranzityvinių veiksmažodžių formų vartosena, – galininko formų vartosena po neigiamųjų veiksmažodžių (plačiau žr. § 140 4 punktą).

Veikslas – veiksmažodžių savybė, kylanti iš veiksmo atlikimo būdo trukmės, baigtumo atžvilgiu. **Įvykio** veikslui priskiriami veiksmažodžiai, žymintys baigtą, galinę ribą ar rezultatą pasiekusį veiksmą, pvz.: *p a r a š i a u laišką; Romas p e r s k a i t ė knygą; b a i g ė s i vasara*. **Eigos** veikslo veiksmažodžiai paprastai žymi vis dar besitęsiantį veiksmą, pvz.: *l a u k i u draugo; ž i ū r i m e filmą; v a ž i a v o m e dviračiais namo*.

Dažniausiai nepriešdėliniai veiksmažodžiai yra eigos veikslo, o priešdėliniai – įvykio veikslo. Veiksmažodžių su kryptį reiškiančiais priešdėliais esamojo laiko formos yra eigos veikslo, o būtojo kartinio laiko ir būsimojo – įvykio veikslo, pvz.: *ateina – atėjo, atidaro – atidarė, išvaro – išvarė*. Veiksmažodžių priesagoms, išskyrus akimirkos priesagas *-elėti, -erėti*, būdinga eigos reikšmė, pvz.: *šią suknelę n e š i o j u antrus metus; kažkas š ū k a v o per visą naktį*; bet *š ū k t e l ė j a u ir jis atsisuko* (įvykio veikslas).

Nors lietuvių kalboje veikslo kategorija nėra tokia aktuali kaip, pvz., anglų kalboje, vis dėlto kai kuriais atvejais padaroma klaidų pasirenkant vieno ar kito veikslo formą (plačiau žr. § 118–120).

Gramatinės veiksmažodžio kategorijos. Pagrindines (paprastąsias) veiksmažodžio formas sudaro bendratis, esamojo laiko 3 asmuo ir būtojo kartinio laiko 3 asmuo. Iš šių formų sudaromos visos kitos veiksmažodžių

formos (plačiau apie veiksmažodžių formų darybą, rašybą ir kirčiavimą žr. § 40). Pagal kaitymą ir kitus gramatinius požymius veiksmažodžio formos skiriamos į **asmenuojamąsias** ir **neasmenuojamąsias**.

1) **Asmenuojamąsias** veiksmažodžio formas nuo neasmenuojamųjų formų skiria trys kategorijos: asmuo, nuosaka ir laikas. Laikų reikšmes ir formas dar turi dalyviai ir padalyviai (neasmenuojamosios formos), bet jų laikų formos reiškia kitokį laiką. Asmenuojamosios formos kaitomos asmenimis, nuosakomis, laikais ir skaičiais.

a) **Asmuo** nurodo kalbėtojo nustatomą veiksmo santykį su veikėju. Yra trys asmenys: pirmasis, antrasis ir trečiasis. Pirmasis asmuo reiškia veiksmą, kurį atlieka pats kalbantysis arba kalbantysis ir kiti, pvz.: *aš darau; mes skaitytume*. Antrasis asmuo reiškia, kad veiksmą atlieka pašnekovas arba pašnekovai, pvz.: *tu dirbai; jūs dirbsite*. Trečiasis asmuo reiškia, kad veiksmą atlieka asmuo arba daiktas, apie kuriuos kalbama, bet kurie pokalbyje nedalyvauja, pvz.: *jis eina; jos dainavo*. Beasmeniai veiksmažodžiai, pvz.: *lyja, reikėtų, šalo*, turi tik trečiąjį asmenį.

b) **Nuosakos** formos rodo veiksmo santykį su tikrove, nustatomą kalbančiojo asmens. Skiriamos trys nuosakos:

- **tiesioginė nuosaka** konstatuoja, kad veiksmas vyksta, vyko, vykdavo arba vyks, pvz.: *einu, ėjome, eidavote, eis*. Tiesioginė nuosaka turi keturis laikus.
- **Tariamoji nuosaka** daroma iš bendraties. Dažniausiai šia nuosaka išreiškiama a) sąlyga, pvz.: *jei galėčiau, ateičiau*; b) tariamas lyginimas, pvz.: *atrodė, lyg kažkas belstų*; c) galimybė, pvz.: *gal padėtų tavo draugai?* d) abejojimas, pvz.: *nejaugi būtų apgavę?* e) liepimas, pvz.: *kad tavęs čia nė kvapo neliktų!* f) pageidavimas, pvz.: *norėčiau nueiti į teatrą*.
- **Liepiamoji nuosaka** taip pat daroma iš bendraties. Ji reiškia kalbančiojo valią. Liepiamąja nuosaka liepiama, įsakoma, prašoma, pageidaujama, raginama, pvz.: *ateik čia! Padėkite mums! Paskubėkime!* Liepiamoji nuosaka neturi vienaskaitos pirmojo asmens. Trečiojo asmens formos sudaromos su geidžiamosiomis dalelytėmis ir tiesioginės nuosakos esamojo arba būsimojo laiko 3 asmeniu, pvz.: *teateina*

ir jie. Liepiamoji nuosaka sudaroma ir analitiškai su dalelyte *tegul* ir esamojo laiko 3 asmeniu, pvz.: *tegul ir jie taip daro*. Keletas veiksmažodžių turi išlaikę archajiškas liepiamosios nuosakos formas. Iš dabartinėje bendrinėje kalboje vartojamų tokių formų paminėtinos *teateinie, tebūnie*.

c) Yra keturi **laikai**:

- **esamasis**, pvz.: *laistome gėles; visi žmonės miršta*;
- **būtasis kartinis**, pvz.: *vakar moterys ilgai kalbėjo;*
- **būtasis dažninis**, pvz.: *pernai dažnai susitikdavome;*
- **būsimasis**, pvz.: *pagalvosiu apie tai*.

2) **Neasmenuojamosios** veiksmažodžio formos – tai **bendratis, dalyvis, pusdalyvis** ir **padalyvis**.[19]

a) **Bendratis** – paprastoji (pagrindinė) nekaitoma veiksmažodžio forma, pvz.: *eikite pietauti; vaikai skuba praustis*.

b) **Dalyvis** – veiksmažodžio forma, turinti veiksmažodžio ir būdvardžio ypatybių. Tai linksniuojamieji žodžiai, padaryti iš asmenuojamųjų formų ar bendraties. Dalyviai, kaip ir būdvardžiai, kaitomi linksniais, skaičiais ir giminėmis, gali būti įvardžiuotiniai, turėti bevardę giminę. Dalyviai turi ir laikus, bet laikų rodikliai eina prieš linksniavimo galūnę ir priklauso ne žodžių ryšiams sakinyje, o kamienui, todėl negalima sakyti, kad dalyviai kaitomi laikais. Kaip veiksmažodžiai dalyviai gali valdyti linksnius ir prielinksnius, pvz.: *skaitantis laikraštį; skaitantis draugams*, *skaitęs per visą naktį*; prisijungti prieveiksmius, pvz.: *greitai skaitantis*. Dalyviai taip pat žymi veiksmo trukmę ir baigtumą, pvz.: *rašęs – parašęs*.

Yra dviejų rūšių dalyviai: **veikiamosios** ir **neveikiamosios rūšies**.

Veikiamosios rūšies dalyviai, einantys pažyminiu, reiškia daikto ypatybę, kylančią iš jo paties veiksmo, pvz.: *vyras skaito – skaitantis vyras; vaikas bėgo – bėgęs vaikas*. Veikiamosios rūšies dalyviai turi keturis

---

[19] Būtų galima paminėti dabartinėje bendrinėje kalboje retai vartojamą neasmenuojamąją veiksmažodžių formą – būdinį, pvz., *bėgte, nešte; bėgtinai, neštinai*. Šios formos vartojamos kartu su tos pačios šaknies asmenuojamosiomis veiksmažodžių formomis: *bėgte / bėgtinai nubėgo, nešte / neštinai nunešė*. Yra teigiančių, kad šias formas galima laikyti prieveiksmiais.

laikus: esamąjį (*einantis, einąs*), būtąjį kartinį (*ėjęs*), būtąjį dažninį (*eidavęs*) ir būsimąjį (*eisiantis, eisiąs*) (apie šių formų rašybą žr. § 24).

- **Neveikiamosios** rūšies dalyviai[20] reiškia daikto ypatybę ar patiriamą būseną, kylančią iš kito veikėjo veiksmo. Kai kurie neveikiamosios rūšies dalyviai neturi neveikiamosios reikšmės. Tai dalyviai, kurie žymi daikto paskirtį, pvz.: *miegamasis kambarys* (arba sudaiktavardėjusi forma *miegamasis*), *siuvamoji mašina*. Jie ypač tinkami terminams sudaryti (plačiau žr. 3.2 poskyrį ir § 114).

c) **Pusdalyvis** yra veiksmažodžio forma, turinti bendraties kamieną, priesagą *-dam-* ir derinamąsias galūnes, pvz.: *eidamas, eidama, eidami, eidamos*. Jis nelinksniuojamas, tik derinamas su veiksniu einančiu daiktavardžio vardininku gimine ir skaičiumi. Pusdalyvis reiškia aplinkybę, kylančią iš to paties veikėjo šalutinio veiksmo, t. y. yra vienas veikėjas ir du veiksmai, iš kurių vienas pagrindinis, o kitas šalutinis, pvz.: *eidamas dainavo; pietaudami aptarėme tolesnius planus* (apie pusdalyvio vartoseną žr. 6.2.3 poskyrį).

d) **Padalyvis** – nekaitoma veiksmažodžio forma, daroma iš laikų kamienų, pridedant priesagas *-ant* (esamajam ir būsimajam laikui, pvz.: *einant, dirbsiant*), *-int* (esamajam laikui (*tylint*), *-us* (būtiesiems laikams, pvz.: *ėjus, eidavus*).

Padalyvis, kaip ir pusdalyvis, reiškia iš veiksmo kylančias aplinkybes. Skirtumas tas, kad pagrindinio veiksmo atlikėjas nesutampa su aplinkybės veiksmo atlikėju, pvz.: *dirbome lyjant lietui; pakilus smarkiam vėjui visi išsislapstė* (apie padalyvio vartoseną žr. 6.2.2 poskyrį).

6. Prieveiksmis – savarankiška nekaitoma kalbos dalis, reiškianti veiksmo aplinkybę ar ypatybės ypatybę. Ji šliejama prie veiksmažodžių ir kai kurių kokybinių būdvardžių, pvz.: *gražiai rašo; kasdien skaitau; labai geras*.

Prieveiksmiai yra laipsniuojami, pvz.: *gerai – geriau – geriausiai*, bet laipsniavimas ateina su būdvardžio kamienu (t. y. jei laipsniuojamas būdvardis, tai bus laipsniuojamas ir iš jo padarytas prieveiksmis), ir tai nėra būdingo-

[20] Prie neveikiamosios rūšies dalyvių dar skiriami **reikiamybės dalyviai**, pvz., *darytinas darbas; rašytinas straipsnis*. Jie daromi iš bendraties su priesaga *-tin-*, linkę būdvardėti, pvz.: *būtinas, neįtikėtinas*.

ji prieveiksmio gramatinė ypatybė, todėl prieveiksmis laikomas nekaitoma kalbos dalimi.

Prieveiksmiai pagal reikšmę skirstomi į 1) būdo (pvz.: *puikiai padarytas darbas; kiek laiko važiuosime?*); 2) vietos (pvz.: *kur keliaujate? gyvena toli; pasisuko kairėn*); 3) laiko (pvz.: *kada įvyko Durbės mūšis? šiandien neturėtų lyti*); priežasties prieveiksmius (pvz.: *kam palikai mane vieną? tyčia pamelavo*) (apie prieveiksmių vartoseną žr. 6.2.4 poskyrį).

7. Dalelytė – tarnybinė nekaitoma kalbos dalis, suteikianti kitiems žodžiams, žodžių junginiams ir sakiniams papildomų reikšmės atspalvių, pvz.: *argi tau negaila? tegu Petras patvirtina; nagi nešdinkis! vis tiek pasieksiu savo tikslą*; *rūpinosi tarsi tikra motina* (apie dalelyčių vartoseną žr. § 183).

8. Prielinksnis – tarnybinė nekaitoma kalbos dalis, einanti su linksniu ir rodanti jo ryšį su pagrindiniu junginio žodžiu, kuris dažniausiai yra veiksmažodis, pvz.: *eiti į mišką; grįžti iš universiteto; palįsti po stalu; stalas su trimis kėdėmis; vienas iš daugelio*.

9. Jungtukas – tarnybinė nekaitoma kalbos dalis, rodanti žodžių ir sakinių ryšius. Pagal rodomus sintaksinius žodžių, žodžių junginių ir sakinių ryšius jungtukai skirstomi į **sujungiamuosius**, pvz.: *ir, ar, bet, tačiau*, ir **prijungiamuosius**, pvz.: *kad, jog, kai, iki, nes, jei, kaip* (plačiau žr. § 182).

10. Jaustukai – žodžiai, rodantys žmogaus emocines reakcijas, valios aktus ar paskatas, pvz.: *oi, skauda! Ak, tu nenaudėli! Tprū, stok! Valio! Ačiū už gėles*.

11. Ištiktukai – nekaitomi emociniai žodžiai, žymintys jausmus bei vaizdinius, sukeltus įvairių aplinkos garsų, veiksmų ir pojūčių, pvz.: *triokšt ir nulūžo šaka; gaidys suriko: kakariekū! Pykšt ir visi išsilakstė*.

Apibendrintai jaustukai ir ištiktukai vadinami emocinėmis ekspresinėmis kalbos dalimis (kai kuriose kalbose jaustukai ir ištiktukai sudaro vieną kalbos dalį). Jie dažniausiai vartojami šnekamojoje kalboje, grožinėje literatūroje. Su-

prantama, kad kalbant oficialiai, moksliniuose tekstuose, dokumentuose jaustukų ir ištiktukų neturėtų būti. Šių kalbos dalių vartosenos jokios kalbinės taisyklės nereglamentuoja, todėl plačiau apie jaustukus ir ištiktukus nerašoma.

Toliau apibendrintai aprašytos lietuvių kalbos gramatinių kategorijų vartosenos normos ir dažniau pasitaikančios klaidos, t. y. rašoma apie tai, kaip taisyklingai ir netaisyklingai vartojama giminė, skaičius, laipsnis, rūšis ir kitos gramatinės kategorijos.

5.2. Gramatinių formų vartojimas

5.2.1. Giminė

Giminę turi (bet nebūtinai kaitomi gimine) daiktavardžiai, būdvardžiai, įvardžiai, skaitvardžiai, dalyviai ir pusdalyviai. Kodifikuotos kalbos normos daugiausia dėmesio skiria daiktavardžių ir būdvardžių giminei, todėl šių dviejų kalbos dalių giminės kategorijos vartoseną aptarsime plačiau.

§ 92. Daiktavardžių giminės vartosena.

1. Daiktavardžių vyriškoji giminė vartojama apibendrintai (abiejų lyčių) profesijoms, pareigoms, rangams įvardyti, pvz.: *įmonei reikalingas vadybininkas, buhalteris ir vairuotojas*; *nario mokestis*. Vyriškoji giminė – nežymėtasis giminės kategorijos narys ir dėl to vartojama plačiau nei moteriškosios giminės formos, todėl reikia sakyti: *studentai šiandien laiko egzaminą*, jei tarp studenčių yra nors vienas studentas. Kai iš anksto nežinoma, kurios giminės asmuo bus įvardytas, gali būti greta vartojami abiejų giminių daiktavardžiai arba pridedama moteriškosios giminės galūnė, pvz.: *gavėjo (gavėjos) parašas; studento, -ės asmens kodas*.

2. Vyriškosios giminės daiktavardžiai nevartojami vietoj moteriškosios pavadinant moteris pagal pareigas, profesijas, teisinį statusą, rangus, titulus, mokslo laipsnius, pedagoginius vardus ir pan., pvz.: *direktorius (=direktorė) Ieva Narušytė; senato narys (=narė) Aušra Klumbienė*.

3. Moteriškosios giminės daiktavardžiai negali apibendrintai reikšti oficialių pareigų, profesijų, teisinio statuso, kvalifikacinių laipsnių ir pan. pa-

vadinimų, pvz.: *L. Masaitienė laikinai eina katedros vedėjos (=vedėjo) pareigas. K. Ivankovič gavo Lietuvos Respublikos pilietės (=piliečio) pasą. Ieva sėkmingai apsigynė bakalaurės (=bakalauro) darbą. Profesorė Jonaitienė laikinai eina rektorės (=rektoriaus) pareigas.*

4. Vyriškosios giminės daiktavardžiai keistini moteriškosios, kai juos sakinyje, einančius vardine tarinio dalimi arba priedėliu, reikia derinti su kitu moteriškosios giminės daiktavardžiu, pvz.: *Anglija tapo jų sąjungininku (=sąjungininke). Socialinės darbuotojos yra neįgaliųjų žmonių globėjai (=globėjos).* Galima vartoti vyriškąją giminę, kai sakoma apibendrintai, pvz.: *geriausi vargoninin kai – moterys.*

5. Tarptautiniai nekaitomi daiktavardžiai, turintys gale kirčiuotą *-ė*, *-a*, priskiriami moteriškajai giminei, todėl su jais derinami žodžiai taip pat turi būti moteriškosios giminės, pvz.: *didelis (=didelė) fojė; gilus (=gili) dekoltė; pirmasis (=pirmoji) kupė; įdomus (=įdomi) esė; pasirodė nauju (=nauja) amplua, kailinis (=kailinė) boa.* Bet gali būti ir *naujasis, naujoji atašė; senas, sena portjė*, nes nurodomi asmenys.

6. Vyriškosios giminės žodžiai turi būti vartojami su nelinksniuojamais daiktavardžiais, turinčiais gale *-i, -u, -o,* pvz.: *tarptautinis žiuri*[21]*; įdomus interviu; aistringas tango*, išskyrus tuos atvejus, kai tokie daiktavardžiai reiškia moteriškosios lyties asmenis, pvz.: *turtinga ledi.*

§ 93. Būdvardžių ir būdvardiškųjų žodžių giminės vartosena.

1. Būdvardžių ir būdvardiškųjų žodžių, kurie vartojami be daiktavardžių, kai reikalingas papildymas, vyriškosios giminės formas reikia keisti bevardės giminės forma, konstrukcija su bevarde gimine, pvz.: *pabraukite reikalingą (=tai, kas reikalinga; reikalinga). Remiantis išdėstytu (=tuo, kas išdėstyta), priimtas sprendimas. Laikome tikslingu (=tikslinga) atnaujinti bendradarbiavimą. Formuluotėje nereikalingo (=to, kas nereikalinga) būtina atsisakyti. Nepasiduokite laikinam (=tam, kas laikina). Poeto eilės sieja skaitytoją su nežinomu (=nežinoma; nežinomybe; tuo, kas nežinoma).*

[21] „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ nurodyta, kad *žiuri* – moteriškosios giminės daiktavardis, bet kalbininkai rekomenduoja šį žodį vartoti kaip vyriškosios giminės.

2. Kartais vietoj būdvardiškųjų žodžių formų geriau tinka daiktavardis, pvz.: *ryškus baigtinio (=baigtinumo, baigties) ir begalinio (=begalybės) skirtumas. Siekiame aukšto (=aukštumo) ir idealaus (=idealumo, idealo).*

3. Būdvardžių ir būdvardiškųjų žodžių vyriškosios giminės ir bevardės giminės formos gali būti vartojamos sinonimiškai su neapibrėžiamosios reikšmės įvardžiais *kas, kas nors, kažkas, niekas* ir prieveiksmiais *kiek, daug, mažai*. Vardininko ir galininko pozicijose dažniau renkamasi bevardė giminė, o kituose linksniuose – vyriškoji giminė, pvz.: *kas nauja (naujo)? Nepadariau nieko blogo (bloga). Šioje knygoje radau mažai naujo (nauja). Ji traukia aplinkinius kažkuo ypatingu (ypatinga).*

4. Galima sinonimiškai vartoti vyriškosios giminės formas, bevardę giminę ir konstrukcijas su bevarde gimine, kai būdvardis ar būdvardiškasis žodis atstoja daiktavardį, pvz.: *patyriau visko: ir gero (gera), ir blogo (bloga). Ieškok geriausio (tai, kas geriausia). Ne prieš gerą (gera) ši ramybė. Pilsto iš tuščio į kiaurą (kiaura).* Kilmininko formos dažniau vartojamos po neiginio, pvz.: *negaliu nieko gero (gera) pranešti.*

5. Dažniausiai prieveiksmiai gali būti pakeičiami būdvardžių bevarde gimine, pvz.: *man čia gerai (gera). Mažai (maža) pasaulyje sąžiningų žmonių.*

§ 94. Galima vartoti **įvardžių** ir giminines, ir negiminines formas tokiuose kontekstuose: *tą (tai) reikia pasakyti. Problema yra ta (tai), kad dabar neturiu laiko. Viena (vieną) galvoji, o kita (kitą) sakai.* Kai įvardis *tas* vartojamas apibendrinamąja reikšme kilmininko, naudininko ir įnagininko pozicijose, negalima tų formų ir bevardės giminės sinonimija, pvz.: *netikime tuo. Tam reikia daug jėgų. To negaliu užmiršti iki šiol.* Įvardis *tai* vartojamas siejamąja reikšme, pvz.: *gintaras – tai Lietuvos auksas.*

§ 95. Laikui nusakyti vietoj **kelintinių skaitvardžių** ir **įvardžio** *kelintas* vyriškosios giminės kilmininko formos reikia vartoti moteriškosios giminės formą, pvz.: *kelinto (=kelinta (diena) šiandien? Kelinto (=kelintą (valandą) baigiasi paskaita? Atlyginimai bus mokami devinto (=devintą (dieną).*

§ 96. Tarmėse arba laisvuosiuose stiliuose sinonimiškai vartojamas veikiamųjų **dalyvių** vyriškosios giminės daugiskaitos vardininkas (ar bevardė giminė) ir moteriškoji giminė, kai derinama su moteriškosios giminės daiktavardžiais, pvz.: *kalnai kelmuoti, pakalnės nuplikę!* Oficialioje kalboje reikėtų vengti tokių formų, pvz.: *taisyklės buvo įsigaliojęs (|| įsigaliojusios) nuo praėjusių metų pradžios. Dienraštyje aprašytos parodos, įvykę (|| įvykusios) „Lango“ galerijoje*. Vyriškosios ar bevardės giminės formos vartojamos apibendrinamąja reikšme arba beasmenių sakinių tarinio pozicijoje, pavyzdžiui, tokiuose junginiuose: *sveiki sulaukę šv. Kalėdų! Atrodo, per naktį paliję*.

§ 97. Nevartotinos **kuopinių skaitvardžių** ir **įvardžių** su priesaga *-et-* moteriškosios giminės formos, pvz.: *Praėjus keletai (–keletui) dienų po avarijos pasijutau blogai. Pasigedome keletos (–keleto, kelių) draugių. Keletoje (–keliose) konferencijose buvau sutikusi šį profesorių*. Bendrinėje kalboje įvardis *keletas* nerodo giminės ir nėra derinamas. Jis pats yra pagrindinis junginio narys, valdantis kilmininką, pvz.: *keletas vyrų – keletas moterų*, todėl taisytinos anksčiau minėtos formos.

5.2.2. Skaičius

§ 98. Aptariant skaičiaus kategoriją, įsidėmėtina pagrindinė taisyklė: kai kalbama neapibendrintai, vartotina daugiskaita (žr. toliau pateiktą pirmą taisyklės punktą), kai kalbama apibendrintai, vartotina vienaskaita (žr. antrą taisyklės punktą).

1. Kai žymimas kiekis, sudarytas iš daugiau nei vieno vieneto (pvz., kai neapibendrintai reiškiama augalų, gyvūnų ir pan. rūšis), vartotina daugiskaita, o ne vienaskaita,: *šiek tiek įdėkite citrinos (=citrinų) rūgšties. Ūkininkas kovoja su amaru (=amarais). Gaminami baldai iš medžio plokštės (=plokščių)*.

2. Jei kalbama apibendrintai, pvz., minimas tam tikros rūšies pavadinimas, galima vartoti vienaskaitos formas, pvz.: *gandras – Lietuvoje paplitęs paukštis. Gegutė deda kiaušinius kitų paukščių lizduose*.

3. Neapibendrintai reiškiant daugiau kaip vieną asmenį, taip pat reikia pasirinkti daugiskaitą, pvz.: *leidykla „Vaga“ skaitytojui (=skaitytojams)*

pasiūlė naują žinomo prozininko apsakymų rinkinį. Ligonio (=ligonių) lankymas tik nuo 16 valandos. Bet *Vaiko teisių apsaugos tarnyba*, nes čia apibendrinta vartosena.

4. Reikalinga daugiskaita reiškiant renginių, vietų ir pan. pavadinimus, susijusius su vienos rūšies daiktų sankaupa, pvz.: *Moters (=Moterų) užimtumo centras; Laikrodžio (=Laikrodžių) muziejus*. Apibendrintai galima vartoti vienaskaitą, pvz.: *šauniausio moksleivio rinkimai; Motinos ir vaiko klinika*.

5. Reikia vartoti vienaskaitos formas, kai daiktavardis yra abstraktusis, reiškia neskaidomus (neskaičiuojamus) daiktus ir yra vienaskaitinis, pvz.: *daugeliui žmonių nustatyti plaučių uždegimai (=uždegimas); radijo stočių eteriuose (=eteryje) skamba dainos iš naujojo albumo; siūlomas darbas pardavimų (=pardavimo) vadybininkui*. Stilistiniais sumetimais pabrėžiant gausumą arba kai daiktavardžiai pasidaro skaidomi, pavartotos vienaskaitinio daiktavardžio daugiskaitos formos nėra laikomos klaida, pvz.: *devyni prakaitai išpylė; gaisras nusinešė penkias gyvybes*.

6. Žodžių *profesija, amatas, specialybė, verslas* ir pan. vartotinos vienaskaitos formos, pvz.: *jaunuoliai per trejus metus įgyja šaltkalvių (–šaltkalvio) specialybę. Darbo birža bedarbiams siūlo keisti kvalifikaciją ir įsigyti siuvėjų (–siuvėjo), virėjų (–virėjo), stalių (–staliaus) profesiją*. Bet galima daugiskaita, kai daiktavardis eina su asmenis reiškiančių žodžių daugiskaita, pvz.: *vaikai mokosi staliais;* kai daiktavardis žymi siekiamą arba pasiektą socialinę, politinę ar profesinę padėtį, pvz.: *kandidatas į prezidentus*.

7. Rekomenduojama rinktis daugiskaitos formas kalbant apie šventes, dienas ir pan. progas, susijusias su tam tikra žmonių grupe (pagal profesiją, specialybę, socialinę padėtį ir pan.), pvz.: *Mokytojo (–Mokytojų) diena; Muziejininko (–Muziejininkų) diena*. Vienaskaita vartojama apibendrinta simboline reikšme, pvz.: *Motinos diena, Tėvo diena*.

§ 99. Teiktinesne laikoma vienaskaita, kai pasakoma įvairias medžiagas pavadinančių ir skaičiais kaitomų daiktavardžių įvairovė, pvz.: *parduotuvės lentynose puikavosi kelių rūšių vynai* (|| *vynas*), *likeriai* (|| *likeris*), *trauktinės* (|| *trauktinė*) *ir kiti stiprieji gėrimai*.

§ 100. Nepainiokite vienaskaitos ir daugiskaitos, kai šios formos skiria daiktavardžio reikšmes, pvz.: *tėvų susirinkimas* (t. y. ir tėvų, ir mamų) – *ne tik mamos, bet ir tėvai gali eiti vaiko priežiūros atostogų. Į pyragą reikėjo įdėti daugiau cukraus – cukrūs – tai maisto produktuose esantys monosacharidai ir disacharidai.*

§ 101. Skaitvardžių *abu*[22]*, du* dviskaitos naudininkas ir įnagininkas gali būti pasakomas ir *abiems, dviems*, ir *abiem, dviem*. Rekomenduojama rinktis variantą be -*s*, pvz.: *pritariu jums abiem. Išvykstu dviem mėnesiams.* Minėtos kitų skaitvardžių formos turi gale -*s*, pvz.: *vaistų užteks dar trims dienoms. Sportininkai ruošiasi dvejoms svarbioms rungtynėms.*

§ 102. Sinonimiškai vartojamos asmeninių ir rodomųjų įvardžių daugiskaitos bei dviskaitos formos, pvz.: *mes (mudu) važiuojame namo. Nenoriu jūsų (judviejų) matyti. Tos (tiedvi) merginos man kažkur matytos.*

Ne visada sugebama sudaryti tinkamą dviskaitos formą ar pasirinkti reikiamą, pvz., kartais nejaučiamas skirtumas tarp šių formų: *aš judviejų* (t. y. jūsų dviejų) *nelauksiu – tai tik jų dviejų* (t. y. jų dviejų) *reikalas*; arba pavartojamos šalutinės dviskaitos formos: *todvi (|| tiedvi) studentės studijuoja matematiką, o tiedu (|| tuodu) vaikinai – fiziką.* Taigi jei abejojate, kaip parašyti ar pasakyti tinkamą vardažodžių dviskaitos formą, geriau rinkitės daugiskaitos formas.

§ 103. Prie skaičiaus kategorijos aktualu aptarti ir skaitvardžių vartoseną. Viena iš dažniausių skaitvardžių vartosenos klaidų – vietoj kiekinių dauginių skaitvardžių su daugiskaitiniais daiktavardžiais vartojami pagrindiniai skaitvardžiai (skaitvardžių klasifikacija aptarta § 91), pvz.: *dokumentų tvarkymas tęsiasi jau tris (=trejus) metus. Abi (=abejos) kelnės jau per trumpos. Užsisakėme penkias (=penkerias) naujas duris.*[23] Taip pat vartojami ir skaitvardinės kilmės įvardžiai, pvz.: *keliose (–keleriose) rungtynėse dalyvavo šis krepšinin-*

[22] Vienų kalbininkų manymu, *abu* yra skaitvardis, kitų – įvardis.

[23] Ypač dažnai painiojamos formos *dvejų* (kiekinis dauginis skaitvardis) – *dviejų* (kiekinis pagrindinis skaitvardis) ir *trejų* (kiekinis dauginis skaitvardis) – *trijų* (kiekinis pagrindinis skaitvardis).

kas? Bet nereikia persistengti ir vartoti dauginių skaitvardžių ar analogiškai padarytų įvardžių su skaičiais kaitomais daiktavardžiais, pvz.: *trejas (=tris) dienas ligonis privalo nieko nevalgyti. Kiekvieneriais (–kiekvienais) metais Regina stengiasi aplankyti Lietuvą.*[24]

5.2.3. Apibrėžtumas

§ 104. Vienas iš apibrėžtumo kategorijos rodiklių lietuvių kalboje – įvardžiuotinės formos. Įvardžiuotiniai gali būti kokybiniai būdvardžiai, kelintiniai skaitvardžiai, kai kurie dalyviai ir įvardžiai. Dažniausiai įvardžiuotinėmis formomis atliekamos funkcijos aptartos 5.1 lentelėje.

5.1 lentelė. **Įvardžiuotinių formų funkcijos**

Įvardžiuotinių formų funkcijos	Pavyzdžiai
pabrėžti, apibrėžti ir išskirti	*trečioji vidurinė mokykla; gražioji lietuvaitė; naujieji kaimynai*
rūšiai žymėti (ypač terminine reikšme)	*lengvoji pramonė; sveikieji skaičiai; raudonieji serbentai; gimtoji kalba; įspėjamieji ženklai; nekilnojamasis turtas*
švenčių, įvairių dalių skaitvardiniams pavadinimams reikšti	*Vasario šešioliktoji; trečioji kirčiuotė*
pareigybių, instancijų pavadinimams reikšti	*vyriausiasis redaktorius; Lietuvos Respublikos Aukščiausiasis Teismas*

§ 105. Daugiausia klaidų pasitaiko, kai vietoj reikalingų įvardžiuotinių formų pavartojamos neįvardžiuotinės.

1. Kartais klaidingai sudaromi terminai ir pavadinimai, kuriuose pasakoma išskiriamoji daikto ypatybė, pvz.: *juoda (=juodoji) arbata; viešas (=viešasis) maitinimas; bendros (=bendrosios) praktikos gydytojas*. Šnekamojoje kalboje ir laisvuosiuose stiliuose galima pavartoti ir neįvardžiuotines formas: *paduok mano mobilų telefoną.*

[24] Šiame sakinyje vartojamas daugiskaitinis daiktavardis *metai*, bet įvardžio *kiekvienas* nereikia derinti su šiuo daiktavardžiu.

2. Kai kurie terminai yra įsigalėję neįvardžiuotinės formos – jų nereikia keisti, pvz.: *juoda duona; sausas vynas; liesas pienas*.

3. Kai būdvardis ar dalyvis sudaiktavardėję, išskiriamajai daikto ypatybei reikšti geriau vartoti įvardžiuotines formas, pvz.: *tikinčių (–tikinčiųjų) protesto akcijos; neturiu grynų (–grynųjų); suaugusių (–suaugusiųjų) švietimas*.

4. Kai kalbate oficialiai, geriau rinkitės įvardžiuotines formas sudėtiniuose kreipiniuose pabrėžiamąja arba nurodomąja reikšme, pvz.: *gerbiamas (|| gerbiamasis) prezidente!* bet *didžiai gerbiamas pirmininke!* – čia įsiterpia prieveiksmis *didžiai* (daugiau apie kreipinius žr. § 170 6 punktą ir § 171 1 punktą).

Neįvardžiuotinės formos vartojamos, kai būdvardis turi kokybinę reikšmę, pvz.: *brangūs tėveliai!* Jei kreipiamasi vien būdvardžiu, reikalinga įvardžiuotinė forma, pvz.: *brangusis, mylimoji!*

§ 106. Pasitaiko ir priešingų situacijų, nei aptarta § 105, t. y. persistengiama ir vietoj reikalingų neįvardžiuotinių formų pavartojamos įvardžiuotinės.

1. Įvardžiuotinės formos nereikia, jei išskiriamajai daikto ypatybei reikšti sudėtiniuose terminuose vartojami būdvardžiai su priesaga *-inis*, pvz.: *apatinysis (=apatinis) žandikaulis; viduriniejі amžiai (=viduriniai amžiai, viduramžiai); smulkusis ir vidutinysis (=vidutinis) verslas*.

Pabrėžiamajai ypatybei reikšti galima pavartoti ir įvardžiuotinę formą, pvz.: *manimi labiausiai rūpinosi viduriniojі sesuo*. Suprieveiksmėjęs arba sudaiktavardėjęs būdvardis su *-inis* taip pat gali būti įvardžiuotinis, pvz.: *stengiasi iš paskutiniųjų*.

2. Geriau vartoti neįvardžiuotines formas tais atvejais, kai dalyviai įeina į išplėstinį pažyminį, pvz.: *šalį valdančioji (–valdanti) partija išsirinko naują lyderį,* bet *rinkimus laimėjo valdančioji partija*, nes čia neišplėstinis pažyminys.

3. Taip pat reikėtų rinktis neįvardžiuotines formas, kai dalyviai įeina į išskirtinį pažyminį, pvz.: *žmonėms, turintiesiems (=turintiems) negalią, taikomos transporto lengvatos*.

4. Kai reiškiama paprastoji (neišskiriama ir nepabrėžiama) ypatybė, užtenka neįvardžiuotinės formos, pvz.: *romanas į lietuvių kalbą išverstas pirmąjį (–pirmą) kartą,* bet *tai buvo pirmasis mūsų susitikimas*, nes čia pabrėžiama.

5. Dešimtis reiškiančių skaitvardžių įvardžiuotinės formos nevartotinos ištisam dešimtmečiui reikšti, prie jų būtinas ir daiktavardis *dešimtmetis*, pvz.: *trisdešimtieji (=ketvirtasis dešimtmetis) – tai pats kūrybingiausias laikas rašytojo gyvenime.*

5.2.4. Laipsnis

§ 107. Laipsniuojami derinamieji žodžiai, t. y. būdvardžiai, būdvardinę reikšmę turintys dalyviai, prieveiksmiai.

Lietuvių kalba yra sintetinė (pvz., anglų kalba laikoma analitine kalba), todėl būdingas **sintetinis** laipsniavimas. Tai reiškia, kad vartojamos sintetinės (vientisinės formos), nes laipsnio rodiklis (priesaga) yra sudėtinė žodžio dalis, pvz.: *ger-as – ger-**esn**-is – ger-**iaus**-ias*. **Analitinis** laipsniavimas (kai pasirenkamos samplaikinės formos) reiškia, kad laipsnis sudaromas su nelyginamojo laipsnio forma ir pagalbiniu žodžiu, pvz.: *labiau patyręs; labiausiai paplitęs*.

Dėl lietuvių kalbos specifikos kalbos normos rekomenduoja, jei tik įmanoma, rinktis vientisines formas. Vis dėlto yra keletas atvejų, kada galima taisyklingai pavartoti samplaikines formas (žr. 5.2 lentelę).

5.2 lentelė. **Laipsnio samplaikinių formų vartosena**

Samplaikinės formos vartojamos	Pavyzdžiai
veikiamųjų dalyvių aukštesniajam ir aukščiausiajam laipsniui reikšti	*jis labiau apsiskaitęs studentas; tai viena iš labiausiai išsivysčiusių šalių*
laipsniuojant būdvardžius su priesaga *-inis*	*pokalbių laida dabar taps labiau pramoginė*
lyginamuosiuose posakiuose su *negu, nei* priešinamoms ypatybėms reikšti	*buto apstatymas labiau patogus nei prabangus*
kai *labiau, labiausiai* vartojami ne kaip laipsnio formos, o kiekiui žymėti	*iš visų kolektyvo vyrų jis labiausiai (daugiausia) mylimas moterų*

§ 108. Toliau aptarti dažniausiai lietuvių kalboje pasitaikantys laipsnio formų darybos ir vartosenos pažeidimai.

1. Neišvestinių būdvardžių ir iš jų padarytų prieveiksmių aukštesniajam ir aukščiausiajam laipsniui reikšti reikia vartoti vientisines formas, pvz.: *Balsas darėsi vis l a b i a u t v i r t a s (=tvirtesnis). L a b i a u s i a i k e i s t a (=keisčiausia), kad jiems nepasisekė.*

2. Jei vartojamos samplaikinės išvestinių būdvardžių, subūdvardėjusių dalyvių laipsnių formos, tai jau mažesnis kalbos normų pažeidimas (vertinamas kaip vengtinas atvejis), pvz.: *Ši užduotis l a b i a u s u d ė t i n g a (–sudėtingesnė) nei pirmoji. Tai l a b i a u s i a i p e r k a m a (–perkamiausia) knyga. L a b i a u t i k ė t i n a (–tikėtiniau), kad šalis nebus priimta į Europos Sąjungą.*

3. Mažesniam ypatybės kiekiui reikšti geriau vartoti formas *ne toks, ne taip*, o ne *mažiau koks*, pvz.: *Pageidautina, kad paskutinis žaidimas būtų m a ž i a u (|| ne toks) j u d r u s. Šiąnakt sulaukti šalnų m a ž i a u (|| ne taip) t i k ė t i n a.*

Mažiausiam ypatybės kiekiui reikšti rekomenduojama pasirinkti formas *pats ...iausias*, o ne *mažiausiai koks*, pvz.: *iš parodai pateiktų darbų šis atrodo m a ž i a u s i a i r y š k u s (|| pats neryškiausias).*

4. Nereikėtų persistengti laipsniuojant tarptautinius būdvardžius *elementarus, ekstremalus, maksimalus, minimalus, optimalus*, nes jie ir taip parodo didžiausią ypatybės kiekį, todėl vietoj šių žodžių aukštesniojo ir aukščiausiojo laipsnio formų geriau vartoti nelyginamąjį laipsnį ar kitus būdvardžius, pvz.: *buvo priimtas o p t i m a l i a u s i a s (|| optimalus, geriausias) sprendimas. Čia negali būti net e l e m e n t a r i a u s i ų (|| elementarių, paprasčiausių) klaidų. Gamykla visą mėnesį dirba m a k s i m a l i a u s i u (|| maksimaliu, didžiausiu) režimu.*

5.2.5. Laikai ir nuosakos

§ 109. Jei būtojo kartinio laiko formomis pasakomas praeities veiksmas, kurio rezultatai aktualūs kalbamuoju momentu, kaip pagrindinį normos variantą reikėtų rinktis sudėtinę, o ne vientisinę formą, pvz.: *ar b u v a i (|| esi buvęs) Austrijoje? Kas m a t ė (|| yra matęs) spektaklį „Hamletas“?*

Reikėtų nepainioti sudėtinių formų su *tapti* ir *būti* bei neveikiamosios rūšies dalyviu, pvz.: *Nijolė greitai t a p o (–buvo) p a a u k š t i n t a darbe.*

§ 110. Netaisyklingai vartojamos vientisinės formos vietoj sudėtinių tariamam, neįvykusiam, dažniausiai su sąlygos atspalviu praeities veiksmui reikšti, pvz.: *jeigu grįžčiau (=būčiau grįžęs) anksčiau, viso to nebūtų įvykę. Įdomu, kas būtų (=būtų buvę) daroma, jei nebūtumėte laiku grąžinę paskolos.*

5.2.6. Sangrąžinės ir nesangrąžinės formos

§ 111. Sangrąžinės formos būdingos visoms veiksmažodžių formoms, taip pat iš jų padarytiems daiktavardžiams, pvz., *kalbasi, kalbantis, besikalbantis, kalbėdamiesi, kalbėsis, kalbėjimasis*. Dažniausi sangrąžinių formų vartosenos atvejai pateikti 5.3 lentelėje.

5.3 lentelė. **Sangrąžinių formų vartosena**

Sangrąžinės formos vartojamos	Pavyzdžiai
savaiminiam veiksmui ar būsenai reikšti	*keičiasi metų laikai; batai susinešiojo**
veikimui savo naudai, į save nukreiptam veiksmui reikšti	*žmogus turi teisę gindamasis panaudoti šaunamąjį ginklą; įtariamasis giriasi, kad turi įtakingą užtarėją Seime***
tarpusavio veiksmui ar būsenai reikšti	*Jonaičiai barasi kiekvieną dieną; kodėl mušėtės?*

* Atkreipkite dėmesį, kad savaiminiam veiksmui ar būsenai reikšti vartojami keli sangrąžiniai, dažniausiai neigiami, veiksmažodžiai: *nieko nesinori; šiandien nesidirba; kaip tau nesiseka!; nors esu pavargęs, bet visai nesimiega*. Savaiminis veiksmas gali būti įžiūrimas ir šiuose sakiniuose: *megztinis gerai skalbiasi; geriausiai rašosi naktimis*. Dar kelių veiksmažodžių (*girdėti, justi, matyti*) sangrąžinės formos gali būti vartojamos kaip šalutiniai variantai, pvz.: *girdėjosi (|| buvo girdėti), kad kažkas lipa laiptais. Jau iš tolo matėsi (|| buvo matyti) raudonas bažnyčios stogas*.

** Laikoma, kad veiksmas nukreiptas į patį veikėją vartojant *stažuotis* formas; šiuo atveju galima vartoti ir sangrąžines, ir nesangrąžines formas, pvz.: *gydytojas metus stažavo (stažavosi) Izraelyje.*

§ 112. Toliau pateiktos svarbiausios sangrąžinių ir nesangrąžinių formų vartoseną reglamentuojančios taisyklės.

1. Jei veiksmas negali vykti savaime, turi būti vartojamos nesangrąžinės formos, pvz.: *už kiek parsiduoda (=parduodamas) šis butas? Gaila, bet jokio orų pagerėjimo nenusimato (=nenumatoma, nelaukiama) artimiausiu metu. Kaip tariasi (=tariamas) šis žodis? Nepirk šio švarko – jis tau nesižiūri (=netinka).*

2. Sangrąžinę formą reikia keisti neveikiamosios rūšies dalyviu, kai veiksmo atlikėjas yra negyvas daiktas ir pats negali atlikti veiksmo, pvz.: *parduotuvė užsidaro (–uždaroma) 22 val.* Kartais atsižvelgiant į tai, ar norima išreikšti savaiminį veiksmą ar veiksmą iš šalies, vartojamos atitinkamai sangrąžinės ir nesangrąžinės formos, pvz.: *kuriasi (kuriama) nauja studentų organizacija.*

3. Nesangrąžinės formos nevartotinos su sangrąžiniu įvardžiu (*savęs, save*) į save nukreiptam veiksmui reikšti, pvz.: *Jonas skelbia save (=skelbiasi) pranašu.* Bet nepainiokite tokių atvejų: *keikia save už tokią kvailystę* ir *jis dažnai keikiasi.*

4. Kai veiksmažodžių sangrąžos dalelytę dubliuoja įvardžio *savęs* linksniai arba prielinksninės konstrukcijos, sangrąžinės formos laikomos šalutiniais normos variantais, pvz.: *siuvasi sau (|| siuvasi) suknelę. Žmogus vedasi su savimi (|| vedasi) šunį.*

5. Veiksmo ryšio su veikėju pastiprinimui reikšti, kai sangrąža yra perteklinė, tiek sangrąžinės, tiek nesangrąžinės formos laikomos vienodai taisyklingomis, pvz.: *kažkas pasibeldė (pabeldė) į duris. Sėskis (sėsk) prie stalo.*

6. Sangrąžos dalelytė nekaitoma, todėl reikėtų vengti moteriškosios giminės pusdalyvių daugiskaitos galūnių *-osios, -osis,* pvz.: *moterys grįžo juokdamosios (–juokdamosi, besijuokdamos).*

5.2.7. Rūšis

§ 113. Kaip jau rašyta aptariant kalbos dalis, rūšies kategorija būdinga tik dalyviams. Kituose paragrafuose aptartos svarbiausios veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyvių vartosenos normos ir pasitaikančios klaidos. Ypač atkreiptinas dėmesys į dalyvių vartoseną sudėtiniuose terminuose.

§ 114. Pirmiausia aptarsime tuos atvejus, kada turi būti vartojama **neveikiamoji** rūšis.

1) Neveikiamosios rūšies formos reikalingos, kai daiktavardžiai nereiškia veikėjo, o dalyviais nusakoma daikto paskirtis, rūšis, tipas, ypač sudarant terminus ir pavadinimus, pvz.: *salėje daug sėdinčių (=sėdimų) vietų; jis dirba vadovaujantį (=vadovaujamą) darbą; įspėjantysis (=įspėjamasis) ženklas; gaivinantieji (=gaivinamieji, gaivieji) gėrimai; plečiantieji (=plečiamieji) vaistai.*[25]

Nepainiokite tų atvejų, kai veikiamosios rūšies dalyviai vartojami veikėjams nusakyti: *beveik visi salėje sėdintys žiūrovai kažką kramtė. Į susirinkimą kviečiami vadovaujantys darbuotojai.* Atkreipkite dėmesį, kad terminus sudarantys neveikiamosios rūšies dalyviai turi būti įvardžiuotiniai, pvz.: *atsakomasis redaktorius, vykdomoji valdžia, nekilnojamasis turtas, draudžiamosios pajamos*.

Taip pat akivaizdus skirtumas matomas tais atvejais, kai 1) dalyvis reiškia požymį daikto, kuris yra tiesioginis veiksmo atlikėjas (*varantysis ratas*), ir 2) kai dalyvis reiškia požymį daikto, kuris yra veikiamas kito veikėjo (*varomasis ratas*).

2) Rekomenduojama vartoti neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyvį daikto požymiui reikšti, kai tas daiktas gali būti dalyvio veiksmo atlikėjas, nors veikiamosios rūšies dalyvio vartosena irgi nelaikoma klaida, o šalutiniu normos variantu, pvz.: *pabudau skaudančia (|| skaudama) galva. Mūsų kolektyvas pasiekė svaiginančių (|| svaiginamų) laimėjimų. Komanda patyrė triuškinantį (|| triuškinamą) pralaimėjimą.*

Panašiai vartojami prieveiksmiai: geriau vartoti prieveiksmį, padarytą iš neveikiamosios rūšies dalyvio, pvz.: *kai kurie narkotikai veikia slopinančiai (|| slopinamai). J. S. Bacho muzika nuteikia raminančiai (||raminamai).*

---

[25] Tokie reikalavimai keliami terminų darybai ir vartosenai, pvz.: reikia vartoti terminą *drėkinamasis*, o ne *drėkinantis kremas*, *gydomieji*, o ne *gydantieji augalai*. Žodžių junginyje, kuris nėra terminas, galima vartoti veikiamosios rūšies dalyvį, pvz.: *šioje vietoje reikia įspėjančio ženklo*. Riba tarp terminų ir ne terminų yra labai neaiški.

Galima vartoti veikiamosios rūšies dalyvius tada, kai dalyvis turi valdomą žodį, pvz.: *prisirinkome skrandį gydančių žolelių,* ir kai daiktas yra tiesioginis dalyvio veiksmo atlikėjas, pvz.: *laikančioji konstrukcija*.

Visiškai taisyklingai gali būti vartojamas iš veikiamosios rūšies dalyvio padarytas prieveiksmis *atsakančiai*, pvz.: *atsakančiai prisivalgiau*, ir iš veikiamosios rūšies būtojo kartinio laiko dalyvių padaryti prieveiksmiai, pvz.: *nevykusiai jaučiuosi*.

§ 115. Neveikiamosios rūšies dalyviai keistini **veikiamosios** rūšies dalyviais ar kitais žodžiais, kai reiškiama savaiminė (t. y. be pašalinio poveikio, specialaus įsikišimo atsiradusi) ypatybė, pvz.: *padidintas (=padidėjęs) kraujospūdis; išplėstos (=išsiplėtusios) venos; padidinto (=didesnio) tikslumo staklės*.

Kai reiškiama ypatybė, atsiradusi dėl poveikio iš šalies ar specialaus įsikišimo, reikalingas neveikiamosios rūšies būtojo laiko dalyvis, todėl sakoma: *galiausiai buvo padidintas darbo užmokestis; žurnalas priėmė spausdinti išplėstą ir gerokai papildytą straipsnį*.

Nepainiokite neveikiamosios rūšies nesangrąžinio dalyvio, reiškiančio iš šalies kylančią ypatybę, ir veikiamosios rūšies sangrąžinio dalyvio, kuris reiškia iš paties veikėjo veiksmo kylančią ypatybę, vartosenos, pvz.: *esu labai sujaudintas* (kažkas kitas mane sujaudino) – *esu labai susijaudinęs* (pats susijaudinau).

§ 116. Daiktavardinė dalyvių vartosena. Lietuvių kalboje vartojama keletas neveikiamosios rūšies esamojo laiko sudaiktavardėjusių dalyvių, pvz.: *nusipirkome naujus miegamojo (kambario) baldus. Reikia pakeisti sugedusią kuliamosios (mašinos) detalę. Mylimasis, noriu tau kai ką pasakyti*. Veikiamosios rūšies dalyviai gali pakeisti daiktavardį šiais atvejais (žr. 5.4 lentelę):

5.4 lentelė. **Sudaiktavardėjusių dalyvių vartosena**

Sudaiktavardėję dalyviai vartojami	Pavyzdžiai
kai pavadina kalbamuoju momentu (laikinai) veikiantį asmenį	*vos tik atvažiavo autobusas, į jį vienas per kitą ėmė brautis laukiantieji*
kai asmeniui nusakyti nėra atitinkamos reikšmės daiktavardžio	*tikintysis; mirusieji*

§ 117. Ne visada dalyvis gali pakeisti daiktavardį. Nevartotini esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyviai vietoj daiktavardžių asmenims pagal pareigas pavadinti, pvz.: *siuntinys buvo paliktas pas bendrabučio budinčiąją (=budėtoją). Posėdžio pirmininkaujantysis (=pirmininkas) nesiklausė dalyvių pranešimų. Skelbiamas konkursas radijo laidų vedančiojo (=vedėjo) pareigoms užimti.*

Taip pat rekomenduojama pasirinkti daiktavardį, o ne esamojo laiko veikiamosios rūšies dalyvį asmenims pagal nuolatinį veikimą pavadinti, pvz.: *visiems besimokantiems (–visiems, kurie mokosi; moksleiviams, studentams; mokslo jaunimui) ketvirtadienį į naktinį klubą bilietai su nuolaida. Per metus mūsų įmonėje dirbančiųjų (–darbuotojų) padaugėjo 20 proc.*

5.2.8. Veikslas

§ 118. Aptariant veiksmažodžių formas, minėta, kad veikslas – visoms veiksmažodžių formoms būdinga kategorija, rodanti jau įvykusį (įvykio veikslas) ar dar tebevykstantį (eigos veikslas) veiksmą. Kai kurios veikslo vartoseną reglamentuojančios taisyklės gali būti laikomos žodžių darybos normomis, nes gana dažnai veikslas išreiškiamas tam tikrais priešdėliais ar priesagomis, todėl atkreipkite dėmesį į nuorodas, nukreipiančias į žodžių darybos skyrių.

§ 119. Eigos veikslo formas reikia vartoti šiais atvejais:

1) Kai nereiškiama veiksmo baigtis, geriau vartoti nepriešdėlinį veiksmažodį, pvz.: *ar išlipate (–lipate) kitoje stotelėje? Po reklamos pratęsime (–tęsime) laidą.*

2) Įrankių, prietaisų ir veikėjų pavadinimams reikšti vartotini veiksmažodiniai daiktavardžiai be priešdėlio, jeigu priešdėlis neturi specialios reikšmės, pvz.: *garų surinktuvas (=rinktuvas); darbų paskirstytojas (=skirstytojas),* bet *drabužių sukirpėjas* ir *plaukų kirpėjas*[26] (taip pat žr. § 81).

3) Reikia rinktis veiksmažodžius be kartotinės priesagos, kai pasakomas tęstinis nekartotinis veiksmas, pvz.: *užkliudė mašina, kai pereidinėjau (=ėjau per) gatvę* (dar žr. § 87).

[26] Daiktavardžiai veikslo neturi, šią kategoriją perima iš veiksmažodžių, iš kurių yra padaryti, t. y. *sukirpti* ir *kirpti*.

4) Vartotina bendratis be priešdėlio veiksmo eigai reikšti po pradžios veiksmažodžių *pradėti, imti*, kai su priešdėliu bendraties veiksmas yra baigtinis, pvz.: *šiais metais pradėjo išeiti (=eiti) specialus leidinys žemdirbiams*. Bendratis su priešdėliu vartojama po pradžios veiksmažodžių veiksmo eigai reikšti:

- jeigu nepriešdėlinė forma ta reikšme arba iš viso nevartojama, pvz.: *imu suprasti, kodėl jis manęs vengia;*
- kai skiriasi priešdėlinio ir nepriešdėlinio veiksmažodžio reikšmė, pvz.: *dvejų metų vaikai pradeda pastebėti ir smulkesnius paveikslėlių skirtumus*.

Vartojama bendratis su priešdėliu po pabaigos veiksmažodžių veiksmo eigai reikšti, pvz.: *duona baigia supelyti*.

§ 120. Įvykio veikslo formas reikia vartoti veiksmo baigčiai reikšti, pvz.: *nepažįstamas žmogus skubiai kabino (–pakabino) ant sienos skelbimą ir nuėjo*.

Kitos įvykio veikslo formų vartoseną aprašančios taisyklės ne tokios griežtos, t. y. geriau vartoti veiksmažodį be priešdėlio veiksmo baigčiai reikšti:

- kai veiksmo baigtį rodo pati veiksmažodžio reikšmė, pvz.: *rašytojas ką tik pabaigė (|| baigė) naują romaną*;
- kai veiksmo rezultatas yra akivaizdus, pvz.: *romaną iš vokiečių kalbos išvertė (|| vertė) M. Kubilius*.

5.2.9. Ilgosios ir trumposios formos

§ 121. Laisvuosiuose stiliuose galima sinonimiškai vartoti ir ilgąsias, ir trumpąsias formas, pvz.: *kalbėjom (kalbėjome) su senom (senomis) draugėm (draugėmis). Eikit (eikite) pabaigt (pabaigti) darbą!* Vienų ar kitų formų vartojimas nelaikomas kalbos klaida. Moksliniuose tekstuose, dokumentuose reikia rinktis ilgąsias formas.

Geriau rinktis trumpąją tariamosios nuosakos vienaskaitos antrojo ir daugiskaitos pirmojo asmens formą, pvz.: *būtumėme (|| būtume) nieko nesakę. Ar galėtumei (|| galėtum) man padėti?*

Rekomenduojama vartoti ilgąją tariamosios nuosakos daugiskaitos antrojo asmens formą, pvz.: *ar turėtute (||turėtumėte) šiandien vakare laiko?*

Galima sinonimija tarp veikiamosios rūšies esamojo laiko vyriškosios giminės vienaskaitos ir daugiskaitos dalyvių vardininko trumpųjų formų su galūnėmis *-(i)ąs, -įs, -(i)ą, -į* ir ilgųjų formų su priesagomis *-(i)antis, -intis, -(i)antys, -intys,* kai dalyvis eina tariniu, pvz.: *direktorius sakė einąs (einantis) atostogų*.

Ilgosios formos vartotinos, kai dalyvis eina pažyminiu, pvz.: *žmogus, einantis kitoje gatvės pusėje, buvęs mano kaimynas*.

5.3. Gramatinis žodžių įforminimas

§ 122. Lietuvių kalboje kai kurie žodžiai turi kelis variantus. Vieni iš jų vartotini bendraujant neoficialiai, tarmėse, kiti – kalbant oficialiai. Kai kurios skirtingai kaitomos formos nėra vieno žodžio variantai, o skirtingi žodžiai, todėl reikia jų nepainioti. Dažnai nežinoma, kokia galūnė ar baigmuo vartotinas, kaip linksniuojami kai kurie žodžiai. Toliau pateiktos kelios taisyklės ir nemažai konkrečių pavyzdžių, iš kurių matysite, kurios formos teiktinesnės kalbant bendrine kalba.

5.3.1. Vardažodžių galūnės ir baigmenys

§ 123. Daiktavardžiai

1. Kai kurie daiktavardžiai gali būti priskiriami skirtingiems kamienams, todėl skiriasi galūnės, kartais ir giminė. Šnekamojoje kalboje ir laisvuosiuose stiliuose galima rinktis vieną ar kitą to paties žodžio formą, o kalbant oficialiai, moksliniuose tekstuose reikia rinktis tą formą, kuri yra rekomenduojama. Toliau pateikta keletas žodžių, kurių vartojamos kelios formos. Atkreipkite dėmesį, kad bendrinėje kalboje rekomenduojama vartoti skliaustuose pateiktas formas: *akmenio* (|| *akmens*), *akmeniu* (|| *akmenim(i)*), *atvejas* (|| *atvejis*), *dalgė* (|| *dalgis*), *dančio* (–*danties*), *debesio* (|| *debesies)*, *gegužis* (|| *gegužė), krepšis* (|| *krepšys), kulnis* (|| *kulnas), lapkritys* (|| *lapkritis), pagalvis* (|| *pagalvė), pėstysis* (–*pėsčiasis), rudenio* (|| *rudens), sąmojus*

(|| sąmojis), sandėlys (–sandėlis), sąsiuvinys (–sąsiuvinis), smegenys (vyr. g.) *(–smegenys* (mot. g.), *šunio, šunies, šunimi (|| šuns, šuniu), turgai (|| turgūs), vandenio (|| vandens), žvejas (|| žvejys).*

Kaip matote iš pateiktų pavyzdžių, vienos formos yra vengtinos, kitos vartotinos kaip šalutiniai variantai, bet nė vienas atvejis nelaikomas dideliu bendrinės kalbos normų pažeidimu.

2. Galima rinktis dvi nepriesaginių daiktavardžių, kurių vardininko galūnė *-as* eina po *j*, vienaskaitos vietininko galūnes: *-yje* arba *-uje*, pvz.: *kraujyje (kraujuje), vėjyje (vėjuje).*

3. Yra nemaža skolinių, kurių baigmenis reikia keisti kitais (jie laikomi arba neteiktinais, arba vengtinais), pvz.: *aliuminijus (=aliuminis), altarista (–altaristas), amplituda (=amplitudė), analizas (=analizė), benzolas (=benzenas), bilobilis (=bilobilas), butelys (–butelis), cholesterinas (=cholesterolis), ekslibris (–ekslibrisas), elipsis (=elipsė), emalė (–emalis), fikas (=fikusas), folga (=folija), ikra (=ikrai), mafiozis (=mafiozas, mafininkas), mentolas (=mentolis), mohera (=moheris), opijumas (=opijus), orimulsionas (=orimulsija), paparacis (=paparacas), polistirolas (=polistirenas), radija (=radijas), remarkė (=remarka), salicilis (=salicilas), sardina (=sardinė), skumbrija (=skumbrė), validolas (=validolis), zomšas, zamšas (–zomša).*

§ 124. Kalbant ar rašant laisvesniu stiliumi galima vartoti kelis tam tikrų **būdvardžių** variantus. Bendrinėje kalboje rekomenduojama pasirinkti vieną, todėl atkreipkite dėmesį į šiuos būdvardžius: *blaivas (|| blaivus), smailas (|| smailus), smailakampis (|| smailiakampis), šviežus (–šviežias), tyrus (–tyras), ūmas (|| ūmus).*

Geriau pasirinkti vyriškosios giminės būdvardžių vienaskaitos naudininko galūnę *-iam,* o ne *-iui*, pvz.: *ilgamečiui (–ilgamečiam) bendradarbiui; apynaujui (–apynaujam) švarkui; šešiolikmečiui (–šešiolikmečiam) jaunuoliui; visagaliui (–visagaliam) Dievui.*

Galūnė *-iui* vartojama, kai santykinis būdvardis yra sudaiktavardėjęs, pvz.: *daugiabučiam namui reikia remonto – šiam daugiabučiui reikia remonto.* Kai su daiktavardžiu eina sudaiktavardėjęs priedėlis, taip pat galima vartoti galūnę *-iui*, pvz.: *pasiguodžiau tėveliui sengalvėliui.*

§ 125. Dauginių **skaitvardžių** galūnė *-is* keistina *-ius*: *dvejis (–dvejus), trejis (–trejus), ketveris (–ketverius), devyneris (–devynerius)*.

§ 126. Kaip pagrindinį normos variantą rekomenduojama rinktis **įvardžio** formą *paties*, o ne *pačio*.

Griežčiau vertinamos (kaip vengtinos) šios įvardžių formos: *k u o m (–kuo) tau nusikaltau?; ką norėjai t u o m (–tuo) pasakyti?*

Sinonimiškai galima vartoti formas *tas pat* ir *tas pats*, *ta pat* ir *ta pati, toks pat* ir *toks pats, tokia pat* ir *tokia pati*.

§ 127. Geriau vartoti aukščiausiojo laipsnio **prieveiksmių** formas *daugiausia, pirmiausia, pirmučiausia*, o ne *daugiausiai, pirmiausiai, pirmučiausiai*.

5.3.2. Vardažodžių linksniavimas

§ 128. Kai kurių skolinių nelinksniuojamoji forma keistina linksniuojamąja[27], ypač kai paskutinis skiemuo nekirčiuotas: *bikini (=bikinis), brendi (=brendis), bugivugi (=bugivugis), charakiri (=charakiris), cunami (=cunamis), dingo (=dingas), ekstazi (=ekstazis), hobi (=hobis), internet (=internetas), kakao (=kakava), karaoke (=karaokė), kari (=karis), kivi (=kivis), mango (=mangas), martini (=martinis), poni (=ponis), spageti (=spagečiai), suši (=sušis), viski (=viskis), zombi (=zombis), žaliuzi* ar *žaliuzijos (=žaliuzės)*.

Laisvuosiuose stiliuose galima vartoti linksniuojamąją kai kurių skolinių, ypač jei jie turi kirčiuotą galinį *-ė*, formą, pvz.: *einu į a t e l j ę (ateljė); parašiau ilgą e s ė s (esė) santrauką; dar trūksta šiek tiek ž e l ė s (želė)*.

---

[27] A. Paulauskienės ir kai kurių kitų kalbininkų nuomone, lietuvių kalboje nėra nelinksniuojamų daiktavardžių. Yra tik daiktavardžių, neturinčių linksnių galūnių, o jų linksniavimą ir funkciją sakinyje rodo derinamieji žodžiai, pvz.: *n a u j a a t e l j ė* (vardininkas) *jau visai čia pat; aš dar nemačiau n a u j o s a t e l j ė* (kilmininkas); *n a u j a i a t e l j ė* (naudininkas) *trūksta darbininkų; neseniai įrengė n a u j ą a t e l j ė* (galininkas). Taigi derinamųjų žodžių galūnės kinta priklausomai nuo begalūnio žodžio vaidmens sakinyje, ir tai galima laikyti *ateljė* tipo žodžių linksniavimu.

§ 129. Simboliniai pavadinimai vis dažniau nekaitomi, negramatinami; nebelinksniuojami net galūnę *-a* turintys pavadinimai, pvz.: *„Zebra“ (=„Zebros“) vartotojus konsultuojame telefonu ir el. p. Savo sąskaitą galima papildyti nemokamai pateikus „Maxima“ (=„Maximos“) kortelę. Apie nuolaidas teiraukitės „Mega“ (=„Megos“) informacijoje.*

Tokie atvejai taisomi griežtai, nes jie pažeidžia lietuvių kalbos gramatikos sistemą, sunku suprasti žodžių gramatinius ryšius.

§ 130. Kai samplaikiniai **skaitvardžiai** yra kiekiniai arba dauginiai, jų pirmasis dėmuo turi būti kaitomas, pvz.: *išleidome beveik trys tūkstančiai (–tris tūkstančius) aštuonis šimtus litų. Paminklas pastatytas praėjus šimtas (–šimtui) penkiasdešimčiai metų. Universitetą baigsiu du tūkstantis (–tūkstančiai) aštuonioliktais metais.*

Samplaikinių kelintinių skaitvardžių visada linksniuojamas tik paskutinis žodis, pvz.: *sutartis galioja iki du tūkstančiai penktųjų metų.*

Sakytinėje kalboje galima vartoti ir linksniuojamąją, ir nelinksniuojamąją dešimčių pavadinimų formą, pvz.: *dar trūksta dvidešimt (dvidešimties) žmonių; penkiasdešimt (penkiasdešimčiai) darbuotojų įteikti atleidimo lapeliai*. Kalbant oficialiai geriau rinktis nelinksniuojamąsias formas.

5.3.3. Veiksmažodžių formų vartosena

§ 131. Veiksmažodžių priesagos.

1. Rekomenduojama keisti kai kurias veiksmažodžių ar iš jų padarytų žodžių formas: *įgaliuoti, -iuoja, -iavo (=įgalioti, -ioja, -iojo); įgaliavimas (=įgaliojimas); nervuoti(s), -uoja(si), -avo(si) (–nervinti(s), -a(si), -o(si); nervuotas (–nervingas); nuomuoti(s), -uoja(si), -avo(si) (=nuomoti(s), -oja(si), -ojo(si); nuomavimas (=nuomojimas); mėgiamas (–mėgstamas).*

2. Vienas iš toliau išvardytų formų variantų (pateiktas kairiau) laikomas šalutiniu normos variantu, o kitas (pateiktas skliaustuose) – pagrindiniu variantu – jį ir rekomenduojama rinktis, pvz.: *dalinti, -ina, -ino (|| dalyti, -ija, -ijo); mokinti(s), -ina(si), -ino(si) (|| mokyti(s), -o(si), -ė(si); vardinti, -ina, -ino (|| vardyti, -ija, -ijo); būva (|| būna); džiūna, džiūva (|| džiūsta);*

griūna (|| griūva); irsta (|| yra); kliūna (|| kliūva); žūna, žūva (|| žūsta); gelbi (|| gelbėja, gelbsti); merdėja (|| merdi); saugoja (|| saugo).

Atkreiptinas dėmesys, kad išvardytos formos turėtų būti vartojamos vienodai, t. y. jei tekste vartojate formą *dalinti*, tai stenkitės nevartoti *dalyti* ir, atvirkščiai. Vis dėlto geriausia būtų pasirinkti rekomenduojamą pagrindinį variantą.

3. Nevartotini *kainuoti, -uoja, -avo (=kainoti, -oja, -ojo), įkainuoti, -uoja, -avo (=įkainoti, -oja, -ojo)* ir kiti tos šaknies dariniai reikšme „nustatyti kainą, vertinti“, pvz.: *butas įkainuotas (=įkainotas) keturiasdešimt tūkstančių litų*, bet *butas kainuoja keturiasdešimt tūkstančių litų; nukainuotos (=nukáinotos) prekės*.

§ 132. Fonetiniai veiksmažodžių šaknies variantai. Ribotos trukmės veiksmą reiškiančių veiksmažodžių šaknyse reikėtų vartoti ilgąjį balsį arba *-ė*, o ne trumpąjį balsį arba *-e*, pvz.: *kad pasiekčiau knygą, teko pasilipėti (–pasilypėti) aukščiau. Kas jus pavežėjo (–pavėžėjo)? Paneškėk (–panėškėk) mano krepšį*.

Geriau vartoti formas *grandyti*, o ne *gramdyti, krinta*, o ne *krenta* (todėl *atkrintamosios*, o ne *atkrentamosios varžybos*); būtina rinktis formą *paralyžiuoti*, o ne *paraližuoti* ar *paralyžuoti*.

5.4. Pratimai

5.1. Panagrinėkite įvairių kalbos dalių giminės vartoseną. Raskite ir ištaisykite netaisyklingai vartojamas formas (§ 92–96).

A. 1. Sekretorius I. Balšaitienė. 2. Advokato L. Girdenytės kabinetas. 3. Prašome įrašyti gavėjo vardą ir pavardę. 4. Sveikiname apsigynus magistrės darbą. 5. K. Musteikienei suteiktas tiksliųjų mokslų daktarės laipsnis. 6. Po bakalaurės darbo gynimo Liną jau galima vadinti bakalaure. 7. Sesuo – geriausias Karolinos patarėjas. 8. Įmonė „Garantas“ buvo tarpininkas išieškant skolas iš vienos Baltarusijos įmonės. 9. Už sklandžią esė Justė susilaukė daug pagyrų. 10. Paskutiniame turnė dainininkė atrodė pavargusi. 11. Ir blogame

reikia įžvelgti gėrio kibirkštėlę. 12. Vienbalsiai buvo pritarta pasiūlytam. 13. Per savo gyvenimą žmogus padaro tiek daug pikto. 14. Nuo kelinto grįžti į darbą?

B. 1. Atostogausiu nuo dvidešimto iki kito mėnesio trečio. 2. Nemažai Lietuvos verslininkų suvokė, kad jų turimos žinios yra pasenę. 3. Negalėjai pakentėti keletos dienų! 4. Disertacijos konsultantas – prof. habil. dr. O. Vaičaitienė. 5. Ką laikai reikšmingu? 6. Profesorė Jonaitienė turi habilituotos mokslų daktarės laipsnį. 7. Jei tinkamai vertinsite, bet nepervertinsite rekomendacijų, jos gali tapti puikiu pagalbininku renkantis kandidatą. 8. Į koncertinį turnė ji leisis savo asmeniniu lėktuvu. 9. L. Mažutienė eis prodekanės pareigas iki konkurso.

5.2. Raskite netaisyklingai vartojamas skaičiaus formas ir skaitvardžius, jas ištaisykite (§ 98–103).

A. 1. Dėl užsitęsusios sausros nelaukiama gero ankštinės kultūros derliaus. 2. Klaipėdos jūrų muziejuje pastaraisiais metais pagausėjo ruonio populiacija. 3. Šokoladinis saldainis su lazdyno riešutais. 4. Rytinių radijo laidų vedėjai pateikia klausytojui informaciją apie orą, svarbiausius dienos įvykius. 5. Mamos knyga (žinynas nėščiosioms). 6. Anksčiau išleisti sūnų į kunigus buvo laikoma didele garbe. 7. Agronomų profesija pastaruoju metu tapo nepaklausi. 8. Kada bus Tėvo diena? 9. Žmogaus organizmui reikia daug baltymo. 10. Ką galite mudviem pasiūlyti? 11. Užsienyje Elena užsibuvo net šešeriomis dienomis ilgiau, nei planavo. 12. Sunku darže išnaikinti varputį. 13. Šis kisielius prilygsta natūraliam; vienintelis E raide pažymėtas konservantas jame – citrinos rūgštis.

B. 1. Viena didžiausių plastikinių langų gamintojų siūlo darbą Vilniuje pardavimų vadybininkui. 2. Ieva apsilankė keliose futbolo varžybose, bet taip

ir nepamėgo šios sporto šakos. 3. Irena ir Andrius supiršo trejas jaunuolių poras ir net septyniose vestuvėse buvo piršliais. 4. Per pirmuosius du metus studentai turi išmokti sistemiškai mąstyti. 5. Specifinį skonį suteiks kalendra, česnakas ir paprika. 6. Baltijos šalys pirmosios iš visų sovietinių valstybių paskelbė nepriklausomybes. 7. Iki metų pabaigos investuotojai neturėtų tikėtis uždirbti tokių pelnų kaip per dešimt praėjusių metų mėnesių. 8. Kviečiame į lietuvių liaudies pasakos konkursą, kuriame išrinksime geriausius pasakotojus. 9. Netrukus universitete bus švenčiama Absolvento diena. 10. Moterų politikių iniciatyvą skatinantį projektą tris metus vykdė Kauno moters užimtumo ir informacijos centras. 11. Ar tikrai daugelį smulkių įmonių ištiks bankrotai? 12. Buvo apklaustas įvairių išsilavinimų 51 žmogus, nuo 11 iki 81 metų (amžiaus vidurkis – 24 metai). 13. Jie susituokė 2010 m. po dviejų metų draugystės.

5.3. Paaiškinkite įvardžiuotinių formų vartojimą. Raskite netaisyklingus sakinius ir juos ištaisykite (§ 104–106).

A. 1. Laukas buvo aptvertas spygliuota viela. 2. Pagrindinių (pirmos) pakopos studijų metu įgyjamas bakalauro kvalifikacinis laipsnis. 3. Ypatingas batonas kainuoja 3,2 Lt. 4. Šis batonas ypatingasis, nes jo sudėtyje yra kelių rūšių grūdai. 5. R. Laurinaitis nusprendė įsteigti uždarą akcinę bendrovę. 6. „Kauno pienas“ pradėjo gaminti naujos rūšies pieniškuosius ledus. 7. Įstatymo pataisa labiausiai nepatenkinti smulkiojo ir vidutiniojo verslo atstovai. 8. Šiuos vyriškos giminės žodžius ne visi taisyklingai vartoja.

B. 1. Ko nors neišspausdinus, visada būtų galima sakyti, kad nuslėpti svarbiausieji dokumentai. 2. Suaugusių mokymo centras. 3. Jie laikė save viduriniosios klasės atstovais. 4. Antroji jaunosios prozininkės knyga sulaukė didesnio susidomėjimo nei pirma. 5. Ar pritariate, kad Kovo aštunta būtų

paskelbta nedarbo diena? 6. Gitana ištekėjo tik keturiasdešimtaisiais savo gyvenimo metais. 7. Kviečiame į vakaronę visus žmones, turinčiuosius fizinę negalią. 8. Aštuoniasdešimtaisiais Lietuvos politiniame gyvenime įvyko esminių pokyčių. 9. Vietoj vyriškos giminės būdvardžių pavartokite moteriškos giminės formas. 10. Tai bus paskutinysis jo, kaip vyriausybės vadovo, vizitas karo draskomoje šalyje. 11. Pasak Z. Aleksandravičiaus, kaimo žmogus pamiršo, kaip atrodo gryni pinigai. 12. Kiekvienas žmogaus pirštas yra skirtingo ilgio – pavyzdžiui, vidurinysis pirštas yra gerokai ilgesnis už smilių. 13. Pirk nešiojamą kompiuterį ir dovanų gauk printerį. 14. Ji buvo garsi 60-ųjų estrados žvaigždė.

5.4. Panagrinėkite, ar visi pratime esantys laipsniuojami žodžiai vartojami taisyklingai (§ 107–108).

A. 1. Naglis yra labiau dėmesingas man negu Laimonas. 2. Džekas Nikolsonas – labiausiai mėgstamas mano aktorius. 3. A. Liutvinskas tarp klinikos gydytojų yra mažiau populiarus kaip J. Andriukaitis. 4. Labiausiai baisu, kad negauname jokių žinių apie Jolitą. 5. Po šios kelionės jautėmės labiau išvargę nei po sunkaus fizinio darbo. 6. Stenkitės nepasimesti ekstremaliausiose situacijose. 7. Plaučių vėžys – labiausiai paplitusi liga tarp rūkančiųjų. 8. Penktadienis – mažiau palanki diena finansiniams reikalams tvarkyti.

B. 1. J. Bružas mūsų įmonėje yra labiausiai patyręs meistras. 2. Vanduo žmogaus organizmui labiau būtinas negu maistas. 3. Povilas po kelių susitikimų pasidarė man labiau artimas. 4. Sunku suprasti, kodėl V. Jonaitis yra vienas iš mažiausiai mėgstamų politikų. 5. Manau, kad šis sprendimas optimaliausias. 6. V. Kliunka – labiausiai ieškomas nusikaltėlis. 8. Ši programa labiausiai panaši į užsienyje rengiamas tokio pobūdžio programas. 9. Apatinė kūno dalis

tampa mažiau judri, nes kojos būna prikaustytos prie slidžių ar snieglentės. 10. Skelbiama, kad 5 proc. ir mažiau – tai normalus, minimaliausias nedarbo lygis. 11. Po šių kursų vaikai tampa labiau atsakingi.

5.5. Ištaisykite netaisyklingai vartojamas vientisines ir sudėtines, sangrąžines ir nesangrąžines, įvykio ir eigos veikslo veiksmažodžių formas (§ 109–112, 118–120).

A. 1. Ar pirktum šią knygą, jei nebūčiau pataręs? 2. Pavydžiu tiems žmonėms, kurie nors kartą matė baltąsias naktis. 3. Kokiose užsienio šalyse buvote? 4. Tikriausiai viskas baigtųsi gerai, jei nebūtum įsikišusi. 5. Ar tau šiandien dirbasi? 6. Kokia raidė rašosi po *j* žodyje *vėjelis*? 7. Pagaliau Vytautą aplankė įkvėpimas ir nuo to laiko romanas tarsi pats rašėsi. 8. Tokia problema savaime neišsispręs – turi ką nors daryti. 9. Jaunojo poeto eilėraščiuose gausu meninių priemonių, daug kas pasakoma tarp eilučių – gal dėl to jie taip sunkiai skaitosi. 10. Patalpoje girdėjosi kiekvienas žodis iš gatvės. 11. Jums skirtos penkios minutės pristatyti save. 12. Kopimas į Everestą buvo didžiausias savęs išbandymas. 13. Įmonės vadovo kabinete radus pasiklausymo aparatą, buvo iškviesta policija.

B. 1. Kas įvyktų, jei Diana nebūtų tavęs įspėjusi? 2. Šiandien galerijoje „Arka“ atsidaro nauja žymaus vengrų grafiko paroda. 3. Nesinorėjo pyktis su profesoriumi, todėl apsimečiau nepastebintis jo šališkumo. 4. Pabandykime ir pažiūrėkime, kas iš to gausis. 5. Vincui persikėlus į naują butą, jau kelinta naktis nesimiega. 6. Skubiai ir pigiai išsinuomoja dviejų kambarių butas Šilainiuose. 7. Kaip pateikti save dalyvaujant paskelbtame konkurse darbo vietai užimti? 8. Norėdami pristatyti save internete ir pasinaudoti mūsų siūloma galimybe, turite parengti medžiagą interneto svetainei. 9. Tik laikas gydo netekties skausmą numirus artimam žmogui. 11. Filmą garsino

T. Banza. 12. Po truputėlį baiginėju savo bakalauro darbą, beliko sutvarkyti išvadas. 13. Pasitobulinę vaikų ir vidaus ligų gydytojai galės atlikti pacientų stebėjimą po nesudėtingų operacijų.

5.6. Panagrinėkite veikiamosios ir neveikiamosios rūšies dalyvių, iš jų padarytų prieveiksmių, taip pat sudaiktavardėjusių dalyvių vartoseną (§ 113–117). Ištaisykite netaisyklingus sakinius.

A. 1. Plaudami įrankius įpilkite 0,5 proc. stiprumo dezinfekuojantį skystį. 2. Liutauro darbas yra sėdintis, todėl jis stengiasi nors savaitgaliais išvykti į gamtą ir daugiau pajudėti. 3. Kiek kainavo naujoji presuojanti mašina? 4. Po sunkios ir įtemptos darbo dienos rekomenduojama prieš miegą išgerti raminančiosios arbatos, išsimaudyti šiltoje vonioje. 5. Kokias funkcijas atlieka vykdomoji valdžia? 6. Kas čia rėkia tokiu spiegiančiu balsu? 7. Lietuvos rinktinė patyrė triuškinantį pralaimėjimą. 8. Per Kūčias žmonės labai rūpestingai ruošia stalą: pirmiausiai užtiesia jį akinančiai balta staltiese. 9. Kęstas niekinamai pažvelgė į mane ir nuėjo nieko daugiau nepasakęs. 10. Dėl apsunkinto virškinimo gydytojas skyrė virškinimo fermentų.

B. 1. Susijaudinusi jaučiu pagreitintą širdies ritmą. 2. Sužavėtas merginos grožio jaunas poetas paskyrė jai visą eilėraščių ciklą. 3. Įmonės vadovas kalbėjo taip įtikinančiai, kad net didžiausi skeptikai sutiko dar kurį laiką neskelbti bankroto. 4. Tarpininkaujantysis sužlugdė visą sandorį. 5. Dabar mokyklos stengiasi pritraukti kuo daugiau moksleivių, nes nuo besimokančiojo krepšelio priklauso mokyklos pajamos. 6. Sergantieji plaučių uždegimu privalo gerti antibiotikus. 7. Vienuolės nuolatos dirba pasiaukojamą darbą, lanko visų apleistus, ligotus žmones. 8. Iš parlamento tribūnos kalbėjo pirmininkaujantysis posėdžiui. 9. Skelbiamas konkursas bendrabučio budinčiojo vietai užimti. 10. Jis neužtikrina, kad dirbdamas vadovaujantį

darbą žmogus su klientais bendraus valstybine kalba. 11. Regeneruojantis kremas odai apie akis.

5.7. Jei reikia, ilgąsias formas pakeiskite trumposiomis ir, atvirkščiai (§ 121).

A. 1. Sakoma, kad jis galintis dirbti dvylika valandų iš eilės ir visai nepavargstantis. 2. Eikim geriau namo, kol dar visai nesutemo. 3. Mes irgi daugiau skaitytumėme, jei tik turėtume daugiau laiko. 4. Pasėdėtute su mumis, pakalbėtute, o tada eitute pas seserį. 5. Ar jie turį teisę taip kalbėt? 6. Žmogus, norįs teisti kitą, pats turi būti be nuodėmės.

5.8. Panagrinėkite, kurie žodžiai ar žodžių formos keistinos. Geriau pavartokite tą formą, kuri taisyklingesnė oficialioje kalboje (§ 123–132).

A. 1. Aštuoniolikmečiui turi būti suteikta teisė balsuoti. 2. Ar tau ne per šilta su tokiu storu moheros megztiniu? 3. Janina jau atostogavo gegužį ir dar turės atostogų kažkurį rudenio mėnesį. 4. Išgerk tabletę validolio, gal nors kiek pagerės. 5. Skelbiama ekslibrisų paroda. 6. Seni žmonės dažnai turi padidėjusį cholesterino kiekį. 7. Už tai, kad vairuotojas partrenkė pėstįjį ir pabėgo iš įvykio vietos, gresia kelių šimtų litų bauda. 8. Atitrauk žaliuzijas, atidaryk langą ir įleisk gryno oro. 9. Koks rastas alkoholio kiekis kraujuje? 10. Pirkite šį tortą, jis tikrai šviežus. 11. Geriau paklausk jo pačio. 12. Mėsa, suvyniota į folgą, taip greitai neatšalo. 13. Kramtomoji guma su mentoliu. 14. Sulaikytas rekordinis kiekis į šalį nelegaliai įvežtų ekstazi tablečių. 15. Iš rezervuaro ištekėjo kelios tonos orimulsiono. 16. Ką blaivas galvoja, tą girtas pasako. 17. Tai buvo vienas puikiausių operos spektaklių, matytų per pastaruosius ketveris metus.

B. 1. Koks jūsų hobi? 2. Tuoj gražuolės pasirodys su bikini. 3. Vištiena su kariu. 4. Labai mėgstu spageti, kivi ir mango. 5. Metai turi trys šimtai

šešiasdešimt penkias arba šešias dienas. 6. Keliasdešimčiai žmonių buvo nutrauktas vandens tiekimas. 7. Niekada ne per vėlu mokintis. 8. Pareikšti įtarimai jam ir jo šešiolikmečiui draugui. 9. Nedovanokite dušo želės, kempinių ir šampūno rinkinių; tokia dovana gali pasirodyti netaktiška. 10. Nemaniau, kad reiks tiek daug daiktų. 11. Nukainuotų prekių parduotuvė. 12. Per užpuolį buvo panaudotos nervus paraližuojančios dujos. 13. Puikus moteriškas zomšo paltas dabar tik 149 Lt! 14. Uždarbiavo pardavinėdamas laikraščius, dirbo kroviku ir padavėju bohemos mėgiamoje kavinėje. 15. Jau šiandien prasideda atkrentamosios varžybos.

5.9. Įrašykite reikiamą baigmenį ar priešdėlį. Pavartokite tinkamą skliausteliuose esančio skaitvardžio formą. Pasirinkite tą formą, kuri taisyklingesnė oficialioje kalboje (§ 121–132).

A. 1. Prašom__ sėsti__ prie stalo. 2. Pasakykite keletą moterišk__ ir vyrišk__ giminės daiktavardžių. 3. Namo grįžau tik kelet__ dienų. 4. Užsienyje teko __būti (2) metus, (8) mėnesius ir (5) dienas. 5. Dėl padid__ (dalyvis iš veiksmažodžio *padidėti*) paklausos baldų gamykla pradėjo dirbti (3) pamainomis. 6. Gerai tiems žmonėms, kurie kalba įtikina__ ir kuriais visi __tiki. 7. Įmonės vadov__ R. Šarkienė pasveikino vadybinink__ specialybę įgijusias merginas. 8. Rašytoj__ namuose bus pristatoma jaun__ prozininkės J. Grikšaitės pirm__ knyga. 9. Pamestą student__ pažymėjimą, išduotą Giedrei Linkaitytei (nr. smf 0012), laikyti negaliojančiu. 10. Į paskutin__ etapą pateko tik (3) kandidatai. 11. Sulaikyti du įtariam__. 12. Kaune __restauruojama vis daugiau senų pastatų. 13. Lina nepastebėjo draudž__ ženklo ir pasuko į priešpriešinio eismo juostą. 14. Dienos prekė – oro drėkint__, kabinami ant radiatorių. 15. Dieninis drėkin__ kremas su žali__ arbata sausai ir jautriai odai. 16. Avokad__ aliejus turtingas vitaminų

(A, D, E), minkština ir regeneruoja odą. 17. Palangės paviršius matinis, spalva balta; lengvai valo__, nesunki paviršiaus priežiūra.

B. 1. Susirink__ moterys __dainavo liaudies dainas. 2. Drėkin__ (dalyvis iš *drėkinti*) kaukė sausai ir jautriai odai. 3. Kokius vaistus __skyrė gydytoja dėl sumaž__ (dalyvis iš veiksmažodžio *sumažėti*) kraujospūdžio? 4. Nusipirkau (3) žirkles. 5. Kas ten iš tolo mato__? 6. Nors pralaimėtos (4) rungtynės, bet mūsų komanda dar nepraranda vilties patekti į pusfinalį. 7. Kel__ metus Austėja nematė savo brolio, gyvenančio užsienyje. 8. Pasirašo prorektor__ J. Jonaitienė, laikinai einanti rektor__ pareigas. 9. Išankstiniai prezident__ rinkimai vyks kartu su Seimo rinkimais. 10. Renkami parašai už socialdemokratų kandidatą į prezident__. 11. Mobil__ telefono dizaino žiebtuvėlis. 12. Balt__ šokolado saldainiai su vyšni__ įdaru. 13. Kilimin__ dang__ parduotuvė. 14. Selenas padeda skauda__ (dalyvis iš veiksmažodžio *skaudėti*) sąnariams. 15. Vaikai iki (5) metų į koncertą įleidžiami nemokamai.

5.10. Ištaisykite pabrauktus žodžius.

B. 1. Jeigu būčiau žinojęs, kad man taip atsitiks, tikrai nevažiuočiau. 2. Dviratininkė varžovę pralenkė penkeriomis sekundėmis. 3. Gėrimą sudaro meliono, citrinos, apelsino sultys. 4. Knygynai nuolatos skelbia labiausiai perkamų knygų sąrašus. 5. Šis lipdukas klijuojasi ant automobilio galinio stiklo. 6. Pelningumai pasiūlymuose turi būti nurodomi dviejų skaitmenų po kablelio tikslumu. 7. Tokia nuostata gali tapti save išpildančia pranašyste. 8. Pastarąjį pusmetį daugiausiai augo vartotojiškų paskolų portfelis. 9. Taip dirbo teatre režisieriai su aktoriais penkiasdešimtaisiais metais. 10. Kai reikia, nutraukite pasisakantįjį. 11. Siūlome darbą slenkančiu grafiku. 12. Namas bus remontuojamas kapitaliai. 13. Ši trupmena susiprastina. 14. Labiausiai būdingas jo bruožas – užsispyrimas. 15. Rašyti jis nemėgo, bet redaguoti

parašytą jam buvo priimtina. 16. Ypač apsunkinta padėtis tų archyvų, kurie tiesiogiai nefinansuojami. 17. Tortą galite papuošti kivi gabalėliais. 18. Jų eteriuose transliuojamos panašios laidos, o telenovelės ir pokalbių šou rodomi dažniausiai panašiu metu.

5.11. Pabraukite taisyklingas formas.

B. 1. Didžiąją paslaugų eksporto ir importo dalį sudarė gabenimų / gabenimo paslaugos.

2. Liberalų sąjūdžio atstovas netiesiogiai suabejojo, ar pirmininkaujantysis / pirmininkas blaivus.

3. Renginio metu ministras įteikė Užsienio reikalų ministerijos garbės ženklą ilgamečiam / ilgamečiui „Amerikos balso“ darbuotojui.

4. Gryni / Grynieji pinigai už parduotas bendrovės akcijas sąskaitose atsiduros dar šios savaitės pabaigoje.

5. Butai senamiestyje rezervuojami itin greitai – ilgiau neparduodami / neparsiduoda tik ne itin racionalaus išplanavimo / suplanavimo, tamsūs ar dėl kitų priežasčių mažiau / ne tokie patrauklūs butai.

6. Paskutinį kartą Palangoje buvome beveik prieš trejus / trejis metus.

7. Nepaisant to, kad buvau bebaigiąs / baiginėjau magistrantūros studijas, dėstytojai žiūrėjo labai nepalankiai.

8. Reklamos įtakos aptarimas leidžia geriau suvokti, kodėl vartojame šį skolinį, ir galbūt išugdyti savistabos jausmą, kuris padėtų nedaryti bent elementarių / elementariausių kalbos klaidų.

9. Greipfrutų / Greipfruto sultys naudojamos odai balinti ir ypatingai / ypač tinka toms moterims, kurių oda labai jautri.

10. Ši medžiaga naudojama vidiniams kiemeliams ir terasoms įrengti / įrenginėti.

11. Pomidorų pastą atskiesti trupučiu vandens, išmaišyti ir supilti į keptuvę su grybais. Galima patiekti su spagečiais / spageti.

12. 1984 m. rugpjūtį B. Adamso laukė naujas iššūkis ir sėkmė – T. Turner pakvietė jį kartu įrašyti duetą „It's only love", kurį kritikai įvertino puikiai, o klausytojai iškėlė į pirmąsias vietas radijo stočių eteryje / eteriuose.

13. Metų šalies įvykius fiksuojančių fotografijų / fiksuojančios fotografijos paroda surengta pirmą kartą Lietuvos fotografijos istorijoje.

14. Antras tarp daugiausiai / daugiausia uždirbančių Lenkijos sportininkų taip pat yra futbolo vartininkas.

15. Čia trūksta viešų / viešųjų tualetų.

16. Žaliavų, pusgaminių, komplektuojamųjų / komplektuojamų / komplektuojančių / komplektuojančiųjų detalių ir pan. vertė sudaro gana ženklią įmonės bendrųjų sąnaudų dalį.

17. Visiems vaisiams su „Norfa" / „Norfos" nuolaidų kortele – 20 proc. nuolaida.

18. Sukarintos / Sukarintosios civilinės saugos sistemos pajėgos.

5.12. Ištaisykite morfologijos klaidas.

B. 1. Džonatanas – vienas populiariausių žaidėjų visų laikų judriausio ir ekstremaliausio žaidimo. 2. Šiuo metu dirbti Vilniuje reikalingas personalo atrankų projektų vadybininkas. 3. „Žygio batai" parduotuvėse – jau kalėdinės kainos. 4. Nuo 40 metų erekcijos sutrikimus paprastai nulemia padidintas kraujospūdis, diabetas, širdies, galvos smegenų kraujagyslių ligos. 5. Užkrečiamų ligų profilaktikos centras. 6. Bausmės vykdymas atidėtas dviem metams. 7. Geriausia kivi dauginti auginiais, tuomet anksti žydi ir dera, sėjinukai pražysta maždaug po 5 metų. 8. Geros naujienos „Maxima" pirkėjams. 9. Vilniaus apskrityje dirbančiųjų padaugėjo beveik 9 tūkstančiais. 10. Labai

gražiai turėtų žiūrėtis lygaus megztinio ir kiauraraščio kombinacijos. 11. Mažiau tikėtina, kad žmogus yra tiesiog romantiškas. 12. Blogiausia, kad kaimo mokyklų pajėgumai, kalbant ekonomikos terminologija, panaudojami tik 40–60 proc. 13. Šiai ligai būdinga sulėtinta medžiagų apykaita. 14. Tada jaučiamos bereikalingos įtampos. 15. Prieš kelis metus dėl prastos sanitarinės būklės mokykla buvo uždaryta. 16. Lietuvoje – pasitikėjimo valstybe krizė, į kurią pirmiausiai atvedė strateginio mąstymo stoka. 17. Jei žvynelinė pažeidė ir sąnarius, vartotini tokie vaistingieji augalai: kadagys, kraujažolė, šalavijas, ramunėlė, medetka. 18. Laidoje taip pat pamatysite, po kiek litų dainininkė įkainavo savo brangiausias kūno dalis. 19. Seniūnijoje veikia UAB „Birvetos tvenkiniai“, kur auginama žuvis. 20. Komanda padėkojo ilgamečiui treneriui už darbą, atsidavimą, energiją. 21. Keletos dainų, tarp jų titulinės „Neprarask vilties“, žodžių autoriumi tapo pats maestro, bet savęs vadinti poetu jis neskuba. 22. „Lietuvos rytas“ laimėjo jau šešias rungtynes. 23. Daug galime kalbėti apie paauglių nusikaltimus, stumdyti tas atsakomybes nuo vieno prie kito. 24. Šis prietaisas praverstų ir skrydžių valdymų dispečeriams. 25. Šis šalies išnuomavimas danų pirkliams buvo kažkokia gudrybė. 26. Bažnyčios sienos buvo nugairintos vėjų ir papilkėję.

5.13. Nustatykite, kokio pobūdžio klaidos yra pabraukti žodžiai šiuose sakiniuose.

B. 1. Viso įrenginio paleidėjui įtaisomas specialus fiksatorius.

leksikos | žodžių darybos | morfologijos

2. Sunku pakomentuoti šį beprecedentinį atvejį.

leksikos | žodžių darybos | morfologijos

3. Makadamijos aliejus atstato ir intensyviai rūpinasi jūsų plaukais.

leksikos | žodžių darybos | morfologijos

4. Jis – juridiniai atsakingas asmuo.

leksikos žodžių darybos morfologijos

5. Bendravalstybinis susitarimas įsigalioja nuo gegužės pirmo.

leksikos žodžių darybos morfologijos

6. Po mėnesio išmokome teisingai kirčiuoti.

leksikos žodžių darybos morfologijos

7. Kas čia per išsireiškimas?

leksikos žodžių darybos morfologijos

8. Nepastebėjau to įspėjančio ženklo ir nesustojau laiku.

leksikos žodžių darybos morfologijos

9. Pasikartojančio reumato požymiai yra mažiau ryškūs.

leksikos žodžių darybos morfologijos

10. Suteikiame garantinį ir pogarantinį aptarnavimą.

leksikos žodžių darybos morfologijos

11. Labiausiai keista, kad tik šiandien suprato, kaip beprasmiai praleido beveik visą savo gyvenimą, ypač pastaruosius du metus.

leksikos žodžių darybos morfologijos

12. Visada galima pakeisti savo gyvenimą, apspręsti savo likimą, bet tam reikia įveikti problematiškus dalykus.

leksikos žodžių darybos morfologijos

13. Mes dirbame prisilaikydami visų instrukcijų ir planų.

leksikos žodžių darybos morfologijos

14. Tai buvo nuostabus užmanymas.

leksikos žodžių darybos morfologijos

15. Pro vaiskius veidrodinius vitrinos stiklus matyti salė, ištapyta visaapimančiais vynuogienojų lapų vainikais ir vynuogių kekėmis.

leksikos žodžių darybos morfologijos

5.14. Ištaisykite leksikos, žodžių darybos ir morfologijos klaidas; paaiškinkite, kokio pobūdžio šios klaidos.

B. 1. Ligos simptomai pirmiausia pasireiškia apsunkintu rijimu. 2. Šiemet dar nebuvau neapmokamų atostogų. 3. Visi aplinkui tokie nervuoti, baisu ir žodį ištarti. 4. Onkologinis centras dirba be poilsio dienų. 5. Nepilnamečiams neparduodami svaiginantys gėrimai. 6. Naujų prekių užveža du kartus per savaitę. 7. Jau pravažiavome šimtą kilometrų, o jų nepasivijome. 8. Jaučiuosi begaliniai pavargęs. 9. Neseniai skambino kolega A. Lukšienė iš agrobendrovės. 10. Skaičiau pranešimą moksliškoje konferencijoje apie pastaruoju metu gausėjančią spygliuočių kenkėjo populiaciją. 11. Jonas buvo prastas renginio vedantysis. 12. Mes jums suteiksime beprocentinę paskolą trims mėnesiams. 13. Po pakartotino telefono skambučio, kai įsijungė autoatsakovas, Laimonas pabudo iš savo minčių. 14. Valantis pienelis su vitaminais ir ženšeniu. 15. Valdininkams derėtų rimčiau rūpintis žmonių gerbūviu. 16. Pacientas skundėsi padidintu cholesterino kiekiu kraujuje, apsunkintu kvėpavimu. 17. Po keletos valandų P. Juodis atsistojo, išgėrė puodelį žalios arbatos, suvalgė ant elektros viryklės padėtas vakarykščias spageti. 18. Kaip senai tas buvo! 19. Užsidarinėjančiose įmonėse labai prasta darbo drausmė. 20. Ligonis neperneš tokios vaistų dozės. 21. Pardavimų į Vakarus apimtys pastaraisiais metais išaugo beveik dvigubai. 22. Mažiausiai sudėtingas buvo trečiasis etapas. 23. Jei turėtumėte nors vieną originalią idėją ar interpretaciją, gautųsi labai geras esė. 24. Nė viena balinančioji dantų pasta nebalina dantų, o tik geriau išvalo jų paviršių. 25. Nežiūrint problemų JAV nekilnojamo turto rinkoje, nematyti, kad kapitalas trauktųsi iš besiplečiančių rinkų. 26. Kaip taisyklė, tokiuose tyrimuose dalyvauja ne vienas, o keli ar keliolika specialiai instruktuotų apklausų vedančiųjų. 27. Pensijinio amžiaus žmonės šių žodžių visiškai nenaudoja ir nėra girdėję apie juos.

6. SINTAKSĖ

Ankstesniame skyriuje aptarėme vieną iš gramatikos sudedamųjų dalių – morfologiją, kur didžiausias dėmesys skirtas gramatinių kategorijų sistemai ir vartosenai aptarti. Kita bet kurios kalbos gramatikos sudedamoji dalis yra sintaksė, kuri taip pat koncentruojasi į gramatines žodžių formas, tik jos tiriamos ne atsietai, o kaip žodžių ryšys arba santykis. Šiame skyriuje aptarsime atskirų sintaksinių vienetų vartoseną atsižvelgdami į jų funkcijas ir reikšmes, pateiksime svarbiausias skyrybos taisykles.

6.1. Linksnių ir prielinksnių reikšmės bei vartosena bendrinėje kalboje

§ 133. Linksniai lietuvių kalboje vartojami parodyti žodžio santykį su kitais žodžiais, t. y. žodžio sintaksinį vaidmenį sakinyje. Jų bendrinėje kalboje yra septyni (tarmėse ir daugiau): vardininkas, kilmininkas, naudininkas, galininkas, įnagininkas, vietininkas ir septintasis – šauksmininkas (taip pat žr. § 91 1 punktą). Linksniai turi reikšmes. Linksnio reikšmę dažniausiai rodo galūnė kartu su šalia esančiais žodžiais.[28] Pavyzdžiui, vietininku dažniausiai reiškiama vieta, todėl viena pagrindinių šio linksnio reikšmių – vietos nusakymas. Vardininkas su tapsmo veiksmažodžiais reiškia būvį ir pan. (daugiau reikšmių pateikta 6.1 lentelėje).

[28] Kalbotyros moksle diskutuojama, kam priklauso linksnis: morfologijai ar sintaksei. Paprastai jis suvokiamas kaip morfologinė kategorija (linksnio rodiklis – galūnė) ir aprašomas morfologijos skyriuje. Tačiau kalbos kultūros mokslui labiau rūpi linksnio reikšmė, linksniu reiškiami žodžių ryšiai sakinyje, o tai jau sintaksės objektas. Tas pats pasakytina ir apie prielinksnius ir su jais sudaromas prielinksnines konstrukcijas, taip pat apie dalyvines, pusdalyvines ir padalyvines konstrukcijas.

6.1 lentelė. **Pagrindinės linksnių reikšmės**

Linksnių reikšmės	Pavyzdžiai
Subjektas (aktyvus veikėjas, veiksmo atlikėjas, būsenos patyrėjas ar ypatybės turėtojas, atliekantis ar patiriantis veiksmą)	*žmonės dirbo*
Objektas (pasyvus veikėjas, į kurį nukreiptas veiksmas)	*pamatė tėvą*
Būvis (ar būsena)	*noriu tapti laimingas*
Požymis	*drabužių spinta*
Aplinkybės	
vieta	*vaikai žaidžia kieme*
laikas	*vidurnaktį išgirdau riksmą*
būdas	*gyvena džiaugsme ir varge*
kiekybė	*tris kilometrus ėjome pėsti*
priežastis	*mirė badu*
tikslas	*atėjau kastuvo*
nuolaida	*juokai juokais*
Stiprinimas	*susirinko tūkstančių tūkstančiai*
Atžvilgis	*dvidešimties centimetrų ilgio*

§ 134. Vartojant linksnius, normų pažeidimų paprastai atsiranda tada, kai linksniai netinkamai vartojami žodžių junginyje. Jų būna dvejopų (plačiau žr. Šukys 1998: 54): 1) valdymo pažeidimai, kai pasirenkamas žodis, reikalaujantis visai kito linksnio, pvz.: *atstovauti tautą (=tautai (kam?)*, *gabus muzikoje (=muzikai (kam?)* ir 2) reikšmių painiojimas, kai linksnis vartojamas jam nebūdinga reikšme, pvz., *knyga išleista anglų kalboje (=kalba)* – vietininkas nevartojamas daikto požymiui reikšti. Neretai pažeidimų atsiranda dėl kitų kalbų įtakos (dažniausiai slavų ir germanų). Tokie bendrinės kalbos normų pažeidimai taisytini, nes daro neigiamą poveikį kalbos gramatinei sistemai.

§ 135. Linksniai su prielinksniais. Prielinksnis yra nekaitoma tarnybinė kalbos dalis, kuri eina su linksniu ir rodo linksniuojamojo žodžio ryšį su kitais žodžiais. Dažniausiai prielinksniai vartojami prepoziciškai (t. y. prieš

linksnį), tačiau yra ir vadinamųjų polinksnių, kurie vartojami postpoziciškai (t. y. po linksnio). Prielinksniai paprastai vartojami su kilmininku, galininku ir įnagininku (žr. 6.2 lentelę).

6.2 lentelė. **Prielinksnių vartosena**

Linksnis, su kuriuo vartojamas prielinksnis	**Prielinksniai**
Kilmininkas	*Anot, ant, arti, aukščiau, be, dėka, dėl(ei), greta, iki, ligi, iš, įkandin, link, netoli, nuo, pasak, pirma, po*, prie, pusiau, šalia, tarp, toliau, už*, viduj, vidury, vietoj, virš, žemiau; anapus, antrapus, abipus, kitapus, šiapus*
Galininkas	*Apie, aplink(ui), apsuk (apsukui), į, įkypai, išilgai, įstrižai, kiaurai, skersai, skradžiai, pagal, palei, pas, paskui, paskum, per, perdėm, po, prieš (priešais), pro, už*
Įnagininkas	*Po, su, sulig, ties*

* Prielinksniai *po* ir *už* išsiskiria iš kitų tuo, kad vartojami su keliais linksniais. *Po* su trimis – kilmininku, galininku ir įnagininku, o *už* su dviem – kilmininku ir galininku.

Prielinksnių reikšmių yra mažiau negu linksnių. Kai kuriomis reikšmėmis prielinksniai visai nevartojami, pavyzdžiui, prielinksniais visai nereiškiamas subjektas. Pagrindinės prielinksnių reikšmės pateikiamos 6.3 lentelėje.

6.3 lentelė. **Pagrindinės prielinksnių reikšmės**

Prielinksnių reikšmės	**Pavyzdžiai**
Objektas	*pyko ant draugo*
Priemonė	*kasė su kastuvu*
Aplinkybės	
vietos	*laukė prie kalvos*
laiko	*į vakarą išsigiedrijo*
būdo	*stovėti ant rankų*
kiekybės	*svėrė iki trijų kilogramų*
priežasties	*neatvykau dėl ligos*

§ 136. Vartojant prielinksnius, normų pažeidimų atsiranda dėl kelių priežasčių (plačiau žr. Šukys 1998: 54–57): 1) pirmiausia bendrinėje kalboje gali būti nevartojamas pats prielinksnis, pvz.: *vedlug*, *apart* ir kt. Tokie prielinksniai keičiami savais atitikmenimis: atitinkamai *pasak*, *pagal* ir *išskyrus*, *be*; 2) kartais prielinksnis (dažniau polinksnis) pavartojamas ne toje vietoje, t. y. prieš linksnį, nors turėtų būti po jo, pvz.: *Dėka gydytojų (=gydytojų dėka) pasveikau per mėnesį*; 3) prielinksnis gali būti pavartotas ne su tuo linksniu, pvz.: *Eisiu pas draugų (=pas draugus)*; 4) gana dažnai prielinksnis pavartojamas ne ta (skolinta) reikšme arba pridedamas ten, kur jo visai nereikia. Tuomet taisant parenkamas tinkamas prielinksnis arba jo visai atsisakoma, pvz.: *Šiandien pavėlavau ant susirinkimo (=į susirinkimą). Knygą pasiskolinau pas dėstytoją (=iš dėstytojo). Visi atsiprašėme prieš direktorių (= direktoriaus)*.

§ 137. Linksnių ir linksnių su prielinksniais vartoseną aptarsime remdamiesi pagrindinėmis jų reikšmėmis ir perteikiamomis funkcijomis. Tiek aptariant taisyklingą vartoseną, tiek vartojimo netikslumus ir normų pažeidimus, labiau sutelksime dėmesį į dažniausiai pasitaikančius probleminius linksnių ir prielinksnių vartojimo aspektus. Dėl šios priežasties prielinksniai, kuriuos vartojant beveik nedaroma normų pažeidimų, išsamiai neaptariami, o tik paminimi. Paminimos ir dažnai pasitaikančios verstinės konstrukcijos, lietuvių bendrinei kalbai nebūdingi pasakymai ir pan. Plačiau aptariami *ant, apie, aplink, dėka, dėl, iki (ligi), iš, į, nuo, pas, per, po, prie, prieš, su, už* prielinksniai.

Kaip minėta, linksniai ir prielinksniai turi reikšmes. Dažniausiai jie reiškia subjektą, objektą, būvį, požymį, priemonę ir įvairias aplinkybes (vietą, laiką, priežastį ir t. t.). Šias reikšmes paanalizuosime išsamiau.

6.1.1. Subjektas

§ 138. Subjektas yra aktyvus veikėjas, veiksmo atlikėjas, būsenos patyrėjas ar ypatybės turėtojas, atliekantis ar patiriantis veiksmą. Pagrindinė subjekto raiškos forma yra vardininko linksnis. Vardininku gali būti reiškiamas

asmuo, daiktas ar reiškinys. Subjektas yra tik linksnių atliekama funkcija, prielinksniai šios funkcijos neatlieka.

1. **Vardininko** linksniu reiškiamas subjektas yra aktyvus veiksmo atlikėjas, būsenos patyrėjas ar ypatybės turėtojas, pvz.: *Iš pradžių žmonės dar bandė ieškoti sausesnių takelių. Visi laukė lietaus su perkūnija.* Taip pat gali būti žymimi negyvi daiktai, pvz., *Apsamanojęs akmuo gulėjo šalia kelio*; abstraktūs dalykai, pvz., *Mane apėmė neapsakomas džiaugsmas*. Subjektas paprastai būna apibrėžtas (kai kalbama apie kiekį) arba apibendrintas (kai kalbama apie visumą).

2. Subjektas gali būti reiškiamas **kilmininko** linksniu. Tai asmuo ar daiktas, kuris pats daro kokį nors poveikį ar veiksmą. Toks kilmininkas pasitaiko tik su neveikiamaisiais dalyviais, pvz.: *Gautas prezidento pasirašytas raštas. O čia, pasirodo, dėlių esama*.

3. **Naudininkas** taip pat vartojamas subjektui, t. y. asmeniui ar daiktui, kuris patiria veiksmą ar jam kas nors atsitinka, reikšti. Atskirti subjekto ir objekto naudininką sunkoka, todėl pravartu prisiminti, kad norint įsitikinti, ar naudininku tikrai reiškiamas subjektas, reikia jį pakeisti vardininku, pvz.: *Jonui reikia važiuoti – Jonas važiuos.* Labai dažnas naudininko subjektas beasmeniuose sakiniuose, pvz.: *Man skaudu dėl tokio jo poelgio. Dariui patiko dirbti*.

Vardininkas reiškia tiesioginį veiksmo atlikėją – subjektą, o kilmininkas ir naudininkas dažniau netiesioginį.

§ 139. Subjektui reikšti netinkamai pavartojamas vardininkas, įnagininkas ir vietininkas. Reikia turėti omenyje, kad vardininkas netinka tik kai kuriais atvejais. Iš tiesų jis yra pagrindinis subjekto raiškos linksnis.

1. **Vardininkas** netinka neapibrėžtam daiktų kiekiui reikšti su žodžiais *atsirasti*, *būti*, *daugėti*, *kilti*, *pasitaikyti* ir kt. Pavartotą subjektą reikia keisti vadinamuoju dalies kilmininku, kuris žymi visumos dalį, pvz.: *Perkaitus saulėje, atsiranda karščiavimo požymiai (=požymių). Tarp darbuotojų dažnai būna nesusipratimai (=nesusipratimų). Po paskaitos dažnai iškyla visokie klausimai (=visokių klausimų)*. Kiekio apibrėžtumo ir neapibrėžtumo nepaisymas – pagrindinis vardininko vartojimo pažeidimas.

2. **Įnagininkas** nevartotinas subjektui reikšti. Tokios konstrukcijos nelietuviškos, atėjusios iš kitų kalbų, pvz.: *Žemės bus apgyvendintos žmonėmis (=žmonių; žemes apgyvendins žmonės; žmonės apgyvendins žemes).*

3. Būsenos patyrėjui reikšti geriau nevartoti **vietininko**, nes šiuo atveju nenurodoma vieta pvz.: *Pagaliau juose (=jiems) prabudo sąžinė. Skatiname sveikatingumą ir gyvybingumą aplinkiniuose* (=*aplinkinių sveikatingumą ir gyvybingumą*).

6.1.2. Objektas

§ 140. Objektu paprastai laikomas daiktas ar reiškinys, į kurį nukreiptas veiksmas. Objektas dažniausiai pasakomas galininku, rečiau kilmininku (dar vadinama tiesioginiu objektu). Su galininko linksniu susijusi veiksmažodžių tranzityvumo sąvoka. Jei veiksmažodžiai reikalauja objekto galininko, tai jie tranzityviniai (galininkiniai) (žr. § 63 5 punktą). Galininko linksnis apibūdina daiktą ar dalyką (t. y. tą objektą) kaip visumą, nusakomas apibrėžtas kiekis, pvz., *nusipirkau penkias bandeles*. Tokiais atvejais jis priešingas kilmininku reiškiamam neapibrėžtam kiekiui, jo daliai – *nusipirkau bandelių*, kai nepasakomas tikslus kiekis ar skaičius (apie dalies kilmininką žr. § 140 2 punkto 3 papunktį).

1. **Galininkas** vienas dažniausių lietuvių kalbos linksnių. Svarbiausia jo reikšmė – žymėti objektą. Šį linksnį valdo tranzityviniai veiksmažodžiai ir neasmenuojamosios veiksmažodžių formos (dalyviai, pusdalyviai, padalyviai), pvz.: *Paskolink man rašiklį. Pamačiau jį ateinantį. Ėjęs ėjęs ir pamatęs tiltą. Senukas benešdamas malkas užkliuvo už slenksčio. Darbus atlikus, smagu švęsti.* Galininkas gali būti sinonimiškas vardininkui, pvz.: *Reikia jau šieną (šienas) vežti.* Tačiau tokią vartoseną bendrinėje kalboje jau išstūmė galininkas. Su vilkėjimo, dėvėjimo, avėjimo veiksmažodžiais labiau įsigalėjęs galininkas, nors ne klaida ir įnagininkas (žr. § 140 5 punktą), pvz.: *Apsivilkau marškinius (marškiniais), užsimoviau kelnes (kelnėmis), apsiaviau batus (batais) ir išėjau.*

2. Objektui reikšti vartojamas vadinamasis **dvejybinis galininkas**, kurį sudaro objekto galininkas ir būdvardiškojo žodžio galininkas, būtinai deri-

namas su daiktavardžiu (žr. § 144 4 punktą), pvz.: *Pamačiau tėvą linksmą. Parvažiavusi radau gėlę nuvytusią.*

Be to, kaip minėta, galininkas vartojamas reiškiant visumą, apibrėžtą kiekį, pvz.: *Suskaičiuok pinigus ir atnešk visus man. Išgersiu kavą ir ateisiu.*

3. Objekto reikšmė su **kilmininku** gana dažna. 1) Kilmininkas, žymintis objektą, vartojamas su šio linksnio reikalaujančiais:

a) veiksmažodžiais, pvz.: *Vaikas nori saldainio. Jis siekė kilnaus tikslo*;

b) su kilmininko reikalaujančiais būdvardžiais, pvz.: *Jis godus pinigų. Aruodas pilnas grūdų*;

c) su skaičių ar neapibrėžtą kiekį reiškiančiais žodžiais (dažniausiai skaitvardžiais, išskyrus nuo 1 iki 9, ir prieveiksmiais, rečiau daiktavardžiais), pvz.: *Mūsų grupėje dvidešimt studentų. Salėje buvo daug žmonių. Atjojo būrys raitelių.*

2) Tačiau ne visi žodžiai valdo tik kilmininką. Neretai kai kurios žodžių reikšmės reikalauja kito linksnio arba gali būti vartojamos su keliais linksniais (taip pat žr. § 142 1 ir 4 punktus). Su veiksmažodžiais *klausti, prašyti, šaukti(s)*, kai reiškiamas objektas, kurio ieškoma, teiraujamasi, vartojamas kilmininkas: *Skambino iš darbo, klausė mamos. Ligonis šaukėsi gydytojo.* Tačiau kreipiantis tiesiogiai į asmenį, galimas ir kilmininkas, ir galininkas: *Paklausk seserį (sesers)* (tik ne *pas seserį*!), *gal ji turi šią knygą*. Kai kurių reikšmės skirtumų randasi vartojant veiksmažodį *mokytis*: *Nusprendžiau mokytis užsienio kalbos* (t. y. truputėlį pramokti) ir *mokytis užsienio kalbą* – su galininku (kalbant apie mokymosi objektą).

3) Kilmininkas vartojamas objekto neapibrėžtam kiekiui arba jo daliai reikšti. Jis dar vadinamas dalies kilmininku, pvz., *Parduotuvėje nusipirkau duonos ir pieno* (t. y. ne visą parduotuvėje esantį pieną ir duoną). Tačiau išimtinais atvejais, kai daiktavardis yra abstrakčios reikšmės, kilmininkas gali būti sinonimiškas galininkui ir tokiu atveju vartoti galininką ne klaida, pvz.: *turėti darbą – turėti darbo, duoti naudą – duoti naudos, daryti įtaką – daryti įtakos*.

4) Kilmininkas pasitelkiamas sudarant žodžių junginius su neigiamos reikšmės veiksmažodžiais. Šio linksnio paprastai reikalauja tranzityviniai veiksmažodžiai. Kai tik tranzityvinis veiksmažodis gauna neiginį *ne-*, ga-

lininkas virsta kilmininku: *duoti ranką – neduoti rankos, kęsti skurdą – nekęsti skurdo, valgyti duoną – nevalgyti duonos*. Tas pats atsitinka ir vartojant dvejybinius linksnius: dvejybinis galininkas pakeičiamas dvejybiniu kilmininku, pvz., *Aš dar nemačiau jo tokio pikto*.

Su šiuo vadinamuoju neiginio kilmininku vartojami ir kiti neigimo veiksmažodžiai: *būti*, *likti*, taip pat beasmeniškai pavartoti veiksmažodžiai, pvz., *Mūsų šalyje nėra kalnų. Nebeliko senosios trobos. Nebuvo girdėti nė garso*.

4. Su veiksmažodžiais ir daiktavardžiais objektui žymėti vartojamas **naudininko** linksnis. Juo parodomas asmuo ar daiktas, kuriam skiriamas veiksmas, pvz.: *Nusprendžiau padovanoti merginai gėlių. Ji vienintelė varžybose atstovavo Lietuvai*. Objektas taip pat reiškiamas žodžių junginiuose su:

a) daiktavardžiais: *Jei taip nesielgsi, bus nauda tau ir artimiesiems*;

b) būdvardžiais: *Mano brolis gabus muzikai*.

5. Viena svarbiausių **įnagininko** reikšmių – taip pat žymėti objektą. Dažniausiai įnagininkas eina su veiksmažodžiais ir rodo asmenį ar daiktą, į kurį nukreiptas veiksmas, pvz..: *Neseniai jis tapo tėvu. Brolis labai domisi geografija. Kambaryje pakvipo kava*. Kiek išsiskiria dėvėjimo ir rengimosi reikšmių veiksmažodžiai, nes su jais galima vartoti ne tik įnagininką, bet ir galininką (žr. § 140 1 punktą), pvz.: *Kadangi smarkiai atšalo, teko apsivilkti paltu (paltą). Ji vilkėjo ryškia palaidine (ryškią palaidinę)*. Įnagininkas gali žymėti objektą, kai yra valdomas būdvardžių (arba neveikiamųjų dalyvių), pvz.: *Miestas garsus istoriniais architektūriniais paminklais. Robertas patenkintas savo nauju darbu. Parėjau nešinas lagaminu*.

6. Įnagininkas neretai žymi **priemonę**, **įnagį**, kuriuo buvo atliktas veiksmas, pvz.: *Duonos riekę atpjoviau peiliu. Seniau žmonės grūdus kuldavo spragilais. Į Maskvą važiavau traukiniu*.

7. **Dvejybinis įnagininkas** objekto reikšme pasitaiko labai retai, pvz.: *Su juo kvailu nesusitarsi.*

8. Rečiau objektui nusakyti vartojamas **vardininkas**, pvz., *Tolumoje matyti senojo dvaro miškas*.

§ 141. Gana dažnai objekto reikšmė perteikiama prielinksniais. Ši reikšmė būdinga daugeliui prielinksnių. Būdingiausi prielinksniai *apie, už* (su galininku). Kiti: *ant, dėl, iš, į, nuo, prie, prieš, su*.

1. Dažniausia prielinksnio ***apie*** reikšmė – žymėti objektą. Beje, šis prielinksnis vartojamas tik su galininku (o galininkas, kaip minėta, svarbiausia objekto gramatinė raiškos priemonė). Šiuo prielinksniu reiškiamas minties, mąstymo, kalbėjimo, žinojimo ir kt. šaltinis, aptariamasis dalykas, pvz.: *Aš mąsčiau apie tą šiurpų, mūsų šeimą sukrėtusį įvykį. Susitikę jie dar ilgai kalbėjosi apie jaunystės dienas*. Kai kuriais atvejais, žymint objektą, prielinksnį įmanoma praleisti – lieka tik daiktavardžio galininko linksnis, tačiau tuomet pakinta reikšmė ir sakinys įgauna visai kitą reikšmę, pvz.: *Žmogus kalbėjo tiesą* ir *Žmogus kalbėjo apie tiesą* (plačiau žr. Šukys 1998: 369).

2. Objektas – pagrindinė prielinksnio ***už*** **su galininku** reikšmė Šiuo atveju objektas dažniausiai reiškiamas su atlygio, atpildo reikšmės veiksmažodžiais, pvz.: *Už gera atsilygink geru. Už nusikaltimus jis gavo teisėtą atlygį. Dėkoju tau už pagalbą*. Taip pat gali būti reiškiami mainų, keitimo reikšmės santykiai, pvz.: *Šiandien dirbu už Petrą*. Vertinimo, jausmo pagrindas taip pat reiškiamas prielinksniu *už*, pvz.: *Visi Mildą mylėjo už jos nuoširdumą*.

3. Prielinksninei konstrukcijai su ***už*** **ir kilmininku** būdinga objekto reikšmė su būdo atspalviu. Prielinksniu *už* pasakomas objektas su veiksmažodžiais, reiškiančiais ėmimą, griebimą, čiupimą ir pan., pvz.: *Šunį laikiau už galvos, kad nesimuistytų. Katiną vaikas nutvėrė už uodegos. Išsigandęs čiupau jam už rankos*. Taip pat objektas reiškiamas su tekėjimo (vedybų kalbant apie moterį) veiksmažodžiais, pvz.: *Ji ištekėjo už turtingo vyro. Tėvas išleido dukterį už vokiečio*.

4. Prielinksnio ***ant*** konstrukcija reiškiamas objektas, kai ši reikšmė visai nesusijusi su vietos ar buvimo paviršiuje reikšme. Prielinksnis *ant* šiuo atveju vartojamas su neigiamas emocijas žyminčiais veiksmažodžiais *pykti(s), bartis* ir jų sinonimais, pvz.: *Jis ant manęs pyko kone visą gyvenimą. Mama užriko ant sūnaus*.

5. Prielinksninė konstrukcija su ***dėl*** gali turėti objekto, apie kurį kalbama, diskutuojama, kuris minimas, reikšmę. Pavyzdžiai: *Mes dar ilgai kalbėjomės*

dėl mišk o. Susitarę dėl teisės naudotis žeme, pasirašėme sutartį. Priimtas nutarimas dėl įstatymo pataisų.

6. Prielinksnis ***iš*** tinka objektui reikšti su tam tikrais veiksmažodžiais, pavyzdžiui, su gavimo, pašaipos, aritmetikos veiksmų ir pan.: *Knygą gavau iš klasės draugo. Nesijuok iš nelaimingo gyvūnėlio. Ši skaičių reikia padalyti iš šimto.*

7. Prielinksnis ***į*** parodo, į ką krypsta veiksmas, t. y. veiksmo objektą. Kaip atskirti objektą nuo vietos ar krypties reikšmės, aiškina A. Paulauskienė (2001: 178). Pasak jos, reikia žiūrėti, kuo eina daiktavardžio galininkas: jei vietos aplinkybe (keliamas klausimas *į kur?*), tada bus vietos arba krypties reikšmė, jei papildiniu (*į ką?*) – objekto reikšmė, pvz.: *einu į pajūrį (kur?)* ir *žiūriu į vaivorykštę (į ką?*). Pirmuoju atveju ryški vietos reikšmė, antruoju – objekto.

Prielinksnio *į* reikalauja tokie veiksmažodžiai: *mainyti*, *keisti*, *(pa)virsti, atsigimti, gilintis, skverbtis, įsitraukti, kreiptis, atsakyti* ir kt., pvz.: *Iškeičiau auksą į sidabrą. Sūnus savo būdu atsigimė į tėvą. Ir pusės gyvenimo neužteks, kad iki galo įsigilintum į šį mokslą. Kreipiausi į teismą, kad būtų atlyginta moralinė skriauda. Mokytoja nesugebėjo iškart atsakyti į mokinio klausimą.* Šio prielinksnio taip pat reikalauja būdvardis *panašus*: *Savo pažiūromis jis panašus į mane.*

8. Objektas pasakomas prielinksniu ***nuo***: *Nebėk nuo manęs. Ginsimės nuo priešų. Jis gydėsi nuo vėžio.*

9. Prielinksniu ***prie*** žymimas objektas, į kurį nukreiptas veiksmas, pvz.: *Skelbimą prikabinau prie parduotuvės durų. Jam patiko skautų veikla, todėl nusprendė prisidėti prie jų. Besiginčydami priėjome prie bendro susitarimo. Užteks šnekėtis, eime prie darbo.*

10. Prielinksniu ***prieš*** reiškiamas objektas, kuriam priešinamasi arba į jį nukreiptas priešiškas veiksmas, pvz.: *Žmonės sukilo prieš tironiją. Jis nusistatęs prieš alkoholį. Dėl tokio poelgio jam buvo gėda prieš draugus. Aš balsuoju prieš.*

11. Su veiksmažodžiais ir kai kuriais būdvardžiais (*analogiškas, giminiškas, lygiavertis, lygiagretus* ir kt.) prielinksnis ***su*** vartojamas objektui reikšti, pvz.: *Pasikalbėk su draugu. Diskutuosime su kolegomis. Lietuvių kalba giminiška su latvių kalba* (bet dažniau sakoma *latvių kalbai*) ir kt.

§ 142. Nenorminės objekto vartosenos pasitaiko gana daug. Vartojant linksnius objekto reikšme, reikėtų atkreipti dėmesį, kokio linksnio reikalauja sakinio predikatas – veiksmažodis ar būdvardis. Pasitaiko, kad minėtos kalbos dalys reikalauja visai kito linksnio negu yra pavartotas. Gali netikti kilmininkas, naudininkas, galininkas ir įnagininkas. Tokių normos pažeidimų padaroma daugiausia. Vartojant prielinksnius objekto reikšme, pasitaiko atvejų, kai pavartotą prielinksnį geriau keisti kitu arba visai praleisti, nes jo veiksmažodis nereikalauja. Dažniausiai klystama dėl prielinksnių *ant, dėl, apie, į, pas, prieš, už*. Daugelis nenorminių objekto vartosenos atvejų atsiradę dėl slavų kalbų įtakos.

1. Daugiausia **kilmininko** nenorminės vartosenos pasitaiko, kai jis vartojamas su veiksmažodžiais, reikalaujančiais kito linksnio ar prielinksninės konstrukcijos. Gana dažnai normos pažeidžiamos su šiais veiksmažodžiais: *prieiti*: *Mokslininkai priėjo bendros išvados (=bendrą išvadą, prie bendros išvados*); *pasiekti* (reikšme „pasiekti tam tikrą ribą“): *Krovinio svoris siekė septynių kilogramų (=septynis kilogramus). Pagaliau pasiekėme visko (=viską), ko norėjome*. Tačiau negalima painioti su veiksmažodžio *siekti* reikšme „stengtis laimėti“, kuris reikalauja kilmininko ir vartojamas taisyklingai: *Jis siekė savo tikslo*. Taip pat ir reiškiant neapibrėžtą kiekį: *Jis pasiekė didelių laimėjimų*. Veiksmažodis *reikalauti* taip pat turi kelias reikšmes, kurių viena su kilmininku nevartojama. Kilmininkas netinka vartoti, kai reikalaujama ko nors iš asmens, pvz.: *Jie reikalavo direktoriaus (=iš direktoriaus), kad išspręstų šį klausimą* (taip pat žr. § 142 4 punktą).

2. Kartais persistengiama vartojant **dalies kilmininką**, ypač su abstrakčios reikšmės daiktavardžiais, pvz.: *Lemiamos įtakos (=lemiamą įtaką) turėjo paskutiniai jo žodžiai. Šių metų politiniai pokyčiai turėjo didelės reikšmės (=didelę reikšmę)*.

3. **Naudininko** geriau nevartoti su jo nereikalaujančiais žodžiais: su veiksmažodžiais *atitikti, kreipti dėmesį, kviesti, linkti, piktintis, vertinti* ir kt., pvz.: *Gaminys atitinka visiems kokybės reikalavimams (=visus kokybės reikalavimus). Vis daugiau dėmesio kreipiame sveikatai (=į sveikatą). Kviečiu arbatai (=arbatos). Jis linkęs tiksliesiems mokslams (=į tiksliuosius mokslus). Piktinomės tokiai tvarkai (=tokia tvarka). Rašinys*

įvertintas septynetui (=septynetu); su būdvardžiais *godus, lygiagretus, šykštus* ir kt., pvz.: *Jis godus turtui (–turto). Parlamentas taikos sutartį ratifikuos trimis etapais, lygiagrečiai nusiginklavimo procesui (–su nusiginklavimo procesu). Tėvas šykštus pinigams (–pinigų).* Su veiksmažodinės kilmės daiktavardžiais vartojamas naudininkas ne klaida. Jis sinonimiškas kilmininkui ar kilmininkui su prielinksniu, taigi vartojamas arba kilmininkas, arba naudininkas, pvz., *Nuolaida šiems baldams (šių baldų nuolaida) – 15 procentų. Jo polinkis alkoholiui (į alkoholį) trukdo normaliam šeimos gyvenimui. Prekybininkai nepatenkino reikalavimų įvežamiems vaisiams ir daržovėms (įvežamų vaisių ir daržovių reikalavimų).*

4. Pirmiausia **galininkas** nevartotinas su: 1) kai kuriais veiksmažodžiais, kurie iš tikrųjų reikalauja kilmininko, naudininko arba įnagininko, pvz.: *atstovauti, ieškoti, laukti, kenkti, reikalauti;* būdvardžiais: *nešinas, vedinas* ir kt., pvz.: *Mūsų komanda atstovavo Lietuvą (=Lietuvai). Mums teko ieškoti pagalbininkus (=pagalbininkų). Mes tave (=tavęs) jau seniai laukiame. Alkoholis ilgainiui gali pakenkti sveikatą (=sveikatai). Darbininkai reikalavo direktorių (=iš direktoriaus) geresnių darbo sąlygų* (taip pat žr. § 142 1 punktą). *Nusikaltėlis paspruko nešinas lagaminą (=lagaminu).*

2) Taip pat galininkas netinkamas vartoti su tranzityviniais veiksmažodžiais, turinčiais neiginį *ne-*. Tokiu atveju būtinas kilmininkas: *Neprašyk mane (=manęs) pakeisti priimto sprendimo.*

3) Galininkas nevartojamas neapibrėžtam kiekiui ar daliai žymėti. Čia reikalingas dalies kilmininkas: *Šiose varžybose žaidėjai pasiekė didelius laimėjimus (=didelių laimėjimų). Darbuotojai buvo pavesta nupirkti kanceliarines prekes (=kanceliarinių prekių) biurui.*

5. Nemažai nenorminės **įnagininko** vartosenos atvejų pasitaiko tada, kai veiksmažodis reikalauja kito linksnio, o ne įnagininko. Įnagininkas nevartotinas su: 1) pilnį reiškiančiais veiksmažodžiais (*pripildyti, prikrauti, gausėti, prisotinti, (pra)turtėti, (pra)turtinti* ir kt.): *Molinį indą reikėjo pripildyti vandeniu (=vandens). Kai valstybė saugi, ji gausėja investicijomis (=joje gausėja investicijų). Maistas praturtintas vitaminais ir mineralais (=turtingas vitaminų ir mineralų; papildytas vitaminais ir mineralais*). 2) Kokybei reikšti įnagininkas negali būti vartojamas su būdvardžiais *dosnus, gausus,*

sotus, turtingas ir kt. Tokiu atveju įnagininkas keičiamas kilmininku, pvz.: *Politikai prieš rinkimus visada dosnūs pažadais (=pažadų). Mūsų maistas turi būti turtingas vitaminais (=vitaminų; vitaminingas; gausus vitaminų).*

6. Reikėtų paminėti dar kelis posakius, kurie nors ir labai paplitę, tačiau nevartotini. Posakis *paaukštinti (pažeminti) pareigomis (*ar *pareigose)* keistinas į *perkelti, paskirti į aukštesnes (žemesnes) pareigas*: *Darbininkas paaukštintas pareigomis (=perkeltas į aukštesnes pareigas).*

7. Prielinksnis ***ant*** nevartotinas objekto reikšme su kai kuriais veiksmažodžiais ir būdvardžiais. Prielinksnis *ant* lietuvių bendrinei kalbai nebūdingas su veiksmažodžiais *keisti*, *mainyti.* Tokie pasakymai atėję iš slavų kalbų ir juos geriau keisti prielinksninėmis konstrukcijomis su prielinksniu *į*, pvz.: *Išsikeičiau litus ant dolerių (=į dolerius).* Su būdvardžiais *apstus, -i, gabus, -i, godus, -i, šykštus, -i, turtingas, -a* prielinksnis *ant* taip pat nevartotinas, pvz.: *Derlius apstus ant bulvių (=bulvių). Studentas labai gabus ant tiksliųjų mokslų (=tiksliesiems mokslams). Jis labai godus (šykštus) ant pinigų (=pinigų). Būkime turtingi ant gerų žodžių (=gerų žodžių).*

8. Prielinksnis ***dėl*** su kai kuriais veiksmažodžiais ir iš jų padarytais veiksmažodiniais daiktavardžiais, kai jie žymi objektą, apskritai nevartotinas: *gydytis – gydymas dėl, mirti – mirtis dėl, atsakyti – atsakomybė dėl, atsiskaityti – atsiskaitymas dėl*: *Jis ilgus metus gydėsi dėl reumato (=nuo reumato). Gydymas dėl sklerozės (=nuo sklerozės) ne visada sėkmingas. Gana jaunas vyras staiga mirė dėl vėžio (=nuo vėžio). Mirtingumas dėl vėžio (=nuo vėžio) vis auga. Tu man dar turėsi atsakyti (atsiskaityti) dėl padarytų nuostolių (=už padarytus nuostolius*).

9. Dažniausias prielinksnio ***apie*** normos pažeidimas – netaisyklingai pasakomas objektas. Su kai kuriais veiksmažodžiais, kai objektas pasakomas tiesiogiai, prielinksninės konstrukcijos vartoti nereikėtų, pvz.: *Mes prisiminėme apie šio garsaus žmogaus gyvenimą (=šio garsaus žmogaus gyvenimą). Reikėtų pasiderėti apie pieno supirkimo kainas (=dėl pieno supirkimo kainų).* Su veiksmažodžiais *domėtis*, *ginčytis*, *rodyti*, *skųstis* minėtasis prielinksnis taip pat nevartojamas arba keičiamas į prielinksninę konstrukciją su *dėl* (dažniausiai su veiksmažodžiais *ginčytis* ir *skųstis*), pvz.: *Direktorius pasidomėjo apie mano praeitį (=mano praeitimi). Pastaruoju*

metu mes daug ginčijamės apie politiką (=dėl politikos). Šiame kūrinyje parodyta apie nuoširdžius dviejų žmonių tarpusavio santykius (=parodyti nuoširdūs dviejų žmonių tarpusavio santykiai). Pirkėjai skundėsi apie prastos kokybės prekes (=prastos kokybės prekėmis; dėl prastos kokybės prekių). Panašios vartosenos pasitaiko ir su daiktavardinėmis prielinksninėmis konstrukcijomis. Ten, kur objektą galima pasakyti tiesiogiai, prielinksnio *apie* nereikėtų vartoti, pvz.: *Nutarimas apie doktorantūros nuostatų pakeitimą (=dėl doktorantūros nuostatų pakeitimo) patvirtintas rugsėjo 30 dieną.*

10. Prielinksnis ***į*** gali būti klaidingai pavartotas objektui reikšti su veiksmažodžiais, kurie nereikalauja prielinksnio, pavyzdžiui: *atsiliepti (į ką) (*reikšme „daryti poveikį“*), daryti įtaką (į ką), daryti poveikį (į ką), daryti spaudimą (į ką), įsimylėti (į ką), nurodyti (į ką), skirti dėmesį (į ką), veikti (į ką)*: *Ilgainiui rūkymas atsiliepia į sveikatą (=sveikatai). Tėvai daro didelę įtaką į vaiką (=vaikui). Nustatyta, jog kompiuteriniai žaidimai daro neigiamą poveikį į vaikų psichiką (=vaikų psichikai). Direktorius neretai daro spaudimą į savo darbuotojus (=savo darbuotojams). Beveik visos mergaitės klasėje įsimylėjo į Marių (=Marių). Kaip didžiausią šio įvykio kaltininką jis nurodė į mane (=mane). Daug dėmesio teko skirti į mokslus (=mokslams). Psichotropinės medžiagos neigiamai veikia į psichiką (=psichiką).*

Kai kurių prielinksninių konstrukcijų, pavyzdžiui, *tikėti į ką* reikėtų vengti. Tokią konstrukciją geriau keisti į galininką, pvz.: *Jis visą gyvenimą tikėjo į Dievą (–Dievą).* Siūloma vartoti įnagininką, motyvuojant tuo, jog galininkas vartojamas, kai norima pabrėžti kieno nors egzistavimą, o įnagininkas – kai norima pabrėžti patį tikėjimą, pasitikėjimą. Panaši konstrukcija *šauktis į ką*. Bendrinėje kalboje rekomenduojama vartoti kilmininką, pvz.: *Ligonis šaukėsi į daktarą (–daktaro).* Tokios netaisyklingos konstrukcijos (taip pat žr. § 142 10 punkto pirmą pastraipą) atsiradusios dėl svetimų kalbų įtakos. Pavartotą prielinksnį geriau praleisti.

11. Prielinksnio ***pas*** netinka vartoti su kai kuriais veiksmažodžiais reiškiant veiksmo adresatą (nesusijusį su vieta). Tokie pasakymai dažniausiai perimti iš slavų kalbų ir lietuvių bendrinei kalbai nebūdingi. Veiksmažodžiai *atsiprašyti, gauti, imti, įsigyti, klausti, kreiptis, nuomoti(s), pirkti, prašyti, rei-*

kalauti, skambinti, skolintis, skųstis, teirautis, vogti nevartojami su prielinksniu *pas*, pvz.: *Neimk pas jį (=iš jo) pinigų. Šį daiktą įsigijau (pirkau) pas turgaus prekeivį (=iš turgaus prekeivio). Ar galima pas jus (=jūsų) paklausti? Aš kreipiausi net pas prezidentą (=į prezidentą)! Studijų metais nuomojausi kambarį pas tokią senutę (=iš tokios senutės). Noriu paprašyti pas jus (=jūsų) patarimo. Darbuotojai reikalavo pas direktorių (=iš direktoriaus) didesnių atlyginimų. Skambinau pas pavaduotoją (=pavaduotojui) dėl įvykusio incidento. Pasiskolinau knygą pas draugą (=iš draugo). Skųsiuos pas patį ministrą (=pačiam ministrui). Reikia pasiteirauti pas sekretorę (=sekretorės). Pas Petrą (=iš Petro) pavogė laikrodį.*

12. Prielinksnis ***prieš*** nevartotinas veiksmo objektui reikšti tokiuose posakiuose: *atsiprašyti (prieš ką), atsparus (prieš ką), būti atsakingam (prieš ką), gintis (prieš ką), girtis (prieš ką), demonstruoti (prieš ką), jausti pareigą (prieš ką), neapykanta (prieš ką), nusikalsti (prieš ką) priešintis (prieš ką), prieštarauti (prieš ką)* ir su daiktavardžiais, padarytais iš šių veiksmažodžių, pvz.: *Atsiprašiau prieš visus darbuotojus (=visų darbuotojų). Šis metalas atsparus prieš koroziją (=korozijai). Jaučiuosi atsakingas prieš tautą ir tėvynę (=tautai ir tėvynei). Turėjome gintis prieš audrą (=nuo audros). Pasigyriau prieš visus draugus (=visiems draugams). Naujasis gamyklos įrenginys turėjo būti pademonstruotas prieš visus darbuotojus (=visiems darbuotojams). Jaučiu pareigą prieš šeimą (=šeimai). Aš nejaučiu neapykantos prieš nusikaltėlius (=nusikaltėliams), o jų gailiuosi. Jis nusikalto prieš įstatymus (=įstatymams). Nesipriešink prieš mane (=man). Prieš jį (=jam) net neverta prieštarauti, vis tiek neperkalbėsi.*

Prieš objekto reikšme galima vartoti tik tada, 1) kai gali susidaryti dviprasmybė, pvz.: *Prieš dešimtokus žaidėm kartu su kita aštuntokų klase;* 2) kai labai ryški priešiškumo reikšmė, pvz.: *Naujakurys vienas narsiai grūmėsi prieš visą kaimą.*

Labai dažnai prielinksnis *prieš* netaisyklingai pavartojamas kalbant apie varžybas, pvz.: *Lietuvos rinktinė žaidė prieš latvius (=su latviais) ir laimėjo. Komanda patyrė pralaimėjimą prieš savo varžovus ispanus (=savo varžovams ispanams).* Šis prielinksnis taip pat netinka kai kuriuose medikų posakiuose, pavyzdžiui, su tokiais žodžiais: *gydyti, skiepyti, vaistas, prepara-*

tas: *Ligonius teko gydyti prieš salmoneliozę (=nuo salmoneliozės). Vaikus skiepijome prieš stabligę (=nuo stabligės). Šis vaistas labai efektyvus prieš peršalimo ligas (=nuo peršalimo ligų).*

Neretai kalbant apie kokias nors naikinimo priemones (dažniausiai vabzdžių), pavartojama prielinksninė konstrukcija *prieš*. Geriausia čia vartoti paskirties naudininką, pvz.: *Nusipirkau nuodų prieš graužikus (=nuodų graužikams naikinti). Skystis prieš uodus (=skystis uodams nubaidyti) pravers miške.*

13. Ne visada taisyklingai pasakomas objektas vartojant prielinksnį ***už***. Kai kuriais atvejais prielinksnis *už* vartojamas klaidingai, pvz.: *Už tokius žodžius (=dėl tokių žodžių) jis labai supyko.*

Prielinksnis *už* apskritai nevartotinas su kai kuriais pasakymais, pavyzdžiui, kalbant apie sportą su veiksmažodžiais *žaisti*, *sirgti (už ką)*, pvz.: *Sportininkas žaidė už Lietuvos komandą (=Lietuvos komandoje). Per Europos čempionatą visi sirgome už Lietuvos komandą (=palaikėme Lietuvos komandą).* Teisės kalboje pasitaikantis posakis *imti (laikyti) už pagrindą* nebūdingas bendrinei kalbai, todėl taip pat nevartotinas, pvz.: *Šiuos įkalčius reikėtų imti už pagrindą (=pagrindu).*

6.1.3. Būvis

§ 143. Žymint būvį nurodoma, kas yra daiktas ar asmuo arba koks tas daiktas ar asmuo yra, pvz.: *Jis yra pedagogas. Vaikas atrodė linksmas. Studentas buvo susikaupęs.* Būvis nusakomas daiktavardžiais, būdvardžiais ir būdvardiškaisiais žodžiais su veiksmažodžio jungtimi (dažnai vartojami sudėtiniai tariniai ir dvejybiniai linksniai).

Būvis gali būti nuolatinis, nekintamas arba laikinas, nepastovus. Tą rodo sakinio reikšmė arba laiką reiškiantys žodžiai (*visada, šią savaitę, kartais* ir pan.). Nuo būvio pobūdžio priklauso linksnių vartosenos skirtybės. Nuolatiniam, nekintamam būviui žymėti rekomenduojama vartoti daiktavardžio vardininką (įnagininko reikėtų vengti). Laikinam būviui nusakyti geriau vartoti daiktavardžio įnagininką, bet ne klaida ir vardininkas (išsamesnius paaiškinimus žr. § 145 1 punktą).

§ 144. Atskirai reikėtų aptarti **dvejybinių linksnių** vartojimą, nes jie yra viena iš būvio raiškos priemonių.

Dvejybiniai linksniai lietuvių kalbai būdingi nuo seno. Tačiau dėl kitų kalbų įtakos šie linksniai nyksta, nebemokama jų vartoti, jie suplakami į vieną linksnį – įnagininką. Dvejybiniai linksniai sudaryti iš dviejų tarpusavyje suderintų dėmenų: daiktavardžio ir būdvardžio ar būdvardiškojo žodžio (žr. 6.1 paveikslą). Būdvardis ar būdvardiškasis žodis neina derinamuoju pažyminiu (apie pažyminius ir jų skyrybą žr. § 192), o papildo tarinį ir kartu būtinai derinamas su daiktavardžiu, pvz.: *Žmogelis atrodė linksmas*. Juos jungia veiksmažodis (apie veiksmažodžių tipus žr. 6.2 paveikslą) (dažniausiai veiksmažodžiai *būti*, *(pasi)daryti, tapti, virsti*, taip pat slinkties veiksmažodžiai (*bėgti, eiti, šliaužti* ir t. t.), veiksmažodžiai, rodantys tam tikrą veikėjo padėtį (*stovėti, gulėti* ir t. t.), žmogaus būseną (*juoktis, žiūrėti, laukti* ir t. t.), būties momentus (*gimti, mirti*). Taigi susidaro dvigubas arba „dvejybinis“ ryšys:

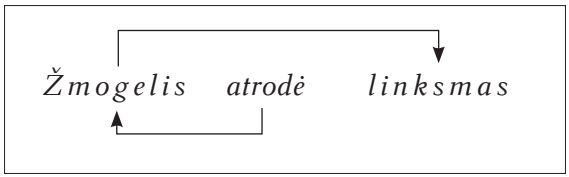

6.1 paveikslas. **Dvejybinių konstrukcijų sintaksiniai ryšiai** (rodyklės žymi sintaksinį ryšį)

Dvejybinių linksnių yra penki: dvejybinis vardininkas, dvejybinis kilmininkas, dvejybinis naudininkas, dvejybinis galininkas ir dvejybinis įnagininkas. Vartojant šiuos linksnius reikia įsidėmėti, kad daiktavardis linksniu visada derinamas su būdvardžiu ar būdvardiškuoju žodžiu: vardininkas su vardininku, kilmininkas su kilmininku ir t. t.: *Vėjelis tapo gaivus*. *Jo būta nuolaidesnio* ir t. t. (taip pat žr. § 144 1–5 punktus ir 6.2 paveikslą).

6.2 paveikslas. **Dvejybinių konstrukcijų sandara ir būdingos gramatinės formos**

1. **Dvejybinį vardininką** sudaro subjektas (vardininko linksnis) ir su juo suderintas būdvardis ar būdvardiškasis žodis, pvz.: *Jis nori tapti laimingas. Jis parėjo visiškai nusiminęs. Petras stovėjo užsimiršęs ir atsiribojęs nuo viso pasaulio.* Būdingiausias normos pažeidimas – įnagininkas vietoj vardininko, pvz.: *Jis pasikeitė: tapo ramiu, tvarkingu ir mandagiu (=ramus, tvarkingas ir mandagus).*

2. **Dvejybinį kilmininką** sudaro daiktavardžio kilmininkas ir su juo suderintas būdvardis ar būdvardiškasis žodis. Veiksmažodis (tarinys) dažniausiai neigiamas galininkinis veiksmažodis, pvz.: *Vien pinigai nepadaro žmogaus laimingo*. Kaip ir dvejybinio vardininko atveju, pagrindinis dvejybinio linksnio normos pažeidimas – įnagininko vartojimas, pvz.: *Visos šios privilegijos nedaro gyvenimo sudėtingesniu* (=*sudėtingesnio*). Taip pat nevartotinas naudininkas, pvz.: *Jų norėta būti labai išmintingiems (=išmintingų).*

3. **Dvejybinį naudininką** sudaro daiktavardžio naudininkas ir su juo suderintas būdvardis ar būdvardiškasis žodis, pvz.: *Gera gyventi sveikam. Jam patiko būti giriamam*. Šis linksnis dažniausias beasmeniuose saki-

niuose. Įnagininkas, kuris siekia išstumti dvejybinius linksnius, ir šiuo atveju nevartotinas, pvz.: *Jam reikėjo būti mandagesniu (=mandagesniam) su tėvais*.

4. Daiktavardžio galininkas, žymintis objektą, ir būdvardis ar būdvardiškasis žodis, būtinai suderintas su daiktavardžiu, sudaro **dvejybinį galininką**. Šiais atvejais įnagininkas taip pat netinka, pvz.: *Apsidžiaugiau radusi vaikus sveikais (=sveikus). Aš padarysiu tave laimingu (=laimingą).*

5. **Dvejybinis įnagininkas** labai retas ir paprastai vartojamas taisyklingai. Jį sudaro daiktavardžio įnagininkas ir būdvardis ar būdvardiškasis žodis, pvz.: *Su juo kvailu nesusikalbėsi*. Reikia įsidėmėti, kad įnagininkas su dvejybiniu vardininku, kilmininku, naudininku ir galininku nevartotinas.

§ 145. Toliau aptariama būvio raiška linksniais ir prielinksninėmis konstrukcijomis.

1. Jau minėta, kad būviui ar būsenai žymėti vartojamas **vardininko** linksnis. Būvio raiška dvejopa:

1) ***Nuolatinis, nekintamas būvis*** nusakomas daiktavardžiais ar daiktavardiškaisiais įvardžiais. Su buvimą reiškiančiais veiksmažodžiais *būti, likti, rodytis (atrodyti, pasirodyti)* geriau vartoti daiktavardžio vardininką (įnagininko reikėtų vengti), pvz.: *Dėdė Petras visą gyvenimą buvo mokytojas. Dviejų vaikų tėvas liko našlys. Jis visada atrodė tikras išminčius*. Su esamojo laiko *būti* ir galėjimo veiksmažodžiais (*yra*, *nori*, *gali būti*) vartojamas tik daiktavardžio vardininkas, pvz.: *Šis žmogus yra mano brolis. Iš išvaizdos jis galėtų būti amerikietis*. Su veiksmažodžiu *vadintis* („turėti vardą“) taip pat vartojamas daiktavardžio vardininkas, pvz.: *Aš vadinuosi Petras*. O su būtojo laiko forma ir reiškiant galėjimą tinka ir vardininkas, ir įnagininkas, pvz.: *Šis renginys vadinosi „Pažaislio festivalis“ („Pažaislio festivaliu“).*

2) ***Laikinas, kintamas būvis*** nusakomas daiktavardžiais ir daiktavardiškaisiais įvardžiais. Su veiksmažodžiais *būti, darytis, dėtis, jaustis (pasijusti), tapti* galima vartoti ir daiktavardžio vardininką, ir daiktavardžio įnagininką (žr. § 144 3 punktą), pvz.: *Jaunystėje kelerius metus jis buvo mokytojas (mokytoju). Pamažu jis darėsi išminčius (išminčiumi). Jis dėjosi išminčius (išminčiumi). Išėjęs į pensiją, tapo rašytojas (rašytoju).*

2. **Dvejybinio vardininko** būvis ar požymis nusakomas būdvardžiais ir būdvardiškaisiais žodžiais. Su veiksmažodžiais *apsimesti, būti, darytis, dėtis, jaustis (pasijusti), likti, rodytis, (atrodyti, pasirodyti), tapti* vartojamas tik vardininkas. Reikia įsidėmėti, kad dvejybinis linksnis turi būti derinamas su subjekto linksniu (šiuo atveju su vardininku), pvz.: *Jis apsimetė nerūkantis. Paauglys jau buvo priklausomas nuo narkotikų. Vaikas darėsi įkyrus. Pirmą kartą gyvenime pasijutau laimingas. Po konkurso likau nusiminusi. Petras atrodė nusivylęs. Jis tapo atžarus ir piktas.*

3. Laikinam, kintamam būviui reikšti vartojamas **įnagininkas**. 1) Jis vartojamas tik su daiktavardžiais, kai tarinio jungtimi eina buvimo (*būti*), tapsmo (*tapti, darytis*), virsmo (*virsti*) veiksmažodžiai, taip pat *gimti*, *mirti*, *tarnauti*, *dirbti* ir kt., pvz.: *Dvi savaites jis buvo mokytoju. Baigęs mokslus jis taps inžinieriumi. Mano vaizduotėje jis pavirto tikra pabaisa. Jis turėjo gimti genijumi.* Tačiau su buvimo, tapsmo ir virsmo veiksmažodžiais galima vartoti ir vardininką, pvz.: *Žinau, kad kada nors tapsiu direktorius* (žr. § 144 1 punktą).

2) Su būdvardžiais ir būdvardiškaisiais žodžiais įnagininkas vartojamas, kai tarinio jungtis yra žodžiai *išrinkti*, *laikyti*, *vadinti*, *virsti*, pvz.: *Petraitytė buvo išrinkta geriausia. Nelaikyk ir nevadink daugiau manęs kvailu. Po savaitės jis virto mandagiu ir ramiu.*

4. Būvis gali būti reiškiamas **dvejybiniu naudininku**. Dvejybinį naudininką sudaro daiktavardis ar įvardis, suderintas su būdvardžiu ar būdvardiškuoju žodžiu. Pavyzdžiai: *Kaip išlikti gaiviam iki vakaro? Jam reikėtų būti apsukresniam. Kaip gera būti laimingiems.* Reikia nepamiršti, kad tokiu atveju būdvardžio įnagininkas netinka (žr. § 144 3 punktą; taip pat § 147 1 ir 3 punktus).

5. **Vietininkas** taip pat gali reikšti būvį. Vienais atvejais būvis gali turėti kokybės atspalvį, pvz.: *Tokie dalykai ne mūsų valioje. Liberalai pripažįsta laisvę sveiko proto ribose.* Kitais atvejais vietininku reiškiamas būvis turi laiko atspalvį, pvz.: *Direktorius atostogose.*

§ 146. Būvis prielinksninėmis konstrukcijomis reiškiamas gana retai. Iš esmės vartojama tik su trimis prielinksniais: *be* ir *su,* kartais *po*:

1. Būvį žyminti prielinksninė konstrukcija su ***be*** įvardija stoką, nebuvimą, pvz., *Jis buvo be kepurės ir be kuprinės*.

2. Buvimas kartu, draugės santykiai taip pat parodomi prielinksniu ***su***, pvz.: *Mes su seserimi atostogavome užsienyje*.

3. Prielinksnine konstrukcija su ***po*** nusakomas būvis, kuris atsiranda sunaikinus ar sugadinus kokį daiktą ar dalyką, pvz.: *Užliejau netyčia riebalų ir po suknelės*, t. y. suknelės jau nebegalima vilkėti.

§ 147. Nenorminė būvio vartosena gana paplitusi ir kalbos vartotojų ne visada aiškiai suvokiama. Dažnai būvis netinkamai pasakomas vartojant dvejybinį įnagininką, kuris baigia išstumti kitus linksnius. Reikia įsidėmėti, kad būdvardis ar būdvardiškasis žodis turi būti suderintas linksniu su sakinio veikėju (žr. § 144). Jei veikėjas praleistas, galima mintyse įterpti jį atitinkantį įvardį ir tada suderinti linksnius, pvz.: *Gera [jam] būti sveikam* – ne *sveiku*.

Gana aktuali daiktavardžio vardininko ir įnagininko linksnių vartosenos problema – nuolatinio, nekintamo ir laikino, kintamo būvio įvardijimas. Dažniausiai netinkamai reiškiamas nuolatinis, nekintamas būvis, nes tada labiau rekomenduotinas daiktavardžio vardininkas, o ne įnagininkas.

Būviui reikšti ypač netinkamas vietininko linksnis. Šis linksnis vartojamas reiškiant konkrečią buvimo vietą, tad daugelio abstrakčios reikšmės daiktavardžių būviui reikšti vietininko linksniu vartoti nereikėtų.

1. Taigi **dvejybinis įnagininkas** negali būti vartojamas dvejybinio linksnio būdvardiškuoju dėmeniu (žr. § 144) (a) vietoj dvejybinio vardininko būdvardiškojo dėmens: *Pagaliau jis tapo laimingu (=laimingas);* (b) kilmininko būdvardiškojo dėmens: *Jo dar niekas nematė tokiu nusiminusiu (=tokio nusiminusio)*; (c) dvejybinio naudininko būdvardiškojo dėmens: *Jam reikėjo ateiti pirmu (=pirmam)*; (d) dvejybinio galininko būdvardiškojo dėmens: *Šis eleksyras padaro visus jaunais ir sveikais (=jaunus ir sveikus). Mes įvertinome šį darbą labai varginančiu (=kaip labai varginantį). Kas gali padaryti mane laiminga (=laimingą)?* Užuot vartojus suderintą dvejybinį linksnį, pasirenkamas šiuos linksnius kalboje jau bebaigiąs išstumti įnagininkas. Tai vienas iš svarbiausių būvio reiškimo pažeidimų.

2. Kita vertus, pasitaiko, kad ir **dvejybinis naudininkas** (plačiau žr. § 144) pavartojamas ten, kur reikėtų kitų dvejybinių linksnių. Jis netinka būviui reikšti, kai asmeniniame sakinyje būdvardis ar būdvardiškasis žodis derinamas su daiktavardžiu (veiksniu ar papildiniu). Tokiu atveju reikalingas kitas dvejybinis linksnis (atitinkamai vardininkas, kilmininkas ar galininkas), pvz.: *Jis turėjo troškimą būti moraliam (=moralus). Prašėme jų būti atsargiems (=atsargių). Visa tai pasmerkia mus būti priklausomiems (=priklausomus).*

3. Daiktavardžio **įnagininkas** vengtinas nuolatiniam, nekintamam būviui reikšti, ypač su veiksmažodžio *būti* formomis, pvz.: *Jis buvo mokytoju (–mokytojas). Jis visą gyvenimą buvo gydytoju (–gydytojas)*, taip pat su žodžiais *likti*, *rodyti* (*atrodyti, rodytis*), pvz.: *Jis liko našliu (–našlys). Kiek jį pamenu, jis visą laiką atrodė vargšu (–vargšas).* Kai tarinio jungtį sudaro būdvardžiai ar būdvardiškieji žodžiai, įnagininkas apskritai neįmanomas, išskyrus kelis atvejus (t. y. kai tarinio jungtis yra žodžiai: *išrinkti*, *laikyti*, *vadinti*, *virsti*, pvz., *Petraitytė buvo išrinkta geriausia* ir t. t.), todėl su būdvardžiais vartotinas tik vardininkas: *Vaikas nuo pat mažens atrodė gabiu (=gabus). Tą dieną jis atrodė nusiminusiu (=nusiminęs).*

4. **Vietininkas** netinka būviui, būsenai, požymiui reikšti su toliau išvardytais žodžiais (daugiau žodžių, su kuriais nevartotinas vietininkas, pateikta Didžiųjų kalbos klaidų sąraše). Tokia vartosena netinkama, nes nereiškia konkrečios vietos. Apskritai dažniausias normos pažeidimas – tai vietininko linksnio reikšmių painiojimas.

- **apimtyje:** *Apklausa atlikta mažoje apimtyje (=atlikta mažos apimties apklausa);*
- **būklėje:** *Ligonis atvežtas sunkioje būklėje (=sunkios būklės);*
- **formoje:** *Jis nekokioje formoje (=nekokios formos);*
- **galioje:** *Nutarimas tebėra galioje (=tebegalioja);*
- **jurisdikcijoje:** *Dokumentai yra departamento jurisdikcijoje (=priklauso departamento jurisdikcijai);*
- **kalboje:** *Knyga parašyta anglų kalboje (=kalba);*
- **kame:** *Kame reikalas (=koks; kas per reikalas);*
- **kompetencijoje:** *Šios problemos nėra tarybos kompetencijoje (=kompetencija; nepriklauso tarybos kompetencijai);*

- **lygyje**: *Renginys vyko aukštame l y g y j e (=buvo aukšto lygio);*
- **pardavime**: *Nauja buitinė technika jau p a r d a v i m e (=parduodama);*
- **pavaldume**: *Atliktas visų įmonių, esančių savivaldybės p a v a l d u m e (=pavaldžių savivaldybei), patikrinimas;*
- **stadijoje** *(rašant praleidžiamas): Mūsų firma tik kūrimosi s t a d i j o j e (=kuriasi);*
- **statuse** *(=įgaus, turės statusą): Įstojau į aukštąją mokyklą, todėl dabar esu studento s t a t u s e (=studentas; turiu studento statusą);*
- **stovyje** *(=būklė; būvis): Jie nepajėgūs išlaikyti šio pastato, todėl jis dabar tokiame apverktiname stovyje (=tokios apverktinos būklės).*
- **sudėtyje** *(=visos sudėties): Komanda pasirengusi p i l n o j e s u d ė t y j e (=visa);*
- **tame** *(=tas; toks): Reikalas t a m e (=toks), kad lėšų daugiau tam neskirta;*
- **tame tarpe** *(=tarp jų; iš jų): Išvyko 20 žmonių, t a m e t a r p e (s k a i č i u j e) (=tarp jų) ir direktorius.*

5. Neoficialioje vartosenoje būviui reikšti populiari prielinksninė konstrukcija su ***iki***. *Iki* su neiginiu *ne* nevartojamas beasmeniuose sakiniuose reikšme „man nerūpi; man ne tai galvoje“, pvz.: *Man dabar n e i k i j ū s ų p r o b l e m ų (=ne jūsų problemos galvoje). Dabar jam n e i k i m o k s l ų (=ne mokslai rūpi; ne mokslai galvoje).* Tokia prielinksninė konstrukcija atėjusi iš rusų kalbos ir nebūdinga lietuvių bendrinei kalbai.

6.1.4. Požymis

§ 148. Požymis reiškiamas nederinamaisiais pažyminiais (apie pažyminius ir jų skyrybą žr. § 192). Jais apibūdinamas daiktas ar dalykas. Gali būti nurodoma medžiaga, iš kurios pagamintas daiktas; daikto rūšis, tipas, veislė; daikto priklausymas asmeniui ar įstaigai ir pan.

1. Požymis ar ypatybė dažnai nusakoma **kilmininku**, pvz.: *Ji mūvėjo a u k s o žiedą. Prie sienos stovėjo d r a b u ž i ų spinta.* Gali žymėti priklausymo santykius, pvz.: *Kažkur pradingo d ė d ė s P e t r o dviratis,* arba vadinamąjį vardo kilmininką: *Atostogavome prie P l a t e l i ų ežero.*

Vietoj kilmininko galima pavartoti naudininko linksnį, pvz.: *knygų lentyna – lentyna knygoms, drabužių spinta – spinta drabužiams* (žr. § 150 2 punktą), tačiau tada išryškėja kiek kitokios reikšmės: kilmininku pabrėžiamas požymis ar ypatybė, o naudininku – daikto paskirtis.

2. **Vietininko** linksnis taip pat tinka požymiui nusakyti. Kartais junta-ma ir vietos reikšmė, tačiau dažniausiai tokie vietininkai eina pažyminiais, pvz.: *Mokymasis universitete finansuojamas valstybės. Darbas gamyklo-je vyksta trimis pamainomis*.

3. **Vardininkas** labai dažnai vartojamas simboliniuose pavadinimuose kaip pažymimasis linksnis, apibūdinantis daiktavardį, pvz.: *Kino teatre „Ro-muva“ rodomas naujas filmas*. Tačiau ne klaida ir kilmininkas, kuris netgi labiau įprastas ir vartojamas tokiuose pavadinimuose, kaip „*Varpo*“ gimna-zija, „*Giliuko*“ knygynas ir kt.

§ 149. Požymis gali būti reiškiamas prielinksniais. Dalis toliau aptartų prielinksnių būdingi administraciniam arba moksliniam stiliui, todėl varto-jami oficialiojoje kalboje ir jų vartosena specifiška.

1. Kai prielinksnio ***apie*** konstrukcija priklausoma nuo daiktavardžio (t. y. daiktavardinė prielinksninė konstrukcija), tada ji įgauna ypatybės ar požymio reikšmę, pvz.: *Skaičiau labai įdomią knygą apie juodaodžių gyvenimą ir buitį. Laikotarpis apie Kalėdas – tikras džiaugsmas vaikams*.

Administraciniuose dokumentuose *apie* vartojamas, kai nusakomas doku-mento požymis ar rūšis, pvz.: *Pažyma apie darbo laiką. Prieš pradėdami dirbti išklausėme instrukciją apie darbų saugą*.

2. Visuose funkciniuose stiliuose požymis ar būdas gali būti reiškiamas prielinksniu ***iš***, pvz.: *Jos skausmas matyti iš akių. Dirbome iš lėto, pail-sėdami*. Tokia prielinksnio *iš* vartosena nediferencijuojama pagal funkcinį stilių.

3. Administraciniam stiliui teisinių dokumentų kalboje arba moksliniam stiliui būdingi ilgi apstabarėję kanceliariniai pasakymai su prielinksniu ***dėl***, reiškiantys požymį, pvz.: *Švietimo skyrius pateikė siūlymus dėl mokymo programų vykdymo. Priimtas nutarimas dėl dvišalės tarpvalsty-binės sutarties vykdymo*. Tokia jų vartosena šiuose kalbos stiliuose

pateisinama, o kituose stiliuose siūloma keisti į paprastesnės struktūros pasakymus (žr. § 165 2 punktą).

4. Prielinksnis ***į*** su daiktavardžiais vartojamas požymiui arba daikto, dalyko kokybei reikšti, pvz.: *Paskelbtas kandidatų į prezidentus sąrašas. Jam apribota teisė į nekilnojamąjį turtą*.

5. Požymiui ar paskirčiai reikšti būdinga daiktavardinė prielinksninės konstrukcijos su ***nuo*** vartosena: *Vaistas nuo visų ligų. Akiniai nuo saulės*.

6. Požymį tinka reikšti prielinksnine konstrukcija su ***pas***, kai ši priklauso nuo daiktavardžio, pvz., *išvyka pas artimus draugus*.

7. Prielinksniu ***prie*** gali būti parodomas juridinio vieneto priklausymas kitai įstaigai ar organizacijai, bet kuris nėra jos sudedamoji dalis ar padalinys. Tokia vartosena paplitusi sudarant tikrinius įstaigų ar organizacijų pavadinimus, pvz.: *Valstybinė kelių transporto inspekcija prie Susisiekimo ministerijos; Valstybinė ligonių kasa prie Sveikatos apsaugos ministerijos*. Jei ta įstaiga yra kitos padalinys, vartotinas kilmininkas (žr. § 150 5 punktą): *Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetas*.

8. Požymis taip pat reiškiamas prielinksniu ***su***. Paprastai parodoma kokia nors daikto detalė ar dalyko požymis, pvz.: *Paltas su kailine apykakle; žiedas su deimantu*. Kova *su ispanais baigėsi lygiosiomis*.

§ 150. Požymiui reikšti netinka naudininkas, kai kuriais atvejais vietininkas (kai nežymima vieta) ir prielinksniai *ant* ir *prie* (pvz., kai pasakomas pavaldumas įstaigai).

1. **Naudininko** nereikia vartoti, kai daikto požymis reiškiamas nežymint jo paskirties. Tokiu atveju labiausiai tinka kilmininkas, pvz.: *Automobilį apdraudžiau dvidešimt penkių tūkstančių litų sumai (=dvidešimt penkiems tūkstančiams litų). Buvo padaryta žalos šimtui tūkstančių litų (=šimto tūkstančių litų žala).*

2. Labai plinta **paskirties naudininkas**, kurį būtų galima keisti bendratimi, ypač kai veiksmažodinis daiktavardis turi priesagą *-imas*, *-ymas*, pvz., *Dėžė skirta įrankių laikymui (–įrankiams laikyti). Laiškai paruošti siuntimui (–siųsti). Prekės skirtos pardavimui (–parduoti). Telefonas pasiteiravimui* (*–pasiteirauti*). *Šįkart parduotuvė negavo užsakymų prekėms*

(–prekių užsakymų). Be to, kartais per dažnai naudininkas vartojamas rūšiai nusakyti, kai čia labiau tinka kilmininkas, pvz., *Nusipirkau spintą drabužiams (–drabužių spintą). Prekybos centre atidarytas naujas skyrius – drabužiai vaikams (–vaikų, vaikiški drabužiai)*. Tokie pasakymai daro kalbą kanceliarišką, jie nebūdingi bendrinei kalbai.

Ne visai taisyklingai pasakomi ir pareigybių pavadinimai, pvz., *Paskirtas naujas direktorius komercijai (=komercijos direktorius)*. *Perrinktas universiteto prodekanas mokslo reikalams (=mokslo reikalų prodekanas)*. Tačiau kai pareigų pavadinimai keliažodžiai ir rodo pavaldumą, tinka ir naudininkas, nes tokiais atvejais kilmininkas nelabai įmanomas dėl atsirandančių dviprasmybių, pvz., *Pranešimą perskaitė prezidento atstovas spaudai* (ne klaida ir *prezidento spaudos atstovas). Paskirtas vyriausiojo gydytojo pavaduotojas pediatrijai*.

3. Kalbant apie kokią nors veiklos sritį, **vietininkas** nevartojamas: a) veiksmui reikšti, kai nežymima vieta, pvz.: *Vaikinas prisipažino meilėje (=mylįs; kad myli). Jis nieko nenusimano remonte (=apie remontą; apie remonto darbus)*; ir b) ypatybei ar požymiui, kai vieta taip pat nenurodoma. Tokie nenorminiai pasakymai taip pat dažni su žodžiais *gabus*, *kaltas*, *silpnas*, *stiprus* ir kt.: *Jis gabus matematikoje (=matematikai). Vairuotojas kaltas tame (=tuo), kad nepraleido pėsčiojo. Jis silpnas (stiprus) muzikoje (=menkai; prastai; gerai išmano muziką)*.

4. Prielinksninė konstrukcija su ***ant*** nebūdinga kalbant apie daikto požymį, nesusijusį su vieta, pvz.: *Batai ant aukštų kulnų (=aukštais kulnais, aukštakulniai batai) kenkia pėdai*.

5. Nereikėtų persistengti reiškiant požymį, pavaldumo, priklausymo santykius. Tokiais atvejais geriau vartoti priklausomybės kilmininką. Prielinksnis ***prie*** vartojamas, kai norima pabrėžti ne pavaldumą, o tik priklausymą tam tikrai organizacijai ir pan.: *Šį nutarimą priėmė tuometinė Valstybinė lietuvių kalbos komisija prie Lietuvos Respublikos Seimo*. Pavaldumui žymėti reikėtų vartoti kilmininką: *Studentų atstovybė prie Vytauto Didžiojo universiteto (=Vytauto Didžiojo universiteto studentų atstovybė) gina studentų teises. Prie Kraštotyros muziejaus (=Kraštotyros muziejuje) veikia jaunųjų istorikų būrelis* (taip pat žr. § 149 7 punktą).

6.1.5. Aplinkybių reikšmės

6.1.5.1. Vieta

§ 151. Pirmiausia aptarsime vietos reikšmes ir kokiais linksniais bei prielinksniais ji reiškiama. Vieta apibūdinama ne tik pagal daikto skirtingą padėtinį buvimą (viduje, paviršiuje, šalia, už ko nors ar pan.), bet ir pagal tai, ar žymima slinktis (arba slankumas[29]), pvz.: kryptis ar galutinė riba (*išėjau į mišką*); pradinė riba (*išėjau iš miško*); kelias (*ėjau per mišką*) ir t. t. Tokioms vietos reikšmių skirtybėms žymėti vartojami skirtingi linksniai ir prielinksniai.

Daugelio čia aptariamų prielinksnių (*ant*, *prie*, *pas*, *per*, *už* ir kt.) ir jų konstrukcijų pagrindinė funkcija yra žymėti vietą, kryptį arba kelią (žr. 6.4 lentelę). Analizuojama ne visų prielinksnių vartosena, o tik tų, kuriuos vartojant daroma daugiausia normos pažeidimų. Dalis prielinksnių žymi vietą su tam tikrais reikšmės atspalviais, pvz., priartėja prie būdo reikšmės ar žymi atstumą. Kitos šių prielinksnių reikšmės yra retesnės.

6.4 lentelė. **Vietos reikšmės**

Reikšmė	Linksniai ir prielinksniai
(buvimo) vieta	vietininkas; *ant, prie, už, arti, netoli, greta, šalia, virš / viršum / viršuj, anapus, kitapus, antrapus, šiapus, abipus, tarp, skersai, išilgai, įstrižai; apie / aplink, pagal / palei, prieš, pas; po, ties*
kryptis	įnagininkas; *iš, nuo, į, ant, skersai, išilgai, įstrižai, prie, iki, link, tarp; prieš, už, virš, ant, po, greta, šalia, pagal, palei, apie, aplink*
kelias	įnagininkas; *apie, aplink, abipus, pagal, palei, per, pro, prieš, po, skersai, išilgai, įstrižai, šalia, tarp, ties, virš**

* 6.4 lentelė parengta remiantis Ramonienės et al. 2003 linksnių ir prielinksnių skirstymu.

§ 152. Toliau aptariami linksniai ir prielinksninės konstrukcijos, kurių pagrindinė reikšmė yra padėtinis buvimas tam tikroje vietoje, pvz.: būti virš ko, po kuo, viduje, priešingoje pusėje ir pan.

[29] Plačiau ir detaliau apie vietos reikšmių sistemą žr. Valiulytė 1998: 23–28.

1. Dažniausia ir pagrindinė **vietininko** (vadinamojo inesyvo) reikšmė – žymėti buvimo vietą, pvz.: *Mišk e pragydo paukštelis. Mano galvoje kirbėjo galybė minčių.*

2. **Įnagininku** taip pat gali būti reiškiama buvimo vieta, pvz.: *Pasieniais stoviniavo nedrąsūs pirmokai,* ar judėjimo kryptis, pvz.: *Laukais nudundėjo perkūnija.*

3. Pati svarbiausia ir bendriausia prielinksnio ***ant*** reikšmė – būti kieno nors paviršiuje, pvz.: *Stiklinė stovi ant stalo. Ant vandens plūduriavo prakiurusi valtis.* Tačiau šis prielinksnis turi ir konkretesnių reikšmių, susijusių su buvimu kieno nors paviršiuje ar pan. Paprastai žymima, kur koks nors daiktas yra ar vyksta koks veiksmas, pvz.: *Jis mūvėjo brangų žiedą ant piršto.* Neretai vieta reiškiama su slinkties (judėjimo) veiksmažodžiais, pvz.: *Ant kelmo tupėjo kiškis. Atsisėdau ant braškančios kėdės ir vos nenugriuvau.*

4. Prielinksniu ***iš*** nusakoma kilmės, gimimo vieta: *Aš esu iš Plungės.*

5. Prielinksnis ***po*** su įnagininku dažniausiai žymi buvimo vietą kažkur apačioje, po daiktu ar daikto apačioje, pvz.: *Kamuolys pariedėjo po lova. Po kojomis šnarėjo rudeniniai lapai. Visi gimėme po ta pačia saule.*

6. Pagrindinė prielinksnio ***už*** reikšmė – žymėti vietą kitoje daikto pusėje, pvz.: *Už sienos pasigirdo kažkoks bruzdėjimas. Šis duobėtas kelias veda už miško. Už miestelio driekiasi platūs laukai.*

7. Pagrindinė prielinksnio ***pas*** reikšmė – žymėti vietą, susijusią su asmeniu ar daiktu, arba būti toje aplinkoje („viduje“), pvz.: *Buvau svečiuose pas brolį. Studijų metais teko gyventi pas gimines. Pas mus buvo didelė šventė.*

8. Bendroji prielinksnio ***prie*** reikšmė žymėti vietą arba buvimą šalia. Pirmiausia šis prielinksnis žymi vietą, prie kurios vyksta ar į kurią krypsta veiksmas. Ta vieta objekto atžvilgiu yra skirtinga. Vienu atveju prie objekto tiesiogiai nesiliečiama. Mokslinėje literatūroje tai vadinama nekontaktiniu artumu (Paulauskienė 2001: 169), pvz.: *Prie jūros poilsiavome beveik dvi savaites. Nuėjome prie šulinio pasisemti vandens.* Buvimas šalia ko nors ar kryptis taip pat priklauso ir nuo konstrukciją sudarančių veiksmažodžių. Su slinkties veiksmažodžiais būdingesnė krypties, tikslo reikšmė, o su buvimą žyminčiais veiksmažodžiais prielinksnis *prie* reiškia vietą, šalia kurios vyksta

veiksmas. Kita semantinė grupė vadinama kontaktiniu artumu (žr. Paulauskienė 2001: 169) – kai žymimas labai glaudus artumas su daiktu, neretai prie jo liečiantis ir pan., pvz.: *Vaikas tik prigludęs prie mamos pasijuto saugus. Nekišk pirštų prie ugnies*.

9. Kai kurios vietą reiškiančios konstrukcijos su prielinksniu ***po*** ir įnaginiu priartėja prie būdo reikšmės (žr. Šukys 1998: 469): *Profesorius aplanką nešėsi po pažastimi*. Taip pat gali išryškėti ir krypties, buvimo šalia reikšmė, pvz.: *Šią knygą visuomet turiu po ranka*.

§ 153. Kita grupė prielinksnių dažniausiai su slinkties veiksmažodžiais rodo kryptį, kuria vyksta veiksmas, ar slinktį.

1. Pagrindinė prielinksnio ***į*** reikšmė – kryptis į vidų, t. y. daiktas ar reiškinys, į kurį nukreiptas veiksmas. Dažniausiai prielinksninė konstrukcija su *į* vartojama veiksmo krypčiai, vietai žymėti, pvz.: *Išėjau į turgų. Įsimetė dieglys į šoną. Pasiklydę miške visą laiką ėjome į rytus, todėl gana nesunkiai radome namus*. Kalbininkas J. Šukys atkreipia dėmesį, kad prielinksnio su *į* konstrukcijoje daiktavardis dažnai reiškia trimatę erdvę (žr. Šukys 1998: 387), t. y. indą ar kitą uždarą erdvę, į kurią galima vienokiu ar kitokiu būdu patekti, pvz.: *Į krepšį įsidėjau viską, ko gali prireikti kelionėje į užsienį. Į kambarį įbėgo išsigandęs berniukas*. Šiuose sakiniuose labiau pabrėžiama vieta. Kryptis būdingesnė tais atvejais, kai daiktavardžiai reiškia atvirą erdvę: *į mišką, į kaimą, į vandenį* ir pan. Abstrakčios reikšmės daiktavardžiai su minėtu prielinksniu žymi kryptį arba tikslą, pvz.: *Tėveliai išėjo į darbą, o aš iš pat ryto į svečius*. Atskirti, kuri konstrukcija žymi tikslą, o kuri – kryptį, gana sunku, nors kai kurie kalbininkai šias reikšmes laiko skirtingomis (žr. Šukys 1998: 390). Gana dažnai, ypač šnekamojoje kalboje arba tarmėse, prielinksninė konstrukcija su *į* sinoniminė iliatyvui, pvz.: *Išsigandęs, kiek kojos neša, įlėkiau trobon*.

2. Kryptis iš vidaus į išorę reiškiama prielinksniu ***iš,*** pvz.: *Iš krepšio išėmiau pirkinius*. Labai dažnai siejama su konkrečia vieta, iš kurios išeinama, išvažiuojama, grįžtama, pvz.: *Jie ką tik grįžo iš Prancūzijos*.

3. Prielinksnis ***prieš*** (taip pat jo variantas *priešais*) dažniausiai vartojamas vietai reikšti, kai veiksmas vyksta iš priekio ar priešakyje, pvz.: *Prieš*

posūkį į miestelį įvyko avarija. Močiutės katinas išsitiesęs šildosi prieš saulutę. Priešais langus šmėžavo juodi siluetai. Prieš mus ėjo būrelis merginų.

4. Su slinkties veiksmažodžiais prielinksnis ***už*** rodo kryptį priešingoje daikto pusėje, pvz.: *Bėkime pasislėpti už tvoros. Išgydę paukštelį, nunešėme už miestelio ir paleidome. Saulė nusileido už horizonto.*

5. Su slinkties veiksmažodžiais prielinksnis ***pas*** rodo kryptį, siekiamą tikslą, susijusį su konkrečia vieta, pvz.: *Nuvažiavau pas dėdę. Kadangi vaikas susirgo, teko vežti pas gydytoją.*

6. Pagrindinė prielinksnio ***per*** paskirtis (ypač su slinkties veiksmažodžiais) – reikšti minėtą slankumą, t. y. kryptį ar veiksmą, kuris vyksta skersai, kiaurai ko nors (pvz., *Išsukę iš kelio, važiavome per mišką.*); virš daikto (*Keliautojai per tarpeklį ėjo svyruojančiu „beždžionių“ tiltu.*); per patį daiktą, paliečiant jį (kontaktinis ir nekontaktinis artumas) (*Vandens motociklas per vandenį skriejo kaip per ledą.*); nuo vieno daikto prie kito (*Visą dieną vaikščiojau per kabinetus, bet pažymos negavau.*) ir pan.

7. Prielinksniai ***iki, ligi*** (*ligi* labiau paplitęs laisvuosiuose stiliuose) dažniausiai vartojami su slinkties veiksmažodžiais ir žymi ribą, iki kurios judama, pvz.: *Buvome nuėję tik iki miško, kai užklupo lietus. Pieva, rodos, tęsėsi ligi pat žemės pakraščių.* Beje, prielinksnis *iki* su prielinksniu *nuo* gali sudaryti rėminę konstrukciją ir žymėti pradinę ir galinę vietos ribą: *Vaikinas upę perplaukė nesustodamas nuo vieno kranto iki kito.*

8. Prielinksnis ***nuo*** tik jau nesudarydamas rėminės konstrukcijos vartojamas pradiniam vietos taškui, krypčiai parodyti (ypač su slinkties veiksmažodžiais), pvz.: *Ji mojavo man nuo kranto. Vėjas pučia nuo jūros.*

9. Viena iš nepagrindinių prielinksnio ***apie*** reikšmių – žymėti vietą, t. y. pasakomas konkretus daiktas, apie arba aplink kurį (ratu) vyksta veiksmas, pvz.: *Vaikai bėgiojo apie stalą. Rytoj apie Kauną turėtų palyti.* Šiuo atveju prielinksniui *apie* sinonimiškas prielinksnis *aplink*, kuris, tikėtina, bendrinėje kalboje oficialiuosiuose stiliuose netgi dažnesnis nei *apie*: *Vaikai bėgioja aplink stalą* pasakoma dažniau nei su *apie*. Vis dėlto prielinksnis *apie* tinka labiau nusakant apytikrę vietą (žr. aukščiau pavyzdį apie Kauną).

§ 154. Kelią žyminčios konstrukcijos dažniausiai rodo vietą, kuria vyksta veiksmas, kuria judama.

1. Vienintelė prielinksnio ***aplink*** reikšmė – žymėti vietą, aplink kurią veiksmas vyksta ratu ar netoliese, pvz.: *Aplink mane stovėjo nepažįstami žmonės. Aplink jų namą būriavosi žurnalistai.* Kaip minėta, prielinksnis *aplink* sinonimiškas prielinksniui *apie*. Tačiau sinonimiškos ne visos prielinksnio *apie* reikšmės. Kadangi *aplink* dabartinėje lietuvių bendrinėje kalboje vartojamas tik viena reikšme – vietos, tai tik čia ir galima sinoniminė vartosena.

2. Neretai prielinksniu ***per*** reiškiamas atstumas ar nuotolis, pvz.: *Viską mačiau, nes stovėjau per šešis metrus nuo įvykio vietos. Juškų šeima gyveno per kilometrą nuo miestelio. Juostos plotis maždaug per du pirštus.*

3. Prielinksnis ***po*** su slinkties veiksmažodžiais ir daiktavardžio galininku reiškia vietą, kurios ribose vyksta ar yra išplitęs veiksmas, pvz.: *Gandras braidžiojo po balas ir pelkes, tačiau jaunikliams maisto beveik nerado. Klaidžiojome po mišką ieškodami baravykų*. Ši prielinksninė konstrukcija sinonimiška konstrukcijai su įnagininku, plg. *Klaidžiojome mišku ieškodami baravykų*. Prielinksninė *po* konstrukcija vartojama panašia reikšme ir su kartotinį veiksmą reiškiančiais slinkties veiksmažodžiais, be to, būdinga tai, jog daiktavardis vartojamas daugiskaitos forma. „Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje“ tai vadinama slinkties keliu nuo vieno vienarūšio daikto prie kito (DLKG 2006: 454), pvz.: *Visą pusdienį laksčiau po parduotuves. Po medžius karstėsi beždžionės.*

Vietą, kryptį, kelią ne visada lengva atskirti. Be to, šioms reikšmėms žymėti gali būti pavartojami tie patys prielinksniai, tad tai dar labiau pasunkina galimybę juos aiškiai diferencijuoti.

§ 155. Nenorminių vietos reiškimo atvejų pasitaiko vartojant vietininką (daugiausia abstrakčiųjų daiktavardžių) ir prielinksnius *ant, aplink, pas, per, už*, kai atsiranda įvairių reikšmės atspalvių, tad reikia būti atidiems vartojant prielinksnius, nes paminėtieji ne visais atvejais tinka vietai reikšti.

1. Vietai reikšti **vietininkas** nevartotinas su žodžiais *glūdėti kame*, *slypėti kame*, kurie keičiami į *yra kas, turi ką*, pvz.: *Problema glūdi nesusivaldy-*

me (=yra nesusivaldymas). Jo stiprybė slypi tvirtame būde (=yra tvirtas būdas). Tačiau sakiniuose *Šiuose žodžiuose slypi gili prasmė* ir *Jame glūdi kažkas tokio, ko neturi kiti* vietininkas su žodžiu *slypėti* pavartotas taisyklingai. Čia žiūrima, ar daiktavardis yra konkretusis ar abstraktusis: jei konkretusis, tada tokius posakius vartoti galima.

Kai kuriais atvejais vietininką rekomenduojama praleisti, pavyzdžiui, su žodžiais *asmenyje, ribose, savyje, sudėtyje*, nes ir be jų pasakymas aiškus ir taisyklingas: *Maironis – kunigas ir poetas vienname asmenyje (=kunigas ir poetas). Kauno miesto ribose (=Kauno mieste) buvo užfiksuota padidėjusi oro tarša. Vaisiai ir daržovės savyje turi (=turi) daug vitaminų. Vandens sudėtyje (=vandenyje) rasta kenksmingų medžiagų.*

2. Prielinksnis ***ant*** neretai netinkami pavartojamas pagal kitų kalbų pavyzdį, ypač slavų. *Ant* nevartotinas vietai reikšti, kai norima pasakyti ne pačią vietą, o kryptį ar buvimą viduje, pvz.: *Labai skubu, noriu spėti ant susitikimo (=į susitikimą). Nuvažiavę į miesto centrą patekom ant (papuolėm ant) didžiulio mašinų kamščio (=patekom (papuolėm) į didžiulę mašinų grūstį).* Tokia vartosena paplitusi, kai kalbama neoficialiai.

3. Prielinksnis ***aplink*** dabartinėje lietuvių bendrinėje kalboje vartojamas tik viena reikšme – vietos. Tačiau siūloma prielinksnio *aplink* vengti reiškiant apytikrę vietą, tokiu atveju geriau prielinksnis *apie*, kuris ir tinkamiausias apytikriam dalykui įvardyti, pvz.: *Aplink (–apie) Ignaliną daug ežerų.*

4. Prielinksnis ***nuo*** klaidingai pasakomas reiškiant vietą, pvz.: *Nuo vieno lauko (=iš vieno lauko) derliaus nuimta pusę tonos.* Arba tiksliai kilmės vietai nusakyti, pvz.: *Kilęs jis nuo Žemaitijos (=iš Žemaitijos).* Tačiau apytikrė kilmės vieta su prielinksniu *nuo* gali būti pasakoma, pvz.: *Esu kilęs nuo Kauno.*

5. Bene dažniausiai prielinksnis ***pas*** klaidingai pavartojamas reiškiant nuosavybės, priklausymo, turėjimo santykius. Šis prielinksnis labai paplitęs su asmeniniais įvardžiais. Šie vartosenos atvejai atsiradę dėl slavų kalbų įtakos, pvz.: *Pas mane dabar nėra laiko (=Dabar aš neturiu laiko). Direktorius dabar pas save (=savo kabinete). Pas ją (=jos) gražūs batai. Pas ligonį (=ligoniui) ant rankų ir pilvo atsirado bėrimų. Pas mane (=man) atsitiko ne-*

laimė. Tačiau kai kurios prielinksnio *pas* konstrukcijos su įvardžiais ne klaida, kai žymima vietos, buvimo reikšmė, pvz.: *Pas mus buvo svečių. Pas mane yra draugų* – t. y. jie dabar svečiuose.

6. Prielinksnį ***per*** geriau keisti prielinksniu *pro*, kai konstrukcijos veiksmažodis pavartotas su priešdėliu *pra-*, pvz.: *Kai kurie spėjo prabėgti per užtvarą (=pro užtvarą)*.[30]

7. Gana dažnai netinkamai pavartojamas prielinksnis ***už***, kai kalbama apie vietą, mažai susijusią su buvimu kitapus daikto. Klaidingi posakiai *už vairo*, *už stalo*. Tokie posakiai neapdairiai perimti iš rusų kalbos[31], pvz.: *Už vairo (=prie vairo) atsisėdau būdamas šešiolikos metų. Sėskit, sveteliai, už stalo (=prie stalo)*.

8. Prielinksnis ***ties*** nevartotinas, jei nereiškiama vieta. Su šiuo prielinksniu dažniausiai pasitaiko veiksmažodis *apsistoti*, pvz.: *Šiandien daugiau apsistosime ties trečiuoju punktu (–prie trečiojo punkto) – kaip įveikti nerimą*.

6.1.5.2. Laikas

§ 156. Laikas gali būti pasakomas ne tik laiko sąvokas perteikiančiais žodžiais ar jų samplaikomis (pvz., *vakaras*, *žiema*, *pirmadienis*, *kas rytą*), bet ir gramatinėmis konstrukcijomis – linksniais bei linksniais su prielinksniais. Dažniausiai laiką žymi galininko, naudininko, įnagininko, rečiau vardininko, vietininko linksniai ir prielinksniai: *be, iki, iš, netoli, nuo, po, tarp, vidury*; *apie, į, per, po, prieš su, sulig*. Laikas suvokiamas kaip tikslus ar apytikslis, kaip laiko momentas, periodas, trukmė ar dažnis. Laikas turi pradinę, galutinę arba vidurio ribas (žr. 6.5 lentelę).

---

[30] Ne visi kalbininkai pritaria tokiai nuomonei. Pavyzdžiui, A. Paulauskienė (2001: 182) labiau linkusi prielinksnius *per* ir *pro* šioje konstrukcijoje laikyti sinonimais.

[31] Ne visi kalbininkai pritaria tokiai nuomonei. J. Šukys teigia, jog tokių posakių galima rasti ir lietuvių tarmėse. Su prielinksniu *už* konstrukcija *už stalo* reiškia sėdėti užstalėje, esančioje toliau nuo durų (plačiau žr. Šukys 1998: 522).

6.5 lentelė. **Laiko reikšmės**

Reikšmė	Linksniai ir prielinksniai
Laiko momentas ar periodas	galininkas, įnagininkas, vietininkas; *be*, *per, apie, į*
Laiko trukmė	galininkas; *per*
Laiko dažnis	vardininkas, galininkas, įnagininkas; *per*
Laiko ribos	naudininkas; *nuo, iš, iki, tarp, po, prieš, už*
Vienalaikiškumas	*su, sulig**

* 6.5 lentelė parengta remiantis Ramonienės et al. 2003 linksnių ir prielinksnių skirstymu.

1. Laiko momentui ar periodui reikšti dažnai vartojamas **galininko** linksnis, pvz.: *Traukinys atvyks vidurdienį. Pareisiu devintą valandą.* Šalia galininko sinonimiškai vartojamas ir vietininkas dažniausiai reiškiant metų laikus, paros dalis ir kt. (taip pat žr. § 156 5 punktą). Pavyzdžiui, jau minėtą sakinį galima pasakyti ir pavartojant (sutrumpėjusią arba ne) vietininko linksnio formą: *Traukinys atvyks vidurdieny(je).*

2. Galininko linksniu pasakoma ir veiksmo trukmė bei dažnis: *Jau kelerius metus nemačiau Jono. Kiekvieną dieną dirbu ir gyvenu su ta mintimi. Keletą naktų negalėjau ramiai miegoti.* Reikia tik nepamiršti, kad žodis *keletas* neturi moteriškosios giminės (žr. § 71). Kiek išsiskiria įvardiškai vartojamo žodžio *pora* vartosena. Šis žodis gali būti pavartotas ir vardininko, ir galininko linksniais: *Prieš porą (porą) dienų vidurnaktį jam paskambino vienas iš neseniai sutiktų bičiulių.*

3. **Naudininkas** vartojamas laiko ribai reikšti, pvz., *Kelionę jis nusprendė atidėti metams. Mus dar įkalbėjo pasilikti šventėms. Nors išėjau tik penkioms minutėms, bet per tą laiką daug dalykų spėjo nutikti.* Tačiau dažnai laikas pasakomas ne tuo linksniu, kai pabrėžiamas tikslas (žr. § 158 2 punktą).

4. **Įnagininkas** tinka laiko momentui, laiko tarpui ir laiko dažniui reikšti: *Paryčiais pragydo gaidys. Metų metais aš brandinau šią idėją.*

5. Neretai laiko momentas ar periodas perteikiamas **vietininku**. Vietininko linksniu pasakomi daiktavardžiai dažniausiai yra laiko sąvokos, pvz.: *Visada atrodo, kad praeityje buvo geriau. Vaikystėje ji labai sirgdavo.*

Vakare įvyks lemiamos krepšinio rungtynės. Laikui reikšti sinonimiškai gali būti vartojamas ir galininkas (taip pat žr. § 156 1 punktą), kuris yra netgi dažnesnis kalbant apie metų, paros dalis, mėnesius ar savaitės dienas, arba prielinksninė konstrukcija su *iš*, pvz.: *Vidurnaktį (vidurnakty) patekėjo mėnuo. Ryte (rytą, iš ryto) atsikėliau anksti, dar saulei nepatekėjus. Rudenį (rudeny) nusprendžiau pirkti automobilį*.

6. **Vardininkas** taip pat pasakomas laikui reikšti, tik kiek rečiau. Juo reiškiamas laiko dažnis, pvz., *Jis kas rytas keliasi aštuntą valandą*. Su vardininku konkuruoja galininko linksnis, kuris šiais atvejais bendrinėje kalboje paprastai vartojamas dažniau, plg.: *Jis kas rytą keliasi aštuntą valandą*.

§ 157. Daugelis prielinksnių, vartojamų laikui reikšti, diferencijuojami pagal laiko reikšmių skirtumus.

1. Laiko momentas reiškiamas prielinksniu ***be***: *Be vakaro renginys neprasidės*. Laiko išskirtis taip pat žymima šiuo prielinksniu, pvz.: *Autobusas atvyko be penkių šešios*.

2. Prielinksniu ***per*** taip pat tinka reikšti laiką. Tokios konstrukcijos pabrėžia laiko ištisumą arba tam tikrą periodą, pvz.: *Per visą žiemą išsilaikė minusinė temperatūra. Per dvi valandas sulakstysiu ten ir atgal*. Laiko trukmė pasakoma, kai veiksmas tęsiasi kurį laiko tarpą, pvz.: *Kailiniai bus pasiūti per dvi savaites*. Be to, veiksmas gali būti įvykęs vienu kuriuo momentu, pvz.: *Per audrą buvo išversti keli medžiai*. Jos sinoniminės konstrukcijoms su postpoziciškai vartojamu prieveiksmiu *metu*: *Audros metu išversti keli medžiai*. Laiko dažnis dažnai pasakomas ne tik prielinksniu *per*, bet ir dažnį reiškiančiais prieveiksmiais, tokiu būdu pabrėžiamas neapibrėžtas veiksmo pasikartojimas, pvz.: *Dažnai per vakarienę sulaukdavome svečių*. O kai nurodomas tikslus laikas, tada pasakoma kelis kartus per tą laiką vyksta veiksmas, pvz.: *Šiuos vaistus reikia gerti tris kartus per dieną. Su klasės draugais susitinkame du kartus per metus*.

3. Su daiktavardžiais (kurie žymi laiko sąvokas) prielinksniu ***į*** pasakomas apytikris laiko momentas, pvz.: *Į vakarą lietus aprimo. Į žiemos pabaigą šaltis jau atlėgo*.

4. Neretai ir prielinksnis ***apie*** vartojamas nusakyti tiksliai nežinomą, apytikrį dalyką. Šį prielinksnį vartojame apytikriam laiko momentui ar periodui reikšti, pvz.: *Pažadėjau ateiti apie 5 valandą. Apie vakarą atvyko svečių. Mes nesimatėme apie dvejus metus.*

5. Prielinksniai ***iki***, ***ligi*** būdingi nusakant tam tikrą galutinę ribą, pavyzdžiui, laiko: *Gydymo procedūra užtrunka iki 10 minučių. Svečiai užė ligi paryčių.* Su prielinksniu *nuo* prielinksnis *iki* (taip pat *ligi*) sudaro rėminę konstrukciją ir žymi pradinę ir galutinę laiko ribas, pvz.: *Nuo gegužės 1 iki 12 d. vyks dalyvių registracija. Egzaminų sesija trunka nuo gruodžio 22 iki sausio 5 d.*

6. Kai norima pasakyti tik pradinę laiko ribą, vartojamas prielinksnis ***nuo***, pvz.: *Dirbti pradedu nuo liepos mėnesio. Nuo pietų prasidės audra.* Šiuo atveju galutinė laiko riba ar trukmė nesvarbu.

Reikėtų įsidėmėti, kad laiko dažniui nusakyti geriau vengti prielinksninių konstrukcijų: *laikas nuo laiko*, *kartas nuo karto*. Jos yra verstinės, todėl jas reikia taisyti: *Laikas nuo laiko (kartas nuo karto) (–kartais, kartkartėmis, retkarčiais) pasitikrinu sveikatą.*

7. Prielinksnis ***prieš*** tinkamas laiko pradinei ribai reikšti, kai nurodomas konkretus laikas, prieš kurį įvyko veiksmas, pvz.: *Su draugu kalbėjau prieš valandą. Prieš aušrą iškrito rasa. Laikotarpis prieš Kalėdas – tai susikaupimo ir ramybės laikas.*

8. Prielinksnis ***už*** gali būti laikomas prielinksnio *prieš* antonimu. Jis tinka galutinei laiko ribai žymėti, kada praėjus tam tikram laikui įvyksta veiksmas, pvz.: *Pasakiau, kad grįšiu už poros valandų. Tas susitikimas įvyks tik už mėnesio.* Šiai konstrukcijai sinoniminė prielinksnio *po* konstrukcija (žr. § 157 9 punktą), plg.: *Tas susitikimas įvyks tik po mėnesio.*

9. Gana dažnai prielinksnis ***po*** reiškia laiko tarpą, kuriam pasibaigus įvyksta veiksmas, t. y. galutinę laiko ribą, pvz.: *Po dviejų valandų turiu susitikti su klientu. Po pokalbio su viršininku jis atrodė visiškai sugniuždytas. Po lietaus vėl nušvito saulė.*

10. Laiko vidurys žymimas prielinksniu ***tarp*** pasakant ribų laiką, tačiau taip reiškiamas laikas yra apytikslis, pvz.: *Šis incidentas įvyko tarp antros ir trečios valandos.*

11. Vienalaikiškumą galima parodyti prielinksninėmis konstrukcijomis su ***su, sulig***, pvz.: *Kėlėmės su (sulig) aušra*. Tačiau vienalaikiškumą dažniau žymi veiksmažodžio formos (dalyviai, padalyviai, pusdalyviai) ir sujungiamųjų sakinių dėmenys (plačiau žr. 6.2 ir 6.3.2 poskyrius).

§ 158. Kadangi laiko sąvoka yra daugialypė (ja reiškiamas laiko momentas, periodas, trukmė, dažnis), svarbu atkreipti dėmesį, kuri gramatinė forma tinka konkrečiam laiko reiškimo atspalviui nusakyti. Pavyzdžiui, naudininkas vartojamas laiko ribai reikšti, tačiau netinka laiko momentui įvardyti. Prielinksnis *į* tinka apytikriam laiko momentui, tačiau netinka laiko tarpui reikšti. Nenorminių vartosenos atvejų pasitaiko su naudininku, įnagininku, vietininku, prielinksniais *į, už*. Kilmininko linksnis ir prielinksnis *ant* laikui reikšti nebūdingi ir nevartotini.

1. Labai dažna vartosena, atėjusi iš rusų kalbos – datos pasakymas **kilmininko** linksniu: *Kelinto (=kelinta) šiandien? Šiandien liepos penkto (=penkta)*. Taigi šis linksnis laikui reikšti visiškai netinka.

2. **Naudininko** geriau nevartoti, kai žymima konkretaus laiko riba be paskirties. Gana dažni netaisyklingi pasakymai su naudininku: *šiai dienai, šiai minutei, pabaigai* ir pan., pvz.: *Šiai dienai (=iki šios dienos) užregistruota šimtas prašymų. Metų pabaigai (=pabaigoje) liko tik tūkstantis litų. Pabaigai (–Pabaigoje; baigdamas) norėčiau pasakyti, kad šis darbo metodas pasiteisino*. Laiko trukmei nusakyti naudininkas netinka tokiuose posakiuose: *Ar ilgam (=ilgai) užtruksi? Palauk manęs minutėlei (=minutėlę)*. Tačiau kai žymima paskirtis ar tikslas, naudininkas vartotinas: *Išvykau ilgam*.

3. Nereikėtų vartoti **įnagininko** nelietuviškose konstrukcijose laiko momentui žymėti, pvz.: *Penkiamete mergaite (=būdama penkiamete mergaite), ji jau svajojo apie politikės karjerą*.

Taip pat kai kuriais atvejais įnagininkas netinka laiko tarpui reikšti: *Penkiomis minutėmis (=Penkias minutes) pavėlavome į posėdį*.

4. **Vietininkui** nebūdingos vadinamosios polinksnių (kartais ir prielinksnių) reikšmės, kurios dažniausiai atkeliavusios iš kitų kalbų ir visai netinka lietuvių kalbai. Kartais žodis *laike* pavartojamas kaip prielinksnis, pvz.: *Laike dviejų valandų (=per dvi valandas) pristatysime prekę į namus*. Kaip polinksniai

netinkamai vartojami žodžiai *bėgyje*, *laikotarpyje*, pvz.: *Nusikaltimas buvo padarytas vienos valandos b ė g y j e (=per vieną valandą). Pas gydytoją turite atvykti trijų dienų l a i k o t a r p y j e (=trijų dienų laikotarpiu; per tris dienas).*

5. Laiko tarpui, kurio metu vyksta pasikartojantis veiksmas, žymėti netinka prielinksnis ***į***, pvz.: *Šiuos vaistus reikia gerti tris kartus į dieną (=per dieną). Pas odontologą rekomenduojama apsilankyti bent du kartus į metus (=per metus).*

6. Administracinėje kalboje gana dažni netaisyklingi pasakymai su prielinksniu ***už*** laikui ar laiko tarpui reikšti, pvz.: *Už šį mėnesį (=per šį mėnesį) surinkta 5 tūkst. litų. Už praeitus metus (=per praeitus metus) gauta 200 tūkst. litų pelno.*

7. Prielinksninės konstrukcijos su ***ant*** nevartotinos laikui ar laiko trukmei žymėti. Tokie pasakymai išplito veikiami kitų kalbų, pvz.: *Susitikimas buvo perkeltas ant rytojaus ryto (=rytojaus rytui). Reikėjo ateiti ant dvylikos (=dvyliktą), bet pusvalandį pavėlavau. Ateik pokalbiui ant penkių minučių (=penkioms minutėms).*

6.1.5.3. Būdas

§ 159. Būdu nurodomas veiksmo požymis. Paprastai nurodomi keli būdo atspalviai: kokybė (ypatybė, vertė), laipsnis (iki kokio laipsnio kas atsitiko) ir pobūdis (veiksmo būdas, sąlygos) (žr. 6.6 lentelę).

6.6 lentelė. **Būdo reikšmės**

Reikšmė	Linksniai ir prielinksniai
Kokybė	įnagininkas, vietininkas; *be, iš, su*
Laipsnis	*iki*
Pobūdis	įnagininkas; *ant, be, pagal, per, po, pro**

* 6.6 lentelė parengta remiantis Ramonienės et al. 2003 linksnių ir prielinksnių skirstymu.

1. Dažnai būdui ir kartu kokybei pabrėžti vartojamas **įnagininkas**, pvz.: *Moteris suspiegė č a i ž i u b a l s u*. Kai įnagininku nurodomos ir labiau pabrė-

žiamos veiksmo sąlygos, ryškesnė pobūdžio reikšmė: *Jis kẽliais ėjo atsiprašinėdamas*.

2. **Vietininkas** taip pat tinka reikšti būdui su kokybės ar būsenos reikšme, pvz.: *Jie pasiryžo gyventi džiaugsme ir varge*. *Jis pačiame jėgų žydėjime*. Daiktavardžio vietininkas reiškiamas abstrakčios reikšmės daiktavardžiais.

3. Veiksmo būdui reikšti tinka vartoti prielinksnį ***su***. Šiuo atveju įžiūrima ir priemonės reikšmė, pvz.: *Žemę kapojome su kirtikliais*. *Dirbau su kompiuteriu* (arba *kompiuteriu*). *Užrašiau su parkeriu (*arba *parkeriu)*.

4. Veiksmo laipsnį rodo prielinksnis ***iki*** (*ligi*) arba rėminė konstrukcija ***nuo... iki***. Kadangi prielinksnio *iki* (*ligi*) bendroji reikšmė yra ribų nusakymas arba, tiksliau, galutinė riba, tai kai juo pasakomas būdas, tada išryškėja aukščiausio intensyvumo laipsnis, pabrėžiama viršutinė, maksimali riba, pvz.: *Sušlapau iki paskutinio siūlelio*. *Šiandien prisivalgėme ligi soties*. Prielinksnis *iki* (*ligi*) su prielinksniu *nuo* gali sudaryti rėminę konstrukciją ir žymėti pradinę ir galinę veiksmo laipsnio ribą, pvz.: *Nuo galvos iki (ligi) kojų buvau išsimurgdęs purve*.

5. Prielinksnis ***ant*** tinka vartoti reiškiant veiksmo priemonę ar būdą, t. y. sąlygas, pvz.: *Vaikinas mokėjo stovėti ant rankų ir dar pavaikščioti pirmyn atgal*. *Jis parjojo ristele ant juodbėrio*. Čia išryškėja veiksmo pobūdis.

6. Prielinksniu ***į*** taip pat dažnai reiškiamas veiksmo pobūdis, pvz.: *Mokinių būrys buvo padalytas į dvi grupes*. *Riešutą perskėliau į dvi dalis*.

7. Prielinksnine konstrukcija ***per*** gali būti perteikiamas veiksmo pobūdis ar priežastis, pvz.: *Gripu galima užsikrėsti per orą*. *Per jį aš tiek prisikentėjau*. *Per ašaras nemačiau kelio*. Panašiai nusakomas ir tarpininkavimas, pvz.: *Su būsimu vyru susipažinau per bendradarbę*. *Kalbėsiu tik per advokatą*.

8. Prielinksniu ***po*** gali būti reiškiamas būdas arba, kai nurodomas ir kiekis, – kiekybė (taip pat žr. § 162 3 punktą): *Bendrai uždirbę, pinigus pasidalijome po lygiai*. *Ledus pasidalijome po dvi porcijas*. Be to, prielinksnis *po* gali reikšti nenutrūkstamumą, dažniausiai pakartojant tą patį daiktavardį, pvz.: *Bėga nuobodus gyvenimas diena po dienos*. *Lašas po lašo ir akmenį pratašo*. *Pievele vienas po kito krypavo anties jaunikliai*.

9. Prielinksniu ***prieš*** taip pat reiškiamas būdas, pvz.: *Kadangi aš jam uždraudžiau išeiti iš kambario, jis tai padarė prieš mano valią*.

§ 160. Būdui su kai kuriais būdvardžiais ir abstrakčiaisiais daiktavardžiais geriau nevartoti įnagininko (kitais atvejais jis tinka vartoti), pasitaiko prielinksnių *ant, iki (ligi), per, po* vartosenos netikslumų – jie aptarti toliau.

1. Nemažai bendrinei kalbai netinkamų **įnagininko** vartosenos atvejų pasitaiko reiškiant būdą, kai veiksmažodis reikalauja kito linksnio, o ne įnagininko. Įnagininkas nevartojamas su: pilnį reiškiančiais veiksmažodžiais (*pripildyti, prikrauti, gausėti, prisotinti, (pra)turtėti, (pra)turtinti* ir kt.): *Molinį indą reikėjo pripildyti vandeniu (=vandens). Kai valstybė saugi, ji gausėja investicijomis (=joje gausėja investicijų). Maistas praturtintas vitaminais ir mineralais (=turtingas vitaminų ir mineralų; papildytas vitaminais ir mineralais*). Kokybei reikšti įnagininkas nevartotinas su būdvardžiais *dosnus, gausus, sotus, turtingas* ir kt. Tokiu atveju įnagininkas keičiamas kilmininku, pvz.: *Politikai prieš rinkimus visada dosnūs pažadais (=pažadų). Mūsų maistas turi būti turtingas vitaminais (=vitaminų; vitamininga; gausus vitaminų).*

Lietuvių bendrinei kalbai nebūdingos įnagininko konstrukcijos su tokiais būdvardžiais, nusakančiais būdą, kokybę: *blogas, geras, didelis, mažas, silpnas, stiprus*, pvz.: *Jis nėra blogas savo elgesiu (=nėra blogo elgesio). Jis pakankamai didelis savo ūgiu (=jo ūgis pakankamai didelis; jis pakankamai didelio ūgio*). *Moteris dar stipri savo sveikata (=stiprios sveikatos*). Kaip polinksnio geriau nevartoti žodžio *sąskaita*: *Šis darbas padarytas daugelio darbuotojų sveikatos sąskaita (=paaukojus daugelio darbuotojų sveikatą*).

Būdui reikšti įnagininkas ne visada taisyklingai pavartojamas su abstrakčiaisiais daiktavardžiais. Tokios konstrukcijos keičiamos į prielinksnines: *Į darbą kibo dideliu užsidegimu (=su dideliu užsidegimu). Mielu noru (=su mielu noru; mielai) pasidalyčiau mintimis su miesto politikais.*

2. **Vietininkas** nevartojamas būdui reikšti su sustabarėjusiais verstiniais posakiais:

- **daugelyje atvejų, daugumoje, didžiumoje:** *Daugelyje atvejų (daugumoje; didžiumoje) (=daugeliu atvejų; dažniausiai, paprastai, iš esmės) žmonės nusivilia politikais;*
- **eilėje atvejų:** *Ši liga pasitaikė eilėje atvejų (=neretai);*
- **esmėje, visumoje:** *Astrologija savo esmėje (visumoje) (=iš esmės (apskritai) nėra rimtas mokslas;*

- **pagrinde:** *Mūsų grupė pagrinde (=iš esmės, apskritai) ir paruošė šventę;*
- **paskutinėje eilėje** *(=paskutinį; paskiausia; pabaigoje),* **pirmoje eilėje** *(=pirmiausia; pradžioje): Pirmoje (paskutinėje) eilėje (=pirmiausia; paskiausia) reikia užpildyti anketą;*
- **pilnumoje** *(=visai; visiškai; iki galo): Užduotis per egzaminą išsprendžiau pilnumoje (=iki galo; visas).*

3. Veiksmo būdui, pagrindui reikšti taip pat geriau nevartoti **vietininko**, pvz.: *Šis klausimas ne mūsų kompetencijos ribose (=ne pagal mūsų kompetenciją). Ši folkloriškojo pasaulėvaizdžio rėmuose telpanti kultūra (–kultūra, besiremianti folkloriškuoju pasaulėvaizdžiu,) mums labai artima.*

4. Veiksmo būdui ar būsenai, nesusijusiems su vieta, prielinksnio ***ant*** taip pat nereikėtų vartoti, pvz.: *Dabar esu ant biuletenio (=turiu biuletenį (nedarbingumo lapelį)). Mūsų operatorius dirba ant pilno etato (=visu etatu).*

Taip pat prielinksnio *ant* konstrukcija netinka veiksmo atlikimo priemonei žymėti, pvz.: *Išmokau groti ant pianino (=pianinu). Kaimynas dirba ant autobuso (=vairuoja autobusą).*

5. Kai kuriuos daiktavardinius pasakymus su prielinksniais ***iki, ligi*** geriau keisti veiksmažodiniais, pvz.: *Kraujospūdis turi stabilizuotis iki normos (=normalizuotis).* Posakis *iki tokio laipsnio* keičiamas prieveiksmiais *tiek*, *taip*, pvz.: *Tai pavojinga, bet netikėjau, kad iki tokio laipsnio (–taip; tiek (*tik *ne ant tiek!). Gyvenimas pablogėjo iki tokio laipsnio (–taip; tiek), kad žmonės nebeturi už ką susimokėti mokesčių.*

6. Prielinksnis ***iš*** nevartotinas būdui, priemonei reikšti, pvz.: *Vaikas supykęs spyrė iš kojos (=koja).* Taip pat nevartotini kai kurie posakiai atėję iš kitų kalbų, pvz.: *Iš pirkėjų pusės nėra jokių nusiskundimų (=pirkėjai neturi jokių skundų).*

7. Prielinksnis ***per*** netinka abstrakčiai ar konkrečiai priemonei reikšti, pvz.: *Vien tik per moralizavimą (=moralizavimu; moralizuodamas) vaiko neišauklėsi. Ši liga pasireiškia per skausmą (=skausmu) šone.* Būdui reikšti taip pat netinka posakis *per brūkšnį (-elį)*, pvz.: *Šiuos du žodžius reikia rašyti per brūkšnelį (–skirti brūkšneliu).*

8. Taip pat prielinksnis ***po*** su įnagininku nevartotinas veiksmo būdui ar pagrindui reikšti, pvz.: *Leidimai išduodami po parašu (=su parašu; pagal parašą). Dokumentas galioja tik po antspaudu (=su antspaudu). Jis gyveno po turtingo dėdės globa (=globojamas turtingo dėdės).*

6.1.5.4. Lyginimas

§ 161. Tai dviejų dalykų gretinimas norint parodyti juos esant skirtingus. Lyginama pagal įvairų matą: pagal kokybę, kiekybę, skirtumą, santykį. Paprastai nurodomas lyginimo objektas ir su kuo jis yra lyginamas.

1. Reiškiant lyginimo santykius vartojamas prielinksnis ***prieš***: *Prieš šį milžinišką laivą mes visi atrodėme kaip vabalėliai.*

2 Prielinksninė konstrukcija su ***už*** taip pat vartojama lyginimui parodyti, pvz.: *Ji buvo gražesnė už visas kaimo merginas. Šis žmogus man brangesnis už gyvybę.*

Reiškiant lyginimą nenorminių atvejų beveik nepasitaiko. Galima paminėti tik kelis posakius su žodžiais *apklausti*, *įregistruoti*, *perimti*, kuriuos reikėtų taisyti į konstrukciją su jungtuku *kaip*, pvz.*: Jis buvo apklaustas liudytoju (=kaip liudytojas). Butas įregistruotas tarnybiniu (=kaip tarnybinis). Europos standartas perimtas Lietuvos standartu (=kaip Lietuvos standartas)* (daugiau žr. Kalbos patarimai 2 (1): 71).

6.1.5.5. Kiekybė

§ 162. Kiekybė reiškiama kiekio, svorio, atstumo, ilgio ir kt. vienetais. Taigi į kiekybės sąvoką įeina įvairaus kiekio raiška, matas, bet galima įtraukti ir vietos bei laiko reikšmes, nes jos labai susijusios, kai nurodomas vietos atstumas ar laiko trukmė. Kiekis gali būti nurodomas tikslus, apibrėžtas, apytikris arba kaip perviršis.

1. Tikslus, apibrėžtas kiekis reiškiamas tokiais linksniais:

- **vardininku**, pvz.: *Kulka prazvimbė du metrai pro šalį.* Šis linksnis sinonimiškas galininkui, plg. <...> *du metrus pro šalį.*

- **naudininku**: *Nors išėjau tik penkioms minutėms, bet per tą laiką daug dalykų spėjo nutikti.* Šiuo atveju ryški laiko reikšmė.
- **galininku**: *Tris kilometrus teko eiti pėsčiam.*
- **įnagininku**: *Jis už mane vyresnis penkeriais metais.*

2. Iš prielinksnių tikslų kiekį rodo ***už***. Prielinksniu *už* tinka žymėti atstumą arba nuotolį, pvz.: *Gyvenu už penkių kilometrų*. Šiuo atveju įžiūrima ir vietos reikšmė.

3. Prielinksniu ***po*** pasakomas tam tikras pasiskirstymas lygiomis dalimis. Šios konstrukcijos rodo tikslų kiekį, pvz.: *Belaukdami suvalgėme po dvi porcijas ledų*. Kai kuriais atvejais prielinksnis *po* gali būti sinonimiškas prielinksniui *į*, kuris taip pat rodo padalijimą į lygias dalis, pvz.: *Riešutą perskėliau į dvi dalis*. Bet šiais atvejais galima įžiūrėti ir būdo reikšmę (žr. § 159 6 punktą).

4. Prielinksnis ***per*** kiekį žymi dvejopai. Vienais atvejais juo žymimas tikslus kiekis, pvz.: *Buvo liepta atsitraukti per metrą nuo duobės krašto*. Tačiau tuo pačiu prielinksniu galima nusakyti apytikrį kiekį, dažniausiai viršijantį ką nors, t. y. perviršį, pvz.: *Jis už mane vyresnis per dešimtį metų. Už darbą moka per tris tūkstančius* (tik ne *virš trijų tūkstančių* (žr. § 163 7 punktą).

5. Prielinksnis ***apie*** tinka reiškiant apytikrį kiekį, matą, pvz.: *Nusipirkome apie 30 kilogramų bulvių. Šis kambarys yra apie 20 kvadratinių metrų*. Taigi apibendrintai galima sakyti, kad prielinksnis *apie* žymi apytikrį, ne tiksliai nusakomą kiekį.

6. Netikslus kiekis nurodomas vartojant prielinksnį ***iki***. Šis prielinksnis žymi kiekio galutinę ribą, pvz., *Maišas sveria iki 30 kilogramų*, o su prielinksniu *nuo* gali sudaryti rėminę konstrukciją, pvz.: *Šis krepšys gali sverti nuo 5 iki 10 kilogramų*.

§ 163. Kiekiui reikšti nevartotinas kilmininkas su prieveiksmiais ir prielinksniai *ant*, *virš*. Atidžiau reikėtų vartoti prielinksnį *iki*.

1. **Kilmininkas** netinka kiekio ribai žymėti, kai vartojamos lyginamosios konstrukcijos su prieveiksmiais *(ne) daugiau, (ne) mažiau*. Šie prieveiksmiai reikalauja prielinksninių konstrukcijų, pvz.: *Salėje susirinko daugiau šim-*

to (=daugiau negu (nei); daugiau kaip šimtas) žmonių. Reikia surinkti ne mažiau dešimties balų (=ne mažiau negu (nei); ne mažiau kaip dešimt balų). Paskaita baigsis ne anksčiau antros valandos (=ne anksčiau kaip (negu, nei) antrą valandą). Šiais atvejais sinonimiškas būtų prielinksnis *per*, plg.: *Salėje susirinko per šimtas | per šimtą žmonių.*

2. Laiko kiekiui žymėti netinka kai kurie **vietininko** linksniu pavartoti žodžiai, pvz.: *Statybos darbai numatyti 2 milijonų apimtyje (=Statybos darbams numatyta skirti 2 milijonus). Bendroje sumoje (=Iš viso (tik ne Viso!) išleista 1000 litų.*

3. Žymint kiekį, netinkamai pavartotą prielinksnį ***ant*** reikėtų keisti į įnagininką, pvz.: *Apsiskaičiavau ant šimto litų (=šimtu litų). Automobilis, važiavęs ant šimto trisdešimt (=šimto trisdešimt kilometrų per valandą greičiu), nuslydo nuo kelio ir patyrė avariją.*

Labai dažnai prielinksniu *ant* klaidingai nusakomi matmenys ir dydžių santykis. Tokių pasakymų geriau nevartoti, pvz.: *Tas kambarys buvo keturi ant penkių metrų (4×5 m) (=keturi iš penkių metrų; keturi ir penki metrai). Šių cheminių medžiagų kiekio santykis du ant trijų (2 : 3) (=du ir trys; du su trimis). Sirupą skieskite ant pusės stiklinės (=puse stiklinės) vandens.*

4. Panašiai pavartotą prielinksnį ***prieš*** taip pat reikėtų taisyti. *Prieš* nevartojamas dydžių santykiui reikšti, pvz.: *Sportininko galimybės laimėti vertinamos santykiu 1 prieš 50 (=1 su 50; 1 ir 50).*

5. Prielinksnis ***prie*** netinka vartoti keitimo santykiui, pvz.: *Pinigai keičiami santykiu vienas prie vieno (=vienas su vienu; vienas už vieną).*

6. Vartojant prielinksnį ***iki*** kiekiui reikšti, kartais susidaro dviprasmybių, pvz.: *Pelnas padidėjo iki 50 tūkstančių litų*. Tokiame sakinyje neaišku, ar pelnas padidėjo 50 tūkstančių litų, ar pasiekė 50 tūkstančių ribą, todėl reikėtų vengti tokių posakių. Išvengiant dviprasmybės, sakinį galima pasakyti taip: *Pelnas pasiekė 50 tūkstančių litų*.

7. Prielinksnis ***virš*** netinka konkrečiam kiekiui, sumai nusakyti, pvz.: *Į mitingą susirinko virš tūkstančio (–daugiau kaip (nei, negu) tūkstantis; per tūkstantį) žmonių.*

6.1.5.6. Priežastis

§ 164. Tai yra veiksmo aplinkybės ar asmuo, dėl kurių įvyko arba neįvyko veiksmas. Priežastis reiškiama įnagininku ir dažnai su prielinksniais *iš, nuo, dėl, per, už*, polinksniu *dėka*.

1. **Įnagininkas** kaip sinoniminė konstrukcija prielinksnio *iš* konstrukcijai gali būti vartojamas reiškiant priežastį, pvz.: *Tremtiniai dažniausiai mirdavo badu. Jo veidas nušvito džiaugsmu.* Tačiau, tikėtina, kad šiais atvejais dažniau pavartojamas prielinksnis *iš*.

2. Prielinksnio ***dėl*** konstrukcijos dažniausiai reiškia priežastį. Tai pagrindinė prielinksnio *dėl* reikšmė, pvz.: *Į egzaminą neatvykau dėl ligos. Dėl manęs jis daug prisikentėjo.* Šalia priežasties juntama ir paskirties reikšmė, todėl ne visada lengva atskirti, kur reiškiama tikroji priežastis, o kur tikroji paskirtis – šios reikšmės susipynusios, pvz.: *Draugai tokį šaunų vakarėlį suruošė tik dėl manęs. Jis viską darė dėl tavęs.* Prielinksnis *dėl* paplitęs moksliniame ir administraciniame stiliuose, kai reikia įvardyti kokią nors priežastį, pvz.: *Atleistas iš darbo dėl padaryto etikos pažeidimo. Nuobauda dėl aplaidumo. Cheminė reakcija neįvyko dėl netinkamų sąlygų* ir pan.

3. Prielinksniu ***iš*** pasakoma vidinė ar išorinė priežastis, dėl kurios įvyksta veiksmas: *Jis net suplojo rankomis iš džiaugsmo. Akys žaižaravo iš pykčio. Grojo iš klausos.*

4. Išorinė priežastis pasakoma prielinksniu ***nuo***. Ta priežastimi gali būti gyvas arba negyvas objektas: *Nuo lietaus apsaugos neperšlampamas gobtuvas. Paaiškino, kaip apsisaugoti nuo erkių.*

5. Prielinksniu ***per*** reiškiama neigiamo veiksmo priežastis*: Per jį aš tiek prisikentėjau.*

6. Prielinksnis ***už*** taip pat tinka veiksmo priežasčiai reikšti, pvz.: *Už taisyklių nepaisymą skiriu nuobaudą. Už teisybę stosiu į kovą.* Neretai reiškiamas ir tikslas, pvz.: *Kovojame už lygias teises.*

7. Polinksnis ***dėka*** vartojamas reiškiant priežastį, minties pagrindą, dėkojimą, pvz.: *Tik gydytojų dėka likau gyvas ir sveikas.* Šis polinksnis vartojamas, kai dėkojama asmeniui, o ne negyvam objektui. Be to, polinksnį *dėka* geriau vartoti po daiktavardžio.

§ 165. Priežasčiai reikšti netinka vietininkas ir prielinksniai *dėl* (tik kai kuriais atvejais), *už* (tik kai kuriais atvejais), *su*, *dėka* (su negyvaisiais daiktais). Svarbu įsidėmėti, kad prielinksniai *dėl* ir *už* kitais atvejais tinkami. Jie yra svarbiausi priežastį įvardijantys prielinksniai. Polinksnis *dėka* taip pat vartojamas priežasčiai reikšti.

1. **Vietininkas** visiškai nevartotinas veiksmo ar būsenos priežasčiai, pagrindui reikšti. Dažniausiai tai verstiniai žodžiai ar sustabarėję posakiai (daugiau žr. Didžiųjų kalbos klaidų sąrašą):

- **išdavoje** *(=dėl...; nuo...): Neatsargaus krosnies kūrenimo išdavoje (=dėl neatsargaus krosnies kūrenimo) apsinuodijama smalkėmis;*
- **įtakoje***: Draugų įtakoje (=dėl draugų įtakos) jo elgesys pasikeitė;*
- **pasekmėje, pasėkoje** *(=todėl; dėl; kaip rezultatas): To pasekmėje (pasėkoje) (=dėl to; kaip to rezultatas) įvyko gaisras;*
- **poveikyje** *(=nuo...; dėl...): Šio vaisto poveikyje (=nuo šio vaisto) skausmas aprimsta;*
- **rezultate:** *To rezultate (=dėl to; kaip to rezultatas) įvyko ginkluotas susirėmimas;*
- **sąryšyje (su)***: Sąryšyje su (=dėl; ryšium su) atleidimu iš darbo, nutariau pailsėti.*

2. Prielinksniui ***dėl*** būdingesnė priežasties reikšmė, todėl kai norima perteikti paskirtį, geriau atsisakyti prielinksnio ir vartoti naudininką (žr. § 166 2 punktą), pvz.: *Ši knyga parašyta dėl ikimokyklinio amžiaus vaikų (=ikimokyklinio amžiaus vaikams). Rinkome pinigus dėl maisto (=maistui). Taupau pinigus dėl mašinos (=mašinai*).

Ir pačiai priežasčiai ne visada tinka prielinksnis *dėl*, ypač jei tame pačiame junginyje vartojamas veiksmažodinis daiktavardis su priesaga *-imas*. Tokius griozdiškus pasakymus geriau keisti šalutiniu dėmeniu, pvz.: *Dėl nesugebėjimo laiku atlikti numatytus darbus administratorė buvo atleista iš darbo (–Administratorė buvo atleista iš darbo, nes nesugebėjo laiku atlikti numatytų darbų)*. Panašių konstrukcijų atsiranda ir reiškiant tikslą, pvz.: *Atėjau dėl išvykimo į komandiruotę (–atėjau pasiteirauti, ar galėsiu vykti į komandiruotę)* (žr. § 167 6 punktą). Prielinksnio *dėl* su veiksmažodiniu daiktavardžiu reikėtų atsisakyti ir daiktavardiniuose junginiuose, pvz.: *Sprendėme nesutarimus*

dėl lėšų numatytiems darbams paskirstymo (–kaip paskirstyti lėšas numatytiems darbams).

Daugelis tokių prielinksnio *dėl* nenorminių atvejų atsiranda per dažnai ir nemotyvuotai šio prielinksnio konstrukciją vartojant tiek administraciniame stiliuje, tiek kituose. Paprastai tokia konstrukcija būna ilga. Sakinys tampa per daug kanceliariškas ir nesklandus. Tokią konstrukciją, jei įmanoma, geriau keisti į neprielinksninę arba į šalutinį dėmenį. Tačiau reikia prisiminti, kad šių konstrukcijų vartojimas mokslinėje ar teisinių dokumentų kalboje, kur daug apstabarėjusių žodžių junginių ir posakių, pateisinamas, tik, žinoma, nereikėtų per daug piktnaudžiauti. Pavyzdžiui, sakinių *Švietimo skyrius pateikė siūlymus dėl mokymo programų vykdymo. Priimtas nutarimas dėl dvišalės tarpvalstybinės sutarties vykdymo* taisyti nebūtina.

3. Kai kuriais atvejais prielinksnio ***už*** vartosena perimta iš slavų kalbų, ypač priežasčiai reikšti. Geriausiai priežastį nusako prielinksnio *dėl* konstrukcija, pvz.: *Aš džiaugiuosi už jus (=dėl jūsų). Šiek tiek jaudinamės už savo tautiečius (=dėl savo tautiečių).*

4. Prielinksnis ***su*** nevartotinas priežasčiai reikšti, kalbant apie ligas, pvz.: *Berniuką paguldė į ligoninę su smegenų sutrenkimu (=dėl smegenų sutrenkimo). Jis sirgo su širdimi (=širdies liga). Guliu lovoje su temperatūra (=guliu karščiuodamas; nes turiu temperatūros).*

5. Polinksnis ***dėka*** taip pat gali būti pavartojamas ten, kur jo visai nereikia, t. y. kur nėra jokio dėkojimo (atsitiko neigiamas dalykas) ar minties pagrindo, be to, nurodyta priežastis nėra susijusi su gyvu asmeniu. Tokias konstrukcijas reikėtų keisti į prielinksnines su prielinksniu *dėl*, pvz.: *Tavo dėka (=Per tave (dėl tavęs)) aš nenuvykau į svarbų susitikimą. Gero fizinio pasiruošimo dėka (=dėl gero fizinio pasiruošimo) buvau pakviestas dalyvauti varžybose.*

6.1.5.7. Tikslas

§ 166. Tikslas rodo siekimą, kurį reikia įvykdyti. Kartais ryški ir paskirtis – nurodoma, koks daiktas kam skiriamas.

1. Tikslui reikšti tinka **kilmininko** linksnis. Jis dažniausiai vartojamas su slinkties veiksmažodžiais (*eiti, važiuoti, vykti* ir t. t.): *Atėjau kastuvo.*

Išvažiavau atostogų. Kartais pasakoma ir su bendratimi: *Atėjau druskos pasiskolinti. Nuvažiavau motinos pasitikti.*

2. Pagrindinė **naudininko** linksnio reikšmė – žymėti paskirtį ar tikslą, kokiam dalykui kas nors skiriama, pvz.: *Reikėjo nupirkti vaikui pieno. Nebeliko miltų pyragėliams. Reikėjo dar nusipirkti lentyną knygoms.* Toks naudininkas dažnesnis su bendratimi, pvz.: *Parsinešiau trąšų gėlėms patręšti. Nebeliko laiko pamokoms paruošti.* Vietoj naudininko galima pavartoti kilmininko linksnį, pvz.: *knygų lentyna, drabužių spinta* (žr. § 148 1 punktą ir § 150 2 punktą), tačiau tada išryškėja kiek kitokios reikšmės: kilmininku pabrėžiamas požymis ar ypatybė, o naudininku – paskirtis.

3. Su judėjimo ir aktyvų veiksmą reiškiančiais veiksmažodžiais prielinksninė konstrukcija su ***dėl*** taip pat žymi tikslą, pvz.: *Visą gyvenimą kovojau dėl vietos po saule. Krepšinio varžybos vyko dėl pirmos vietos. Dirbu tik dėl malonumo.*

4. Tikslas gali būti pasakomas ir prielinksniu ***į*** (su krypties atspalviu), pvz.: *Mus kviečia į šventę. Jie vyks į vestuves.*

5. Prielinksnis ***su*** taip pat tinka tikslui reikšti: *Prezidentas išvyko su oficialiu vizitu. Atvykau su reikalu.*

§ 167. Tikslui, siekimui, paskirčiai reikšti visai netinka galininkas, vietininkas ir prielinksnis *ant*. Naudininko linksnis netinka tik tais atvejais, kai vartojamas su tam tikros semantinės grupės veiksmažodžiais (žr. § 167 1 punktą), tačiau reikia nepamiršti, kad pagrindinė naudininko linksnio funkcija – žymėti būtent tikslą arba paskirtį.

1. Taigi **naudininkas** nevartojamas, kai tikslas nusakomas su slinkties (*eiti*, *važiuoti* ir t. t.) ar siekimo (*rinktis, kviesti, prašyti*) veiksmažodžiais. Tokiu atveju reikėtų vartoti kilmininką, pvz.: *Direktorius išvyko atostogoms (=atostogų; atostogauti). Dėstytojai susirinko katedros posėdžiui (=į katedros posėdį). Kviečiu pietums (=pietų; pietauti). Prezidentas išvyko oficialiam vizitui (=su oficialiu vizitu; oficialaus vizito) į Ukrainą.*

2. Tikslui netinka **galininkas**. Galininko nereikia vartoti, kai tikslas, siekimas ar paskirtis pasakomi su judėjimo reikšmės veiksmažodžiais. Netaisyklingas galininkas dažniausiai vartojamas su bendratimi. Tokiu atveju jis

keičiamas kilmininku, o bendratis nukeliama už daiktavardžio, pvz.: *Eismo policijos brigada atvyko apžiūrėti avariją (=avarijos apžiūrėti). Ir vėl, jei reikės, stosime ginti tėvynę (=tėvynės ginti). Šis pratimas ypač tinka reguliuoti diafragmos judesius (=diafragmos judesiams reguliuoti).*

3. Tikslui ir paskirčiai nusakyti **vietininkas** taip pat netinka. Tokiu atveju reikia vartoti naudininką su bendratimi, pvz.: *Šis įrankis naudojamas medienos apdirbime (=medienai apdirbti).*

4. Neteiktinas sustabarėjęs vidaus einamasis vietininkas – **iliatyvas** tikslui reikšti su konstrukcijomis *vardan ko, ženklan ko*. Čia iliatyvas keičiamas prielinksniu *dėl* arba padalyviu, pusdalyviu, pvz.: *Vardan (=dėl) savo svajonės atsisakiau visko. Pritarimo ženklan (=pritardamas) linktelėjau galva*. Tačiau dabartinėje teisės kalboje labai paplitęs posakis *patraukti baudžiamojon atsakomybėn* vartojamas, pvz.: *Šios įmonės vadovai buvo patraukti baudžiamojon atsakomybėn*. Taip pat vartojama ir kitų iliatyvo atvejų, pvz.: *pereiti nuosavybėn, perduoti (kieno nors) žinion*; kai kuriuose specialiuose ar sustabarėjusiuose posakiuose: *Dešinėn! Vardan tos Lietuvos; iškilti aikštėn* ir pan.

5. Paskirtis, veiksmo tikslas, kaip minėta, dažniausiai reiškiamas naudininku, todėl prielinksnis ***ant*** tokiu atveju netinka. Tokia konstrukcija apskritai nebūdinga lietuvių bendrinei kalbai ir yra perimta iš slavų kalbų: *Kai kurios socialiai remtinos šeimos neturi pinigų net ant maisto (=maistui). Pavėlavome ant vakarienės (=vakarienės; į vakarienę).*

6. Tikslui reikšti, ypač kai tai nėra specifinė dokumentų sritis, vengtinas prielinksnis ***dėl***, kuris labiau tinka priežasčiai nusakyti, pvz.: *Atėjau dėl išvykimo į komandiruotę (–atėjau pasiteirauti, kada galima vykti į komandiruotę).*

6.1.5.8. Nuolaida

§ 168. Nuolaida yra neveikianti sąlyga, jos nepaisant įvyksta arba neįvyksta veiksmas.

1. Nuolaida reiškiama **įnagininku** kartojant tą patį daiktavardį: *Juokai juokais, bet dirbti tai reikės.*

2. Nuolaidai, t. y. niekais nuleidžiamai sąlygai reikšti, taip pat vartojamas prielinksnis ***dėl***, pvz.: *Dėl manęs tai gali daryti ką nori. Dėl tokių grybų neverta eiti į mišką. Dėl tokio užmokesčio neverta nė rankų teptis.* Jis bendrinėje kalboje dažnesnis nei kartojamas to paties daiktavardžio įnagininkas.

§ 169. Nuolaida netinkamai pasakoma tik su prielinksniu ***prie***, kai norima pasakyti, kad nepaisant tam tikrų sąlygų, įvyko priešingas, netikėtas dalykas. Tam labiausiai tinka vartoti sudėtinio sakinio šalutinį dėmenį su jungtuku *nors*: *Prie tokių baisių gyvenimo sąlygų (=Nors gyvenimo sąlygos ir baisios,) buvo išsaugotas žmogiškumas.*

6.1.6. Kitos reikšmės

§ 170. Kitos linksnių ir linksnių su prielinksniais reikšmės yra retesnės ir dažniausiai specifiškesnės.

1. Vietininkas neretai vartojamas **veiklos sričiai** nusakyti, pvz.: *Jis daug metų dirba prekyboje. Jis daug nuveikė medicinos moksle.*

2. Įspūdžio **sustiprinimas** reiškiamas kilmininku. Paprastai tai tos pačios šaknies žodžiai, pvz., *Susirinko tūkstančių tūkstančiai.*

3. Kiek rečiau kalboje vartojamas vadinamasis **atžvilgio kilmininkas**. Jo paskirtis – parodyti, kas su kuo lyginama, kieno atžvilgiu tai daroma, pvz.: *Šis variklis per mažo galingumo.* Tokia vartosena būdinga tiek moksliniam stiliui, tiek kalbant neoficialiai, o kilmininkas sakinyje *Gražumo nelabai graži, bet gera darbininkė* gana retai tepavartojamas ir labiau pasitaiko grožinės literatūros ar šnekamojoje kalboje.

4. Kalbant apie iš visumos išskiriamą kokį nors dalyką, reikalingas kilmininko linksnis. Kalbininkų jis vadinamas **išskirties kilmininku** (žr. Šukys 1998: 142), pvz.: *Jis buvo vienas gabiausių mūsų studentų. Ši suknelė viena balčiausių. Vieną jų teko išmesti.* Šie išskirties kilmininkai sinonimiški prielinksninėms konstrukcijoms su ***iš***, pvz.: *Jis buvo vienas iš gabiausių mūsų studentų.* Tiksli išskirtis reiškiama tik prielinksniu *iš*, pvz.: *Iš šimto susirinkusiųjų sutiko dalyvauti penkiasdešimt.*

5. **Dokumentų turinio sričiai** administracinėje kalboje žymėti tinkamas ir labai dažnas prielinksnis *dėl*, pvz., *Svarstytas nutarimo „Dėl Lietuvos heraldikos komisijos statuso“ projektas*. Šios konstrukcijos dažnai labai griozdiškos, daugiaplanės, tačiau tai būdinga šiam stiliui.

6. Šauksmininkas vartojamas tik **kreipiniui** reikšti. Juo kreipiamasi į gyvas ar negyvas (sužmogintas) būtybes: *Tomai, ką tu manai šiuo klausimu? Mieloji, tu man labai brangi. Dainuok, širdie, gyvenimą. Dieve, kur man beeiti, į ką kreiptis!* Šauksmininku taip pat pasakomas kreipinio pažyminys *ponas*: *Pone Jonaiti, ar galiu jūsų paklausti?* Tačiau šį kreipinį galima pasakyti vardininko linksniu – *ponas Jonaiti*, tad kaip šalutinis normos variantas vartotinas ir vardininkas. Kartais vardininku pasakomas retorinis kreipinys, kuris net ne visada išskiriamas kableliais. Toks vartojimas – ne klaida, galimas ir vardininkas, ir šauksmininkas, pvz.: *Ką tu žmogus padarysi, jei esi tik mažas sraigtelis? Ir suprask, žmogau, tokius įstatymus.*

§ 171. Pasitaiko kitų vartosenos netikslumų ir normų pažeidimų, kuriuos reikėtų taip pat aptarti atskirai.

1. Vardininkas netinka **kreipiniui** reikšti. Šiuo atveju vartojamas tam tinkamesnis šauksmininkas: *Dėstytojas (=dėstytojau), aš nepasiruošiau egzaminui*. Išimtis kreipiantis žodžiu *ponas*, kurį galima vartoti ir vardininko linksniu (žr. § 170 6 punktą).

2. Neretai klystama nusakant kieno **atžvilgiu** apibūdinamas daiktas ar asmuo, nurodomas lyginimo pagrindas.

2.1. Nereikėtų toliau paminėtais atvejais be reikalo vartoti **atžvilgio kilmininko**, pvz.: *Šį automobilį pirkau prieš metus laiko* (=*prieš metus*). *Mergina buvo labai aukšta, apie 180 cm ūgio (=apie 180 cm).*

2.2. Gana paplitęs **atžvilgio įnagininkas**, kurio kai kuriais atvejais nereikėtų vartoti arba jį turėtume keisti kitu žodžiu. Tokį įnagininką geriausia praleisti, kai pasakoma, su kuo kas nors lyginama, pvz.: *Jis už mane vyresnis amžiumi (=vyresnis)*. Kitais atvejais tokie atžvilgio įnagininkai, kaip *pagalba, prasme, keliu, eile, atveju, adresu,* keičiami kitu žodžiu ar linksniu arba praleidžiami, pvz.: *Teatre vaidmenys kuriami gestų, mimikos, balso pagalba (=gestais, mimika, balsu*). *Statistinius duomenis apdorojome kompiu-*

terio pagalba (=kompiuteriu; su kompiuteriu). Bet: *Bendravome su vertėjo pagalba* (būtinai su prielinksnine konstrukcija), nes čia minimas padėjęs ar tarpininkavęs veikėjas, asmuo. *Šia prasme (=šiuo atžvilgiu) esate neteisus. Mes žinomi ta prasme (=dėl to), kad sugebame išsisukti iš bet kokios padėties.*[32] *Šis sprendimas buvo priimtas susitarimo keliu (=būdu; bendru sutarimu). Šią bylą reikėtų peržiūrėti skubos eile (=tvarka). Šio sprendimo nepasiteisinimo atveju (=nepasiteisinus šiam sprendimui), turėsime keisti veiklos strategiją. Pasipylė nemažai priekaištų vadovo adresu (–vadovui).*

3. Atskirai minėtinas prieveiksmis ***atgal***, kurio nereikėtų vartoti polinksnio reikšme nusakant laiką, pvz.: *Dvi savaitės atgal (=Prieš dvi savaites) labai sirgau*. Tačiau kai norima pasakyti apie grįžimą į praeitį ar pan., vartoti galima: *Grįžkime dešimt metų atgal*.

4. Stilistiškai teksto skaitymą ir suvokimą labai sunkina **per didelis kilmininkų**, susitelkusių į vieną vietą, **skaičius**. Norint to išvengti, reikėtų, jei tik įmanoma, tekstą išskaidyti į sudėtinio sakinio šalutinius dėmenis, keisti naudininkais, vietininkais arba vartoti dalyvius, pvz.: *Įvyko pasitarimas mokinių mokymo ir profesinio orientavimo kokybės gerinimo organizavimo klausimu (=pasitarimas, kaip gerinti mokinių mokymą ir profesinį orientavimą)* (žr. Šukys 1998: 136).

§ 172. Atskirai reikėtų paminėti **verstinius posakius**, kurie išsiversti pažodžiui kitos kalbos pavyzdžiu ir lietuvių bendrinei kalbai nebūdingi.

1. Nevartotinas verstinis posakis *didele, didžiąja dalimi*: *Didžiąja dalimi kaltas (=daugiausia kaltas; kalčiausias) buvo džipo vairuotojas*.

2. Neretai bendrinei kalbai netinka verstiniai posakiai, kur prielinksnį ***ant*** geriau keisti į vietininko konstrukciją, pvz.: *Atsargiau ant posūkių (=posūkiuose). Šiandien taip sunku ant dūšios (=sieloje; dvasioje)*. Dažnai pavartojami netaisyklingi, iš rusų kalbos atėję posakiai *ant tiek*, *ant kiek*, kuriuos geriau vartoti be prielinksnio, pvz.: *Gyvenimo tempas ant tiek (=toks, tiek) greitas, kad sunku viską suspėti. Ant kiek (=kiek) aš stengiausi, vis tiek*

[32] Sakytinėje bendrinėje kalboje posakis *ta prasme* imtas pernelyg dažnai vartoti kaip pertaras: *Ta prasme, aš žinau (=Aš žinau), kad taip negalima elgtis*. Šio pertaro, kaip ir kitų, pvz., *reiškia, nu,* reikėtų stengtis nevartoti kalbant viešai.

nepavyko susitarti. Taip pat netaisyklingai pasakomi tokie sakiniai: *Sėdžiu ant dietos (=laikausi dietos). Atsisveikinu su jumis ant visados (=visam laikui)* ir pan.

3. Dažniausiai netinkamai nusakomos **veiksmo sąlygos**, t. y. tam tikros veiksmo aplinkybės. Tam pasitelkiama verstinė konstrukcija *prie ko; prie to*, kurią galima keisti padalyvine konstrukcija ar kt., pvz.: *Prie gerų norų (=labai norint) viskas įmanoma. Vanduo užverda prie 100 laipsnių temperatūros (=esant 100 laipsnių temperatūrai)*. Prielinksnis *prie* nevartotinas tokiuose posakiuose: *prie (kokių) aplinkybių, prie uždarų durų, prie ligos, prie progos, prie (kokių) sąlygų*: *Nusikaltimas padarytas prie sunkinančių aplinkybių (=sunkinančiomis aplinkybėmis). Posėdis vyko prie uždarų durų (=Vyko uždaras posėdis). Prie plaučių uždegimo (=sergant plaučių uždegimu) geriami antibiotikai. Prie progos (=esant progai; pasitaikius progai) šis klausimas bus svarstomas per posėdį. Prie tokių kenksmingų sąlygų (=tokiomis kenksmingomis sąlygomis) neįmanoma dirbti*. Šie verstiniai posakiai atėję iš kitų kalbų, todėl jų nereikėtų vartoti. Neretai pasakoma ir taip: *Prie ko čia aš (=kuo čia aš dėtas; kaltas). Prie ko čia (=kuo čia dėtos) tos akcijos. Tu čia nė prie ko (=tu čia niekuo dėtas; tu čia nekaltas)*.

4. Kai kuriais atvejais, vartojant prielinksninę konstrukciją su ***pro***, geriau vartoti neprielinksninę kitos leksinės raiškos konstrukciją, pvz.: *Ar praėjai pro techninį (=atlikai techninę apžiūrą; techniškai patikrinai automobilį)? Nusiminiau, nes nepraėjau pro konkursą (=nelaimėjau konkurso; nepasisekė konkurse)*.

6.2. Dalyvių, padalyvių, pusdalyvių, bendraties bei prieveiksmių vartosena

6.2.1. Dalyviai

§ 173. Dalyviai gali būti vartojami netiesioginėje atpasakojamojoje kalboje, kai mintis nėra kalbančiojo, o pakartota, pvz., *Jis sakęs, kad tai buvo nelaimingas atsitikimas*. Sudėtiniame sakinyje dalyvis visada vartojamas ankstesniam nei pagrindinis veiksmui reikšti, pvz., *Atsisveikinęs su draugais, nuvykau į stotį*.

§ 174. Vartojant dalyvius pasitaiko kai kurių normos pažeidimų (plačiau apie dalyvių morfologijos normas žr. 5.2.7 poskyrį). Veikiamasis būtojo laiko dalyvis netinka reikšti veiksmui, vykstančiam tuo pačiu metu arba tuoj pat po tariniu reiškiamo veiksmo, pvz.: *Saulė pakilo aukštyn, apšvietusi (=ir apšvietė) visas tamsiausias pakampes. Turnyrą laimėjo Lietuvos komanda, iškovojusi (=ir iškovojo) kelialapį į finalą. Po staigios liūties kilo kelis šimtus namų apsėmęs potvynis (=kilo potvynis ir apsėmė kelis šimtus namų; kilęs potvynis apsėmė kelis šimtus namų).*

Veikiamasis būtojo laiko dalyvis taip pat nevartotinas pastoviai daikto ypatybei, kylančiai iš veiksmo, vienalaikio su tarinio veiksmu, reikšti, pvz.: *Lietuviškai nekalbėjęs (=nekalbantis) vyriškis rankos mostu parodė to nedarysiąs.*

6.2.2. Padalyviai ir bendratis

§ 175. Padalyviai žymi ne to paties veikėjo atliekamą, savaime vykstantį ar beasmenį veiksmą: *Atėjus pavasariui, atbunda gamta*. Padalyviai taip pat vartojami sustabarėjusiuose posakiuose, įterpiniuose, pvz.: *Tiesą sakant, aš pamiršau tuos dokumentus*; arba kaip suprieveiksmėję padalyviai: *Netrukus išgirsite dienos naujienas*. Bendraties formos gali būti pavartotos vienos sakinyje, pvz., *Pyragėlių neliesti!* arba dažniau kaip sudėtinio tarinio dalis, pvz., *Visi mėgsta išky lauti*. Dažniausiai su padalyviais ir bendratimis pasitaiko tokių nenorminės vartosenos atvejų:

1. Padalyviai nevartotini to paties veikėjo šalutiniam veiksmui reikšti, tam geriau tinka pusdalyviai (žr. 6.2.3 poskyrį), pvz.: *Einant (=eidami) gatve, pėstieji ne visada laikosi kelių eismo taisyklių. Studijuojant (=studijuodami) universitete, studentai įgyja naujų žinių ir gebėjimų. Palyginus (=palyginęs) šių gaminių kokybę, nusprendžiau pirkti kokybiškesnį gaminį.* Kai kuriuos sustabarėjusius posakius *nedelsiant, nepaisant to, nežiūrint ko* šiuo atveju taip pat reikėtų keisti pusdalyviais, pvz.: *Į laišką turiu atsakyti nedelsiant (=nedelsdamas). Nuo 1392 metų Vytautas valdė Lietuvą atskirai, nepaisant (=nepaisydamas) unijos akto.*

2. Padalyviai ir bendraties formos nevartotini tikslui reikšti su jungtukais *kad*, *idant*, pvz.: *Kad išvengus (išvengti) (=kad būtų išvengta) nuostolių,*

reikia apgalvoti strategiją. Idant radus (rasti) (=kad surastume; norint surasti) išeitį, reikia pasitarti.

3. **Nuolaidai** reikšti padalyviai, taip pat ir bendratis nevartotini su konstrukcija *vietoj to, kad*. Ši konstrukcija yra vertinys iš slavų kalbų (taip pat žr. § 185 1 punktą), pvz.: *Vietoj to, kad pasimokius (pasimokyti) (=užuot pasimokęs), jis vėl kartoja tas pačias klaidas.*

4. Būtojo laiko padalyviai ir bendratis su jungtuku *jei(gu)* netinka **sąlygai** reikšti, pvz.: *Jeigu nusprendus (nuspręsti) (=nuspręsime) priimti šį sprendimą, galime patirti nuostolių. Jeigu dar pagalvojus (pagalvoti) (=pagalvotume), surastume geresnį sprendimą.*

5. Padalyvių rekomenduojama vengti reiškiant **paskirtį**, pvz.: *Šis prietaisas naudojamas matuojant slėgį (–slėgiui matuoti).*

6.2.3. Pusdalyviai

§ 176. Reikia įsidėmėti vieną pagrindinių pusdalyvio vartosenos ypatybių – juo reiškiamo veiksmo veikėjas tas pats kaip ir pagrindinio veiksmo, o juo reiškiamas veiksmas vyksta tuo pačiu metu kaip ir pagrindinio veiksmo: *Eidamas keliu sutikau seniai matytą pažįstamą.*

§ 177. Nenorminės pusdalyvių vartosenos atvejų daugiausia randasi, kai nepaisoma veiksmo atlikimo laiko.

1. Gana dažnai pusdalyviai pavartojami neatsižvelgiant į tai, jog **pagrindinis ir šalutinis veiksmas nesutampa**, t. y. veiksmas vyksta skirtingu laiku. Tokiame sakinyje pusdalyvius reikėtų keisti į asmenuojamąsias veiksmažodžio formas, pvz.: *2005 metais baigiau Vytauto Didžiojo universitetą, įgydamas (=ir įgijau) anglų filologijos specialybę. Surašėme protokolą, atspausdindami (=ir atspausdinome) jį trimis egzemplioriais.*

2. Pusdalyvių rekomenduojama nevartoti reiškiant **ypatybę**, kurią turi veikėjas, pvz.: *Važiuodami viešuoju transportu žmonės (=Žmonės, važiuojantys viešuoju transportu,) neretai apšvarinami kišenvagių.*

Apie išplėstinių dalyvinių, padalyvinių, pusdalyvinių aplinkybių skyrybą žr. § 190.

6.2.4. Prieveiksmiai

§ 178. Prieveiksmiai dažniausiai vartojami taisyklingai, daugiau pasitaiko darybos netikslumų (apie prieveiksmių darybą žr. § 88).

1. Čia galima paminėti tik tuos atvejus, kai prieveiksmis vartojamas su formantu *-(i)ai* ir priesaga *-išk-* daikto **kokybei** žymėti. Tokį prieveiksmį geriau keisti į būdvardį su priesaga *–išk-*, pvz.: *Kepsnys kaukazietiškai (=kaukazietiškas kepsnys) rekomenduojamas mėgstantiems valgyti aštriai. Restorane valgėme ryžius kiniškai (=kiniškus ryžius; pagal kinų receptą paruoštus ryžius*).

2. Atliekant įvairius skaičiavimus, lentelėse dažnai pasitaiko **galutinę sumą** reiškiantis žodis *viso*, kurį geriau keisti prielinksnine konstrukcija *iš viso*, pvz.: *Viso (=iš viso) trys tūkstančiai litų.*

6.3. Sakinio dalių ir sakinių jungimas Žodžių tvarkos reikalavimai

6.3.1. Sakinio dalių jungimas

§ 179. Savarankiškos žodžių formos sakinyje sudaro tam tikrą sintaksinę struktūrą, t. y. susijusios tam tikrais gramatiniais ir prasminiais (semantiniais) ryšiais. Pagal tų ryšių pobūdį ir skiriamos sakinio dalys: veiksnys, tarinys, papildinys, pažyminys, aplinkybės. Šios sakinio dalys sakinyje sąveikauja viena su kita ir atsako į klausimus (*kas? ką veikia?* ir t. t.).

Sakinio dalys gali būti jungiamos viena su kita jungtukais ar intonacija (rašant atskiriamos kableliais) siekiant jas išvardyti paeiliui ir suformuoti išvardijimo struktūrą. Jas galima jungti labai įvairiai grupuojant, derinant jungtukinį ir bejungtukį jungimo būdą, pvz.:

Populiarėja komerciniais pagrindais organizuojamos olimpiados ir konkursai.

Vasarą būtų galima organizuoti įvairius konkursus, viktorinas, mokslines stovyklas ar nuotolinius mokymosi kursus.

Be to, išmaniuoju telefonu galima susimokėti ne tik už save, bet ir už draugą, kolegą ar šeimos narį.

Gramatikose tokiu būdu sujungtos sakinio dalys vadinamos vienarūšėmis sakinio dalimis (taip pat apie vienarūšes sakinio dalis ir jų skyrybą žr. § 191).

§ 180. Sakinio dalių jungimo netikslumų taip pat pasitaiko. Toliau jie aptariami plačiau.

1. Sakinio dalys jungiamos pažeidžiant bendrinės kalbos normas rusų kalbos pavyzdžiu. Nereikėtų jungtuku *ir* jungti vardažodžių (daiktavardžių ir būdvardžių) ir prieveiksmių, kurie vartojami kaip stiprinamosios konstrukcijos: *šimtai ir šimtai, tūkstančiai ir tūkstančiai, daug ir daug, labai ir labai,* pvz.: *Į mitingą susirinko minios, šimtai ir šimtai, tūkstančiai ir tūkstančiai (=šimtų šimtai; tūkstančių tūkstančiai). Daug ir daug (=daug; labai daug; daug daug; be galo daug) kartų buvo su juo kalbėta, bet veltui – jis nepasikeis. Šiandien esu labai ir labai (=labai labai; nepaprastai; be galo) pavargęs.*

Veiksmo pasikartojimui, vienodumui reikšti, kai į porą jungiami tos pačios šaknies žodžiai, taip pat geriau apsieiti be jungtuko *ir*, o pirmąjį žodį vartoti kilmininko linksniu, pvz.: *Keliu slinko virtinės ir virtinės (=virtinių virtinės) automobilių, pakelėse būriavosi minios ir minios (=minių minios) žmonių.*

Reikia įsidėmėti, kad šių nenorminių atvejų pasitaiko tik su vardažodžiais ir prieveiksmiais. Veiksmažodžių jungimas jungtuku *ir* – ne klaida. Taip sukuriamas stiprinamasis, tęstinumo efektas, pvz.: *Ji vargo ir vargo visą gyvenimą. Ėjome ir ėjome, kol pagaliau pasiekėme mišką.*

2. Ne visais atvejais tinka vartoti jungtuką *bei,* kuris šiuo metu nepagrįstai išpopuliarėjęs. Jis nėra visiškai sinonimiškas jungtukui *ir*. Paprastai jungtukas *bei* vartojamas jungiant dvi vienarūšes **artimos reikšmės** sakinio dalis, tad jo vartojimo sfera siauresnė nei jungtuko *ir*, pvz.: *Mūsų klientai niekada nereiškia pykčio bei nepasitenkinimo, nes jiems malonu pirkti mūsų parduotuvėje. Pagerbti šio žmogaus susirinko giminės bei artimieji.* O jungiant labiau nutolusių reikšmių sąvokas, geriau tinka jungtukas *ir*, pvz.: *Duomenų nepateikimas arba pavėluotas pateikimas gyventojams bei (–ir) Valstybinei mokesčių inspekcijai užtraukia teisinę atsakomybę.*

Kai sakinys sudėtingos sandaros ir pavartota daugiau jungtukų, įvairovės dėlei pravartu įterpti ir jungtuką *bei* artimoms sąvokoms jungti, pvz., *Pasak bendrovės generalinio direktoriaus, jau sulaukta nemažai keleivių atsiliepimų bei komentarų dėl autobusų ir troleibusų vairuotojų darbo*. Tačiau kartais to paties jungtuko *ir* pakartojimas nekeičiant jo „sinonimišku“ *bei* nepadaro sakinio nestilingo, pvz.: *Tačiau praktika rodo, kad šia paslauga naudojasi ir jaunesnio, ir vyresnio amžiaus žmonės – tie, kurie turi išmaniuosius telefonus bei (–ir) mėgsta išbandyti ką nors nauja.*

Reikia įsidėmėti, kad jungtukas *bei* niekada nejungia sakinių. Taip pat reikia prisiminti, kad prieš *bei* kabelis nerašomas – tai skyrybos klaida (žr. § 191).

3. Porinis jungtukas *kaip..., taip* nevartojamas **gretinimui** reikšti, tam geriau tinka kartojamasis jungtukas *tiek..., tiek (ir)*, pvz.: *Fiksuota baudų suma nustatyta kaip Baudžiamajame, taip ir Administraciniame (=tiek Baudžiamajame, tiek Administraciniame; ir Baudžiamajame, ir Administraciniame) kodeksuose*.

6.3.2. Sakinių jungimas

§ 181. Kalbant apie sakinių jungimą ir normas, labiau atkreiptinas dėmesys būtent į sudėtinius sakinius ir jų sudaromųjų dalių – sakinio dėmenų – jungimą. Kai sudėtinis sakinys yra prijungiamojo tipo, šalutinis sakinio dėmuo, kuris paprastai pradedamas jungtuku, jungiamas prie pagrindinio, pvz.:. *Investuotojų atstovė atkreipė dėmesį, kad Lietuvos verslininkai jau ne kartą buvo gavę įspėjimo signalų iš užsienio rinkų*. Sakinio dėmenys nelygiaverčiai, šalutinis sakinio dėmuo priklauso nuo pagrindinio.

Kai sudėtinis sakinys sujungiamasis arba bejungtukis, sakinio dėmenys jungiami kaip lygiaverčiai, pvz.: *Patikra tebevyksta, todėl tolesnė informacija bus pateikiama atsižvelgiant į rezultatus. Patys įsitikinote – problemų mums netrūksta.*

Aptartoms sudėtinio sakinio rūšims bendra tai, kad jų sakinių dėmenys jungiami jungtukais[33] (prijungiamaisiais (pvz., *kad*, *jog, kadangi, nes, jeigu* ir

[33] Jungtuko funkciją gali atlikti ir kitų kalbos dalių žodžiai: įvardžiai (pvz., *kuris, -i*), prieveiksmiai (pvz., *kur, todėl*), dalelytės (pvz., *vos*), todėl gramatikose be *jungtuko* dar galima aptikti terminą – *jungiamasis žodis*, kuris taip pat atlieka sakinių jungimo funkciją.

kt.), sujungiamaisiais (pvz., *ir, o, ar, arba, bet, tačiau, tik* ir kt.) ir bejungtukiu arba mišriuoju būdu.

Nenorminė sakinių jungimo vartosena pasitaiko netaisyklingai jungiant sudėtinių sakinių dėmenis, pagrindinį sakinio dėmenį su šalutiniu. Jungiamojo žodžio funkciją dažniausiai atlieka jungtukai, dalelytės, prieveiksmiai, verstiniai posakiai. Vieni jų apskritai nevartotini lietuvių bendrinėje kalboje, todėl keičiami lietuviškais atitikmenimis, o kiti nevartotini tam tikrose samplaikose ir konstrukcijose (pvz., su bendratimi ar padalyviu).

§ 182. Jungtukai

1. Sudėtinio sakinio (apie sudėtinius sakinius ir jų skyrybą žr. § 195) šalutinio dėmens nereikėtų pradėti jungtukais *kad* ir *idant* su bendratimi ir padalyviu (žr. § 175 2 punktą) reiškiant tikslą. Geriau ir taisyklingiau būtų vartoti tariamosios nuosakos veiksmažodžius, pvz.: *Reklama reikalinga, kad patraukti pirkėjo dėmesį (=kad būtų patrauktas pirkėjo dėmesys). Kad gerai išlaikyti egzaminą (=kad būtų gerai išlaikytas egzaminas; norint gerai išlaikyti egzaminą), reikia nemažai mokytis. Idant užkirsti kelią (=norint užkirsti kelią) ligoms, reikia laikytis higienos reikalavimų.*

2. Ne visada skiriama, kuriais atvejais vartoti jungtuką *kad*, o kuriais *jog*. Šie jungtukai gali būti laikomi sinonimiškais ir pakeisti vienas kitą, tačiau ne visais atvejais. Jungtuko *jog* vartosenos sfera siauresnė nei *kad*. Jungtukas *jog* tinka jungiant šalutinius veiksnio, papildinio ir padarinio dėmenis, pvz.: *Susitarta, jog ministras pirmininkas ir toliau gvildens aktualius maisto produktų eksporto klausimus. Statistika rodo, jog šiuo metu apie 70 proc. vilniečių naudojasi išmaniaisiais telefonais. Gaila, jog neliko nė lašelio supratimo ir užuojautos.* Kita vertus, nereikėtų per daug juo piktnaudžiauti ir vartoti visur vietoje *kad*[34]. O tikslo šalutiniams sakinio dėmenims jungti jungtuko *jog* apskritai nereikėtų vartoti. Čia tinkamiausias jungtukas *kad*, pvz.: *Įsigijau šunį, jog (=kad) saugotų namus. Dedame visas pastangas, jog (=kad) mažosios ES šalys narės gautų paramą pieno ir mėsos sektoriams.*

3. Su jungtuku *jei(gu)* bendratis ir padalyvis (žr. § 175 4 punktą) netinka **sąlygai** ar **nuolaidai** reikšti. Tokios konstrukcijos yra vertiniai iš

[34] Kartais teigiama, kad jungtukas *jog* turi knyginį atspalvį.

rusų kalbos, pvz.: *Ordinas būtų bevertis, jeigu imti ir nuspręsti (=imtume ir nuspręstume) jį suteikti kiekvienam suaugusiam kanadiečiui. Jeigu nusprendus (=nuspręstume) dirbti kartu, svarbu iš anksto numatyti reikalingą žmogų.*

4. Porinio jungtuko *jei(gu)..., tai* rekomenduojama vengti reiškiant **priešinimą**, pvz.: *Jeigu anksčiau (=anksčiau) mes galėdavome sau leisti nuvykti prie Vidužemio jūros, tai dabar (=o dabar) vos galą su galu suduriame.* Tačiau sąlygai tokia jungtukų konstrukcija galima, pvz.: *Jeigu prastai dirbsi, tai atlygio negausi.*

5. Jungtukas *kai* nevartotinas dviem veiksmams **gretinti**, pvz.: *Mes šį tą pasiūlėme, kai (=o) opozicija tuo metu nieko nenuveikė.* Tokių samplaikų *kai dėl, kas dėl* atžvilgiui reikšti, *kai tuo tarpu* – priešinimui reikėtų vengti šalutiniuose sakinio dėmenyse, pvz.: *Kai dėl (=dėl) manęs, tai nesirūpinkit, nepražūsiu. Mes važiavome asfaltuotu keliu, kai tuo tarpu (=o) jie trumpesniu keliu mišku.*

6. Jungiant laiko šalutinius sakinio dėmenis, reikėtų vengti jungtuko *kuomet*. Šis jungtukas labiau paplitęs tarmėse, tačiau bendrinėje kalboje geriau vartoti *kai*, *kada*, pvz.: *Ateina metas, kuomet (–kai, kada) reikia palikti tėvus ir kurtis gyvenimą pačiam.*

7. Jungtukas *kuris* neteiktinas reikšti **ypatybei**, kuri kyla iš veiksmo, vykstančio vėliau už pagrindinį, pvz.: *Užpuolikas sumušė gatve ėjusį žmogų, kuris (=o šis) dabar gydomas ligoninėje.*

8. Kai nėra neigimo, geriau nevartoti neigimo veiksmažodžių, pvz.: *Kur tik nepažvelgsi (=kur tik pažvelgsi), visur badas ir skurdas.*

9. Samplaika *o tai* netinkama **priežasčiai** reikšti, pvz.: *Pasiimk skėtį, o tai (=nes) kiaurai permirksi.*

10. **Pridūrimui** vartojama samplaika *o taip pat* neteiktina, nes jungtuku *o* labiau linkstama reikšti priešinimą, o šiuo atveju tai nėra pabrėžiama, pvz.: *Mes vykome į pajūrį, o taip pat (=taip pat, be to, ir) nusprendėme užsukti ir į Klaipėdą.* Pridūrimui reikšti taip pat reikėtų vengti samplaikos *prie to*, pvz.: *Ji labai graži, prie to (–be to), dar ir turtinga.*

§ 183. Dalelytės

Dalelytė *gi,* jungiant sakinių dėmenis, nevartotina **priešinimui** reikšti. Ją reikėtų keisti priešinimą perteikiančiais jungtukais *o, bet, tačiau*, pvz.: *Viena skautų būrio grupė nubėgo į kairę, mes gi (=o mes), antroji grupė, – į dešinę.* Neretai pasitaiko, kai dalelyte *gi* jungiami ir sakiniai, pvz., *Amžinybė yra pats būties sinonimas; būti laikinai – tai tik praeiti. Mes gi (=O mes) trokštame būti, ne tik praeiti.*

§ 184. Prieveiksmiai

Prieveiksmis *sykį* nevartotinas sakinio dėmenims jungti, kai reiškiama **sąlyga**, pvz.: *Sykį (–jei(gu); jei jau; kad) nusprendei, taip ir daryk.*

§ 185. Verstiniai posakiai ir samplaikos

Neretai sakiniams ar jų dėmenims jungti pasakomi verstiniai posakiai ir samplaikos, dažniausiai pasiskolinti iš rusų kalbos.

1. Sudėtinio sakinio dėmens pradžioje pavartojama konstrukcija *vietoj to, kad* sudaryta rusų kalbos pavyzdžiu, todėl nevartotina **nuolaidai** reikšti. Tam geriau vartoti jungtuką *užuot*, pvz.: *Vietoj to, kad aplankyti (=užuot aplankęs), tai jis nė akyse nesirodo. Vietoj to, kad pasimokius (=užuot mokęsis), jis užsiima pašaliniais dalykais.* Kaip matyti iš pavyzdžių, dažnai kartu su šia konstrukcija pasitaiko bendratis ar padalyvis, kuriuos geriau keisti dalyviu (apie tai žr. § 175 3 punktą).

2. **Įterpiniu** (apie įterpinius ir jų skyrybą žr. § 193) neretai pasakoma samplaika *kaip ne kaip*. Ją geriau keisti lietuvišku atitikmeniu *šiaip ar taip*, pvz.: *Kaip ne kaip (=šiaip ar taip) jis vis dėlto garsus žmogus.* Tačiau *kaip ne kaip* galima vartoti kaip prieveiksmį, taip pat kaip ir kitus panašios sandaros pasakymus: *vos ne vos, šiaip ne taip* ir pan., pvz.: *Gal kaip ne kaip baigsime tą darbą.*

3. Dar vienas vertinys iš rusų kalbos – posakis *kaip ne keista*. Jis netinka **nuolaidai** reikšti. Šis posakis neteiktinas dar ir dėl to, kad pavartojama neigiama forma, nors sakinyje ir nėra neigimo (žr. § 182 8 punktą), pvz.: *Kaip ne keista (=keista; nors ir labai keista), man pasisekė rasti rėmėjų. Man, kaip ne keista (=kad ir keista; nors ir keista), skausmas akimirksniu atlėgo.*

Siūloma vengti ir posakio *kaip pavyzdžiui*, jį geriau vartoti be jungtuko *kaip*, pvz.: *Man patinka aštrus maistas, k a i p p a v y z d ž i u i (–pavyzdžiui), meksikietiškas*.

4. Taisomi tokie **vertiniai**, kaip *kas liečia*, *kas link*. Jie keičiami prielinksniu *dėl, o dėl*, pvz.: *K a s l i e č i a m a n o s v e i k a t ą (=o dėl mano sveikatos; kalbant apie mano sveikatą), tai ji puiki. K a s l i n k d a r b o (=o dėl darbo; kalbant apie darbą), tai aš jį susiradau*.

5. **Cituojant**, perpasakojant kieno nors žodžius, moksliniame stiliuje, oficialiai kalbant nereikėtų sakyti *(kieno) žodžiais*, pvz.: *P o l i t i k ų ž o d ž i a i s (–anot, pasak politikų; kaip sako politikai), šalyje ekonomika auga*.

6. Prielinksninė konstrukcija *su tikslu* nevartotina su bendratimi **tikslui** nusakyti. Toks vertinys keistinas į *kad* su tariamosios nuosakos veiksmažodžiais, pvz.: *Aš kreipiausi į policiją s u t i k s l u p r a n e š t i (–kad praneščiau; norėdamas pranešti) apie vagystę. Mokausi s u t i k s l u s u ž i n o t i (–kad sužinočiau) ką nors nauja*.

7. **Vertinys** *tuo pačiu* netinkamas reikšme „drauge, kartu“, pvz.: *Karas paveikė visas gyvenimo sritis, o t u o p a č i u (=drauge; kartu) palaužė ir dvasią*.

6.3.3. Žodžių tvarkos reikalavimai

§ 186. Lietuvių kalbos žodžių tvarka griežtai neapibrėžta. Ji gali palyginti laisvai kisti nuo noro pabrėžti vieną ar kitą dalyką. Dažnai žodžių tvarka kinta atsižvelgiant į tai, ar norima pabrėžti daiktą (subjektą) ar jo ypatybę, pvz.:

„Ferrari“ tapo brangiausiu aukcione parduotu automobiliu (pabrėžiamas pats daiktas)

Brangiausiu aukcione parduotu automobiliu tapo „Ferrari“ (pabrėžiama daikto ypatybė)

Dar daugiau žodžių tvarkos kitimo galimybių atsiranda, kai sakinyje įsiterpia įvairios veiksmo aplinkybės, pvz.:

Vakar po pietų netikėtai nugriaudėjo perkūnija.

Perkūnija netikėtai nugriaudėjo vakar po pietų.

Netikėtai vakar po pietų perkūnija nugriaudėjo.

Tačiau gramatiškai apibrėžta žodžių tvarka negali varijuoti. Ji turi paklusti gramatikos dėsniams. Vienas iš tokių gramatinių veiksnių, ribojančių laisvą žodžių tvarką, – tai prielinksnio vartojimas linksnio atžvilgiu, taip pat pažyminio ar pažyminio šalutinio dėmens vieta po pažymimojo žodžio ir kt. (apie terminų žodžių tvarką žr. § 62).

§ 187. Lietuvių bendrinei kalbai nebūdinga žodžių tvarka dažnai neapdairiai perimama iš kitų kalbų. Ji gali būti neteiktina žodžių junginio arba sakinio lygmeniu (jungiant šalutinį sakinio dėmenį prie pagrindinio).

1. Pavyzdžiui, derinamasis ar nederinamas pažyminys nevartotinas po pažymimojo žodžio prekių ar gaminių pavadinimuose ir kitur, pvz.: *Parduodama silkė rūkyta (=rūkyta silkė). Tai buvo idėja mano brolio (=mano brolio idėja).*

2. Įprasta, kad kelintinis skaitvardis pasakomas prieš daiktavardį, o ne atvirkščiai, pvz.: *Lentelėje 3 (trečioje) (=3 (trečioje) lentelėje) pateikta statistika.*

3. Dviprasmybių sukelia pažyminio šalutinis sakinio dėmuo pavartotas ne prie pažymimojo žodžio, pvz.: *Bus konsultuojami gyventojai ir priimami jų pareiškimai, kurie gyvena rajonuose* (=*rajonuose gyvenantys gyventojai ir priimami jų pareiškimai; gyventojai, kurie gyvena rajonuose, ir priimami jų pareiškimai*).

4. Labai dažnai žodžių tvarka supainiojama dėkojant: pagal bendrinės kalbos reikalavimus, prieveiksmį *labai* reikia vartoti prieš *ačiū* ir *dėkui*: *labai ačiū, labai dėkui*, pvz.: *Ačiū labai (–labai ačiū) už jūsų gerus žodžius. Dėkui labai (–labai dėkui), kad prisidėjote rengiant šventę.* Taip pat reikėtų atidumo sakant mandagumo žodį *prašau,* kurį geriau vartoti prieš veiksmažodį: *Pasakykite, prašau (–prašau pasakyti; prašyčiau pasakyti), ką manote šiuo klausimu.*

6.4. Skyryba

§ 188. Lietuvių kalbos skyrybos sistema turi beveik 500 m. istoriją. Ji klostėsi lėčiau nei rašybos sistema, joje būta daugiau įvairavimų – tą iliustruoja ir 2006 m. gerokai pertvarkytos skyrybos taisyklės. Jos suskirstytos į privalomąsias ir pasirenkamąsias. Šiame vadovėlyje daugiausia dėmesio skiriama privalomosioms taisyklėms.

Norint suvokti ir pritaikyti skyrybos taisykles, reikia gerai jausti sakinio vidinę sandarą, t. y. išmanyti sintaksę: atpažinti žodžių junginius, sakinius (jų ribas ir tipus), tinkamai nustatyti žodžių ryšius. Svarbu suvokti pagrindinius skyrybos principus: prasmės, intonacijos ir gramatinį, ir juos tinkamai pritaikyti. Žinoma, reikia įsidėmėti ir keletą išimčių.

Skyryba labai glaudžiai susijusi su sintakse, todėl pateikiama sintaksės dalyje, po visų sintaksės taisyklių.

§ 189. Pastaruoju metu ypač daug remiamasi daugiausia laisvės suteikiančiu **prasmės** principu. Tai reiškia, kad skiriame ar neskiriame atsižvelgdami į tai, kokias sakinio dalis nustatome, kokius įžiūrime sintaksinius ryšius tarp žodžių. Šį principą galime pritaikyti skirdami vienarūšes, aiškinamąsias sakinio dalis, išplėstines aplinkybes.

Prasmės principas glaudžiai susijęs su **intonaciniu**: remdamiesi šiuo principu dažniausiai pasirenkame skyrybos ženklus (pvz., taškas ar šauktukas, dvitaškis ar brūkšnys). Vis dėlto negalima itin pasikliauti intonaciniu principu, nes tokiu atveju būtų skiriami tie sakinio dėmenys, kurių skyryba negalima atsižvelgus į vidinę sakinio sandarą, pvz., **vis dėlto, jis buvo neteisus*. Po *vis dėlto* kablelio nereikia, nes ši samplaika nelaikoma įterpiniu, po jos neina joks sakinio dėmuo, kurį reikėtų skirti. Tokiai skyrybai gali turėti įtakos kitos kalbos, pvz., anglų, kur jungtukai gali būti skiriami.

Iš visų skyrybos principų griežčiausias (nors jo paisoma turbūt mažiausiai) yra **gramatinis**: remiantis juo turi būti skiriamos išplėstinės aplinkybės, tikslinamosios sakinio dalys, sudėtinių sakinių dėmenys (tai nereiškia, kad visais atvejais minėti sakinio elementai turi būti skiriami, žr. toliau pateiktas konkrečias skyrybos taisykles).

§ 190. Dalyvinių, padalyvinių ir pusdalyvinių aplinkybių skyryba. Aplinkybes galima skirti, jei:

1) aplinkybes sudaro dalyviai, padalyviai ir pusdalyviai su priklausomais žodžiais;

2) jei pavartotos dvi ar daugiau neišplėstos aplinkybės.

Šias aplinkybes nebūtina skirti, bet reikėtų atsižvelgti į toliau pateiktas rekomendacijas. Geriau skirti aplinkybes, einančias prieš tarinį (toliau pavyzdžiuose aplinkybės pabrauktos), pvz.:

Išėjusi iš mokyklos(,) direktorė stabtelėjo. Spręsdami privačių asmenų ginčus(,) jie gina subjektyviąsias teises.

Reikia būti labai atsargiems, kai išplėstinė aplinkybė yra sakinio viduryje ir eina po jungtuko. Tokią aplinkybę galime skirti, galime ir neskirti, bet reikia įsidėmėti, kad jei skiriame iš vienos pusės, tai būtina skirti ir iš kitos, pvz.:

Ant jos rankos pastebėjo žiedą ir nusiminė, bet(,) įsižiūrėjęs atidžiau(,) suprato, kad tai – ne vestuvinis žiedas. Ingrida išėjo iš kambario ir(,) uždariusi paskui save duris(,) su palengvėjimu atsiduso. Vaikinas atsitraukė atgal ir(,) uždėjęs rankas dviem savo sėbrams ant pečių(,), nusivedė juos atgal.

Jei remtumėmės intonaciniu principu, tai po jungtuko prieš aplinkybės pradžią vargu ar parašytume kablelį (jį turbūt labai nedvejodami parašytume ten, kur baigiasi išplėstinė aplinkybė), vis dėlto čia turime remtis gramatiniu principu.

Išplėstines aplinkybes rekomenduojama skirti tada, kai susidaro dviprasmybė, pvz.:

Laimėjus konkursą, per 10 dienų būtina pateikti pasirašytą paraišką.[35]

Nerekomenduojama skirti išplėstinių aplinkybių, kurios eina po tarinio, pvz.: *ji stovėjo nusisukusi į langą;* ir tų aplinkybių, kurios pradedamos dalelytėmis, jungiamaisiais žodžiais arba yra sustabarėjusios, pvz.:

Stovi lyg mietą prarijęs. Viskas iškilo į paviršių net nespėjus gerai atsitokėti. Lekia kaip akis uždegęs. Turi teisę elgtis kaip tinkamas.

§ 191. Vienarūšių sakinio dalių skyryba. Vienarūšėmis laikomos sakinio dalys, tarpusavyje susijusios sujungiamuoju ryšiu ir kartu turinčios vienodą sintaksinį ryšį su ta pačia sakinio dalimi. Svarbu nustatyti, ar norimi skirti vienetai tikrai yra vienarūšės sakinio dalys: kartais suklaidina intonacija ir, remiantis intonaciniu principu, bandoma skirti nevienarūšes sakinio dalis, pvz.:

[35] Jei šiame sakinyje neparašytume kablelio, būtų galima sakinį analizuoti taip: 1) konkursas laimėtas per 10 dienų ir 2) pirmiausia laimėtas konkursas, tada per 10 dienų reikia pateikti paraišką.

Teta atvažiavo vėlų vakarą traukiniu. Ryte prie pat miško aptikome briedžių kautynių aikštelę.

Pirmame sakinyje *vėlų vakarą* yra laiko aplinkybė, o *traukiniu* – papildinys; antrame sakinyje *ryte* laiko aplinkybė, o *prie pat miško* – vietos aplinkybė, todėl šių sakinio dalių negalima laikyti vienarūšėmis.

Vienarūšėmis sakinio dalimis nelaikomas vientisas laiko, erdvės, kiekio ar kitų matų nusakymas; kilmininku nusakyta vieta ar laikas, pvz.:

Sveria toną aštuonis šimtus kilogramų tris šimtus gramų. Distanciją įveikė per vieną valandą penkiolika minučių keturiasdešimt dvi sekundes. Antanas Smetona gimė 1874 m. Ukmergės apskrities Užulėnio kaime. 1950 m. gegužės 9 d. Paryžiuje Prancūzijos užsienio reikalų ministras Roberas Šumanas išsakė savo idėją apie naujos formos politinį Europos bendradarbiavimą.

Vienarūšės sakinio dalys, parašytos be jungtukų, yra atskiriamos kableliais (toliau pateiktuose pavyzdžiuose vienarūšės sakinio dalys pabrauktos), pvz.:

Nerimas, liūdesys, baimė, įtampa, niūri nuotaika ir visos kitos neigiamomis vadinamos emocijos lapkritį mus aplanko dažniau nei norėtųsi. Molis gali būti žalias, raudonas, mėlynas, baltas.

Kableliais skiriamos tos vienarūšės sakinio dalys, kurios sujungtos jungtukais *o, bet, tačiau, tik* ir kt. arba pasikartojančiais jungtukais, pvz.:

Visi įvykiai prasideda viduje, o ne išorėje. Mažas, bet stiprus vaikinas nesunkiai pakėlė statinę. Nei kaimynai, nei giminės, nei draugai nepastebėjo didelių pasikeitimų. Vokiečiai atplaukdavo laivais į Kolkos žiotis tiek pavasarį, tiek vasarą, tiek rudenį.

§ 192. Pažyminių skyryba. Prieš aptariant pažyminių skyrybos taisykles, pirmiausia reikia priminti apibrėžimus, su kuriais toliau susidursime:

- **Pažyminys** – antrininkė sakinio dalis, kuri reiškia bet kuria sakinio dalimi einančio daiktavardžio žymimo dalyko požymį.
- **Pažymimasis žodis** – žodis, turintis pažyminį.
- **Derinamasis pažyminys** – pažyminys, išreikštas būdvardžiu, dalyviu ar kitu būdvardiškuoju žodžiu ir suderintas su pažymimuoju žodžiu gimine, skaičiumi ir linksniu.

- **Nederinamasis pažyminys** – pažyminys, išreikštas daiktavardžio ar jį atstojančio žodžio kilmininku, įnagininku arba prielinksnine konstrukcija.
- **Išplėstinis pažyminys** – pažyminys, kurį sudaro būdvardis arba dalyvis su priklausomais žodžiais.
- **Priedėlis** – daiktavardinis derinamasis pažyminys, su pažymimuoju žodžiu dažniausiai suderinamas tik linksniu.

1. Vienos iš griežčiausių yra **išplėstinių pažyminių** skyrybos taisyklės: būtina skirti šios rūšies pažyminius, jei jie eina po pažymimojo žodžio (toliau pavyzdžiuose išplėstiniai pažyminiai pabraukti, o pažymimieji žodžiai išretinti), pvz.:

Aplinkos oro tarša yra viena didžiausių urbanizacijos p r o b l e m ų , tiesiogiai susijusi su gyventojų sveikata. Draudimo tarpininkai yra jungtis tarp draudimo b e n d r o v i ų , siekiančių parduoti draudimo sutartis, ir v a r t o t o j ų , norinčių įsigyti draudimą. Katedrą juosė raudono smiltainio s i e n a , vidutinio ūgio vyrui siekianti ligi juosmens.

Kai kuriais atvejais galima supainioti išplėstinius pažyminius ir išplėstines aplinkybes – šias sakinio dalis skiriame atsižvelgdami į tai, kokį keliame klausimą: ar *koks*, ar *kada, kur, kaip, kodėl*? Plg. tolesnį pavyzdį:

B e r n i u k a s(,) pastebėtas ties gatvės kampu(,) puolė bėgti.

Jei pabrauktą junginį laikome išplėstiniu pažyminiu, t. y. jei keliame klausimą *koks berniukas?*, turime skirti iš abiejų pusių. Bet jei keliame aplinkybių klausimą, t. y. *kada berniukas puolė bėgti?,* tada skyryba neprivaloma (žr. § 190).

2. Ne visada lengva nustatyti pažyminių rūšis, bet tą būtina padaryti norint tinkamai išskirti pažyminius. Ypač atidiems reikia būti su išplėstiniais pažyminiais ir išplėstais **nederinamaisiais** pažyminiais, plg. šiuos sakinius:

Jis nustebo pamatęs, kad visai netoli yra m i š k a s , prasidedantis kiek toliau nuo pakrantės. Šviesiaplaukė m o t e r i s didelėmis akimis mus pasitiko jau koridoriuje.

Pirmame sakinyje būtina išskirti pabrauktą sakinio fragmentą, nes tai yra išplėstinis dalyvinis pažyminys, einantis po pažymimojo žodžio, o antrame sakinyje pabrauktas junginys yra nederinamasis pažyminys (atkreipkite dė-

mesį, kad įnagininku ar prielinksnine konstrukcija išreikšti nederinamieji pažyminiai struktūriškai ir intonaciškai labai panašūs į išplėstinius pažyminius), todėl negalima skirti.

Taip pat neskiriami po pažymimojo žodžio einantys nederinamieji pažyminiai, prasidedantys žodžiais *tema, pavadinimu, antrašte*, pvz.:

*Klasėje vyko diskusija **tema** „Kaip būti savarankiškam“. Straipsnis **antrašte** „Miesto jubiliejų pasitinkant“ buvo išspausdintas pirmame puslapyje. Yra dešimt kaimų **pavadinimu** Paberžė.*

Kad nepadarytumėte skyrybos klaidų, turite prisiminti dar vieną išplėstų pažyminių skyrybos atvejį: negalima skirti išplėstų su padalyvine žodžių grupe sudarytų pažyminių, pvz.:

*Gerai buvo įvertinti mokytojų nuopelnai **auklėjant** jaunąją kartą.*

Privaloma skirti po pažymimojo žodžio pateiktus du ar daugiau tiek išplėstų, tiek neišplėstų derinamųjų ar nederinamųjų pažyminių, einančių kartu su derinamaisiais, pvz.:

Į vidų įėjo nepažįstamas vyras, nedidelio ūgio, gunktelėjęs, ir tyliai pasisveikino. Praslinko kovas – šaltas, snieguotas.

3. Vienos iš pažyminių rūšies – **priedėlių** – skyryba gana panaši į išplėstinių pažyminių skyrybą: būtina skirti po pažymimojo žodžio einantį išplėstą priedėlį, pvz.:

Ekonomistas Marius Jurgilas, Lietuvos banko valdybos narys, sako, kad visame pasaulyje didėjanti mokėjimų įstaigų dalis atsiskaitymuose bankams turėtų kelti didelį nerimą.

Jei išplėstas priedėlis eina prieš pažymimąją žodį, skirti nereikia, plg.:

Lietuvos banko valdybos narys ekonomistas Marius Jurgilas sako, kad visame pasaulyje didėjanti mokėjimų įstaigų dalis atsiskaitymuose bankams turėtų kelti didelį nerimą.

Būtina skirti priedėlius su jungiamaisiais žodžiais *kaip, kaip antai, būtent, tai yra, pavyzdžiui, ypač, arba, labiausiai* ir kt. (dar žr. § 194 apie aiškinamąsias sakinio dalis), pvz.:

Toliau bus plėtojama socialinės priežiūros, ypač globos ir rūpybos, sistema. Tik vienas klausytojas, būtent Vincas, pasiliko salėje.

4. Kaip matyti iš anksčiau pateiktų taisyklių, skiriant pažyminius būtina nustatyti jų rūšį, vietą pažymimojo žodžio atžvilgiu, išplėtimą, kalbos dalis, kurios sudaro pažyminį. Būtina atsižvelgti į dar vieną dalyką: 1) jei pažymimasis žodis yra įvardis ir 2) jei pavartotas išplėstas pažyminys ar priedėlis arba du ar daugiau neišplėstų pažyminių ar priedėlių, tokius pažyminius reikia skirti, pvz.:

Aukštas ir žilas, jis buvo panašus į senovės krivį. Atlaidus kitų silpnybėms, jis buvo griežtas ir reiklus sau.

§ 193. Įterpinių skyryba. Įterpiniai – daugiau ar mažiau apstabarėjusios atskiros žodžių formos arba junginiai.[36]

Nėra vieno išsamaus sąrašo, kuriame būtų pateikti būtinai skiriami įterpiniai. Tarp dažniausių įterpinių, kuriuos būtina skirti, minimi šie: *be abejonės, žinoma, vadinasi, rodos, atrodo, matyt, laimei, nelaimei, deja, beje, pavyzdžiui, be to, pirma, antra, mano nuomone, pasak ..., anot..., atvirkščiai, viena vertus, kita vertus, kaip matyti, kaip galima teigti, tarp kitko, tiesą sakant, žodžiu* ir kt.

Įterpiniai dažniausiai skiriami iš abiejų pusių kableliais, kartais brūkšniais arba kableliu ir brūkšniu (pavyzdžiuose įterpiniai pabraukti), pvz.:

Laimei, tokių atvejų pasitaiko vis rečiau. Planavau studijuoti ekonomiką, likimas, deja, lėmė visai kitaip. Vienur žodžio iš burnos negalėjai ištraukti, o kitur – atvirkščiai – žmonės mus sutikdavo išskėstomis rankomis. Europos Parlamento, Tarybos ir Komisijos teisės tarnybų konsultacinės darbo grupės nuomone, pasiūlyme, be nurodytųjų pakeitimų, kitų esminių pakeitimų nėra.

Įterpinių funkciją gali atlikti kai kurie modaliniai žodžiai, pvz.: *anaiptol, antai, apskritai, atseit, būtent, esą, galbūt, galų gale, greičiausiai, iš esmės, iš principo, iš tiesų, iš tikro, iš tikrųjų, iš viso, kaip tyčia, mat, palyginti, paprastai,*

---

[36] Tie įterpiniai, kurie yra labiau nutolę nuo sakinio, kuriais pasakomos papildomos ar net pašalinės pastabos, vadinami įspraudais (toliau pateiktuose pavyzdžiuose įspraudai pabraukti). Jie dažniausiai skiriami skliaustais, kartais brūkšniais, pvz.:

Projekto vadovas, -ė (vardas, pavardė, pareigos, adresas, tel.). Apie priimtą sprendimą informaciją pageidaučiau gauti asmeniškai, telefonu, el. paštu (nereikalingus gavimo būdus išbraukti). Viešųjų pirkimų organizavimo tvarkos aprašas (toliau – tvarkos aprašas) reglamentuoja Alytaus miesto savivaldybės administracijos (toliau – administracija) viešųjų pirkimų organizavimo, atlikimo ir kontrolės tvarką.

paprasčiau, pirmiausia(i), taigi, tikriau, tikriausiai, tiksliau, turbūt, veikiausiai, visų pirma.

Šiuos žodžius, jei jie eina įterpiniais, nebūtina skirti. Reikėtų gerai įsigilinti į sakinio prasmę, nes anksčiau minėti žodžiai gali būti vartojami ne tik kaip įterpiniai, bet ir kaip aplinkybės (žr. toliau pateiktą antrą pavyzdį). Tokiu atveju jie dažniausiai neskiriami, plg. šiuos sakinius:

Išaiškintų nusikaltimų statistika priklauso: pirma, nuo policininkų skaičiaus, teritorijos, kurią jie stebėdavo, dydžio, antra, nuo jų profesionalumo bei organizacijos ir trečia, nuo visuomenės santykių su policija. Pranciškus ėjo pirma, už jo du artimi bičiuliai, susikabinę už pečių, o paskutinis – aš. Iš tiesų, tai buvo ne prasimanymas. Pasakyk, ką manai iš tiesų.

§ 194. Aiškinamųjų sakinio dalių skyryba. Ši sakinio dalių grupė apima gana daug kitų sakinio dalių: tikslinamąsias aplinkybes, kai kuriuos pažyminius, įterpinius, vienarūšes sakinio dalis. Skiriant aiškinamąsias sakinio dalis, labiausiai reikėtų remtis prasmės ir intonaciniu principu, t. y. patys turime nuspręsti, ar įžiūrime kokį nors aiškinimą; kur to aiškinimo pradžia, o kur pabaiga. Vis dėlto pirmiausia reikia kelti klausimą, kokia sakinio dalis atlieka aiškinamąją funkciją, kokia tos sakinio dalies skyryba. Taigi pirmiausia reikėtų atidžiau pastudijuoti jau aprašytas skyrybos taisykles, o vėliau jas pritaikyti, jei įžiūrimas aiškinimas.

Būtina skirti aiškinamąsias sakinio dalis, jei jos yra su jungiamaisiais žodžiais *ypač, kaip ir, būtent, tai yra, visų pirma, labiausiai, daugiausia, arba* ir pan., jei eina po įterpinio *pavyzdžiui* (toliau pateiktuose pavyzdžiuose aiškinamosios sakinio dalys pabrauktos), pvz.:

Gausu česnakuose ir vitaminų, būtent vitamino C, karotino, B grupės vitaminų. Menas, ypač muzika, labai svarbi žmonijos dvasinio gyvenimo dalis. Kai kuriose miško vietose, pavyzdžiui, eglynuose, buvo pažliugę.

Jei jungiamųjų žodžių nėra, aiškinamąsias aplinkybes nebūtina skirti, pvz.:

Susirinkimas vyks pirmadienį(,) birželio 18 d.(,) 643 auditorijoje. Sunku net įsivaizduoti, kad kažkada čia(,) šiame kregždžių lizdus primenančiame statinyje(,) gyveno žmonės.

Taip pat skiriamos kelios aiškinamosios sakinio dalys, einančios po apibendrinamojo žodžio ar prieš apibendrinamąjį žodį (apibendrinamieji žodžiai išretinti):

Šis lietuviškojo pilietiškumo jausmas pasireiškia visur: ir gyvenime, ir susitikimuose, ir bendraujant, ir kultūroje. Viena tokių bėglių šeima: vyras, žmona ir dvi mažametės dukros – jau dvi savaites gyvena Telksnio sodyboje. Tuos pačius žodžius rašė ant sienų, tvoros, ant turėklų, palangių – visur, kur tik įmanoma rašyti.

Atkreipkite dėmesį į skyrybos ženklus prieš tai pateiktuose pavyzdžiuose: po apibendrinamojo žodžio prieš išvardijimą dažniausiai rašomas dvitaškis, o po išvardijimo prieš apibendrinamąjį žodį – brūkšnys. Tiesa, aiškinamosios sakinio dalys gali būti išskirtos ir brūkšniais (iš abiejų ar iš vienos pusės). Labai svarbu, kad būtų išskirta ir aiškinamųjų sakinio dalių pabaiga (ne tik pradžia) – ko dažnai nepadaroma, jei remiamasi intonaciniu skyrybos principu.

§ 195. Sudėtinių sakinių skyryba. Sudėtiniais laikomi tokie sakiniai, kurie turi bent du gramatinius centrus (jie gali būti nepasakyti, o tik numanomi), t. y. tarinį ir (ar) veiksnį. Lietuvių kalbos sudėtiniai sakiniai skirstomi į:

- sujungiamuosius,
- prijungiamuosius,
- bejungtukius,
- mišriuosius.

Daugiausia klaidų daroma skiriant sudėtinius prijungiamuosius sakinius, todėl jų skyrybai šiame vadovėlyje ir skirsime daugiau dėmesio.

1. Aptariant sudėtinių **prijungiamųjų** sakinių skyrybą, primintini terminai *pagrindinis dėmuo (sakinys)* ir *šalutinis dėmuo (sakinys)*. Kaip galima suprasti iš pateiktų terminų, *pagrindinis dėmuo* – tai svarbiausia sudėtinio prijungiamojo sakinio dalis, kurio tam tikrą dalį atstoja ar aiškina kitas sakinys, t. y. šalutinis dėmuo. *Šalutinis dėmuo* – tai sakinys, įeinantis į sudėtinio prijungiamojo sakinio sudėtį ir priklausantis nuo pagrindinio sakinio.

Tame pačiame sakinyje gali būti keli pagrindiniai ir keli šalutiniai dėmenys. Pagrindinis dėmuo gali būti viso sudėtinio sakinio pradžioje, pabaigoje

ar viduryje; šalutinis dėmuo gali įsiterpti į jį (žr. toliau pateiktus pavyzdžius).

Šalutiniai dėmenys klasifikuojami pagal sakinio dalis, t. y. skiriami šalutiniai veiksnio, tarinio, papildinio, pažyminio ir įvairių aplinkybių dėmenys.

Šalutinis dėmuo prie pagrindinio jungiamas jungtukais ir jungiamaisiais žodžiais. Pastebėta, kad dažnai skyrybos ženklą pamirštama parašyti prieš šiuos jungtukus ir jungiamuosius žodžius: *ar, kaip, kur, kiek, iki, lyg, kas* (gali būti įvairūs linksniai). Taip pat daugelį suklaidina tie atvejai, kai prieš jungtukus ir jungiamuosius žodžius eina prielinksniai – tada kablelis rašomas prieš juos (toliau pateiktuose pavyzdžiuose šalutiniai dėmenys išretinti), pvz.:

Atskleidžiant, kokios yra kritinio mąstymo ugdymo galimybės dailės mokymo procese, buvo panaudotas struktūruoto interviu metodas. Per savo gyvenimą žmogus įkvepia apie 800 milijonų kartų, todėl mums svarbu, kokiu oru kvėpuojame. Vienas per kitą ėmė mokyti, kaip rašyti. Be to, tikslinga nustatyti, nuo ko priklauso parametrai ir charakteristikos ir kam jie daro įtaką. Šiuo dialogu siekiama nustatyti, ar iš tiesų buvo pažeista Europos Sąjungos teisė, ir nuspręsti, kokius pažeidimus reikia ištaisyti. Kaimynas visuomet kalbėdamas lankstydavosi, lyg norėdamas įtikti pašnekovui.

Lietuvių kalbos nekaitomų kalbos dalių klasifikacija gana sudėtinga, tad ne visiems pavyksta atskirti dalelytes nuo prieveiksmių ar jungtukų. Atkreiptinas dėmesys, kad šalutinis dėmuo išskiriamas kartu su jį pabrėžiančiais ar aiškinančiais žodžiais (dalelytėmis, prieveiksmiais ar jų samplaikomis) *ypač, nebent, juoba, juolab, juo labiau, tuo labiau, būtent, vis tiek, tai yra* (t. y. negalima rašyti kablelio po ką tik išvardytų žodžių prieš jungtuką), pvz.:

Remontas netrukus atsipirks, juolab kad salę nuomosime. Tokie žmonės bando įsitvirtinti silpnose bendrijose, būtent kur nėra iniciatyvių žmonių ir darnios narių veiklos. Jis banke pasirodydavo prieš pat darbo pabaigą, tai yra kai darbuotojai būdavo labiausiai užsiėmę.

Jei prieš šalutinio dėmens jungtuką ar jungiamąjį žodį eina kitas jungtukas, tuos jungtukus vienas nuo kito galima atskirti kableliais, pvz.:

Tačiau(,) jei nedarysime nieko, temperatūra dar labiau pakils. Tik 7 % vaikų, kurių abu tėvai dirba, kyla skurdo rizika, bet(,) kai dirba tik vienas iš tėvų, šis rodiklis padidėja iki 25 %. Todėl(,) kai šių pagrindinių reikalavimų nesilaikoma, būtina taikyti nuobaudas. Bendrovės pradeda suprasti, kad(,) jei sumažins išmetamų šiltnamio efektą sukeliančių dujų kiekį, sutaupys pinigų. Manoma, kad(,) kai pajamos neapmokestinamos tam tikru procentu, lengviau tvarkyti ir tikrinti mokesčius.

Šalutiniai dėmenys gali būti sudaryti iš vieno ar keliolikos žodžių. Jei šalutinis dėmuo sudarytas tik iš vieno žodžio, toks dėmuo turi būti skiriamas, kai eina sakinio pradžioje. Jei eina pabaigoje, nebūtina skirti, pvz.:

Kada, klausiate? Klausiate(,) kada? Kodėl, vis bandžiau teirautis. Vis bandžiau teirautis(,) kur. Kur, pasidomėjau. Be abejo, sugrįšiu, bet kada – nežinia.

Vienarūšiai šalutiniai dėmenys skiriami kaip ir vienarūšės sakinio dalys, t. y. jei sujungti nesikartojančiais jungtukais *ir, ar, arba, nei, tai* ir kt., neskiriami kableliais, o jei šie jungtukai pasikartoja, skiriami kableliais pradedant nuo antro pasikartojančio jungtuko, pvz.:

Kai prisistačiau, jie šiltai mane priėmė ir apgailestavo, kad Broniaus nėra ir kad turėtų kaip tik tą dieną parvažiuoti, ir kad jis bus labai nelaimingas savo draugo nepamatęs.

2. Sudėtiniai **sujungiamieji** sakiniai sudaryti iš dviejų ar daugiau savarankiškų dėmenų, iš kurių kiekviename yra atskiras gramatinis centras, t. y. veiksnys ir tarinys (arba jie yra numanomi). Analizuojant sujungiamuosius sakinius, negalima teigti, kad vienas dėmuo svarbesnis už kitą, nes nė vienas dėmuo nepriklauso nuo kurio nors kito.

Sudėtinių sujungiamųjų sakinių dėmenys būtinai skiriami, kai susieti jungtukais ar samplaikomis su jungtukais: *o, bet, tačiau, vis dėlto, tad, todėl, užtat* ir kt. (toliau pateiktuose pavyzdžiuose sujungiamuosius dėmenis jungiantys jungtukai pabraukti), pvz.:

Ketino jiems aprodyti šiuos laukus, <u>tačiau</u> ant jų jau leidžiasi sparčiai tirštėjančios sutemos. Nors talentas ir didelis, <u>vis dėlto</u> ateina laikas apriorinį verti-

nimą pakeisti realiu. Jis ilgai sėdėjo nekrustelėdamas, tad vaikas nulipo jam nuo kelių. Galimas daiktas, yra labai mažas procentas inteligentiškų nusikaltėlių-džentelmenų, bet dar nė su vienu iš tokių jai neteko susipažinti.

Sujungiamojo sakinio dėmenys, sujungti nekartojamais jungtukais *ir, ar, arba, nei,* gali būti atskiriami kableliu, jei norima parodyti jų prasminį ir intonacinį savarankiškumą. Jei dėmenys yra gana trumpi, daug neišplėsti, nebūtina skirti. Tais atvejais, kai dėmenys yra ilgi ir išplėsti, pagal prasmę vienas nuo kito nutolę, geriau skirti, pvz.:

Toli, ten kažkur už kalno, sugriaudė(,) ar gal mums tik taip pasirodė. Iš kiemo iššokdavo ėriukas(,) arba katė kiemu nuslinkdavo drauge su savo šešėliu. Vokiečiams vis dar buvo galima prekiauti su islandais, ir mokesčiai turėjo būti mokami auksu ir sidabru. Vyras buvo beveik penkiasdešimtmetis, tačiau tebuvo vikrus ir stiprus, atšiauraus veido, ir randas ant skruosto toli gražu nesuteikė jo išraiškai švelnumo.

Jei dėmenys sujungti pasikartojančiais jungtukais, skyrybos taisyklės tokios pačios, kaip ir jungiant kelis prijungiamuosius sakinius (žr. antrą punktą).

3. Svarbiausia **bejungtukių** sakinių ypatybė yra ta, kad sakinio dėmenys siejami tik prasmės ir intonacijos. Aptariant bejungtukių sakinių skyrybą, norima atkreipti dėmesį į skyrybos ženklų pasirinkimą: daugeliu atvejų užtenka dėmenis atskirti kableliu, bet kartais reikia ir stipresnių skyrybos ženklų: kabliataškio, dvitaškio, brūkšnio. Šie skyrybos ženklai praverčia tada, kai dėmenys yra sudėtingos sandaros, labiau nutolę vienas nuo kito, kai pasakoma sąlyga, nuolaida, išvada, aiškinimas, priešprieša ir kt.

Pastaruoju metu labai padaugėjo brūkšnio vartojimo atvejų ir gerokai sumažėjo dvitaškio rašymo. Abu šie skyrybos ženklai gali būti vartojami skiriant bejungtukių sakinių dėmenis ar kitas sakinio dalis, vis dėlto reikėtų atsižvelgti į 6.5 lentelėje paaiškintus svarbiausius brūkšnio ir dvitaškio skirtumus:

6.5 lentelė. **Brūkšnio ir dvitaškio rašymas**[37]

Brūkšniu žymima	Dvitaškiu žymima
Elipsė, pvz.: *Viktoras – aktyviausias šio kurso studentas.*	Aiškinimas, pvz.: *Jis buvo teisus: tąkart problemų kilo ne dėl darbuotojų kaltės, o dėl techninių nesklandumų.*
Ekspresija, ilga pauzė, pvz.: *Nieko man iš jūsų nereikia – norėčiau tik į akis jums pažiūrėti.*	Rašomas po apibendrinamųjų žodžių prieš aiškinamąsias vienarūšes sakinio dalis, pvz.: *Ten susirinko visi garsūs žmonės: politikai, aktoriai, rašytojai.*
Tai, kas nelaukta, netikėta, pasakyta priduriamai, pabrėžiamai, pvz.: *Bet vis dėlto pažiūrėkite paskutinę parodą – dar kartą.*	Rašomas išvardijant, išskaičiuojant, pvz.: *Norima restauruoti tarpukariu statytus pastatus, kaip antai:* • *administracinius pastatus,* • *universitetų rūmus,* • *kai kuriuos pramonės pastatus,* • *muziejus,* • *gyvenamuosius namus.*
Brūkšniu skiriami bejungtukiai dėmenys, kurie yra nesudėtingos sandaros,* pvz.: *Tik spėjau ateiti – iš karto užsipuolė pasipiktinę darbuotojai.*	Dvitaškiu skiriami bejungtukiai dėmenys, kurie yra sudėtingesnės sandaros, pvz.: *Stebėjosi jie ir tuo: malūno sparnai, atstatyti prieš vėją, sukosi kaip pašėlę.*

* Šis kriterijus yra gana subjektyvus, todėl juo nereikėtų pernelyg pasikliauti.

[37] Lentelėje aptarti ne tik bejungtukių sakinių skyrybos atvejai.

6.5. Pratimai

6.1. Raskite ir pažymėkite sakiniuose taisyklingus linksnių vartosenos atvejus (galimas tik vienas taisyklingas).

A.

1. Sostinės policija prašo vilniečių nelikti *abejingų / abejingais* sprendžiant šią problemą ir nedelsiant informuoti pareigūnus apie kiemuose laikomas neeksploatuojamas transporto priemones.
2. Įmonė dėl savaitę trukusių prastovų patyrė *didelius nuostolius / didelių nuostolių*.
3. Jaunimas labiausiai linkęs vartoti skolinius ir nesureikšmina jų kaip grėsmės *kalbai išnykti / kalbos išnykimui*.
4. Daugelį žmonių joga patraukia, nes siūlo būdus, kaip kūną padaryti *stipresniu, sveikesniu ir lankstesniu / stipresnį, sveikesnį ir lankstesnį*.
5. *Metų bėgyje / Per metus* pasirodęs albumas vadinosi „Kaip ir tu“.
6. Jis *dirba vyriausiojo trenerio pareigose / užima vyriausiojo trenerio pareigas*.
7. Didėjant šio užkandžio populiarumui, 1945 m. Persis Spenseris suprato, kad kukurūzus galima skrudinti *mikrobangų energijos pagalba / mikrobangų energija / mikrobangų energijos dėka*.
8. Du mokiniai matematikos olimpiadoje atstovavo Kuršėnų *vidurinei mokyklai / vidurinę mokyklą*.
9. Parduodama vaikiška lovelė *gerame stovyje / geros būklės*.
10. Neįvertinome jos gabumų *moksle ir mene / mokslinių ir meninių gabumų*.

B.

1. Augalai yra *glaudžiai susiję / glaudžiame ryšyje* su dirvožemiu.
2. Į savivaldybės mažąją salę susirinko būrys žmonių spręsti *seniai pribrendusių miesto paveldo išsaugojimo problemų / seniai pribrendusias miesto paveldo išsaugojimo problemas*.

3. Gyventojų indėlių atkūrimo programos sustabdymas daugeliui ekspertų atrodo *neišvengiamu ir naudingu / neišvengiamas ir naudingas*.
4. Žmogelį į policiją pristatė *girtame stovyje / girtą*.
5. Jiems taip pat kyla *abejonės / abejonių* dėl to, ar įmanoma derybas su ES baigti taip greitai.
6. Reikia tau būti *taktišku, mandagiu, jautriu / taktiškam, mandagiam, jautriam*.
7. Saulė labai kenksminga vidurdienį, ji gali pakenkti *akims / akis*.
8. Aš nenoriu *tavęs / tave* klausyti.
9. Temperatūra, kraujospūdis *normoje / normalūs*, ligonis nesiblaško, krizė praeina.
10. Prezidentas išvyko *oficialiam vizitui / su oficialiu vizitu*.

6.2. Raskite ir pažymėkite sakiniuose taisyklingus prielinksnių ir polinksnių vartosenos atvejus (galimas tik vienas taisyklingas).

A.

1. „Šiuo metu mes turime *virš tūkstančio / daugiau kaip tūkstantį* įvairių *Nike* sportbačių padų raštų“, – sakė sporto prekių pardavėja.
2. Suprantama, *vien švietimu / per švietimą* nepavyks ištraukti žmonių iš skurdo.
3. Dauguma skeptikų teigia, kad lietuvių kalba pasmerkta išnykti *globalizacijos ir kitų kalbų dėka, ypač anglų / dėl globalizacijos ir kitų kalbų, ypač anglų*.
4. *Progai pasitaikius / Prie progos* aptarsime šio semestro mokymosi rezultatus.
5. Ligoninėje maistui skiriama ne daugiau kaip penki litai *per dieną / į dieną*.

6. Mūsų įmonėje labai trūksta žmonių *su aukštuoju išsilavinimu / turinčių aukštąjį išsilavinimą*.
7. Litai ir doleriai buvo keičiami santykiu *1 prie 2,8 / 1 su 2,8*.
8. Kasmet didėja mirčių *dėl / nuo* plaučių vėžio skaičius.
9. Reikalaukite *direktoriaus / iš direktoriaus*, kad jis atsižvelgtų į mokinių nuomonę.
10. Truputį pasiginčiję, priėjome *prie išvados / išvados*, kad reikia keisti požiūrį į tautinės vertybes.

B.

1. *Ir prie geriausių norų / Net ir labai norėdamas* negaliu tau padėti, neturiu laiko.
2. Vaikui buvo sunku atsispirti *prieš saldumynus / saldumynams*.
3. Šiame čempionate Petrauskas žaidė *su „Vilties“ komanda / už „Vilties“ komandą*.
4. Buvo nuspręsta kreiptis į auditoriją *per masines informacijos priemones / masinių informacijos priemonių pagalba*.
5. Normalus pulsas yra maždaug penkiasdešimt kartų *per / į* minutę.
6. *Dėl / Dėka* trinties juosta gali užsiliepsnoti.
7. Dažnai nešiojami *aukštakulniai / ant aukštų kulnų* batai deformuoja pėdą.
8. Įtakos *į naująjį tarifą / naujajam tarifui* tikriausiai turėjo ir nuolat brangstantis kuras.
9. Visus tuos žodžius palaikė *už tiesą / tiesa*.
10. Indėliai pradėti grąžinti *vienas prie vieno / santykiu vienas ir vienas*.

6.3. Raskite ir pažymėkite sakiniuose taisyklingus dalyvių, padalyvių, pusdalyvių, bendraties ir prieveiksmių vartosenos atvejus (galimas tik vienas taisyklingas) (§ 173–178).

A.

1. *Atsižvelgdamas / Atsižvelgiant* į kitų valstybių patirtį, Konstitucinio skundo institutas turėtų apsiriboti tik norminiu aktu.
2. *Kad pasiruošti / Kad pasiruoštume* seminarui, turėjome visą dieną sėdėti skaitykloje.
3. Inžinierius, *jam pačiam prašant / jo paties prašymu*, buvo perkeltas į kitas pareigas.
4. *Norint apsisaugoti / Kad apsisaugojus nuo gripo*, reikia pasiskiepyti laiku.
5. *Nepaisydami iškilusių problemų / Nežiūrint į iškilusias problemas*, laimėjome konkursą.
6. Informuokite žiniasklaidą apie oro užterštumą *nedelsdami / nedelsiant*.
7. *Vietoj to, kad paguosti / Užuot paguodę*, iš jo dar ir pasišaipė.
8. Gaminsime *daržovių troškinį meksikietiškai / meksikietišką daržovių troškinį*.
9. *Dirbdamas / Dirbant* nedariau jokių nuolaidų ir nesitaikiau prie kitų darbuotojų galimybių.
10. Mokiausi Varšuvos universitete *ir įgijau / įgydamas* lenkų filologijos specialybę.

B.

1. Jeigu *perskaitytume / perskaičius* visą nurodytą literatūrą, turėtume išlaikyti egzaminą.
2. *Nepaisant / Nepaisydami* baisių kankinimų, tūkstančiai mūsų žmonių atlaikydavo tardymus ir neišduodavo artimųjų.

3. Prancūzijoje dviratininkas tapo nugalėtoju *ir parsivežė / parsiveždamas* aukso medalį.
4. *Važiuodamas / Važiuojant* automobiliu, Jonas mėgsta garsiai klausytis muzikos.
5. *Dažniausiai / Didele dalimi* Kūčias švenčiame tradiciškai: dvylika patiekalų, burtai ir visa kita.
6. Šio objekto kainą galiu pasakyti tik *apytiksliai / orientaciniai* – vienas milijonas litų.
7. Auka priversta *besąlyginiai / besąlygiškai* paklusti pagrobėjui.
8. *Iš principo / Principe*, darbą mes pabaigėme.
9. *Kad palyginti / Norint palyginti* statistinius duomenis, reikia žinoti tikslius skaičius.
10. Jeigu *tikėtume / patikėjus* sinoptikais, rytoj lis.

6.4. Raskite ir pažymėkite sakiniuose taisyklingus sakinio dalių, sakinių jungimo ir neteiktinos žodžių tvarkos vartosenos atvejus (galimas tik vienas taisyklingas) (§ 179–187).

A.

1. Plytas krovė, kol *nepabaigė / pabaigė*.
2. Kad *neperžengti / neperžengtų* skolinimosi ribų, bankas turi iš esmės pakoreguoti savo veiklą.
3. *Užuot įsigijęs / Vietoj to, kad įsigytų* padargą žemei dirbti, žiūrėk, jis jau BMW važinėja.
4. *Kaip nekeista / Nors ir keista*, tavo varganas gyvenimas pradėjo krypti į geresnę pusę.
5. *Dėl / Kas dėl* jų draugystės, tai aš savo nuomonės neturiu.
6. *Kaip džiaugsmas, taip ir liūdesys / Tiek džiaugsmas, tiek ir liūdesys* visada drauge.

7. *Kalbant apie darbą / Kas liečia darbą*, tai aš pasirengęs.
8. Lietuvoje 10-čiai tūkstančių darbuotojų tenka tik 24 mokslininkai, *tuo tarpu / o* Švedijoje – 78 mokslininkai.
9. *Labai atsiprašau / Atsiprašau labai*, ar galima prisėsti?
10. *Kuomet / Kai* duomenų paieška bus baigta, gausite pranešimą.

B.

1. *Kad padaryti šią užduotį / Kad būtų padaryta ši užduotis*, reikės bent tris valandas pasėdėti prie kompiuterio.
2. Kai kurie studentai, *kaip pavyzdžiui / pavyzdžiui*, Martynas, šį semestrą atėjo tik į tris paskaitas.
3. Į miestą plūdo *šimtai ir šimtai / šimtų šimtai* karo pabėgėlių.
4. Tikriausiai turėtų būti supažindinta su eksperimento pobūdžiu, jo tikslu ir trukme, vykdymo metodais ir priemonėmis, *taip pat / o taip pat* su galimais nepatogumais ir pavojumi sveikatai.
5. Nemažai jaunuolių, *užuot mokęsi / vietoj to, kad mokytųsi*, patraukė į užsienį laimės ieškoti.
6. Visa, kas padeda kūnui ir sielai išlikti, yra siekiamybė, *tuo tarpu / o* visa, kas tam kliudo, vengtina.
7. *Kaip matematikos, taip ir fizikos / Tiek matematikos, tiek ir fizikos* daugelis nesirenka studijuoti.
8. *Ačiū labai / Labai ačiū* už jūsų dėmesį ir suteiktą paramą.
9. *Perskaitykite, prašau, / Prašau perskaityti* penktame puslapyje esančią pastraipą ir *išanalizuokite / išanalizuoti* schemą.
10. Tyrinėdami žmogų, sukaupėme įvairiausių žinių, *bet / gi* žmogaus kaip visumos nepažinome.

6.5. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiamas subjektas (aktyvus veikėjas ar būsenos patyrėjas). Raskite nenorminius subjekto reiškimo atvejus ir juos ištaisykite (§ 138–139).

A. 1. Aš pamėgau tėviškės gamtą ir džiaugiuosi, kai miške per naktį išdygsta grybai, o žiemą geležinkelį užkloja baltos pusnys. 2. Dabar dažnai pasitaiko atvejai, kai greitosios medicinos pagalbos automobilis vėluoja. 3. Pasitaiko pavieniai užteršimai nesaikingai arba nemokšiškai naudojant trąšas. 4. Dažniausiai pasitaiko alergija pienui, kiaušiniams, jūros žuvims, vėžiagyviams, miltų produktams. 5. Manyje užgimė nauja mintis – padaryti ką nors naudinga žmonėms. 6. Kol baigsis rinkimai ir bus surengta prezidento inauguracija, Lietuvos ekonomikoje jau bus įvykę reikšmingi neigiami pokyčiai.

B. 1. Delfinai padeda sveikti autizmu sergantiems vaikams. 2. Atsiranda asmenys, tvirtinantys, kad gyvybe šiais laikais galima manipuliuoti. 3. Šiame dirvožemio sluoksnyje randasi augalinės liekanos, kaupiasi organinės medžiagos. 4. Kuo daugiau žmonėse atsiras vilties, tuo daugiau atsiras ir pasitikėjimo. 5. Kilo mintys, norai, bet nauji kelionės vaizdai tildė buvusius samprotavimus. 6. Ikiteisminio tyrimo byloje surinkus pakankamai medžiagos, rodančios, kad yra nusikalstamos veikos požymiai ir pakankamas pagrindas manyti, jog tą veiką padarė įtariamuoju toje byloje laikomas asmuo, visa medžiaga nedelsiant turi būti perduota teismui.

6.6. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiamas objektas. Raskite nenorminius objekto reiškimo linksniais atvejus ir juos ištaisykite (§ 140–142).

A. 1. Kauno bendrovių vadovams nepavyko prieiti bendro susitarimo. 2. Išlaidos elektrai, šilumai, remontui, darbuotojų atlyginimams ir kitoms reikmėms siekia dviejų milijonų litų. 3. Pati aukščiausia viršalė sekvoja, išlikusi iki mūsų dienų, siekia „tik“ 110 metrų aukščio. 4. Sergamumas

tuberkulioze kai kuriuose Lietuvos regionuose jau pasiekė epidemijos lygio. 5. Mes reikalavome darbdavių fabrikuose įvesti 8 valandų darbo dieną. 6. Buvo atėjęs direktorius ir klausė tavęs. 7. Projektų tęstinumui didelės reikšmės turėjo nepriklausomų ekspertų skaičiavimai ir išvados. 8. Individualios įmonės savininkės veikla atitinka aukščiau nurodytoms sąlygoms. 9. Buvo sutelktas dėmesys smulkiųjų verslininkų kontrolei. 10. Reikalavimai importuojamai žuvų produkcijai Danijoje yra vienokie, Norvegijoje – kitokie. 11. Lietuvos rinktinę atstovavo aštuoni Kauno plaukimo mokyklos sportininkai. 12. Motina klausė vaiką, ar jis tai padarė. 13. Visi susirinkome pasveikinti direktorių. 14. Mano kolega iš Finansų tarnybos buvo paaukštintas pareigomis. 15. Neatsiras jokių naujų faktų, leidžiančių naujajam parlamentui prieiti vienokias ar kitokias išvadas.

B. 1. Čia propaganda pasiekė aukščiausio melo ir faktų iškraipymo lygio. 2. Kristina prašė dvasininko pagalbos, bet šis buvo bejėgis. 3. Šios priemonės turėjo lemiamos įtakos sergamumo difterija sumažėjimui. 4. Kadangi šiandien šaltoka, apsivilkau žieminiu paltu. 5. Rusijos indėlis Europos saugumui ir stabilumui gana svarus. 6. Daugumos studentų baigiamieji darbai buvo įvertinti aštuonetui. 7. Jis nuo pat vaikystės godus pinigams. 8. Potraukis alkoholiui žmogų pražudo. 9. Valstybės pareigūną teisme atstovavo jo įgalioti teisininkai. 10. Kai noriu atsipalaiduoti, pasiimu knygą arba klausausi operetę. 11. Dėstytojau, aš norėčiau jus paklausti. 12. Narkotikai gerokai pakenkė aktoriaus karjerai. 13. Neaišku, ar nusikaltėlis tykojo advokatę ar ji atsitiktinai atsidūrė šioje vietoje. 14. Jis netiki Dievą. 15. Berniukas vilkėjo gražų kostiumą. 16. Kas vakarą ji liejo ašaras dėl subyrėjusio gyvenimo. 17. Tikiuosi būti paaukštintas pareigomis. 18. Tėvai jau seniai pastebėjo vaiko polinkį blogiui. 19. Truputį pasiginčiję, priėjome išvados, kad reikia keisti požiūrį į mokslus.

6.7. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiamas objektas. Raskite nenorminius objekto reiškimo prielinksniais atvejus ir juos ištaisykite (§ 140–142).

A. 1. Man pasiūlė savo akcijas Vakarų banke išmainyti ant pelningesnių. 2. Prašau nešaukti ant manęs, aš dėl to nekaltas. 3. Būdamas paauglys labai domėjausi apie senovės Graikiją. 4. Papasakok man apie savo nutikimą. 5. Prašyčiau pakomentuoti apie šių krepšininkų žaidimą. 6. Susirinkime ilgai svarstėme apie darbuotojo Petraičio nusižengimus. 7. Netinkama mityba anksčiau ar vėliau atsiliepia į sveikatą. 8. Prezidento užmojai daryti įtaką į vykdomosios valdžios sprendimus kėlė rūpestį. 9. Per atostogas nusprendėme vykti į kelionę. 10. Vyriausybės priimtas nutarimas apie sezoninį darbą turės būti peržiūrėtas. 11. Šie vaistai tiesiogiai veikia į skaudamą vietą. 12. Mąsčiau apie kiekvieno žmogaus individualybę ir kad visų galimybės skirtingos. 13. Mes visą laiką tikėjome į šviesią Lietuvos ateitį. 14. Darbą Energetikos problemų institute iškeičiau į preparatų, skirtų veterinarijai ir sodininkystei, kūrimą. 15. Pasikalbėję apie orus bei šilumą, grįžome prie reikalo. 16. Tol ginčijomės, kol priėjome prie bendros nuomonės. 17. Jei prisidėsi prie šios organizacijos, gali nukentėti. 18. Ekonomikos augimas rodo apie gerėjantį gyvenimą. 19. Darbuotojams reikėjo pasiaiškinti apie šį atsitikimą. 20. Psichologai pataria šeimai daugiau skirti dėmesio į bendravimą ir laiko leidimą kartu.

B. 1. Anksčiausiai pasirodė Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas apie nepelno organizacijas. 2. Apie ką liudija šio Seimo darbas ir jo priimami įstatymai? 3. Aš jų niekaip nenoriu įžeisti, tegu jie neužpyksta ant manęs. 4. Daugelis žmonių šiandien nebetiki į Dievą. 5. Dėl pažymos reikia kreiptis į Finansų tarnybą. 6. Finansų sistemos darbuotojai primena, kad senųjų kupiūrų nereikia keisti į naujas. 7. Į ką pavirto mūsų visuomenė? 8. Į valdžios

struktūras įsimaišė ir nesąžiningų politikų. 9. Informuota visuomenė gali ir turi daryti didesnį poveikį į valdžios struktūras. 10. Investuotojai susirūpinę dėl daromos įtakos į privatizavimo procesus. 11. Įsitraukti į įdomią veiklą visada malonu ir naudinga. 12. Jeruzalėje vyko ginčas apie naujo rajono statybą. 13. Jis buvo įsimylėjęs į vieną Lietuvos garsenybę. 14. Jis pasidomėjo apie mano praeitį. 15. Kadangi buvo godus ant turto, tai dalyvavo kartu su sėbrais pinigų plovimo operacijoje. 16. Kartą, kai gulėjau vadinamojoje inteligentų palatoje, ginčijomės apie poeziją. 17. Nors tai tiksliųjų mokslų licėjus, bet nė kiek ne mažiau dėmesio skiriama į literatūrą ir kalbas. 18. Suomiai ir anksčiau skundėsi apie ekonomikos krizę ir finansinius sunkumus. 19. Teko liudyti apie jo nusižengimus prieš visą kolektyvą. 20. Užsienyje dauguma jaunų vyrų nelegaliai dirba prie statybų.

6.8. Raskite nenorminius objekto reiškimo linksniais ir prielinksniais atvejus ir juos ištaisykite (§ 140–142).

A. 1. R. Petrausko išleistų vokų su politiko atvaizdu dar galima nusipirkti pas patį dailininką. 2. Atsiprašėme prieš visą auditoriją. 3. Butą išsinuomojau pas vieną gerą pažįstamą. 4. Dėl dalyvių registracijos galima teirautis pas sekretorę. 5. Dėl Finansų ministerijos skolos važiuosime pas viceministrę derėtis. 6. Goštautas savo dukrą ištekino už stačiatikio Simono, o sūnų apvesdino už stačiatikės. 7. Imdamasis šių apmąstymų, priešais akis turėjau visą Vatikano II Susirinkimo atliktą darbą. 8. Iš miesto požeminių vandeningųjų sluoksnių išsiurbtu kuru buvo pripildyta penkiasdešimt geležinkelio cisternų. 9. Jaučiu pareigą prieš visuomenę ir noriu būti kažkuo jai naudingas. 10. Jie vežėsi gana daug mantos: dvi dideles rankines ir kuprinę, prigrūstas drabužiais, negendančiais maisto produktais, smulkmenomis. 11. Jis jau du kartus buvo išrinktas Kroatijos lygos snaiperių karaliumi ir žaidė už čempionę Zagrebo

„Hrvacia“. 12. Katalikai turi jausti pareigą balsuoti už kandidatą, kuris brangina tikėjimą. 13. Kiekvienas pilietis turi jausti pareigą prieš valstybę. 14. Komanda pralaimėjo prieš kroatus. 15. Marija susipažino su iš Amerikos grįžusiu Vaidu ir tais pačiais metais už jo ištekėjo. 16. Mes nusistatę prieš tabaką ir alkoholį. 17. Pajūrio oras prisotintas jodu, ir tai teigiamai veikia nervų sistemą. 18. Paslaptingo išėjimo iš šio pasaulio akimirka sutaikė visus, širdis pripildė meile, atlaidumu ar bent laime. 19. Prieš didžiuosius vartus būriavosi žmonės. 20. Prieštaravimas prieš valdžią ne visada gerai baigiasi. 21. Smulkaus verslo teoretikas perspėja: „Pinigai, pasiskolinti pas palūkininką, niekada neatneš jokio pelno.“ 22. Ši šalis yra labai didelė ir gausi gyventojais, todėl jos nuomonė būtų svari formuojant Europos Sąjungos politiką. 23. Tauta gynėsi prieš priešus. 24. Turėjau atsiprašyti pas pareigūną už parodytą nepagarbą.

B. 1. Buvo reikalaujama atsiprašyti prieš žydų tautą už nekaltų mūsų piliečių kančias, vežimą į koncentracijos stovyklas. 2. Darbuotojai kreipėsi pas įmonės direktorių dėl pablogėjusių darbo sąlygų. 3. Gydytoja rekomendavo gerti vaistus prieš uždegimą. 4. Ir skaitytojui, ir profesionalui aišku, kad šiandien žurnalistas atsakingas prieš savo sąžinę. 5. Jis turėjo teisę stotis prieš visuotinybę kaip individas. 6. Kai kuriems dar iš tiesų gali tekti pakariauti už tikrąją tiesą ir nepriklausomybę. 7. Krepšinio žvaigždės žaidė prieš NBA veteranų rinktinę. 8. Lietuvaitės mielai teka už užsieniečių. 9. Medžiagą, kurios ieškojau, gavau pas savo draugę. 10. Menininkas tikėjo žmogumi, ir jeigu jam kas ką sakė, jis priėmė už tiesą. 11. Nemandagu demonstruoti savo pyktį prieš kolegas. 12. Pas kaimyną pavogė automobilį. 13. Pavasarį dar labiau praturtėjome naujomis javų veislėmis iš Vakarų Europos. 14. Prieš šventes prasidėjo didžioji pirkimų karštligė. 15. Sąskaitos faktūros reikalaukite pas pardavėją. 16. Skystis prieš vabzdžius gana veiksmingas. 17. Šiandien

dirbu už direktorių. 18. Šiuos žodžius jis palaikė už įžeidimą. 19. Turėjome atsiprašyti dėl įvykusios klaidos prieš renginio organizatorius. 20. Turėtume visada būti dosnūs gerais žodžiais. 21. Už tokį nusikaltimą jis vertas mirties. 22. Visa tauta kariavo prieš pavergėjus.

6.9. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiamas būvis. Raskite nenorminius būvio reiškimo atvejus ir juos ištaisykite (§ 143–147).

A. 1. Sportininkas turėjo būti antru, bet dėl teisėjų klaidos jam atiteko trečioji vieta. 2. Šiais metais nemažas būrys ketvirtakursių tapo teisininkais. 3. Brolis tarnavo karininku. 4. Vilniuje, būdamas mokiniu, buvau užsirašęs į šaulius. 5. Petraitis yra aukštosios mokyklos lektoriumi. 6. Būkim realistais ir darykim, kaip to reikalauja aplinkybės. 7. Jis ragino Europos Sąjungą būti objektyvesne žydų ir palestiniečių atžvilgiu. 8. Petrui taip striuka pinigų, kad jam dabar tikrai ne iki kelionių. 9. Ši ponia penkiolika metų išdirbo mokytoja, o šiandien tapo bedarbė. 10. Po pokalbio su viršininku jis pasijuto nuskriaustu, nevertinamu ir niekam tikusiu nevykėliu. 11. Paslaugų kontrolės viršininkė ragina klientus būti atidesniems ir nebijoti reikšti pretenzijų. 12. Lietuva buvo pasirengusi tapti aktyvia NATO nare. 13. Kaip tapti žmogui laimingu, recepto nėra.

B. 1. Visą savaitę jis išbuvo vyriausiuoju skyriaus gydytoju. 2. Jis buvo labai gabiu studentu. 3. Nors gimė silpnu, bet išaugo stipriu ir sveiku. 4. Vakar vaikas buvo labai nusiminusiu. 5. Šie vaistai vėl jį padarė sveiku ir laimingu. 6. Šis politikas buvo universiteto dėstytoju. 7. Analitikų teigimu, euras Lietuvai gali tapti ne tik gelbėjimosi ratu, bet ir tvirtu finansiniu pagrindu ekonomikoje. 8. Aš visada svajojau tapti studentas. 9. Ponas Petraitis daugelį metų buvo mūsų ligoninės geriausiu gydytoju. 10. Praeitais metais jis tapo

pasaulio garsenybė. 11. R. Rocevičius tapo Europos sambo čempionu. 12. Komanda išvyko žaisti nepilnoje sudėtyje. 13. Esu labai užsiėmęs, man dabar ne iki tavo problemų. 14. Šio leidinio leidėju yra Žemės ūkio susivienijimas.

6.10. Raskite nenorminius būvio reiškimo dvejybiniais linksniais atvejus ir juos ištaisykite (§ 143–147).

A. 1. Širdyje nusprendžiau tapti ryžtingu. 2. Vaikas iš pirmo žvilgsnio pasirodė prižiūrėtu ir išauklėtu. 3. Jam reikėtų būti atidesniu įvairiose situacijose. 4. Mantas dar nuo vaikystės norėjo tapti garsiu. 5. Jis pasidarė visiškai nenuovokiu ir išsiblaškiusiu. 6. Kiekvienas visuomenės narys turi būti aktyvus ir stengtis būti naudingu. 7. Aš dar niekad nemačiau jos laiminga ir besišypsančia. 8. Ar tu laikai mane kvailu? 9. Nevadink manęs geru, aš toks pat kaip ir visi. 10. Jis pasijuto atstumtu ir niekieno nemylimu. 11. Kauno rajono savivaldybė prašo gyventojų būti geranoriškais, pakančiais ir supratingais. 12. Pilietis nesijaučia svarbiu ir neis į rinkimus.

B. 1. Mes atstovaujame tiems, kurie nori tapti turtingais savo sąžiningu darbu. 2. Po penkiolikos gyvenimo metų kartu jie vis dar buvo laimingi. 3. Dieną vėl pasijutau prislėgtu kaip sliekas po akmeniu. 4. Svarbu, kad valstybės tarnautojai būtų sąžiningais. 5. Niekas dar nematė brolių tokiais pasipūtusiais kaip šiandien. 6. Robertas pasijuto vienišas ir bejėgis. 7. Jis per trumpą laiką tapo turtingas, tačiau greitai tuos turtus iššvaistė. 8. Nors ir senas, bet būdamas dar stipriu, nuveikė tiek, kiek jaunas, trykštantis energija žmogus nenuveiktų. 9. Reikia būti labai energingu, kad padarytum profesinę karjerą. 10. Aš jo niekada nemačiau tokiu sugniuždytu. 11. Gyventojų indėlių atkūrimo programos sustabdymas daugeliui ekspertų atrodo neišvengiamu ir naudingu.

6.11. Raskite nenorminius būvio reiškimo vietininko linksniu atvejus ir juos ištaisykite (§ 147 4 punktas).

B. 1. Šiuo metu pramonės bėda tame, kad negaunama žaliavų. 2. Patikrinta, ar žemės sankasa yra patenkinamoje būklėje. 3. Artimiausiu metu šis klausimas buvo nagrinėjamas valstybiniame lygyje. 4. Esmė tame, kad viską privalo reguliuoti įstatymai. 5. 2005 metais priimtas įstatymas tebėra galioje. 6. Principe, tai ne mūsų reikalas. 7. Mano kursinis darbas dar tik kūrybos stadijoje. 8. Tai ko neatėjai, kame reikalas? 9. Mūsų valstybės įvaizdžio formavime žioji didelės skylės, kurios sukelia visuomenės nepasitenkinimą. 10. „Apskritasis stalas“ jaunimo politikos įgyvendinime vaidina bene svarbiausią vaidmenį. 11. Ši gyventojų grupė iki 1917 metų net nebuvo tautinės mažumos statuse. 12. Devintojo mūsų amžiaus dešimtmečio pradžioje Europa buvo savotiškoje euforijoje. 13. Daugiausia įtakos žmogaus teisių reguliavime vaidina pati valstybė.

6.12. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiamas požymis. Raskite nenorminius požymio reiškimo atvejus ir juos ištaisykite (§ 148–150).

A. 1. „Saulės“ prekybos centras turėtų būti atidarytas jau kitų metų rudenį. 2. Apsisprendėme dėl naujų patalpų biurui pirkimo. 3. Ar tu ką nors nusimanai kompiuteriuose? 4. Buhalterija prie Vytauto Didžiojo universiteto tvarko net ir tokius reikalus. 5. Gauta projekto paraiška rajono kelių tiesimui. 6. Jam kyla sunkumų tame, kad jis nesugeba sukoncentruoti dėmesio. 7. Jį rado neblaiviame stovyje. 8. Jie įtariami nusikaltime. 9. Keli pirmo būtinumo kompensuojamieji vaistai turėtų likti poliklinikų žinioje. 10. Ligonis yra sunkioje būklėje. 11. Mano brolis labai gabus ant tiksliųjų mokslų. 12. Materialiai atsakingos L. Petraitienės skaičiavimuose nustatytas trūkumas 14 428 Lt sumai. 13. Mokykla „Žemyna“ atvėrė

duris gausiam pirmokų būriui. 14. Nuostolis įvertintas šimtui litų. 15. Paskirtas naujas direktorius komercijai. 16. Sutuoktiniams nusigręžti vienam nuo kito reiškia nebebūti kartu pirmiausia dvasinėje plotmėje. 17. Ši komanda užėmė pirmąją vietą virvės traukime. 18. Užaugome krikščioniškoje dvasioje.

B. 1. Administracinės komisijos prie Savivaldybių tarybų nagrinėja šio kodekso 49, 59, 78 straipsnius. 2. Analizės ir sintezės analogai matematikoje – diferencijavimas ir integravimas. 3. Dažniausiai čia svaresnių argumentų randa konservatoriai, o liberalai pralaimi bene svarbiausioje jiems vietoje – žmogaus laisvių gynime. 4. Jam būtų buvę sunku prasimušti, jeigu jis nebūtų parodęs, kad linkęs bendradarbiavimui su KGB. 5. Laidos „Stilius“ žurnalistė parengė reportažą apie garsaus politiko gyvenimą. 6. Mokinys visiškai silpnas fizikoje. 7. Sąžiningumas egzistuoja tik teorijoje. 8. Socialdemokratai pasirengę dalyvauti tolesniame šio aktualaus klausimo sprendime. 9. Tėvai neuždirba pinigų mažamečių vaikų išlaikymui.

6.13. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiama vieta. Raskite nenorminius vietos reiškimo atvejus ir juos ištaisykite (§ 151–155).

A. 1. Apie seną beržą pridygo grybų. 2. Aplink Vilnių šiandien turėtų palyti. 3. Atsisėdome ant kranto ir grožėjomės gamta. 4. Gal tai slypi pasikeitusiame supratime? 5. Įmonė veikia tik savo kompetencijos ribose. 6. Kitos besivystančios šalys turėtų būti šios organizacijos sudėtyje. 7. Mano tėvai kilę nuo Žemaitijos. 8. Mes ką tik praėjome per senovinėmis plytelėmis grįstą skersgatvį. 9. Pas sekretorę dabar yra lankytojas. 10. Aplink kaimą telkšo net penki ežerai. 11. Pas vaiką paraudo akys. 12. Pelkynai plytėjo ligi pat horizonto, driekėsi į visas puses. 13. Per čempionatą Kijeve teko sėsti už vairo kenčiant baisų skausmą.

14. Sprendime numatyta už žemę atsilyginti vertybiniais popieriais. 15. Šiame istorijos laikotarpyje suklestėjo ekonomika. 16. Vaikams nerekomenduojama ilgai būti ant saulės.

B. 1. Šių darbuotojų pranašumas slypi tame, kad jie dirba apgalvotai. 2. Tautos jėga slypi vienybėje. 3. Apsileidimo priežastis glūdi ne vien netvarkingume. 4. Jis anksti pajuto savyje moralinę atsakomybę. 5. Aplink Kėdainius tvyro rūkas. 6. Apie namą bėgiojo būrys vaikų. 7. Aplink Kauną išsigiedrijo. 8. Aplink Upytę plyti tankūs miškai. 9. Katedros vedėjas dabar pas save kabinete. 10. Pas mane dabar yra svečių. 11. Pareigūnui pareikšti kaltinimai: pas jį dabar tiek problemų, kad teks ieškotis advokato. 12. Perėjome per gatvę degant raudonam šviesoforo signalui. 13. Vairuotojas buvo antrąkart sulaikytas už vairo išgėręs. 14. Ponas sėdėjo už stalo, o vidury kambario tupėjo šuo. 15. Už stalo stovėjo nauja, medžiu kvepianti spinta. 16. Šiandien apsistosime ties istoriniais faktais. 17. Važiavome pas gydytoją išsitirti sveikatos. 18. Mokslininkai nustatė, kad Saulėje yra kur kas didesnis slėgis, negu iki šiol buvo manyta.

6.14. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiamas laikas. Raskite nenorminius laiko reiškimo atvejus ir juos ištaisykite (§ 156–158).

A. 1. Apie devintą valandą nugriaudėjo perkūnija. 2. Birželio dvidešimt ketvirto bus nedarbo diena. 3. Dviem valandomis pavėlavome į lėktuvą. 4. Ir pabaigai dar noriu tarti keletą žodžių. 5. Pažymą atsiųs dviejų dienų laikotarpyje. 6. Prieš valandą laikrodis rodė dvyliktą. 7. Priimtas įstatymas, leidžiantis eiti stratego pareigas kas penkeri metai. 8. Rudeny baigsis projekto darbai, reikės pateikti ataskaitą už praeitus metus. 9. Šiai dienai turime užsirašiusių 30 dalyvių. 10. Tris dienas atgal įvyko galingas žemės drebėjimas. 11. Vaistus teko gerti tris kartus per dieną. 12. Valandos laike

turėtų atvykti aukšti valstybės pareigūnai. 13. Visa tai atsitiko valandos bėgyje.

B. 1. Susirinkimas truko apie valandą. 2. Pietinė žemgalių žemių riba nebuvo pastovi, amžių bėgyje ji keitėsi. 3. Už šį ketvirtį gauta tik 5 tūkst. litų. 4. Už kelių dienų palis. 5. Į vakarą oras išsigiedrijo. 6. Iki gruodžio 25 d. turi būti baigti visi projekto darbai. 7. Laikas apie Kalėdas skirtas susikaupimui ir apmąstymams. 8. Per kelis mėnesius akcijų rinka stabilizuosis. 9. Direktoriaus pavaduotojas į komandiruotę vyksta du kartus į mėnesį. 10. Ligoniui buvo paskirti skausmą malšinantys vaistai, kuriuos reikėjo gerti tris kartus į dieną. 11. Šiandien dienai priskaičiuotas nemažas biudžeto deficitas.

6.15. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiamas būdas. Raskite nenorminius būdo reiškimo atvejus ir juos ištaisykite (§ 159–160).

A. 1. Aklieji gatvėje orientuojasi lazdelės pagalba. 2. Buvau sujaudintas ligi pat širdies gelmių. 3. Cholesterolio kiekis yra sumažėjęs iki normos. 4. Ginčą teks spręsti teismo keliu. 5. Iš mūsų pusės pageidavimų nėra. 6. Jis dirbo iki jėgų netekimo, kad tik negalvotų apie nenusisekusį gyvenimą. 7. Kainos pakilo iki tokio lygio, kad dauguma pensininkų negali nusipirkti būtiniausių prekių. 8. Kaliniai turi būti laikomi po griežta priežiūra. 9. Kauno miesto valdžia savo kompetencijos ribose taip pat ėmėsi kardinalių sprendimų. 10. Šie žodžiai rašomi ne per brūkšnelį, o skyrium. 11. Šis susirgimas pasitaikė eilėje atvejų. 12. Visumoje direktorius patenkintas atliktu darbu.

B. 1. Ši moteris labai tvirta savo charakteriu. 2. Vaikas nuo pat mažens silpnas savo sveikata. 3. Aš mielu noru tau padėčiau išspręsti šią problemą. 4. Šis įstatymo pakeitimas daugelyje atvejų padės atkurti teisingumą. 5. Naujas vaistinis preparatas patvirtintas tyrimais, išbandytas ant gyvūnų. 6. Re-

dakcijai straipsnį reikia pateikti dviem egzemplioriais: vieną atspausdintą ant popieriaus, kitą įrašytą kompiuterinėje laikmenoje. 7. Viską išbandžiau ant savo kailio. 8. Neniekink savęs iki tokio laipsnio, kad nuvertintum savo galimybes. 9. Kiekvienas žmogus asmeniškai nusistato ribą, iki kokio laipsnio jis nori būti laimingas. 10. Per ginčus nieko neišspręsi. 11. Duomenis suskaičiavome kompiuterio pagalba. 12. Korupcija įsigalėjo iki tokio laipsnio, kad visa tai vyksta valstybės lygiu.

6.16. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiama kiekybė. Raskite nenorminius kiekybės reiškimo atvejus ir juos ištaisykite (§ 162–163).

A. 1. Abu pasirinkome papildomai mokytis po dvi užsienio kalbas. 2. Chemines medžiagas sumaišėme santykiu vienas prie vieno. 3. Maisto ant šešių žmonių turėtų pakakti. 4. Merginai ne daugiau dvidešimties. 5. Nešuliai turėtų sverti iki 30 kilogramų. 6. Patalpos plotas – penkiolika ant dvidešimt vieno. 7. Prekybos centrui statyti skirta apie 2 ha žemės. 8. Skola išaugo iki 1 milijono litų. 9. Už atliktą darbą šį mėnesį sumokėta daugiau tūkstančio litų. 10. Visos prekės pabrango ant šimto litų.

B. 1. Knygotyros centro duomenimis, šis skaičius siekė dvidešimt penkių tūkstančių. 2. Vietovėse, turinčiose ne daugiau 1 tūkstančio gyventojų, ikimokykliniam, priešmokykliniam ugdymui bus pritaikomos buvusių mokyklų, kultūros centrų ir kitos patalpos. 3. Dažus reikia skiesti ant pusės kibiro vandens. 4. Nedarbas išaugo iki 6 procentų. 5. Atsižvelgiant į logistikos proceso sudėtingumą, įmonėje gali dirbti nuo vieno iki kelių šimtų darbuotojų. 6. Darbo biržos duomenimis, per šį ketvirtį buvo įdarbinta virš 500 žmonių. 7. Darbdavys už darbą žadėjo mokėti per 3000 litų. 8. Už 20 kilometrų pamatysime jaukų kurortinį miestelį.

6.17. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiama priežastis. Raskite nenorminius priežasties reiškimo atvejus ir juos ištaisykite (§ 164–165).

A. 1. Visų tų įspūdžių rezultate priėjau išvadą. 2. Šis konkursas surengtas dėl mokinių. 3. „Tai svarbiausios rungtynės per mano karjerą, – pripažino mačo žvaigždė. – Bet dalį parako aš dar pasilikau dėl mačo su Kinder“. 4. Aplinkybių įtakoje jis padarė tris esmines klaidas. 5. Ligonį ilgus metus gydė dėl reumato. 6. Biudžetinių įstaigų vartotojams buvo leista atsiskaityti dėl sunaudotos energijos pavėluotai. 7. Pastaraisiais metais mirštamumas dėl onkologinių ligų auga. 8. Dėl manęs nereikia jaudintis, aš žinau, ką daryti. 9. To pasekmėje komunistinė vyriausybė buvo nuversta.

B. 1. Labai nerimavau dėl vaikų. 2. Reiškiame užuojautą dėl brolio netekties. 3. Gydymas dėl depresijos turi būti ilgas, dažnai trunka metus ir ilgiau. 4. Kiekvienas pareigūnas privalo atsakyti dėl neteisėto projekto suderinimo. 5. Žmonės buvo šaudomi KGB kalėjimuose, mirė dėl bado ir šalčio Sibiro lageriuose. 6. Sąryšyje su minėjimu paskaitų nebus. 7. Lenkijoje mes sirgome už jų garbę, bet, deja, kroatai pralaimėjo antrą kartą.

6.18. Prisiminkite, kokiomis gramatinėmis formomis reiškiamas tikslas. Raskite nenorminius tikslo reiškimo atvejus ir juos ištaisykite (§ 166–167).

A. 1. Užsienio reikalų ministras buvo pakviestas deryboms. 2. Buvome sukviesti išklausyti instruktažą. 3. Nusipirkau trąšų tręšti daržą. 4. Šis žolelių preparatas skirtas numesti svorį. 5. Kaimyninės šalies prezidentas atvyko su oficialiu vizitu. 6. Mes visi pasiruošę aukotis vardan vertybių išsaugojimo. 7. Prezidentas vyks trijų dienų vizito į Japoniją. 8. Nedarbo procentas auga, bedarbiai tuoj neturės pinigų ant duonos. 9. Notaro konsultacijos. Telefonas pasiteiravimui: 8 982 11111. 10. Kilo nesusipratimas dėl telefono sąskaitų

apmokėjimo. 11. Reikėtų sužinoti dėl vykimo į konferenciją. 12. Seimo narys pakviestas į susitikimą su rinkėjais Kaišiadorių rajone. 13. Atvyko furgonas, skirtas vežioti sprogstamosioms medžiagoms. 14. Verslininkai sutaupė lėšų žaliavų pirkimui.

B. 1. Darbdavys pakvietė pokalbiui penkis pretendentus. 2. Kilo ginčų dėl sveikatos reformos vykdymo. 3. Prezidentas išvyko oficialiam vizitui į Graikiją. 4. Buvau išsiųstas suorganizuoti seminarą. 5. Pastaruoju metu netyla diskusijos dėl iššvaistytų milijonų, kurie buvo skirti formuoti valstybės įvaizdį. 6. Aukštas valstybės pareigūnas buvo patrauktas baudžiamojon atsakomybėn. 7. Ką tik kalbėjęs apie tai, kad trūksta pinigų mokyklos aptarnaujančio personalo išlaikymui, vidurinės mokyklos direktorius neslėpė priedą prie algos jau gavęs. 8. Norėčiau pasiteirauti dėl autobuso į Austriją išvykimo laiko. 9. Norėčiau nusipirkti kažką dėl buto, bet neturiu pinigų. 10. Pasirašėme sutartį dėl buto pirkimo. 11. Darbuotojai diskutavo dėl naujo žmogaus priėmimo. 12. Kava išsinešimui.

6.19. Raskite nenorminius įvairių reikšmių linksnių ir prielinksnių vartojimo atvejus ir juos ištaisykite (§ 170–172).

A. 1. Ponas Antanas, linkiu laimingai nuvykti. 2. Ką žmogus benuspręsi, direktoriui viskas negerai. 3. „George V“ yra vienas garsiausių ir prašmatniausių Paryžiaus viešbučių. 4. Kas dėl turtingumo, tai jis turtingas, tačiau nelabai išvaizdus. 5. Saulėje prie aukštos temperatūros susidarę trumpųjų bangų spinduliai lengvai prasiskverbia pro Žemės atmosferą. 6. Prie ko čia aš, aš juk nemačiau, kaip įvyko avarija. 7. Dauguma studentų korporacijų vadų buvo suimti ir įkalinti, tame tarpe ir R. Butautas. 8. Dienos, kai susitarimai dėl pasaulinės prekybos ar klimato pokyčių galėjo būti priimti tik Vakarų šalių tarpe, baigėsi. 9. Ašaros ašaromis, bet ką dabar reikės daryti. 10. Galiu

pasakyti, kas liečia mane asmeniškai, nes aš negaliu atsakyti už direktorių, už kitus pavaduotojus. 11. Išsivysčiusiose užsienio valstybėse paslaugose dirba du trečdaliai dirbančiųjų.

B. 1. Ponas Jonaitis, ar galėčiau su jumis šnektelėti? 2. Vairuotojas, sustokite, prašau. 3. Kurorte išbuvau apie mėnesį laiko. 4. Prie sąnarių skausmo padeda ir liaudiškos priemonės. 5. Jam nebuvo prie širdies estetizmas ir įvairios moderniojo meno apraiškos. 6. Pasitarimas vyko prie uždarų durų. 7. Prie pirmos progos Lietuvos kariai, šauliai ir moksleiviai sukilo prieš sovietų tironiją. 8. Praūžus frontui per Lietuvos teritoriją buvo atkurtas sovietinis valdymo bei prievartos aparatas, tame tarpe ir Vidaus reikalų ministerija su savo tarnybomis. 9. Ir prie tokių skausmingų aplinkybių ji neprarado vilties. 10. Vėlyvesnės brandos augalai žūsta jau prie 3–5 laipsnių.

6.20. Raskite nenorminius prielinksnių ir polinksnių vartojimo atvejus ir juos pataisykite.

A. 1. Lionginas gyveno ir dirbo Bažnyčios naudai ir Tėvynės labui. 2. Kadangi nepraėjau pro atranką, nepatekau į konkursą. 3. Kadangi policija buvo viską užtvėrusi, tai neleido man pereiti pro gatvę. 4. Ligonis paguldytas į ligoninę su kraujuojančia skrandžio opa. 5. Kromvelio dėka Anglijoje ilgainiui įsigalėjo parlamentinė demokratija. 6. „Baikit šias tuščias kalbas!“ – trenkė iš kumščio į stalą šeimininkas. 7. Žodyną visada laikau ties ranka. 8. Memorialinio kambario interjeras iš dalies susiformavo dėka geranoriškai paaukotų rakandų. 9. Atliekant antrą apsisukimą, ertmių tūris mažėja ir suspaustos dujos juda link nejudančios spiralės centro. 10. Iš jų pusės pasipylė priekaištai.

B. 1. Daugelis čia pateiktų rezultatų gauti tik dėka tų žmonių, kurie visa širdimi rėmė ir remia mokslą. 3. Apsistosime ties tais autoriais, kurie aiškiai

sako, jog belaisvis nužudytas per aukojimą. 4. Iš vienos pusės, taip pasielgti būtų geriausia. 5. Iš vienos pusės miestą supa Liublianicos upė, iš kitos – Alpių kalnai. 6. Nuo šių vartų šiaurės vakarinio kampo link senosios Vilnios vagos ėjo atitvarinė siena. 7. Sulig Egipto užkariavimu persiškuose Saulės atvaizduose atsiranda egiptietiškų motyvų. 8. Pietiniame planetos pusrutulyje labai gerai matyti tamsi dėmė didumo sulig Žeme. 9. Močiutei blogai su širdimi. 10. Vaikus paguldė į ligoninę su apsinuodijimu. 11. Nežiūrint į visus sunkumus, su Pasaulio banko pagalba buvo pradėtos ekonominės ir struktūrinės reformos, kurių dėka 2008 m. Albanijos BVP siekė 3800 JAV dolerių.

6.21. Raskite nenorminius bendračių, dalyvių, padalyvių, pusdalyvių ir prieveiksmių vartojimo atvejus ir juos pataisykite (§ 173–178, § 182 1 punktas).

A. 1. Vietoj to, kad nukreipti pyktį į jį žeidžiančią aplinką, nukreipia jį į save patį. 2. Rašant kursinį darbą, studentai turi naudotis ne tik lietuvių, bet ir užsienio literatūra. 3. Pašėlę studentai šoko visą naktį. 4. Nepaisant šalčio ir rūko, atvyko dešimtys tūkstančių indų maldininkų. 5. Dvidešimt karininkų vakar rytą sėdo į autobusą, kad nuvykti į vieną prie sostinės esančių gyvenviečių. 6. Nenoriu gyventi betiksliai, todėl nusprendžiau siekti mokslo aukštumų. 7. Svečiuose mus pavaišino kava airiškai. 8. Suprantama, politiką labai veikia šalies ekonominė padėtis, dažnai ji formuojama taip, kad sumažinti švietimo kaštus ir padidinti įstaigų našumą. 9. Maskva nedelsiant pažadėjo, kad jei nebus atsižvelgta į Rusijos interesus, europiečių laukia nauji gamtinių dujų pristatymo sutrikimai.

B. 1. Kurį laiką einant užsienio reikalų ministro pareigas jis irgi laikėsi antilenkiškos politikos. 2. Sunegalavus turbūt per dažnai griebiamės tablečių. 3. Viso išlaidų priskaičiuota 5 tūkstančiai. 4. Kad tinkamai pasiruošus

egzaminui, reikia daug perskaityti. 5. Nepaisant abejonių ir nepasitikėjimo savo jėgomis, Tomas apsisprendė vykti į Prancūziją. 6. Vietoj to, kad greitai apsisprendus, buvo nutarta ilgiau pasvarstyti. 7. Vieną vakarą avelė prapuolusi, o šeimininkas ėjęs jos ieškoti. 8. Laišką išsiųskite nedelsiant. 9. Į kabinetą atėjo visi darbuotojai, atsinešę reikiamus dokumentus. 10. Vienam iš batalionų vadų nusprendus pasukti į miesto parko pusę, iš paskos nuėjo ir kiti batalionai. 11. Mokiausi Vytauto Didžiojo universitete, įgydamas anglų filologijos specialybę. 12. Parengėme straipsnių rinkinį, išleisdami jį 2 tūkst. egzempliorių tiražu. 13. Istorikai apie praeitį didele dalimi remiasi archeologiniais šaltiniais.

6.22. Raskite nenorminius sakinio dalių, sakinių jungimo ir neteiktinos žodžių tvarkos atvejus ir juos pataisykite (§ 179–187).

A. 1. Aš dar ir dar kartą kartoju, prašome pasiruošti balsuoti. 2. Aš labai ir labai norėčiau dar kartą pabuvoti Venecijoje. 3. Kaip ir Lietuvoje, taip ir užsienyje moterys kovoja už lygias teises. 4. Kiekvieną kartą ji vis skundėsi ir skundėsi gyvenimu. 5. Garbaus jubiliejaus proga susirinko artimieji, draugai bei pažįstami. 6. Kaip nekeista, bet medicinos literatūroje nėra vieningos šoko klasifikacijos. 7. Kas link opozicijos vaidmens, tai aš neturiu nuomonės. 8. Dėkui labai už jūsų gerus patarimus. 9. Statistikos departamento teigimu, šalyje ekonomika auga sparčiau nei praeitais metais. 10. Kur tik nenueisi, visur minios ir minios. 11. Vietoj to, kad renkamės dažniausiai televizijos ekrane matytą veidą, verčiau pasidomėtume kandidatų programomis.

B. 1. Jeigu eiti tiesiai, nueitume į centrinę miesto gatvę, jeigu į kairę – pasiektume uostą, prie to, pamatytume ir jūrą. 2. Viena grupelė pasuko į dešinę, mes gi nuėjome tiesiai. 3. Kas dėl kelionės, tai mes į ją nevažiuosime. 4. Kaip laimė, taip ir nelaimė užklumpa netikėtai. 5. Vietoj to, kad užmigti,

prasivarčiau visą naktį. 6. Jeigu galėčiau, tai padėčiau. 7. Aš mėgstu žiemos sporto šakas, kaip pavyzdžiui, slidinėjimą, ledo ritulį ir kt. 8. Sykį padaręs, nesigailėk. 9. Vieną sykį sutikau gerąją fėją. 10. Atėjau su tikslu pasikonsultuoti, o tuo pačiu pasakyti gerą naujieną. 11. Perskaitykite, prašau, puslapyje dvidešimt penktame esančią pastraipą, o taip pat išanalizuokite schemą antrą. 12. Apsivilk šilčiau, o tai susirgsi. 13. Kaip ne kaip, bet bėgikas pasiekė finišą.

6.23. Raskite ir pažymėkite sakiniuose norminės vartosenos atvejus (galimas tik vienas taisyklingas atvejis). Šiame pratime yra įvairių sintaksės klaidų.

B.

1. Jeigu *įsigilinti / įsigilinus / jeigu įsigilinsime*, suprasime, kad tai visai nesudėtinga užduotis.
2. Jei pirksite *daugiau kaip šimtą / daugiau šimto* vienetų, mokėsite tik po 3,24 Lt!
3. *Pažiūrėjus / pažiūrėję* parodą, draugai įsitikino, kad aš buvau teisus.
4. Šis eilėraštis skirtas *Lietuvos gamtos apdainavimui / Lietuvos gamtai apdainuoti*.
5. Tai mane privers būti ypač *budrų / budriam*.
6. Abi šios knygos atstovauja visiškai *skirtingiems pasakojimo būdams / skirtingus pasakojimo būdus*, todėl gali puikiai pailiustruoti skirtingas teorijas.
7. *Labai atsiprašau / atsiprašau labai*, negaliu su tavimi dabar kalbėti, *einu draugę lankyti / einu draugės lankyti*.
8. Pastarasis socialinių tyrimų organizavimo elementas yra vienas pagrindinių, neretai galintis turėti *lemiamos įtakos / lemiamą įtaką* duomenų patikimumui.

9. *Už penkių metrų / Penkių metrų nuotolyje* gulėjo kažkoks keistas daiktas.
10. *Visumoje / Apskritai* mūsų planas pavyko.
11. Mūsų komanda pralaimėjo *prieš ispanus / ispanams*.
12. Turiu labai pasistengti, kad gerai *išlaikyti / išlaikyčiau* egzaminą.
13. Kiek tu išleidi pinigų *per mėnesį / ant mėnesio / į mėnesį?*
14. Jis yra *gabiausias / gabiausiu* mūsų klasėje.
15. *Kas link / kas liečia / kai dėl / o dėl / kas dėl* pinigų, tai aš jų turiu pakankamai.
16. Kaip tapti žmogui *laimingu / laimingam*, recepto nėra.
17. *Nusikvatojusi / Nusikvatodama* Monika įsimaišė į pro šalį traukiančią *labai ir labai / net ir labai / nepaprastai* didelę minią.
18. *Valandos laike / Valandos bėgyje / Per valandą* turėtų atvykti aukšti valstybės pareigūnai.

6.24. Pasirinkite taisyklingą variantą (taisyklingų gali būti vienas arba daugiau).

B.

1. ... žaidė tik pradinių klasių mokiniai.
   Pagrinde / Iš esmės / Visumoje
2. Kur tik ..., visur ... .
   nenueisi / beeisi; minių minios / minios ir minios
3. Ši liga pasitaikė ... atvejų.
   eilėje / daugeliu / didele dalimi
4. ... susiformuoja kamuoliniai debesys.
   To rezultate / Dėl to / To pasėkoje
5. ..., tai jis man ne prie širdies.
   Kalbant apie sportą / Kas link sporto / Kas liečia sportą / O dėl sporto

6. ... , laimėjome šį konkursą.

   Nepaisydami iškilusių problemų / Nežiūrint į iškilusias problemas

7. Kostas į mane ėmė žiūrėti kreivai, ... aš kaltas, bet ... jis iš dalies teisus.

   neva / būk tai; kaip ne kaip / šiaip ar taip

8. Anot gydytojo onkologo, dauguma pacientų – vyrai, turintys ... metų rūkymo stažą.

   ne mažiau dviejų dešimčių / ne mažiau kaip dviejų dešimčių / ne mažiau nei dviejų dešimčių

9. Šie skoliniai taip pat vartojami ir ... .

   tarp vyresnių žmonių / vyresnių žmonių tarpe / vyresnių žmonių

10. Visa tai ... .

    jis laiko normaliu ir suprantamu / jam atrodo normalu ir suprantama.

11. Maitinimo tinklo ... nejunkite prietaiso kartu su kitais galingais elektros prietaisais į vieną elektros tinklo liniją.

    perkrovai išvengti / perkrovos išvengimui

12. ... žmogus pirmiausia yra sutvėrimas, ieškantis prasmės.

    Iš esmės / Apskritai / Savo esmėje

13. Jei iškils ... , kreipkitės ... .

    neaiškumai / neaiškumų; pas / į mus

14. ... žaidė tik pirmojo kurso studentai.

    Pirmoje eilėje / Pirmiausia /Pradžioje

15. Visi sako, kad trūksta pinigų, ... dirbti nori ne visi.

    gi / vis tik / bet

16. Ketvirtadalis visų šalių, pasižyminčių didžiausiu ekonominės laisvės indeksu, ... išsiskiria ir didžiausiu ekonominės gerovės lygiu – jose vidutiniškai vienam gyventojui tenka 260 013 JAV dolerių, ...

ketvirtadalyje šalių, turinčių žemiausią ekonominės laisvės rodiklį, – tik 33 005 JAV dolerių.

tuo pačiu / taip pat; o / kai tuo tarpu

17. Jau minėta viešoji įstaiga mato save ... .

projektų koordinavime, konsultavime ir savo indėlyje į strateginių dokumentų rengimą / kaip projektų koordinatorę, konsultantę ir strateginių dokumentų rengėją

18. Daug įspūdžių dirigentas atsivežė iš stažuotės, be to, jo kolektyvas tapo ... visame pasaulyje.

žinomas / žinomu

19. ... anksčiau pirkdavau daug knygų, ... dabar joms neturiu pinigų.

Jei / –; tai / o

20. Po tokių komentarų ne vienas pasijuto ... .

įžeistas / įžeistu

6.25. Parinkite pabrauktiems žodžiams sinonimiškų gramatinių konstrukcijų ir aptarkite galimus reikšmės skirtumus.

B.

1. Šiandien visą dieną sopa <u>nugarą</u>.
2. Jaunystėje esu buvęs <u>ir traktorininku, ir agronomu</u>.
3. Kaimynė <u>kas rytą</u> lekia į laukus.
4. <u>Vidurnaktį</u> pasigirdo tylūs žingsniai.
5. Amerikos čiabuviai vadinosi <u>indėnai</u>.
6. Darbuotoją atleido <u>dėl pravaikštų</u>.
7. Lenktynių trasa artėjo <u>prie pabaigos</u>.
8. Sniegas pavirto <u>vandeniu</u>.
9. Ant piršto spindėjo <u>aukso žiedas</u>.
10. Jį atpažinau <u>pagal eiseną</u>.

6.26. Pasirinkite reikiamus prielinksnius (tas pats prielinksnis gali būti pavartotas tik vieną kartą).

B.

Ant, daugiau nei, dėl, iš, į, nuo, pas, per, po, virš.

1. Normalus pulsas yra maždaug penkiasdešimt kartų ... minutę.
2. Šios žaliavos eksportuota į užsienį ... 600 tonų.
3. Afrikos tautelių žmonės dažnai kreipdavosi ... visokius burtininkus ir šamanus.
4. Šio kambario plotas 2 ... 3 metrų.
5. Mirtingumas ... širdies ir kraujagyslių ligų vis auga.
6. ... šlaito stūkso viduramžių pilis.
7. ... mane šiandien atvyko giminės iš užsienio.
8. ... manęs gali nesirūpinti.
9. ... durų kabojo laimės simbolis – arklio pasaga.
10. Grįšiu ... poros valandų.

6.27. Pažymėkite rodyklėmis, kurį prielinksnį ar polinksnį galima vartoti (tas pats prielinksnis ar polinksnis gali būti pavartotas tik vieną kartą).

B.

Šiandien seminarą vedė profesorius ... Prancūzijos.	*ant*
Mama gyveno tik vaikų	*dėka*
Sportininkas varžybas laimėjo tik ... gero fizinio pasiruošimo.	*dėl*
... autobuso vairo dirbu jau penkiolika metų.	*į*
Tik budraus sargo ... pavyko išvengti vagystės.	*iš*
Čia aš gimiau, ... lango auga mano sodinti medžiai, čia gyvena ir mano vaikai.	*labui*
... jūrų marių kranto stovėjo sukiužusi žvejo trobelė.	*prie*
Ar Lietuvos komerciniai bankai keis litus ... eurus ir kokiu kursu?	*prieš*
... vėją nepapūsi.	*su*
Nekovok ... manimi, vis tiek nelaimėsi.	*už*

6.28. Pažymėkite taisyklingus sakinius.

B.

1. Žmogus gulėjo prie parduotuvės tol, kol vienas gailestingas senukas iškvietė greitąją medicinos pagalbą.
2. Juk miškas ne tam, kad jį iškirsti per kelias dienas.
3. Rita prisipažino meilėje.
4. Kame reikalas?
5. Maloniai kviečiame jus rytoj pietų.
6. Tvarkoj, aš ateisiu laiku.
7. Labą vakarą, brangieji.
8. Mano mama visada dosni gražių žodžių.
9. Jis godus pinigams.
10. Labai atsiprašau, kad vėluoju.
11. Butelį reikia pripildyti vandeniu ir užkimšti.
12. Rimantas, tu dar neatsakei į mano klausimą.
13. Kalbėjo delegatai, atstovaujantys svarbiausioms politinėms kryptims.
14. Prezidentas išvyko vizitui į Lenkiją.
15. Po tokių komentarų ne vienas pasijuto įžeistas.
16. Aš tik stebiuosi, iš kur žmogus atranda tiek jėgos.
17. Vyriausybės posėdis vyko prie uždarų durų, net žurnalistų neįleido.
18. Šios medžiagos turi didelę įtaką įvairiems gyvybiniams procesams.
19. Jis nuolat išdykavo, vietoj to, kad ramiai sėdėtų per pamoką.
20. Slaptas pareigūnų suokalbis iškilo aikštėn.
21. Įdomumo dėlei pateiksime keletą istorinių faktų.
22. Pas direktorių dabar vyksta pasitarimas.

6.29. Ištaisykite pabrauktus žodžius ar žodžių junginius.

B. 1. Reikalingas darbuotojas su aukštuoju išsilavinimu. 2. Taip teigė ir Nusikaltimų prieš asmenį skyriaus prokuroras. 3. Puikus pavyzdys – informacijos paieškos tarnybos, tokios kaip visiems gerai žinoma „Google," kurios milžiniški duomenų centrai sudėtingų algoritmų pagalba indeksuoja ir analizuoja visą informaciją. 4. Įstatymų yra dešimt, bet jie visi yra konkretūs, juos atsiminti yra lengviau ir to pasėkoje – taikyti. 5. G. K. apieškojo nukentėjusiojo K. S. kišenes, radęs automobilio raktelius, atrakino ir sėdo už automobilio vairo. 6. Visi Lietuvos piliečiai lygūs prieš įstatymus. 7. Apibendrinant noriu pasakyti, jog tarptautinė teisė užima vis svarbesnį vaidmenį mūsų gyvenime. 8. Kodėl ši tendencija vis auga ir nematyti prošvaisčių sustabdyti nusikalstamas veikas? 9. Neretai smurto proveržį sukelia maža tėvų patirtis vaikų auklėjime. 10. Daugelis tėvų mano, jog niekas nesužinos apie jų smurtavimą, tačiau yra tam tikri apribojimai ir organizacijos, kurios stengiasi apsaugoti vaikus. 11. Neseniai mus sukrėtė netikėtas įvykis studentų tarpe. 12. Teismas – tai paskutinė instancija, kartu ir žmogaus viltis, kurios dėka įvykdomas teisingumas. 13. Pabaigai norėčiau pridurti, kad ne tik teisininkai turi ugdyti sąžiningumą. 14. Bylos eigoje buvo nustatyta, kad kaltinamasis suplanavo nusikaltimą. 15. Koordinatoriaus funkciją turėtų atlikti Teisingumo ministerija, pasitelkiant kitas ministerijas. 16. Vieni žmonės ryžtasi daryti nusikaltimą, kiti rizikuoja būti apgautais ir išnaudotais. 17. Nurodomi atvejai, kai teisėjai neetiškai elgiasi teismo proceso metu. 18. Kiekvieno nepilnamečio gyvenime yra labai svarbūs autoritetingi žmonės. 19. Jis neleido žurnalistams fiksuoti jo viešai pasakytas kalbas. 20. Dauguma teigia, kad smurto plitimui įtakos turi televizija ir internetas. 21. Kad išvengti galimų nepatogumų ir apsaugoti save, reikia pasidomėti teisiniais dalykais. 22. Vaikystėje besiformuojančios asmenybės psichiką

didžiąja dalimi veikia tėvų ir kitų šeimos narių įtaka. 23. Galima pasiūlyti humaniškesnių priemonių sustabdyti nusikalstamumą.

6.30. Raskite ir paaiškinkite klaidas.

B. 1. Mes negalėjome jį išduoti, nes jis buvo geru mūsų draugu. 2. Gerumo akcijos rengėjai buvo nustebę, iš kur atsirado tokie geri žmonės, padėję daugybei nuskriaustų vaikų. 3. Neatsargus darbuotojas paleido krovinį ir sužalojo mano pirštą. 4. Mumyse pagaliau prabudo sąžinė. 5. Gaisras padarė nuostolių milijonui litui. 6. Skystis prisotintas anglies dioksidu. 7. Jis buvo apsėstas mintimi atkeršyti už skriaudą. 8. Sesers vestuvėse būsiu pabrolys. 9. Sausio 1-ai dienai turi būti užbaigti visi restauravimo darbai. 10. Per šiuos metus daug nuveikta mokinių mokymosi sąlygų gerinimo srityje. 11. Principe šis vaikas nėra blogu, tačiau praeitą savaitę buvo pripažintas kaltas padaręs nusikaltimą. 12. Du mūsų įmonės darbuotojai buvo paaukštinti pareigose. 13. Ar šiais laikais populiaru būti geru ir sąžiningu? 14. Mes dar nematėme tėvo tokiu sugniuždytu ir nuliūdusiu. 15. Mūsų teatras išvyko gastrolėms. 16. Parodyk man Angliją ant žemėlapio. 17. Visą mėnesį teko gydytis dėl plaučių uždegimo. 18. Iki kokio laipsnio reikia nusigyventi, kad prarasti viską: namus, šeimą ir visa, kas brangu. 19. Man dabar ne iki linksmybių. 20. Žmonės su negalia skundėsi apie pasunkėjusį gyvenimą. 21. Gal prie progos pasirašytumėte vieną dokumentą? 22. Apie ką liudija toks aukštas bedarbystės lygis šalyje? 23. Žaisdami prieš Rusijos komandą nesitikėjome laimėti. 24. Kilo karštos diskusijos apie rublinių indėlių grąžinimą. 25. Ant saulės išbuvau kone dvi valandas. 26. Šis sportininkas treniruojasi keturias valandas į dieną. 27. Pas šį ligonį nesveiki plaučiai. 28. Prašyčiau daugiau dėmesio skirti į ekonomikos problemas. 29. Šiuo metu net ir su aukštuoju išsimokslinimu sunku rasti darbą.

6.31. Raskite sintaksės klaidas ir ištaisykite.

B. 1. Pritariu nuomonei, kad jaunimo tarpe jaučiamas apolitiškumas. 2. Vis dažniau atsiranda žmonės, kurie šią specialybę renkasi vedini ne geranoriškų tikslų tėvynės labui, bet neįstojus į norimą ar dėl gražiai skambančio pavadinimo. 3. Teisinės valstybės kūrimas ir kiti procesai turimos patirties dėka vyko greičiau ir efektyviau. 4. Išliko beveik visi pagrindiniai elementai, kurie reikalingi pertvarkyti Europos Sąjungą. 5. Jis deramai atstovavo Lietuvą ne tik Europos Parlamente, bet ir visame pasaulyje. 6. Europos Sąjunga neriboja valstybių narių kultūrinį bei tautinį identitetą, atvirkščiai – jį skatina. 7. Karas pasikeitė tiek idėjiniame, tiek technologiniame lygmenyje. 8. Europos Sąjungos institucija sukūrė savo profilius bendravimui skirtuose interneto tinklalapiuose. 9. Dažnai sakoma, kad politikas turi būti ryžtingu, siekti tikslo ir turėti kitas charizmatiškas asmenybės savybes. 10. Ačiū labai už jūsų gerumą. 11. Esmė glūdi tame, kad reikia kažką keisti. 12. Paskutinis įmonės plėtros etapas užtikrino efektyvesnį darbo jėgos pasidalijimą, o taip pat sustiprino konkurencingumą. 13. Girti asmenys padarė nusikaltimą prie sunkinančių aplinkybių. 14. Tau teks atsakyti prieš įstatymą. 15. Rinkimų apylinkių komisijose dirba virš 500 žmonių. 16. Teismas skyrė bausmę įstatymo numatytose ribose. 17. Suomijos ūkį didele dalimi lems eksportas. 18. Vis tik per dvidešimt metų Parlamento galios žymiai išaugo. 19. Kadangi rinkėjų daug, tai pavienis rinkėjas jaučiasi mažiau atsakingu ir mažiau prisidedančiu prie rezultato.

6.32. Parašykite reikalingus skyrybos ženklus ir paaiškinkite, kokias sakinio dalis skiriate.

A. 1. Apžiūrėjusi Vilniaus paveikslų galerijoje veikiančią parodą rekomenduočiau ją aplankyti ir kitiems. 2. Vangiai sukdamasis pakildavo dulkių verpetas ir valandėlę pakybojęs ore nusėsdavo naujoje vietoje. 3. Kauno rajone Muniškiuose atšventinta Jėzaus Nukryžiuotojo bažnyčia kuri neveikė nuo 1962 metų. 4. Tvenkiniai būna paprasti kai užtvankos patvenktas vanduo užlieja upės slėnį ir sudėtingi kai į užlajas patenka ir ežerai. 5. Su spaustuve reikia visuomet pasikonsultuoti koks popierius reikalingas vieno ar kito maketo kokybiškam atspaudui. 6. Pirmas darbas rengiant verslo planą yra apskaičiuoti investicijų poreikį t. y. apskaičiuoti lėšas kurias reikės išleisti dar prieš pradedant realią veiklą. 7. Aiškiai matė kaip varveklyje skleisdama magišką energiją plečiasi šviesa. 8. Komisaro nuomone bene daugiausia šitoje srityje būtų galima nuveikti saugant savo ir kaimynų turtą drauge su policininkais palaikant viešąją tvarką mieste. 9. Mane supo kaimiškosios buities apeigos pilnos gilios ir paslaptingos prasmės. 10. Cerebrinio paralyžiaus sužalotas vaikas didelėmis prašančiomis akimis kreipiasi į kaimynus pagalbos. 11. Nustatytos horizontaliosios priemonės pavyzdžiui lyginamosios studijos kad būtų įvertintas Bendrijos paramos poveikis. 12. Pavadinimą „sviestas“ galima vartoti jei laikomasi 1 dalyje nurodytų reikalavimų ir jei produkto pavadinime yra žodžiai „sviesto preparatas“. 13. Tyrimai atskleidžia kad asmenys ypač daug kalbantys mobiliuoju telefonu dažniau kenčia nuo galvos skausmų nuovargio. 14. Įvertinus pirmojo restruktūrizacijos etapo pasiektus rezultatus bei atsižvelgus į gyventojų poreikius ir siekiant toliau tobulinti įstaigų tinklą ir gerinti paslaugų struktūrą 2006 m. buvo patvirtinta antrojo SPĮ restruktūrizavimo strategija. 15. Didžiausias varpas vadinamas Numirėlių varpu savo stipriu garsu pripildė visą slėnį.

B. 1. Internetinė svetainė yra bene svarbiausia priemonė organizuojant ryšius su visuomene. 2. Apysakoje „Motina ir duktė“ rašytojas sukuria šviesų Jono Kalvio mąstytojo knygų mėgėjo dainų užrašinėtojo Biblijos aiškintojo religinių susirinkimų organizatoriaus paveikslą. 3. Priešais virtinė naktų ilgų dygių lyg erškėčiai be šilumos. 4. Neužaugos ir vidutiniokai nerangūs ilgšiai tyleniai ir vikruoliai visi iki vieno subruzdo klusniai laukdami nurodymų ir komandų. 5. Tada niekas pasirašytos sutarties nematė ir nežinojo ar tai bus geras susitarimas ar blogas. 6. Anksčiau minėtos „komandiruotės“ dažniausiai reikšdavo baudžiamąsias akcijas civilių gyventojų dažniausiai žydų ir karo belaisvių žudynes. 7. Yra žodžių kurie ir tyliai tariami atrodo nuskamba kurtinamai garsiai. 8. Mokytojas gebėdamas rišliai aiškiai konkrečiai sklandžiai ir taisyklingai dėstyti savo mintis padeda plėtoti ir kalbinius moksleivių gebėjimus ugdyti jų požiūrį į kalbą kaip į vertybę moko deramo kultūringam ir išprususiam žmogui kalbinio bendravimo pagarbos ir atidos bendrinei lietuvių kalbai tampa sektinu norminės gyvos ir stilingos kalbos pavyzdžiu. 9. Reikėtų priimti nuostatas reglamentuojančias įvežimo perdirbti tvarkos taikymą arba jeigu to reikalauja padėtis rinkoje visišką arba dalinį jo uždraudimą. 10. Kai kurios šunų veislės pavyzdžiui Australijos aviganiai turi stiprų polinkį sirgti paveldėta katarakta. 11. Natūraliai kalcio kiekio koncentracija lęšiuke kinta su amžiumi t. y. didėja. 12. Tyrimais įrodyta kad nuo 68 % iki 80 % šunims sergantiems cukriniu diabetu susiformuoja ir katarakta. 13. Kalba tai ir svarbiausia bendravimo priemonė esmingas mokytojo veiklos įnagis nes norint tiksliai aiškiai ir veiksmingai perteikti žinias bei turimą informaciją būtina mokėti deramai formuluoti mintis ir teiginius tinkamai juos pagrįsti argumentuoti nuosekliai aiškiai reikšti mintis tiek žodžiu tiek raštu. 14. Tikslinga užtikrinti kad su paslaugų teikėjais susijusi informacija būtų prieinama paslaugų gavėjams tačiau

paisant paslaugų teikėjų ypač mažųjų ir vidutinių įmonių interesų. 15. Čia nepriklauso savitarna tai yra pašto paslaugos kurias teikia fizinis ar juridinis asmuo. 16. Dinaminės geomorfologijos padalinys daug dėmesio skiria šiuolaikiniams geodinaminiams procesams ypač defliacijai (vėjo erozijai). 17. Baroko epochos rašytojai buvo priklausomi nuo monarchų malonės ne išimtis buvo ir Simonas Dachas Kionigsbergo universiteto poetikos profesorius. 18. Kad ir ko ėmėsi jai išvažiavus tas kelias dienas viskas atrodė beprasmiška. 19. Pagrindinis bendrosios vandens politikos direktyvos nustatančios Europos Bendrijos veiksmus vandens politikos srityje tikslas yra užtikrinti kad būtų pasiekta gera paviršinių vandenų ekologinė būklė ir gera paviršinių vandenų cheminė būklė. 20. Be šių priemonių kurios reikalauja didesnių ar mažesnių investicijų vykdomos įvairios kampanijos populiarinančios keliones visuomeniniu transportu dviračiais vaikščiojimą pėsčiomis. 21. Kruopščiai parengti jie bus apsvarstomi daug greičiau. 22. Kodėl numatyti tie o ne kiti konkretūs tyrimai nėra aišku.

6.33. Pažymėkite sakinius, kuriuose parašyti reikalingi skyrybos ženklai, ir paaiškinkite, kas skiriama šiais skyrybos ženklais (viename iš tos pačios poros sakinių kablelis būtinas arba galimas, kitame sakinyje skyrybos ženklo neturi būti arba jis nerekomenduotinas).

B. 1.1. Kai kas mus mėgsta pašiepti dėl nekonkretumo, bet peržvelgę šių metų varžybų tvarkaraščius, matome, kad praktiškai visi klubai ir būreliai perkelia numatytus renginius.

1.2. Kai kas mus mėgsta pašiepti dėl nekonkretumo, bet, peržvelgę šių metų varžybų tvarkaraščius, matome, kad praktiškai visi klubai ir būreliai perkelia numatytus renginius.

2.1. Toliau atliekamas parengiamasis darbas, nustatant ir įgyvendinant siektinus rezultatus.

2.2. Toliau atliekamas parengiamasis darbas, nustatantis ir įgyvendinantis siektinus rezultatus.

3.1. Į teismą kreipėsi vyras, pavarde Jonaitis.

3.2. Prie laiptinės durų kabojo skelbimas, antrašte „Nebūk abejingas“.

4.1. Vieni vaikai drąsiai peržengia mokyklos slenkstį, kiti, atvirkščiai, pradeda abejoti savo sugebėjimais.

4.2. Vieni vaikai drąsiai peržengia mokyklos slenkstį, kiti, turbūt, pradeda abejoti savo sugebėjimais.

5.1. Todėl natūralu planuoti, kad, iš atsinaujinančių išteklių pagamintos, elektros dalis elektros gamybos balanse jau 2015 m. gali padidėti iki 12–15 %.

5.2. Todėl natūralu planuoti, kad elektros, pagamintos iš atsinaujinančių išteklių, dalis elektros gamybos balanse jau 2015 m. gali padidėti iki 12–15 %.

6.1. Oras yra sudėtinė atmosferos, melsvosios žemės skraistės, dalis.

6.2. Melsvosios žemės skraistės, sudėtinė dalis yra oras.

7.1. Žiūrovai nenuobodžiavo, juo labiau, kad rezultatas ne kartą buvo lygus.

7.2. Žiūrovai nenuobodžiavo, juo labiau kad rezultatas ne kartą buvo lygus.

8.1. Jis teiraujasi, ar reikia versti į lietuvių kalbą išnašose esančias pastabas, ar šaltinių nuorodas.

8.2. Jis teiraujasi, ar reikia versti į lietuvių kalbą išnašose esančias pastabas ar šaltinių nuorodas.

9.1. Šiame muziejuje bus įdomu ir suaugusiems, ir vaikams.

9.2. Šiame muziejuje bus įdomu suaugusiems, ir vaikams.

10.1. Už mokyklos sienų plyti kitas pasaulis, kuriame geri, neįprasti, ar išmintingi žodžiai nustoja galios.

10.2. Už mokyklos sienų plyti kitas pasaulis, kuriame geri, neįprasti ar išmintingi žodžiai nustoja galios.

11.1. Prieš pat Velykas, Didįjį ketvirtadienį miške pamatėme pirmuosius mažyčius bobausius.

11.2. Prieš pat Velykas, Didįjį ketvirtadienį, miške pamatėme pirmuosius mažyčius bobausius.

12.1. Jai taip norėjosi atsistoti ir, giliai įkvėpus prakaitu ir dulkėmis pridvisusio oro, išrėžti teisingą atsakymą.

12.2. Jai taip norėjosi atsistoti ir giliai įkvėpus prakaitu ir dulkėmis pridvisusio oro, išrėžti teisingą atsakymą.

13.1. Tiesa, kitąsyk jo medžiaga netiko platinti, **ypač, kai**[38] dubliuodavo anksčiau ar tuo metu spaudos skelbtą informaciją.

13.2. Todėl aš manau, **kad, kai** mes dar gerai viską pergalvosime, greta šito įstatymo bus dar ir nutarimas, kuris spręs praktinius, organizacinius ir kitus klausimus.

14.1. Pamatėme vyriškį, iš baimės paklaikusiomis akimis.

14.2. Pamatėme vyriškį iš baimės paklaikusiomis akimis.

[38] Šiuose sakiniuose atkreipkite dėmesį į pajuodintų žodžių skyrybą.

15.1. Parduodamas individualus namas Radviliškio rajone, Aukštelkių kaime.

15.2. Parduodamas individualus namas Radviliškio rajono, Aukštelkių kaime.

6.34. Pažymėkite teisingus atsakymus.

B. 1. Gegužės 9-ąją, Europos dieną, minimos pergalės Antrajame pasauliniame kare metinės.

☐ Būtina skirti, nes tai aiškinamoji sakinio dalis.

☐ Būtina skirti, nes tai vienarūšės sakinio dalys.

2. Finansų rinkos, visų pirma tam tikri vyriausybės obligacijų segmentai, tebėra pažeidžiamos.

☐ Išskirtas sakinio fragmentas yra šalutinis dėmuo.

☐ Išskirtas sakinio fragmentas yra aiškinamoji sakinio dalis.

3. Svarstomoji prekė yra nuo mados priklausoma vartotojų prekė, kuri paprastai perkama pagal vidutinės trukmės sutartis ir kurios kaina dažnai jau būna nustatyta užsakant prekes.

☐ Būtina skirti, nes tai išplėstinis pažyminys.

☐ Būtina skirti, nes tai šalutinis pažyminio dėmuo.

4. Tyrimu turėtų būti nustatytas atitinkamo viruso tipas, potipis ir, kai reikia, to viruso variantas.

☐ Kabelis po *ir* prieš *kai* būtinas.

☐ Kabelis po *ir* prieš *kai* nebūtinas.

5. Joks kitas prietaisas, skleidžiantis aukšto dažnio elektromagnetinį lauką, dar nebuvo taip plačiai naudojamas kaip mobilusis telefonas.

☐ Išskirtas sakinio fragmentas yra išplėstinis dalyvinis pažyminys ir jį būtina skirti.

☐ Išskirtas sakinio fragmentas yra išplėstinė dalyvinė aplinkybė ir ją būtina skirti.

6. Žvilgtelėjęs į laikraščius, neradau jokios pasiūlos savo profesijai.

☐ Skirti būtina, nes tai išplėstinė laiko aplinkybė.

☐ Skirti galima, nes tai išplėstinė laiko aplinkybė.

7. Aplink jį, kaip žymiausią kaimo ūkininką, būriavosi kaimynai.

☐ Išskirtas išplėstas priedėlis po pažymimojo žodžio.

☐ Išskirtas šalutinis dėmuo, įsiterpęs į pagrindinį dėmenį.

8. Darbas, pramogos, buitis, atostogos, ateitis – įprasti žodžiai truputį neįprastame kontekste.

☐ Brūkšniu atskirtas sudėtinis bejungtukis sakinys.

☐ Brūkšniu atskirtas apibendrinamasis žodis po vienarūšių sakinio dalių.

9. Valstybės kandidatės gali dalyvauti projektuose, kad susipažintų su atitinkamos srities teisynu(,) ir kad geriau pasirengtų narystei.

☐ Skliaustuose parašytas kablelis būtinas, nes skiria vienarūšius sudėtinius prijungiamuosius dėmenis.

☐ Skliaustuose parašytas kablelis nebūtinas, nes skiria vienarūšius sudėtinius prijungiamuosius dėmenis.

10. 1) Nors cenzūros neliko, dažnai neatpažįsti laikraštyje, žurnale, ar knygoje išspausdinto savo rašinio.

2) Nors cenzūros neliko, dažnai neatpažįsti laikraštyje ar žurnale, ar knygoje išspausdinto savo rašinio.

☐ Pirmas sakinys gerai išskirtas.

☐ Antras sakinys gerai išskirtas.

☐ Abu sakiniai gerai išskirti.

11. Terminu „pirkėjas“ vadinamas asmuo arba bendrovė, įskaitant asmenį arba bendrovę, kuriems pirkėjas priklauso arba kurie pirkėjui duoda nurodymus.

☐ Pabrauktas sakinio fragmentas yra įterpinys, kurį skirti būtina.

☐ Pabrauktas sakinio fragmentas yra išplėstinė aplinkybė, kurią nebūtina skirti.

12. Išnaudotojiško piktnaudžiavimo, kaip antai kainų diskriminacijos ir pernelyg didelių kainų nustatymo, atveju situacija gali būti sudėtingesnė.

☐ Pabrauktas sakinio fragmentas yra įterpinys, kurį skirti būtina.

☐ Pabrauktas sakinio fragmentas yra aiškinamoji sakinio dalis, kurią būtina skirti.

13. Tolumoje, virš dantyto miško, lyg auksinės kalnų viršūnės dunksojo debesys.

☐ Abu kableliai būtini, nes čia vienarūšės sakinio dalys.

☐ Abu kableliai būtini, nes čia aiškinamoji sakinio dalis.

14. Didžiausi bendrinei lietuvių kalbai yra kalbininko Jono Jablonskio, kaip kalbos normintojo, nuopelnai.

☐ Kableliai būtini, nes išskirtas išplėstas priedėlis, einantis po pažymimojo žodžio.

☐ Kableliai nebūtini, nes išskirta aiškinamoji sakinio dalis.

15. Iš virtuvės atbėgo berniukas (?) aukštas, laibas, mėlynakis.

☐ Vietoj klaustuko reikia rašyti brūkšnį.

☐ Vietoj klaustuko reikia rašyti dvitaškį.

16. Šiandien susirinks visi kaimynai: ir artimi, ir tolimi.

☐ Dvitaškis rašomas todėl, kad po jo eina sudėtinis bejungtukis dėmuo.

☐ Dvitaškis rašomas todėl, kad po jo eina vienarūšės sakinio dalys, pasakytos po apibendrinamojo žodžio.

7. FORMALIEJI KOMPIUTERIU RENKAMO TEKSTO REIKALAVIMAI

Ankstesniuose skyriuose rašėme, kokie reikalavimai keliami bendrinei kalbai, aptarėme tarties, kirčiavimo, rašybos, skyrybos, leksikos, žodžių darybos, morfologijos ir sintaksės normas. Vis dėlto net jei jūsų tekste nebus minėtų normų pažeidimų, bet bus nesutvarkyti formalieji reikalavimai, t. y. bus parašytos netinkamos kabutės, vietoj brūkšnio brūkšnelis, nepadaryti tarpai ten, kur reikia ir pan., jūsų tekstas bus laikomas parašytu netinkamai. Šiame skyriuje norime paaiškinti, kaip galima išvengti smulkių klaidelių (vadinamų korektūros klaidomis), kurių neretai pasitaiko dėl neatidumo, dėl nežinojimo. Korektūros klaidos nelaikomos svarbiais kalbos normų pažeidimais, bet blaško skaitytojų dėmesį, rodo atidumo trūkumą.

§ 196. Jau minėta, kad rašyba daugeliu atvejų yra susitarimo dalykas, kuris gali būti labai formalus arba paremtas kalbos sistema. Pavyzdžiui, rašant ilguosius ir trumpuosius balsius remiamasi kalbos fonologine sistema (žr. § 18). Nosinės balsės žymi ilguosius balsius (paisoma fonologinės sistemos), bet susitarta, kad jos bus rašomos vietoj išnykusių dvigarsių (žr. § 24). Žodžių rašymas kartu ir skyrium (žr. § 30), didžiųjų raidžių (žr. § 54), brūkšnelio (žr. § 202), sutrumpinimų, simbolių rašymas jau yra tik sutartinis dalykas.

Kai kurie šioje vadovėlio dalyje pateikti kompiuteriu renkamo teksto reikalavimai yra universalūs – būdingi daugeliui kalbų, kiti priklauso nuo kalbos specifikos (pvz., skirtingose kalbose rašomos nevienodos kabutės; vienose kalbose po skaitmens ir sutrumpinimo ar simbolio reikia tarpo, kitose nereikia). Toliau pateikti patarimai, kaip tinkamai parašyti tekstą kompiuteriu, laikantis lietuvių kalbai būdingų reikalavimų.

§ 197. 7.1 lentelėje pateikti atvejai, kada reikia rašyti **tarpą** ir kada jo nereikia.

7.1 lentelė. **Tarpas tarp žodžių ir simbolių**

Reikalingi tarpai	Nereikalingi tarpai
Po beveik visų skyrybos ženklų (, . ; : ? !), pvz.: *Kad vaiko organizme trūksta skysčių, rodo šie požymiai: sausos lūpos, liežuvis ir burnos gleivinė; įkritusios akys, verksmas be ašarų; tamsus šlapimas, retas šlapinimasis.* *Visame pasaulyje uždrausta reklamuoti pieno pakaitalus. Kodėl? Norima skatinti natūralų kūdikių maitinimą!*	Jei kableliu skiriamos sudėtinio skaitmens dalys, pvz.: *per mėnesį benzino kaina padidėjo 3,5 procento.*
Po kablelio prieš brūkšnį: , –. Prieš pasvirąjį brūkšnį ir po jo rašant žodžius ar jų sutrumpinimus, pvz.: *tel. / faks.* Bet *greitis 100 km/h.*, nes čia nurodomas santykis.	Tarp skaitmenų ir pasvirojo brūkšnio, pvz.: *arterinio kraujospūdžio dydis 110/70; direktyva 375/2003.*
Rašant ilgesnius skaitmenis, kad juos būtų lengviau suvokti ir perskaityti, pvz.: *3 876 234 gyventojų.* Tokiais atvejais skaitmenys negali būti skiriami kableliais ar taškais.*	Kai keli skaitmenys sudaro skyriaus pavadinimo dalį, pvz.: *2.5.1. Terminijos apžvalga.* Tarpas turi būti po paskutinio skaitmens ir taško prieš pirmąjį pavadinimo žodį.
Po sutrumpinimo ir kito žodžio, pvz.: *I. Simonaitytė; doc. dr. V. Pavardenis; nr. 15; 30 %; t. y.; t. t.; š. m.; 10 min.; 15 d.; 30 °C.* Prieš sutrumpintą to paties žodžio baigmenį ar galūnę, pvz.: *gavėjo (-os) sąskaita*	Rašant kai kurias ženklų kombinacijas, pvz.: *?!* *!..* *?..* *!!!* ...

* Lietuvos standartas LST 1285 „Informacinės technologijos. Lietuvių kalbos ypatybės“ numato tūkstančių grupavimo skirtuką tašką (pvz., 3.000.000) informacinėse technologijose – priemonėse, skirtose duomenims apdoroti: rinkti, rikiuoti, laikyti, perduoti arba kitaip tvarkyti kompiuteriu.

§ 198. Sutrumpinimų rašymas ir skyrimas. Po tarptautinių matų sutrumpinimų nerašomi taškai, pvz.: *cm, km, h, ha, kg* ir kt. Taškai nerašomi po santrumpų (akronimų), pvz.: *ES, JAV, VDU*.

Po lietuviškų sutrumpinimų taškai rašomi, ypač būkite atidūs rašydami laiko sutrumpinimus. Toliau pirmiausia pateiktas lietuviškas atitinkamo laiko vieneto sutrumpinimas, o po brūkšnio tarptautinis: *val. – h, min. – min, sek. – s*.

Jei sakinys baigiasi sutrumpinimais, pvz., *t. t., kt., pan.*, po jų rašomas vienas, o ne du taškai.

Negalima žodžių junginių sutrumpinimų skirti pasviruoju brūkšniu. Turi būti *a. k.*, o ne *a/k* (asmens kodas); *p. d.*, o ne *p/d* (pašto dėžutė).

Rekomenduojama netrumpinti sudėtinių vietovardžių, pvz.: *N. Akmenė (–Naujoji Akmenė), D. Britanija (–Didžioji Britanija)*.

§ 199. Pasviruoju brūkšniu žymima:

- dviejų žodžių santykis, pvz.: *m/sek.* (metrų per sekundę);
- du lygiaverčiai dalykai *130/80* (arterinio kraujospūdžio dydžiai);
- alternatyva (atitinka jungtuką *arba*):

– tarp telefono ir fakso sutrumpinimų, jei jų numeris tas pats, pvz.: *tel. / faks. 212 65 75*;

– tarp alternatyvių gramatinių formų ar konstrukcijų, galinčių viena kitą pakeisti, pvz.: *Jis atsikratė įkyraus pašnekovo / įkyriu pašnekovu / nuo įkyraus pašnekovo*;

– tarp pasakymų keliomis kalbomis, pvz., valgiaraštyje: *Sriuba / Soup*.

Rišliame tekste alternacijai reikšti pirmiausia vartotinos žodinės raiškos priemonės: jungtukai *ar, arba*, skliaustai, pvz.:

Šiuolaikiniai terminografijos iššūkiai – greitai rengti ir (ar)[39] *atnaujinti terminografinius šaltinius*.

[39] Nors anglų kalboje labai dažnai parašomi jungtukai *and/or* su pasviruoju brūkšniu, bet lietuvių kalboje turėtų būti rašomi su skliaustais, t. y. *ir (ar)*. Remiantis anglų kalbos rašybos tradicijomis kartais lietuvių kalboje rašomas pasvirasis brūkšnys nurodant datą, t. y. 2014/07/22. Turi būti rašoma 2014 07 22 arba 2014-07-22. Dėl datos rašymo taip pat žr. § 203.

Sunkiasvorių ir (ar) didžiagabaričių transporto priemonių kontrolė spalio mėnesį...

Reikalingi padavėjai (-os).

Atkreipkite dėmesį, kad tais atvejais, kai pasviruoju brūkšniu nurodoma alternatyva, turi būti tarpas prieš brūkšnį ir po jo.

§ 200. Paprastieji (lenktiniai) **skliaustai** rašomi tokiu būdu:

Žemė yra fatalizmo motina, dėl to daugelis azijiečių dažnai pasiduoda likimui, kurį jūros (bei dvasios) jėgų sukurstytas vakarietis pats kalasi.

Vairuotojas (-a); gerbiamasis (-oji), mokymas(is).

Jei sakinio pabaigoje susiduria dveji skliaustai, dažniausiai rašomi tik vieni.

Kampiniai skliaustai su daugtaškiu rašomi tada, kai parodoma praleista dalis, pvz.:

Autorius teigia, jog „beveik visos modernios valstybės yra (ar siekia būti) tautinės valstybės. <...> Beveik visos iš jų pretenduoja semtis valstybės galios iš tautos ar liaudies ir naudoti ją tautos ar liaudies labui.“

Į sakinį įkomponuojant citatą, laužtiniais skliaustais gali būti pažymimas pirmojo citatos žodžio didžiosios raidės keitimas mažąja, pvz.:

Mokslininkas teigia, kad „[t]eorija neatlieka būtino vaidmens Lietuvos archeologijoje“ (p. 207).

Laužtiniais skliaustais neretai žymimos literatūros nuorodos tiksliųjų mokslų atstovų darbuose, į tekstą įterptas elementas (ypač dokumentuose).

§ 201. Toliau pateiktame sakinyje matyti, kaip turėtų būti rašomos lietuviškos **kabutės**: *Jos tarptautiniu atžvilgiu esančios mažai naudingos, nes savo „mikroskopiškumu“ tik kliudančios didžiosioms valstybėms racionaliai tvarkyti pasaulį.*[40] Kabutes rašykite ypač atidžiai, nes kabučių rašybos standartas skirtingose kalbose yra vis kitoks, ir tai yra viena iš dažniausiai pasitaikančių korektūros klaidų.

---

[40] Jeigu renkant tekstą kompiuteriu automatiškai neparašomos standartinės lietuviškos kabutės, reikiamas kabutes galima gauti naudojant tokias simbolių kombinacijas: apatinėms (atidaromosioms) kabutėms alt + 0132, viršutinėms (uždaromosioms) kabutėms alt + 0147. Atkreipiame dėmesį, kad čia pateikiamos kombinacijos, būdingos MS Office (Windows), o kitoms operacinėms sistemoms būdingas kombinacijas reikėtų susirasti tų operacinių sistemų vartotojų vadovuose.

Tarp kabučių ir žodžio neturi būti tarpų. Koks nors pavadinimas gali būti rašomas tarp kabučių arba kursyvu (negali būti ir kabučių, ir kursyvo), pvz.: „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ pateikta apie 50 000 žodžių lizdų arba *Dabartinės lietuvių kalbos žodyne* pateikta apie 50 000 žodžių lizdų.

Atkreiptinas dėmesys, kad pavadinimai dar gali būti grafiškai išskiriami, kai parašomi didžiosiomis raidėmis, pvz., *dujotiekis NABUCCO, SEB bankas, UTENOS MĖSA, UAB.*

Jei sakinio pabaigoje susiduria dvejos kabutės, dažniausiai rašomos tik vienos.

§ 202. Dažnai nežinoma, kur rašytinas **brūkšnelis**, o kur vidutinio ilgio (pusilgis) **brūkšnys**. Rašant šiuos ženklus reikėtų remtis 7.2 lentelėje pateiktais nurodymais.

7.2 lentelė. **Brūkšnelio ir brūkšnio rašyba**

Rašomas brūkšnelis	Rašomas brūkšnys
Tarp dviejų lygiareikšmių žodžių, kurie reiškia sudėtinį vieno dalyko pavadinimą, pvz.: *lopšelis-darželis, paroda-pardavimas, kavinė-skaitykla, dažytojas-tinkuotojas, psichiatras-psichoterapeutas, sekretorius-asistentas, ortopedas-traumatologas.* Nerašomas tarp žodžių, kurių vienas paaiškina ar patikslina kitą, pvz.: *gydytojas chirurgas, bitė motinėlė, firmos partnerės, traleris šaldytuvas, sąskaita faktūra, valstybės narės, teisininkas lingvistas, evangelikai reformatoriai.*	Tekste vietoj praleisto tarinio, siekiant intonaciškai išskirti ir kai kuriais kitais atvejais, pvz.: *Vilnius – Lietuvos sostinė.* Šiuo atveju brūkšnys yra skyrybos ženklas.

7.2 lentelės tęsinys

Rašomas brūkšnelis	Rašomas brūkšnys
Tarp dvigubos pavardės dalių ar tarp pavardės ir slapyvardžio, pvz.: *L. Stuoka-Gucevičius, B. Jonaitytė-Petraitienė, V. Mykolaitis-Putinas*. Nerašomas, jei pirmasis dėmuo nekaitomas, pvz.: *J. Tallat Kelpša, K. A. Sen Simonas*. Nerašomas tarp vardo ar pavardės ir prievardžio, pvz.: *Radvila Našlaitėlis, Vytautas Didysis*.	Tarp žodžių ar skaitmenų, žyminčių daiktų bei reiškinių vietos, laiko, kiekio, eilės ribas,* pvz.: - *įmonėje dirbo 2000–2005 m.;* - *traukinys vyksta maršrutu Vilnius–Kaunas;* - *knygynuose pasirodė naujas italų–lietuvių kalbų žodynas;* - *dieną bus 16–20 laipsnių šilumos;* - *tai aptarta p. 18–21;* - *darbuotojai atostogauja liepos–rugpjūčio mėn.* Šiuo atveju brūkšnys laikomas rašybos ženklu.
Nurodant pašto kodą, pvz.: *LT-49296*.	Reiškiant apytikslį kiekį, dydį, skaičių ir pan., pvz.: - *važiavo 100–120 km/h greičiu;* - *8–9 m ilgio;* - *10–15 žmonių grupė*. Nerašomas, jei apytikslis kiekis, dydis, skaičius rašomas žodžiais, pvz.: - *sveria penkis septynis kilogramus;* - *dirbo dvi keturias dienas*.
Po skaitmenų, pvz.: *1-oji, 50-ųjų mirties metinių proga*.	
Simboliniuose pavadinimuose, pvz.: *Sony CFS-W304, „Švyturys-Utenos alus“*.	
Dvigubame geografinio objekto pavadinime, pvz., *Šiaurės Reinas-Vestfalija, Moravija-Silezija*.	
Žymint praleistą žodžio dalį, pvz., *studentai (-ės), b-ka, m-kla*.	

* Jeigu automatiškai neparašomas ilgas brūkšnys, įterpkite jį iš simbolių arba naudokite kombinaciją alt + 0150.

Prieš brūkšnelį ir po jo neturi būti tarpų. Prieš brūkšnį ir po jo turi būti tarpai. Kai brūkšniu žymimos ribos, tarpų prieš brūkšnį ir po jo nereikia, bet: *birželio 18 d. – liepos 1 d., X a. pab. – XI a. pr.,* nes tarp skaitmenų įsiterpia sutrumpinimai. Taip pat tarpai prieš brūkšnį ir po jo rašomi ir tais atvejais, kai skaitmenų grupės atskirtos tarpais arba brūkšneliais, pvz.: 2014 10 25 – 2014 11 06; 2014-10-25 – 2014-11-06.

§ 203. Įsidėmėtina kai kurių dalykų rašyba.

Adreso rašymas. Kai nurodomas kokios nors gatvės, prospekto, alėjos ar pan. pavadinimas, būtina nurodyti ir nomenklatūrinio žodžio sutrumpinimą, pvz.: *Gedimino pr. 10, Kauno g. 15-42, Laisvės al. 17*.

Jei vietovės ar gatvės pavadinimas yra dvižodis, abu žodžiai pradedami rašyti didžiosiomis raidėmis, pvz.: *Naujoji Vilnia, Geležinio Vilko g*.

Jei gatvė pavadinta žmogaus pavarde, į pavadinimą įeina ir pirmoji vardo raidė, pvz.: *K. Donelaičio g*. Jei gatvė pavadinta slapyvardžiu, vardo raidės nereikia rašyti, pvz., *Žemaitės g*.

Adresas su raidėmis rašomas taip: *Kauno g. 60A-15.*

Datos ir laiko rašymas. Data gali būti rašoma trejopai, pvz.: *2014 m. spalio 11 d.* (įsidėmėkite, kad po mėnesio pavadinimo nerašomas sutrumpinimas *mėn.*; šis sutrumpinimas rašomas tik tais atvejais, kai nurodomi tik metai ir mėnuo, pvz.: *2014 m. spalio mėn.*), *2014-10-11* (atkreipkite dėmesį, kad tarp skaičių rašomi brūkšneliai, o ne brūkšniai) arba *2014 10 11*. Dokumentuose tarp datos metus, mėnesį ir dieną reiškiančių skaitmenų grupių turi būti trumpi brūkšneliai.

Laikas gali būti žymimas keliais būdais: *3 val. 15 min.; 3.15; 3:15.*

Nurodant **telefonų, faksų numerius** po sutrumpinimų *tel.* arba *faks.* (ne *fax.*) dvitaškis rašomas, kai pateikiami du ar daugiau numerių; jei nurodomas tik vienas numeris, dvitaškio nereikia, pvz.: *informacija teikiama tel. 123456; informacija teikiama tel.: 123456, 789012*.

Jei telefono ir fakso numeriai sutampa, galima rašyti taip: *tel. / faks. (8 ~ 37) 123456*. Suskliausti skaitmenys reiškia, kad jie tos pačios numeracijos zonoje

nerenkami, todėl rašant mobiliųjų telefonų numerius skliaustai nevartotini, pvz.: *mob. tel. 8 ~ 666 12345*. Ženklas ~ rašomas toje telefono numerio vietoje, kur turi būti toninis signalas, jis skiriamas iš abiejų pusių tarpais.

Telefono ir fakso numeriai gali būti įvairiai grupuojami. Plačiau žr. Nacionalinių ir tarptautinių telefono ryšio numerių rašymo rekomendacijas.[41]

Elektroninį paštą galima trumpinti *el. paštas, e. paštas, el. p., e. p.*, bet ne *e-paštas, e-p*. Pagal tokias pačias taisykles turi būti trumpinami ir kiti pavadinimai, į kuriuos įeina žodis *elektroninis*, pvz.: *e. parašas, e. bankas; e. valdžia*.

Gyvenimo aprašyme ar kituose dokumentuose, kuriuose nurodomas elektroninis paštas, jei elektroninio pašto adresas nurodomas tik vienas, dvitaškis nerašomas (jei nurodomi keli adresai, tada dvitaškis rašomas), pvz.:

El. paštas vardenis.pavardenis@gmail.com.

Panašiai, t. y. be dvitaškio, jei nurodomas vienas adresas, turi būti nurodomas ir interneto svetainės adresas, pvz.:

Interneto adresas http://www.vdu.lt

§ 204. Teksto numeracija. Teksto sudėtinės dalys dažniausiai numeruojamos taip:

2. VEIKSMAŽODŽIŲ NEASMENUOJAMŲJŲ FORMŲ MORFEMINĖS STRUKTŪROS MODELIAI

2.1. Dalyvių morfeminės struktūros modeliai

2.1.1. Dvimorfemiai dalyviai

2.1.2. Trimorfemiai dalyviai

2.1.3. Keturmorfemiai dalyviai

2.1.4. Penkiamorfemiai dalyviai

2.1.5. Šešiamorfemiai dalyviai

2.1.6. Septynmorfemiai dalyviai

2.1.7. Aštuonmorfemiai dalyviai

[41] Šios rekomendacijos pateiktos http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=300743.

2.2. Pusdalyvių morfeminės struktūros modeliai

2.2.1. Trimorfemiai pusdalyviai

2.2.2. Keturmorfemiai pusdalyviai

2.2.3. Penkiamorfemiai pusdalyviai

2.2.4. Šešiamorfemiai pusdalyviai

2.2.5. Septynmorfemiai pusdalyviai

2.2.6. Aštuonmorfemiai pusdalyviai

§ 205. Pavyzdžių numeracija. Ką nors vardijant dažniausiai rašomas dvitaškis ir toliau tekstas rašomas naujoje eilutėje. Galimi tokie numeracijos būdai:

Dalelytė gi rašoma:

a) kartu su nekaitomais vienskiemeniais žodžiais, pvz., argi, betgi, kaipgi;[42]

b) atskirai nuo visų kaitomų, dviskiemenių nekaitomų žodžių ir žodžių samplaikų, pvz.: kas gi, ko gi, kodėl gi.

Motyvuotais laikytini tokie nebendrinės kalbos žodžių vartojimo atvejai:

1. Esami arba numanomi ne dabartinės bendrinės vartosenos intarpai iš tautosakos, senosios literatūros, tarminių tekstų.

2. Stilistiniais sumetimais perdaryti ir į kontekstą įterpti senesnių laikų vartosenos elementai.

3. Dabartinės nenorminės kalbos citatos: kai cituojamas ilgesnis tekstas, siekiant išlaikyti kalbos autentiškumą; kai tik atskiras žodis rašomas kabutėse; kai neteiktinas žodis vartojamas kaip emocinė-ekspresinė stiliaus priemonė; dialogai; kalbos rekomendacijos, kai yra nurodoma kokį žodį esant neteiktiną ir pateikiamas jo taisymas.

---

[42] Jei naudojama numeracija su skaitmenimis ir po jų rašomi taškai, tada išvardijamas tekstas turėtų būti pradedamas rašyti didžiąja raide. Jei naudojama numeracija su skaitmenimis ar raidėmis ir po jų rašomas skliaustelis, tada rekomenduojama tekstą rašyti mažąja raide. Kiekvienas išvardijimo punktas turi baigtis skyrybos ženklu: kableliu (jei trumpesni vardijamieji elementai), kabliataškiu ar tašku (jei pateikti ilgesni ir sudėtingesnės gramatinės struktūros vardijamieji elementai).

§ 206. Kiti rašybos ir skyrybos atvejai. Tekste pavyzdžiai dažniausiai skiriami kursyvu, tuose pavyzdžiuose aktualūs žodžiai ar junginiai gali būti išretinti, pajuodinti arba pabraukti.

Prieš pavyzdžius paprastai rašomas žodis *pavyzdžiui* arba jo sutrumpinimas *pvz.* Jei išvardijami keli pavyzdžiai, po *pavyzdžiui* arba *pvz.* rašomas dvitaškis, jei paminimas vienas pavyzdys, dažniausiai skiriama kableliu. Atkreipkite dėmesį, kad *pavyzdžiui* yra įterpinys, todėl tiek šis žodis, tiek jo sutrumpinimas turi būti skiriamas iš abiejų pusių kableliais arba kitais skyrybos ženklais.

Pavyzdžius galima išvardyti toje pačioje eilutėje arba galima pradėti rašyti naujoje eilutėje. Jei pradedami rašyti naujoje eilutėje, paprastai rašomi mažesnėmis raidėmis (pvz., 11 ar 10 dydžio).

Kursyvu rašomi terminai, nelietuviški žodžiai, pvz.:

Terminas *pirminė atranka* reiškia ...

Tai reikia įrodyti *de facto* ir *de jure*.

Atkreiptinas dėmesys, kad eilutė negali prasidėti skyrybos ženklu, ypač reikia atkreipti dėmesį į brūkšnius; rekomenduojama vardo pirmąją raidę ir pavardę rašyti toje pačioje eilutėje.[43]

§ 207. Šiame skyriuje paaiškinti kompiuteriu renkamo teksto pažeidimai dažniausiai vadinami korektūros klaidomis. Šiai klaidų grupei galima priskirti ir kai kuriuos rašybos (pvz.: praleistos, papildomos raidės, vietomis sukeistos raidės, du kartus pakartoti tie patys žodžiai) ar skyrybos atvejus (pvz.: trūksta skyrybos ženklo, per daug skyrybos ženklų, parašyti ne tokie, kokių reikia, ženklai, t. y. klaidos, atsiradusios dėl apsirikimo, dėl to, kad galutinis tekstas atidžiai neperžiūrėtas, o ne dėl skyrybos taisyklių neišmanymo).

[43] Tam, kad brūkšnys, vardo pirmoji raidė ar kitas simbolis nebūtų nukeliamas į kitą eilutę, naudokite kombinaciją ctrl + shift + space.

Pratimai

7.1. Ištaisykite korektūros klaidas šiuose sakiniuose.

A. 1. Nustatyta , kad trumpalaikio galios rezervo padidėjimas dėl vėjo elektrinių kinta gana didelėse ribose: nuo 1-15%, kai vėjo elektrinių elektros gamyba sudaro iki 10% suminės apkrovos, ir iki 4-18%, kai vėjo elektrinių gamybos dalis siekia 20%.

2. Optimalus atstumas tarp dirbančiojo akių ir ekrano turi būti 50 – 70 cm.

3. Iš XIXa. Pab. – XXa. pirmos pusės tyrinėjimų yra tik vienas platesnis arealinis darbas- monografija „*Gimtuvės ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime*“ (1999m.).

4. Gyvenu Mickevičiaus 23 – 18, Kaune.

5. Jonas-Vytautas Antanaitis įmonėje “Mechanika” dirbo 1990-2000m.

6. 2014m. Spalio 20d. vyks tarptautinė konferencija.

B. 1. Į natūralią oro sudėtį įeina : azotas – 78% oro tūrio, deguonies - apie 21%, argonas - 0.9%, anglies dioksidas – 0,035% ir labai nedideli kiekiai neono, helio, kriptono bei kitų inertiškų dujų.

2. Eglių sodinukai auga labai lėtai, jiems reikalingas pavėsis ir jie kertami po 25 – 50 metų.

3. Pastaraisiais metais Kaune automobiliai išmeta 70-80% teršalų, o kai kuriuose rajonuose arti judrių sankryžų – net 90% visos atmosferos taršos.

4. 2012 m. paskelbti Jono Mačiulio–Maironio metais, o 2014 m. – K.Donelaičio.

5. Knygos apimtis - 110 p., biblografija nurodyta p.107-108.

6. Restruktūrizavimas bus vykdomas dviem etapais: pirmasis etapas – 2003-2005 metais, o antrasis – 2006-2008 metais.

7. Optimali oro temperatūra turi būti +18-22 C, leidžiama santykinė oro drėgmė 40-60%, oro judėjimo greitis neturi viršyti 0, 1 m/s.

8. Vilniaus miesto 3 – iajame apylinkės teisme iškelta civilinė byla dėl skolos priteisimo.

9. Indėlio sumą į banką gali įnešti (pervesti) pats indėlininkas arba jo vardu kitas fizinis ar juridinis asmuo.

10. 2014m. atlikto tyrimo duomenimis, vidutiniškai aukščiausio lygio vadovai uždirba 4621 Lt/mėn. (į rankas), jų manymu, atlyginimas turėtų būti – 7578 lt/mėn., t.y. 63 procentais aukštesnis.

11. Anglų-lietuvių klabų žodynas.

12. Darbuotojas dalyvavo kvalifikacijos kėlimo kursuose 2012.12.01 – 2012.12.23.

13. Paraiškos primamos iki š.m. Gruodžio 15 d.

14. Alavijas - „stebuklingas augalas", kurio sudėtyje randama daug vitaminų.

7.2. Pažymėkite sakinius, kuriuose nėra korektūros klaidų (toje pačioje sakinių grupėje bent vienas sakinys parašytas be korektūros klaidų).

B.

1.

☐ Siuntos svoris 1-3 kg.

☐ Siuntos svoris apytiksliai vienas–du kilogramai.

☐ Siuntos svoris 1–2 kg.

2.

☐ Kitais metais bus organizuojama jau 3-oji filosofijos mokykla.

☐ Skelbiamas 3-čiasis žaismingo programavimo konkursas vaikams.

☐ Marijampolės 3-iasis notaro biuras.

3.

☐ Ona-Dalia Daugirdienė,

☐ Vytenis Povilas Andriukaitis,

☐ Juozas Tumas-Vaižgantas,

☐ Jekaterina-Didžioji.

4.

☐ anesteziologas-reanimatologas,

☐ gydytojas-onkologas,

☐ kiaulė-taupyklė.

5.

☐ Siųsti adresu V.Landsbergio-Žemkalnio g. 1-11.

☐ Siųsti adresu V. Landsbergio–Žemkalnio g. 1-11.

☐ Siųsti adresu V. Landsbergio-Žemkalnio g. 1–11.

☐ Siųsti adresu V. Landsbergio-Žemkalnio g. 1-11.

6.

☐ Mums rašykite el. p. geliusalonas@geles.lt

☐ Mums rašykite e. p. geliusalonas@geles.lt

☐ Mums rašykite e-p. geliusalonas@geles.lt

☐ Mums rašykite el. P. geliusalonas@geles.lt

7.

☐ Knyga „*Mergaitė ant jūros skardžio*“,

☐ Knyga „Mergaitė ant jūros skardžio”,

☐ Knyga ″Mergaitė ant jūros skardžio″,

☐ Knyga „Mergaitė ant jūros skardžio“,

☐ Knyga „Mergaitė ant Jūros Skardžio“.

8.

☐ Naujas pasaulio rekordas – dviguba „mirties kilpa“ automobiliu.

☐ Naujas pasaulio rekordas – dviguba mirties kilpa automobiliu.

☐ „Mirties kilpa“ dažniausiai vadinamas figūrinis lėktuvo skridimas kreiva uždara linija vertikalioje plokštumoje.

9.

☐ ŽIV / AIDS atsiradimą vis dar gaubia paslaptis, tačiau yra manoma, kad šis virusas atkeliavo iš Afrikos.

☐ 26/07/2014 (data).

☐ 2013/2014 – 2014/2015 mokslo metai.

10.

☐ Ilgis – 3.8 cm,

☐ 3.8.5. Daiktavardžiai su lietuviškomis priesagomis (skyriaus pavadinimas),

☐ Praėjusių metų tuo pačiu laikotarpiu buvo užregistruoti 258.449 bedarbiai.

☐ Vidutinė temperatūra 28,5 °C.

11.

☐ Šiemet bus sunaikinta apie 2 000 tonų pesticidų atliekų.

☐ Atostogausime birželį – rugpjūtį.

☐ Kelio ženklai, stendai, schemos ir t.t.

12.

☐ Pranešimą skaitys Prof. Dr. A. Martinaitis.

☐ Pranešimą skaitys prof.Dr. A. Martinaitis.

☐ Pranešimą skaitys prof. Dr. A. Martinaitis.

☐ Pranešimą skaitys prof. dr. A. Martinaitis.

13.

☐ 58 Lt.,

☐ 58 mln.,

☐ sveria 3 t.,

☐ distanciją įveikė per 8,5 min.

14.

☐ 2014 07 28,

☐ 2014.07.28,

☐ 2014-07-28.

15.

☐ greitis 12 Mb/s,

☐ a/k (asmens kodas),

☐ rašto Nr. 35/509,

☐ 0,53 ct/kWh.

8. PRATIMŲ ATSAKYMAI

2.3. Kąsnis užstrigo burnoje; sąmonės ligonė taip ir neatgavo; pirko naują sagę/segę; laivas įplaukė į sąsiaurį; šventė vyko santakoje; neįstengė perkąsti; žavi savitas stilius; paskelbė lygiąsias; peršalimą greitai išsigydė; ąsotis pilnas vandens; drąsesnieji įėjo vidun; vėliau jau nebegalės susigrąžinti; gėles ji pertręšė; apžiūrėjo išdžiūvusias samanas; užmetė malkų ant prigesusio laužo; bandė paslėpti savo jaudinimąsi; prisistūmė savąją kėdę; laikrodis skelbė dvylika; rašančiajam mokiniui; vėjas šiąnakt didelis; kankino sąnarių skausmai; nusivylė jau pirmąją dieną; priešinasi sąvartyno įrengimui.

2.4. 1. Užšalusiu keliu sunkiai ėjo sulysęs žmogus, vis atsigręždamas į seną sodybą su pagražintomis langinėmis ir saulėgrąžomis prie tvoros. 2. Gęsta nepagrįstas tavo ryžtas palikti nepažįstamąjį. 3. Negaląstas grąžtas dreskia sutrešusį ąžuolinį rąstą. 4. Lėtai važiuodamas draskau šąlančią žemę ir drebiu į šalis purvą. 5. Sėdėdamas prie užgesusio židinio mąsčiau apie mąžtančias, beveik išsekusias jėgas. 6. Kai atšalo, turėjau sukąsti dantis ir kęsti geliantį sąnarių skausmą. 7. Jis net perbalo iš pykčio, kai sugrįžo seniai draugui persiųstas laiškas. 8. Aš vis dar nedrįsau pasakyti, kad jiems negresia bauda. 9. Nors ir dardėjo akmenimis grįstu keliu, dėl nuovargio bijojo skųstis. 10. Ylos maiše nepaslėpsi – išlįs. 11. Ji neatpažįstamai pasikeitusi. 12. Be reikalo nuogąstavau, jis ištesėjo pažadą ir vyriausiajai dukrai padovanojo žiedą. 13. Pastebiu jo jaudinimąsi, nes ką tik sulaukė savųjų. 14. Ji čia ne tam, kad klausytųsi tavo pamokymų.

2.5. birti, byra, biro;
burti, buria, būrė;
dumti, dumia, dūmė;
durti, duria, dūrė;
dusti, dūsta, duso;
dužti, dūžta, dužo;
džiūti, džiūsta, džiūvo;
dilti, dyla, dilo;

ginti, gina, gynė;
gyti, gyja, gijo;
griūti, griūva, griuvo;
įgristi, įgrysta, įgriso;
kliūti, kliūva, kliuvo;
lyti, lyja, lijo.

2.6. Dalydamas – dalyti, dalija, dalijo;
padalijamas – dalyti, dalija, dalijo;
rūdijantis – rūdyti, rūdija, rūdijo;
surūdydavo – surūdyti, surūdija, surūdijo;
susiginčytų – susiginčyti, susiginčija, susiginčijo;
besiginčijant – besiginčyti, besiginčija, besiginčijo;
gėdijamas – gėdyti, gėdija, gėdijo;
sugėdydavo – sugėdyti, sugėdija, sugėdijo;
nuvilnijus – nuvilnyti, nuvilnija, nuvilnijo;
nuvilnytų – nuvilnyti, nuvilnija, nuvilnijo.

2.7. Kankino dusulys; neįveikėme kliūčių; todėl ir kilo toks sambrūzdis; tai nustatyta tyrimais; vis dar nepašalinti trūkumai; priblokšė tokia įvykių apžvalga; sostinėje kilo potvynis; vaikai krykštauja sūpuoklėse; pasikliauju savo pojūčiais; iškilmingas pobūvis dar neprasidėjo; nustebino paslaugų pasiūla; žynys tylėjo, girdėjau tik tylius jo atodūsius; surūdijo sraigtas; gerėja ligonio būklė; atkasė pilies griuvėsius; jis tikras užsispyrėlis; ji neypatingai liūdėjo; važiuosiu į siuvyklą; didėja išlaidos gynybai.

2.12. 1. Vis dėlto aną kartą tu ne vienas buvai. 2. Lig šiol negaliu suprasti, kas gi ten atsitiko. 3. Ar ne per anksti atsikėliau? 4. Neesminių pastabų neišbraukė. 5. Kodėl gi tau atrodo, kad mums ne pakeliui? 6. Argi ne geriau būtų buvę, jei daugiau būtum nebedirbęs. 7. Ne be reikalo jis sakė, kad ne kiekvienam toks darbas. 8. Jis vis vien žinos, ką tau pasakiau. 9. Nekokia ta sodyba, bet visgi sava, artima. 10. Jis žūtbūt norėjo būti ne paskutinis / nepaskutinis. 11. Kažkoks tu šiandien nesavas, gal nekaip jautiesi? 12. Nejaugi

nebenaudingas jiems pasidariau. 13. Jis vis dar neatliko darbo ir dėl to gavo barti. 14. Iš tikrųjų jis buvo ne pats turtingiausias žmogus. 15. Vis dar manė, kad gaus ne mažiau, nei tikėjosi. 16. Nekas ir pas mus likę. 17. Išties nebedaug liko mums vargti.

3.1. Absurdas (beprasmybė), akcentuoti (pabrėžti), chaosas (sąmyšis, suirutė), charakteris (būdas), debatai (ginčas), defektas (yda, trūkumas), dekoltė (iškirptė), drakonas (slibinas), egoistas (savimyla), ekstraktas (ištrauka), ekskursija (išvyka), eksperimentas (bandymas, tyrimas), evoliucija (raida), fantazuoti (svaičioti), flora (augmenija), fauna (gyvūnija), frazė (pasakymas, posakis), gigantas (milžinas), harmoningas (darnus), incidentas (įvykis), infekcija (užkratas), intensyvus (įtemptas), intriga (pinklės), jubiliatas (sukaktuvininkas), juristas (teisininkas), kanceliarija (raštinė), kapišonas (gobtuvas), komfortabilus (patogus), konfliktas (ginčas, kivirčas), konkurentas (varžovas), kontaktas (sąlytis), kontrastas (priešybė), kotletas (maltinis), kriminalas (nusikaltimas), legalus (teisėtas), lyderis (vadovas), meridianas (dienovidis), moralė (dorovė), periodas (laikotarpis), prioritetas (pirmenybė), progresas (pažanga), realybė (tikrovė), resursai (ištekliai), rezervas (atsarga), reziumė (santrauka), stimulas (akstinas, paskata), tolerancija (pakanta), universalus (visuotinis).

3.2. baranka (=riestainis), cielas (=visas), daboti (=saugoti, prižiūrėti), kavonės (=slėpynės), ryzas (=skuduras), šiupeliukas (=semtuvėlis), žilka (=valas).

3.7. 1. išleisti iš akių (=užmiršti); 2. kokį tai (=tam tikrą; kažkokį); 3. įtakoti (=daryti įtaką, paveikti); 4. taip vadinama (=vadinamąja); 5. pakol (=kol); 6. nekurie (=kai kurie); savistoviai (=savarankiškai); 7. kuria tai (=tam tikra); 8. prie ko (=kuo dėtas; kuo susijęs); 9. kas liečia folklorą (=kas susiję su folkloru); 10. kaip taisyklė (=dažniausiai; įprastai; kaip įprasta).

3.8. 1. a), f) prižiūrėti; 2. a), i) vienoda, b) bendra, c), f), g) bendra, vientisa; 3. a), f) ypač, c) labai, nepaprastai, d) per daug; 4. a), b) patekti;

5. a), b) glaudus, artimas; 6. a), c) toks; 7. b) subtilumus, c) smulkmenas, detales; 8. a), c), d), e) pakuotė; 9. b), c) tobulas, meniškas, dailus, baigtas; 10. a) keletas, c) daugelis; 11. b), d), e) sužavėti, patraukti; 12. a), b), c) siejasi; 13. a), b), d) netvarka; 14. a), b), c), d) nulemti, lemti, sąlygoti; 15. b) gaivus, tyras, c), f), g) naujas, e) skaistus.

3.10. 1. svetimybė, 2. svetimybė, 3. vertinys, 4. semantizmas, 5. vertinys, 6. vertinys, 7. svetimybė, 8. semantizmas, 9. semantizmas, 10. semantizmas.

3.15. Mažieji Grįžulo Ratai, Telšių Žemaitės vidurinė mokykla, Šiaulių miesto taryba, Trys karaliai, Šri Lankos Demokratinė Socialistinė Respublika, Antrasis pasaulinis karas, Lietuvių kalbos draugija, Vakarų Europa, Pusiaujo Gvinėjos Respublika, Pietų Afrikos Respublika, Ivanas Rūstusis, Šiaurės žvaigždė, Kuršių nerija, Lietuvos edukologijos universiteto Lituanistikos fakulteto Lietuvių kalbos ir literatūros didaktikos katedra, Lietuvių lyginamosios literatūros asociacija, Atgimimo epocha, Renesansas, antika, akmens amžius, saldainiai „Paukščių pienas“, Vytauto Didžiojo universiteto raštinė, UAB Šiuolaikinio meno centras, akcinė bendrovė „Plungės grūdai“, Europos Tarybos generalinis sekretorius, Jos Didenybė Nyderlandų Karalienė, JAV Nebraskos valstijos garbės pilietis, Užimtumo, socialinių reikalų ir lygių galimybių generalinis direktoratas, Ukrainos Aukščiausioji Rada.

3.16. 1. Trakų Vokė – Vilniaus miesto dalis, esanti į pietvakarius nuo miesto centro ir priklausanti Panerių seniūnijai. Šiame mikrorajone yra vidurinė mokykla, vaikų darželis, Trakų Vokės koplyčia, prekybos centrai, seniūnijos pastatas, Opel atstovybė, maitinimo bei kitas paslaugas teikiančios įstaigos. Puošmena – Trakų Vokės dvaro sodyba su Eduardo Andre projektuotu parku, Šv. Mergelės Marijos koplyčia. 2. Skrydžiai į Vagarą prasidėjo 1942 m., kai Farerų Salas okupavę britai čia pastatė oro uostą. 3. Etiopijos Federacinė Demokratinė Respublika – valstybė šiaurės rytų Afrikoje. Ribojasi su Eritrėja, kuri atsiskyrė nuo Etiopijos 1993 m., Džibučiu, Somaliu, Kenija, Sudanu ir Pietų Sudanu. Etiopija atsivertė į krikščionybę IV a., tad yra antra šalis pagal senumą po Armėnijos, oficialiai paskelbusi krikščionybę valstybine religija.

Nuo 1974 m. šalis yra pasaulietinė ir nuo islamo atsiradimo turi gausią musulmonų bendruomenę. 4. Brno Masaryko universiteto Lingvistikos ir baltų kalbų katedra. 5. Paukščių Takas — balzgana juosta nakties danguje, ypač gerai matoma tamsiomis, be Mėnulio naktimis. 6. Raudonojo Kryžiaus ir Raudonojo Pusmėnulio draugijos veikia daugelyje pasaulio šalių. 7. Pasaulio prekybos organizacija nuo jos įsteigimo 1995 m. darė didelę įtaką kuriant taisyklėmis pagrįstą tarptautinę prekybos sistemą. 8. Latvijos Saeima priėmė KGB dokumentų saugojimo įstatymo pataisą. 9. Lietuvos Respublikos administracinis teisės pažeidimų kodeksas. 10. Lietuvos kariuomenės Vilniaus įgulos karininkų ramovės vyrų choras „Aidas“.

4.1. 1. bedarbystę (=nedarbą), betvarkę (=netvarką); 2. daėjo (=supratau); 3. darašyti (=prirašyti); 4. apmokė (=mokė); 5. apleido (=paliko); 6. atžymėti (=pažymėti); 7. apjungti (=suvienyti); 8. nudruskintą (=vandenį be druskų; gėlą vandenį; vandenį, iš kurio pašalintos druskos); 9. ponudegiminiai randai (=nudegimo randai; randai po nudegimo); 10. prisilaikė (=laikėsi); 11. nukreipimą (=siuntimą); 12. išplanavimą (=planą).

4.2. Taisyklingi šie sakiniai: 1.2, 2.2, 3.1, 4.1, 5.1, 6.2, 7.2, 8.2, 9.1, 10.1.

4.3. 1. išsidėvėjusios (=susidėvėjusios); 3. surinktuvas (=rinktuvas); 4. Prieš kirtimą medžiams yra nulupama žievė. 7. Automobilių techninė priežiūra. 8. Banke greitai buvo panaikintas kortelės blokavimas. 9. iškylančiomis (-kylančiomis); 10. atstatyta (=atkurta); 11. beadatinį (=neadatinį); 12. pakrauti (=įkrauti); 13. išbaigtą (=baigtą; iki galo sutvarkytą).

4.4. 1. išėmėjo (=valiklio); 2. autopakrovėjas (=autokrautuvas; automatinis krautuvas; automobilių krautuvas); 3. skiedėjo (=skiediklio); 4. tirpintojo (=tirpiklio); 5. drėkintojas (=drėkintuvas); 6. gaivintojo (=gaiviklio); 7. inkariečiai (=„Inkaro“ darbininkai); 8. kiniečiu (=kinu); 9. brazilietės (=brazilės); 11. vaiknamiečiai (=vaikų namų auklėtiniai); 12. žemietį (=kraštietį); 13. ansambliečiai (=(to paties) ansamblio nariai); 15. blogiečiai (=blogiukai; bloguliai).

4.5. Vengras, danas, gruzinas, olandas, estas, azijietis arba azijatas, europietis, brazilas, čekas, plungiškis, alytiškis, kretingiškis, panevėžiškis arba panevėžietis, šiaulietis arba šiauliškis, varėniškis.

4.6. 1. valdininkiją (=valdininkus). 2. Rūbų taisykla ir siuvykla. 3. įrengimus (=įrenginius); 4. atliko patikrinimą (=patikrino); 5. išmatavimo (=dydžio); 6. asmeniškumą (=asmenybę); 7. neišmanėliškumo (=neišmanymo); 8. bažnyčios išlaikymui (=bažnyčiai išlaikyti).

4.7. 2. dvikasetinis (=dvikasetis); 3. bealkoholiniai (=nealkoholiniai; be alkoholio; gaivieji); 4. vertikalinę (=vertikalią); 5. sistematinį (=sistemingą); 7. teoretiniai (=teoriniai); 8. radioaktyvinis (=radioaktyvusis); 9. šiluminę (=šilumos); 10. konstitucinėms (=konstitucijos); 11. priešpensijinio (=priešpensinio).

4.8. 2. prancūziški (=prancūzų); 3. stilistiškų (=stiliaus); 4. mokslišk oje (=mokslinėje); 5. žemdirbiška (=žemdirbių); 6. lengvabūdiškas; lengvabūdis; 7. mėgėjiškos (=mėgėjų); 9. simpatingą; simpatišką; 10. studentiški (=studentų).

4.9. 1. nusirenginėti (=nusirengti); 3. baiginėjo (=buvo bebaigiąs); 4. bėgiojo (=bėgo); 5. apklausinėjo (=apklausė), nustatinėjo (=nustatė).

4.10. 1. ekonominiai (=ekonomiškai); 2. išoriniai (=iš išorės), vidiniai (=iš vidaus; viduje); 3. begaliniai; be galo; 4. beprasmiai (=beprasmiškai); 5. psichiniai (=psichiškai); 6. šimtaprocentiniai (=šimtu procentų).

4.12. 1. vyrgydytojas (=vyriausiasis gydytojas), medseserį (=medicinos seserį); 2. genrangovas (=generalinis rangovas); 3. ampervalandomis (=ampervalandėmis); 4. autoservise (šio žodžio nereikia keisti, nes abu dėmenys yra tarptautiniai), autožibintą (=automobilio žibintą); 5. kinostudijoje (=kino studijoje); 6. bendrasavininku (=bendrasavininkiu); 7. makro klimato (=makroklimato); 9. pusiaupriekabė (=puspriekabė); 10. prima ba-

lerina (=primabalerina); 11. puskepalą (=puskepalį); 12. agrochemtarnyba (=agrochemijos tarnyba); 13. elektrosuvirintojo (=suvirintojo elektra; suvirintojo elektriko); 14. pneumokrautuvą (=pneumatinį krautuvą).

5.1. 1. sekretorius (=sekretorė); 2. advokato (=advokatės); 3. gali būti tik *gavėjo* arba *gavėjo* ir *gavėjos*; 4. magistrės (=magistro); 5. daktarės (=daktaro); 6. bakalaurės (=bakalauro); 7. geriausias Karolinos patarėjas (=geriausia Karolinos patarėja); 8. tarpininkas (=tarpininkė); 10. paskutiniame turnė (=paskutinėje turnė); 11. blogame (=blogyje; tame, kas bloga); 12. pasiūlytam (=pasiūlymams; tam, kas pasiūlyta) 13. pikto; pikta; 14. kelinto (=kelintos).

5.2. 1. ankštinės kultūros (=ankštinių kultūrų); 2. ruonio (=ruonių); 3. lazdyno (=lazdynų); 4. klausytojui (=klausytojams); 7. agronomų (=agronomo); 9. baltymo (=baltymų); 10. mudviem; mums; 11. šešeriomis (=šešiomis); 12. varputį (=varpučius); 13. citrinos (=citrinų).

5.3. 2. pirmos (=pirmosios); 3. ypatingas (=ypatingasis); 4. ypatingasis (=ypatingas); 5. uždarą (=uždarąją); 6. pieniškuosius (=pieniškus; pieninius); 7. vidutiniojo (=vidutinio); 8. vyriškos (=vyriškosios) giminės.

5.4. 1. labiau dėmesingas (=dėmesingesnis); 2. labiausiai mėgstamas (–mėgstamiausias); 3. mažiau populiarus (|| ne toks populiarus); 4. labiausiai baisu (=baisiausia); 6. ekstremaliausiose (–ekstremaliose); 8. mažiau palanki (|| ne tokia palanki).

5.5. 1. pirktum (=būtum pirkęs); 2. matė (|| yra matę); 3. buvote (|| esate buvę); 4. baigtųsi (=būtų baigęsi); 6. rašosi (=rašoma); 9. sunkiai skaitosi (=sunkiai skaitomi; juos sunku skaityti); 10. girdėjosi; buvo girdėti; 11. pristatyti save (=prisistatyti); 13. pasiklausymo (=klausymosi).

5.6. 1. dezinfekuojantį (=dezinfekuojamąjį); 2. sėdintis (=sėdimas); 3. presuojanti (=presavimo; presuojamoji); 4. raminančiosios (=raminamosios); 6. spiegiančiu (|| spiegiamu); 7. triuškinantį (|| triuškinamą); 8. aki-

nančiai (|| akinamai); 9. *niekinamai* taisyklingas variantas, *niekinančiai* laikoma šalutiniu variantu; 10. apsunkinto (=pasunkėjusio).

5.7. 1. galintis; galįs, nepavargstantis; nepavargstąs; 2. eikim; eikime; 3. skaitytumėme (–skaitytume); 4. pasėdėtute (–pasėdėtumėte), pakalbėtute (–pakalbėtumėte), eitute (–eitumėte); 5. turį; turintys; turi; kalbėt; kalbėti; 7. norįs (–norintis, nes dalyvis eina pažyminiu).

5.8. 2. moheros (=moherio); 3. gegužį (|| gegužę), rudenio (|| rudens); 6. cholesterino (=cholesterolio); 7. pėstįjį (–pėsčiąjį); 8. žaliuzijas (=žaliuzes); 9. kraujuje; kraujyje; 10. šviežus (–šviežias); 11. pačio (|| paties); 12. folgą (=foliją); 14. ekstazi (=ekstazio); 15. orimulsiono (=orimulsijos); 16. blaivas (|| blaivus); 17. ketveris (–ketverius).

5.9. 1. prašom; prašome, sėsti; sėstis; 2. moteriškosios, vyriškosios; 3. keletui; 4. išbūti, dvejus, aštuonis, penkias; 5. padidėjusios, trimis; 6. įtikinamai (įtikinančiai), patiki; tiki; 7. vadovė, vadybininko; 8. rašytojų, jaunos (jaunosios); pirmoji (pirma); 9. studento; 10. paskutinį, trys; 11. įtariamieji; 12. restauruojama; 13. draudžiamojo; 14. drėkintuvai; 15. drėkinamasis; žaliąja; 16. Avokadų; 17. valomas.

6.1. 1. abejingų; 2. didelių nuostolių; 3. kalbai išnykti; 4. stipresnį, sveikesnį ir lankstesnį; 5. Per metus; 6. užima vyriausiojo trenerio pareigas; 7. mikrobangų energija; 8. vidurinei mokyklai; 9. geros būklės; 10. mokslinių ir meninių gabumų.

6.2. 1. daugiau kaip tūkstantį; 2. vien švietimu; 3. dėl globalizacijos ir kitų kalbų, ypač anglų; 4. Progai pasitaikius; 5. per dieną; 6. turinčių aukštąjį išsilavinimą; 7. 1 su 2,8; 8. nuo; 9. iš direktoriaus; 10. prie išvados.

6.3. 1. Atsižvelgdamas; 2. Kad pasiruoštume; 3. jo paties prašymu; 4. Norint apsisaugoti; 5. Nepaisydami iškilusių problemų; 6. nedelsdami; 7. Užuot paguodę; 8. meksikietišką daržovių troškinį; 9. Dirbdamas; 10. ir įgijau.

6.4. 1. pabaigė; 2. neperžengtų; 3. Užuot įsigijęs; 4. Nors ir keista; 5. Dėl; 6. Tiek džiaugsmas, tiek ir liūdesys; 7. Kalbant apie darbą; 8. o; 9. Labai atsiprašau; 10. Kai.

6.5. 2. atvejai (=atvejų); 3. pavieniai užteršimai (=pavienių užteršimų); 5. Manyje (=man); 6. reikšmingi neigiami pokyčiai (=reikšmingų neigiamų pokyčių).

6.6. 1. bendro susitarimo (=prie bendro susitarimo); 2. dviejų milijonų (=du milijonus); 3. 110 metrų aukščio (=110 metrų); 4. lygio (=lygį); 5. darbdavių (=iš darbdavių); 7. didelės reikšmės (=didelę reikšmę); 8. nurodytoms sąlygoms (=nurodytas sąlygas); 9. smulkiųjų verslininkų kontrolei (=į smulkiųjų verslininkų kontrolę); 10. Reikalavimai importuojamai žuvų produkcijai || importuojamos žuvų produkcijos reikalavimai; 11. Lietuvos rinktinę (=Lietuvos rinktinei); 12. vaiką | vaiko; 13. direktorių (=direktoriaus); 14. paaukštintas pareigomis (–paskirtas (perkeltas) į aukštesnes pareigas).

6.7. 1. ant pelningesnių (=į pelningesnes); 3. apie senovės Graikiją (=senovės Graikija); 4. apie savo nutikimą ↔ savo nutikimą; 5. apie šių krepšininkų žaidimą (=šių krepšininkų žaidimą); 6. apie darbuotojo Petraičio nusižengimus (=darbuotojo Petraičio nusižengimus); 7. į sveikatą (=sveikatai); 8. į vykdomosios valdžios sprendimus (=vykdomosios valdžios sprendimams); 10. apie sezoninį darbą (=dėl sezoninio darbo); 11. į skaudamą vietą (=skaudamą vietą); 13. į šviesią Lietuvos ateitį (–šviesia Lietuvos ateitimi); 18. apie gerėjantį gyvenimą (=gerėjantį gyvenimą); 19. apie šį atsitikimą (=dėl šio atsitikimo); 20. į bendravimą ir laiko leidimą kartu (=bendravimui ir laiko leidimui kartu).

6.8. 1. pas patį dailininką (=iš paties dailininko); 3. pas vieną gerą pažįstamą (=iš vieno gero pažįstamo); 4. pas sekretorę (=sekretorės); 6. už stačiatikės (=su stačiatike); 8. išsiurbtu kuru (=išsiurbto kuro); 9. prieš visuomenę (=visuomenei); 10. drabužiais, negendančiais maisto produktais,

smulkmenomis (=drabužių, negendančių maisto produktų, smulkmenų); 11. už čempionę Zagrebo „Hrvacia“ (=čempionės Zagrebo „Hrvacia“ komandoje); 13. prieš valstybę (=valstybei); 14. prieš kroatus (=kroatams); 17. jodu (=jodo); 18. meile, atlaidumu ar bent laime (=meilės, atlaidumo ar bent laimės); 20. prieš valdžią (=valdžiai); 21. pas palūkininką (=iš palūkininko); 22. gyventojais (=gyventojų); 23. prieš priešus (=nuo priešų); 24. pas pareigūną (=pareigūno).

6.9. 1. antru (=antras); 4. mokinys || mokiniu; 5. lektoriumi (–lektorius); 6. realistai || realistais; 7. objektyvesne (=objektyvesnę); 8. ne iki kelionių (=ne kelionės galvoje); 9. bedarbė || bedarbe; 10. nuskriaustu, nevertinamu ir niekam tikusiu nevykėliu (=nuskriaustas, nevertinamas ir niekam tikęs nevykėlis); 11. atidesniems (=atidesnius); 12. aktyvi NATO narė || aktyvia NATO nare; 13. laimingu (=laimingam).

6.10. 1. ryžtingu (=ryžtingas); 2. prižiūrėtu ir išauklėtu (=prižiūrėtas ir išauklėtas); 3. atidesniu (=atidesniam); 4. garsiu (=garsus); 5. nenuovokiu ir išsiblaškiusiu (=nenuovokus ir išsiblaškęs); 6. naudingu (=naudingas); 7. laiminga ir besišypsančia (=laimingos ir besišypsančios); 10. atstumtu ir niekieno nemylimu (=atstumtas ir niekieno nemylimas); 11. geranoriškais, pakančiais ir supratingais (=geranoriškų, pakančių ir supratingų); 12. svarbiu (=svarbus).

6.12. 1. „Saulės“ prekybos centras | prekybos centras „Saulė“; 2. dėl naujų patalpų biurui pirkimo (–pirkti naujas patalpas biurui); 3. kompiuteriuose (=apie kompiuterius); 4. Buhalterija prie Vytauto Didžiojo universiteto (=Vytauto Didžiojo universiteto buhalterija); 5. kelių tiesimui (–keliams tiesti); 6. tame, kad jis nesugeba sukoncentruoti dėmesio (=tada, kai reikia sukoncentruoti dėmesį); 7. neblaiviame stovyje (=neblaivų); 8. nusikaltime (=nusikaltimu); 9. pirmo būtinumo (=būtiniausi); 10. sunkioje būklėje (=sunkios būklės); 11. ant tiksliųjų mokslų (=tiksliesiems mokslams); 12. trūkumas 14 428 Lt sumai (=14 428 Lt trūkumas); 13. Mokykla „Žemyna“ (–„Žemynos“ mokykla); 14. šimtui litų (=šimtu litų); 15. direktorius

komercijai (–komercijos direktorius); 16. dvasinėje plotmėje (=dvasiškai); 17. virvės traukime (=virvės traukimo varžybose); 18. krikščioniškoje dvasioje (=krikščioniškai auklėjami).

6.13. 1. Apie | aplink; 2. Aplink || apie; 4. slypi pasikeitusiame supratime (=tai pasikeitęs supratimas)? 5. kompetencijos ribose (=pagal kompetenciją); 6. organizacijos sudėtyje (=šioje organizacijoje; šios organizacijos dalis); 8. per (–pro); 11. Pas vaiką (=vaikui); 13. už vairo (=prie vairo); 16. ant saulės (–saulėje).

6.14. 2. dvidešimt ketvirto (=dvidešimt ketvirta); 3. Dviem valandomis | dvi valandas; 4. pabaigai (–pabaigoje; baigdamas); 5. dviejų dienų laikotarpyje (=dviejų dienų laikotarpiu; per dvi dienas); 7. kas penkeri metai | kas penkerius metus; 8. Rudeny | rudenį; ataskaitą už praeitus metus || praeitų metų ataskaitą; 9. šiai dienai turime užsirašiusių 30 dalyvių (=iki šios dienos; šiuo metu; iki dabar yra užsirašę (užsirašė) 30 dalyvių); 10. Tris dienas atgal (=prieš tris dienas); 12. Valandos laike (=per valandą); 13. valandos bėgyje (=per valandą).

6.15. 1. lazdelės pagalba (=lazdele); 3. iki normos (=normalaus); 4. teismo keliu (–teismo būdu; per teismą); 5. Iš mūsų pusės pageidavimų nėra (=Mes pageidavimų neturime); 6. iki jėgų netekimo (–netekdamas jėgų); 8. laikomi po griežta priežiūra (=griežtai prižiūrimi); 9. savo kompetencijos ribose (–pagal savo kompetenciją; neperžengdami savo kompetencijos); 10. per brūkšnelį (–neskiriami brūkšneliu); 11. eilėje atvejų (=daugeliu atvejų; dažniausiai); 12. Visumoje (=Apskritai).

6.16. 2. vienas prie vieno (=vienas su vienu; vienas ir vienas); 3. ant šešių žmonių (=šešiems žmonėms); 4. ne daugiau dvidešimties (=ne daugiau kaip (negu, nei) dvidešimt); 6. penkiolika ant dvidešimt vieno (=penkiolika ir dvidešimt vienas; penkiolika su dvidešimt vienu); 8. iki 1 milijono litų (pasiekė 1 milijoną litų); 9. daugiau tūkstančio litų (=daugiau kaip (negu, nei) tūkstantį litų; 10. ant šimto litų (=šimtu litų).

6.17. 1. Visų tų įspūdžių rezultate (=Dėl visų tų įspūdžių; patyręs visus tuos įspūdžius); 2. dėl mokinių (–mokiniams); 3. dėl mačo (–mačui); 4. Aplinkybių įtakoje (=dėl aplinkybių; veikiamas aplinkybių); 5. dėl reumato (=nuo reumato); 6. dėl suvartotos energijos (=už suvartotą energiją); 7. dėl (=nuo); 9. To pasekmėje (=Dėl to).

6.18. 1. deryboms (=į derybas; derybų; derėtis); 2. instruktažą (=instruktažo); 3. tręšti daržą (=daržui tręšti); 4. numesti svorį (=svoriui numesti); 6. vardan vertybių išsaugojimo (=dėl vertybių išsaugojimo; kad būtų išsaugotos vertybės); 7 trijų dienų vizito || su trijų dienų vizitu; 8. ant duonos (=duonai); 9. pasiteiravimui (=pasiteirauti); 10. dėl telefono sąskaitų apmokėjimo (–apmokant telefono sąskaitas); 11. dėl vykimo į konferenciją (–ar vyksime į konferenciją); 13. vežioti sprogstamosioms medžiagoms (–sprogstamosioms medžiagoms vežioti || vežioti sprogstamąsias medžiagas); 14. žaliavų pirkimui (–žaliavoms pirkti).

6.19. 1. Ponas || pone; Antanas (=Antanai); 2. žmogus | žmogau; 3. vienas garsiausių ir prašmatniausių | vienas iš garsiausių ir prašmatniausių; 4. Kas dėl turtingumo (=turtingumo); 5. prie aukštos temperatūros (=esant aukštai temperatūrai; kai yra aukšta temperatūra); 6. Prie ko čia aš (=kuo čia aš dėta; kuo čia aš kaltas); 7. tame tarpe (=tarp jų); 8. Vakarų šalių tarpe (=tarp Vakarų šalių); 10. kas liečia mane (=kas susiję su manimi); 11. paslaugose (=paslaugų srityje (sferoje)).

6.20. 2. nepraėjau pro atranką (=neperėjau atrankos); 3. per (–pro); 4. su kraujuojančia skrandžio opa (=dėl kraujuojančios skrandžio opos); 6. iš kumščio (=kumščiu); 7. ties ranka (=po ranka); 8. dėka geranoriškai paaukotų rakandų (=dėl geranoriškai paaukotų rakandų; geranoriškai paaukojus rakandus); 10. Iš jų pusės pasipylė priekaištai (–Pasipylė jų priekaištai).

6.21. 1. vietoj to, kad nukreipti (=užuot nukreipęs); 2. rašant (=rašydami); 4. nepaisant (=nepaisydami); 5. kad nuvykti (=kad nuvyktų); 6. betiksliai (=be tikslo; beprasmiškai); 7. kava airiškai (=airiška kava); 8. kad sumažinti

švietimo kaštus ir padidinti įstaigų našumą (=kad būtų sumažintos švietimo išlaidos ir padidintas įstaigų našumas); 9. nedelsiant (=nedelsdama).

6.22. 1. dar ir dar || dar kartą; 2. labai ir labai (=labai labai); 3. kaip ir Lietuvoje, taip ir užsienyje (=tiek Lietuvoje, tiek užsienyje); 6. kaip ne keista (=nors ir keista; keista); 7. kas link (=o dėl; kalbant apie); 8. dėkui labai (–labai dėkui; labai dėkoju); 10. kur tik nenueisi (=kur tik benueisi; kur tik nueisi); minios ir minios (=minių minios); 11. Vietoj to, kad renkamės (=Užuot rinkęsi).

6.32.[44] **A.** 1. Apžiūrėjusi Vilniaus paveikslų galerijoje veikiančią parodą(,) [*rekomenduojama rašyti šį kablelį, nes šiame sakinyje dalyvinė aplinkybė yra gana ilga ir eina prieš tarinį*] rekomenduočiau ją aplankyti ir kitiems. 2. Vangiai sukdamasis pakildavo dulkių verpetas ir(,) valandėlę pakybojęs ore(,) [*jei skiriama ši išplėstinė dalyvinė aplinkybė, turi būti skiriama iš abiejų pusių*] nusėsdavo naujoje vietoje. 3. Kauno rajone(,) Muniškiuose(,) [*galima skirti šią aiškinamąją vietos aplinkybę*] atšventinta Jėzaus Nukryžiuotojo bažnyčia, [*skirti būtina, nes čia šalutinis pažyminio dėmuo*] kuri neveikė nuo 1962 metų. 4. Tvenkiniai būna paprasti, [*skirti būtina, nes čia šalutinis laiko aplinkybės*[45] *dėmuo*] kai užtvankos patvenktas vanduo užlieja upės slėnį, [*kablelis būtinas, nes čia baigiasi šalutinis dėmuo*] ir sudėtingi, [*skirti būtina, nes čia šalutinis laiko aplinkybės dėmuo*] kai į užlajas patenka ir ežerai. 5. Su spaustuve reikia visuomet pasikonsultuoti, [*skirti būtina, nes čia šalutinis priežasties aplinkybės dėmuo*] koks popierius reikalingas vieno ar kito maketo kokybiškam atspaudui. 6. Pirmas darbas(,) [*jei šį junginį laikome išplėstine aplinkybe, galime skirti; jei laikome išplėstiniu pažyminiu, skirti negalima, nes jis išreikštas padalyviu*] rengiant verslo planą(,) yra apskaičiuoti investicijų poreikį, [*kablelis būtinas, nes toliau eina aiškinamoji sakinio dalis*] t. y. apskaičiuoti lėšas, [*kablelis būtinas, nes toliau eina šalutinis pažyminio dėmuo*] ku-

---

[44] Ten, kur reikia skyrybos ženklų, laužtiniuose skliaustuose kursyvu po atitinkamo skyrybos ženklo paaiškinta, kodėl jis reikalingas.

[45] Kartais galima nustatyti ir kitą šalutinių dėmenų rūšį, nei parašyta. Tai priklauso nuo to, koks keliamas klausimas, su kokiu žodžiu siejamas šalutinis dėmuo ir pan.

rias reikės išleisti dar prieš pradedant realią veiklą. 7. Aiškiai matė, [*kablelis būtinas, nes toliau eina šalutinis papildinio dėmuo*] kaip varveklyje skleisdama magišką energiją plečiasi šviesa. 8. Komisaro nuomone, [*kablelis būtinas, nes čia įterpinys*] bene daugiausia šitoje srityje būtų galima nuveikti saugant savo ir kaimynų turtą, [*kablelis būtinas, nes toliau eina vienarūšė išplėstinė laiko aplinkybė*] drauge su policininkais palaikant viešąją tvarką mieste. 9. Mane supo kaimiškosios buities apeigos, [*kablelis būtinas, nes toliau eina išplėstinis būdvardinis pažyminys*] pilnos gilios ir paslaptingos prasmės. 10. Cerebrinio paralyžiaus sužalotas vaikas didelėmis prašančiomis akimis kreipiasi į kaimynus pagalbos [*šiame sakinyje nereikia skirti junginio* didelėmis prašančiomis akimis*, nes tai išplėstas derinamasis pažyminys, išreikštas įnagininku; jei įžiūrimas pažyminių vienarūšiškumas, kablelį galima rašyti po* didelėmis]. 11. Nustatytos horizontaliosios priemonės, [*kablelis būtinas, nes toliau eina įterpinys*] pavyzdžiui, [*kablelis būtinas, nes čia baigiasi įterpinys*] lyginamosios studijos, [*kablelis būtinas, nes čia baigiasi aiškinamoji sakinio dalis ir toliau eina šalutinis priežasties aplinkybės dėmuo*] kad būtų įvertintas Bendrijos paramos poveikis. 12. Pavadinimą „sviestas“ galima vartoti, [*kablelis būtinas, nes čia prasideda šalutinis sąlygos aplinkybės dėmuo*] jei laikomasi 1 dalyje nurodytų reikalavimų ir jei produkto pavadinime yra žodžiai „sviesto preparatas“. 13. Tyrimai atskleidžia, kad asmenys, [*skirti būtina, nes čia išplėstinis dalyvinis pažyminys*] ypač daug kalbantys mobiliuoju telefonu, [*skirti būtina, nes čia baigiasi išplėstinis dalyvinis pažyminys*] dažniau kenčia nuo galvos skausmų, [*skirti būtina, nes čia vienarūšiai papildiniai*] nuovargio. 14. Įvertinus pirmojo restruktūrizacijos etapo pasiektus rezultatus bei atsižvelgus į gyventojų poreikius ir siekiant toliau tobulinti įstaigų tinklą ir gerinti paslaugų struktūrą, [*kablelis reikalingas, nes tai labai ilga išplėstinė aplinkybė, einanti prieš tarinį*] 2006 m. buvo patvirtinta antrojo SPĮ restruktūrizavimo strategija. 15. Didžiausias varpas, [*kablelis būtinas, nes čia prasideda išplėstinis dalyvinis pažyminys*] vadinamas Numirėlių varpu, [*kablelis būtinas, nes čia baigiasi išplėstinis dalyvinis pažyminys*] savo stipriu garsu pripildė visą slėnį.

7.1.[46] 1. Nustatyta , [*prieš kablelį nereikia tarpo*] kad trumpalaikio galios rezervo padidėjimas dėl vėjo elektrinių kinta gana didelėse ribose: nuo 1-15%, [*turi būti ilgas brūkšnys, nes čia žymimos ribos, prieš procento ženklą turi būti tarpas*] kai vėjo elektrinių elektros gamyba sudaro iki 10% [*prieš procento ženklą turi būti tarpas*] suminės apkrovos, ir iki 4-18%, [*turi būti ilgas brūkšnys, nes čia žymimos ribos, prieš procento ženklą turi būti tarpas*] kai vėjo elektrinių gamybos dalis siekia 20% [*prieš procento ženklą turi būti tarpas*].

2. Optimalus atstumas tarp dirbančiojo akių ir ekrano turi būti 50 – 70 cm. [*prieš brūkšnį ir po jo neturi būti tarpų, nes čia žymimos ribos*]

3. Iš XIXa. Pab. – XXa. [*po romėniškų skaitmenų prieš* amžiaus *sutrumpinimą turi būti tarpai; sutrumpinimas* pab. *turi būti rašomas mažąja raide*] pirmos pusės tyrinėjimų yra tik vienas platesnis arealinis darbas- [*po* darbas *turi būti tarpas ir ilgas brūkšnys*] monografija „*Gimtuvės ir krikštynos Lietuvos kaimo gyvenime*“ [*pavadinimai rašomi arba kabutėse, arba kursyvu; negali būti abiejų variantų iš karto*] (1999m.) [*po skaitmenų prieš sutrumpinimą turi būti tarpas*].

4. Gyvenu Mickevičiaus 23 – 18, Kaune. [*trūksta pirmosios vardo raidės, t. y.* A., *nomenklatūrinio žodžio sutrumpinimo, t. y.* g., *tarp skaitmenų turi būti trumpas brūkšnelis be tarpų*]

5. Jonas-Vytautas [*tarp vardų brūkšnelis nerašomas*] Antanaitis įmonėje “Mechanika” [*nelietuviškos kabutės, turi būti taip:* „Mechanika“] dirbo 1990-2000 m . [*tarp skaitmenų turi būti ilgas brūkšnys; nereikia tarpo prieš tašką*]

6. 2014m. Spalio 20d. [*po skaitmenų prieš sutrumpinimus, t. y.* m. *ir* d., *reikia tarpų; mėnesio pavadinimas turi būti rašomas mažąja raide*] vyks tarptautinė konferencija.

---

[46] Laužtiniuose skliaustuose kursyvu paaiškinta, kas negerai ir kaip reikia rašyti. Kitokio pobūdžio, nei korektūros, klaidos netaisytos.

9. LITERATŪRA IR NUORODOS

Aliūkaitė D. 2006: Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: kodų parinkimo aspektas. *Kalbotyra* 56 (3), 7–14.

Aliūkaitė D. 2013: Horizontalusis ir vertikalusis kalbos kontinuumo skaidumas: XXI amžiaus kalbėjimo variantai paprastojo kalbos vertintojo požiūriu. *Taikomoji kalbotyra* 2. Prieiga internete: http://taikomojikalbotyra.lt.azalija.serveriai.lt/lt/2013/03/horinzontalusis-ir-vertikalusis-kalbos-kontinuumo-skaidumas-xxi-amziaus-kalbejimo-variantai-paprastojo-kalbos-vertintojo-poziuriu.

Ambrazas V. 2008: *Svetimų tikrinių vardų rašymas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Bendrinės lietuvių kalbos žodynas. Prieiga internete: http://bkz.lki.lt.

Berthoud A.-C. Lüdi G. 2010: Language Policy and Planning. *The Sage Handbook of Sociolinguistics*. London: Sage Publications, 479–495.

Cidzikaitė D. 2002: Anglų kalbos terminai *common language*, *national language*, *literary language*, *King's language*, *standard language* ir jų lietuviški atitikmenys. *Archivum Lithuanicum* 4, 273–282.

Cooper R. L. 1989: *Language Planning and Social Change*. Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge University Press.

Dabartinės lietuvių kalbos gramatika (red. V. Ambrazas). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 2006.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas (vyr. red. S. Keinys). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2011. Prieiga internete: http://dz.lki.lt.

Deumert A. 2010: *Imbodela zamakhumsha* – Reflections on standardization and destandardization. *Multilingua* 29, 243–264.

Didžiųjų kalbos klaidų sąrašas. Prieiga internete: http://www.vlkk.lt/lit/klaidos.

Europos Sąjungos institucijų vertimo į lietuvių kalbą vadovas. Liuksemburgas, 2014. Prieiga internete: http://ec.europa.eu/translation/lithuanian/guidelines/documents/interinstitutional_translation_guide_lt.pdf

Gaivenis K. 2002: *Lietuvių terminologija: teorijos ir tvarkybos metmenys*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Gaivenis K., Keinys S. 1990: *Kalbotyros terminų žodynas*. Kaunas: Šviesa.

Girdenis A., Pupkis A. 1978: Bendrinės kalbos norminimo ir kodifikavimo principai. *Baltų kalbos ir jų tyrinėjimo metodai*, 53–66.

Girdenis A., Zinkevičius Z. 2000 [1966]: Dėl lietuvių kalbos tarmių klasifikacijos. *Aleksas Girdenis. Kalbotyros darbai* 1*: 1962–1974*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 44–55.

Haugen E. 1966: Dialect, Language, Nation. *American Anthropologist* 68 (4), 922–935.

Haugen E. 1987: *Blessings of Babel. Bilingualism and Language Planning. Problems and Pleasure*s. Berlin, New York, Amsterdam: Mouton de Gruyter.

Judžentis A. 2012: *Lietuvių kalbos gramatinės kategorijos.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kalbos Lietuvos miestuose: sociolingvistinis žemėlapis. Prieiga internete: http://www.kalbuzemelapis.flf.vu.lt.

Kalbos patarimai 1. Gramatinės formos ir jų vartojimas (sud. R. Miliūnaitė). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2002.

Kalbos patarimai 2 (1). Sintaksė: linksnių vartojimas (sud. R. Miliūnaitė). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

Kalbos patarimai 2 (2). Sintaksė: prielinksnių ir polinksnių vartojimas (sud. R. Miliūnaitė). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

Kalbos patarimai 2 (3). Sintaksė: įvairūs dalykai (sud. R. Miliūnaitė). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

Kalbos patarimai 4 (1). Leksika: skolinių vartojimas (svetimybės, tarptautiniai žodžiai) (sud. D. Mikulėnienė, A. Dvylytė). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2013.

Kalėdienė L. 2009: Viešoji nuomonė ir kalbų politika. *Kalbos kultūra* 82, 287–293.

Kanceliarinės kalbos patarimai (sud. P. Kniūkšta). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2007. Prieiga internete: http://kanceliariniaipatarimai.lki.lt.

Karaliūnas S. 2008: *Kalbos vartojimas ir socialinis kontekstas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Kazlauskienė A. 2014: *Lietuvių bendrinės kalbos kirčiavimo pagrindai*. Kaunas: VDU leidykla, „Versus aureus“ leidykla.

Kazlauskienė A., Raškinis G. 2012: *Lietuvių kalbos tarties žodynas*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. Prieiga internete: http://tekstynas.vdu.lt/page.xhtml?id=pronunciation.

Keinys S. 2005: *Dabartinė lietuvių terminologija*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Keinys S. 2009: *Bendrinės lietuvių kalbos morfemika.* Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Kėvalienė D., Raipa A. 2007: Pagrindiniai valstybinės kalbos politikos bruožai ir tendencijos. *Viešoji politika ir administravimas* 19, 46–53.

Kirčiuoklė. Prieiga internete: http://tekstynas.vdu.lt/page.xhtml?id=accentuator-tool

Praktinio kirčiavimo treniruoklis: mokomoji knyga (par. S. Daniūnienė, V. Mauricaitė, V. Kavaliauskas, A. Pakerys). Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2003. Prieiga internete: http://lom.emokykla.lt/public/object_view.php?object_id=172.

Kuzavinis K., Savukynas B. 2009: *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Laigonaitė A. 2002: *Lietuvių kalbos akcentologija*. Vilnius: Gimtasis žodis.

Leith D. 1997: *A Social History of English*. London, New York: Routledge.

Lietuvių kalbos enciklopedija (par. K. Morkūnas, red. V. Ambrazas). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2007.

Lietuvių kalbos instituto svetainė. Prieiga internete: http://www.lki.lt.

Lietuvių kalbos komisijos nutarimai 1977–1998 (sud. R. Dobelienė). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

Lietuvių kalbos mokomasis kompiuterinis žaidimas „Kieti riešutėliai“. I dalis „Tadas Blinda. Kirčiavimas“. Kompaktinė plokštelė (par. R. Miliūnaitė). Demonstracinė versija: http://www.kalbosnamai.lt/?option=com_content&task=view&id=22&Itemid=36

Lietuvių kalbos naujažodžių duomenynas. Prieiga internete: http://naujazodziai.lki.lt.

Lietuvių kalbos žinynas (sud. P. Kniūkšta). Kaunas: Šviesa, 2008.

Lietuvių kalbos žodynas (vyr. redaktorė G. Naktinienė). Lietuvių kalbos institutas, 2008. Prieiga internete: http://www.lkz.lt/.

Lietuvos Respublikos terminų bankas. Prieiga internete: http://terminai.vlkk.lt.

Lodge A. R. 1993: *French: From Dialect to Standard*. London, New York: Routledge.

Marle J. van 1997: Dialect Versus Standard Language: Nature Versus Culture. *Taming the Vernacular. From Dialect to Written Standard Language*. London, New York: Longman, 13–34.

Mattheier K. J. 2003: *German. Germanic Standardizations. Past to Present*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 211–244.

Meyerhoff M. 2006: *Introducing Sociolinguistics*. London, New York: Routledge.

Mesthrie R., Swann J., Deumert A., Leap W. L. 2009: *Introducing Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Mikulėnienė D., Pakerys A., Stundžia B. 2008: *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimo žinynas*. Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Miliūnaitė R. 2007: Kodifikuotų normų keitimas: už ir prieš. *Kalbos kultūra* 80, 7–23.
Miliūnaitė R. 2009: *Dabartinės lietuvių kalbos vartosenos variantai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
Miliūnaitė R. 2010: Kalbos prestižas ir jo planavimas. *Kalbos kultūra* 83, 231–256.
Milroy J., Milroy L. 2012: *Authority in Language. Investigating Standard English*. London, New York: Routledge.
Mokomasis lietuvių kalbos rašybos ir kirčiavimo žodynas (sud. P. Kniūkšta, A. Lyberis). Kaunas: Šviesa, 2012.
Mokomoji kirčiavimo programa: praktinio kirčiavimo treniruoklis. Kompaktinė plokštelė (par. A. Kazlauskienė, D. Mikulėnienė, G. Raškinis). Kaunas: Šviesa, 2012.
Mokomoji tarties ir kirčiavimo programa (par. A. Kazlauskienė, S. Dereškevičiūtė, A. Pukevičiūtė). Prieiga internete: http://tartis.vdu.lt/.
Nauckūnaitė Z. 2003: Loginiai ir lingvistiniai sakytinės ir rašytinės raiškos skirtumai. *Žmogus ir žodis* 1, 78–83.
Naujųjų skolinių duomenų bazė. Prieiga internete: http://nsdb.sociolingvistika.lt/.
Pakerys A. 1991: *Tarptautinių žodžių kirčiavimas*. Kaunas: Šviesa.
Pakerys A. 2003: *Lietuvių bendrinės kalbos fonetika*. Vilnius: Enciklopedija.
Paulauskienė A. 1994: *Lietuvių kalbos morfologija*. Paskaitos lituanistams. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
Paulauskienė A. 2004: *Lietuvių kalbos kultūra*. Kaunas: KTU.
Pažūsis L. 2009: *Šiaurės Amerikos lietuvių kalba (dvikalbystės sąlygojamų reiškinių tyrinėjimai)*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
Privalomosios ir pasirenkamosios skyrybos taisyklės. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
Pupkis A. 2005: *Kalbos kultūros studijos*. Vilnius: Gimtasis žodis.
Ramonienė M., Pribušauskaitė J. 2003: *Praktinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Baltų lankų leidyba.
Schiffman H. 1996: *Linguistic Culture and Language Policy*. London, New York: Routledge.
Stundžia B. 2009: *Bendrinės lietuvių kalbos akcentologija*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
Subačius G. 1998: *Žemaičių bendrinės kalbos idėjos. XIX amžiaus pradžia*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
Subačius G. 2001: Written Standard and Spoken Standard. *Baltu filologija* X, 127–136.

Subačius G. 2004: Standartinių (bendrinių) kalbų istorijos chronologija. *Metmenys* 84, 97–115.

Subačius G. 2005: The Choice of a Symbolic Codifying Work in the History of Standard European Languages. *Das Baltikum im sprachgeschichtlichen Kontext der europäischen Reformation*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 124–133.

Šukys J. 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*. Kaunas: Šviesa.

Šukys J. 2003: *Kalbos kultūra visiems*. Kaunas: Šviesa.

Tamošiūnaitė A. 2013: Lithuanian Saturday Schools in Chicago: Student Proficiency, Generational Shift, and Community Involvement. *Heritage Language Journal* 10 (1), 108–133.

Vaicekauskienė L. 2007: *Naujieji lietuvių kalbos svetimžodžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Vaicekauskienė L. 2008: Preskriptyvumas ir deskriptyvumas (skolinių) norminimo politikoje. *Darbai ir dienos* 50, 31–41.

Vaitkevičiūtė V. 2001: Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Žodynas.

Vaitkevičiūtė V. 2004: *Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas*. Kaunas: Šviesa.

Valiulytė E. 1998: *Dabartinės lietuvių kalbos sintaksiniai sinonimai: vietos, laiko ir priežasties raiška*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Valstybinės kalbos inspekcijos svetainė. Prieiga internete: http://www3.lrs.lt/pls/inter/www_tv.show?id=6904,1,30.

Valstybinės kalbos politikos 2003-2008 m. gairės. Prieiga internete: http://www.vlkk.lt/lit/apie/kalbos-politikos-gaires.

Valstybinės kalbos politikos 2009-2013 m. gairių projektas. Prieiga internete: http://www.vlkk.lt/lit/10110.

Valstybinės lietuvių kalbos komisijos svetainė. Prieiga internete: http://www.vlkk.lt.

Vasiliauskienė V., Rimkutė E. 2007: *Probleminiai lietuvių kalbos rašybos ir skyrybos aspektai*. Kaunas: Pasaulio lietuvių kultūros, mokslo ir švietimo centras.

Venckienė J. 2007: *Lietuvių bendrinės kalbos pradžia: idėjos ir jų sklaida (1883–1901)*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Vietovardžių žodynas (vyr. red. A. Pupkis). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2002. Prieiga internete: http://lkz.mch.mii.lt/Vietovardziai.

Vyšniauskienė I. 2012: Polilingvali Vilniaus jaunimo raiška: socialinės tapatybės paieškos. *Kalbotyra* 64 (3), 140–157.

Vitkauskas V. 2001: *Lietuvių kalbos tarties žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

XXI a. pradžios lietuvių tarmės: geolingvistinis ir sociolingvistinis tyrimas (žemėlapiai ir jų komentarai) (sud. D. Aliūkaitė, D. Mikulėnienė, V. Meiliūnaitė ir kt.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.

Zaikauskas E. 2009: Bausti negalima pasigailėti. *Kalba ir žmonės*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 101–112.

Zinkevičius Z. 1992: *Bendrinės kalbos iškilimas. Lietuvių kalbos istorija* 5. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Župerka K. 2005: Bendrinė kalba ir funkciniai stiliai. *Kalbos kultūra* 78, 56–66.

Bielinskienė, Agnė; Kazlauskienė, Asta; Rimkutė, Erika; Tamošiūnaitė, Aurelija
Lietuvių bendrinė kalba: normos ir vartosena. Vadovėlis / Agnė Bielinskienė, Asta Kazlauskienė, Erika Rimkutė, Aurelija Tamošiūnaitė. – Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas; Vilnius: Versus aureus, 2014. – 416 p.: lent., bibliogr.

ISBN 978-609-467-064-0 (spausdintas)
ISBN 978-9955-34-502-2 (spausdintas)
ISBN 978-609-467-063-3 (internetinis)
ISBN 978-9955-34-501-5 (internetinis)

Vadovėlis skiriamas visiems kalbos vartotojams, norintiems susipažinti su lietuvių bendrinės kalbos normomis ir vartosena. Kiekvieno skyriaus ar poskyrio pradžioje pateikiamos bendrinės kalbos normos, vėliau pereinama prie vartosenos analizės, kiekviename skyriuje pateikiama praktinių užduočių. Knyga palengvins organizuoti pratybas, padės formuoti kalbos įgūdžius ir savarankiškai mokytis, pasikartoti, pasitikrinti.

Redaktorė *Aurelija Tamošiūnaitė*
Dailininkas maketuotojas *Saulius Bajorinas*

2014 09 08. Tiražas 300 vnt.
Užsakymo nr. K14-076.

Išleido

Vytauto Didžiojo universitetas
K. Donelaičio g. 58, LT-44248, Kaunas
www.vdu.lt | leidyba@bibl.vdu.lt

„Versus aureus“ leidykla
Rūdninkų g. 10, LT-01135, Vilnius
www.versus.lt | info@versus.lt

Spausdino UAB „Spindulio spaustuvė“
Vakarinis aplinkkelis 24, LT-48184, Kaunas
www.spindulys.lt | spaustuve@spindulys.lt